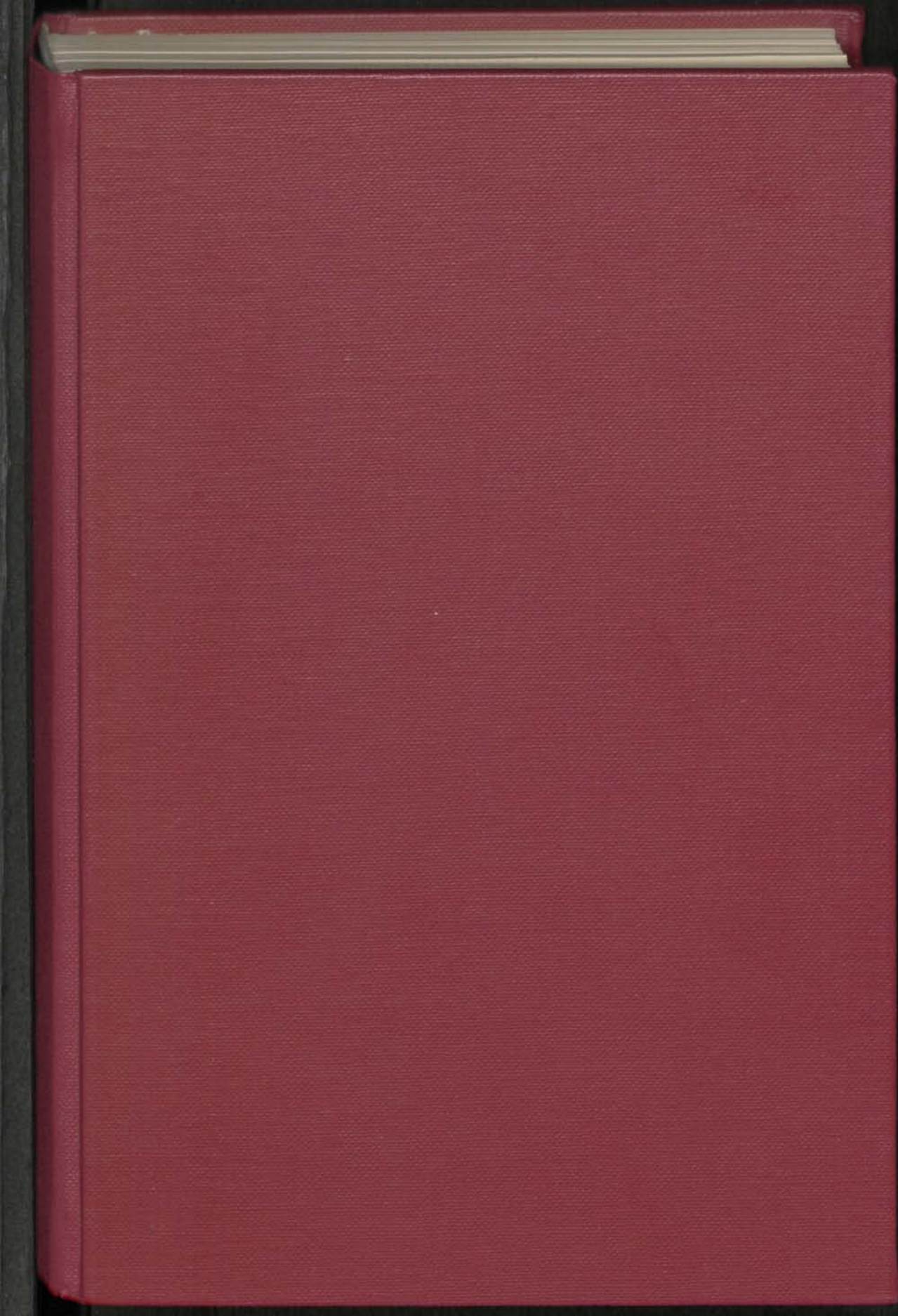
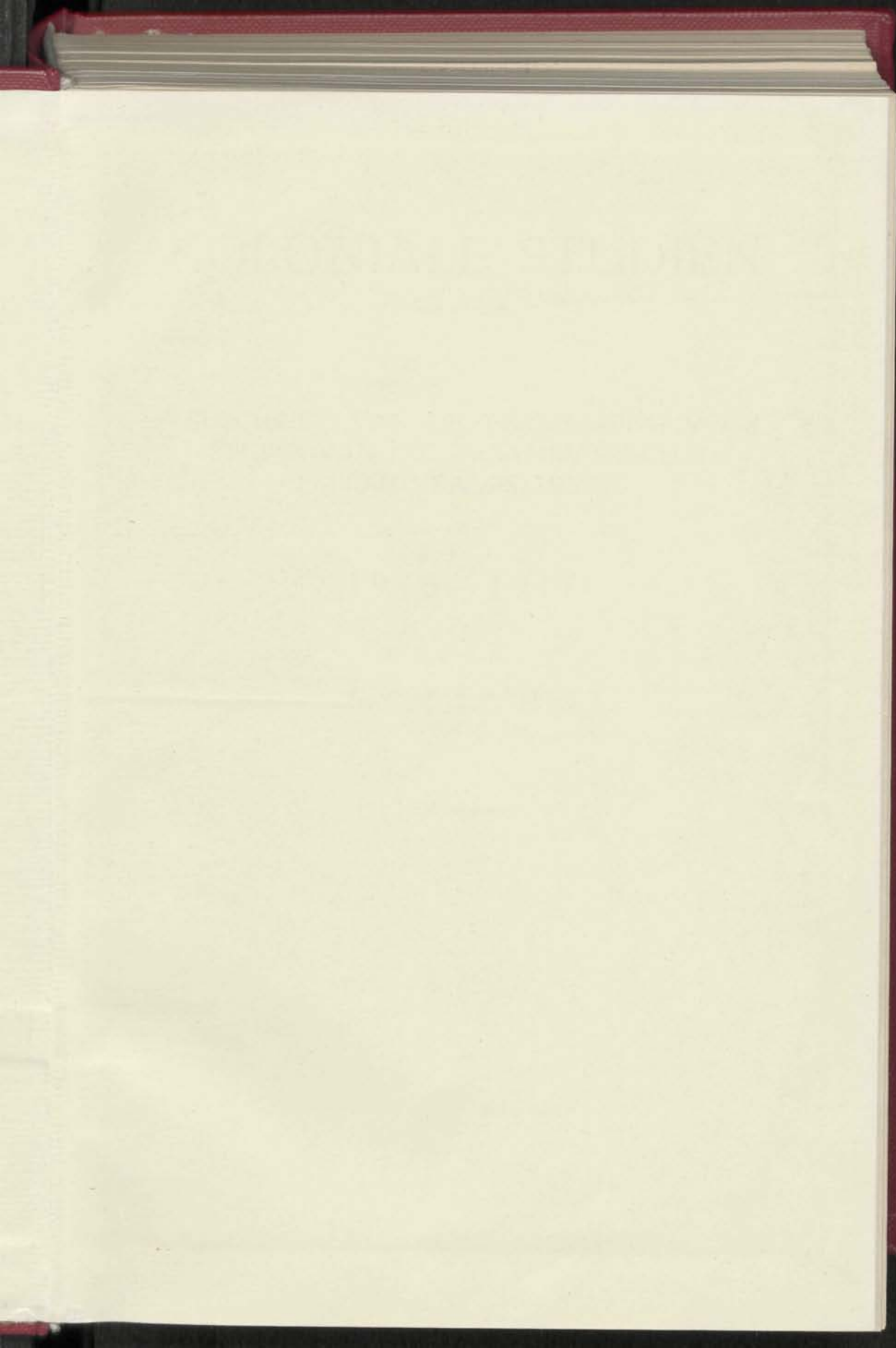

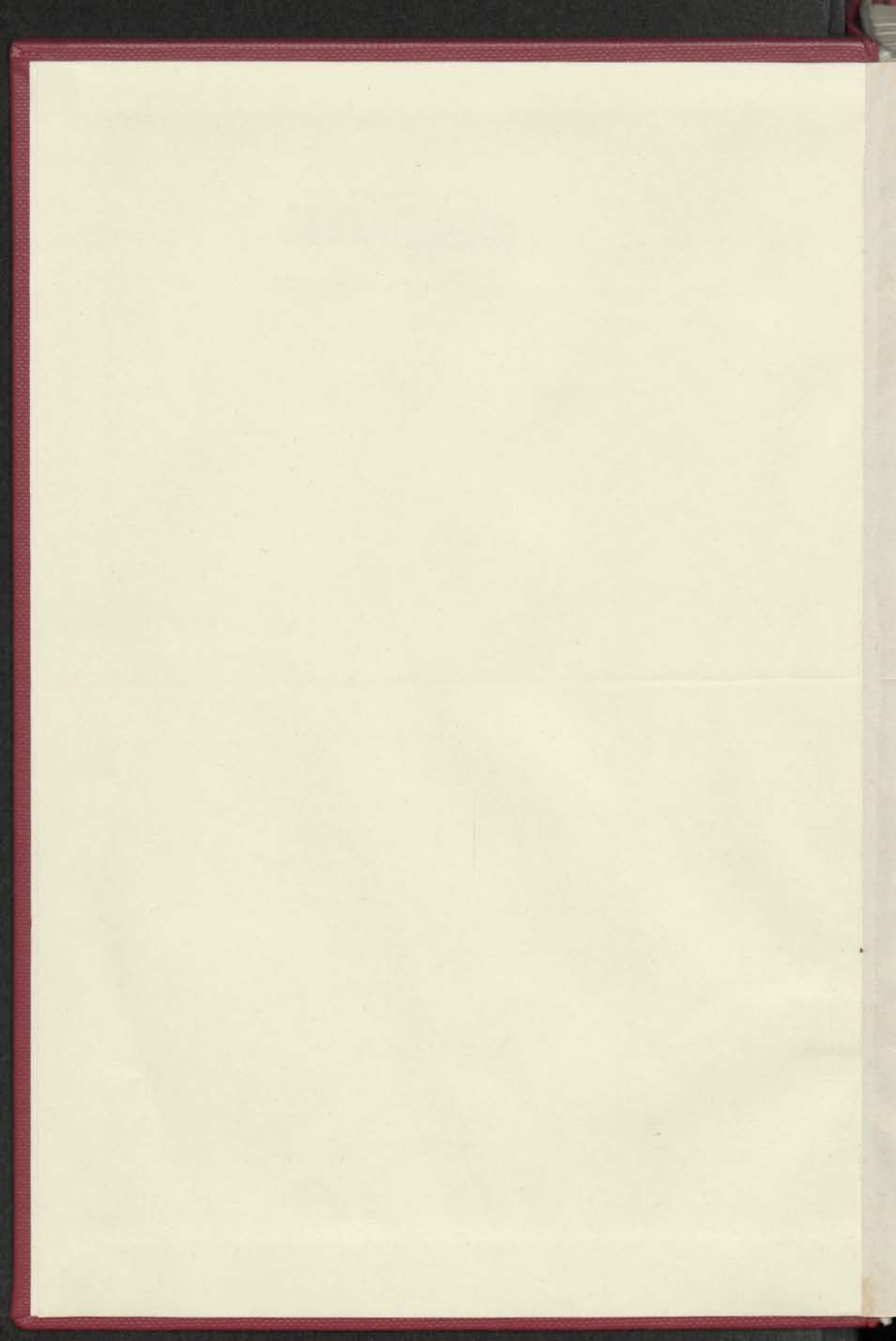

BIBLIOTHEEK KITLV

0239 6198

KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING VOOR
STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAP-
PELIJKE VRAAGSTUKKEN

1916 — 1917

Eerste Jaargang

Albrecht & Co., — Weltevreden
1917

KOLONIALE STUDIE

TWEEDE DEEL
STUDIE VAN DE VERBODEN VOOR
STUDIE VAN KOLONIAAL MAATSCHAP
PELIGE VRAAGSTUKKEN

1918-1917

1918-1917

1918-1917

1918-1917

I N H O U D

van den 1sten Jaargang

(*Eerste deel*).

	Blz.
Een woord vooraf	1
Inlandsche Coöperatie en hare wettelijke regeling, door Dr. J. H. Boeke	5
Reorganisatie van de Kamers van Koophandel en Nyverheid, door D. M. G. Koch	15
De Balanscyfers van de Javasche Bank, door Mr. J. Gerritzen ..	33
Associatiepolitiek, door Mr. H. s' Jacob	37
Communaal en erfelijk individueel grondbezit op Java, door R. M. T. A. Koesoemo Oetojo	52
De Indische Begrooting voor 1917, door P. J. Gerke	56
De Instelling van een vertegenwoordigend lichaam voor Nederlandsch-Indië, door Mr. A. B. Cohen Stuart	74
De prauwvaart van Celebes, door L. van Vuuren	105
De gezondmaking van Cheribon, door J. J. van Lonkhuizen <i>met photo's</i>	117
Iets over het woningvraagstuk in de Indische gemeenten, door Mr. I. Hen	128
Het lot der in Nederland verblijvende Inlandsche bedien- den, door A. Mühlentfeld	138
Bodemcongres, door M.	147
Economische kaart van Java en Madoera, door V. M.	151
Kroniek	154
<i>Wetgeving: Burgemeesters van Indische gemeenten (blz. 155).</i>	
<i>Financieele en Economische Kroniek: Scheepvaart en Scheepsruimte</i> <i>(blz. 156). Goud en Zilver te London (blz. 160.)</i>	
<i>Landbouw-overzicht (blz. 162)</i>	
<i>Een Afscheid (blz. 163)</i>	
De Cultuurbanken gedurende de laatste jaren, door Emil M. Helfferich	169
Distributie van zilveren munt, door Mr. J. Gerritzen	208
Aanpassend middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs in Nederlandsch-Indië, door I. Z. van Dijk	220

	Blz.
Het verslag van de Commissie van Advies inzake aanpassend middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs in Nederlandsch-Indië, door D. J. A. Westerveld	230
Kroniek	253
<i>Wetgeving</i> (blz. 253).	
<i>Financieele en Economische Kroniek</i> : Scheepvaart en Scheepsruimte (blz. 154); Bankstaten (blz. 159). Goud en Zilver te London (blz. 160).	
<i>Landbouw</i> : Theecongres met tentoonstelling (blz. 261); Bodemcongres (blz. 263).	
Boekbespreking	265
Bestuursverkaveling, door Ir. A. C. de Jongh	277
De wenschelijkheid van eenen Geologischen dienst in Nederlandsch-Indië, door L. Rutten	299
Een Indische Middelbare School, door Z. Stokvis	324
De visscherijbank „Bagan Madjoe" en de visscherijindustrie te Bagan Si Api-Api, door O. P. Besseling	340
Associatiepolitiek door Mr. H. 's Jacob	350
De Indo-Europeaan, door W. de Cock Buning	379
Onze landbouw en het gebrek aan scheepsruimte, door Cr.	402
Het kampongthee-vraagstuk, door W. Price	412
Samenwerking van inlandsche planters, door W. Zimmermann.	421
Kroniek	426
<i>Wetgeving</i> (blz. 426).	
<i>Financieele en Economische Kroniek</i> : Een moeilijk probleem (blz. 427); Goud en Zilver te London (blz. 428), Bankstaten (blz. 430). In Memoriam: Mr. N. P. van den Berg (blz. 431). Mr. H. P. G. Quack (blz. 435). Gebrek aan Scheepsruimte (blz. 439).	
<i>Landbouw Kroniek</i> : Een arbeidsregeling voor de landbouwondernemingen in Banjoewangi (blz. 440).	
Boekbespreking	443

(Tweede deel).

De Home-Rule-beweging in Engelsch-Indië, door Mr. A. G. Vreede (met photo's)	1
De Indische Woekerwet, door Dr. J. H. Boeke	61
Een en ander over de zoutaanmaak der bevolking op Madoera, door W. van Braam (met photo's)	83
Havenonkosten, door Ir. Wouter Cool	118
Singapore als concurrent van de doorvoerhavens door W.C. Houck	124

	Blz.
Organisatie van drinkwatervoorziening voor het binnenland, door Mr. A. B. Cohen Stuart	135
Hooger Onderwijs in Indië, door D. M. G. Koch	157
Draadloos—telegrafische verbinding tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië en het Handelsbelang, door Mr. H. 's Jacob	174
Kroniek	180
<i>Wetgeving</i> (blz. 180).	
<i>Financieele en Economische Kroniek</i> : Kapitaal na den oorlog (blz. 189).	
Goud en Zilver te Londen (blz. 195). Bijeenkomst van Waterstaats- ingenieurs te Semarang (blz. 199). <i>Landbouw</i> : Einde der Gouvernements- begin der vrije bevolkingskoffiecultuur in de Preanger (blz. 200). Een of meer gewassen per onderneming? (blz. 207).	
Boekbespreking	209
Amerika Weerbaar door Jhr. van Reijgersberg Versluijs	221
De rechtstoestand der opgezetenen van de Particuliere landerijen beoosten de Tjimanoeck, door Mr. A. Neijtzell de Wilde	245
Over de winning en het gebruik der nevenproducten uit steenkolen, door M. A. J. Kelling	274
De kampongtheecultuur in de Preanger en de Indische Overheid door T. J. Lekkerkerker	287
De Prauwvaart van Celebes door L. van Vuuren	329
De verdediging van Nederlandsch-Indië, door V. P.	340
Het Kampongthee-vraagstuk nader besproken, door J. Wolff	348
Persoverzicht	351
Kroniek	368
<i>Wetgeving</i> (blz. 368)	
<i>Financieele en Economische Kroniek</i> : Woeker (blz. 377).	
Boekbespreking	382
De Minahassa en het Nederlandsche Zendelinggenootschap (gesticht 1797), door Dr. J. W. Gunning	391
Verouderde opvattingen, door Mr. J. Gerritzen	410
Indië's Positie in de Wereldhuishouding, door W. Freundlich	415
Het woningvraagstuk en de Pestbestrijding	445
's Lands Plantentuin en het Departement van Landbouw c.a. door S. Ritsema van Eck	461
Immigratie voor de Buitenbezittingen, door A. J. Koens	471
Staats- of Particulier bedrijf door J. Admiraal	493

	Blz.
Het Jaarverslag van de Javasche Bank over 1916 — 1917, door E. Helfferich	506
Persoverzicht	517
Kroniek	560
<i>Wetgeving</i> (blz. 560).	
<i>Financieele en Economische Kroniek</i> Verkoop van Banka-tin (blz. 577).	
Kina—Belangen (blz. 581). Het verlies aan scheepsruimte (blz. 581);	
Onze landbouw en de scheepvaartmoeilijkheden (blz. 583); De grenzen	
van het arbeidsvermogen van den Japanschen werkman (blz. 584);	
Verhooging van de invoerrechten op katoenen goederen in Britsch-Indië	
(blz. 586); Staatsbedrijven in Britsch-Indië (blz. 587); Goud en Zilver	
(blz. 588); Bankstaten (blz. 592).	
Boekbespreking	594
Ingezonden	598
Berichten uit de Vereeniging	599

(Derde deel).

Voorbericht	1
Politieke stroomingen, door W. de Cock Buning	3
Boedi Oetomo Partij, door Het Hoofdbestuur.	
Beginsel Verklaring	30
Werkprogram.	
De Sarikat Islam.	
Beginsel Verklaring, door H. Djajadiningrat	35
Werkprogram, door Commiss. C. S. I.	36
Toelichting werkprogram, door Abdoel Moeis	40
Insulinde	
Politiek Program, door Tjipto Mangoenkoesomo	43
Ned. Indische Vrijzinnige Bond.	
Toelichting, door W. de Cock Buning	67
Beginselverklaring	68
Werkprogram	69
Christelijk Ethische Partij.	
Beginselverklaring	77
Algemeen Program van Beginselen	79
Toelichting, door Mr. C. C. v. Helsdingen	89
Voorloopig Katholiek Comité voor Politieke	
Actie te Batavia	
Beginselverklaring	115

Algemeen werkprogram, door het Comité	116
De vereeniging voor Vrouwenkiesrecht. Doel en streven, door M. Nittel-de Wolff van Westerrode	118
De strekking der Synthese-idee in de Indische Politek, door C. P. en M. Cohen Stuart-Franken	125
De Evolutionnaire Beweging, door het Bestuur der Evol. Kies- vereeniging te Buitenzorg	139
De volksraad, door Mr. A. B. Cohen Stuart	147
De Regeling van de Verkiezingen voor den Volksraad, door het Bureau voor de Decentralisatie	162

BIJLAGEN:

A. Wetten betreffende de Instelling van een Volksraad.	169
B. Kon. Besluit	182
C. Ordonnanties	207
China's intrede in den Grooten Oorlog door V. B. v. Gutem.	1
Particuliere landerijen in West-Java door Dr. R. Broersma....	17
De Indische Technische Hoogeschool door H. V. Jockin...	58
Iets over de delging der Indische leeningen door J. A. de Waal.	73
Visscherij in Nederlandsch-Indie door P. A. de Nijs Bik.....	86
De Javasuiker-Vereeniging door E. Helfferich	93
Kroniek	104
<i>Financieele en Economische Kroniek: Maatregelen der Duitsche Regering ten bate der handelsvloot (104).</i>	
<i>Landbouw: De scheepvaartmoeilijkheden en de thee (106).</i>	
Boekbespreking	107
Mededeelingen uit de vereeniging	108
De zoutregie door W. van Braam	113
De Coprahandel in verband met het voortduren van den oorlog door B. Streefland	142
De vertegenwoordiging der Inlanders door Dr. Radjiman....	147
Een weldaad voor Bantam door Dr. R. Broersma	156
Staats- of Particulier Bedrijf door S. Snuijf	168
Geneeskundige verzorging der Inlandsche arbeiders door L. Koperberg, arts	183
Over het belang van de verhooging der werkbaarheid van de Javanen in dienst van landbouwindustrie der bergcultures en de middelen om haar te verkrijgen door C. M. Hamaker	213

	blz.
Kamers van Landbouw door Mr. H. H. Reijers	223
Kroniek	240
<i>Wetgeving</i> (blz. 240).	
<i>Financieele en Economische kroniek</i> : Scheepsruimte voor Indië (blz. 242); Coöperatie in Indië (244); Goud en Zilver (blz. 246); Bankstaten (250); De belemmerde telegrafische gemeenschap en de cultures (251).	
<i>Landbouwkroniek</i> : Belemmeringen voor den handel en den landbouw (256); Kamers van landbouw (257).	
Boekbespreking	263
Mededeelingen uit de Vereeniging.....	266

EEN WOORD VOORAF.

Tal van factoren hebben er toe medegewerkt, dat in Nederlandsch-Indië belangrijke veranderingen op economisch, politiek en sociaal gebied vallen te constateeren.

De intensieve expansie van de West-Europeesche volkeren op allerlei gebied heeft zich ook hier doen gelden. In toenemende mate is de kolonie voor het wereldverkeer ontsloten; de hier te lande voor de wereldmarkt werkende cultures en industrieën hebben een groote vlucht genomen en de Europeesche immigratie is daardoor voortdurend in beteekenis vooruitgegaan. De ontwikkeling van bestuursorganisatie en rechtswezen komt meer en meer onder den invloed van westersche denkbeelden. De uitbreiding en verbetering van het onderwijs, ook voor de inheemsche bevolking, maakt geleidelijk een einde aan haar geestelijk isolement.

Een karakteristiek blijk van de ingetreden veranderingen in Nederlandsch-Indië is, dat pogingen worden gedaan om een lichaam met min of meer vertegenwoordigend karakter voor deze kolonie in 't leven te roepen.

De bestudeering van koloniaal-maatschappelijke vraagstukken heeft in deze omstandigheden in wijder kring dan ooit te voren belangstelling gevonden. Allereerst in Indië zelf. Doch ook in Nederland zijn de koloniën

meer de aandacht gaan trekken; van verschillende zijden wordt er aangedrongen op voorlichting in koloniale zaken.

Met instemming is dan ook van vele zijden begroet de oprichting van een Indische vereeniging, die zich ten doel stelt de studie van koloniaal-maatschappelijke vraagstukken en die er naar wil streven, hier te lande zooveel mogelijk allen, die voor dergelijke vraagstukken belangstelling hebben, samen te brengen.

Op de samenkomsten, welke tot oprichting van de „Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken” leidden, werd besloten, dat zij zou overgaan tot het uitgeven van een eigen orgaan, waarin studiën op maatschappelijk en economisch gebied een plaats konden vinden en dat tevens dienstig werd geacht om den band tusschen de over vele plaatsen verspreide leden te vormen. De vier ondergeteekenden werden uitgenoodigd de redactie van het tijdschrift op zich te nemen.

Is er hier te lande plaats voor zulk een periodiek? Wij meenen van wel. De in Indië uitgegeven tijdschriften zijn alle vakorganen, hetzij voor ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, voor planters of voor technici. *Koloniale Studiën* tracht, ook wanneer daarin de vakman aan het woord is, zich te richten tot alle ontwikkelden, die belang stellen in de Indische maatschappelijke vraagstukken van onzen tijd. Geeft de dagbladpers thans nu en dan wel eens zulke studiën, in een eigen tijdschrift komen zij beter tot haar recht

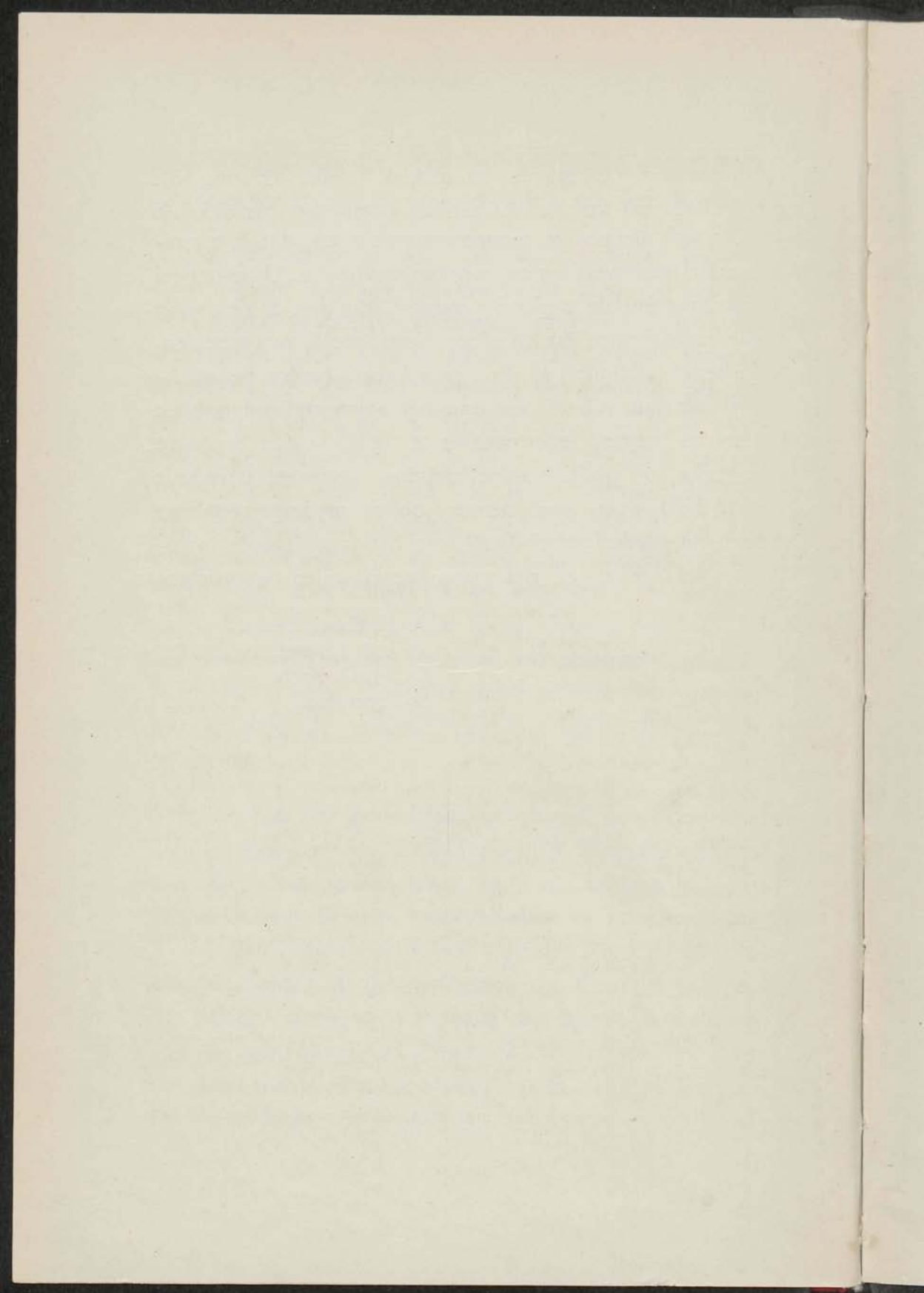
Daarmede is tevens aangeduid, welke richting dit tijdschrift zal inslaan. Al zal het begin niet gemakkelijk zijn, wij meenen te mogen verwacht en, dat hier voldoende medewerking zal worden gevonden. Over geheel ons land zijn de werkers verspreid, die aan de oplossing van maatschappelijke en economische problemen arbeiden. *Koloniale Studiën* wil hun gelegenheid bieden de vruchten van hun arbeid ook aan het belangstellend publiek voor te zetten. Ieder werker is welkom; een bepaalde politieke of godsdienstige richting heeft het tijdschrift niet. Wij doen een beroep op de medewerking van allen in Nederlandsch-Indië, die het land hunner inwoning lief hebben en zijn vooruitgang willen bevorderen.

A. B. Cohen Stuart.

P. J. S. Cramer.

D. M. G. Koch.

S. Koperberg.

Inlandsche Coöperatie en hare Wettelijke Regeling.

Het Koninklijk Besluit van 7 April 1915 No. 29, tot
wettelijke regeling van de coöperatieve vereenigingen
in Nederlandsch-Indië en Inlandsche coöperatie.

Het waren verzoekschriften van *Europeanen* om vereenigingen met coöperatief karakter als rechtspersonen te doen erkennen, die het Gouvernement bewogen de eerste stappen te doen om tot regeling der coöperatie te geraken. In het begin van 1885 werd een ontwerp Koninklijk Besluit door den directeur van het departement van Justitie opgesteld, dat zooveel mogelijk een getrouwe copie vormde van de Nederlandsche coöperatieve wet. Het ondersteunend advies wees er op, dat zich ook in Nederlandsch-Indië onder de minder door de fortuin bedeeden een streven begon te openbaren om door onderlinge samenwerking en wederkeerigen steun hun bestaan te verbeteren, althans zich te wapenen tegen de wanverhouding, die meer en meer tusschen gewone inkomsten en noodzakelijke uitgaven dreigde te ontstaan. De Raad van Nederlandsch-Indië raakte over de redactie van het ontwerp in tweespalt. Ofschoon dit college de wenschelijkheid van uitbreiding der werkingssfeer eener coöperatieve regeling ook over de Inlandsche bevolkingsgroepen inzag, voelde zijn meerderheid zich door artikel 75 van het Regeeringsreglement gebonden aan een slaafsche navolging van de Nederlandsche wet. En ook de minderheid van twee leden, die meende, dat „in het zeldzame geval, dat eene in Nederland bestaande wet minder volmaakt is” (was dit ernst?) men door genoemd artikel niet werd gedwongen desbewust over te nemen wat verkeerd was, doelde niet op een aanpassing aan inlandsche eischen, maar wilde slechts, onder den indruk van Mr. Kist's kritiek op de Nederlandsche wet, in de Indische verordening meerdere nauwkeurigheid betracht zien.

De Gouverneur-Generaal droeg daarop met prijzenswaardige onpartijdigheid den directeur van Justitie op om het ontwerp conform de beide adviezen zoo goed mogelijk te wijzigen — en daar bleef het bij. De wind was blijkbaar uit een anderen hoek gaan waaien. Einde '85 tenminste werd in antwoord op een rekest, dat op een regeling der coöperatieve vereenigingen aandrong, geantwoord „dat de noodzakelijkheid eener speciale regeling, als door requestanten bedoeld, zich hier te lande, ook in verband met de aanhoudende mutatiën onder de Europeesche ingezetenen, nog niet in voldoende mate had doen gevoelen”. Die „aanhoudende mutatiën” hadden zelfs ten gevolge dat deze eerste pogingen volkomen in het vergeetboek geraakten, zoodat de ontdekking er van, een kleine tien jaar later, als een verrassing gold. Verdere consequenties had de verrassing niet. Men had er wat anders op gevonden om een bijzondere regeling dezer materie overbodig te maken. Aan coöperatieve vereenigingen, die zich als rechtspersoon erkend wenschten te zien, werd aangeraden naast het coöperatief ook een niet materieel doel in de statuten op te nemen en het woord „coöperatief” uit den naam te doen verdwijnen. Simple comme bonjour. Met een gerust hart kon dan ook de directeur van Justitie in 1910 verklaren, naar aanleiding van een rekest houdende verzoek om tot wettelijke regeling van de coöperatieve vereenigingen over te gaan, dat hij van de noodzakelijkheid eener dusdanige regeling niet overtuigd was. De Landvoogd bleek evenwel van een ander gevoelen, ook met het oog op de coöperatie van Inlanders. Het was deze keer derhalve de zoal niet door dan toch voor *de inheemsche bevolking* gevoelde behoefte aan coöperatie die de houding van het Gouvernement tegenover een regeling van deze materie bepaalde. Onmiddellijk ontvlamde opnieuw de strijd over de beteekenis van artikel 75 Regeeringsreglement. Nu niet alleen in verband met de redactie gebondenheid maar tevens betreffende de vraag of dit artikel een gemeenschappelijke regeling voor alle bevolkingsgroepen toestond. De directeur van Justitie was zich wél bewust dat, gezien de motieven van de Regeeringsopdracht, het allereerst een punt van overweging moest uitmaken op welke wijze een regeling tot stand kon worden gebracht, die daadwerkelijk den Inlander ten goede kwam. Toch koos hij van de vier, in het algemeen als mogelijk gestelde, oplossingen der moeilijkheid, — n. l. een regeling enkel voor de Europeanen en met dezen gelijkgestelden, waaraan

zich dan de Inlanders die zulks wenschten konden onderwerpen; een dergelijke verordening met, desnoods gewijzigde, toepasselijk verklaring op de Inlandsche bevolking; een regeling voor alle groepen van de bevolking met de uitdrukkelijke bepaling, dat elke groep ter zake onderworpen zou blijven aan de rechtsmacht van den organiek over haar gestelden rechter en een geheel afzonderlijke regeling voor elk der beide groepen, — niet de laatste, maar achtte hij zich door de meest gangbare interpretatie van meer-genoemd artikel gebonden aan een regeling zooveel mogelijk overeenkomende met de in Nederland bestaande wet op de coöperatieve vereenigingen en geldende voor de Europeanen.

Voorwaar een weinig logische gedachtengang! Men had immers bij het door den directeur gekozen uitgangspunt een regeling speciaal ten behoeve van de Inlandsche bevolking mogen verwachten.

Maar ook kunnen verwachten? Of lag de grondfout elders en had de Regeering, zich wel bewust, dat het hier gold de regeling eener materie, waartoe niet zoozeer juridische kennis als wel inzicht in de neigingen en behoeften der inlandsche maatschappij vereischt was, een anderen ontwerper moeten kiezen en veelzijdiger, meer door dringende verkenning moeten mogelijk maken? Hoe het zij, het kind was nu eenmaal als volbloed Europeesch ter wereld gekomen en geen operatie, hoe ingrijpend ook, bleek in staat er een Inlandsch kind van te maken. De toenmalige adviseur voor het Volkscredietwezen, wiens advies omtrent het ontwerp verzocht werd, verklaarde wel als uitgangspunt zijner beschouwingen de vraag te hebben gesteld of, en, zoo ja, in hoeverre voor Inlanders een afzonderlijke regeling noodig was te achten, maar paste daartoe enkel den Hollandschen jongen een Inlandsche kleedij aan, om — en kon het anders? — die tenslotte als ongeschikt te verwerpen. Toch verdienen, ook om den invloed, dien zijn beschouwingen op de wijziging van het ontwerp hadden, deze alle aandacht. Zij zijn de volgende.

In den laatsten tijd verrijzen talrijke consumptie- en handels-vereenigingen, welke haar coöperatief karakter niet tot uiting kunnen brengen en zich hierom hetzij zonder rechtspersoonlijkheid redden, hetzij deze als naamlooze vennootschappen verwerven. Vaak laat de boekhouding dezer maatschappen veel te wenschen over en durven de besturen hunne belangen niet genoeg tegen die van gezaghebbende personen te doen gelden. Het gemis van rechtspers-

soonlijkheid doet zich hier als een belemmering gevoelen zoowel tegenover derden als tegenover de slecht willenden in de vereeniging zelf en wat de naamlooze vennootschappen betreft is de vastheid van het kapitaal en het onpersoonlijk karakter een ongewenscht kenmerk. Zou derhalve reeds thans een regeling der coöperatie in een bestaande behoefte voorzien, de regeling zelf zou de behoefte nog vergrooten daar ze als propagandamiddel en ruggesteun werkt. Ook productie- en crediet-coöperaties zouden ontstaan, de laatste omdat meer geëmancipeerden zich liever tot eigen vereenigingen dan tot gemeente-instellingen of de half-ambtelijke afdelingsbanken wenden. Gegeven dus de behoefte, blijft de vraag of de voor oprichting en beheer van coöperatieve vereenigingen te stellen vereischten voor Europeanen en Inlanders eenvormig kunnen en moeten zijn. Het scheppen van een inlandsche rechtspersoon brengt met name voor de vereenigingen die naar buiten werken bezwaren en gevaren mee. Bezwaren omdat zich rechtskwesties kunnen voordoen, welke van den rechter meerdere kundigheden en doorzicht vereischen dan bij districts- en regentschapsgerechten kunnen worden verwacht. Maar bovenal gevaren, omdat de inlandsche rechtspersoon als zoodanig inlandsche grondrechten zou kunnen verwerven en een macht zou kunnen worden ten detrimente van het klein grondbezit. De coöperatieve vereeniging zou op die wijze de vijand worden van die coöperatie, waaraan het gros der inlandsche bevolking voorshands de meeste behoefte heeft.

Men moet dus van beide kwaden het minste kiezen en de meer eenvoudige vereenigingen, die in hoofdzaak naar binnen werken, buiten wettelijke regeling laten.

Te lichter kan men daartoe overgaan omdat haar minder talrijke geschillen bij de eenvoudige procedure der inlandsche rechtbanken ook zonder rechtspersoonlijkheid berechting zullen kunnen vinden. Een positief voordeel van een gemeenschappelijke regeling op de basis eener Europeesche rechtspersoonlijkheid zal bovendien zijn de mogelijkheid van associatie van Inlanders met Europeanen ook op stoffelijk gebied. Eenige vereenvoudiging dient evenwel in dat geval in de regeling te worden aangebracht door het facultatief stellen van de notariële akte van oprichting, waarvoor althans bij coöperatieve vereenigingen, die inlanders onder haar oprichters tellen, goedkeuring door daartoe aangewezen ambtenaren moet in de plaats treden, welke ambtenaren dan tevens

voorlichters kunnen zijn. Verder ware aan de Regeering het recht te geven de vereeniging te ontbinden indien zij dit noodig oordeelt in het algemeen belang. Wordt bovengenoemde goedkeuring verplichtend gesteld dan zoude de bezwaarlijke registratie ter griffie van residentiegerecht of Raad van Justitie kunnen komen te vervallen.

Aldus het betoog van den adviseur voor het volkscredietwezen.

Mèn ziet het: het karakter der regeling bleef onaangevochten, het ontwerp werd niet aan de Inlandsche behoeften, maar de Inlandsche behoeften werden aan het ontwerp getoetst. De vraag werd niet gesteld of een regeling met eigen karakter wenschelijk was, maar of en in hoever een regeling met het Hollandsch karakter op de Inlandsche samenleving toepasselijk kon worden verklaard. En toen de vertegenwoordiger van de Inlandsche behoeften en neigingen niet alleen de mogelijkheid maar ook de wenschelijkheid van een gemeenschappelijke regeling, op Hollandsche leest geschoeid, had betoogd, moest het gevolg daarvan zijn wat het was, n.l. het inkrimpen van het probleem tot een kwestie van wetsinterpretatie: of artikel 75 van het Regeeringsreglement al of niet een gemeenschappelijke regeling voor alle groepen toestond. Deze kwestie beheerschte uitsluitend de verdere adviezen en beslissingen. De econoom had zijn woord gesproken en de economische kant van het vraagstuk kon dus verder buiten beschouwing blijven; het was thans nog slechts een juridische strijd.

En het resultaat? Dat na een voorbereiding van bijna 6 jaren — en dat het niet nog langer heeft geduurd is enkel te danken aan de omstandigheid dat men, het strijden op theoretische gronden moe, de wet aan de practijk ter keuring heeft gegeven ¹⁾ — een regeling in werking is getreden, die zooal geen slaafsche dan toch een getrouwe navolging van de Nederlandsche coöperatieve wet mag worden genoemd. De enkele wijzigingen, in de Nederlandsche wet aangebracht bij de invoering van het nieuwe wetboek van strafrecht, zijn begrijpelijkerwijs niet overgenomen, een enkele aanvulling in overeenstemming met de moederlandsche jurisprudentie is opgenomen, hier en daar is de tekst verbeterd, de noodzakelijke omzettingen ter aanpassing aan het Indische geldingsgebied hadden plaats, maar overigens heeft 's wetgevers schroomvalligheid en

¹⁾ Zelfs heeft men in der haast in artikel 15 geen rekening gehouden met de wijziging in artikel 11 gemaakt en naar 3e. verwezen in stede van naar 4e.!

assimilatiezucht het slechts gebracht tot de volgende afwijkingen, die moeten getuigen van zijn open oog voor Inlandsche eischen: onderwerping van de oprichtingsakten aan de bewilliging van den Gouverneur-Generaal vóór de registratie ervan; recht van het Openbaar Ministerie om bij verzoekschrift de ontbinding der vereeniging te vorderen van den rechter, ingeval van afwijking van de goedgekeurde Statuten; vermelding van den kindsnaam bij Inlandsche oprichters en leden; opening van de gelegenheid om het bewijs van toe- of uittreding behalve door teekening in het register of door een notarieele akte ook te leveren door het doen verlijden van een akte „door een bij ordonnantie aan te wijzen openbaren ambtenaar” en vrijstelling dezer akten van zegelrecht. Verder niets.

Onwillekeurig maakt het een gevoel van afgunst wakker op de Britsch-Indische coöperatieve wetgeving en haar systematische voorbereiding: bewust aangrijpen van de crediet-coöperatie als aangewezen vorm om de coöperatieve practijk en haar eischen ingang te doen vinden, uitzending van een ambtenaar om de Volkscrediet-coöperaties in Europa te bestudeeren op haar toepasselijkheid voor de Indische samenleving, plaatselijke onderzoekingen naar inheemsche associatievormen en hun voedingsbodem, proefnemingen op grond van deze gegevens en ten slotte na negenjarige alzijdige voorarbeid samenstelling van een krachtige deskundige commissie, die, uitgaande van deze gegevens, met medewerking van de locale besturen, onder aantrekking van de voorlichting van Europeesche specialiteiten en met het enkele oogmerk een middel te scheppen om de inheemsche maatschappij vooruit te brengen, in nog geen vier jaar tijds een koloniale ordonnantie in werking bracht met een eigen karakter, eenvoudig en elastisch, opvoedend en steunend, ingrijpend en decentraliseerend, een wet die niet enkel financieele Gouvernementssteun toezegde, maar een staf van goedbezoldigde ambtenaren aan de bevordering, organisatie, leiding van en het voortdurend toezicht op de coöperatie dienstbaar maakte en haar alle macht in handen gaf. En daarna, toen acht jaren van coöperatieve scholing en practijk een rijpere samenleving en een welonderlegd vakcorps, in staat om de beweging in de hand te houden, hadden gebracht, een herziening dier wet en een generaliseering er van tot alle vormen van coöperatie.

Met deze panegyriek wil niet gezegd zijn dat de Britsch-Indische coöperatie als resultaat niets te wenschen overlaat.

Trouwens, een dergelijke uitspraak zoude, zelfs al ware zij bedoeld, bij mijn gebrek aan kennis van zaken alle waarde missen. Maar het wil wij voorkomen, dat, mocht de coöperatie in de tropisch-koloniale gewesten kunnen slagen, de Britsch-Indische methode van voorbereiding en het daar gevolgde stelsel van wettelijke regeling al de voorwaarden voor succes in zich bergen.

Het moge mij vergund zijn deze voorwaarden aan de hand van de gegevens uit onze eigen kolonie nader te bespreken.

Reeds vroeger heb ik getracht aan te toonen (*Ind. Gids*, Dec. afl. 1912), dat in het algemeen de maatschappelijke en economische ontwikkeling van de inlandsche samenleving nog geen bodem vormt wachtende op het ontvangen van het coöperatieve zaad, dat de vormen van primitieve samenwerking niet met coöperatie op een lijn gesteld mogen worden en bij verdere sociale ontwikkeling verdwijnen, zoodat, zelfs al ware aanknooping aan die veelbezongen solidariteitsuitingen in beginsel verdedigbaar, men bij het propageeren der coöperatieve denkbeelden bij de meer ontwikkelden en vooruitstrevenden, vatbaar voor nieuwe ideeën, een klasse zou aantreffen, in welke van genoemde solidariteitsgevoelens geen spoor meer is te vinden. Zelfs schijnt de onderstelling niet te gewaagd dat het coöperatief beginsel, aan eigen werking overgelaten, zich zelf zou vernietigen door een proces van individualiseering bij de krachtigsten onder de samenwerkende leden. De eenige stevige basis voor een coöperatie, die de elementen voor haar bloei in zich draagt, is een gezond egoïsme, overtuigd dat samenwerking de noodzakelijke voorwaarde is voor eigen gewenschte en gezochte lotsverbetering, een egoïsme, dat de individueele onmacht aan den lijve heeft gevoeld en bewust zijn zelfstandigheid aan zijn welzijn ten offer brengt. Indien daarom een vaderlijke regeering van een economisch weinig ontwikkeld volk overtuigd is, dat coöperatie de bestaansvoorwaarden voor haar onderdanen belangrijk zou kunnen verbeteren, is het niet voldoende om, als in het moederland, zich er toe te bepalen, de oprichting van coöperatieve vereenigingen aan wettelijke eischen te onderwerpen, de leden tegen het bestuur te beschermen en de vorderingen van derden te beveiligen en overigens de juiste aan-

wending van het instituut aan de vrije werking van individueele belangen en inzichten over te laten, maar dient het Gouvernement zich zijn taak van opvoeder bewust te zijn, wiens aanhoudende leiding alleen in staat is de spontaan of uit propaganda verreezen samenwerking vruchtdragend te maken en voor degeneratie te behoeden. Heeft men niet overal de voorbeelden voor oogen? Aanschouwt men niet eenerzijds de even snel verrijzende als verdwijnende aan zich zelf overgelaten inlandsche navolgingen der Europeesche coöperatie, anderzijds de pogingen van ambtenaren van allerlei diensttakken, Europeesche en Inlandsche bestuurs-, crediet-, landbouw-, visscherij-, veeteelt-ambtenaren, om het coöperatief ideaal te helpen verwezenlijken en hun aller ervaring dat de leiding om zoo te zeggen geen oogenblik uit handen kan worden gegeven?

Maar wat moet dan het resultaat van de thans in werking getreden wettelijke regeling worden? Dat de formaliteiten, daarbij geëischt, coöperatie-propagandisten zullen afschrikken, kan nauwelijks worden verondersteld. Bovendien is het niet moeilijk een groep personen, door hun de voordeelen van samenwerking voor te spiegelen, zóó enthousiast voor coöperatie te maken, dat zij over de bezwaren en kosten van oprichting heenstappen. Verder is de veronderstelling gerechtvaardigd, dat de stoot tot het oprichten van coöperatieve vereenigingen bijna steeds zal uitgaan van belangstellenden, hetzij Europeesche of Inlandsche, niet van de belanghebbenden zelf. Reeds in 1913 zond de directeur van Binnenlandsch Bestuur een circulaire rond waarin het standpunt van de Regeering omlijnd werd, in te nemen tegenover de in meerdere streken op Java onder de Inlandsche bestuurs-ambtenaren geconstateerde beweging om ware of vermeende coöperatieve vereenigingen in het leven te roepen ter bevordering van handels- en andere doeleinden. De instemming van de Regeering met deze beweging werd betuigd, mits de Inlandsche ambtenaren hierbij niet handelden buiten voorkennis van het Europeesch bestuur, hetwelk op zijn beurt deskundig advies van de ambtenaren bij het volkscredietwezen kon inwinnen. Naar aanleiding van deze circulaire werd door den directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel de verklaring van zijn collega van Binnenlandsch Bestuur uitgelokt, dat het als vanzelf sprekend moest worden beschouwd, dat de aan eerstgenoemd departement verbonden ambtenaren, als deskundigen op het gebied van landbouw, visscherij, veeteelt c. a.,

aangewezen waren om het aan hun zorg toevertrouwd onderdeel der staatsbemoeiing te ontwikkelen ook door bevordering van coöperatie. Men kan dus veilig verklaren, dat de Regeering bevordering van coöperatie op haar program heeft en aannemen dat de huidige regeling voor deze bevordering eer een aanmoediging dan een belemmering zal beteekenen. ¹⁾

Met dit voor oogen zij de hooger gestelde vraag herhaald: wat moet het resultaat van de thans in werking getreden wettelijke regeling worden? En dan moet het antwoord daarop mijns inziens luiden: Dat de coöperatie nog meer dan vroeger dreigt te worden een object van beunhazerij door liefhebbers op het gebied van koloniale economie in het algemeen en coöperatie van inlanders in het bijzonder, liefhebbers die, ontbloot van elke wettelijke bevoegdheid of verplichting tot voortdurende of zelfs tijdelijke administratieve en economische contrôle, machteloos staan tegenover onwil of oneenigheid van bestuur of leden en geen waarborg geven, dat de door hen betoonde belangstelling ook bij eventueele opvolgers zal voorzitten.

Reeds sedert jaren heeft de Regeering de leiding van economische associaties van verschillenden aard op zich genomen. Speciale ambtenaren voor de organisatie van en het toezicht op visscherij-vereenigingen, ten behoeve van de bevolkingstheecultuur, ten behoeve van het, aanvankelijk althans, coöperatief credietwezen ter Sumatra's Westkust werden aangesteld.

Maar het systeem, de wettelijke basis, de waarborg van samenwerking en beginseleenheid, van continuïteit, deels ook de waarborg van coöperatief-technische vooropleiding ontbraken en ontbreken nog. Er is geen stelsel in te bekennen, geen geraamte, geen wettige grondslag bovendien. De bevordering van de coöperatie is ter hand genomen, wordt aangemoedigd, maar de ordening van het middel, de regeling van het voor de Inlandsche bevolking geschikte coöperatief systeem bleef achterwege.

Toch wil het mij voorkomen dat juist daarin de groote moeilijkheid schuilt en daarop in de allereerste plaats de aandacht van het Gouvernement dient te zijn gevestigd: de regeling te vinden, die

¹⁾ Het schijnt mij dan ook ongemotiveerd toe zulk een sterken nadruk te leggen op vereenvoudiging der oprichtingseischen voor facultatie[•] stellen van de notariële oprichtingsakte of rechtsgeldig verklaren van duimafdrukken in de registers. Daar ligt werkelijk het zwaartepunt niet.

zich het beste aanpast aan de sociale en economische ontwikkeling van de saam te brengen groepen, de noodige voorzorgen te treffen opdat niet de middelpuntvliedende kracht en de lauwheid van de eigen belangen, de onzelfstandigheid ook van de saamgebrachte personen de gewenschte associaties te gronde richt, en met het oog hierop ambtelijke bevoegdheden te scheppen en personen aan te wijzen teneinde de coöperatie als vorm van koloniaal-economische politiek in goede banen te leiden en te houden. Daarvoor nu zijn niet in de eerste plaats noodig, moeten althans voorloopig nimmer den doorslag geven, personen, wien enkel het *doel* der samenwerking (landbouw-, visscherij-, veeteelt-, credietverbetering) helder voor oogen staat, maar personen, die door ervaring en studie grondige kennis hebben verworven aangaande het *middel*, die den inlander op zijn coöperatief vermogen hebben gepeild, die de economische voorwaarden voor coöperatieve aansluitingen, zoowel die in de personen als die in de zaak gelegen, hebben bestudeerd en tegen elkaar afgewogen en die in de gelegenheid zijn en de bevoegdheid bezitten, ja, wien als organen van 's Gouvernements coöperatie-politiek als officieele taak is opgedragen er voor te zorgen, dat wanneer de onderneming op gang gebracht is, het middel aan het doel blijft beantwoorden. Wil de coöperatie tot een levenwekkend beginsel worden in de inlandsche samenleving, dan dient haar leiding in handen te blijven van een krachtig, bevoegd corps van speciaal opgeleide ambtenaren, gesteund door een ingrijpende wetgeving, dan moet het liberale beginsel: eerbiediging van het initiatief van belanghebbenden, onthouding van inmenging in particuliere aangelegenheden met bewustheid aan kant worden gezet en een einde worden gemaakt aan de openstelling van de coöperatie als een vrij jachtterrein voor Zondagsjagers. Coöperatie-bevordering derhalve als onderdeel van koloniale Gouvernements-politiek —, of géén coöperatie.

J. H. Boeke.

Reorganisatie van de Kamers van Koophandel en Nijverheid.

Tot instelling van Kamers van Koophandel en Nijverheid hier te lande werd door de regeering besloten bij Ordonnantie van 29 October 1863 (*Staatsblad* No. 144): op eene meer dan vijftigjarige, aanvankelijk zeer vruchtbare doch geleidelijk aan beteekenis verliezende, werkzaamheid kunnen deze lichamen thans terugzien.

Haar roem hebben de Kamers ontwijfelbaar overleefd; het aantal der bij handel en nijverheid geïnteresseerden, die aan haar bestaan beteekenis hechten en het bestendigd wenschen te zien, is zeer klein. Maar behoort ook haar recht van bestaan tot het verleden? Zou de regeering goed doen, door, zooals velen wenschen, de Kamers eenvoudig op te heffen en niet alleen zichzelf aldus te berooven van een officieele informatiebron, doch tevens den handel en de nijverheid hun officieelen vertegenwoordiger te ontnemen?

Ik geloof, dat die vraag in ontkennenden zin moet worden beantwoord. De behoefte aan een college, welks wel-omschreven taak daarin heeft te bestaan, dat het eenerzijds de regeering en de bestuursambtenaren op de hoogte houdt van hetgeen op handels- en industrieel gebied hier te lande omgaat, anderzijds wenschen en besluiten van de regeering aan belanghebbende handelaren en industrieelen bekend maakt, kwam reeds bijna een halve eeuw vóór de instelling van de Kamers van Koophandel en Nijverheid tot uiting. Nadat toch op den 8en September 1818 te Batavia de geheel uit particuliere kooplieden bestaande vereeniging „De Bataviasche Beurs” was opgericht, werd de directie dezer organisatie, die uit vijf leden bestond, door de regeering als een den handel vertegenwoordigend college beschouwd en behandeld.

Tot 1827 duurde deze toestand, welke daarop neerkwam, dat de directie van de „Bataviasche Beurs” feitelijk functioneerde als het prototype van de latere Kamers van Koophandel en Nijverheid.

In genoemd jaar echter werd er op hoogst dictatoriale en krenkende wijze een eind aan gemaakt door den Commissaris-Generaal du Bus de Ghisignies, die een door de directie ingediende memorie over den slechten toestand van het muntwezen dermate „ongepast” achtte, dat hij noodig oordeelde, den onderteekenaars van het stuk bij missive van 23 Januari te kennen te geven, dat, afgezien van zijne achting voor de personen der directieleden, hij „geen particulieren, en zelfs geene Directie der beurs, de bevoegdheid kon toekennen om zich in naam van anderen bij de Regeering te vervoegen, veel minder om den geheelen handel van Batavia en zijne belangen te vertegenwoordigen”. Wel erkende de Commissaris-Generaal de wenschelijkheid van het bestaan van een vertegenwoordigend lichaam, doch dit zou dan een officieel karakter moeten dragen, in den trant der destijds in Nederland reeds bestaande Kamers van Koophandel.

De weliswaar niet officieele, maar toch in de practijk haar groote waarde hebbende band tusschen regeering en handel was hiermee verbroken. Van instelling van Kamers van Koophandel kwam intusschen niets, en tot 1763 moest het duren, voor de regeering besloot, tot dien maatregel over te gaan.

Aanleiding daartoe was een verzoek uit de kringen van den handel zelf. Te Batavia was in 1849 opgericht de Handels-Societeit „De Vereeniging”, die in 1857 omgedoopt werd in de „Handelsvereeniging te Batavia”. Het was een particuliere vereeniging van handelaren, die zich o.m. ten doel stelde, „het Gouvernement of de hoofden van algemeen of gewestelijk bestuur in te lichten in zaken den handel betreffende en al zulke voorstellen te doen als het belang van handel en scheepvaart mochten noodzakelijk maken”. De samenstelling van het bestuur, met name het lidmaatschap van eenige handelaren van niet-Nederlandsche nationaliteit, deden wrijving ontstaan, welke tot twisten ontaardde; en het gevolg was, dat een aantal belanghebbenden zich tot de regeering wendde met het verzoek, tot instelling van Kamers van Koophandel over te gaan. Dit geschiedde; te Batavia, Semarang, Soerabaja, Makassar en Padang kwamen Kamers van Koophandel en Nijverheid.

De taak dezer Kamers werd in Artikel 2 van het „Reglement, bevattende algemeene bepalingen betreffende de kamers van koophandel en nijverheid in Nederlandsch- Indië” omschreven als volgt:

„De bestemming der kamers is:

- a. aan de Regeering, aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur en aan de besturen der gewesten, binnen den aangewezen kring, hetzij op daartoe aan haar te kennen gegeven verlangen, hetzij uit zich zelve adviezen uit te brengen, inlichtingen te geven of voorstellen te doen over onderwerpen, die den landbouw, handel en het fabriekswezen betreffen.
- b. aan landbouw-ondernemers, handelaren en fabrikanten in het algemeen zoodanige mededeelingen te doen, als de Regeering, de hoofden van departementen en van gewestelijke besturen zullen verlangen of in het belang van landbouw, handel en fabriekswezen noodig achten.”

De verschillende data weerspreken dus reeds de veelal vernomen bewering, dat de oprichting van Handelsvereenigingen zou hebben plaats gehad, omdat door de handelaren geen waarde zou zijn gehecht aan den arbeid der Kamers van Koophandel en Nijverheid. Integendeel ging de oprichting van alle Handelsvereenigingen op Java (die te Soerabaja werd in 1851 geboren, die te Semarang in 1854) aan de instelling van de Kamers een decennium of meer vooraf, en tot die instelling werd door de regeering besloten, nadat haar gebleken was, dat op ontvangst, van de zijde der particuliere vereenigingen, van adviezen van zoodanige uitvoerigheid en doorwerktheid als wel gewenscht werd, niet altijd te rekenen viel.

In overeenstemming hiermee hield de regeering het recht van benoeming van de leden der Kamers van Koophandel en Nijverheid geheel aan zich. Is er een vacature, zoo wordt door de Kamer een voordracht opgemaakt, welke het hoofd van gewestelijk bestuur toegezonden wordt, dat haar doorzendt naar Buitenzorg. Gevallen, in welke door de regeering van die voordracht afgeweken werd, zijn mij niet bekend. In de practijk komt deze wijze van benoeming van de leden dus daarop neer, dat een Kamer zich zelf aanvult.

Aan elke Kamer van Koophandel en Nijverheid is toegevoegd een secretaris, die geenerlei bezoldiging geniet. Sinds 1863 werd geen verandering gebracht in het bij de Ordonnantie van dat jaar voor locaalhuur, schrijfbegroeven enz. beschikbaar gestelde bedrag, dat voor de Kamers op Java nog steeds niet meer dan f 100,—, voor die te Makassar en Padang slechts f 75,— per maand bedraagt.

Omvang zoowel als aard van hetgeen door de Kamers, vooral door die te Batavia, in de eerste jaren van haar bestaan werd gepraesteed, geven blijk van de lust en de energie, met welke zij aan het werk togen. De lijvige eerste jaarverslagen, die de over het geheel keurig gestelde, zeer uitvoerige en doordachte brieven publiceerden, laten geen twijfel aan het feit, dat destijds door den handel zelf gevoeld werd, hoezeer het bestaan dezer officieele organen noodzakelijk was.

Langzamerhand evenwel, vooral na 1890, bleek dit besef te gaan verzwakken. De Kamers van Koophandel en Nijverheid, bestemd om den handel en de industrie tegenover de regeering en de regeering tegenover handel en industrie te vertegenwoordigen, gingen, naar de meening van het meerendeel der belanghebbenden, gaandeweg al minder aan eerstgenoemde helft van deze tweeledige taak voldoen, en werden meer en meer beschouwd als representanten van de regeering tegenover den handel, zonder meer.

Het was de periode van de groote opleving van cultures, handel en industrie, de periode ook van wijziging van de politiek der regeering in dien zin, dat onthouding, voorzoover eenigszins mogelijk, van bemoeienis met aangelegenheden, deze takken van bedrijf betreffende, met overtuiging als leidend beginsel werd aanvaard.

Dit beginsel, of liever: deze afwezigheid van eenig bepaald-afgebakend richtsnoer, kwam met de wenschen der handelaren volkomen overeen. Zij toch zagen in de „vrij-making" van cultures en handel de hoofdoorzaak van de snelle ontwikkeling, en het bij onderling concurrerende kooplieden uitteraard toch reeds sterke individualistische en particularistische sentiment openbaarde zich met te meer kracht in het uitgesproken verlangen, dat de regeering zich er buiten houden zou. Dat de Kamers van Koophandel en Nijverheid hierdoor belangrijk aan beteekenis verloren, ligt voor de hand.

De ontwikkeling van den handel van Nederlandsch-Indië beteekende bovendien eene nadere detaillering; onderdeelen van de werkzaamheid van tal van bedrijven groeiden tot zelfstandigen arbeid uit, nieuwe takken van bedrijf werden geschapen. Voor een uit ten hoogste zeven personen bestaand college, als een Kamer van Koophandel en Nijverheid, werd het steeds moeilijker, het geheel te blijven overzien en voldoende van alle finesses op de hoogte te zijn, om den inhoud harer adviezen aan de regeering

op het vereischte peil te houden. Naarmate de zucht tot „zelf-doen” zich in de kringen der handelaren sterker deed gelden, verslapte het contact tusschen Kamer en handel; de den handel officieel vertegenwoordigende lichamen hadden dien handel niet langer achter zich.

De tegenhanger van dit proces was de verhooging van de activiteit en de snelle groei van de Handelsverenigingen, die jaren lang een leven zonder veel emoties hadden geleid, doch in dit tijdvak van economische wording, waarin de Kamers van Koophandel en Nijverheid in beteekenis verloren, het tijdvak van ongeveer 1890 tot 1900, de wellicht mooiste periode van haar bestaan doormaakten. Haar samenstelling voldeed aan de eischen van den handelsman, die baas wilde zijn in eigen huis. Het lidmaatschap stond open voor een ieder, die tot den z. g. groot-handel behoorde; het bestuur werd door en uit de leden gekozen; de geldmiddelen waren belangrijk ruimer dan de armzalige inhoud van de kas der Kamers van Koophandel en Nijverheid; men kon de regeering met verzoekschriften naderen indien men zulks wenschelijk achtte, en haar links laten liggen, zoodra „der Mohr” kon „gehen”. En het bestuur had te beschikken over de medewerking van een groot aantal in de details van de meest verschillende takken van bedrijf doorkneede deskundigen, zoodat het den secretaris weinig moeite behoeft te kosten, omtrent eenige aangelegenheid de meest juiste inlichtingen te verkrijgen en te verstrekken.

Tegenover deze concurrentie konden de Kamers van Koophandel en Nijverheid niet anders dan: het afleggen. Dit gevaar had wel steeds bestaan, doordat het school in de wijze waarop de Kamers werden samengesteld, doch eerst toen de handel snel aan omvang en detailleering toenam, deed het zich gelden. Overigens was het door de Kamers-zelve wel beseft. In een merkwaardigen brief van 27 October 1884, door de Kamer te Batavia tot de regeering gericht, staat o. m. te lezen:

„Mocht ons de eigenaardige samenstelling van de Indische Kamers van Koophandel voorgehouden en er aan herinnerd worden, dat de leden hun mandaat ontleenen aan eene benoeming, die zij uit handen van de Regeering ontvangen en daarom minder juist — met minder recht althans dan eigen gekozenen — als de werkelijke vertegenwoordigers van den handel en de nijverheid in deze gewesten kunnen optreden, dan spreekt onze Kamer

voor zich gaarne de erkenning uit, dat zij de eerste is, die deze door de Indische toestanden gemotiveerde afwijking in hare constitutie van die der Kamers in *Nederland* en overal elders beseft. Maar zij voegt erbij, dat zij zich steeds tot taak gesteld heeft, om deze leemte in hare samenstelling zoo veel doenlijk aan te vullen en er naar te streven om niet slechts door de Regeering als het door Haar aangewezen en bij Haar geaccrediteerd wettig orgaan van handel en nijverheid te worden erkend, maar ook als zoodanig te worden aangemerkt door hen, die, golden hier de gewone regelen van verkiezing voor de Kamers van Koophandel en Nijverheid, ongetwijfeld in de eerste plaats geroepen zouden zijn om tot de samenstelling der Kamers door de keuze harer leden mede te werken".

In deze woorden wordt het gevaar, dat de wijze van benoeming van de leden der Kamers van Koophandel en Nijverheid oorzaak zou kunnen zijn van een tekort aan deskundigheid van de uit te brengen adviezen, zonder omwegen erkend. Wel verklaart de Kamer, dit gevaar naar beste krachten te willen neutraliseeren door haar taak zoo ernstig mogelijk op te vatten; doch de eenige waarborg, dat haar arbeid niet beneden haar taak zal blijven, is gelegen in de keuze van de meest geschikte personen als lid.

Deze keuze nu is van een aantal omstandigheden afhankelijk. Moet een Kamer met een of meer leden worden aangevuld, zoo zal zij zich, bij het opmaken van een voordracht, in het algemeen laten leiden door het beginsel, dat, voor zooveel mogelijk, althans de voornaamste handels- en industriele bedrijven vertegenwoordigd moeten zijn. Dit denkbeeld is volkomen juist en ook de Handelsvereenigingen laten het bij verkiezing van hare bestuursleden gelden. Maar terwijl deze vereenigingen herhaaldelijk blijk geven, de opvatting te huldigen, dat zij meer gebaat zijn bij verkiezing van b.v. een intelligent procuratie-houder, die als knap handelsman superieur is aan den chef der firma, dan bij die van den chef-zelf, achten de Kamers van Koophandel en Nijverheid zich, naar het schijnt, bij het opmaken van een voordracht veelal gebonden door de verplichting, leden te kiezen, met wie zij tegenover de regeering „voor den dag kunnen komen", zoodat zij haar keuze gaarne beperken tot de chefs van groote handelshuizen. Wordt een procuratie-houder voorgedragen, zoo in de meeste gevallen toch eerst, nadat de chef gedurende eenige jaren lid van de Kamer is geweest.

Door de handelaren wordt dan ook het lidmaatschap van de Kamer van Koophandel en Nijverheid met andere oogen aangezien als dat van het bestuur eener Handelsvereniging, en overwegend beschouwd als een blijk van erkenning van de beteekenis der verworven maatschappelijke positie. Men acht het een eerebaantje, en in de schatting der handelaren zijn de Kamers van Koophandel en Nijverheid van den handel tegenover de regeering vertegenwoordigende lichamen omgevormd tot graadmeters voor de „standing” der huizen, welker chefs lid zijn. Voor dit officieel bewijs van erkenning van hetgeen op commercieel gebied bereikt werd, schijnen sommigen overigens zeer gevoelig te zijn, en het is voorgekomen, dat een bestuurslid eener Handelsvereniging, dat zich bij meer dan één gelegenheid smalend had uitgelaten over de werkzaamheden der Kamer van Koophandel en Nijverheid ter plaatse, met bekwamen spoed als bestuurslid aftrad toen hij, onverwacht, ter vervulling van eene vacature in de Kamer werd voorgedragen.

Dit illustreert afdoende de opvatting van de meeste, of zoogoed als alle, handelaren: het lidmaatschap van eene Kamer van Koophandel en Nijverheid is in hun oogen een eerebaantje, zonder eenige beteekenis voor de practijk van den handel.

Zijne medewerking verleent de handelsman in het algemeen dan ook aan den arbeid van het bestuur der Handelsvereniging, zijne particuliere organisatie, niet aan dien van de Kamers van Koophandel en Nijverheid. Deze laatsten zijn hierdoor sterk „gehandicapt”, en deze oorzaak van vermindering harer praestaties laat zich met meer kracht gelden in dezelfde mate, in welke de handel zich uitbreidt. Door de meeste Kamers wordt dit dan ook stilzwijgend erkend, en tot haar gerichte verzoeken om advies worden meestal — *niet* overal — door den secretaris onmiddellijk na ontvangst doorgezonden aan den secretaris der Handelsvereniging, die de inlichtingen verstrekt. Is een belangrijke zaak aan de orde gesteld, zoo bepaalt een Kamer zich veelal tot bijwoning van eene vergadering der Handelsvereniging, om tenslotte het op die bijeenkomst vastgestelde advies uit te brengen. Zoo wordt dus wel voeling gehouden met den handel, maar deze werkwijze demonstreert de overbodigheid der Kamers, en al wat van haar oorspronkelijk karakter overblijft, is: haar half-ambtelijk cachet. Waar dit contact met den handel wordt gemist, dreigt

het gevaar, dat de Kamer, ook al bestaat zij uit de knapste handelaren ter plaatse, in haar adviezen een persoonlijk-eenzijdig en sterk-subjectief element legt.

Hoe laag de meeste leden der Kamers zelf de practische waarde van haar arbeid aanslaan, werd o. m. verleden jaar gedemonstreerd door de ontdekking, dat de Kamer te Semarang een rond jaar lang vergeten had, dat een derde deel harer leden aan de beurt van aftreden was!

Men bedenke wel, dat deze toestand noch aan de leden der Kamers, noch aan den handel geweten mag worden; de fout schuilt in de zeer verouderde wijze van samenstelling dezer organen, het te geringe aantal harer leden en het kleine bedrag der toegestane fondsen.

Klachten over het feit, dat de Kamers van Koophandel en Nijverheid over het geheel niet praesteeren wat van haar mag worden verwacht, werden meermalen vernomen. Bij rekest van 18 December 1899 wendde het bestuur der Handelsvereeniging te Soerabaja zich tot de regeering met het verzoek, eene reorganisatie van de Kamers ter hand te nemen, in dien zin, dat de besturen der Handelsvereenigingen officieel als zoodanig zouden worden geïnstalleerd. Dit verzoek steunde op de volgende gronden.

Gewezen werd op den aard van de adviezen der Kamers, die meer het karakter dragen van voor de regeering te waardeeren raadgevingen van deskundigen aard, waardoor echter geenszins, wegens het geringe aantal leden van elke Kamer en de omstandigheid dat de beraadslagingen niet openbaar zijn, de meening van de meerderheid der handelaren weergegeven wordt. De samenstelling der Kamers werd gebrekkig genoemd, en betreurd werd, dat zij het recht misten om aan andere dan de in Artikel 2 van het „Reglement” genoemde autoriteiten voorstellen te doen. De voorbereiding en uitwerking van die voorstellen zijn, aldus het rekest, tijdroovend, en buiten een bezoldigd secretaris kan een Kamer het niet stellen. Tenslotte wordt opgemerkt, dat, tengevolge van het geringe aantal leden der Kamers, slechts enkele der voornaamste bedrijven vertegenwoordigd kunnen zijn en elk daarvan door niet meer dan één persoon, wiens zienswijze in de meeste gevallen zonder meer zal worden gevolgd.

Dit rekest, door de regeering om advies gezonden aan de Kamers van Koophandel en Nijverheid zelve, lokte van die zijde veel

tegenkanting uit. Door de Kamer te Soerabaja (Mr. A. Paets tot Gansoyen) werd het in een schrijven aan den resident aldaar van 31 Juli 1900 op buitengewoon zwakke gronden bestreden. De Kamer liet n. l. de volgende overwegingen gelden.

- 1^e. Te Makasser bestond geen Handelsvereeniging, zoodat benoeming van het bestuur eener dergelijke corporatie tot Kamer van Koophandel en Nijverheid aldaar uitgesloten zou zijn.
- 2^e. De taak der Handelsvereeniging te Soerabaja was: de bevordering, in den meest uitgebreiden zin, van de belangen van den handel te *Soerabaja* en van *zijne* betrekkingen met land- en mijnbouw, nijverheid en scheepvaart in Nederlandsch-Indië, terwijl het lidmaatschap beperkt bleef tot te *Soerabaja* gevestigde personen.
- 3^e. Opheffing van de Kamers zou de regeering berooven van de medewerking van bij de wet ingestelde regeerings-colleges en haar, daarvoor in de plaats, slechts geven de bevoegdheid om de medewerking te *verzoeken* van door haar eigen statuten geregelde particuliere vereenigingen.
- 4^e. De Kamers mogen zich aan de haar opgelegde taak, n. l. het geven van advies, niet onttrekken, terwijl de Handelsvereenigingen vrij zijn, het verstrekken van inlichtingen te weigeren.
- 5^e. De Kamers zijn, als regeeringscolleges, geroepen, een hoog-onpartijdig standpunt in te nemen, terwijl de Handelsvereenigingen uit den aard der zaak niet zoozeer de belangen van den handel, dan wel die van de Europeesche handelaren op het oog hebben.

In formeelen zin waren deze bedenkingen niet onjuist. Maar het spreekt vanzelf, dat erkenning van de besturen der Handelsvereenigingen als Kamers van Koophandel en Nijverheid een wijziging van het Reglement van 1863 noodzakelijk zou maken, en daarbij zou wel een weg te vinden zijn om de opgeworpen bezwaren te ondervangen.

Zwak was het argument, dat te Makasser geen Handelsvereeniging bestond, want per slot van rekening ging het om een democratische verkiezing van de leden der Kamers, en waar Handelsvereenigingen bestonden zou de regeering in deze corporaties een geschikt middel bezitten ter bereiking van dit doel, dat overigens ook zónder Handelsvereenigingen volstrekt niet onbereikbaar zou zijn.

Zwak was ook de verwijzing naar de taak der Handelsverenigingen, in tegenstelling tot die der Kamers. Het is waar, dat het ressort eener Kamer zich veel verder uitstrekt dan de plaats waar zij gevestigd is en haar gebied van werkzaamheid ook omvat het uitbrengen van adviezen over den Chineeschen en den inlandschen kleinhandel, de inlandsche nijverheid en wat hier als Europeeschen middenstand zou kunnen worden aangemerkt. Doch in de eerste plaats loopt het met dat verstrekken, door de Kamers, van inlichtingen over toestanden en verhoudingen welke buiten het terrein van den groot-handel liggen, waarlijk niet zoo'n vaart, en bovendien is niet duidelijk, waarom dit deel van haar taak beter door de Kamers zou kunnen worden verricht dan door de uit precies dezelfde maatschappelijke categorie gerecruteerde besturen der Handelsverenigingen.

Door opheffing van de Kamers, aldus Mr. Paets, zou de regeering zich berooven van de medewerking van colleges, tot welker verplichtingen het, op verzoek, verstrekken van inlichtingen behoort. Maar indien de besturen der Handelsverenigingen tot Kamers van Koophandel en Nijverheid werden benoemd, zou deze verplichting op die besturen overgebracht worden, en het spreekt vanzelf, dat zulks in de statuten deugdelijk zou moeten worden omschreven.

En dan het „hoog-onpartijdig standpunt” der Kamers. Dit is geheel afhankelijk van het „hoog-onpartijdig standpunt” der de Kamers samenstellende personen, die terzake volstrekt geen beteren waarborg bieden dan de leden van het bestuur eener Handelsvereniging.

De door de Kamer te Soerabaja aangevoerde argumenten lijken geen van alle klemmend.

Ook de andere Kamers bleken intusschen een goedgunstige beschikking op het rekest onraadzaam te achten, ofschoon zij erkenden, dat, met behoud van de wijze van samenstelling, verbetering mogelijk zou zijn.

Bij besluit van 27 Maart 1901 werd door de regeering op het rekest afwijzend beschikt.

Het vraagstuk der reorganisatie was intusschen aan de orde gesteld, en hierin vond de toenmalige Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid aanleiding, in eene missive d.d. 17 October 1900 aan de hoofden van bestuur van die gewesten,

in welker hoofdplaatsen Kamers van Koophandel en Nijverheid gevestigd waren, het verzoek te doen, den Kamers de volgende vragen te stellen:

- 1e. Is noodig, dat haar ledental wordt uitgebreid?
- 2e. Bestaat er bezwaar, in belangrijke zaken het prae-advies van het bestuur der Handelsvereniging ter plaatse in te winnen, dan wel eene gecombineerde vergadering met dat bestuur te houden?
- 3e. Is het wenschelijk, dat hare vergaderingen openbaar zijn?
- 4e. Zijn er bepaalde onderwerpen, waaromtrent zij wenschte gehoord te worden?

In antwoord hierop deelde de Kamer te Semarang, in een schrijven van 31 December 1900, mede, dat zij uitbreiding van het ledental overbodig achtte. Wel leverde, naar haar meening, de wijze van benoeming van de leden te weinig waarborg op, dat de Kamers inderdaad den handel en de nijverheid vertegenwoordigden. Daar de benoeming toch geschiedt op voordracht van de Kamers-zelve, bestaat er, aldus dit schrijven, gevaar, dat teveel gelet zal worden op de voorwaarden van aangename samenwerking, waardoor de Kamers dreigen te ontaarden in kringen van goede kennissen. Het zou daarom, naar het oordeel der Semarangsche Kamer, aanbeveling verdienen, indien aan handelaren en industrieelen rechtstreekschen invloed gegeven werd op de wijze van samenstelling, b.v. door voordracht van eenige leden door de Handelsvereniging.

De Kamer wenschte voorts, in verband met het feit dat een groot deel der gevraagde adviezen veel tijd vorderden, de beschikking over meerdere werkkrachten. Zij achtte openbaarheid harer vergaderingen onraadzaam, daar de besprekingen vaak een te vertrouwelijk karakter droegen, doch zou gaarne de bevoegdheid bezitten om eventueel openbare bespreking en behandeling van belangrijke aangelegenheden uit te lokken.

Ook deze poging mocht evenwel niet baten. De Kamers bleven kwijnen, en in haar werkwijze kwam geen verandering van eenige beteekenis.

De aangelegenheid was hiermee evenwel nog geenszins van het tapijt. Telkens dook het vraagstuk weer op, doch een bevredigende oplossing laat nog steeds op zich wachten.

Door de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Soerabaja werd den 23en Augustus 1902 een adres tot de regeering gericht,

waarin aandacht werd verzocht voor eene beschouwing over de zeer onvoldoende wijze, op welke de belangen van handel en nijverheid in Nederlandsch-Indië van bestuurswege werden behartigd.

In dit adres werd er op gewezen, dat destijds bij het Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, tot welks werkring de bevordering van den handel behoorde, aan dit deel van zijn taak een wel zeer bescheiden plaatsje was ingeruimd. De betrokken ambtenaren waren met de nooden en behoeften van den handel volslagen onbekend en daardoor niet in staat, bij de regeering die belangen voor te staan. De beteekenis van de Kamers van Koophandel en Nijverheid, als band tusschen regeering en handel, was dientengevolge groot.

De arbeid dezer Kamers voldoet de belanghebbenden niet, wat, volgens het adres, moet worden toegeschreven aan het feit, dat zij gebonden zijn aan een verouderde instructie. De tijden zijn veranderd; de handel en al wat daarmee in verband staat, heeft een enorme uitbreiding ondergaan. Een aantal zaken eischt dringend voorziening, en toch is het niet mogelijk, ze ter hand te nemen.

Er is, aldus de conclusie, noodig een nieuw departement, welks werkkring zou hebben te bestaan in de bevordering van landbouw, handel, nijverheid en mijnwezen. Aan de afdeelingen zouden als leiders particuliere deskundigen verbonden moeten worden. Mochten de kosten hiervoor evenwel te hoog worden, zoo zou door oprichting van een afdeeling voor handel en nijverheid bij het Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid reeds veel te bereiken zijn.

De Kamer te Semarang verklaarde in een schrijven aan de regeering van 29 November 1902, zich met den hoofdinhoud van de missive der zuster-instelling te Soerabaja geheel te kunnen vereenigen, doch was van meening, dat de toestand al direct veel beter zou worden, indien de inrichting der Kamers gewijzigd en, met name, haar een behoorlijk ingerichte secretarie gegeven werd. Als secretaris ware een bekwaam jong ambtenaar toe te voegen, die dan, na eenige jaren als zoodanig te hebben gewerkt, bij het nieuw op te richten departement geplaatst zou kunnen worden. In verband daarmee werd aangedrongen op het beschikbaar stellen van ruimer middelen.

De Kamer te Batavia verklaarde, de voorkeur te geven aan de oprichting van een geheel nieuw departement, boven die van een afdeeling voor handel en nijverheid.

Intusschen bleef alles bij het oude. Wel schreef een door de Handelsvereniging te Semarang op een algemeene vergadering op 3 November 1911 benoemde commissie in haar rapport o.m.:

„Ons inziens zou de opheffing dezer instellingen (de K.v.K. en N.) ten goede komen aan een gezonde ontwikkeling der Handelsverenigingen, en dit is dan ook de reden, waarom wij hebben onderzocht, of een zeggamenlijke actie der Handelsverenigingen in deze richting kans van slagen zal hebben”.

maar van een dergelijke actie is nooit iets gekomen.

Het sterk-individualistisch en particularistisch sentiment van den handelsman en zijn neiging tot „zelf-doen” beletten niet, dat over het geheel wel degelijk waarde wordt gehecht aan het bezit van een half-ambtelijk vertegenwoordigend orgaan, dat door de regeering als representant van den handel wordt erkend. Maar men wenscht de behartiging van zijn belangen niet overgelaten te zien aan een college, op welks samenstelling en werkzaamheid men geenerlei contrôle uitoefenen kan.

Ook door de Kamers-zelve wordt, naar uit een aantal van de hiervoor aangehaalde brieven blijkt, het ondoeltreffende van hare samenstelling wel degelijk erkend en als een bezwaar gevoeld. Maar zij geven de voorkeur aan hervorming, in stede van benoeming van de besturen der Handelsverenigingen tot Kamers van Koophandel en Nijverheid.

Het is evenwel zeer de vraag, of hervormingen, van welken aard ook, thans nog een einde zouden kunnen maken aan den toestand van geringe beteekenis der Kamers. Wellicht ware jaren geleden, toen de Handelsverenigingen nog niet, zooals thans, al de aandacht der handelaren en industrieelen op haar beteekenis en gezag hadden weten te vestigen, door hervormingsmaatregelen succes te bereiken geweest; doch nu is het daarvoor vermoedelijk te laat. Het belang, dat de handel bij het bestaan van eene actieve en gezaghebbende eigen organisatie heeft, is te groot geworden, dan dat het den Kamers van Koophandel en Nijverheid nog mogelijk zou zijn, die vereenigingen in beteekenis te overvleugelen. En al mocht dit laatste gelukken, dan rijst toch de

vraag, welk voordeel verbonden is aan het bestaan van een officieele informatiebron naast een niet-officieele, die zonder bezwaar als officieele vertegenwoordiging van den handel zou kunnen worden beschouwd. Het zou, in belangrijk sterker mate dan thans het geval is, neerkomen op versnippering van de in dit land niet overvloedig voorhanden en brood-noodige krachten.

In verband hiermee zijn alle voorstellen tot hervorming, op den bestaanden grondslag, van de Kamers van Koophandel en Nijverheid doelloos geworden.

Pogingen tot vervanging van de Handelsvereenigingen door louter officieele lichamen zouden evenmin tot het doel voeren, ook al zouden de leden van dat orgaan alle door den handel worden gekozen. Een dergelijk lichaam toch zou over hangende vraagstukken wel de medewerking der handelaren kunnen inroepen, maar bij het uitbrengen van advies onafhankelijk zijn van den handel, die hiertegen wel geen bezwaar zou hebben, zoolang de adviezen met zijne belangen en inzichten zouden strooken, maar na het eerste het beste geval, waarin een van zijn oordeel afwijkend advies zou worden uitgebracht, ongetwijfeld zonder verwijl zou overgaan tot her-oprichting van een eigen organisatie. Want geen categorie van ingezetenen van Nederlandsch-Indië is méér naijverig op het recht, haar eigen belangen voor te staan, dan die der handelaren.

Noodig is: het bestaan van één enkele organisatie, welker samenstelling der regeering de zekerheid biedt van ontvangst van deskundige en doordachte adviezen, en die door den handel als zijn natuurlijke vertegenwoordigster wordt beschouwd. En dit is, geloof ik, niet anders te bereiken dan langs den weg, aangegeven door de Handelsvereeniging te Soerabaja in haar rekest van 18 December 1899, n. l. door de besturen der Handelsvereenigingen officieel als Kamers van Koophandel en Nijverheid te erkennen. De voornaamste bezwaren tegen den huidige toestand zouden hierdoor afdoende ondervangen worden. De adviezen zouden worden uitgebracht na overleg met alle belanghebbenden en het oordeel van den handel inderdaad weergeven. De handel zou zijn eigen organisatie behouden en een waarborg bezitten, dat aan de regeering geen van zijne opinie afwijkend advies zou worden gegeven. Langs dezen weg zou het in elk geval mogelijk zijn, t ot de zoozeer gewenschte eenheid te geraken.

Vooral thans, nu de handel hier te lande gedurende twee lange jaren de moeilijkheden, die van den oorlog het gevolg zijn, heeft ondergaan, is er aanleiding te over, dit vraagstuk aan de orde te stellen. Indien door de Kamers van Koophandel en Nijverheid ooit afdoende bewezen is, dat zij, door tekort aan voeling met geheel den handel, niet voor haar taak berekend zijn, zoo is het thans. De Indische handelswereld werd overstelpt met problemen van het grootste gewicht, maar er is mij geen geval bekend, waarin door een der vijf hier te lande bestaande Kamers het initiatief genomen werd tot eene gemeenschappelijke bespreking of de indiening van een voorstel aan de regeering. Daarentegen waren de Handelsvereenigingen actief en haar arbeid, in deze oorlogsjaren, heeft allen twijfel aan haar recht van bestaan weggevaagd. Bij slechts geringe wijziging van het Reglement op de Kamers van Koophandel en Nijverheid en de Statuten der Handelsvereenigingen zou de regeering zich kunnen verzekeren van de medewerking van organisaties, welke haar levensvatbaarheid thans voldoende hebben gedemonstreerd en tot vlug verstrekken van uitvoerige inlichtingen over alle met den handel in verband staande zaken in staat zijn.

Eén argument is er, dat, naar den schijn althans, met grond tegen de benoeming van de besturen der Handelsvereenigingen tot Kamers van Koophandel en Nijverheid kan worden aangevoerd en daartegen inderdaad aangevoerd is: een verwijzing n.l. naar de omstandigheid, dat de taak der Handelsvereenigingen bepaald wordt door de grenzen van groot-handel, groot-industrie en verkeer, en die der Kamers ook de behartiging van de belangen van den Europeeschen middenstand, die van de kleinere industrieën, den Chineeschen en den inlandschen klein-handel omvat. Dit argument lijkt klemmend, doch is in waarheid zeer weinig bewijskrachtig. Kan met gerustheid aan de Kamers van Koophandel en Nijverheid worden overgelaten, deze belangen voor te staan, dan óók aan de besturen der Handelsvereenigingen, die uit dezelfde kringen worden gerecruteerd. Maar ik geloof dat noch de Kamers, noch de Handelsvereenigingen de aangewezen organen zijn om met die taak te worden belast.

Het is niet gemakkelijk, aan te geven, waar het gebied van den groot-handel eindigt en dat van den middenstand begint. Sommigen stellen als criterium den directen import van goederen, maar ook

tal van eigenaren of beheerders van groote toko's voeren het grootste deel hunner waren zonder tusschenkomst van eenige firma in. Anderen beschouwen den verkoop in détail als het kenmerk van den handeldrijvenden middenstand, doch tal van groote importeurs leveren b.v. een kist aër-blanda direct aan den consument. Ook de grootte van het in de zaak gestoken kapitaal kan als maatstaf niet dienen, want het kapitaal van menige toko-onderneming overtreft dat van tal van kleine, tot den groot-handel gerekende, im- of exporthuizen.

Tenslotte blijft als criterium: het exploiteeren van een toko. Inderdaad geldt dit voor velen als een stellig teeken, dat de grenzen van het gebied van den groot-handel overschreden zijn. In een onzer groote handelssteden is het eenige jaren geleden ondanks sterke tegenkanting gelukt, den eigenaar van een der grootste toko's aldaar als lid van de Handelsvereniging te doen aannemen, doch duidelijk werd toen uitgesproken, dat dit uitzondering zou moeten blijven en een strenge selectie hoofdvereischte moest zijn. Zoo iemand blijft tenslotte beschouwd als een in de vereeniging vreemd element en gevoelt zich als zoodanig. Al gaan zijne belangen, welke de belangen zijn van den importeur, met die van een groot aantal medeleden volkomen parallel, — hij beseft zeer goed, dat zijn toelating geen definitieve breuk met een beginsel beteekent, houdt zich op den achtergrond en volstaat met de voldoening, althans voor den vorm tot die kringen te zijn toegelaten.

De groot-handelaren en de leden van wat men hier den Europeeschen middenstand zou kunnen noemen staan te ver van elkaar dan dat richtige behartiging van de belangen der eene categorie door een uit leden van de andere bestaand college zou mogen worden verwacht, onverschillig of dit college Kamer van Koophandel en Nijverheid dan wel bestuur der Handelsvereniging heet. In de practijk vindt deze Europeesche middenstand zijn vertegenwoordiging tegenover de regeering dan ook *niet* in de Kamer van Koophandel en Nijverheid, en feitelijk heeft hij in het geheel géén vertegenwoordiging. Stelt hij er prijs op, eene te bezitten, zoo scheppet hij een eigen organisatie, welker bestuur ten aanzien van de regeering in dezelfde verhouding zou kunnen staan als thans de Kamers. Per slot van rekening is dit de

zaak van den middenstand-zelf, en het zou verkeerd zijn, eene vertegenwoordiging op te dringen.

Dat een Kamer van Koophandel en Nijverheid opkomt voor de belangen van den inlandschen handel en de inlandsche nijverheid, geschiedt nu al zeer zelden, en de samenstelling der Kamers staat in geen geval toe, dat dit met voldoende kennis van zaken gebeurt, terwijl zij geen anderen waarborg voor strikt-belangelooze onpartijdigheid biedt dan de integriteit der leden. Ook hier hebben we te maken met veelal tegengestelde of althans divergeerende belangen.

De regeering bezit trouwens haar eigen organen, die omtrent deze zaken inlichtingen van de hoogst-bereikbare betrouwbaarheid kunnen verstrekken: de bestuurs-ambtenaren, de afdeelingbanken, de landbouwleeraren en -adviseurs enz.

Wat de taak der Kamers van Koophandel en Nijverheid méér omvat dan de behartiging van de belangen van den groot-handel, lijkt mij nutteloos; en zelfs schadelijk, in zooverre de regeering in de omstandigheid, dat de Kamers ook voor de belangen van andere maatschappelijke groepen heeten op te komen, althans op te *moeten* komen, aanleiding zou kunnen vinden om eene zelfstandige officieele vertegenwoordiging van die andere groepen te weigeren. Zij hebben recht hierop, evengoed als de groot-handel, die nu feitelijk alleen officieel vertegenwoordigd is. In Nederland bestaat reeds sinds jaren een eigen organisatie van den middenstand. Maar in de kringen dier belanghebbenden zal van het verlangen daarnaar moeten blijken.

Wordt de taak van de Kamers aldus beperkt, dan vervalt vanzelf het schijnbaar voornaamste motief tegen erkenning van de besturen der Handelsvereenigingen als Kamers van Koophandel en Nijverheid. Dit is, n. m. m., het eenige middel om aan den thans door eenieder als ongezond erkenden toestand een einde te maken.

D. M. G. Koch.

De Balanscijfers der Javasche Bank.

De wekelijks door de Javasche Bank gepubliceerde balansen geven in de laatste maanden merkwaardige cijfers te zien, die in verschillende opzichten duidelijk den invloed weerspiegelen, welken de thans reeds meer dan twee jaren gewoed hebbende wereldoorlog ook op het economisch leven in deze gewesten heeft uitgeoefend. Het loont wel de moeite bij die cijfers een oogenblik stil te staan.

In de eerste plaats trekt het hooge cijfer van de obligo's der Bank de aandacht. Gedurende het op 31 Maart jl. geëindigde boekjaar 1915/1916 beliepen de gezamenlijke obligo's gemiddeld f 156.2 miljoen, waarvan een bedrag van f 129.7 miljoen voor rekening kwam der bankbiljetten in omloop. Gaandeweg liepen de obligo's op om blijkens de balans van 15 Juli 1916 de f 200 miljoen te overschrijden; zij bedroegen op laatstgenoemden datum f 202.1 miljoen. Blijkens de balans van 2 September 1916 bereikten de obligo's het recordcijfer van f 212.9 miljoen, zijnde f 145.5 miljoen voor bankbiljetten in omloop en f 67.4 miljoen voor rekening-courant-saldi en assignatiën in omloop.

Hoe is nu dit groote bedrag te verklaren?

Zeker niet uit eene groote toeneming van het verkeer binnen Nederlandsch-Indië. Want, al kan, niettegenstaande den nadeligen invloed door den wereldkrijg uitgeoefend, de toestand hier te lande op het gebied van handel en nijverheid in het algemeen bevredigend genoemd worden, al mag zelfs aangenomen worden, dat de geleidelijke toename van het binnenlandsch verkeer, die een gevolg is van den grooten opbloei van Nederlandsch-Indië in de laatste tien jaren, door de oorlogstoestanden der laatste

twee jaren in geen en deele geheel is stop gezet, *) zoo mag aan den anderen kant toch ook als vaststaand worden aangenomen, dat die oorlogstoestanden eene groote ontwikkeling van het binnenlandsch verkeer belet hebben. Men denke slechts aan het feit, dat de heerschende oorlogstoestand den handel in verschillende Inlandsche producten onmogelijk gemaakt en den invoer sterk ingekrompen heeft.

Er moet dus eene andere oorzaak bestaan voor de groote toename der obligo's der Javasche Bank, en die oorzaak moet in de thans hier te lande bestaande ongewone geldruimte worden gezocht. Die geldruimte is op hare beurt weer een gevolg van den oorlogstoestand, die eenerzijds het normale verkeer van Nederlandsch-Indië met het buitenland deels onmogelijk gemaakt, deels zeer belemmerd heeft, anderzijds het publiek terughoudend heeft gemaakt in het doen van beleggingen. Door een en ander zijn vele middelen opgehoopt, die onder normale omstandigheden zouden zijn verteerd, belegd of in handel en bedrijf aangewend. Zoo ziet men niet alleen bij de Javasche Bank eene groote toename van het bedrag der bankbiljetten in omloop, doch tevens bij die instelling, en ook bij vele andere geldinstellingen hier te lande, eene groote stijging der door het publiek hetzij op kasiersrekening, hetzij op vaste termijnen gedeponeerde gelden.

Bij de Javasche Bank beliepen op 25 Juli 1914 de bankbiljetten in omloop en de rekening-courant-saldi van particulieren respectievelijk f 110.1 miljoen en f 10.2 miljoen, terwijl die posten op de balans van 2 September 1916 voorkomen met f 145.5 miljoen en f 47.7 miljoen. De deposito's van particulieren bij de Volksbanken (afdeelsbanken) bedroegen sub ultimo Juni 1914 rond f 10.125.500.—, terwijl twee jaren later dit bedrag gestegen was tot f 14.569.400.—

*) De toename van het binnenlandsch verkeer in de laatste tien jaren blijkt uit de toename der obligo's der Javasche Bank.
Deze bedroegen gemiddeld:

in 1906/1907	f 67.7	miljoen
„ 1907/1908	„ 71.5	„
„ 1908/1909	„ 80.5	„
„ 1909/1910	„ 91.9	„
„ 1910/1911	„ 103.5	„
„ 1911/1912	„ 112.6	„
„ 1912/1913	„ 120.6	„
„ 1913/1914	„ 122.4	„
„ 1914/1915	„ 138.6	„
„ 1915/1916	„ 156.2	„

De kassiersrekeningen bij de Ned. Ind. Escompto Maatschappij bedroegen op 31 December 1914 f 9.2 miljoen tegen f 23.5 miljoen op 31 Juli 1916, zooals wij uit goede bron vernamen.

Ook in andere neutrale landen, met name in Nederland, treft men het verschijnsel aan, dat de oorlogstoestand eene groote geldruimte heeft veroorzaakt. De laatste vóór het uitbreken van den oorlog opgemaakte balans der Nederlandsche Bank dd. 25 Juli 1914 toont aan, dat de bankbiljetten in omloop en de rekening-courant-saldi van particulieren respectievelijk f 310.4 miljoen en f 4.7 miljoen bedroegen, terwijl die posten op de balans van 1 Juli 1916 voorkomen met f 656.7 miljoen en f 76 miljoen. Maar niet alleen bij de Nederlandsche Bank komt de geldruimte in Nederland tot uiting; deze toont zich ook door eene groote ruimte van kasgeld bij de banken en kassiers en door eene zeer lage rente voor particulier disconto en voor prolongatiën, in de laatste maanden varieerende tusschen $1\frac{1}{2}$ 0/0 en $2\frac{1}{4}$ 0/0.

Het verschijnsel van groote geldruimte zoowel in Nederland als in Nederlandsch-Indië is des te merkwaardiger, omdat men in Nederlandsche financieele kringen gedurende geruimen tijd vrij algemeen de meening was toegedaan dat de wereldoorlog eene groote geldschaarschte zou veroorzaken; naar verluidt, moet deze meening zelfs van invloed geweest zijn op de door verschillende banken in den laatsten tijd gedane kapitaalsuitbreidingen.

Met de obligo's steeg ook de metaalvoorraad der Javasche Bank. Deze, die op 25 Juli 1914 f 53.9 miljoen en gedurende het laatste op 31 Maart jl. afgesloten boekjaar gemiddeld f 70.7 miljoen bedroeg, steeg volgens de balans van 2 September 1916 tot een bedrag van f 96.4 miljoen. Deze stijging van den metaalvoorraad had plaats, niettegenstaande de door de Bank gehouden voorraad aan zilveren grove munt vrij aanzienlijk terugliep; want deze, die op 8 April 1916 f 33.1 miljoen bedroeg, was op 2 September 1916 tot f 23.3 miljoen teruggelopen. *)

*) Dit verschijnsel verdient op zich zelf de aandacht.

Sedert 1903 was geregeld grove zilveren munt uit de kassen der Javasche Bank in de circulatie afgevloeid; die afvloeiing nam sedert 1910 zulke proporties aan, dat medio 1912 de zilvervoorraad bij de Nederlandsche Bank, waaruit Ned. Indië voor zijne behoefte aan zilveren munt putte, zoodanig was geslonken, dat de Nederlandsche Bank geen zilveren munt meer kon afstaan en tot wijziging der Nederlandsche en Ned. Indische muntwetten moest worden overgegaan. In 1913 hield de afvloeiing van zilveren munt uit de kassen der Javasche Bank op, om in Mei jl. weer een aanvang te nemen.

Ook bij de Nederlandsche Bank ziet men den metaalvoorraad gedurende den oorlogstijd aanmerkelijk stijgen. Vóór het uitbreken van den oorlog bedroeg die metaalvoorraad op 25 Juli 1914 f 170.3 millioen, terwijl hij op den 1sten Juli 1916 het enorme bedrag van f 582.1 millioen bereikte.

De stijging van den metaalvoorraad bij de Nederlandsche Bank in verhouding tot de toename harer obligo's is derhalve veel grooter geweest dan bij de Javasche Bank. Deze heeft voor hare obligo's eene dekking van 45.27 %, terwijl die dekking bij de Nederlandsche Bank 78.69 % bedraagt.

Ten slotte hebben ook de cijfers der uitzettingen der Javasche Bank in de laatste maanden eene groote stijging getoond.

Deze bedroegen gemiddeld gedurende het boekjaar 1914/1915 f 86.7 millioen en gedurende het boekjaar 1915/1916 f 77.8 millioen. Op den 27sten Mei 1916 stegen zij boven de f 100 millioen om op 29 Juli 1916 het recordcijfer van f 122.8 millioen te bereiken. Daarna zijn de uitzettingen der Bank iets gedaald en toonden volgens de balans van 2 September 1916 een cijfer van f 120.8 millioen.

Ook hier is de invloed van den oorlogstoestand duidelijk waarneembaar. Want de groote stijging der uitzettingen is bijna geheel toe te schrijven aan de groote toename van de wissels, buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar, en van de voorschotten op onderpand van goederen. De toename der uitzettingen onder deze twee hoofden is, zooals gezegd, een gevolg van den oorlogstoestand. De voorschotten op onderpand van goederen namen toe, daar door de verminderde gelegenheid tot afscheep de financiering van 's lands producten in het land zelf thans langer duurt dan onder normale omstandigheden het geval is; en de in het buitenland betaalbare wissels der Bank staan op een hoog cijfer, deels door vermindering van de vraag naar remise naar het buitenland tengevolge van de sterke inkrumping van den import, deels door de moeilijkheden, die in de laatste maanden van het vorige jaar en de eerste maanden van het loopende jaar verbonden waren aan de overbrenging van middelen van Engeland naar Nederland; door een en ander werd over de buitenlandsche, in wissels belegde middelen der Javasche Bank minder beschikt dan bij een gewonen gang van zaken het geval zou zijn geweest.

Zijn de cijfers der uitzettingen der Javasche Bank gedurende

de laatste maanden exceptioneel hoog geweest, bij de Nederlandsche Bank treft men een tegenovergestelden toestand aan; want bij die instelling zijn de cijfers der uitzettingen in den laatsten tijd juist buitengewoon laag.

De rentegevende uitzettingen der Nederlandsche Bank, die op 25 Juli 1914 f 158.8 miljoen en gedurende de jaren 1914/1915 en 1915/1916 gemiddeld respectievelijk f 255.7 miljoen en f 177.3 miljoen bedroegen, liepen op 20 Mei 1916 terug tot f 117.4 miljoen. Sedert zijn de uitzettingen der Nederlandsche Bank weer iets gestegen; blijkens de balans van 1 Juli 1916 bedroegen zij f 129 miljoen bij een metaalvoorraad van f 582.1 miljoen, terwijl de uitzettingen der Javasche Bank een cijfer aantoonen van f 120.8 miljoen bij een metaalvoorraad van f 96.4 miljoen.

De verklaring van het lage cijfer der uitzettingen der Nederlandsche Bank ligt hierin, dat de Bank door hare rente voor disconto en voor beleeningen en voorschotten in rekening-courant tegen onderpand van goederen en effecten te houden op cijfers, die weinig overeenstemmen met de cijfers der renten, die op de open markt te bedingen zijn, de voeling met die markt grootendeels verloren heeft; men leest hieromtrent in het verslag van den President der Nederlandsche Bank over het boekjaar 1915/1916 het navolgende op pag. 10: „Van beleeningen en voorschotten in rekening-courant op onderpand werd nog een redelijk gebruik gemaakt; maar disconto's liepen in verband met de lage rente voor particulier disconto sterk terug. De disconto-portefeuille toonde op zich zelve nog niet zoo lage cijfers, omdat „doorlopend een vrij belangrijk bedrag aan schatkistwissels bij „de Bank werd ondergebracht met de medeteekening van een „bankier of commissionair; na aftrek van dit Rijkspapier verminderden de disconto's evenwel tot een cijfer zò laag, dat wij „nagenoeg vijftig jaar in de geschiedenis der Bank moeten teruggaan om dergelijke getallen terug te vinden”.

Mr. J. Gerritzen.

Associatiepolitiek.

Sinds nu honderd jaren geleden, na de overname van de Oost-Indische bezittingen van het Engelsche Tusschenbestuur, Nederlandsch-Indië geboren werd, heeft dit zich in elk tijdperk van zijn bestaan onophoudelijk voor ernstige levensvragen gesteld gezien. De wegen, die door Commissarissen Generaal voor het wicht werden aangegeven, werden verlaten en vervangen door andere onder het Cultuurstelsel; die van het Cultuurstelsel werden op hun beurt verlaten en vervangen door die van het vaderlijk beschermend stelsel met leiding, leering en aanmoediging en die van dit laatste door die van het thans aangevangen stelsel, dat men het *pragmatische* zou kunnen noemen omdat het steunt op het streven naar werkdadige verzorging der belangen van land en volk. In de eerste helft van dit honderdjarig tijdvak bewoog het bestaan van Nederlandsch-Indië zich om het pleit tusschen dwang en vrijheid, in het tweede om het pleit tusschen bescherming en actieve staatsbemoeyenis met de ontwikkeling van de volkskracht. Intusschen hebben zich meer en meer eveneens oplossing verbeidende vragen van politieke, maatschappelijke en economische orde opgehoopt, vragen, die Indië's inwendige organisatie, geldmiddelen, verdediging en productie, de vorming, ontwikkeling en onderlinge verhouding van zijne bevolkingsgroepen, kortom geheel zijn in- en uitwendig lot betreffen. Deze erfenis van het verleden vraagt met steeds toenemenden aandrang vereffening. Het welzijn, ja het zijn en niet-zijn van Nederlandsch-Indië is met deze vereffening gemoeid. Hoe het wezen van Nederlandsch-Indië zich eenmaal uit de windselen van het heden, waarin het gehuld is, ontplooien zal, of daaruit een volwichtige, een lichte of een vooze aar zal te voorschijn komen, hangt af van de mate waarin zijn groeiproces bevrijd zal worden van den druk, dien deze erfenis van het verleden daarop legt. Voor deze bevrijdende werking zal een wel gevestigde, zelfbewuste openbare meening van overwegend belang zijn. Aan deze, de openbare meening, zijn van het Cultuurstelsel af alle

veranderingen in Indië's lot te danken geweest. Hare medewerking en hare sanctie zal daarom voor den uitbouw van Indië's toekomst van niet minder waarde zijn. Zal de openbare meening de opgehoopte vragen van openbaar belang voor Nederlandsch-Indië als een taaie, ongenietbare massa naast zich liggen laten of zal zij, ontvankelijk voor de gistkiemen, waarmede de atmosfeer van den tegenwoordigen tijd bezwangerd is, deze kiemen op dit deeg laten inwerken om het tot voedzame spijs om te zetten? Met deze vraag wordt aan het huidig geslacht de plicht voorgesteld om tegenover de levensvragen voor Nederlandsch-Indië een standpunt te bepalen. Ik bedoel hierbij een poging te doen om mij ten aanzien van een der thans meest op den voorgrond tredende van deze vragen, die namelijk welke de Inlandsche beweging betreft, van dien plicht te kwijten. Bij de inwijding van dit tijdschrift mag zij, dunkt me, niet onbesproken blijven. Mijn doel daarbij is niet om het verschijnsel in zijn vollen samenhang met de politieke, maatschappelijke en economische orde van zaken van Nederlandsch-Indië te overzien, doch alleen om een gezichtspunt voor eene fundamenteele beschouwing van het verschijnsel te trachten vast te stellen.

Aan den oorsprong van de Inlandsche beweging ontmoet men grieven en klachten over willekeurige en krenkende bejegening. Over den aard daarvan heeft het Mindere Welvaart-onderzoek een boekje opengedaan en licht de Inlandsche pers ons nog bijna dagelijks in. Die grieven en klachten komen in het algemeen hierop neder, dat het verkeer met het bestuur er op berekend is om bij den Inlander het gevoel van rechtsonzekerheid en druk, en het maatschappelijk verkeer met den Europeaan er op berekend bij hem het gevoel van minderwaardigheid op te wekken.

Deze klachten verplaatsen ons in hoofdzaak op het terrein dat van oudsher het gebied der klachten in Indië geweest is. Zij herstellen eenvoudig den keten met het verleden. Toen de Commissarissen Generaal over het Engelsche Tusschenbestuur de klacht aanhieven, dat het eene landrenteregeling had gemaakt, die in de praktijk in wanorde verlopen was; toen v. d. Bosch klaagde, dat de vrijheid van het Landelijk stelsel van Commissarissen Generaal slechts een vrijheid in schijn was en in de werkelijkheid zich oploste in dwang en willekeur van bestuurshoofden; toen tegen het Cultuurstelsel van v. d. Bosch zich al spoedig na de invoering en vervolgens in

steeds toenemende mate klachten verhieven over de misbruiken waarin dit verviel; toen aan het beschermende stelsel met leering, leiding en aanmoediging zijne onvruchtbaarheid verweten werd, hadden al deze klachten in het wezen der zaak denzelfden grond, nl. de machteloosheid van de bureaucratie tegenover de wereld der werkelijkheid in Indië.

Commissarissen Generaal waren, toen zij de verhuringen van sawahs en koffietuinen (buiten de Preanger, waar de oude toestand gehandhaafd bleef) aan de Inlandsche bevolking op den voet van vrijheid op papier regelden, ontegenzeggelijk overtuigd den grond voor Indië's toekomstig welzijn te hebben gelegd. Zij deden daarbij een welbewuste keus tusschen dwang en vrijheid met het besef, dat dwang zich ook kon verschuilen onder het voorkomen van *adat* en „gebruiken en instellingen” van den Inlander. In zijn advies van 11 Februari 1817 aan Commissarissen Generaal had de Raad van Financiën er hen op gewezen met de volgende woorden:

„Van den aanvang af van dit onderzoek dan reeds aangetoond en „betoogd hebbende, dat (het stelsel van de O. I. Compagnie) gelijk hetzelve „door ons is omschreven, onafscheidelijk is van eene aaneenschakeling van „dwang en willekeur, zullen wij thans, met verlof van Uwe Excellentien, „blootelijk onderzoeken, in hoeverre *handel* en *dwang* of *geweld*, naar eene „algemeene beschouwing van den aard der zaak, verkieselijke gronden zijn „van bestier en regering, en welke gevolgen zij, daartoe aangenomen wordende, „natuurlijk moeten te weeg brengen.

„Wij zien wel Uwe Excellentien op de eerste melding van het woord „*geweld* als een grondslag ter regering, terugtreden en de voorgestelde „vraag des onderzoeks onwaardig keuren.

„Dan het zij ons gegund Uwe Excellentien te vertoonen, dat men een „wezenlijk stelsel van dwang en willekeur zoo dikwerf, dan eens onder „voorstelling van het *zachte juk*, waaronder de Javaan zich gansch gewillig „bukte, dan eens onder de benaming van *aloude adat* en de gebruiken en „instellingen der Javanen heeft zoeken te bedekken en smakelijk te maken, „dat het waarschijnlijk bij een onderzoek, dat alleen waarheid ten doel „heeft, zijn nut kan hebben de zaken bij hare ware namen te noemen”.

Met deze woorden werden C. C. G. G. niet alleen van dwang van boven afgehouden maar ook op hun hoede gesteld tegen dwang en willekeur van onder. Niettemin werd niet de vrijheid maar de willekeur en dwang van bestuur en desahoofden het mechanisme dat dit stelsel in de praktijk in werking zou houden. Van Hogendorp, de rechterhand van du Bus, zou later getuigen, dat de Inlanders slechts met den

stok naar de door hen zoogenaamd gehuurde koffietuinen konden gedreven worden en van de sawahs werd aan Elout vóór zijn vertrek nog gemeld, dat Regenten en hoofden die in deelbouw voor zich ten eigen bate deden beplanten met suikerriet, katjang en padi.

In het bekende rapport van du Bus aan den Minister van Marine en Koloniën van 1 Mei 1827 wordt het bankroet van het door Commissarissen Generaal ingevoerde stelsel van vrijheid onbewimpeld als volgt uitgesproken :

„Deze en meer andere bepalingen, die zoozeer getuigen voor de zucht „des ontwerpers om, ook met betrekking tot de koffij-kultuur, het stelsel van „vrije beschikking over personen en eigendommen, tijd en arbeid, in den „ruimsten omvang te doen werken, hebben inmiddels in geen deelen mogen „beantwoorden aan het doel, dat men er zich van voorstelde.

„De tuinen zijn bearbeid en nieuwe tuinen zijn aangelegd! Maar hoe? „Door het gezag der residenten en adsistent-residenten! Door de bemoeienis- „sen der opzieners van de landelijke inkomsten! Door tusschenkomst van „regenten en districtshoofden! Vrijwillig is niets behouden van wat bestond, „veel minder iets nieuws aangeplant! Niet eens door de districts- en dessa- „hoofden, die zich het onderhoud der bestaande koffijtuinen en den aanleg „der nieuwe lieten opdringen; maar in geen geval althans door den gemeenen „Javaan, die in niets gekend wordt, maar lijdelijk den tuin gaat bearbeiden, „waarvoor zijn hoofd verbonden is. Met dezen alleen heeft het Gouvernement „zich opgehouden, en wanneer hij aanwijzing had van wat dit van hem „vorderde, zoo mogt hij verder zorgen, dat zijn volk de zaak tot stand „bragt. En dit is dan ook te werk gegaan op eene wijze, waarbij Java's „bevolking, voor zooverre zij de vrije koffijtuinen heeft leeren kennen, thans „wel minder dan ooit tot die cultuur is opgewekt.

„Uwe Excellentie gevoelt wel, dat ik mij zoo stellige verklaringen als deze „niet zou veroorloven, indien ik zelf daaromtrent den minsten twijfel voeden „kon. Maar de getuigenissen zijn deswege eenstemmig en de zaak van „volstrekt algemeene notoriteit. De eene resident mag ze wat zachter behandelen „en de andere ze met wat meer klem aantasten, maar ik durf er mij bij „Uwe Excellentie borg voor stellen, dat er niet één is, die zich niet zelf „en uitsluitend de eer toekent van de ontwikkelingen en uitbreidingen die „de koffijcultuur in zijne residentie mag ondergaan hebben; niet één, die „aan dien geheelen koffijtuinen-huur en bouw het minste begrip van vrij- „heid hecht”,

terwijl in het vervolg met aanhaling van getuigenissen van de residenten van Cheribon, Tegal, Pekalongan, Soerabaia, Pasoeroean, Besoeki en Kedoe wordt stil gestaan bij de oorzaken van deze mislukking der vrijheid, waarna het verslag vervolgt:

„Zooverre de getuigenissen der heeren residenten omtrent de koffij-cultuur „en landrenten. Zij leveren voorwaar stof genoeg tot vele opmerkingen, „die ten deele van zelf voor het hoofd slaan, ten deele in den loop van „het verslag hare plaats zullen vinden.

Ik neem er voor het oogenblik alleen dat uit wat in onmiddellijke „betrekking staat tot het thans behandelde punt, het deel namelijk, dat in den „uitvoer van Java's product, op zichzelf zoo gering, aan de vrije industrie „van den Javaan kan worden toegekend; en zoo blijkt dan uit deze zamen- „loop van eenstemmige getuigenissen, elk op zich zelf reeds zoo gewigtig „en in hun verband onderling wel boven allen mogelijken twijfel of redelijke „bedenkingen verheven: dat die zoogenaamd vrije koffij-cultuur op Java „nergens door den Inlander vrijwillig of uit eigen beweging is ondernomen; „alomme met tegenzin, en deze op vele plaatsen in zeer hooge mate is „aangevangen en voortgezet; dat de zoo hoogopgejaagde marktprijzen van „het product den tegenzin niet hebben mogen overwinnen; dat deze hooge „prijzen, ten gevolge der bij den aanvang gelegde grondslagen, waarop die „cultuur geregeld en georganiseerd is, niet dan een zeer onvolkomen invloed, „en met betrekking tot den gemeenen man geen invloed hoegenaamd hebben „kunnen uitoefenen, doordien de hoofden, met wie het Gouvernement in „naam contracteerde, doch die zich inderdaad eene verplichting zagen „opleggen, waarbij hunne vrije keuze en eigen wil in geene aanmerking „hoegenaamd kwamen, zoowel den arbeider, met betrekking tot zijn loon en „arbeid, als den koopman, speculant, geldschietser en wat dies meer zij, met „betrekking tot de leverantie van het product misleidden en bedrogen; dat „deze geest van misleiding en bedrog zich heeft uitgebreid over allen die „bij deze koffijcultuur en handel op dien voet gemoeid zijn geraakt; dat „deze zelfde cultuur, die onder invloed der hooge marktprijzen tot een „zegen voor den Inlander had kunnen zijn, hem tot een plaag en afschuw „is geworden; dat de afwending, zoo mogelijk, en beteugeling van deze en „daaruit verder voortvloeiende ongeregelde heden meer en meer de dadelijke „tusschenkomst van de residenten en hunne ondergeschikte amtenaren heeft „ten gevolge gehad, en deze tusschenkomst meer en meer de vrije beschikking, „die men op het oog had, over personen en eigendommen, tijd en arbeid „heeft beperkt en verkort; en dat er ten slotte in deze geheele vrije „koffijcultuur op Java niets te vinden is, dat vrij mag heeten, dan de „naam alléén”.

Men behoeft dan ook niet te twifelen aan de oprechtheid van v. d. Bosch, toen deze het stelsel van vrijheid voor onmogelijk verklaarde en aanried om, zoo dwang toch niet te ontgaan was, dien tot een systeem te verheffen en te reglementeeren. Hij zag op zijn beurt echter voorbij, dat de papieren wettiging van den dwang, toegepast op een weerloos volk, onvermijdelijk voorbestemd was het gebrek, de onrijpheid voor vrijheid, dat zij aanvaardde, te verergeren, en zijn stelsel bezweek onder de klachten, die zoowel

tegen het beginsel als tegen de gevolgen van dwang als bestuursstelsel zich ophoopten en in de Memorie van Toelichting van het Ontwerp der Agrarische wet van Fransen v. d. Putte eene klassieke samenvatting verkregen.

Het op het cultuurstelsel gevolgde stelsel, dat weder tot de vrijheid van den Inlander terugkeerde onder bescherming, leering, leiding en aanmoediging, wist hem de vrije beschikking over de producten van zijn grond en zijn arbeid te verzekeren, maar wikkelde hem in zooveel bestuursbemoeienis, dat voor hem de verandering van stelsel zich oploste in de verplaatsing van de ambtelijke almacht over zijn persoon van zijn gedwongen arbeid naar zijn zoogenaamd vrijen arbeid, zonder dat hij daar andere gevolgen van bemerkte.

Hetzelfde schouwspel zien wij zich hier na iedere nieuwe proef telkens opnieuw herhalen. Aan de eene zijde goede bedoelingen op papier, steunende niet op het besef van hetgeen in de gegeven omstandigheden met de beschikbare middelen bereikbaar was, maar op een vermeende bureaucratische almacht over de werkelijkheid, en aan de andere zijde eene toepassing in de praktijk, die verviel in eene nederlaag van de papieren regelingen voor de almacht der werkelijkheid, en als gevolg van dit conflict klachten over de vrijheid, den dwang en de bescherming zonder onderscheid. Klagen over de toestanden heeft van oudsher een onafscheidelijk deel uitgemaakt van het leven in Indië. De klachten hebben lijvige boekdeelen gevuld. Zij hebben nu eens een beroep gedaan op het gevoel van verontwaardiging, dan weër op den kritischen geest en veelal op den ironischen zin: vooral in dezen laatsten vorm zijn zij gemeengoed geworden van de samenleving, die het haast verleerd heeft zich anders dan ironisch over de publieke zaak en de bestuursuitoefening uit te laten.

Als klachten zijn derhalve de grieven, die aan den oorsprong der Inlandsche beweging liggen, slechts een verschijnsel van elementaire beteekenis. Ook in hetgeen zij verkondigen is geen bijzondere waarde voor haar gelegen. Zij staven niets anders dan alle vroeger geformuleerde klachten, nl. het bestaan van een legistatief en administratief tekort aan de zijde van den heerscher en een tekort aan zelfstandigheid aan de zijde van den Inlandschen onderdaan. De bijzondere waarde van deze grieven is veelmeer hierin gelegen, dat zij, in tegenstelling met de bovenbedoelde klachten van het

verleden, wijzen op een offensief van het individu bij den Inlander. Van deze vroegere klachten onderscheiden zij zich bovendien hierin, dat, terwijl deze, hoe uiteenlopend zij ook waren, allen in de verhouding van de staatsmacht tot den onderdaan als eenheid wortelden, zij behalve deze ook de verhouding van de maatschappij tegenover het individu betreffen. Zij zijn zelfs primair te beschouwen als een reactie op de opvattingen van het verleden van het gevoel van menschenwaarde, dat om erkenning, lotsverbetering en maatschappelijke verheffing vraagt. De waarde dezer grieven is dan voornamelijk hierin te zoeken, dat zij beloven vruchtbaarder in hare gevolgen te zullen zijn dan de voorafgegane klachten. Hare vruchtbaarheid zal echter afhankelijk zijn van den bodem waarin haar zaad valt, d. i. van de medewerking, welke zij in de politieke, maatschappelijke en economische orde zullen aantreffen. En deze medewerking zal op haar beurt weder afhankelijk zijn van de begrippen, die zich omtrent den grond en het wezen der klachten vormen. Een poging tot juiste begripsvorming dienaangaande zal daarom vooraf op hare plaats zijn.

Het probleem, dat het verleden van Nederlandsch-Indië aan het heden stelt, is de vraag, waarom zoowel de vrijheid als de dwang en de bescherming als grondslagen van bestuur allen evenzeer gefaald hebben om in Nederlandsch-Indië den gang der ontwikkeling van land en volk te bespoedigen. Het antwoord zal slechts gevonden kunnen worden door de machten te raadplegen, welke op dien ontwikkelingsgang remmend gewerkt hebben. Toen Commissarissen Generaal den 'grondslag legden voor een stelsel van vrijheid, waarin de beschikking over zijn persoon, zijn grond en zijn arbeid aan de beslissing van den Inlander zelf werd overgelaten, stelden zij de theoretische macht der vrijheid tegenover de levende macht der onvrijheid. De Inlandsche maatschappij op Java, voor welke de vrijheidsbeginselen bestemd waren, onderscheidde de menschen slechts naar de macht, welke zij bezaten, wist van geene andere maatschappelijke drijfkracht af dan de *prentah* en het gezag van de familie en van de overlevering en kende geene andere sanctie voor haar doen en laten dan het inzicht van machthebbenden. De sanctie van het eigen inzicht voor haar doen en laten was haar te eene malé vreemd en met de daarop berustende vrijheid kon zij daarom ook niets aanvangen. Een op vrijheid gegrond bestuurstelsel kon in deze maatschappij slechts

slagen nadat hare hervorming zou zijn vooraf gegaan. Het probleem der vrijheid, waar nu honderd jaren geleden Nederlandsch-Indië voor gesteld werd, deed zich aan Commissarissen Generaal voor als een economisch probleem. Geef den Inlander, was hun gedachtengang, de vrije beschikking over zijn persoon, zijn grond en zijn vrijheid, draag zorg voor recht en politie, en uit de enkele vrije werking der maatschappelijke krachten zal het welzijn van de maatschappij te voorschijn komen. Zij zagen voorbij, dat de maatschappelijke krachten alleen dan het welzijn der Inlandsche maatschappij zouden vermogen te bewerken, wanneer zij eene vrije maatschappij als arbeidsveld vonden. De vrijmaking van de Inlandsche maatschappij nu was meer een psychologisch dan een economisch probleem.

Vrijheid is de macht om zijn lot zelfstandig, onafhankelijk van anderen, te bepalen. Het Oosten heeft tegenover de overwoekering van vorstenmacht, familieoverwicht en overleveringsgezag al vroeg het uitzicht opgegeven om zijn uitwendig lot zelfstandig te bepalen. Het leerde aan, alles wat den mensch van buitenaf overkwam fatalistisch te dragen en zocht daarvoor vergoeding in de godsgedachte en de ethiek, d. i. in de vrijheid van bepaling van 's menschen inwendig lot. De gebondenheid aan aardsche machten heeft er hare keerzijde gevonden in eene heilgedachte, in eene wereldbeschouwing en levensopvatting, die den mensch een ideaal van innerlijke bevrijding voorhield. Op Java bewoog dit ideaal zich tusschen de uitersten van Boeddhistische wereldverzaking en de maatschappelijke discipline van het „mrijai” der aristokratische ingetogenheid en zelfbeheersching. Indien de eeuwen van vorstenbestuur den Inlander op Java geleerd hebben zich in zich zelf terug te trekken en tegenover zijn uitwendig lot de militaire positie aan te nemen, gereed om zwijgend elke beschikking van dat lot te aanvaarden en uit te voeren, heeft hij de kracht daartoe gevonden in deze zijne levensopvatting. Het was de inwendige mensch, die den uitwendigen mensch steunde en tegelijkertijd ook diens vorm gaf. In zulk een maatschappij, waar de mensch zich met de bekrachtiging eener levensopvatting aangeleerd heeft de beslissing over zijn doen en laten aan aardsche almachten over te laten, kan het probleem der vrijheid zijne oplossing niet vinden in het slaken der banden, die hem aan deze machten vastklonken alleen, doch vereischt die oplossing ook de medewerking van

den inwendigen mensch. Het probleem der burgerlijke vrijheid is daar geënt op dat der levensopvatting en de oplossing gelegen in den uitbouw van deze met een nieuw ideaal, nl. dat van een uitwendig lot als product van eigen kracht. De hervorming, die zulk eene maatschappij moet ondergaan, zal hierin hebben te bestaan, dat de mensch actief in stede van passief tegenover zijn uitwendig lot komt te staan.

Das ist der Weisheit letzter Schluss,
Nur der verdient die Freiheit und das Leben,
Der täglich sie erobern musz

zeide Goethe. De vrijheid, de macht om onafhankelijk van anderen zelf zijn lot te bepalen, is geen goed dat den mensch van zelf aankomt, doch dat door hem moet gewild worden en zich door hem toegeëigend uit kracht zijner levensopvatting. Bovendien moet zij ontgonnen en geëxploiteerd worden, wil zij eene werkzame maatschappelijke kracht worden. In de Inlandsche maatschappij, waarin de Commissarissen Generaal de vrijheid wilden invoeren, werd zij braak gelaten als woeste grond of alleen als wilde roofofbouw beoefend, bleef zij in elk geval werkeloos en waardeloos omdat zij een vreemd instrument was in handen van den bezitter wien zij was toevertrouwd en deze noch aanleg noch aandrang gevoelde daarvan gebruik te maken.

Dit conflict tusschen de opvatting van de staatsmacht en de opvattingen van de maatschappij, in welke deze staatsmacht had te werken, is in zijne gevolgen voor de maatschappij noodlottig geworden. Het leidde tot veroordeeling van de vrijheid eerst en vervolgens tot indeplaatsstelling van bescherming voor de vrijheid, die beiden de hervorming der maatschappij, welke noodig was, niet alleen tegenhielden maar ook achteruit zetten. Indien de dwang en de bescherming mochten bedoeld zijn als eene geneeswijze van de kwaal, waaraan deze maatschappij leed, was zij eene homoeopathische door de kwaal met de kwaal zelve te bestrijden. Tegenover gebrek aan persoonlijk initiatief stelde zij slechts onderdrukking van initiatief. Wie zal zich verwonderen, dat de dwang en de bescherming hebben gefaald als middelen van maatschappelijke ontwikkeling?

De les van dit verleden ligt thans open en bloot voor oogen. Zij zegt, dat de woeste grond van de persoonlijke en burgerlijke

vrijheid van den Inlander rationeel en stelselmatig moet worden ontgonnen om dien tot vruchtbaarheid te brengen. De middelen daartoe zijn opklaring van het verstand door onderwijs en aankweeking van technische vaardigheid in de hanteering van de vrijheid door praktische toepassing van staatsrechten. Wil men van een leerjongen een werkman maken, zoo dient men hem het instrument in handen te geven. Hem, al is hij nog onbeholpen, van het instrument afhouden op grond, dat hij er nog niet mede over weg kan, is hem voor altijd veroordeelen tot onzelfstandigheid en afhankelijkheid van anderen. Te wachten tot de leerjongen het instrument weet te hanteeren voordat men hem dit in handen geeft, zou zijn hem en zich zelf veroordeelen tot opsluiting in een noodlottigen cirkel. Men komt niet uit dien cirkel tenzij men den leerjongen in staat stelt te leeren zich van het instrument te bedienen. Geen vrijheid derhalve bij den Inlander zonder hem drager te maken van staatsrechten.

Deze conclusie, dat men den leerjongen het instrument in handen moet geven om er een werkman van te maken, maakt slechts op eene betrekkelijke waarde aanspraak en stelt een voorbehoud, het voorbehoud namelijk dat dit geschiedt onder waarborgen, dat het gebruik, hetwelk die leerjongen van het instrument maakt, voor hem noch voor anderen schadelijk wordt. Zij knoopt daarom de bevrijdende werking van haar middel vast aan de beveiligende werking van een waarborg. Waar zal deze waarborg moeten worden gezocht? Niet buiten het individu, daar hij in dat geval gevaar loopt te ontaarden in een rem op zijne vrije krachtsontwikkeling. Alleen de waarborg, die het individu zelf biedt, kan hier dienstig zijn, nl. zijn gezond verstand en zijn wil. Het gezond verstand moet benaderd worden door het kanaal van het onderwijs en de wil om van het instrument der vrijheid een nuttig gebruik te maken door bemiddeling van het voorbeeld. Voor deze laatste opvatting acht ik mij eenige nadere verklaring aan den lezer verschuldigd, die ik hier daarom vooraf laat gaan alvorens de draad van mijn betoog te vervolgen.

Aan den wortel van de opvatting, dat de menschelijke wil bemiddeld wordt door het voorbeeld, staat de gedachte, dat de mensch in het maatschappelijk verkeer geneigd is, bewust of onbewust, maar meestal het laatste, gevoelens of geestestoestanden van anderen over te nemen; dat de mensch onwillekeurig of

gewild in het leven zijn tijd meerendeels besteedt met zich naar een model te vormen. Indien leden van een zelfde samenleving dezelfde smaken deelen, aan dezelfde dogma's gelooven, indien zij zich naar gelijke normen kleeden, voeden, vermaken en vervelen, zoo geschiedt dit door eene gewilde navolging of door eene suggestieve overbrenging, in één woord door de bemiddelende werking van een voorbeeld, hetzij dat de overbrenger geloof, begeerte of volgzzaamheid heet. Door ditzelfde proces van nabootsing en suggestie wordt ook de wil opgebouwd naar een type, dat men voor oogen heeft. Ambtenaren en particulieren, werkgevers en werknemers, militairen en burgers, Europeanen, Indo-Europeanen en Inlanders ondergaan groepsgewijze dit proces van aanpassing aan een uit den boezem van dien groep opgegroeiden geestestoestand, die het doen, laten, willen, gelooven van diens samenstellende individuen in meerdere of mindere mate eenvormig stempelt. Aan de tegenstellingen tusschen de groepen beantwoorden overeenstemmingen in den boezem dier groepen. Te zamen maken deze tegenstellingen en overeenstemmingen de opbouwende krachten der maatschappij uit. De tegenstellingen doen problemen stellen, de aanpassing doet het nieuwe en vreemde aanvaarden en de nabootsing is het middel om deze veroveringen tot gemeen goed te maken.

In dezen zin is het voorbeeld in staat een scheppende of herscheppende werking op het individu uit te oefenen en in de maatschappij geestesstroomingen te onderhouden, die hare samenstellende deelen voor nieuwe idealen, levensopvattingen en doelwitten ontvankelijk maken. Indien in eene maatschappij de glans van het ambtelijk aureool verbleekt, indien daar de drang naar onderwijs en naar eene vrijere beweging in de maatschappelijke, politieke en economische orde opkomt, zijn deze stroomingen in haar oorsprong terug te brengen tot de werking van het voorbeeld, die oude idolen doet verlaten en nieuwe idealen opzoeken. Deze typevormende maatschappelijke kracht van het voorbeeld kan eene afbrekende, opbouwende of waarborgende macht zijn al naar gelang van den tegenstand of medewerking die zij ontmoet. Stroom, die niet meer tot zijn bron terug te voeren is, zal zij, wanneer zij tegengehouden wordt, zich een weg banen naar andere aantrekkingspunten of indien zij gekanaliseerd wordt, haar aangewezen bedding rustig vervolgen en een nuttige loopbaan waarborgen.

Hierin is m. i. het doel eener Associatie-politiek gelegen, in de kanaliseering namelijk van de geestesstroomingen in de Inlandsche wereld, welke, aan de maatschappelijke krachten van tegenstelling, nabootsing en aanpassing gehoorzaamend, thans in beweging zijn gekomen. Langen tijd zijn zij beheerscht en onderdrukt geworden door de dissociërende macht van verschil in taal, zeden en godsdienst. Nu zij zich daaraan beginnen te ontworstelen, richten zij zich, hetzij bewust hetzij onbewust, naar nieuwe typen voor de levensopvatting, de levenstechniek en de levensvoering, meerendeels nog zich oriënteerend in een voor haar nieuwe en vreemde wereld en onzeker haar weg zoekend naar haar doel. Het voorbeeld dat zij willen aanvaarden, moet zich aan haar openbaren. De middelaarster daartoe is de Associatie-politiek.

Als naklank van een tot het verledene overgaande opvatting verneemt men nu en dan nog de uitspraak, dat de Inlander gelukkiger is in zijne overgeleverde gedachtenwereld dan in de voor hem nieuwe en onbekende wereld van westersche opvattingen. Het is mogelijk, dat daar voor hem meer geluk is weggelegd dan in deze. Doch hiermede is naar het mij voorkomt de vraag onjuist gesteld. Het is toch niet eene kracht, die hem zijn geluk doet zoeken, welke hem naar de voor hem nieuwe en vreemde wereld drijft, maar eene maatschappelijke kracht, die hem onwillekeurig een nieuw levensmodel doet zoeken. Hij moge zich daarbij gelukkig of ongelukkig gevoelen, dit zal hem niet beletten deze bestemming te volgen omdat hij, eenmaal onder den invloed van deze maatschappelijke kracht geraakt, zich daaraan niet meer onttrekken kan. Vermoedelijk voert deze evolutie veel stof tot tragische conflicten tusschen deze macht en de behoudende macht van het verledene in haar schoot. Desondanks wil deze evolutie zich voltrekken. Haar deswege niet te aanvaarden zou gelijk staan met den wind, het vuur of andere natuurkrachten niet te aanvaarden omdat ook zij slachtoffers maken.

Van beslissende waarde is m.i. voor de Associatie-politiek slechts de vraag, of zij de maatschappelijke kracht, welke in de Inlandsche wereld ontwaakt is en in toenemende mate onweerstaanbaar zal werken, zal laten verwilderen. Van dit gezichtspunt werken behalve ethische drijfveeren ook belangenmotieven tot aanvaarding dier politiek mede. Eene afwijzende of onverschillige houding tegenover deze optredende maatschappelijke kracht, die slechts tot

hare verwildering zou kunnen leiden, veroordeelt zich uit hoofde van dit gevolg alleen reeds, afgescheiden nog van alle andere overwegingen, die zich het zwijgen niet laten opleggen, als volkomen ondoelmatig. De bemiddelende houding en kanaliseerende rol van de Associatie-politiek dringt zich daarom als de eenig bestaانبare op, zooal niet door de warmte van het hart, dan toch door de koelte van het verstandelijk overleg.

De Associatie-politiek zou weinig vruchtbaarheid bezitten, zoo zij zich bepaalde tot eene bloote aanvaarding van de maatschappelijke kracht, die in de Inlandsche wereld in beweging is gebracht. Zij zou de bemiddelende en kanaliseerende werking, welke haar bestaansreden uitmaakt, niet kunnen volvoeren, indien zij niet voor alles het goed recht dier maatschappelijke kracht erkende. Slechts uit deze overtuiging kan zij het vermogen voor eene actieve werkzaamheid putten, dat haar hare waarde verleent, en zij is derhalve aan zich zelf verschuldigd zich van dat goed recht reenschap te geven. Dat goed recht wortelt op denzelfden bodem als alle overig recht, namelijk in de gemeenschapsgedachte, die wederkeerig gelijkwaardigheid van rechten en verplichtingen doet erkennen en wederkeerig eerbiediging van elkanders geloof en wenschen doet geboren worden. Alleen door zich aan deze bronwel van haar kracht te laven zal de Associatiepolitiek de veer in werking kunnen brengen, die haar tot hare bemiddelende rol aandrijft, zal zij de werkelijkheid eener erkenning van de gemeenschapsgedachte, van de gelijkwaardigheid van rechten en verplichtingen voor alle leden der gemeenschap, en van de eerbiediging van anderer wenschen en geloof, welke het tekort, dat daarin nog bestaat, wil aanvullen, in de plaats stellen van de nominale erkenning dier maatschappelijke waarden, welke zich bij dit tekort nederlegt; zal zij, voor de keus gesteld om bemiddelend op te treden of lijdelijk te blijven, de keus van het eerste als een gebod gevoelen.

De gemeenschapsgedachte zal haar tevens het doel aanwijzen, dat zij heeft te bemiddelen, namelijk een richting te geven aan den wil in overeenstemming met die gedachte. Op den bodem van de Inlandsche beweging ligt de behoefte aan een duidelijk antwoord op de vraag: wat moeten wij willen? Het Inlandsche verleden gaf daarop ten antwoord: algeheele onderwerping aan het gezag van den staat, de familie en de overlevering. Met dit antwoord niet meer tevreden, zoekt het Inlandsch modernisme in

de plaats daarvan nu een ander antwoord, dat de daarin door-
dringende opvattingen van vrijheid en gelijkheid beter bevredigt.
Voor de Associatie-politiek is de groote taak weggelegd het doel
te bemiddelen, dat voor het Inlandsche modernisme door de
gemeenschapsgedachte als antwoord op die vraag wordt aange-
wezen. Zij kan zich daarbij voor het besef van het nut van deze taak
spiegelen aan het schouwspel, dat het Turksche modernisme heeft
aangeboden, dat in naam van de gemeenschapsgedachte eenvoud-
dig het sultansdespotisme heeft vervangen door het despotisme
van zijn eigen hoofden en de gemeenschapsgedachte verder met
voeten getreden. Het ontbreken van een bemiddelaar hier heeft
zich gewroken in onvruchtbaarheid der beweging. In die les ligt
eene aanbeveling voor en eene aanwijzing van de onmisbaarheid
van de rol eens bemiddelaars elders, waar het modernisme even-
eens opkomt.

Haar werkzaamheid zal de Associatiepolitiek derhalve hebben
te zoeken in het onderhouden van de aanraking van het Inland-
sche modernisme met de gemeenschapsgedachte, die den grondslag
van de westersche politieke, economische en maatschappelijke orde
uitmaakte. Zoo zij zich door deze opvatting laat leiden, zal zij
haar weg voor zich afgebakend zien en dien niet kunnen missen.
De middelen, die zij tot haar beschikking heeft, zijn onderwijs,
unificatie van het recht, opleiding tot de vervulling van alle
maatschappelijke bedrijven en ambtelijke werkzaamheden en open-
stelling van de gelegenheid tot deelneming aan de oplossing van
vragen, die zich voordoen bij den publieken dienst van staat
en gedecentraliseerde gebiedsdeelen. Daarbij zal het Inlandsch
modernisme telkens worden gesteld voor vragen, die eene praktische
oplossing vorderen, zich rekenschap moeten geven van den weg,
die door zijn wil moet worden gevolgd, en zal het zelf het
probleem der vrijheid van den Inlander in handen bekomen. Of
daardoor de oplossing van dit probleem een snellen of een tragen
gang zal volgen zal alsdan veel afhangen van den invloed, dien
dit Inlandsch modernisme op die oplossing zal uitoefenen. Daarvan
valt nu nog niets te zeggen en toetst men bv. de concrete vraag,
of het verbod van verkoop van grondrechten door Inlanders aan
niet-Inlanders in een afzienbare toekomst zal kunnen plaats maken
voor de vrijheid van verkoop, zoo vindt men zich zelfs niet aan-
gemoedigd op deze vraag een bevestigend antwoord te geven. Maar

wel zal men na volledige doorvoering der Associatiepolitiek kunnen verklaren, dat het conflict tusschen de opvattingen der staatsmacht en de opvattingen der maatschappij, voor welke deze staatsmacht bestemd is te werken, den weg open vindt om geleidelijk te verdwijnen en dat daarmede althans eene belemmering voor eene snelle ontwikkeling dier maatschappij is vervallen. Ditzelfde zou men echter niet kunnen zeggen, wanneer de Associatiepolitiek de bemiddelende rol, welke haar is toegedacht, opvatte als die van een Mentor over het Inlandsch modernisme om dit als een minderjarige onder voogdij te houden en zijn wil en gedachten te leiden. Ook deze bevoogding is een kanalisatieproces. Het verschil met Associatie-politiek is echter hierin gelegen, dat de Mentor-politiek de vrije werking der typevormende maatschappelijke krachten vervangt door eene gezagswerking en de eerste daardoor tegenhoudt. De hervorming van de Inlandsche maatschappij, welke voor de oplossing van het probleem der vrijheid aldaar noodig is, zal slechts verwacht kunnen worden van de werking van het voorbeeld van een bemiddelaar, niet van den invloed van de werking van een Mentor.

H. 's Jacob.

Communaal en erfelijk individueel grondbezit op Java.

Van overwegenden invloed op den Inlandschen landbouw, en dus ook op de volkswelvaart, is de vorm van grondbezit der bouwgronden (sawahs en tegalans) van den Inlander (woonerven in communaal bezit zijn er wel, b.v. in Banjoewangi, doch niemand is er voorstander van).

Er zijn voor- en tegenstanders zoowel van het communaal als van het erfelijk individueel grondbezit. Voorstanders van het communaal grondbezit achten den besten vorm: communaal met vaste aandeelen. Bij dezen vorm van grondbezit, zeggen zij, heeft men de voordeelen van het erfelijk individueel grondbezit, n.l. dat de occupant voor het leven hart heeft voor zijn aandeel, zonder de daaraan verbonden nadeelen, i.c. vorming van te groot grondbezit in enkele handen en dus ook van zeer vele niet-grondbezitters, die alsdan van koelie-arbeid moeten leven.

Voorstanders van het individueel grondbezit — waaronder steller dezes zich rekent — zeggen daarentegen dat vorming van groot grondbezit juist bevorderlijk is voor de algemeene welvaart. Zoolang er op Java niet veel Inlanders zijn, die 10 tot 100 bouws grond bezitten, zoolang zal de Inlandsche landbouw niet noemenswaard vooruit kunnen gaan. Proeven met verbeteringen op landbouwgebied toch brengen, daar zij steeds empirisch moeten worden genomen, veel risico met zich mede; alleen welgestelde landbouwers kunnen zich die risico veroorloven. Bezitters van 1 à 2 bouw grond zullen hun inkomen van een geheel jaar niet aan verbeteringsproeven willen wagen, ook aangezien een eventueel succes hun toch betrekkelijk weinig voordeel zou aanbrengen.

Ook het landbouwonderwijs zal, als er geen groot-grondbezitters zijn, nimmer de verwachte vruchten kunnen afwerpen. Immers, een

ieder die afgestudeerd is, zal zijn heil zoeken bij het Gouvernement of op een niet-Inlandsche landbouwonderneming, daar hij op zijn 1 à 2 bouw grond, hoe deskundig hij deze ook behandelt, nimmer zooveel zal kunnen verdienen als in betrekking, b.v. als opziener.

Neen, gelegenheid tot vorming van groot-grondbezit moet, naar mijn overtuiging, den Javaan worden gegeven, wil men niet steeds den toestand behouden dat buitenlandsche kapitalisten met de grootste winsten uit den landbouw strijken (z.g. drainage van Java) en den Javaan laten blijven: klein-grondverhuurder en daglooner.

Bij het hooren van het woord „groot-grondbezit” denke men niet dadelijk aan landerijen van 500 à 1000 hectaren (750 à 1500 bouws) zooals die in Europa bestaan. In Nederland rekent men de bezitters van 5 bouw grond niet eens tot de klein-grondbezitters, maar tot de z.g. keuterboeren. Hier op Java vertegenwoordigt 5 bouw reeds een middelsoort, bijna groot-grondbezit zelfs.

Ook zij men niet bevreesd, dat hier op Java Inlandsche bezittingen van meer dan 100 bouw grond op den duur intact zullen blijven. De groote vruchtbaarheid van het Javaansche volk is daar om nivelleerend te werken. Reeds in de tweede generatie zal een eventueel gevormd groot-grondbezit door erfenis worden ver-snipperd tot een groot aantal middelsoort bezittingen.

En wat aangaat het bezwaar der tegenstanders van erfelijk individueel grondbezit, alsof er dan te veel niet-grondbezitters zullen komen, dit bezwaar is in mijn oog geen bezwaar, doch zelfs een voordeel te noemen. Immers, een van de grondstellingen der staathuishoudkunde zegt, dat verdeeling van arbeid de goedkoopste producenten kweekt. Komt er dus op Java een stand van welvarende landbouwers, dan zullen uit de niet-grondbezitters vanzelf zich vormen gewiekste handelaren en nijvere industrieelen, allen lieden die hart voor hun vak hebben — anders zouden zij door den strijd om het bestaan als vakman te gronde gaan — en dus met de geringste middelen het meest produceeren.

De zwakkere broeders onder de niet-grondbezitters vormen tezamen alsdan den stand der eigenlijke daglooners. Doch daglooners moeten er steeds en overal zijn, anders is geen enkel bedrijf mogelijk.

Buitendien is het ontstaan van niet-grondbezitters toch niet te ontgaan, ook al heeft men communaal bezit met vaste aandeelen.

Stel, om het plastisch voor te stellen, dat men een desa heeft met 100 bouw grond en, op een gegeven oogenblik, 50 aandeelhebbers, zoodat per man 2 bouw toekomt. Het aantal aandeelhebbers groeit na verloop van tijd aan tot 100, die ieder 1 bouw aandeel krijgen. Groeit dit aantal nog verder aan, terwijl men aandeelen van minder dan 1 bouw niet raadzaam acht, dan heeft men al dadelijk lieden zonder aandeel in den bouwgrond. Hun aantal wordt hoe langer hoe grooter, en zulks terwijl de bezitters van 1 bouw grondaandeel dit aandeel zelf kunnen bewerken, dan wel te arm zijn om koelieloonen te kunnen betalen of het bestaan van handelaren en nijveren in de desa mogelijk te maken.

Dat de dagloonen op Java zoo laag zijn, schrijft steller dezes voornamelijk toe aan het overwegend communaal grondbezit. Merkwaardig is ook, dat de grondhuren in streken met erfelijk individueel bezit in het algemeen veel hooger zijn dan in die met grootendeels communale bouwgronden.

Dit verschijnsel alleen had eigenlijk reeds de oogen der ware vrienden van den Javaan moeten openen voor het minder gewenschte van den kommunalen bezitsvorm. Mijn stellige overtuiging is dan ook, dat men bij beantwoording van de vraag, aan welken vorm van grondbezit hier op Java men de voorkeur heeft te geven, zich moet laten leiden door de volgende grondgedachten: wil men het Javaansche volk laten zooals het is, n.l. een volk dat geen groote zorgen kent, zijn bordje rijst dagelijks krijgt en zijn werkkraft voor een minimaal loon over heeft voor den buiten- of binnenlandschen kapitalist van anderen landaard, dan hange men den kommunalen bezitsvorm aan.

Doch wil men van den Javaan maken een volk, dat, door den hevigen strijd om het bestaan gehard, zich tot een welvarende natie kan ontwikkelen, met, naast een gegoeden landbouwersstand, ook een krachtige middenstand van handelsmannen en industrieelen, dan bane men den weg daartoe door, waar mogelijk, den individueelen bezitsvorm van grond in te voeren en de vorming van groot-grondbezit niet tegen te gaan. Door evengenoemden strijd om het bestaan zullen er wellicht spaanders vallen, doch het volk in zijn geheel zal er op vooruitgaan.

Reeds vroeger schreef ik in de verslagen der Welvaartcommissie: „Het grootste gebrek van Java is dat de Javaan alles kan zijn, doch daarbij altijd landbouwer”. Differentiatie van bedrijven,

de groote steden daargelaten, bestaat zoo goed als in het geheel niet. En dit schrijf ik toe aan den overwegenden communalen vorm van grondbezit, gepaard aan gemis van groot grondbezit onder de Inlanders.

Oetoyo.

JAPARA, 9 October 1916.

De Indische begrooting voor 1917.

I. Een van de eerste maatregelen, die Gouverneur-Generaal Idenburg nam op het Indisch begrootingsterrein — een gebied, waar deze landvoogd en door zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer en als minister bijzonder thuis was geraakt — was de opdracht om *in Indië* een volledig „Indisch” begroontingsontwerp samen te stellen dat, na bespreking in een buitengewone vergadering van den Raad van Nederlandsch-Indië, mede bijgewoond door de departementschefs, definitief zou worden vastgesteld en den minister van Koloniën aangeboden als *het* ontwerp van den Gouverneur-Generaal. Een ontwerp, dat op het stuk van nieuwe „belangrijke en principiële maatregelen” ¹⁾ uiteraard door voorafgegaan overleg de instemming zou hebben van den bewindsman op het Plein, maar dat, wat opzet en details aangaat, geheel zou zijn bewerkt en toegelicht naar de inzichten van de Indische regeering. In deze opdracht moet allereerst worden onderkend een streven om aan de *Indische* regeering in stede van aan de bureaux van het departement van Koloniën de voornaamste taak bij de begroontings-samenstelling toe te kennen; immers vóór 1911 was het gebruik, dat de landvoogd de door hem goedgekeurde op de begrooting van invloed zijnde voorstellen van de departementen aan den minister doorzond zonder meer; de overweging of de begrooting de noodige ruimte zou hebben, de beoordeeling van de urgentie van de verschillende voorstellen, de toelichting in de memorie, dat alles geschiedde in Nederland. Het ontwerp, dat ten slotte bij de Kamers ingediend werd, was hierdoor voor de Indische regeering altijd een verrassing.

De reden voor het opvragen voor de Indische regeering van een waardiger taak op financieel politiek gebied dan zij tot 1911

¹⁾ Minister De Waal Malefijt in de Tweede Kamer 22 November 1911; Handel. 1911/1912, pag. 708, 2e kol.

vervullen kon, ligt voor de hand; het moet den oud-minister, verantwoordelijk ontwerper en verdediger van zoovele Indische begrootingen, bij de aanvaarding van de landvoogdij niet kunnen hebben bevredigd slechts de bouwstoffen te mogen leveren, de materialen te verzamelen en verder het onder-den-kap-brengen van het begrootingshuisje aan Nederland over te laten. Verder was te verwachten dat de begrooting binnenkort in Indië door een vertegenwoordigend lichaam in het openbaar zou worden behandeld; de Indische administratie had er dus voor te zorgen, dat ze dan in staat zou zijn een behoorlijk begrootingsontwerp in één te zetten.

Een wijziging in de administratieve begrootingswerkzaamheden alléén zou echter naar buiten niet blijken en het voorstaan van een zekere richting in het geldelijk beleid bij de Indische regeering nog niet aan het licht brengen. Noodig was daarom, dat deze zich officiëel deed hooren. De vorm daarvoor is gevonden in het zoogenaamd gepubliceerd Indisch ontwerp, een naar de gebruikelijke vier begrootingswetsontwerpen opgemaakt stel ramingsstaten, die de nieuwe en de vorige ramingen bevatten met een memorie van toelichting waarin de verschillen tusschen die ramingen zijn toegelicht, met alles wat daarbij behoort en ook in de ministeriële begrooting niet ontbreekt. Alleen zwijgt deze officiële publicatie over de maatregelen, waaromtrent het overleg met den minister nog niet geëindigd is, doch inleidende beschouwingen in de memorie worden gebaseerd op de cijfers, die het ontwerp zou vertoonen indien alles, wat nog niet is beslist, wordt opgenomen.

De publicatie van het begrootingsontwerp in Indië, uiteraard óók bedoeld als maatregel om hier te lande belangstelling voor de publieke zaak te wekken en een bespreking in de Indische pers ter voorlichting van Indische specialiteiten in de volksvertegenwoordiging uit te lokken, heeft niet geheel voldaan: de Indische regeering schreef het bij de publicatie 1913, de pers constateerde hetzelfde. ¹⁾ De redenen van deze onvoldaanheid zijn o.a. de onvolledigheid van het ontwerp, de vaak niet onbelangrijke afwijkingen, die het ontwerp van den minister en het Indisch ontwerp vertoonen, de late publicatie, het negeeren door kamerleden van de kritieken in de Indische pers; ¹⁾ wie zegt, dat de voor-

¹⁾ Onlangs nog de Heer Z(aalberg) in het *Nieuws van den Dag voor N.-I.* van 30 Augustus 1915: „Het Indisch begrootingsontwerp 1917”.

naamste reden wel zal zijn dat wederzijds te veel van den maatregel is verwacht, is, dunkt ons, het dichtst bij de waarheid.

II. Het Indisch ontwerp voor 1917 is het zesde in Indië gepubliceerd begrotingsontwerp. Dat voor 1912 was het eerste; het sloot met een *tekort* op den gewonen dienst (daarin begrepen de uitgaven, die ten laste van de zg. hulpverschaffingsfondsen ¹⁾ mochten worden gebracht) van f 7.916.722 en noteerde voor buitengewone uitgaven een som van f 25.800.120.—. Als men in aanmerking neemt, dat op de hier gepubliceerde begrotingen voor volgende jaren, tot en met 1916, de gewone dienst (inbegrepen de evenbedoelde bijzondere uitgaven) een *voordeelig* saldo gaf van:

1913.....	f 1.706.466	(buitengewone uitgaven f 32.947.985)
1914.....	„ 2.046.352 (id. id. „ 40.872.341)	
1915.....	„ 407.031 (id. id. „ 50.369.100)	
1916.....	„ 135.606 (id. id. „ 38.825.730)	

dan schijnt de conclusie gerechtvaardigd dat de proef met de eerste publicatie volgens de inzichten van het opperbestuur o.a. (of alleen) deze fout aankleefde, dat het ontwerp op den gewonen

¹⁾ In 1905 heeft het moederland een vlottende Indische schuld van 40 miljoen overgenomen, in dier voege dat eerst de rente en na de consolideering ook de amortisatie ten laste van de Nederlandsche schatkist kwamen. Indië kreeg daardoor jaarlijks een zekere som, voor 1905 f 1.200.000 beloopende, vrij die anders voor rente van de 40 miljoen vlottende schuld op de *Indische* begrooting had moeten voorkomen. Daartegenover werd het de plicht opgelegd een serie maatregelen uit te voeren „in het belang der economische ontwikkeling”, waarvoor het een zoodanig kapitaal zou kunnen besteden, dat de daarvoor verschuldigde rente gelijk zou zijn aan het bedrag dat het door de hulp van Nederland jaarlijks bespaarde. Na 1912 zijn niet langer fondsen voor nieuwe maatregelen in deze rubriek toegestaan. Tot ultimo 1914 is voor deze uitgaven besteed f 40.844.274; in de begrotingswetten voor 1916 worden ze voor het laatst aangeduid. De kosten van de maatregelen hier bedoeld behoorden in het systeem van de Indische begrotingen tot de *gewone* uitgaven, of — zooals de memorie van toelichting op het Indisch ontwerp voor 1913 zeide — tot die soort van uitgaven, waarvoor in tijden waarin de middelen ruim vloeien, niet behoort te worden geleend. De begrooting voor 1914 rekende dan ook die maatregelen tot *gewonen* dienst (behalve den aanleg van de lijn Bandjar-Parigi, welke verder tot de buitengewone uitgaven werd gerekend — een theoretische inconsequentie). Per saldo zijn deze uitgaven alle uit den *gewonen* dienst betaald, *tegen* de oorspronkelijke bedoeling van den begrotingswetgever, die — maar dit was in een tijd van malaise — juist wilde dat ze t.z.t. uit een leening zouden worden betaald (zie ook de *Locomotief* van 9 September 1916: „Licht en Donker”, De Koloniale huishouding voor 1917).

dienst een *tekort* toeliet en dus den indruk zou kunnen wekken — bij den in de begrootingsgeheimen niet ingewijde moest wekken — dat de oude regel van de tering naar de nering zetten voor de Indische staatshuishouding niet geschreven was.¹⁾ Wel was, volgens de Indische regeering in de toelichting op haar ontwerp, dit *tekort* eigenlijk geen *tekort*, want de uitgaven voor de economische maatregelen behoorden buiten rekening te worden gelaten, maar „dergelijke opgewonden voorstellingen”²⁾ vonden in Nederland geen ingang. Anderzijds scheen der regeering de noodige vrijheid in het noteeren van buitengewone uitgaven niet te worden onthouden. Als eerste eisch, die de Indische regeering in acht moet nemen bij de samenstelling van haar ontwerp, kan dus worden genoemd: dat er evenwicht is op den gewonen dienst.

Het kloppend maken van een Indische begrooting zou geen hoofdbrekens behoeven te kosten, indien de regeering niet nog andere eischen aan den opzet van hare begrootingen stelde. Die eischen zijn te vinden in de „Uiteenzetting van den stand der Indische financiën gedurende het tijdvak 1909-1914”, welke de vorige Gouverneur-Generaal gaf bij de memorie van toelichting op het gepubliceerd Indisch ontwerp voor 1916. Na er op gewezen te hebben, dat er wel goede reden zou zijn om in de begrooting een onderscheid te maken tusschen de verschillende soorten geregeld terugkeerende ontvangsten, „daar een deel der niet uit leening afkomstige middelen — in de begrooting als „gewone” inkomsten beschouwd — voortvloeit uit de producten van de verzamelnijverheid, welk deel der inkomsten zich dus principiëel onderscheidt van de andere inkomsten, die of door de landbouwnijverheid of door monopolies, bedrijven en belastingen worden gevormd”, zegt de steller dier nota: „Vindt dit verschillend karakter van de inkomsten in de begrooting zelve geen uitdrukking, bij de samenstelling der begrooting wordt er wel mede gerekend. Bij de raming der *uitgaven* wordt steeds groote voorzichtigheid betracht en zooveel mogelijk een te lage raming voorkomen; bij de raming der *inkomsten* wordt opzettelijk het saldo dat uit de producten der verza-

¹⁾ „Men moet in Indië vooral niet onder den indruk komen, dat men nu maar van den hoogen boom kan teren” (Mr. Van Nierop, in de vergadering der Eerste Kamer, 29 Dec. 1911; Handel. 1911/1912 pag. 125, 2e kol.)

²⁾ Dr. Bos in de vergadering der Tweede Kamer, 20 November 1911; Handel. 1911/1912, pag. 677, 2e kol.

melnijverheid wordt verwacht, lager gesteld dan op goede gronden zou mogen geschieden. Door deze wijze van het opmaken van de begrooting wordt niet slechts een compensatie gevormd voor de fouten, die onvermijdelijk zijn, doordat op het oogenblik, dat de begrooting moet worden samengesteld, nog niet over voldoende nauwkeurige gegevens wordt beschikt en voor de eveneens onvermijdelijke verhoogingen der uitgaven door tijdelijke maatregelen, die bij het ineenvoegen der begrooting onmogelijk waren te voorzien en die toch niet kunnen worden uitgesteld, maar wordt ook bereikt, dat jaarlijks een belangrijk deel van de opbrengst van de producten der verzamelnijverheid kan worden bestemd voor buitengewone uitgaven en het speciale karakter van de genoemde inkomsten dus tot zijn recht komt".

Andere eischen dan de eerstgenoemde zijn dus het zoo volledig mogelijk ramen van de uitgaven, ook door het rekening houden met tijdelijke uitgaven, die in een jaar of in een deel daarvan moeten worden gedaan of die periodiek terugkeeren, dus geen „geflatteerd" uitgaven-budget; het opzettelijk *laag* ramen van de opbrengst der producten verkregen uit de verzamelnijverheid ¹⁾ (z. a. steenkolen en tin), onafhankelijk van de schommelingen in de marktprijzen. Door dit laatste vooral ontstaat althans in normale jaren bij de sluiting van den dienst een opzettelijk verkregen „marge" van vele millioenen, bestemd tot dekking van een deel der in het dienstjaar gedane *buitengewone* uitgaven. In abnormale tijden, als de prijzen slecht zijn, ontstaat die marge niet; de buitengewone uitgaven zullen dus *geheel* uit leening moeten worden gedekt, maar de gewone dienst ondervindt geen nadeel, daar hiervoor maar een bepaald, naar menschenlijke berekening altijd te verkrijgen *deel* van de productenopbrengst was gereserveerd. Ware dit niet zoo, ware de geheele geschatte raming dier opbrengst vastgelegd in gewone uitgaven, dan zou de rekening een tekort op den gewonen dienst geven en zouden bij een voortduren der malaise de in een goed geldelijk beheer niet toelaatbare chronische tekorten ontstaan.

¹⁾ Niet alleen deze; een vergelijking van de geraamde opbrengst der tolrechten bv. met de verkregen opbrengst in het laatst afgesloten dienstjaar, doet zien dat die bedragen ongeveer gelijk zijn. Het verschil dat de uitkomst later vertoont met de raming is dus niet alleen het gevolg van onvoorziene uitbreidingen of buitengewone levendigheid van de scheepvaartbeweging maar ook van de omstandigheid, dat deze ramingen worden gesteld naar de laatst bekende uitkomst, zonder het accres in deze inkomsten in rekening te brengen.

Het voor de raming der inkomsten gevolgd systeem — dat van den vorigen landvoogd — heeft dus in gewone tijden het gevolg, dat het crediet bij een begrooting aangevraagd voor buitengewone uitgaven, niet geheel door leening zal moeten worden gedekt, dat dus kapitaal wordt opgelegd, *waardoor de kredietwaardigheid van Indië wordt verhoogd* en Indische leeningen niet zoo spoedig noodig zijn als de ontworpen begrootingen doen vermoeden. ¹⁾ Het heeft tevens ook het voordeel, dat de kosten van plotseling opkomende behoeften, waarin door dadelijk kostbaar ingrijpen moet worden voorzien (bv. de pestbestrijding), zonder stoornis in het evenwicht op den gewonen dienst, contant kunnen worden betaald.

In genoemde financiële nota wordt aangegeven, wat in de toekomst bij het te volgen financieel beleid moet worden in het oog gehouden. Het overzicht van den gang van de hoofdgroepen der Indische financiën in de jaren 1909-1913 — *monopolies* (opium, pandhuizen, zout), *producten* (vnl. tin, steenkolen, hout, koffie, ²⁾, *bedrijven* (landsdrukkerij, post, telegraaf en telefoon, spoorwegen) en *belastingen* — leert, aldus de steller dier nota, „dat de stijging der saldi uit de *monopolies* de laatste jaren zeer groot was en dat het voor een groot deel aan haar is toe te schrijven dat in die jaren in snel tempo kon worden voortgegaan. Om meer dan een reden mag niet op het aanhouden van deze stijging gerekend worden (die redenen zullen wel zijn de te volgen opiumpolitiek en de meermalen geuite wenschelijkheid om het rentetarief voor den pandhuisdienst te verlagen.) „Men zal er zich integendeel op moeten voorbereiden dat die opbrengsten verminderen”, ³⁾ en dus niet mogen rekenen op stijging van het aandeel, dat de monopolies hebben in de dekking van de zuivere gewone landsuitgaven. ⁴⁾ En van de *bedrijven* zegt die nota, dat het in verband

¹⁾ Er wordt dus in dit systeem noch vooraf noch voor bepaalde doeleinden geleend; eerst als de vlottende schuld hoog is opgelopen en consolideering noodig wordt.

²⁾ De baten uit de koffie-cultuur verdwijnen eerlang.

³⁾ De raming van de opbrengst van den opiumverkoop is voor 1917 één miljoen lager dan voor 1916.

⁴⁾ Deze zijn alle *gewone* uitgaven, verminderd met de rechtstreeks daartegenover staande ontvangsten. Dus de *zuivere* kosten bv. van het onderwijs zijn de totaal-kosten van het onderwijsbudget, inbegrepen de kosten van oprichting en onderhoud van schoolgebouwen en onderwijzerswoningen, verminderd met de ontvangsten aan schoolgelden en verkoop van leermiddelen; van het binnenlandsch bestuur die van het Europeesch en Inlandsch bestuurskorps, verminderd met de bijdragen van de zelfbesturen en de opbrengst van de bestuurstelefonen. Na eenig zoeken in de overzichten vindt men de bedragen van die zuivere gewone landsuitgaven wel.

met de groote sommen, die nog jaarlijks noodig zullen zijn voor uitbreiding van het spoorwegnet, ten deele ook met lijnen, die nog in geruimen tijd hare kosten niet zullen dekken, veilig is om niet te rekenen op stijging van het aandeel dat de *bedrijven* hebben in de dekking der zuivere gewone landsuitgaven, doch te hunnen opzichte te volstaan met den eisch, dat zij de stijging van de rente en amortisatie dragen, veroorzaakt door de kapitalen daaraan besteed — een eisch, die uitteraard ook moet worden gesteld aan de saldi der monopolies.

In het hoogerontvoud systeem is, zooals gezegd, de voorname factor de eisch, dat met het oog op het eigenaardig karakter der baten uit de producten van de verzamelnijverheid (tin en steenkool) niet mag worden gerekend op toeneming van het bedrag dat van de opbrengst der producten tot dekking van de *gewone zuivere* landsuitgaven wordt bestemd. Stelt men nog den eisch, dat boven dit aandeel de producten-saldi de rente en aflossing zullen moeten dragen van de kapitalen, die in producten worden vastgesteld, dan wordt de conclusie van den steller der genoemde nota, dat aan het accres der gewone zuivere landsuitgaven (daarin niet begrepen de post van rente en amortisatie van leeningen en rente voor vlottende schuld) ¹⁾ niet het hoofd *kan* worden geboden door de monopolies, dat dit niet gewenscht is ten aanzien van de producten en wel niet te verwachten valt van de bedrijven, dus dat daarin moet worden voorzien door de stijging van de opbrengst der *belastingen*. Althans — voor zoover de stijging van de landsuitgaven niet het gevolg is van buitengewone maatregelen voor de defensie, daar voor de dekking van deze uitgaven „speciale regelingen” zullen zijn te treffen (zie voor de hier aangehaalde nota pag. 111 e.v. van het gepubliceerd Indisch ontwerp der begroting voor 1916).

Een onderzoek naar den opzet van het Indisch begrootingsontwerp zal dus kunnen berusten op de volgende vragen:

¹⁾ In het overzicht van de z.g. landsuitgaven, dat de ontwerpbegroting 1917 geeft (pag. 26) beloopt die post f 16.756.605.— op een totaal dier z.g. uitgaven van f 217.787.905.— De „rentepost” behoort niet in dit overzicht thuis, maar een verdeling van dien post over de bedrijven en diensten, waarvoor de geleende kapitalen noodig zijn geweest, kan nog niet mogelijk zijn zoolang voor het voornaamste bedrijf, de staatsspoorwegen, geen kapitaalrekening kan worden verstrekt (zie pag. 166 der memorie van toelichting op het ontwerp 1917).

- a. is er evenwicht op den gewonen dienst?
- b. is bij de raming der uitgaven gerekend op alle uitgaven, die in het komend jaar verwacht mogen worden?
- c. is gerekend op een breede „marge” ten voordeele van den buitengewonen dienst en (of) van plotseling noodzakelijke maatregelen, welke in een koloniaal rijk als Indië kunnen noodig zijn (epidemieën; aardbevingen; militaire expedities e.d.); is die marge te verwachten op grond van de ramingen der producten-opbrengsten?
- d. is het accres der belastingen voldoende om aan de normale stijging der zuivere gewone landsuitgaven het hoofd te bieden?

Een voorstander van het financieel beleid, zooals dit door den vorigen landvoogd is gevoerd en voor de naaste toekomst aangegeven, zal bij een bevredigend antwoord op deze vier vragen een Indische begrooting niet dan „om redenen daarbuiten gelegen” of uit antipathie tegen bepaalde nieuwe maatregelen verwerpelijk achten.

De hier meer bedoelde nota was aanleiding, dat dit beleid wederom in de volksvertegenwoordiging ter sprake kwam. Het voorloopig verslag van beide Kamers op de begrooting 1917 sluit zich bij de strekking der nota aan, bij de discussiën wordt geen stem tegen het geldelijk beleid verheven. Wel zeide Mr. Fock, dat „wij ons te lang (hebben) gehouden aan de slechte methode om de buitengewone uitgaven te betalen uit de gewone middelen” (Handelingen Tweede Kamer, 1915/1916, pag. 161, 2e kl.) en verwachtte deze spreker blijkbaar, dat voortaan met die methode zou worden gebroken, grond voor die verwachting gaf het begrooiingsontwerp 1916 allermint: ook dit rekende o.a. op de „marge”, die in elk vorig ontwerp van den afgetreden landvoogd was te vinden en waaruit een deel van het voor productieve werken gevraagd crediet zoude zijn te bekostigen.

Wijlen Dr. Bos ging met de begrooiingspolitiek van Gouverneur-Generaal Idenburg geheel mee: „Wij hebben reeds jarenlang de overtuiging gehad, dat wij, om Indië vooruit te brengen, noodig hebben een zoo krachtig mogelijke kapitaalbesteding op verschillend gebied. Met het oog daarop is hier ook met algemeene instemming van de Kamer deze financiële politiek gevolgd, dat men tevreden is, wanneer de gewone uitgaven door de gewone

middelen worden gedekt en alle andere *desnoods* ¹⁾ door leening worden gevonden. Ik heb mij altijd voor die politiek, wat Indië betreft, verklaard, omdat de wijze, waarop daar het criterium voor buitengewone uitgaven wordt gevonden, voorzichtig is, wijl men daar als buitengewoon beschouwt die uitgaven, waarvan men verwachten kan, dat ze zooveel zullen opbrengen, dat de schuld gemakkelijk kan worden gedelgd.

Welnu, indien de raming uitkomt, dan is niet alleen de rente te verwachten, maar dan is door deze werken van algemeen nut ook te verwachten een zoodanige indirecte werking op den geheelen maatschappelijken toestand, dat verschillende bronnen van inkomst daardoor ruimer gaan vloeien. Die politiek kan juist in een land als Indië, *dat nog geopend moet worden voor het verkeer*, ¹⁾ als een voorzichtige politiek worden beschouwd.

Maar toch moet daarbij nog iets overwogen worden, nl. de vraag: *is het mogelijk om in de volgende jaren de groote kapitalen verkrijgbaar te stellen, welke het volgen van die politiek vereischt?* ¹⁾

Deze vraag mag in dezen oorlogstoestand zeker wel terdege naar voren gebracht worden.

Toen eenige jaren geleden de heer Wenkebach hier te lande een onderzoek instelde naar hetgeen van de Nederlandsche markt te verwachten was voor de uitbreiding van het spoorwegnet, wanneer men dat werkelijk met kracht in de verschillende deelen van den archipel zou willen uitbreiden, waren de mededeelingen die hij kreeg ten aanzien van beschikbaar geld niet zoo heel optimistisch.

Men ga echter eens na, welke mededeelingen de Regeering heeft gekregen toen het er om ging een staatsleening of een Indische leening te sluiten. Men kreeg daarbij datzelfde pessimistisch advies, doch toen ten slotte de leening aan de markt kwam, bleek dat er oneindig veel meer kapitaal beschikbaar werd gesteld dan men verwacht had.

Ik geloof, dat de oorlog in menig opzicht ook in de heerschende gedachtenwereld van de menschen veel veranderingen zal teweegbrengen. Die verandering zal, wat ons volk betreft, wellicht deze zijn, dat, wanneer men in Indië op goede voorwaar-

¹⁾ Cursiveering aangebracht.

den de gelegenheid geeft tot belegging van Nederlandsch kapitaal, er dan minder neiging zal komen om met Nederlandsch geld Amerikaansche streken door spoorwegverkeer te openen of in Zuid- of Noord-Amerika uitgebreide streken voor de cultuur open te stellen, en dat er meer neiging zal komen om aan een zoo goed gefundeerde rechtspersoon als Nederlandsch-Indië is de kapitalen te verstrekken, die zij voor het najagen van haar doel noodig heeft.

Daarom maak ik mij, vooral wanneer men let op den kapitaalrijkdom, die ook in ons land altijd nog bestaat, ten aanzien van het verkrijgen van het benoodigde geld voor de ontwikkeling van Indië niet al te zeer ongerust.

Maar toch zou ik dit willen opmerken. *Al is er geen reden om de tot dusver gevolgde politiek te wijzigen,* ¹⁾ laten wij toch ook vooral niet te veel en te snel er toe overgaan om verschillende bronnen van inkomsten, die wij hebben, te sluiten". (Handelingen Tweede Kamer 1915/1916, pag. 193). . . .

Deze afgevaardigde zag dus geen bezwaar tegen flinke credieten voor productieve werken, maar vond het tegenwoordig beleid, dat gericht is op krachtige „fundeering” van de jonge, bloeiende, maar voortdurend nog credietvragende „rechtspersoon” Nederlandsch-Indië, blijkbaar het juiste.

In den geest van Mr. Fock sprak de afgevaardigde Boissevain (Handelingen Tweede Kamer 1915/1916, pag. 197). . . . „Wanneer men er zich op toelegt om een zeer groot gedeelte van de buitengewone uitgaven te bestrijden uit *gewone* ¹⁾ inkomsten, dan wordt men zoo huiverig om eens flink door te tasten en belangrijke bedragen te leenen, dat men de economische ontwikkeling eigenlijk tegenhoudt. *Wij zijn dit stadium nu gelukkig voorbij.* . . .” ¹⁾ Ook deze spreker schonk er geen aandacht aan dat zelfs het ontwerp voor 1916, onder zoo moeilijke omstandigheden en bij zoo duister perspectief ineengezet, wel degelijk aanstuurde op constante betaling van b.v. spoorwegaanleg.

Kan men zeggen, dat er in de Nederlandsche volksvertegenwoordiging geen verschil van meening bestaat met de Indische regeering en den minister van Koloniën over de begrootingspolitiek, in Indië zelf wordt daarover niet eenstemmig gedacht. Het is

¹⁾ Cursiveering aangebracht.

vooral de hoofdredacteur van de *Locomotief* die herhaaldelijk op het z.i. verkeerde daarin heeft gewezen. In diens „Licht en Donker”: De koloniale huishouding voor 1917 (*Locomotief* van 26 Aug. j.l. 2e blad) schreef de heer Stokvis:

„Met het stelsel van financieel beheer wordt niet gebroken en dat is wel de donkerste zijde ook van dit budget. Dit stelsel is, en blijft nog, om alle millioenen voor werken, welke rente opbrengen en welke van nut blijven voor meerdere geslachten — voor werken dus, waarvoor de geldmarkt mag worden betreden — zooveel mogelijk aan de koloniale huishoudkas te onttrekken.

Naar onze overtuiging is het deze voor een goed koloniaal beheer — en een goed is niet een uitsluitend financieel beheer — zeer bedenkelijke politiek, welke den achterstand in ons bestuur, waaruit men zich thans schijnt te willen redden, heeft veroorzaakt. En onder achterstand verstaan we dan niet alleen het tekort aan sociaal werk voor de inlandsche bevolking en aan militaire weerbaarheid maar ook aan arbeid in het belang van een goed geoutilleerd Europeesch grootbedrijf. Nimmer zou Indië zoover achter zijn geraakt, bv. met het geologisch onderzoek van den kolonialen bodem, indien men de hiervoor beschikbare gelden niet opzettelijk aan de kas had onthouden. En indien een zuivere leeningpolitiek ware gevolgd, dan zouden ook de Indische haventoestanden niet zoo erbarmelijk zijn, dat er thans in overspoed en onmin moet worden aangepakt, omdat de kolonie letterlijk is overvallen door een ontwikkeling ook in bedrijfsopzicht, welke de overheid toch eigenlijk slapende heeft gevonden, waarop zij althans volstrekt onvoorbereid was”.

En verder:

„Sedert zeer enkele jaren heeft de regeering de zelfoverwinning bereikt dat er in de begrotingsstukken zoo iets als een bekentenis van schuld is neergelegd. Door het maken van een scheiding tusschen den „geheelen” en „gewonen” dienst, waarvan de een het budgetbeeld geeft onder den druk van de „buitengewone” uitgaven en de ander laat zien, hoe dezelfde begrooting er zou uitzien, indien zij van dat „buitengewone” zou zijn bevrijd, komt de overheid er tenminste rond voor uit, dat zij zich van haar onredelijk financieel beleid duidelijk bewust is — zonder echter nog een redelijker beleid te volgen.

Die beide begrotingsbeelden vormen een geweldig verschil.... Daar is bv. de begrooting voor 1915. De „geheele” dienst, dus met aftapping van ruim 39 millioen „buitengewoon” toont het hongergelaat van een tekort ten bedrage van 32 millioen; maar ziet daarentegen den „gewonen” dienst van dezelfde begrooting, hij straalt U tegen met een bate van 7 millioen!...

Het Indisch Ontwerp (1917) leert ook, dat de jaren 1902-1917 op den „geheelen” dus onzuiveren dienst vermoedelijk een tekort zullen geven van niet minder dan 276 millioen, maar de „gewone”, dus zuivere dienst

toont over die jaren een overschot van 78 miljoen. Dat wil dus zeggen, dat over dat tijdperk de kolonie verzorgd werd, als ware er een tekort van 276 miljoen. Inderdaad was de toestand echter zoo, dat de gewone koloniale huishouding met 78 miljoen is gekortwiekt. Niet omdat er geen dringendste behoeften te bevredigen waren, maar het wel degelijk aanwezige geld werd al bij voorbaat aan de kas onthouden. Men drijft ethiek, na reeds tevoren het hiertoe noodige geld kunstmatig schaars te hebben gemaakt. —

Zoolang dit stelsel niet tot in den wortel wordt aangetast kan er van een andere dan woordenrijke koloniale politiek naar onze overtuiging geen sprake zijn. Er is goede hoop, want de fout wordt door steeds meerderen ingezien: er is ook goede wil, want de begrootingswetgever gaat niet meer zoo rauw te werk; maar bekeering is er nog niet. Het Indisch ontwerp voor 1917 boekt weer een bedrag aan buitengewone uitgaven van 56,7 miljoen, ¹⁾ waarmee de gewone kas wordt bedreigd. Die 56,7 miljoen zullen voornamelijk worden besteed aan bedrijfsuitbreidingen, havenwerken, irrigatie-werken. Ging men hiervoor dadelijk ter geldmarkt — en niet eerst nadat het is verwerkt en er een tekort blijkt — dan zou de gewone koloniale huishouding tot een ruim bedrag behoorlijker verzorgd kunnen worden".

Het is duidelijk, wat deze schrijver wil. Leenen, voor alle productieve werken, en bij voorbaat en tot het volle bedrag, zooals een Indische gemeente leent voor haar waterleiding, pasars, grondbedrijf; en verder: alles, wat de bronnen van inkomst opbrengen, besteed aan den gewonen dienst, vooral aan onderwijs, volksgezondheid, defensie, e.d. ²⁾ Een „marge" om krachtig te kunnen voortarbeiten aan *de verhooging van Indië's kredietwaardigheid*, is in dit stelsel uit den boeze; immers, aldus de redeneering, die kredietwaardigheid — gezien hetgeen in de periode 1867-1915 aan rentegevende werken in eigendom werd verkregen buiten leening — *is er al*, vereischt voor het oogenblik geen versterking (bewijs: het groote succes van de eerste twee Indische

¹⁾ Ten rechte; f 48.050.000.—: zooals de toelichting zegt, behoort de post voor schepenaanbouw hier eigenlijk niet bij. Zie beneden. G.

²⁾ Waarschijnlijk wil de schrijver hieronder niet begrijpen irrigatie- en andere groote waterstaatswerken (bruggen, wegen, waterkeeringen); de Indische begrooting rekent bijna alle uitgaven hiervoor tot de gewone, want van het totaal crediet voor deze werken voor 1917 (onderafdeelingen 245, 246 en 247) ad rond f 12,2 miljoen is maar een som van f 155,000.— gebracht op den buitengewonen dienst. De Heer Stokvis, die Indië wil laten leenen ook wanneer er werken moeten worden uitgevoerd waar de duur en het nut ver boven het tegenwoordig betalende geslacht uitgaan, zou dit bedrag dus zeker wel tot een som van 10 miljoen uit leening willen halen.

leeningen), dus nu voor alles, wat direct of indirect (ook: economisch) productief is de geldmarkt op.

Het zal belangrijk worden na te gaan, of de richting-Stokvis medestanders zal krijgen in het *Indische* parlement. Stellig zal bij de behandeling van het eerste Indische begrootingsontwerp, dat den volksraad zal worden aangeboden, der regeering een lange lijst van desiderata gedicteerd worden, die een stevig beroep op de schatkist noodig maken. Voor de voorstanders van de richting van de *Locomotief* zal de verleiding dan groot zijn om tegen het „non possumus” van hen, die het systeem-Idenburg voorstaan, de tin-marge en den met buitengewone uitgaven h. i. nog te zwaar belasten gewonen dienst uit te spelen. Eén greep naar de raming van den tinprijs en voor f 85.— bv. f 95.— geschreven... en men heeft rond drie millioen voor „wat het hartje begeert”. Eén greep naar de gewone uitgaven en er de economisch productieve irrigatiewerken uitgehaald, en men heeft 'n 4 á 5 millioen beschikbaar voor kruisiers....

De Regeering zal weigeren, tenzij er onder de Indische parlementsleden zullen zijn, die haar het succes van jaarlijksche leeningen van een 80 à 90 mill. zouden willen waarborgen. Of zulke er zullen wezen? Met belangstelling wachten wij af.

III. De Indische begrooting voor 1917 sluit met een tekort op den gewonen dienst van f 2.496.184, „het ligt in de bedoeling” zegt de toelichting, „dit tekort op den gewonen dienst te dekken door belastingheffing tot een bedrag van f 2.500.000. De nieuwe heffing zal afzonderlijk worden aanhangig gemaakt; in de begrootingsontwerpen is daarmede alleen rekening gehouden bij de raming van den rentepost voor vlottende schuld”.

Welke belasting hier bedoeld wordt, ligt voor de hand. Als men bedenkt, dat onder de gewone inkomsten gerekend is op een bate van rond vier millioen uit de tijdelijke suikerbelasting en dat de minister van financiën bij de behandeling van het wetsontwerp op de heffing van een oorlogswinstbelasting in Nederland in uitzicht heeft gesteld dat de regeering vóór 1 Januari 1917 een oorlogswinstbelasting op ongeveer denzelfden voet voor Indië gereed zal hebben, ¹⁾ waardoor de tijdelijke suikerbelasting zal

¹⁾ Zie ook het art. 97 bis van het wetsontwerp voor Nederland, zooals het luidt volgens de nota van wijzigingen, gedr. st. Tweede Kamer, 331 No. 15.

komen te vervallen, ¹⁾ ligt de veronderstelling voor de hand dat evenbedoelde post ad vier millioen op het ministeriëel ontwerp zal worden vervangen door een — allicht hooger geraamden — post voor de opbrengst der oorlogswinstbelasting.

Het tekort op den gewonen dienst zal dus verdwijnen, waarschijnlijk zelfs veranderen in een voordeelig saldo omdat verwacht mag worden dat hetgeen de oorlogswinstbelasting over de jaren 1914, 1915 en 1916 in de schatkist brengt heel wat méér zal bedragen dan vier millioen. Is dit zoo, dan zou het in de lijn van het tot dusver gevolgd begrootingsbeleid liggen om dat meerdere te bestemmen voor den gewonen dienst 1917, door meer nieuwe maatregelen voor te stellen of laag gestelde credieten te verhoogen (bv. voor burgerlijke bouw- en waterstaatswerken) noch voor verbreding van de stille marge voor een deel der productieve uitgaven in 1917 gereserveerd, maar voor tegoedschrijving aan het dienstjaar 1914, dat een tekort van f 15,7 mn. op den gewonen dienst gaf en ook aan het jaar 1916, waarin een tekort op dien dienst van f 7,2 mn. verwacht wordt. Zijn deze tekorten (f 22,9 mn.) gedekt, dan moet de Regeering in de bij de begrootingen 1914 en 1916 aangevraagde credieten voor productieve werken en maatregelen *ten volle* door leening voorzien in stede van *ten deele*, zooals bij den opbouw van de betrekkelijke ontwerpen hare stille verwachting was.

Het voor den gewonen dienst bestemmen van een uiteraard tijdelijke bate als die uit de suiker- (oorlogswinst-) belasting zal geen tegenstand kunnen ontmoeten; immers vele inkomstenposten (tolrechten, haveninkomsten, spoorwegontvangsten) toonen niet die flinke stijgingen, die men de laatste jaren vóór den oorlog gewend was, anderzijds zijn er door prijsstijging van levensmiddelen en grondstoffen bijzondere uitgaven. In het tijdelijk abnormaal tekort aan middelen en teveel aan uitgaven moet door tijdelijke baten worden voorzien; de oorlogswinstbelasting schijnt daarvoor aangewezen.

Getoetst aan de eischen, die de vorige landvoogd aan zijn begrootingsontwerpen stelde, geeft dat voor 1917 op de vraag of op den gewonen dienst evenwicht is, een bevredigend antwoord. Of het uitgaven-budget „geflatteerd” is door bv. weglating van

¹⁾ De ordonnantie regelende de heffing dier belasting is afgekondigd in Ind. Staatsblad 1916 No. 511 en 512.

allerlei uitgaven, die buiten de begrooting om worden gedaan, kan eigenlijk alleen door de regeering zelf worden beoordeeld; lezing van de memorie van toelichting geeft echter den indruk dat er heel wat „tijdelijks” ook nu weer vereeuwigd moet worden; voor de pestbestrijding zijn groote sommen gevraagd (samen rond f 5.000.000.—). Op extra-legeruitgaven in verband met den Europeeschen oorlog wordt *niet* gerekend; daarvoor is in 1915 (zie m. v. t. pag. 9) ongeveer 5 millioen boven de begrooting moeten worden betaald en zal in 1916 vermoedelijk nog 1,5 millioen noodig zijn (a. v. pag. 12). Wellicht dat „Oorlog” door deze extracredieten zoo ver gekomen is als met de beschikbare personeele en materiële krachten mogelijk is en zich verder zonder extra-geld kan toerusten.

De „marge” verder zit ook in dit ontwerp; wel is waar is de tin-opbrengst hooger geraamd (f 420.000.—) dan voor 1916, maar nu dit verschil in de raming niet is toegelicht en op een totaal van dit middel ad 26 mn. zeer gering is, terwijl ook het nettooverschot van het tinbedrijf, beschikbaar voor de dekking van de zuivere gewone landsuitgaven, slechts f 40.000.— hooger is dan voor 1916, kan veilig worden aangenomen dat de regeering aan haar tin-marge niet heeft getornd en in den eenheidsprijs van de begrooting 1916 (f 85) geen beteekenende verandering heeft gebracht. De marktnoteeringen van dit artikel waren ook in dit jaar veel hooger.

Beschouwen wij nu het accres der zuivere gewone landsuitgaven. De raming 1916 bedraagt rond f 203,3 mn. en die voor 1917 rond f 217,8 mn. Laat men de stijging van den post voor rente en aflossing van schuld ad f 3,77 buiten rekening (zie boven) dan is de raming 1917 f 10,7 mn. hooger dan die voor 1916. De opbrengst der belastingen (met inbegrip van de tijdelijke suikerbelasting) wordt f 7,5 mn. hooger geraamd dan voor 1916; gerekend wordt evenwel op nog f 2,5 mn. uit een nieuwe belasting ten bate van den gewonen dienst. Dit in aanmerking nemende, blijkt dat de stijging van de gewone zuivere landsuitgaven door die der belastingen nagenoeg wordt gedekt.

Tot slot zij nog gewezen op een enkel punt, dat bij de ontwerp-begrooting 1917 de aandacht waard is, nl. de bekostiging van de vlootversterking. Volgens de toelichting (pag. 2, 18) zal de voorgenomen uitbreiding van het doode materiëel met drie

kruisers en tien onderzeeërs aan Indië f 25.700.000.— kosten; die aanbouw zal voor 1920 geëindigd zijn, althans zoo wordt verondersteld. Een beroep voor de bekostiging van deze versterking onzer weerbaarheid ter zee op het accres der belastingen of andere groepen van inkomsten is uitgesloten; leenen voor deze, in het systeem der Indische begrooting niet-buitengewone uitgaven, evenzeer. Hiervoor zullen dus „speciale regelingen” (vgl. pag. 17 der financiële nota Idenburg 1915) noodig zijn. De regeering heeft het oog op „speciale belastingen”, die dus door heffing gedurende drie jaren (1917, 1918, 1919) in totaal f 25,7 mn. in de schatkist moeten brengen, d.i. gemiddeld per jaar $\pm$ f 8,5 mn. Zij gaat dus niet of nog niet den weg op van de defensie-commissie 1912, die voor de kosten der vlootversterking het oog richtte (pag. 128 van haar rapport) op de baten „uit de met petroleum en andere mijnbouwmaatschappijen te sluiten exploitatiecontracten” en daarbij in de eerste plaats dacht aan de hangende Djambi-kwestie, op een waterrecht van suikerondernemingen, een uitvoerrecht op copra, verhooging van het invoerrecht op katoenen goederen ¹⁾ en *bezuiniging* op legeruitgaven, dus niet alléén op belastingen. Door welke belastingen de schatkist in de volgende drie jaren zal worden gestijfd, wordt niet gezegd; mogelijk brengt de ministeriële begrooting daaromtrent licht. In elk geval: de vlootuitgaven worden feitelijk beschouwd als *gewone* uitgaven die door *gewone* inkomsten (nieuwe *tijdelijke* belastingen) ten volle zullen worden gedekt. De inkomsten zullen op de begrooting afzonderlijk worden gehouden en in de rekening afzonderlijk worden geboekt, misschien wel worden gestort in een vlootfonds, zoodat hare bijzondere bestemming duidelijk blijkt. Nu omtrent de nieuwe belastingen nog niets bekend is, worden de vlootuitgaven in het *Indisch ontwerp* voor 1917 genoemd bij de buitengewone uitgaven, niet omdat ze zullen worden beschouwd als productieve zooals de overige van het lijstje, maar... omdat er iets bijzonders aan is, nl. speciale dekking. Dat schijnt nog al eenvoudig.

Niet alzo de Heer Z(aalberg) in zijn reeds aangehaald artikel in het *Nieuws van den Dag voor N.-I.* Na uit de m. v. t. te hebben aangehaald een passage op pag. 2:

¹⁾ De verhooging van invoerrechten in 1907 is beperkt tot die artikelen, die uitsluitend door Europeanen en vreemde Oosterlingen worden gebruikt.

„De buitengewone uitgaven zijn zoo hoog, doordat een bedrag van ruim 8,5 miljoen gulden is uitgetrokken voor den aanbouw van kruisers en onderzeeërs. 's Lands middelen zullen dus nog [aanvulling behoeven, niet alleen tot dekking van het tekort op den gewonen dienst, maar ook ter bestrijding der vloot-uitgaven, die allen op den buitengewonen dienst kunnen worden gebracht wanneer tevens vaststaat dat de deswege te maken schuld binnen een klein aantal jaren zal worden aangezuiverd”.

zegt de schrijver:

„Wat in dit gebrekkige officiële taaltje wordt gezegd komt dus hierop neer: We belasten Indië met rond 8,5 miljoen voor een vloot. Het geld daarvoor is niet beschikbaar; dat zullen we moeten leenen. Dat klopt wel niet heelemaal met onze theorie, dat we alleen leenen voor uitgaven die productief zijn, maar als we kans zien, die 8,5 miljoen na zooveel jaren uit andere middelen af te lossen, komt dat er zoo erg niet op aan en zijn we het baasje.

Een gewoon, nuchter mensch zou dadelijk vragen, hoe dan die schuld, met een reuzenzwaai gebracht onder de buitengewone uitgaven, in een „klein aantal jaren” zal worden aangezuiverd, waar reeds de gewone, dus jaarlijks terugkeerende uitgaven, een tekort aanwijzen. Te meer waar die schuld, tot een gelijk bedrag zooals nader zal blijken, op de eerstvolgende begrotingen zal blijven voorkomen. Nietwaar? wie leent, met de wetenschap het telkens wéér te moeten doen, en zich vleit met de hoop zonder meer dat hij de schuld in korten tijd zal aflossen, stuurt rechtstreeks aan op een bankroet! De verwachting, dat de schuld „binnen weinige jaren” zal worden afgelost, behoort dus te berusten op een stevige zekerheid.

Niet alzo onze politici. Hun bankier is de Toekomst die, — de oorlog leerde het weer eens, en met een niet mis te verstane scherpte — maar al te graag ruimte open laat voor allerlei onaangename verrassingen. Wel, het is zoowaar nog geen twintig jaar geleden, een seconde in het leven der natien, dat men wanhoopde aan Indië's toekomst, de bezuinigingskreet over alle liniën weergalmde en Indië's lot gekoppeld werd aan... een commissie, de Welvaarts Commissie... Dus: Indië wordt voor het volgende jaar belast met een uitgaaf van 8,5 miljoen voor: een „Weerbaar Indië”. En voorloopig, voor drie jaar. Maar daarmede zijn we nog niet aan het einde. Want de toelichting tot het ontwerp begroting zegt, dat onder eenige nieuwe uitgaafposten, ten aanzien waarvan het overleg met den minister nog niet is afgelopen, o.a. behooren „voorstellen tot in Indië te treffen voorzieningen in verband met de vlootuitbreiding”... waaruit volgt, dat wij dus nog meer te wachten hebben.

En dan geeft het ontwerp nog de volgende vriendelijke aanwijzing: (bld. 18):

„Nu de kosten voor uitbreiding van de vloot volgens de voorloopige plannen voor Indië reeds oploopen tot een bedrag van f 25.700.000.— in het tijdvak 9116/1919, is het raadzaam met het aanwijzen van de middelen tot dekking niet te wachten tot de definitieve regeling bij de instelling van het vlootfonds. Het voornemen is om de kosten te dekken door speciale belastingen, welke bij afzonderlijk voorstel zullen worden aanhangig gemaakt”.

En verder:

Wil de vlootuitbreiding in den tijd, waarin zij tot stand komt, ook worden betaald, dan zullen de te heffen belastingen f 8.500.000.— 's jaars moeten opbrengen en gedurende drie jaren moeten gelden".

De 8,5 miljoen die voor 1916, dus voor het loopende jaar, in rekening zijn gebracht, behoeft men niet, ten minste niet in dien vorm, op de loopende begrooting te zoeken. Ze zijn alweer voor een deel aangevraagd bij suppletoir crediet, dat pas de vorige maand de Tweede Kamer bereikte. De aanvraag berust op „de noodzakelijkheid van verdere stappen zonder uitstel tot versterking van de vloot in Indië". Wordt het geld toegestaan, dan zal in totaal voor nieuwen aanbouw voor de vloot in Indië een bedrag van 8 miljoen ten laste van 1916 komen. Enzoovoorts".

Waarna de schrijver concludeert:

„Uit een en ander blijkt o.i. toch wel duidelijk, dat het schrijnend besef, waarvan de landvoogd sprak, krachtig heeft doorgewerkt. Dat men nu meer dan ooit voelt hoe er is: *periculum in mora*. Dat men zich daardoor zelfs heeft laten verleiden tot de staatkundige en economische ketterij *niet alleen om te leenen voor zoo iets improductiefs als doode weermiddelen, doch zelfs om in afwachting van de middelen tot aflossing, maar alvast te bouwen.*" ¹⁾

Dat wij het met deze voorstelling van zaken en conclusie in het geheel niet eens kunnen zijn (zacht uitgedrukt), spreekt na het evenopgemerkte van zelf.

¹⁾ Cursiveering aangebracht. G.

P. J. Gerke.

BUITENZORG, October 1916.

De instelling van een vertegenwoordigend lichaam voor Nederlandsch-Indië.

Schenen tot dusver de Nederlandsche wetgevende organen niet gemakkelijk tot de instelling van een vertegenwoordigend lichaam voor onze kolonie te kunnen komen, onlangs brachten de telegrammen verrassende berichten betreffende de vlotte openbare behandeling van het ontwerp-Pleijte en de tijd is blijkbaar niet ver meer dat de „rechtspersoon” Nederlandsch-Indië zal kunnen bogen op een „Volksraad”.

Men behoeft geen ziener te wezen om de groote beteekenis daarvan voor de staatkundige en maatschappelijke ontwikkeling van Indië te beseffen, ook al had het in te stellen college een naam verkregen, die minder duidelijk naar de toekomst verwees.

Blijkbaar achten de Nederlandsche politici den tijd gekomen om in dit deel der tropen een ernstige proef te beginnen met een opvoeding tot modern staatsburgerschap. Het gewas Insulinde zal eerlang top en kleurige bloemen wenden naar de zon van het parlementarisme. Wij zullen een van die suggestieve oogenblikken der geschiedenis beleven, die voor afzienbare tijden aan de gedachten eener samenleving duidelijk vorm en richting geven, al worden zij niet — volgens het recept van Bismarck — door „bloed en ijzer” gekenmerkt.

Om zich geen phantastische voorstellingen te maken van den aard der in zicht komende hervorming zal het goed zijn haar te bestudeeren, ook in hare wordingsgeschiedenis, die nauw verband houdt met de ontwikkeling van moederland en koloniën beide in de laatste halve eeuw. Een blik op het verleden kan beter de factoren doen begrijpen, die het nieuwe tijdperk, dat voor Indië staat geboren te worden, hebben voorbereid.

In het onderstaande wordt daarom gepoogd, de overwegingen en werkzaamheden der Nederlandsche wetgevende organen ter voorbereiding van de instelling van een vertegenwoordigend lichaam voor Indië in 't kort weer te geven.

Aan een vertegenwoordigend lichaam voor Indië dacht Hogendorp nog niet, toen hij bij de besprekingen, voorafgaande aan de vaststelling van de Grondwet van 1815 — de „Loi Fondamentale”, zooals zij voor onze Zuiderbroeders heette — het aantal inwoners van Insulinde bij dat van Noord-Nederland optelde om den twijfelzuchtigen Zuidelijken duidelijk te maken dat het Noorden recht had op minstens evenveel leden in de Staten-Generaal, al had het een kleiner bevolking dan het Zuiden. In die dagen, toen de kruitdamp nog hing, die herinnerde aan het ijzeren bewind van Napoleon, was een persoonlijke regeering van den Koning nog zoo van zelfsprekend, dat aan eenig zelfbestel der koloniale Rijksonderhoorigen zeker niet gedacht kon worden.

Trouwens van het koloniale Rijksdeel gold toen nog: „Erwerb es um es zu besitzen”. Eerst op 19 Augustus 1816 kwam het in 1814 met Engeland gesloten verdrag tot herstel van Nederland's gezag in den Indischen Archipel tot uitvoering. Vele militaire moeilijkheden moesten toen nog overwonnen worden om dit gezag ook overal te doen erkennen. Zorgen van geldelijken aard voegden zich daarbij, die het proces vertraagden (in lateren tijd door de aftapping der batige sloten) en zoo kan men zeggen, dat eerst sedert Gouverneur-Generaal van Heutsz (1904—1909) één gezag, één rechtsorde de geheele kolonie omvat. Feitelijk is tot zoolang Nederlandsch-Indië op bestendigen voet van oorlog geweest. De geest der koloniale samenleving droeg er de sporen van. Het was te bemerken aan de sterk centralistische organisatie van het koloniale bestuur, aan de scherpe tegenstelling tusschen Europeaan en niet-Europeaan in het maatschappelijke verkeer en de wetgeving, aan het ijzerharde financieele stelsel.

De reeds vermelde geldelijke moeilijkheden, waarmee al spoedig na het herstel van het Nederlandsch gezag aanvankelijk het koloniaal bewind te kampen had en speciaal de resultaten van het financieel beheer van Gouverneur-Generaal van der Capellen deden in Nederland den wensch geboren worden, de Indische

Regeering onder strengere leiding te brengen. In dien tijd van militair-hierarchische opvattingen de eenvoudigste zaak ter wereld. Een nieuwe organisatie moest de gelegenheid geven om door de invoering van het cultuurstelsel de ontredderde koloniale financiën weer in het rechte spoor te brengen. Bij het nieuwe Regeerings-reglement van 1836 werd de Raad van Nederlandsch-Indië, tot dusver onder voorzitterschap van den Landvoogd een college dat de regeering over de kolonie voerde, teruggebracht tot een blootelijk adviseerend lichaam en alle macht gelegd in handen van den Gouverneur-Generaal. Doch tevens ontving deze den last, alle bevelen van of van wege de Kroon stipt op te volgen. „In schijn was aldus zijn prestige verhoogd, inderdaad had het Opperbestuur alle macht aan zich getrokken. Hierdoor was het mogelijk, het nieuwe stelsel van cultures, in Nederland uitgevonden, jaren lang uit Nederland met ijzeren hand te leiden en te handhaven". (De Louter).

Dit was alles geheel in overeenstemming met de toen heerschende traditie van een strenge militaire hierarchie, van een ongedeeld oppermachtig centraal gezag.

Gaandeweg verzwakte echter in Nederland als in heel West-Europa de glans der militaire overlevering. De strijd tusschen „liberales" en „serviles", zooals de tegenstanders in Spanje heetten, liep in de West-Europeesche landen uit op de overwinning van nieuwe beginselen, op de vervanging van de militaristische periode door een tijdvak dat ter tegenstelling het commercialistische zou kunnen worden genoemd. De autocratische regeerstelsels zetten zich om in constitutioneele verhoudingen, waarbij het machtsoverwicht overging naar de volksvertegenwoordigingen. In Nederland baande de grondwetsherziening van 1848, die o. m. de ministerieele verantwoordelijkheid bracht, den weg tot de nieuwe politieke gesteldheid. De gezagsdecentralisatie werd voortgezet in Thorbecke's hervorming van het plaatselijk zelfbestuur.

De nieuwe geest deed zich natuurlijk ook gaandeweg ten aanzien van de koloniën gelden. Vermoedelijk was dit spoediger en krachtiger geschied, wanneer niet inmiddels het cultuurstelsel aldaar overvloedige baten was gaan opleveren, die bij de toen bestaande eenheid tusschen moederlandsche en koloniale geldmiddelen zonder al te veel gewetensknagingen voor het moederland werden aangewend. Deze toestand stemde ietwat behoudzuchtig. Intusschen kon de van den nieuwen geest doordrongen Neder-

landsche burger zich in de koloniën toch op den duur niet goed vereenigen met de militaire wijze waarop het Staatsgezag het oeconomische leven beheerschte.

Een steeds heftiger wordende strijd voor een vrij particulier bedrijf en tegen het cultuurstelsel werd in en buiten de Staten-Generaal gevoerd.

De nieuwe geest vond, zij het nog niet zeer krachtig, toch reeds eenigermate uiting in het nu nog geldende Regeeringsreglement van 1854. Dit kwam in zoover van de boven weergegeven regeling terug dat het den Raad van Indië op het gebied van wetgeving en van enkele daarmede nauw samenhangende bestuurshandelingen tot zekere hoogte een mederegeerend gezag toekende, waarmede de Gouverneur-Generaal in gewone gevallen rekening had te houden; doch overigens werd aan het college in bestuurszaken zijn adviseerend karakter gelaten. De strenge eenheid in de koloniale leiding werd dus reeds eenigermate verzacht, ook door de gelijktijdige bepaling dat de verschillende takken van het algemeen burgerlijk bestuur — zij het onder de bevelen en het oppertoezicht van den Gouverneur-Generaal — zouden worden beheerd door Directeuren, wier getal, werkkring en bevoegdheid zouden worden bepaald door den Koning.

De nieuwe organisatie werd echter na verloop van tijd door ettelijke koloniale politici nog te streng gevonden. De consequenties van den voor vrij-arbeid en tegen de dwangcultures gevoerden strijd begonnen merkbaar te worden. Na de agrarische regeling van 1870 begon het particuliere kapitaal op groote schaal zijn intocht in de koloniën te doen. De voortdurend in aantal en invloed groeiende schare van hen, die in particuliere bedrijven hun brood en meer dan dat hadden gewonnen, begonnen de maatschappelijke en staatkundige positie van den „particulier sadja” te eng beperkt te vinden. Zij wenschten meer directe macht, meer vrijheid van beweging, meer invloed op het Staatsbeleid. Een steeds krachtiger strijd werd aangeboden tegen de bureau's, waarin men het bolwerk der centrale macht zag. Meer differentiatie, losheid en lenigheid in het staatsbestuur in stede van eenheid, meer gehoor geven aan de behoeften van het publiek in plaats van leiding met strenge hand — in deze richting trok zich een actie samen, die, zou men kunnen zeggen, uitdrukking gaf aan de wenschen van het Hollandsche particuliere kapitaal.

Wetsontwerp — Van Dedem ¹⁾ Aan deze wenschen werd ten slotte door de regeering in patria aandacht geschonken. Mr. W. K. Baron van Dedem, Minister van Koloniën in het kabinet—van Tienhoven, diende den 1sten November 1893 een wetsontwerp in tot wijziging van het Regeeringsreglement. Blijkens de memorie van toelichting hechtte hij veel gewicht aan eene juiste waarneming van Indië's toestand en hetgeen er omgaat, telde hij niet licht de kunst om aan te wijzen hetgeen er te doen valt en behoorlijk te controleeren dat de beslissingen der Regeering ook worden uitgevoerd. Daartoe wilde hij de departementschefs meer vrijheid van beweging geven en den raad van Indië reorganiseeren. Zelfs toonde hij de opheffing van dit college ernstig te hebben overwogen, wijl het naar sommiger meening de positie der departementshoofden te veel drukte. Intusschen, zoover als deze voorstanders van het zelfstandige departement ging de Minister niet. Immers, aldus de memorie, het bestaan van den Raad van Indië behoefde volgens andere staatslieden de samenwerking tusschen den Gouverneur-Generaal en de chefs der departementen niet in den weg te staan. En verder: „er zijn nog altijd aangelegenheden, waarover het wenschelijk is een college te raadplegen, bestaande uit mannen die, zooals de wetgever bij de behandeling van het Regeerings-reglement het verlangde, „los zijn van vroegere betrekkingen en ontdaan van alle voorliefde voor dezen of genen tak van beheer”; er zijn aangelegenheden, die grondiger studie vereischen dan de omvangrijke arbeid dien de directeuren aan hun departement hebben te verrichten, toelaat. Voor dezen en voor den wetgevendenden arbeid worde de Raad van Indië behouden”.

De Minister wenschte deze strijdvraag voorshands onopgelost te laten. Maar één ding stond voor hem vast.

„Na alles, wat er in Indië's toestand sinds de vaststelling van het Regeerings-reglement is veranderd,” schreef hij, „is een college, uitsluitend uit ambtenaren bestaande, er niet meer op berekend om al het licht te verschaffen, dat voor eene goede vervulling der regeeringstaak noodig is. Wegens de groote rol, die Europeesche landbouw, nijverheid en handel zijn gaan spelen, en de gewichtige beteekenis, die zij voor den maatschappelijken

¹⁾ Gedrukte stukken Tweede Kamer 1893—1894 No. 104.

en oeconomischen toestand hebben bekomen, zullen mannen uit hun midden voor een deel van den arbeid — meer bepaaldelijk aan dien voor de wetgeving valt daarbij te denken — eene plaats in het college moeten erlangen”.

Lijkt de memorie hier uitsluitend te dienen tot spreektrumpet van particuliere Hollandsche belangen, een ander geluid doet zich toch ook hooren: dat van het belang der Inlandsche massa.

„Niet alleen”, gaat de memorie voort, „dat zij met de behoeften van het eigen bedrijf het best bekend zijn, maar zij hebben ook de Inlandsche maatschappij en hare nooden uit een ander oogpunt bezien en in sommige opzichten nog meer van nabij leeren kennen dan met de ambtenaren het geval is, al mag van den anderen kant, bij de plaats die hun wordt ingeruimd, niet uit het oog worden verloren dat hunne belangen, althans vermeende belangen, en die van den Inlander niet altijd dezelfde zijn en zelfs botsing mogelijk is”. Zelfs de schijn dat het aanbinden van een strijd met het „wezenlijke” belang van het particuliere kapitaal zou worden beoogd is dus vermeden. Met het oog op de kans van botsingen tusschen het Inlandsche en het „vermeende” kapitaalbelang schijnt dan echter nog te zijn gezocht naar een rem voor dit laatste.

„Om tot zooveel mogelijk veelzijdigheid te komen”, heet het, „zal aan den Gouverneur-Generaal de bevoegheid zijn te geven om naast de buitengewone leden, buiten de ambtenaarswereld gekozen, ook nog ambtenaren als zoodanig te roepen, die eveneens hun lidmaatschap met hun dagelijkschen arbeid zullen kunnen vereenigen”.

Het ambtenaren-element schijnt dus bedoeld als tegenwicht tegenover het particuliere, speciaal met het oog op het belang der Inlanders.

Het werk, waarvoor in de eerste plaats raadpleging van de buitengewone leden noodig werd geacht, was de *behandeling van de jaarlijksche begrooting*.

„Zoo er ergens behoefte aan bestaat dat de zaken ook nog eens van een ander standpunt dan het ambtelijke en met zooveel veelzijdigheid als mogelijk is worden bezien, dan is het wel bij het in oogenschouw nemen van de geheele huishouding, waartoe de jaarlijksche begrooting evenals overal elders ook in Indië aanleiding behoort te geven. Immers, daarbij moet het er om te doen zijn te komen tot eene zoo juist mogelijke waardeering van

de licht- en schaduwzijden van het bestaande en daarmee tot eene grondige kennis niet alleen van hetgeen er op ieder gebied nog te doen valt, maar ook (en daar komt het op aan) van datgene, waaraan op een gegeven oogenblik de meeste behoefte bestaat: tot eene juiste schatting van de financieele krachten, van hetgeen er van die krachten wordt geleverd en wellicht onnoodig of te veel geleverd dan wel nog geleverd zou kunnen worden; in één woord, tot eene grondige behandeling van de vraag aan welke eischen het bestuur over Indië behoort te voldoen om de ontwikkeling van land en volk zooveel mogelijk te bevorderen. Hoe veelzijdiger de Indische begroting uit dat oogpunt in Indië wordt beschouwd, hoe beter de Nederlandsche wetgever, aan wien het laatste woord moet blijven, zijne taak zal kunnen vervullen".

Het aantal buitengewone leden van den Raad van Indië zou op hoogstens acht worden bepaald, waarvan hoogstens vier particulieren.

Klaar komt in de voorgaande passages dus de strekking van het wetsontwerp uit: voorzichtige ontsluiting van het koloniale machine-gebouw ook voor eenige particuliere Europeesche monteurs en machinisten, een ontsluiting, toe te schrijven aan de beteekenis, die de particuliere Europeesche ondernemersstand hier te lande gaandeweg had verkregen.

Lang heeft het ontwerp het niet gemaakt. Bij de ontbinding der IIe Kamer in 1894 kwam het te vervallen, voordat er een voorloopig verslag over was verschenen.

Onder de Ministers Bergsma, Cremer en Idenburg bleef de zaak rusten. De decentralisatie-wet (*Indisch Staatsblad* 1903 No. 329) nam de aandacht in beslag. Mr. D. Fock, Minister van Koloniën in het kabinet-De Meester, was de explorator, die er in slaagde opnieuw een weg aan te geven, die leiden moest tot de vorming van een koloniaal vertegenwoordigend orgaan.

Inmiddels was in de Nederlandsche politiek heel wat veranderd. Het kabinet-Van Tienhoven duidt een keerpunt aan. Van omstreeks 1895 dagteekent de beslist democratische lijn, die tegenwoordig het openbare leven in het moederland volgt. Scheuringen ontstonden omstreeks dien tijd in de liberale en anti-revolutionnaire partijen door verschil van meening over de wenschelijkheid van een meer democratisch kiesrecht; in 1894 werd de sociaal-democratische arbeiderspartij gesticht.

Van de belangrijke omkeering in de Hollandsche politieke opvattingen dragen ook de ontwerpen van Mr. Fock de sporen. Van een eenvoudige toelating van eenige vertegenwoordigers van het particuliere bedrijf in een Regeeringscollege kon nu geen sprake meer zijn. Mr. Fock, die, na de advocatuur in den Oost vaarwel te hebben gezegd, voor zijn ministerschap reeds eenigen tijd in Nederland van de politieke gedachtenstroomingen kennis had kunnen nemen, zal begrepen hebben dat de Staten-Generaal een anderen kijk ook op koloniale zaken hadden gekregen dan in 1893 het geval was. Deze omstandigheid, gevoegd bij het feit dat de overheveling van batige sloten uit de Indische in de Nederlandsche geldmiddelen reeds sedert een dertigtal jaren niet meer geschiedde, zoodat feitelijk de wingewest-politiek was geëindigd, zal den Minister moed hebben gegeven, stout-weg aan te sturen op de invoering van zelfbestuur voor de kolonie, en van Dedem's uitgebreiden Raad van Indië de beteekenis te geven van een orgaan, dat bij de wordende autonomie behoorde.

Zijn plannen sloten trouwens aan bij de resultaten van de gelijktijdige bestuursperiode van Gouverneur-Generaal van Heutsz. Diens „imperialistisch” bevestigen van het Nederlandsch gezag door den Archipel maakte juist de intrede van een nieuw vreedzaam-commercieel, democratisch-decentraliseerend „ethisch” en associeerend tijdperk mogelijk.

Wetsontwerpen.—Fock. ¹⁾ De hervorming van het stelsel van centrale regeering werd thans vastgeknoopt aan het vraagstuk der financieele scheiding van Nederland en Indië.

Ten einde de mogelijkheid om geldleeningen ten name en ten laste van Nederlandsch-Indië te sluiten door ondubbelzinnige wetsbepalingen buiten twijfel te stellen wenschte de Minister in de Comptabiliteitswet vast te leggen dat Nederlandsch-Indië een rechtspersoon is met eigen vermogen.

Met de schepping van deze nieuwe zelfstandigheid moest z. i. gepaard gaan een besnoeiing van de overheerschende positie die Nederland in het beheer der financiën nog ten aanzien van Indië bezat. Het begrotingsrecht der Nederlandsche Staten-Generaal ten opzichte van Indië moest principieel worden beperkt.

¹⁾ Gedrukte stukken Tweede Kamer 1906-1907 No. 180.

Dat de Nederlandsche volksvertegenwoordiging toezicht uitoefende op het regeerbeleid en de financieele politiek der Indische autoriteiten achtte hij niet verkeerd, maar hij wees aan, wat z. i. de keerzijde was van haar Indisch begrotingsrecht:

„Door Koning en Staten-Generaal aan te wijzen als de macht, die rauwelijks moet vaststellen binnen welke grenzen de uitgaven van Indië zullen moeten geschieden en welke middelen tot dekking dier uitgaven zullen strekken, heeft de wetgever het zwaartepunt van het beheer der Indische financiën in Nederland gelegd en de bevoegdheid der Regeering in Indië ten aanzien van die financiën, naast de beperking welke reeds voortvloeit uit hare verhouding tot het Opperbestuur, aan zeer enge grenzen gebonden”.

„Het behoeft geen betoog dat een stelsel, waarin zoo weinig plaats is voor eene zelfstandige beslissing van de Indische regeering, niet anders dan nadeelig kan werken op haar gevoel van verantwoordelijkheid voor een gezond financieel beheer. Het behoeft almede geene verklaring dat eene dergelijke wijze van samenstellen der begroting er niet toe leidt, dat het Opperbestuur in zijne verhouding tot de Indische Regeering geleidelijk minder ingrijpt en zich meer en meer gaat bepalen tot het aangeven van de beginselen van het Regeeringsbeleid en tot toezicht op de wijze, waarop aan die beginselen uitvoering wordt gegeven”.

De Minister wond er geen doekjes om dat hij gaandeweg de Nederlandsche parlementaire voorgedij over de kolonie wilde maken tot een voorbereiding van de mondigverklaring.

„Het zal geen tegenspraak ontmoeten”, stelde hij op den voorgrond, „dat de koloniale staatkunde er op gericht moet zijn om de ontwikkeling van de macht van het orgaan, dat in de kolonie zelve de regeering uitoefent, in zulke banen te leiden dat het op den duur, behoudens de contrôle van het moederland, zelve tot de behartiging van de belangen derkolonie in staat wordt. . . . Waar het thans op aankomt, is dat vooruitziende politiek eischt het doel niet uit het oog te verliezen en *een ontwikkeling van de koloniale regeering in de richting van zelfstandigheid te bevorderen*”.

Met dit desideratum voor oogen achtte Mr. Fock het noodig dat voortaan de begroting allereerst in Indië zelf zou worden vastgesteld, m. a. w. de Indische Regeering zou worden aangewezen als het orgaan, dat telken jare, zij het slechts in de eerste instantie en niet zonder diepgaand overleg met den Minister, zou

hebben aan te geven in welke richting het financieel beheer der kolonie zich zou hebben te bewegen. Aan de door de Indische regeering vastgestelde begrooting wenschte hij het karakter toe te kennen van eene regeling, die slechts *in haar geheel* aan de goedkeuring van den Nederlandschen wetgever zou worden onderworpen. Het wijzigingsrecht der Tweede Kamer zou ten deze dus moeten vervallen en hiervan zou als heilzaam gevolg zijn te wachten dat bij de behandeling in de Staten-Generaal de detailzaken meer op den achtergrond zouden geraken en gaandeweg de groote beginselen alleen nog ter sprake zouden komen. Daarnaast bleef dan nog de bevoegdheid van den Minister om de begrooting, zooals zij uit Indië werd ontvangen, te wijzigen; doch ongetwijfeld zou toch het doel bereikt worden: *het zwaartepunt der verantwoordelijkheid voor de cijfers der begrooting zou worden gelegd op de Indische regeering, waar zij in de eerste plaats behoorde te zijn.*

De gewenschte concentratie van het financieele beleid bij de Indische overheid deed nu echter zoeken naar waarborgen voor een deugdelijke behandeling van de begrooting in Indië. En die waarborgen meende de steller der memorie van toelichting te kunnen vinden in het openbaar behandelen van de begrooting met deelneming van niet-ambtelijke elementen. Inderdaad, meer nog dan voor Minister van Dedem, bestond voor Minister Fock reden om een „veelzijdige beschouwing” van de begrooting bij de behandeling in Indië wenschelijk te achten en het valt niet te ontkennen dat hij een krachtig nieuw argument voor de uitbreiding van het Indische college, dat de begrooting zou moeten behandelen, gevonden had.

De toetreding van het niet-ambtelijke element wenschte de heer Fock in beginsel op dezelfde wijze te zien geregeld als zijn voorganger Van Dedem. Ook hij wenschte den Raad van Indië te zien versterkt met buitengewone leden. Zij zouden Nederlanders dienen te zijn en, ten getale van vier, evenzeer als de gewone door den Koning moeten worden benoemd. De vertegenwoordiging van landbouw, nijverheid en handel kwam in dit ontwerp niet meer ter sprake.

Om den op deze wijze uitgebreiden Raad van Indië geheel aan zijn doel te doen beantwoorden werd het wenschelijk geacht, aan de mondelinge behandeling eene schriftelijke gedachtenwisseling met den Raad van directeuren te doen voorafgaan, terwijl voorts de directeuren bij de mondelinge behandeling tegenwoordig zouden moeten zijn.

Behalve met de vaststelling der begrooting zou de uitgebreide Raad zich ook hebben bezig te houden met de vaststelling van het slot der rekening, de regeling van de bestemming der voordeelige sloten, de voorziening in de dekking van de nadeelige sloten der rekening en het aangaan van leeningen, een en ander eveneens onder goedkeuring van de Nederlandsche wetgevende macht. De genoemde onderwerpen zouden zijn te beschouwen als de grondslag voor eene medewerking van den uitgebreiden Raad, welke medewerking gaandeweg zou kunnen groeien, naarmate de wenschelijkheid daarvan mocht blijken.

Voorloopig Verslag 1909. ¹⁾ Dit wetsontwerp bereikte het eerste station op de legislatieve baan: op 9 Maart 1909 werd het voorloopig verslag uitgebracht, nadat reeds, in het kabinet-Heemskerk, de heer De Waal Malefijt Mr. Fock als Minister van Koloniën had vervangen.

Heel wat bezwaren tegen de ingediende voorstellen kwamen in het verslag tot uiting. Alleen de beoogde openbaarheid van de behandeling der begrooting in Indië vond algemeene sympathie. Men toonde zich echter ontstemd over het streven naar inperking van de bemoeiingen der Tweede Kamer en men verweet den vader van het ontwerp, onder de leuze van een vooruitziende politiek, slechts een uitbreiding van de macht en den invloed der ambtenaren in Indië en misschien in nog meerdere mate van den Minister van Koloniën beoogd te hebben: een versterking van het ambtelijk element ten koste van het toezicht der volksvertegenwoordiging. Het door den Minister geopende perspectief van zelfregeering welke den eigenlijken bewoners van Indië bij de behartiging van hunne belangen medezeggenschap zou waarborgen, ontmoette vele bedenkingen. Volgens sommigen was het perspectief te eng, volgens anderen te wijd.

Hierover waren velen het eens: dat een inkrimping van de bevoegdheden der Staten-Generaal alleen dan overweging zouden verdienen, als een regeling werd getroffen waarbij een *vertegenwoordigend orgaan der bevolking van Nederlandsch-Indië* dit gedeelte van de taak der Nederlandsche volksvertegenwoordiging overnam. En dit nu zou, oordeelde men, door de tegenwoordige wetsvoordracht geenszins worden bereikt.

¹⁾ Gedrukte stukken Tweede Kamer 1908—1909 No. 431.

Krachtig kwam hier dus het moderne democratische gevoel tot uiting.

Over de nieuwe waarborgen voor een deugdelijke behandeling van de begrooting in Indië, door den Minister gezocht in openbaarheid en deelneming van niet-ambtelijke elementen aan de behandeling, bestond veel verschil van meening. Werd de openbaarheid algemeen nuttig geacht, volgens sommigen zou deze weinig opleveren als aan het publiek niet de gelegenheid werd gegeven „vrijelijk over 's lands belangen te beraadslagen en zich dienaangaande op betamelijke wijze uit te spreken”. De kluisters van artikel 111 van het Regeeringsreglement dienden dus te worden verbroken. Ook de drukpers moest meer vrijheid krijgen. Anderen weer spraken sceptisch over de van openbare vergaderingen en pers in Indië te verwachten medewerking aan de publieke zaak.

Nog meer strijd werd gevoerd over de invoering van het niet-ambtelijke element. Volgens sommigen was het glad verkeerd, den Raad van Indië met buitengewone leden te versterken. „Dit hooge college”, redeneerden zij, „is een adviseerend lichaam van deskundige ambtenaren, dat eenigermate op ééne lijn is te stellen met den Raad van State in Nederland. Evenmin nu als men den Raad van State, met behoud van zijn werkkring, een vertegenwoordigend lichaam zou kunnen maken, evenmin zou men dat kunnen doen met den Raad van Indië, tenzij men dat college geheel aan zijne tegenwoordige in velerlei opzichten zoo nuttige bestemming onttrok. Maar daarom scheen dan ook, wanneer men den blik op de toekomst gevestigd hield en zich een vertegenwoordigend orgaan met begrotingsrecht als — zij het ook nog verwijderd — doel voor oogen stelde, de opneming van niet-ambtelijke leden in den Raad van Indië geen stap in de goede richting”. Voorts werd de regeling on-democratisch genoemd, aangezien de bevolking niet alleen op de benoeming geenerlei invloed zou hebben, maar bovendien de Kroon bij de benoeming nog beperkt zou zijn tot Nederlanders. Ook had men bezwaren tegen het niet bezoldigen van de buitengewone leden en het voornemen om hun getal geringer te doen zijn dan dat van de ambtelijke, die toch door meerdere kennis van zaken op hen reeds zulk een voorsprong hadden. Men vreesde dat zij zich niet voldoende zouden kunnen doen gelden. Ook werd de aandacht gevestigd op het te groote overwicht dat de Minister zou hebben.

De gevoerde tegenstand droeg zulk een ernstig karakter, dat verscheidene leden als eind-conclusie den laatst opgetreden Minister in overweging gaven de ontwerpen van zijn voorganger nog eens grondig te herzien, zij het ook dat zij hoopten dat nu toch niet alles bij het oude zou blijven en verbetering mogelijk zou blijken op de punten waarover minder verschil van gevoelen tot uiting was gekomen.

Anderen meenden de Regeering onder het oog te moeten brengen dat het hier eigenlijk een allerbelangrijkste hervorming van onze koloniale politiek gold. De luchtige wijze waarop in de memorie van toelichting over uiterst belangrijke zaken was heengegleden, werd gelaakt. Men wilde het vraagstuk grondig zien bestudeerd door een hiertoe in te stellen staatscommissie. Voorop moest hierbij staan een streven naar decentralisatie en zelfbestuur, als „hefboomen voor een gezonde economische en politieke ontwikkeling van deze kolonie”. Naast de ambtenaren moesten meer en meer de inlanders geroepen worden om aan het bestuur deel te nemen. Alleen dan zou een juister inzicht in het denken en voelen en in de behoeften der bevolking ontstaan; eerst dan zou de tegenwoordige koloniale politiek, waarvan „de bescherming der inboorlingen de voorname drijfveer moet wezen” tot haar recht kunnen komen. „Doch daarvoor dient het terrein te worden geëffend en de weg te worden uitgebakend en kunnen tact en beleid evenmin als een zeker tijdsverloop worden ontbeerd. Niet eensklaps, na eeuwenlange overheerschings kan een volk rijp zijn voor een regeeringsstelsel, dat in Europa eerst na langzame en pijnlijke evolutie is verkregen. Onze westersche instellingen kunnen niet voetstoots worden toegepast op een volk, dat in ras, in karakter en in geschiedenis zoo hemelsbreed van het onze verschilt. Nieuwe wegen zullen noodig zijn, nieuwe middelen moeten worden gevonden. Een westersch regeeringstelsel aan de inboorlingen onzer koloniën te willen opdringen, ware eene roekelooze dwaasheid; de Inlander is nooit te helpen door zelfs de meest volmaakte instellingen, wanneer die door vreemden voor hem zijn uitgedacht en niet beantwoorden aan de eischen, door het Inlandsch volkskarakter gesteld. Het eenige wat daarom te doen valt, is vrije baan te maken voor de evolutie zijner historisch gegroeide instellingen.”

De hier aan het woord komende leden meenden, hoe democratisch ook aangelegd, tegen onvoorzichtige invoering van algemeen kiesrecht voor de bevolking te moeten waarschuwen. Zij dron-

gen aan op studie van het verkiezingswezen in andere koloniën. Het kwam er huns inziens op aan, door betere opleiding, eerst van de Inlandsche hoofden en dan van steeds wijdere kringen der bevolking, en in 't algemeen door zorgvuldig te toetsen middelen op de meest doeltreffende wijze contact met een medewerking van de Inlanders te verkrijgen.

Hiervan moest men 't hebben, niet van een regeling, die het lot der Inlanders stelde in handen van een kleine groep vreemdelingen, „tijdelijk bewoners van het land, waarheen vaak alleen winzucht dreef, wier belangen meestal in strijd zijn met die van de eigenlijke bevolking”. Dit zou de ergste dwingelandij wezen, zij het „dwingelandij in constitutioneel kleed, gehuld”.

De ontvangen wenken werden ter harte genomen en de door Minister Fock ingediende ontwerpen werden in 1911 door Minister De Waal Malefijt ingetrokken, behoudens voor zooveel aangaat de vaststelling van de rechtspersoonlijkheid van Indië.

Ontwerpen—De Waal Malefijt. ¹⁾ De poging van Mr. Fock was voorloopig en in dezen vorm mislukt. Als Indischman had hij misschien het zelfbewustzijn der Kamer onderschat en nog te weinig rekening gehouden met haar democratisch gevoel. Onmiskenbaar is het echter aan zijn initiatief, aan zijn helder en krachtig betoog toe te schrijven, dat de verleening van zelfbestuur aan Indië voor velen in klare belichting is komen te staan als het doel, waarop de koloniale politiek zich gaandeweg moet richten. Welke zaken nog noodig mochten zijn, — concessies aan het verleden, maatregelen van overgang, bevordering van een meer democratischen geest ook in de kolonie zelve, uitwerking van allerlei bijzonderheden, — met niet meer te vergeten duidelijkheid was nu toch het beginsel bepaald. De opvolgers van Mr. Fock hadden en hebben slechts het door hem aangevangen werk te voltooien.

Door de wet van 29 Juni 1912 (*Indisch Staatsblad* No. 459) werd nu eerst in artikel 1 der Comptabiliteitswet de rechtspersoonlijkheid van Nederlandsch-Indië en de financieele scheiding tusschen kolonie en moederland vastgelegd, terwijl in artikel 14 o. m. werd

1) Gedrukte stukken Tweede Kamer 1912 — 1913 No. 344.

bepaald dat het aangaan van geldleeningen ten laste of onder garantie van de kolonie niet zou kunnen geschieden dan krachtens de wet of krachtens besluit van den Gouverneur-Generaal in overeenstemming met den Raad van Indië, goedgekeurd bij de wet.

Hierbij bleef het niet. In 1913 diende de Minister nieuwe ontwerpen in tot wijziging van Regeeringsreglement en Comptabiliteitswet, welke beoogden te geraken „tot instelling in Nederlandsch-Indië van een *lichaam met representatief karakter*, waarin de verschillende bevolkingsgroepen en belangen van onzen Oost zouden worden vertegenwoordigd en dat zou worden geroepen tot medewerking aan de totstandkoming van de Indische begrooting”.

Overwegingen van gelijksoortigen aard als de Ministers van Dedem en Fock tot het doen van hunne voorstellen hadden bewogen, hadden hem ook tot het zijne geleid. Hij meende echter aan een andere organisatie de voorkeur te moeten geven. Wel wenschte hij ook aan het niet-ambtelijk element, aan ingezetenen uit onderscheidene kringen der Indische maatschappij, een werkzaam aandeel zien toevertrouwd in de behandeling van de begrooting, doch hij gaf boven de uitbreiding van den Raad van Indië met een aantal buitengewone leden de voorkeur aan de instelling van een afzonderlijk orgaan, samengesteld uit en met medewerking van ingezetenen uit ambtelijke en niet-ambtelijke kringen, en bekleed met een eigen taak.

Dit nieuwe orgaan, dat den naam van *Koloniale Raad* zou hebben, zou, al kon aan eene vertegenwoordiging in Westerschen zin nog niet worden gedacht, toch een meer representatief karakter hebben en zoo worden samengesteld, dat het „inderdaad geacht mocht worden uiteenlopende belangen der maatschappij veelzijdig te vertegenwoordigen”. Hoezeer nu de minister aan dit college een beduidenden invloed op de vaststelling van de begrooting wenschte te zien toegekend, was hij toch van oordeel — en hiermee werd aan een groote grief tegemoet gekomen — *dat de bevoegdheden der Staten-Generaal ten aanzien van de vaststelling der Indische begrooting onverzwakt bestendig behoorden te worden* en dat met name het amendementsrecht der Tweede Kamer behouden moest blijven.

Hoewel dus door de schepping van een „meer representatief” lichaam eenigermate voldaan was aan een der voornaamste eischen

om de begrootingstaak der Staten-Generaal ten aanzien van Indië te kunnen beperken, scheen de Minister tot het betreden van dezen reeds geplaveiden weg toch niet te willen dringen.

De medewerking van den Kolonialen Raad zou vereischt worden ten aanzien van dezelfde financieele onderwerpen, welke Minister Fock in den met buitengewone leden aangevulden Raad van Indië wilde behandeld zien. Andere onderwerpen wenschte de Minister voorloopig niet ter behandeling aan het college op te dragen. Z. i. was de tijd nog niet gekomen om aan den Raad wetgevende bevoegdheid toe te kennen. Hij betoogde „dat de weg naar zelfbestuur van de kolonie in haar geheel, wil men inderdaad een reëel zelfbestuur dat waarlijk strekt tot heil van de bevolking bereiken, moet loopen over de gemeenten en gewesten. Eerst als dat zelfbestuur geleidelijk is opgeklimmen, de decentralisatie zich heeft ontwikkeld,” aldus de Minister, „dan zal de tijd zijn aangebroken om ook ten aanzien van het geheele gebied een andere gedragslijn te volgen. Dan mag verwacht worden dat in het nieuwe orgaan aan eene meer directe vertegenwoordiging, vooral ook van de Inlandsche bevolking, een ruimere plaats zal kunnen worden gegeven”.

Zoolang deze directe vertegenwoordiging nog niet mogelijk was, achtte de Minister het noodig, in het lichaam een plaats te geven aan het ambtelijke element om te voorkomen dat „in het bijzonder de belangen van de inheemsche bevolking in haar geheel niet tot hun recht zouden kunnen komen”. Van dit element verwachtte hij met vertrouwen „dat het bekwaam en bereid is zich te geven aan de behartiging van aller belangen en te waken tegen onrechtmatige bevoordeeling van enkelen” en alleen door een samenstelling op deze wijze zou z. i. „het evenwicht in de overwegingen en beslissingen van het college kunnen worden verzekerd”.

Door deze woorden heen schemert dus nog de leer van het politiek evenwicht, door Minister van Dedem voorgestaan: toelating van Europeesche particulieren, doch met een tegenwicht van ambtenaren, ter bescherming van de Inlandsche belangen.

De ambtelijke leden zouden deels bij de wet ambtshalve worden aangewezen, deels ingevolge benoeming door den Gouverneur-Generaal daarin worden opgenomen. Den Vice-President en den leden van den Raad van Indië werd op grond van hun uitgebreide

algemeene kennis van koloniale zaken een plaats in het college toegedacht; de Vice-president zou er ambtshalve voorzitter van zijn. Voorts zouden door den Landvoogd tot leden worden benoemd vijf hoofden van gewestelijk bestuur, vijf voorname niet-Europeesche ambtenaren en drie niet-Europeesche ingezetenen, bij voorkeur niet-ambtelijke Inlanders of Vreemde Oosterlingen. Verder zouden door locale raden of groepen daarvan elf niet-ambtelijke ingezetenen worden gekozen. In het geheel zou de Raad uit 29 leden bestaan.

Het merkwaardige van deze regeling is 1o. dat voor het eerst gedacht is aan oproeping van Inlanders zelf; 2o. dat een verband werd gelegd tusschen lokaal en koloniaal bewind, in dien zin, dat het tweede door het eerste zou worden beïnvloed.

Hoopvolle verwachtingen werden dus gevestigd op de decentralisatie, uit welke immers een reëel zelfbestuur zou moeten opkomen. Hierbij was, naar de Minister mededeelde, in het bijzonder gedacht aan hetgeen ten deze mocht worden tegemoet gezien van de toepassing van de decentralisatie-gedachte op grootere gebiedseenheden dan de tegenwoordige gewesten.

Ten aanzien van de behandeling van begrooting en rekening werd voorgesteld, dat de Koloniale Raad zijne gevoelens omtrent de hem door den Gouverneur-Generaal toegezonden ontwerpen zou mededeelen aan den Landvoogd, die vervolgens de begrooting en de rekening overeenkomstig dat gevoelen voorloopig zou hebben vast te stellen, en dat de definitieve vaststelling zou plaats hebben bij de wet.

Wetsontwerp—Pleijte. ¹⁾ Het ontwerp—De Waal Malefijt tot wijziging van het Regeeringsreglement werd ingetrokken toen het kabinet-Heemskerk was vervangen door het kabinet-Cort van der Linden en Mr. Th. B. Pleijte in het laatste met de portefeuille van koloniën was belast. Het ingediende ontwerp tot wijziging van de Comptabiliteitswet werd gehandhaafd.

Den 21en Mei 1915 werd een nieuw ontwerp tot wijziging van het Regeeringsreglement ingediend, dat wel vrij belangrijk afweek van het ontwerp—De Waal Malefijt, doch de hoofdlijnen spaarde.

¹⁾ Gedrukte stukken Tweede Kamer 1914—1915 No. 365.

Ook hij bleek van meening dat, gelet op de groote verschillen in ontwikkeling en belangen van bevolkingsgroepen van Indië, aan een vertegenwoordigend lichaam in den Westerschen zin niet kan worden gedacht; de talloze bevolkingskringen kunnen ook z. i. nog onmogelijk door afgevaardigden worden vertegenwoordigd. Het vertegenwoordigend karakter zou ook naar zijn meening hierin moeten bestaan, dat de onderscheidene belangen zoo volledig en zoo goed mogelijk kunnen worden behartigd, in dien zin dat op de behoeften van hen, die niet in staat zijn hiervoor middels afgevaardigden op te komen, behoorlijk zou worden gelet.

Doch deze Minister wierp, althans in theorie, geheel overboord het reeds door Van Dedem verkondigde beginsel der evenwichtsleer in zoover deze in de aanwezigheid van een ambtelijk element een waarborg zoekt tegen verwaarloozing van de belangen der inheemsche bevolking en tegen bevoorrechtiging van enkelen. Het was hem „niet gebleken dat de belangstelling in de inheemsche bevolking en kennis van hare nooden zoomede gemeenschapszin het uitsluitend eigendom zou zijn van de dienaren van het centraal gezag”; waarom hij dan ook eene onderscheiding tusschen ambtelijke en niet-ambtelijke leden wilde laten vervallen. Het is jammer dat bij deze belangrijke nieuwigheid de bewijslast op eventueele tegenstanders werd geladen; het zou toch niet zonder nut geweest zijn te vernemen wat 's Ministers beweegredenen zijn geweest om de oude, ook in verschillende regelingen in vreemde koloniën aanvaarde, onderscheiding te laten vallen. Het enkele feit dat geen strenge scheiding is te maken tusschen het karakter van personen, tot de twee bedoelde categorieën behorende, sluit natuurlijk op zichzelf nog niet uit dat in de sociale functie dier categorieën in 't algemeen een wezenlijk onderscheid bestaat, belangrijk genoeg om er bij de samenstelling van een lichaam als dezen Kolonialen Raad rekening mede te houden.

Men komt er dus toe zich af te vragen of misschien de formeele verwerping van de bedoelde onderscheiding nog een diepere beteekenis kan gehad hebben. Is zij de aankondiging van een nieuwe aera in onze koloniale politiek? Zij zou een eerste wenschpijl kunnen zijn naar een toekomst, waarin niet meer, gelijk tot dusver, voor de Inlanders als politiek, maatschappelijk en oeconomisch zwakkeren, een zekere ambtelijke bescherming noodig zal zijn; waarin zij als bevolkingsgroep maar voor eigen rechten en

belangen zullen moeten zien op te komen en zélf „met snavel en klauwen” zoo goed mogelijk naar alle kanten een strijd om het bestaan zullen moeten gaan voeren, onbeveiligd door andere dan eigen kracht. Een voorbereiding tot zulk een staat van zaken zou dan verder zijn te zien in de oproeping ook van niet-Europeesche leden tot deelneming aan de werkzaamheden van het College. Een voorbereiding, meer niet. De ervaring, met dergelijke leden in de locale raden tot dusver opgedaan, gaf over 't algemeen niet den indruk dat zij tegen hun taak reeds ten volle waren opgewassen. In dezen overgangstijd van nog te vervullen verwachtingen en toekomst-onzekerheden wenscht dan ook blijkbaar de Minister den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid tot correctie, zooveel noodig, van 's Raads samenstelling te zien opgedragen.

In de memorie van toelichting is hierover het volgende te lezen: „Groote invloed zal moeten worden toegekend aan de geregeerden, ruime gelegenheid dient hun geboden om vertegenwoordigers hunner belangen af te vaardigen, maar daarmede moet vooralsnog ook door het centraal gezag worden gezorgd, dat de veelzijdige en uiteenlopende belangen der maatschappij niet bij die van bepaalde groepen kunnen worden achtergesteld. Dit wordt bereikt door voor de hoofdgroepen der bevolking een bepaald aantal zetels aan te wijzen en door den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid toe te kennen op voordracht van den Raad van Nederlandsch-Indië evenveel vertegenwoordigers aan te wijzen als het aantal dergenen, die aan verkiezing hun mandaat ontleenen”.

's Landsvoogds benoemingsbevoegdheid komt nog duidelijker uit in haar karakter van correctief, waar in de memorie verder wordt gezegd:

„De bedoeling heeft voorgezeten dat de Gouverneur-Generaal eerst eene aanwijzing van leden van het vertegenwoordigend lichaam zal doen als de verkiezing zal hebben plaats gevonden.

Daarmede wordt bereikt dat door den Gouverneur-Generaal vertegenwoordigers kunnen worden aangewezen voor belangen die in de door het kiescollege aangewezen leden nog geen vertegenwoordigers hebben gevonden.”

Opmerkelijk genoeg is de Landvoogd bij het aanvullen en verbeteren van de resultaten der verkiezingen niet geheel vrijgelaten, maar wordt hem voorgeschreven hoeveel Europeesche en hoeveel niet-Europeesche leden hij zal hebben aan te wijzen.

Het totaal aantal leden van den Kolonialen Raad zal 39 bedragen, waarvan 23 Europeanen en 16 Inlanders (of daarmee gelijkgestelden); gekozen worden 10 Inlanders o. d. g. en 9 Europeanen en door den Landvoogd benoemd 14 Europeanen en 5 Inlanders o. d. g.

Het overwicht van het Europeesche element wordt gemotiveerd met het argument dat „voorshands onder de Europeanen gemakkelijker voor het lidmaatschap geschikte personen zullen zijn te vinden dan onder de Inlanders en de daarmee gelijkgestelden” en verder wordt ter toelichting gezegd:

„Het kiescollege zal een grooter aantal Inlanders of daarmee gelijkgestelden kiezen omdat de leden daarvan, gedeeltelijk tot die volksgroepen behorende, door nauwere aanraking met de bevolking beter dan de dragers van het centraal gezag de op den voorgrond tredende personen in de Inlandsche maatschappij zullen weten aan te wijzen”.

's Raads Voorzitter zal volgens het ontwerp door de Kroon worden benoemd, nadat de 38 leden zijn aangewezen.

Een belangrijke afwijking van het ontwerp-De Waal Malefijt is verder, dat de Vice-President en de leden van den Raad van Nederlandsch-Indië van het lidmaatschap van den Kolonialen Raad worden uitgesloten, aangezien zij, aldus de memorie van toelichting, „het college vormen dat den Gouverneur-Generaal van advies dient over de onderwerpen, waaromtrent hij verlangen mocht dan wel verplicht is het oordeel van het vertegenwoordigend lichaam te vernemen”. Ook de uitsluiting van de hoofden der departementen van algemeen bestuur wordt wenschelijk geacht; doch hun wordt meer aanraking met den Kolonialen Raad toegedacht: het is de bedoeling dat zij c. q. in dit college zullen optreden als vertegenwoordigers van den Gouverneur-Generaal. Deze zal echter de vergaderingen ook door andere gemachtigden kunnen doen bijwonen ten einde de aanhangig gemaakte zaken te doen toelichten en namens hem de noodige voorlichting te verschaffen.

Bij de opsomming van de vereischten, waaraan een lid van den Kolonialen Raad zal hebben te voldoen, is ook voor vrouwen het lidmaatschap opengesteld, „vermits”, naar de Minister verklaart, hem „geen redenen bekend zijn, die de vrouw voor deelneming aan het landsbestuur minder geschikt zouden maken dan

den man". Ook hier dus de bewijslast overgewenteld op den tegenstander!

Over de verkiezingen zegt de memorie:

„Kan aan het invoeren van rechtstreeksche verkiezingen van leden voor het vertegenwoordigend lichaam vooralsnog niet worden gedacht, niettemin kan aan de ingezetenen reeds dadelijk invloed op de samenstelling van dat lichaam worden toegekend door de leden der gewestelijke en plaatselijke raden, die bij gestadig voortschrijden der decentralisatie ook in steeds toenemend aantal door rechtstreeksche verkiezingen zullen worden gekozen, aan te merken als leden van een kiescollege dat de 19 door keuze af te vaardigen leden van het vertegenwoordigend lichaam aanwijst”.

„Aan ieder lid van elken gewestelijken of plaatselijken raad ware het kiesrecht voor het vertegenwoordigend lichaam toe te kennen. Bij de tegenwoordige bezetting van de raden zouden 615 personen het kiescollege vormen”.

Evenals zijn voorganger wenschte de minister aan den Koloniaal Raad geen eigenlijke wetgevende arbeid te zien opgedragen; z.i. zouden de verspreid wonende leden van het college, wier dagelijke bezigheden hun veelal niet zouden veroorloven meer dan een beperkt gedeelte van hun tijd aan de verplichtingen van hun lidmaatschap te wijden, bezwaarlijk belast kunnen worden met medewerking aan deze uitgebreide taak. De raadpleging van den Raad zou daarom in 't algemeen facultatief moeten blijven en alleen imperatief ten aanzien van de begrotingen (gewone en suppletoire), de rekening en de bepaling van de gedragslijn ten aanzien van voor- en nadeelige sloten, zoomede eventueele voorstellen tot het aangaan van leeningen. Wat de belastingen betreft meende de Minister dat het college voldoende in de gelegenheid zou zijn zich bij de behandeling van de begroting ook over mogelijke voornemens tot belastingherziening uit te spreken.

En wat de verwachtingen van de toekomst aangaat de Minister stelde zich voor dat, naarmate de geschiktheid der inheemsche bevolking tot deelneming aan de regeeringstaak als gevolg van de voortschrijdende ontwikkeling op verstandelijk en economisch gebied zou toenemen, ook aan de vertegenwoordiging grooter invloed op den gang van zaken zou worden toegekend. Met het oog hierop moest niet alleen de centrale regeering bevoegd zijn om

naargelang der omstandigheden de raadpleging van den Kolonialen Raad tot een grooter aantal zaken uit te breiden; doch ook moest aan dit lichaam het recht worden voorbehouden over alle mogelijke onderwerpen zijne meening en zijne verlangens kenbaar te maken aan Opperbestuur, Staten-Generaal en Landsregeering. Als een „bepleitingsrecht” zou men deze bevoegdheid dus kunnen aanduiden.

Overigens kan ter kenschetsing van 's Ministers inzichten in hoofdzaak naar de toelichting bij het ontwerp-De Waal Malefijt worden verwezen.

Voorloopig verslag 1915. ¹⁾ De oppositie, ofschoon lang niet zoo sterk als destijds bij de behandeling der ontwerpen-Fock, deed zich toch nog flink gelden. Tegenover „vele leden”, die zich met de voorstellen ingenomen betoonden, schaarden zich „verscheidene leden”, die er zich niet mede konden vereenigen.

De tegenstanders kantten zich ten deele principieel tegen de instelling van een bestuursorgaan als door den Minister beoogd, ten deele hadden zij tegen 's Ministers wijzigingen in de voorstellen van zijn ambtsvoorganger bedenkingen.

De eerste groep erkende de wenschelijkheid om aan de bevolking medezeggenschap in het bestuur der Kolonie toe te kennen, doch wenschte vooraf krachtige maatregelen te zien genomen om het ontwikkelingspeil speciaal van de Inlandsche massa te verhoogen. Daartoe werd huns inziens nog te weinig gedaan; de oprichting van de desascholen maakte niet genoeg voortgang; in 7 tot 8 jaren waren van de 10.000 voor Java op het programma geplaatste desascholen nog slechts een 3000-tal gesticht. Gevreesd werd verder, dat de Inlandsche leden van den Raad grootendeels zouden worden gekozen uit de regenten, wier onafhankelijkheid van oordeel tegenover voorstellen der Regeering onvoldoende zou zijn verzekerd.

En wat de Europeesche leden betreft, men voorzag dat door den Gouverneur-Generaal hoofdzakelijk zouden worden benoemd „personen uit de Indische financiële kringen, die met de belangen der Inlandsche bevolking weinig rekening zouden houden”. Men meende dat het beter zou zijn, een Kolonialen Raad in Nederland

¹⁾ Gedrukte stukken Tweede Kamer 1914—1915, Nos. 365 en 61.

te vestigen, die den Minister van Koloniën van advies zou kunnen dienen.

De tweede groep, die der voorstanders van het ontwerp-Malefijt, was van oordeel dat een Koloniale Raad, waaraan zoo ruime bevoegdheid werd toegekend en die zoo werd samengesteld als door Minister Pleijte aanbevolen, aan de geregeerden een invloed zou verschaffen, welke voor een goed bestuur der Kolonie niet gewenscht kon worden genoemd. Wel had de Minister zich aangesloten bij de woorden van zijn voorganger „dat aan een vertegenwoordigend lichaam in Westerschen zin niet te denken valt”, maar dit nam dan toch niet weg dat bij aanneming van zijn voorstellen de Raad een „zeker democratisch karakter” zou verkrijgen. Met name verzette de groep zich tegen de bepaling dat de Raad de belangen van Indië en zijne ingezetenen zou kunnen voorstaan bij de Nederlandsche Regeering en de Staten-Generaal, welke den Raad de gelegenheid zou geven zich ook ongevraagd met wetgeven den arbeid in te laten. Hiertoe was h. i. de tijd nog niet gekomen. „De weg naar zelfbestuur moest loopen over gemeenten en gewesten”. De decentralisatie moest nog tot krachtiger ontwikkeling komen en deze zou dan een onderbouw vormen; een Koloniale Raad als thans ontworpen zou eerst dan op zijn plaats zijn als „sluitsteen van het gebouw”. Ten onrechte zou thans, meenden zij, in de stem van den Raad die van Indië worden gezien. Het bestuur van Indië zou er door bemoeilijkt worden. „Bij de zoo talrijke inheemsche bevolking van Indië met hare eigenaardige begrippen zullen wel altijd grieven en bezwaren bestaan tegen de Regeering en de bestuursinrichting. Wordt de Raad samengesteld op de door den Minister voorgestelde wijze dan staat te vreezen dat deze instelling zal worden misbruikt tot het voeren van oppositie tegen de Regeering”. Met het oog hierop werd een krachtig ambtelijk element in den Raad noodig geacht. Ook om aan de andere leden voorlichting te kunnen verschaffen. En ten slotte omdat de belangen en behoeften der Europeanen in Indië niet zelden met die der overige bevolkingsgroepen in lijnrechten strijd zijn. „Van Europeesche ambtenaren mag een meer onbevangen beoordeeling van de belangen der inlandsche bevolking verwacht worden dan van Europeanen, die in Indië in den landbouw, de nijverheid of den handel werkzaam zijn”. Gewezen werd ook op het voorbeeld van

Britsch-Indië, waar gaandeweg aan de inheemsche bevolking grooter invloed op het bestuur werd toegekend, doch bij den laatsten stap in die richting (in 1908 gedaan) het beginsel, dat in den wetgevenden raad van den Gouverneur-Generaal ambtenaren eene meerderheid behoorden te hebben, bleef gehandhaafd.

Tegenover de bedenkingen der principieele tegenstanders hieven de voorstanders een lofzang aan op het geven van medezeggenschap in het landsbestuur aan de bevolking van Indië en op de instelling van een „college met een eenigszins representatief karakter”. Zij zagen er een geschikt middel in om den band tusschen de Inlandsche bevolking en het Nederlandsche gezag te versterken; een middel om te verhinderen dat het bestuur lasten oplegt, welke niet in 's Lands belang zijn, en ook om te bevorderen dat de opofferingen, welke de bevolking zelve voor verschillende maatregelen wil dragen, juist worden beoordeeld. Het gevoel van verantwoordelijkheid zou bij de bestuurders worden aangekweekt, hetgeen aan de vastheid van het staatsgezag en een betere besteding van gelden ten goede zou komen terwijl meer elementen voor de publieke zaak zouden worden gewonnen, waarbij in 't bijzonder werd gewezen op de niet-ambtelijke personen, die hunne ervaring in handel, landbouw of bedrijf hebben opgedaan. Doch niet alleen het bestuur zou beter worden; tegelijk zou de bevolking ook een staatkundige opvoeding krijgen. De kans dat zij hiervan profijt zou trekken liet zich gunstig aanzien. Immers in de locale raden hadden ook personen, die slechts tijdelijk in Indië vertoeven, belangstelling voor de algemeene zaak getoond en onder de Inlandsche en Chineesche bevolking waren reeds personen, zeer goed in staat, omtrent de openbare aangelegenheden ook van geheel Indië een oordeel te vellen. Op verbetering van het onderwijs voor de bevolking behoefde niet gewacht te worden; daarentegen zou de instelling van een Kolonialen Raad aan die verbetering bevorderlijk kunnen zijn. Van de regenten maakten h.i. sommigen zich een verkeerde voorstelling; deze Inlandsche ambtenaren betoonden zich minder afhankelijk, nu bij hunne benoeming in de eerste plaats werd gelet op geschiktheid en bekwaamheid.

De aanhangers van het vroegere ontwerp-Fock lieten blijken zich wel met 's Ministers voorstel te kunnen vereenigen. Bleek toch de Koloniale Raad goed te werken dan zou langzamerhand

zijn bevoegdheid kunnen worden uitgebreid. M.a.w. de instelling van dit lichaam kan worden beschouwd als de eerste stap op den weg, voerende naar het zelfbestuur van Indië.

Eenige weifeling viel onder de groepen der voorstanders te bespeuren ten aanzien van de tegenover het ambtelijk element en speciaal den Raad van Indië aan te nemen houding.

Waren sommigen het eens met 's Ministers afwerende houding tegenover bedoeld element als zoodanig, betoogden zij dat de Raad van Indië in dezen nieuwen Raad niet thuis behoorde, ook omdat de oude Raad van allerlei zaken op de hoogte is, voor openbaarmaking niet geschikt, zoodat zijne leden vaak bij de behandeling van de begrooting als leden van den Kolonialen Raad in een scheeve verhouding zouden komen, anderen vroegen zich af hoe het gaan moest, wanneer overeenkomstig 's Minister bedoeling de Koloniale Raad meer en meer aan den wetgevenden arbeid zou gaan deelnemen. Zou hij dan niet met den Raad van Indië in botsing komen? En hoe moeilijk zou dan de positie van den Landvoogd worden. Sommigen telden dit bezwaar licht, wijzende op het gebruikelijke voorbeeld van den Raad van State in Nederland, een lichaam, waarop de Raad van Indië meer en meer diende te gaan lijken, naarmate de Koloniale Raad zich tot een vertegenwoordiging in Westerschen zin ontwikkelde. Anderen achtten dit vooruitzicht geheel in strijd met het tegenwoordige karakter van den Raad van Indië, die immers een orgaan van wetgeving is. Ook werd gestreden over de aanwijzing van den voorzitter van den Kolonialen Raad door de Kroon. Sommigen wilden met den vorigen Minister als zoodanig den Vice-president van den Raad van Indië zien optreden; hij zou een leider zijn, bekend met het beheer der Kolonie en met alle denkbeelden en feiten, welke in het centrum der Koloniale regeering de aandacht bezig houden. In dit verband werd er op gewezen dat in Britsch-Indië de Gouverneur-Generaal de voorzitter is van het aan den Kolonialen Raad analoge orgaan en dat in Fransch-Indië de voorzitter van het centrale lichaam door den Gouverneur wordt benoemd uit zijne leden. Ook werd gevraagd of het de bedoeling was dat de Voorzitter een bezoldiging zou ontvangen. Zoo ja, dan zou hij voor zijn bezoldiging, die natuurlijk hoog zou moeten zijn, niet genoeg arbeid leveren; zoo neen, dan zou niemand voor het ambt te vinden zijn.

Over het aandeel, aan de verschillende rassen in de samenstelling van den Raad toe te kennen, werd levendig van gedachten gewisseld. Een groep betwijfelde of 15 Inlanders of daarmede gelijkgestelden zouden zijn te vinden, geschikt voor het lidmaatschap van den Raad. Anderen meenden dat de verhouding van het aantal Inlandsche tot dat van de Europeesche leden van den Raad (15 tot 23) voor de eersten te ongunstig was; zij wenschten deze verhouding niet in het Regeeringsreglement te zien vastgelegd, opdat zij bij voortschrijdende ontwikkeling der Inlandsche maatschappij zou kunnen worden gewijzigd.

De voorgestelde verkiesbaarheid van vrouwen werd scherp aangevallen. Vele leden hadden met bevreemding van dit voorstel kennis genomen omdat zij niet begrepen hoe de Minister er toe kon komen de quaestie van het kiesrecht der vrouwen aan de orde te stellen waar het hier de in Indië wonende, ook de Inlandsche, vrouwen betreft en in de praktijk van verkiezing of benoeming van vrouwen in Indië wel geen sprake zal zijn. Men betwijfelde of de motiveering des Ministers ernstig gemeend was, „aangezien men niet (kon) aannemen dat hem geen redenen bekend zouden zijn, waarom Inlandsche vrouwen ongeschikt zijn voor de waarneming van het lidmaatschap van den Raad”. „Ware het mogelijk hieromtrent het gevoelen dier vrouwen in te winnen”, heet het in beleefde taal, „haar gezond verstand zou haar zeker doen erkennen dat zij de vereischten voor het lidmaatschap niet bezitten”. Sommigen gingen zelfs zoo ver te verklaren dat zij zich, werd het voorstel des Ministers aangenomen, verplicht zouden zien aan het wetsontwerp hun stem te onthouden.

Anderen echter zagen niet in, waarom de mogelijkheid uitgesloten zou moeten worden dat „uitnemende vrouwen” tot lid van den Raad worden benoemd of gekozen en zij toonden niet zonder hoop te zijn dat het aan „beschaafde en bekwame vrouwen”, die bij de ontwikkeling der Inlandsche bevolking een groote rol kunnen spelen, niet ontbreken zal.

De strijd der meeningen liep ook over de wijze waarop de Raad gevormd zou moeten worden. Een aantal democratisch gezinden hadden bezwaar tegen verkiezing door gewestelijke en gemeenteraden, omdat de leden der gewestelijke raden allen worden benoemd door den Gouverneur-Generaal en de leden der gemeenteraden voor een gedeelte. „Enkelen” wenschten, inplaats

van getrapte, rechtstreeksche verkiezingen ingevoerd te zien, waartegen „velen” zich verzetten, 's Ministers meening dat de gedeeltelijk uit Inlanders bestaande locale raden door nauwere aanraking met de bevolking beter dan de Gouverneur-Generaal in staat zouden zijn de op den voorgrond tredende personen in de Inlandsche maatschappij aan te wijzen, werd bestreden. Naar sommiger inzien zouden de afgevaardigden der locale raden feitelijk verkozen worden door het Europeesch element, in het bijzonder door de Europeesche bestuursambtenaren, die van nabij met de behoeften der Inlandsche maatschappij bekend zijn. Dan zou echter even goed het centraal bestuur met voorlichting van die ambtenaren de keuze kunnen doen! Ook de omstandigheid, dat er vele streken zijn, waar nog geen locale raden zijn gevestigd, werd bedenkelijk geacht. Men vreesde dat die streken nu verwaarloosd zouden worden. Daartegenover werd aangevoerd dat het decentralisatie-gebied zich wel gaandeweg zou uitbreiden en dat de Gouverneur-Generaal in allen gevalle met behulp van zijn benoemingsrecht fouten in den uitslag der verkiezingen zou kunnen herstellen. Tegenover deze uiting van sympathie voor het benoemingsrecht deed zich echter ook tegenzin gelden; 19 leden door den Gouverneur-Generaal benoemd en dan nog een lid door de Kroon tegenover slechts 19 verkozenen, — wel, het zou op den Raad het stempel drukken van „een college met een regeeringsmeerderheid”. Men wilde nu den Landvoogd wel de bevoegdheid geven doch niet de verplichting opleggen, 19 leden te benoemen. Meende Zijne Excellentie met benoeming van minder dan 19 leden te kunnen volstaan, dan zou het resteerend aantal bij een tweede verkiezing door de leden van de locale raden kunnen worden aangewezen. Anderen vonden deze methode wat omslachtig en het zelfbeperkingsrecht, aan den Landvoogd toegedacht, een bron van willekeur.

De aan den Kolonialen Raad toegedachte bevoegdheden en de bepaling van zijne positie tegenover den Gouverneur-Generaal droegen niet aller goedkeuring weg.

Sommigen kantten er zich tegen dat de Landvoogd zich zou moeten gedragen naar de beslissingen van den Kolonialen Raad ten aanzien van begrootingen, rekeningen en geldleeningen.

Men meende dat het toch niet aanging hem te verplichten, de begrooting voorloopig vast te stellen, niet naar eigen inzicht.

ten, doch naar dat van een college, waarvan de meerderheid door de Regeering was aangewezen. Anderen zagen in deze regeling een goed middel ter voorkoming van botsingen tusschen Gouverneur-Generaal en Raad, waardoor het gezag van eerstgenoemde schade zou lijden. (Men ziet hier reeds een koloniale navolging van het bekende: „The King can do no wrong”). Een derde groep gaf zich door dit argument nog niet gewonnen. Zij wees er op dat de Landvoogd zijn afwijkende zienswijze toch aan den Minister zou mededeelen en dat, als deze zich aan zijne zijde schaarde, de verschilpunten allicht in de Staten-Generaal ter sprake zouden komen. Beter achtten zij het dan nog maar, dat de Raad zelf de begroting voorloopig vaststelde. In verband met deze kwesties ontspan zich verder een debat over de vraag of de Staten-Generaal het recht zouden hebben van de eventueele bezwaren van den Gouverneur-Generaal kennis te nemen dan wel of de Minister deze naar willekeur in zijne archieven zou mogen begraven.

En ander strijdpunt; volgens sommigen zou een Raad, die de belangen van Indië en zijne ingezetenen bij Koning, Staten-Generaal en Landvoogd zou voorstaan, bevoegd moeten zijn ook zonder oproeping van laatstgenoemde bijeen te komen om zijn bepleitingsrecht naar behooren te kunnen uitoefenen. Anderen, die in den Raad meer verwantschap met Nederlandsche Provinciale Staten dan met een volksvertegenwoordiging meenden te bespeuren, waren het met de verkondigde meening oneens.

Aangedrongen werd voorts op raadpleging van den Raad bij de invoering van belastingen. Het zou te lastig zijn, zulke kwesties bij de behandeling van de begroting af te doen.

Moet de Gouverneur-Generaal de bevoegdheid hebben den Raad te ontbinden? Zeer zeker, volgens sommigen. Immers de Raad kan in strijd handelen met den in de kolonie heerschenden geest. Gewezen werd op de locale raden; deze kunnen door den Landvoogd niet worden ontbonden, doch wel geheel worden opgeheven.

Doch vele leden hadden bedenking tegen een recht tot ontbinding. De bezwaren tegen een conflict tusschen Landvoogd en Raad werden weer aangevoerd. Het ontbindingsrecht zou voorts in de handen van den Gouverneur-Generaal een te groote macht leggen; immers op de samenstelling van een nieuwen Raad zou hij te

veel invloed kunnen uitoefenen. Ook werd met het oog op den korten zittingsduur der leden (3 jaren) een bevoegdheid tot ontbinding minder noodig geacht.

Memorie van antwoord. ¹⁾ In zijn antwoord kon de Minister eenige belangwekkende mededeelingen doen over de uit Indië ontvangen adviezen. Zoowel de Landvoogd als de Raad van Nederlandsch-Indië bleken zich met de in afwijking van de voorstellen—De Waal Malefijt voorgenomen verruiming van de taak van het vertegenwoordigend lichaam te hebben kunnen vereenigen, behoudens dat zij daaraan ook gaarne eenigen wetgevenden arbeid hadden zien toevertrouwd. Een verbetering achtte de Raad van Indië het, dat de in het ontwerp—De Waal Malefijt gemaakte onderscheiding tusschen ambtelijke en niet-ambtelijke leden was komen te vervallen en dat het aantal leden was uitgebreid, zoodat aan een grooter getal niet-Europeesche leden een plaats kon worden ingeruimd; zij het ook dat het College meende dat het althans in de eerste jaren niet altijd gemakkelijk zou zijn een vijftiental ook maar eenigszins aan redelijke eischen voldoende niet-Europeesche kandidaten te vinden. De Raad achtte het voorts een verbetering dat benoemde en gekozen leden in gelijken getale zouden zitting hebben. De Landvoogd achtte het vervallen van het lidmaatschap van den Vice-President en de leden van den Raad van Indië op zichzelf geen verbetering, doch gaf toe dat tegenover de nadeelen daarvan ook wel voordeelen stonden. Overigens beschouwde hij de in het ontwerp—De Waal Malefijt aangebrachte wijzigingen als verbeteringen.

De Minister kon zich voorts op vele punten bepalen tot een beaming en herhaling van de argumenten, door de voorstanders van zijn ontwerp reeds in het Voorloopig Verslag neergelegd.

Tegen het verwijt dat de instelling van een Kolonialen Raad voorbarig zou zijn, verdedigde hij zich door er op te wijzen dat een nieuw tijdperk zijne intrede gedaan heeft; dat nog slechts het begin van andere toestanden en verhoudingen aanwezig was, doch dat een vooruitziende Regeering reeds thans rekening heeft te houden met wat de toekomst ongetwijfeld zal brengen. Ook moest zij er prijs op stellen om, zonder harerzijds na te laten de ontwikkeling te bevorderen, tevens de medewerking in te roepen van de naast-

¹⁾ Gedrukte stukken IIe Kamer, Nos. 54 en 45.

belanghebbenden om gezamenlijk te arbeiden aan het gemeenschappelijk belang. „Niet zonder hen maar met hen moet die nieuwe toekomst tegemoet gegaan worden”.

Met het oog op de samenstelling van den Kolonialen Raad is van belang de mededeeling van den Minister dat hij, ten einde het Inlandsche volksdeel in de locale raden meer tot zijn recht te doen komen, met den Landvoogd in overleg was getreden nopens het denkbeeld om de aantallen der niet-Europeesche raadsleden uit te breiden; terwijl reeds in beginsel overeenstemming was verkregen omtrent het voornemen om op de plaatsen Batavia, Semarang en Soerabaja verkiezingen voor niet-Europeesche leden van gemeenteraden in te voeren. De door sommigen getoonde bezorgdheid dat aan den Kolonialen Raad een grooter invloed zou worden verschafft dan voor een goed bestuur wenschelijk is, trachtte de Minister te verminderen door er uitdrukkelijk op te wijzen dat aan het college ten aanzien van geen enkele aangelegenheid een „beslissende en den Gouverneur-Generaal bindende invloed op den gang van zaken” zou worden toegekend. 's Raads bepleitingsrecht verandert niets aan zijn karakter. „*De taak van het lichaam blijft van zuiver raadgevend aard*”.

Dat in den Kolonialen Raad grieven zouden worden te berde gebracht, achtte ook de Minister waarschijnlijk. Echter: „beter dat de Regeering van die grieven kennis krijgt dan dat zij gesmoord worden”. Om den goeden gang van zaken te waarborgen was het z.i. voldoende dat de Landvoogd door benoeming van 19 leden invloed op de samenstelling van het college zou kunnen uitoefenen.

Voor een beknelling van den Gouverneur-Generaal tusschen het college en den Raad van Indië vreesde de Minister niet. Werd de raad van het vertegenwoordigend lichaam door den Landvoogd gevraagd, dan zou dit zijn omdat hij het uit tegenstrijdige raadgevingen voortvloeiende bezwaar niet telde: zijne vrijheid van handelen werd er niet door aangetast.

Een belangrijk punt is blijkbaar voor den Minister geweest de vervulling van het voorzitterschap van den Raad. Den Vice-President van den Raad van Indië wenschte hij buiten te sluiten. Uit een oogpunt van beginsel achtte hij het verkeerd dat personen krachtens hun ambt recht verkrijgen om in den Kolonialen Raad zitting te nemen. Het lichaam moest een afspiegeling zijn

van de Indische maatschappij, het land behoefde een democratischen regeeringsvorm. Het zou dan oneigenaardig zijn, een lid van een regeeringslichaam als zoodanig de leiding van de beraadslagingen op te dragen. Hij zou bij besprekingen van het regeeringsbeleid in een scheeve verhouding kunnen komen; en soms, bij afwijkend inzicht omtrent dat regeeringsstandpunt, hetzij dit standpunt, hetzij eigen inzicht moeten opofferen. Voorts zou het verkeerd zijn, iemand het voorzitterschap toe te vertrouwen, die invloed kan oefenen op de belangen der leden. „Ongetwijfeld” verklaarde de Minister, „moet de Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië geacht worden grondig te zijn bekend met het beheer van de Kolonie en met alle denkbeelden en feiten welke in het middelpunt der Koloniale Regeering de aandacht bezig houden. Deze kennis kan echter ook geacht worden aanwezig te zijn bij de hoofden der departementen van algemeen bestuur, die in de vergadering van den Raad als vertegenwoordigers van den Gouverneur-Generaal kunnen optreden.”

Aan den Voorzitter van den Kolonialen Raad zal geen bezoldiging worden toegekend; zijn ambt moet worden beschouwd als een eereambt, dat niet het karakter draagt van een landsbetrekking met daaraan verbonden inkomsten.

Wil de Minister dus van meet af een te nauwe aanraking tusschen Kolonialen Raad en Indische centrale Regeering zien afgesneden, ten einde een Indische democratie de gelegenheid te geven zich in onbevangenheid te ontplooien; een verwant streven uitte zich in zijn wensch om de Inlandsche leden zooveel mogelijk door verkiezing te doen aanwijzen; dan zou men althans een „volkskeuze” eenigermate nabij komen. Eveneens in zijn bereidwilligheid om gevolg te geven aan het denkbeeld de verhouding van het aantal Inlandsche tot dat van de Europeesche leden van den Raad niet in het Regeeringsreglement vast te leggen, doch een nadere aanduiding daarvan bij algemeene verordening mogelijk te maken. Mocht het dan bij toenemende ontwikkeling van de Inlandsche maatschappij noodig blijken het aantal Inlandsche leden uit te breiden, dan zou daartoe zonder wetswijziging kunnen worden overgegaan.

Aan een anderen in het Voorloopig Verslag geuit wensch kwam de Minister tegemoet door het benoemingsrecht van den Landvoogd zoo te regelen, dat *ten hoogste* 19 leden door hem zouden worden aangewezen. Een vermindering van het door hem

te benoemen ledental zou echter bij verordening moeten geschieden, niet onder den drang van toevallige omstandigheden bij eenvoudig besluit van den Gouverneur-Generaal zelf mogen gebeuren.

De verhouding tusschen Landvoogd en Kolonialen Raad zag de Minister optimistisch in. Dat hij overeenkomstig 's Raads gevoelen de begrooting voorloopig zou moeten vaststellen, ook al was hij het daarmee niet eens, was slechts een vorm, het verleenen van akte. In zijn oordeel bleef hij vrij, evenals de Kroon en de Staten-Generaal. Had hij bezwaren tegen de voorloopig vastgestelde begrooting, hij kon ze den Minister mededeelen. en zij zouden dan „in den regel kenbaar worden”. Op deze wijze, meende Mr. Pleijte, zou minder kans bestaan op botsingen dan wanneer de Landvoogd geheel naar eigen inzicht te werk zou kunnen gaan en de Staten-Generaal zouden geen „gevaar” looplen gewikkeld te worden in verschillen van inzicht tusschen het opperbestuur en den vertegenwoordiger der Kroon in Indië. De heer Pleijte, blijkbaar de hierarchische verhouding van 1836 althans in dit opzicht nog willende bewaren, hield er dan ook uitdrukkelijk aan vast dat de Minister vrij moest blijven in de beslissing, welke geschriften van den Landvoogd hij aan de Staten-Generaal zou overleggen.

Werden de bevoegdheden van den Kolonialen Raad tegenover den Landvoogd met vele waarborgen omringd, geen bezwaar had de Minister er tegen om als het college de begrooting niet zoo tijdig had afgedaan dat voorloopige vaststelling voor 1 Juli mogelijk was, de Indische Regeering de bevoegdheid te geven haar zonder zijne medewerking vast te stellen. De opening van 's Raads eerste jaarlijksche gewone zitting zou geschieden op den derden Dinsdag in de maand Mei; alsdan zou hem ook het begrootingsontwerp worden aangeboden; hij zou dan 4 of 5 weken tijd hebben voor de behandeling.

De Minister ging voorts accoord met het denkbeeld om den Kolonialen Raad de gelegenheid te geven, buitengewone zittingen te doen beleggen. De wensch van 15 leden moest daartoe voldoende zijn. Raadpleging van het college over belastingverordeningen achtte hij onnoodig; zoo het wenschelijk bleek zou de Landvoogd het zeker om voorlichting vragen of anders zou het zich ongevraagd uitspreken.

Een naar aanleiding van het Voorloopig Verslag nog door

den Minister in zijn ontwerp gebrachte belangrijke wijziging is deze, dat de aan de vreemde Oosterlingen in den Raad toe te kennen plaatsen niet worden afgenomen van die der Inlanders, maar van die der Europeanen. Hij meende ook daardoor eenigszins tegemoet te komen aan de door sommige kamerleden geuite meening dat het getal der Inlandsche leden te gering zou zijn.

Zooals de telegrammen gemeld hebben is inmiddels reeds *de openbare behandeling in de Tweede Kamer aangevangen*. Hiermede eindigde de schriftelijke gedachtenwisseling, die bijna een kwart eeuw in beslag had genomen. Het politieke kaartspel werd er met ijver beoefend, maar het ontwerp schijnt toch snel het *Staatsblad* te naderen.

Moge het Indië heil brengen!

Mr. A. B. Cohen Stuart.

De prauwvaart van Celebes.

Gaarne voldoe ik aan het verzoek der redactie van dit nieuwe tijdschrift om voor het eerste nummer een bijdrage te leveren.

Het onderwerp dat hiervoor gekozen werd zal op het eerste gezicht misschien verwondering wekken. Hoe nu, in onze dagen van onder-, op- en boven-zeeschepen, met de nieuwste vindingen der techniek toegerust, komt gij ons vertellen van „prauwvaart”?

Juist omdat zich in deze eeuw van de „machine” langs de Westkust van Celebes, in de Golf van Bone en op de Toekang Besi-eilanden ten Z.O. van Boeton, een levendige prauwvaart heeft kunnen handhaven, schijnt het volkomen gerechtvaardigd om na te gaan hoe de inrichting van het bedrijf is, op welke producten en afzetgebieden het gebaseerd blijkt en ten slotte, welke de economisch-geographische factoren zijn, die het bedrijf in staat stellen de concurrentie met de stoomvaart vol te houden.

De prauwvaart ter westkust.

De Mandareezen zijn van ouds de beste zeevaarders van Celebes. Het is een volk van Boegineesch-Toradja'schen oorsprong, dat zich sterk heeft gemengd met Maleiers van Borneo's kusten. Zij bewonen het land der zeven riviermonden, de Pitoe Babana Binanga E ¹⁾ dat zich uitstrekt van den Z. Oosthoek van den Golf van Mandar, van Polewali, tot aan de Noordpunt van Mamoedjoe, waar de Golf van Paloe diep landwaarts indringt.

Staatkundig behoort men ze in te deelen in zeven zelfbesturen, n.l. van Oost naar West en Noord: Binoeang — Balanipa — Madjene (of Banga E) Pambaoeang — Tjenrana — Tapalang en Manoedjoe.

Deze zeven zelfbesturen hebben door het bezetten der riviermonden een economisch, en later een zeer los staatkundig, over-

¹⁾ E = het aanwijzend voornaamwoord in het Boegineesch, dat gelijkwaardig is met ons bepalend lidwoord *de* of *het*.

Pitoe = zeven, Baba = monding, Binanga = rivier.

wicht gekregen op de door Toradja's bewoonde bovenstreken, gelegen aan de bronnen der zeven rivieren, de Pitoe Oeloena Salo, welke laatste nu onlangs met Boven-Binoeang tot een onderafdeeling zijn samengevoegd.

Het geheel vormt de Afdeeling Mandar van het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, met Madjene, iets ten Oosten van hoek Mandar, aan de Zuidkust gelegen, als standplaats van den Assistent-Resident.

De prauwvaart, welke wij hier willen beschrijven, heeft haar centra te Tjampalagian aan de monding van de rivier van dien naam, te Balanipa, eveneens aan den mond der gelijknamige rivier ter afdeelingshoofdplaats Madjene, en te Pambaoeang of Bababoelo, dat 3 uur gaans ten Noord Westen van Madjene gelegen is.

De vaart wordt uitgeoefend met verschillende soorten van vaartuigen, te weten:

I. De Padewakkang. Dit is een vaartuig met een inhoud van 7 tot 15 kojang (1 kojang = 32 pikol = 2 M³ of 2 ton).

Het model van het vaartuig doet door het hoog gebouwde achterschip sterk denken aan de oud-Hollandsche „hoogaars”.

Het heeft twee masten en een voorpiek en is, mits goed uitgerust, zeer zeewaardig en snellopend.

II. De Palari. Dit is een kleinere padewakkang, met een inhoud van 4 tot 5 kojang. Het zijn bijzonder sierlijke vaartuigen, die schilderachtig op het water liggen.

III. Pinisi. Dit is is een op Europeesche wijze getuigde kleine schoener met een inhoud van 3 tot 5 kojang.

IV. De Pakoer of Sope. Een veel kleiner vaartuig met een zeil, bestemd voor de vrachtvaart tusschen de eilanden en voor de vischvangst.

De inhoud is 30 tot 40 pikol.

Met deze prauwen worden drie soorten van bedrijf uitgeoefend:

1. Handel in goederen,
2. Vrachtvaart.
3. Vaart langs de eilanden en kusten tot het verzamelen van zeeproducten.

De bemanning is samengesteld als volgt:

- I. de Padewakkang:
1 Anachoda (schipper).
1 Djoeroemoedi (stuurman).
1 Djoeroebatoe (uitkijk).
5 tot 10 anak sawi (matrozen).

II. De Palari.

Als boven, maar slechts een drietal matrozen.

III. De Penisi.

Als de Palari.

- IV. De Pakoer of Sope:
1 Anachoda tevens Djoeroemoedi.
1 Djoeroebatoe.
1 of 2 matrozen.

Het voornaamste centrum van de groote handelsvaart is Pambaoeang of Bababoelo.

De reede van Pambaoeang ligt ten N. van hoek Mandar aan de Westkust van Celebes.

Voor al in den Oostmoesson is de reede van Pambaoeang zeer veilig, in den Westmoesson is die van Madjene te verkiezen.

Langs de kust strekt zich nu van Pambaoeang of naar het Zuiden toe een reeks zeer welvarende kampoengs uit, waar de zeevaarders wonen.

De handelsvloot bestaat in deze dorpen uit

- I. Padewakkangs van 7 tot 15 kojang:
te Bababoelo	21,
te Loeaor	21,
te Tinambong	6,
te Galoeng-Galoeng	1.
- II. Palari van 2 tot 4 kojang w. o. een enkele Panisi:
te Bababoelo	26,
te Loeaor	4,
te Tinambong	3,
te Galoeng-Galoeng	2.

III. Pakoer of Sopé van 30 à 40 pikol :
te Bababoelo 10.

De handelsrouten, welke deze vaartuigen nemen, zijn de volgende:

A. Van Bababoelo (Pambaoeang) rechtstreeks naar Singapore en na terugkomst door naar de Molukken.

Op de reis naar Singapore wordt alleen het kleine eilandje Poeloe Ani van den Riouw-Archipel aangedaan voor hout en water.

Bij gunstigen wind vaart men in 14 dagen naar Singapore.

Gewoonlijk wordt de reis aangevangen in October, tegen het einde van den Oostmoesson.

In de eerste helft van December komen de prauwen dan met den Westmoesson terug en varen meestal dadelijk door naar Madjene, aangezien in den Westmoesson die reede veiliger is.

In Januari vertrekt men dan weder van Madjene voor de groote reis naar het Oosten, om de van Singapore meegebrachte goederen af te zetten.

Deze reis gaat van Madjene over Pare-Pare — de Spermonde-eilanden (vooral Salemo, Barang Lompo en Kodingareng worden altijd aangedaan) — Bonthain — Balangnipa.

Hier splitst de route zich. Van Balangnipa (in de golf van Bone) vaart men rechtstreeks naar Ambon, soms met aanloopen van de Toekang Besi eilanden, en keert dan van Ambon over de Oeliassers, Banda-eilanden en Gisser terug naar Makassar, of wel men vaart van Balangnipa over Kendari (Oost-Celebes) — Salabangka — Boengkoe — Mori — Bangaai eil. — Soela-eilanden — Batjan-groep naar Tidore en Ternate, om langs denzelfden weg naar Makassar terug te keeren.

Over Ambon duurt de reis zes maanden uit en thuis, over Ternate zeven maanden.

Men is in Januari vertrokken, komt dus in den loop van Juli of Augustus weer thuis, om in October opnieuw naar Singapore te vertrekken.

Op deze reis wordt op de volgende wijze handel gedreven:

De Anachoda, de schipper, is meestal *niet* de eigenaar van het vaartuig. De eigenaar is een koopman, die te Pambaoeng woont. Deze koopman geeft aan den Anachoda het schip in gebruik en voor elke reis naar Singapore ± f 4500.— om daar-

mede in te koopen. Liefst neemt men dit geld in papier mede, maar het piërgeld is schaarsch op de kust.

Aan goederen worden naar Singapore uitsluitend kapok en de bekende Mandarsche rotan-matten medegenomen.

Deze goederen zijn meestal van de bemanning. De Anachoda en de bemanning verdeelen onderling de laadruimte, zoodanig dat de Anachoda over twee maal meer ruimte beschikt als een lid van de bemanning.

In die ruimte heeft ieder voor zich bovengenoemde goederen.

Bovendien verdeelt de Anachoda, nadat men drie dagen op reis is, het medegenomen handelsgeld onder de bemanning.

Nu wordt ieder voor dat aandeel ingeschreven in het boek van den Anachoda, waarin reeds de door ieder aangebrachte lading was opgenomen.

Te Singapore tracht nu ieder voor zich zoo voordeelig mogelijk te verkoopen en in te koopen.

Ingekocht worden :

- 1^e Aardewerk ;
- 2^e Tjita-tjita (alle soorten katoentjes);
- 3^e Witte garens om te weven. Vooral No. 20;
- 4^e Witte goederen, vooral keper en beladjoe;
- 5^e Allerlei andere kleine artikelen; gereedschappen, messen, lucifers enz., maar ook naaimachines ja zelfs schrijfmachines worden ingekocht.

Ieder geeft aan den Anachoda op wat hij heeft ingekocht, zoodat deze het scheeps-handelsboek kan bijhouden.

Te Madjene teruggekomen worden door den daar geplaatsten ontvanger uit het scheepsboek de rechten berekend. Ieder lid van de bemanning betaalt zijn aandeel aan den Anachoda, die de som afdraagt aan den ontvanger.

Nu is het op de passar te Madjene een groote drukte. De vloot van Singapore is binnen! Ieder wil zich iets nieuws aanschaffen!

Te Madjene wordt door de bemanning echter slechts 1/4 van de lading verkocht.

Met het daarmede verkregen geld koopt men nu te Madjene de artikelen, welke in de Molukken gewild zijn. De productie van deze artikelen vormt een vrij belangrijke huisindustrie in Mandar.

De vrouwen weven de goedkoope sarongs van f 1 tot f 3.— waarde. Zij maken ook de met mooie motieven versierde vrouwenbroeken, die zeer veel gedragen worden.

In de kustkampongs langs het strand ziet men bijna overal touwslagerijen, waar men vischlijnen maakt, die in de Molukken, met hunne vischrijke wateren, gereede koopers vinden. De groote touwslagerijen leggen zich uitsluitend toe op het maken van de bekende dikke ankerkabels van arenvezels.

De vischsnieren worden ingekocht voor f 10.— tot f 23.— de kodi (van 20 stuks), al naar dikte en lengte.

De ankertouwen worden onderscheiden naar de schepen waarvoor zij dienen. Een „randan” (ankertouw) voor een padewakkang kost f 7.50 de 30 depa (depa = $1\frac{1}{2}$ M.). Een „randan palari” kost f 6.— de dertig depa.

Een „randan palari kêtjè” (kleine palari) kost f 7.50 de 40 depa of f 4.— de 30 depa.

Een „randan padjala” kost f 3.— de 30 depa. Een padjala is een vaartuig uitsluitend voor de visscherij bestemd.

Een „randan pakoer” kost f 2.50 de 30 depa.

Deze belangrijke en interessante industrie aan deze kust uitgeoefend beschrijf ik later wel eens uitvoerig.

Met deze goederen wordt nu de lading aangevuld en de reis naar het Oosten ondernomen, langs de hierboven aangeduide routen.

In het Oosten verkoopt men de geheele lading en koopt de volgende goederen in:

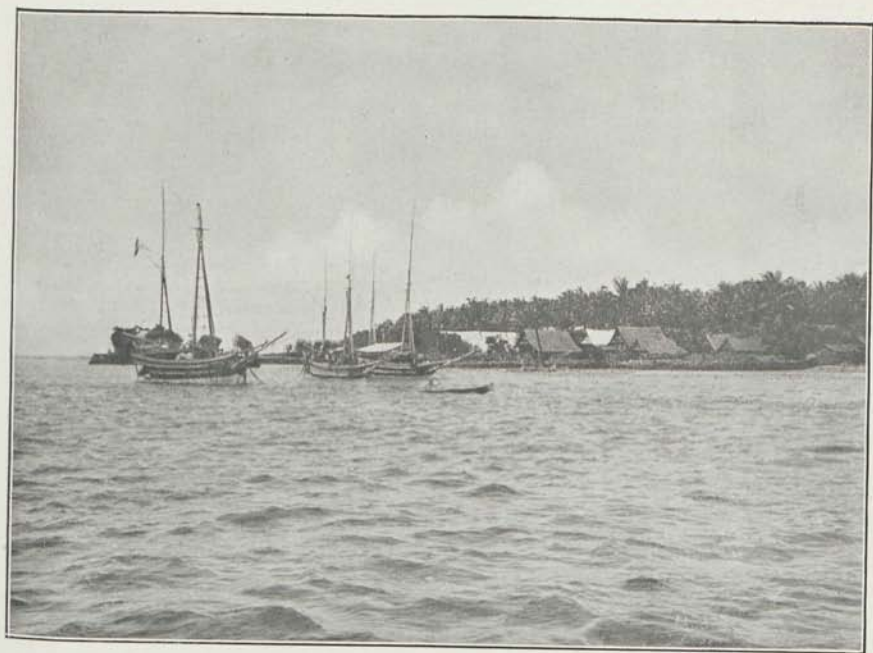
Copra, schildpad, tripang, Lola-schelpen, Djaping²-schelpen, hertshoorn, hertenhuiden, kakatoeà's en zoo mogelijk eenige paradijsvogels.

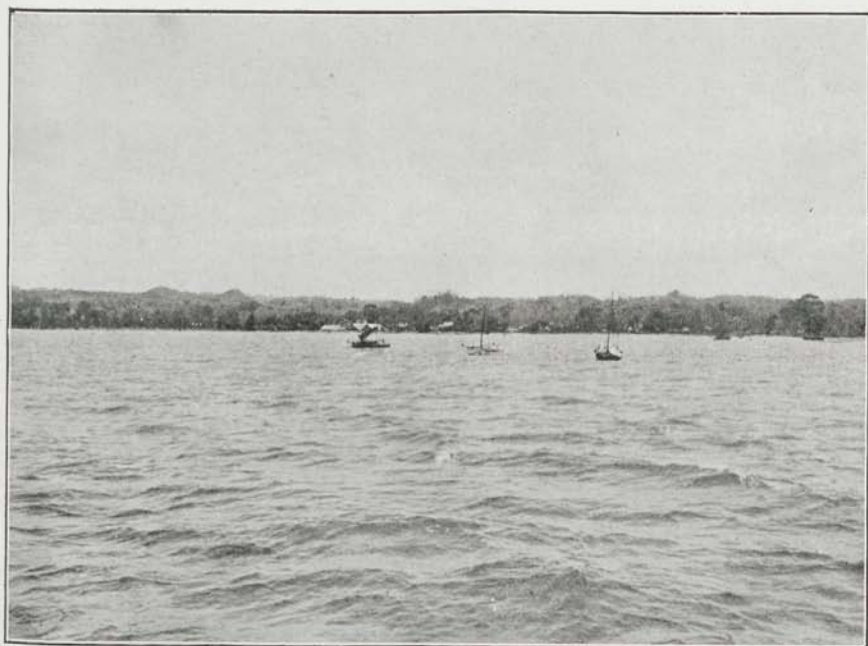
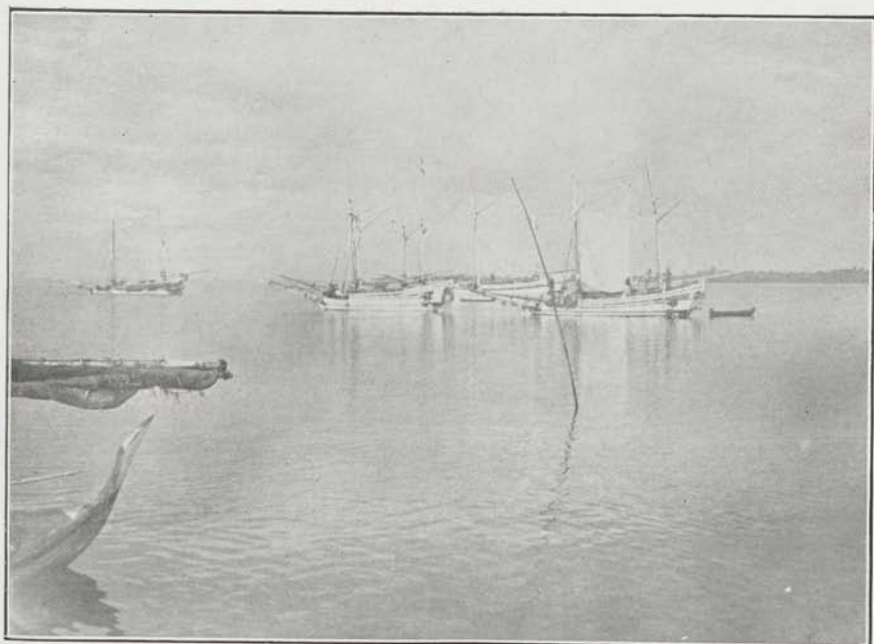
Te Makassar teruggekomen worden al deze goederen, meestal door tusschenkomst van Chineezers, maar ook wel direct, geleverd aan de daar gevestigde handelshuizen.

Men koopt te Makassar dan uitsluitend voor eigen rekening van de bemanning petroleum en lucifers in en keert terug langs de eilanden naar Bababoelo (Pambaoeang), waar de finale afrekening geschiedt.

Alle transacties, door ieder lid van de bemanning afgesloten, worden nauwkeurig door den Anachoda geboekt.

Voor de prauwhuur ontvangt de eigenaar van het vaartuig $5\frac{0}{10}$ van het totaal der ontvangsten.

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

1888

1889

1890

1891

1892

1893

1894

1895

1896

1897

1898

1899

1900

Als er winst gemaakt is met het geld van den voorschotgever, dan staan de leden van de bemanning $\frac{1}{2}$ van de winst af aan den voorschotgever. De Anachoda behoeft slechts $\frac{1}{4}$ van zijn winst af te staan.

De 5 % prauwenhuur (sima prauw) wordt per man berekend. Ieder man moet 5 % afstaan van de verkoopsinkomsten, waarvoor hij in het boek van den Anachoda voorkomt.

Van de goederen, welke ieder voor zich in de voor hem bestemde laadruimte heeft medegenomen, wordt dus alleen 5 % van de verkoopsom als prauwenhuur betaald.

B. De tweede groote route is die naar Batavia. Van daar neemt men de goederen met de Paketboot mede naar Padang, waar alles verkocht wordt. Men koopt te Padang en Batavia in en keert terug naar Mandar.

Het verloop van deze reis onderzocht ik te Tjampalagian.

De reis wordt meestal ondernomen in het midden van den Oostmoesson (Juli) en men keert terug met het begin van den Westmoesson (December).

Deze handel beweegt zich nagenoeg uitsluitend op het gebied der Mandarsche zijden en katoenen sarongs, welke ter Westkust van Sumatra zeer gewild zijn.

1. Geheel zijden sarongs.
Men neemt hiervan meestal slechts 5 à 10 stuks mede.
Motief: het bekende Mandarsch-Boegineesche ruitmotief, (tjoera bassa).
Prijs te Mandar f 15.—.
Verkoops prijs te Padang f 20.— tot f 25.—.
2. Sarongs van zeer fijn garen, dat hier wordt ingevoerd van Batavia, Singapore of Makassar (No. 80).
Gewoonlijk neemt men hiervan 100 kodi (1 kodi=20 stuks) mede.
Prijs in Mandar f 6.—.
Prijs te Padang f 6.— tot f 15.—.
Motief: tjoera bassa.
3. Sarongs van grover katoenen garens (No. 40) soms gemengd met zijden garen, ook No. 40. Dus half zijden sarongs.
Gewoonlijk neemt men 500 kodi mede.
Prijs te Mandar f 2.50 à f 3.—.

Prijs te Padang f 3.— à f 6.—.

Motief: tjoera beroe-beroe, een kleiner ruitmotief.

4. Sarongs van rood katoenen garen No. 28. Ingevoerd als boven.
Prijs te Mandar f 2.— à f 2.50.
Prijs te Padang f 2.50 à f 3.—.
Drie ruitmotiveen, aangebracht met blauw en groen garen.
Tjoera pepe, Tjoera gandji en Tjoera serang.
Gewoonlijk neemt men 200 kodi hiervan mede.
5. Sarongs van rood en wit katoenen garens No. 28 en No. 40.
Wederom drie ruitmotiveen:
Tjoera lako-lako, tjoera tanggading en tjoera Kajang.
Prijs te Mandar f 1.25 à f 1.75.
Prijs te Padang f 2.— à f 3.—.

De tjoera kajang is de grofste soort en wordt gewoonlijk gebezigd om andere kodi's van fijnere soorten in te wikkelen.

Behalve deze sarongs worden dan nog de bovengenoemde vischlijnen medegenomen en een reukolie, „minjak tjaboe", die te Mandar wordt gemaakt uit klapperolie en verschillende reukmiddelen.

Deze olie wordt medegevoerd in ajer blanda-flesschen. Een flesch kost f 0.50.

Ook de van het Oosten medegebrachte kakatoea's worden medegenomen en bovendien nog een kleinere witte soort die hier in Mandar voorkomt.

Zoo geladen wordt de reis aanvaard.

Men zet dadelijk koers naar de Massalima-eilanden ten Z. O. van Borneo.

Van daar vaart men naar het Westen, naar de groep der Laoet Ketjil-eilanden ten Zuiden van Poeloe Laoet gelegen.

Van de Laoet Ketjil-eilanden zet men koers naar een groep van drie eilanden ten Noorden van Madoera gelegen: de Mas-salemboe-eilanden.

Van deze eilandengroep bereikt men in een dag en een nacht het eiland Bawean, van waaruit men koers zet naar de Karimoen Djawa-eilanden ten N. van Semarang.

Eerst nu koerst men naar de Javakust, naar het voor Djapara gelegen eiland Dewakkang, van waaruit men in 2 dagen en 2 nachten naar Krawang vaart.

Van Krawang bereikt men in een halven dag Tandjoeng Priok. Uit deze beschrijving van den gevolgden weg moge reeds blijken hoe gunstig de geographische omstandigheden voor deze prauwvaart zijn. De ligging der eilanden verdeelt de vaart in niet al te lange stukken en men is altijd in de buurt van het land, met een meestal kalme zee.

Te Batavia aangekomen wordt de geheele lading van boord gehaald en bij een der firma's in de benedenstad getracht. Deze firma zorgt verder voor de verzending der goederen naar Padang, hetgeen later verrekend wordt met de retourlading.

Bij de prauw blijven meestal vier man achter. De anderen gaan gezamenlijk met de Paketboot naar Padang, waar zij hun intrek nemen in kampong Batipoe, in een afgehuurd huis.

Men zet te Padang de medegebrachte goederen zoo goed mogelijk van de hand en koopt in: Eur. sarongs, Eur. hoofddoeken, zwart goed, gebatikt goed voor broeken, katoentjes en benzoë.

Alles wordt in het boek van den Anachoda aangeteekend en daarna in kisten verpakt naar Batavia gezonden.

Te Batavia koopt men vooral het bovengenoemde roode garen No. 28, wit goed, prikkeldraad, om thuis de klapperaanplant te beschermen, zwarte verf, dakijzer en katoentjes (tjita-tjita).

Met het begin van den Westmoesson vaart men thuis langs dezelfde route.

De regeling van inlading en de verdeeling van winst en verlies is bij deze reis eenigszins anders dan bij die naar Singapore en de groote Oost.

Bij vertrek van Mandar schrijft de Anachoda in zijn boek op ieders naam de aan boord aanwezige lading.

Het geld dat ieder meeneemt wordt *niet* opgeschreven. Hij is daarvoor zelf verantwoordelijk en rekent af met zijn voorschotgever.

Te Padang verkoopt en koopt ieder op eigen gelegenheid. Hetgeen wordt ingekocht, schrijft de Anachoda weer op ieders naam in het boek. Iedere kist wordt voorzien van den naam van den eigenaar, in Boegineesche letters.

Zoodra alles te Padang verkocht is, wordt onmiddellijk door ieder de sima-prauw (prauwhuur) afgedragen, welke nu f 3.— van iedere f 100.— verkoopsom bedraagt.

Hiervan komt $\frac{1}{3}$ aan den Anachoda en $\frac{2}{3}$ aan den eigenaar van de prauw.

Route naar
Batavia

De Anachoda deelt zijn aandeel in een bepaalde verhouding met de djoeroemoedi's en de djoeroebatoe's. Zoo wordt deze prauwhuur als volgt verdeeld:

eigenaar prauw	2/3
Anachoda	2/9
Djoeroemoedi	2/27
Djoeroebatoe.	1/27

Van de retourlading wordt geen sima prauw betaald, zoodat bij aankomst te Mandar ieder zijn eigen goed volgens het boek van den Anachoda naar huis brengt.

Ieder rekent af met zijn eigen voorschotgever, waarbij gewoonlijk de winst samen gedeeld wordt (bagai lawa).

Volgens mij verstrekte opgaven zou de prauwhuur voor iedere reis f 800.— à f 1000.— bedragen. Dit zou wijzen op een omzetwaarde van de goederenlading van f 26.400.— à f 33.300.—.

Van een prauw welke den 25 Juli 1913 uitzeilde kon ik door het afgegeven consent de waarde van de meegenomen lading controleeren. Men had aan boord:

kleine roode uien 4340 K.G.	/	200.—
vischlijnen 40 kodi	„	400.—
sarongs 366 kodi	„	14.640.—
		f 15.240.—

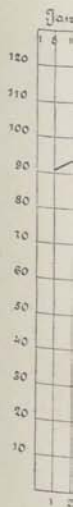
Vergeleken met boven berekende omzet, zou dit wijzen op, ruw geschat, 50 % bruto winst.

Een volgende maal hoop ik een en ander mede te deelen over de kortere routen naar Bali en Lombok en Grisse en in de Golf van Bone.

Voor de eerste maal heb ik waarschijnlijk al te veel ruimte gevraagd, maar het verdiende aanbeveling, deze beide groote bewegingen naar Oost en West tegelijk te behandelen.

L. Van Vuuren.

TJITJOEROEK, 28 Augustus 1916.

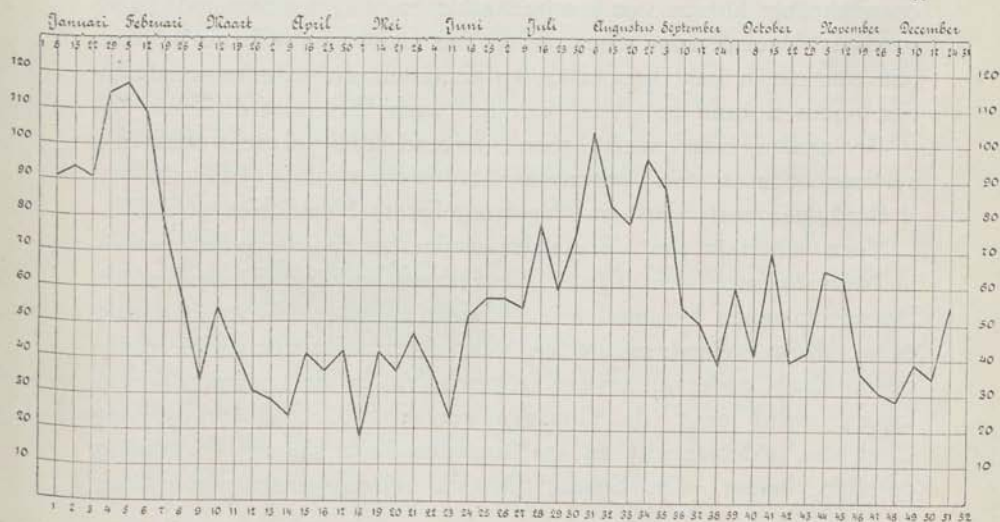
De gezondmaking van Cheribon.

Met toestemming van de betrokken autoriteit wordt hieronder weergegeven een uittreksel uit een verslag, door den Inspecteur van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in West-Java uitgebracht betreffende de verschillende maatregelen, genomen om in den gezondheidstoestand der residentie-hoofdplaats Cheribon verbetering te brengen. Het verslag geeft een belangwekkend beeld van hetgeen aldaar voor de volksgezondheid is gedaan.

Begin Januari 1915 werd door ons een telegram ontvangen van den Resident van Cheribon, dat in zijne Residentie-plaats weder de malaria in hevige mate voorkwam. Mijn ambtsvoorganger begaf zich daarop naar Cheribon, teneinde zelf den toestand in oogenschouw te nemen.

O. d. Keta Cheribon

Standaard Cijfer 26

Door hem werd de Gouvernements-arts Dr. O. Siau Dhai aldaar gedetacheerd om bij de bestrijding behulpzaam te zijn. Dat de toestand werkelijk ernstig was, moge blijken uit de hierbijgevoegde sterfte-grafiek.

De Heer O. Siau Dhai bleef daar werkzaam tot begin Maart. Uit zijn rapport zij het volgende medegedeeld: Dat de zeer verhoogde sterfte bijna geheel op rekening komt van de malaria blijkt:

- 1e uit het groote percentage der onderzochte bloedpreparaten, waarin malaria-parasieten gevonden werden. In kampong Kedjaksaan waren o.a. van 37 willekeurige kinderen onder de 13 jaar bij 11 malaria-parasieten in het bloed aan te toonen;
- 2e door het groote getal kinderen met milt-vergrootingen, gemiddeld $\pm 40\%$ (Het is mij later gebleken, dat de miltindex, door Dr. O. Siau Dhai bepaald, over het algemeen veel te laag is, zoodat dit percentage waarschijnlijk aanmerkelijk grooter zal geweest zijn);
- 3e door de groote sterfte voornamelijk onder de kinderen tengevolge van koorts.

Is het aantal volwassenen, dat direct aan een primaire malaria-aanval succombeert, doorgaans niet zoo groot, bij kleine kinderen is dit wel het geval.

Door den heer O. Siau Dhai werd reeds gewezen op de vele plassen en poelen, welke, in Cheribon overal voorkomende, het tot ontwikkeling komen van groote muskieten-zwermen zeer in de hand werken. Vooral door den aanleg der nieuwe spoorbaan werden aan den eenen kant groote kuilen en gaten gemaakt, en werd aan den anderen kant de afvoer van het water belemmerd.

De eenige hulp, welke toen verleend kon worden, was een systematische chinine-verstreking.

Eind Februari was deze epidemie vrijwel tot staan gekomen.

Toen echter in Juni de malaria weder het hoofd opstak, werden in overleg met den Civiel Geneesheer en het Binnenlandsch Bestuur plannen beraamd tot een meer rationeele bestrijding van deze telkens terugkeerende en vele slachtoffers eischende epidemieën. Daar onderwijl tevens weer cholera in de residentie voorkwam, werd eerst de Gouvernementsarts Dr. Wijnekes naar Cheribon gedetacheerd en in Augustus de te mijner beschikking gestelde helper, Dr. Scholl, Duitsch scheepsgeneesheer, aldaar

werkzaam gesteld. Deze laatste zou voornamelijk in de kotta Cheribon zijne aandacht aan de malaria schenken. Hij werd voorloopig toegevoegd aan den Civiel Geneesheer. Nadat hij eenigszins in Cheribon wegwijs geworden was, liet ik hem voor korten tijd te Batavia komen, ten einde zich op de hoogte te stellen van het practisch werk der bestrijding van malaria en epidemische ziekten, zooals dit door den gezondheidsdienst alhier gedaan wordt.

Om een indruk te krijgen van wat daarna gedaan werd, volgde hieromtrent het rapport van Dr. Scholl.

„Bij mijn aankomst in de maand Augustus 1916⁵ in Cheribon was de toestand, zoowel van de kotta- als van de kampongbewoners, met recht treurig te noemen. Vuilnishooopen, balongs, poelen en plassen kon men overal in de kampongs aantreffen. Door midden-Cheribon slingerde zich de onwelriekende kali Batjin, een water zonder stroom, vol met modder en uitwerpselen. De inwoners leden zeer sterk aan malaria en anaemie; lichamelijk zeer verzwakte menschen met enorme miltzwellingen waren bij massa's in de kampongs te vinden.

Den 16en September werd door den Resident een vergadering bijeengeroepen, waaraan de Civiel Geneesheer, wien ik toegevoegd was, de Assistent-Resident, de Regent, de Controleur kotta en ik deelnamen.

Er werd besproken en daarna besloten op welke wijze gewerkt moest worden om in de toekomst hygiënischer verhoudingen en daarmede een vermindering der bevolkingssterfte in Cheribon te bewerkstelligen.

De kampongs zouden aan een groote schoonmaak onderworpen worden; het terrein geëgaliseerd (opvullen der balongs), zoo goed mogelijk een afwatering van den bodem in het leven geroepen worden, opdat in den regentijd geene poelen en plassen zouden blijven staan. Waar het niet mogelijk blijkt het afvalwater in de kampongs naar zee of in de rivieren af te voeren, zullen zg. zinkputten gegraven worden ($\pm$ 75 c.M. diep en 50 c.M. breed) die het menage-water zullen opnemen en geregeld met residu en solar-olie gemengd overgoten worden.

Tenslotte zouden alle in de open lucht staande open vaten met een goed sluitend deksel gesloten moeten worden of omgekeerd worden. Privaten zouden uit de kali's en slokans geweerd worden.

Zoo werd dan begonnen den 17 September met 3 mandoers en 36 koelies in drie ploegen van 12 koelies.

Volgens afspraak van den Inspecteur met den Chef van den Gezondheidsdienst te Batavia kwamen drie ervaren mandoers en 1 hoofdmandoer van Batavia in Cheribon, terwijl de 3 bovengenoemde mandoers naar Batavia gingen om de noodige ervaring op te doen van malaria-bestrijding. De genoemde mandoers uit Batavia werden ieder met 40 koelies in 3 afdeelingen aan het werk gezet.

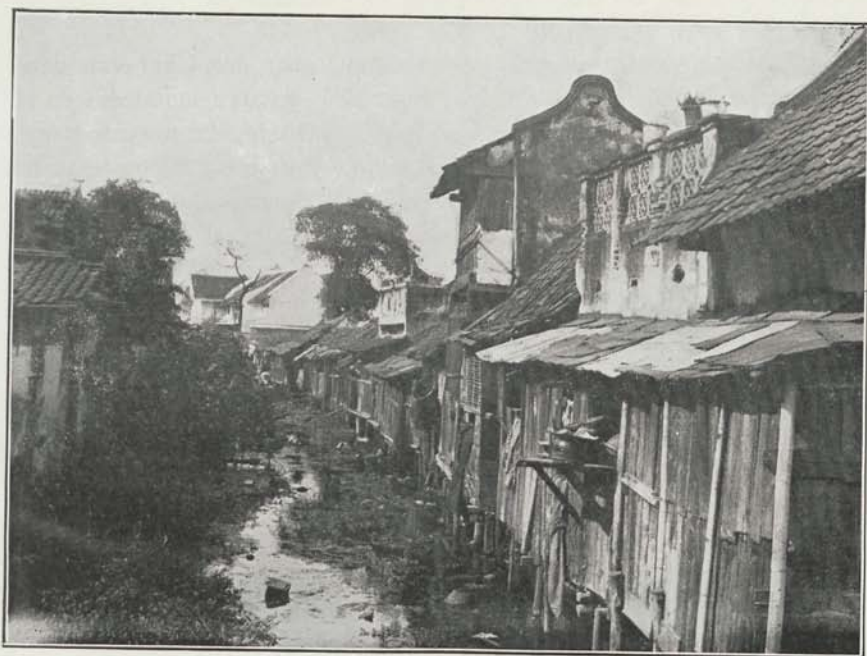
De hoofdmandoer Kardi oefende op deze groepen voortdurend toezicht uit.

Gelijktijdig met de verbetering van de bodemtoestanden werden de kampongbewoners door mij op malaria onderzocht en zoo noodig met chinine behandeld. Hiervoor kwamen alle 5 dagen de niet te zieke malaria-patienten in de bale-desa's samen.

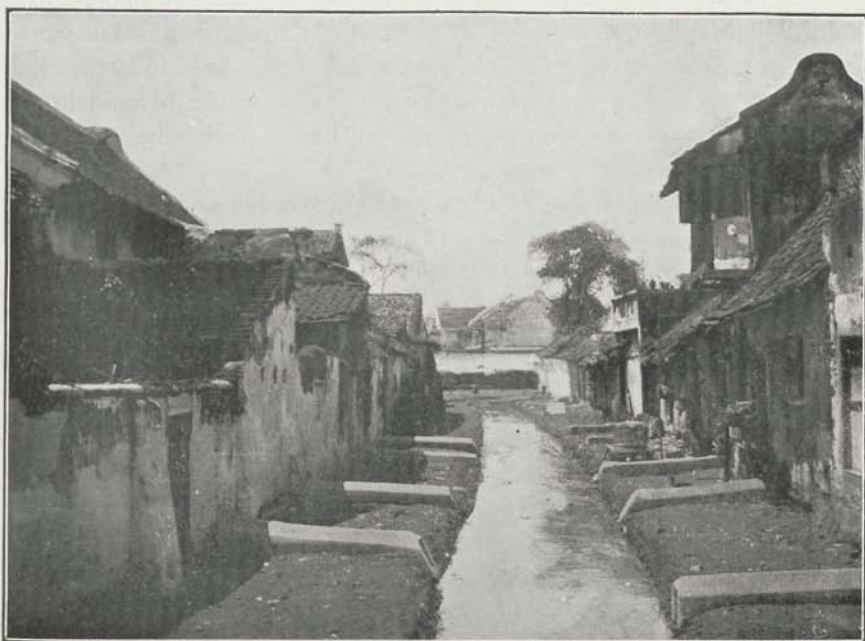
Voor de verdere verstrekking van chinine in de kampongs werden 5 andere mandoers aangesteld, die 's morgens en 's avonds de voorgeschreven chinine-tabletten met zure drank uitdeelden. Patientten met zware malaria werden door mij zelf in de kampong opgezocht en behandeld.

In het algemeen was de bevolking, op geringe uitzonderingen na, gewillig en volgde mijne voorschriften nauwkeurig op; de mannen verkregen des morgens 4 tabletten chinine à 0,2 gram, des avonds 5 tabletten à 0,2; de vrouwen 's morgens 4 tabletten à 0,2, 's avond ook 4 tabletten à 0,2; kinderen al naar den ouderdom tabletten of chininepoeder. Gedurende drie dagen na den laatsten koortsaanval werd nog de bovengenoemde volle dosis toegediend, daarna nog 2 dagen de halve dosis, waarmede de behandeling afgelopen was. Recidieven na deze chinine-toediening werden uiterst zelden waargenomen.

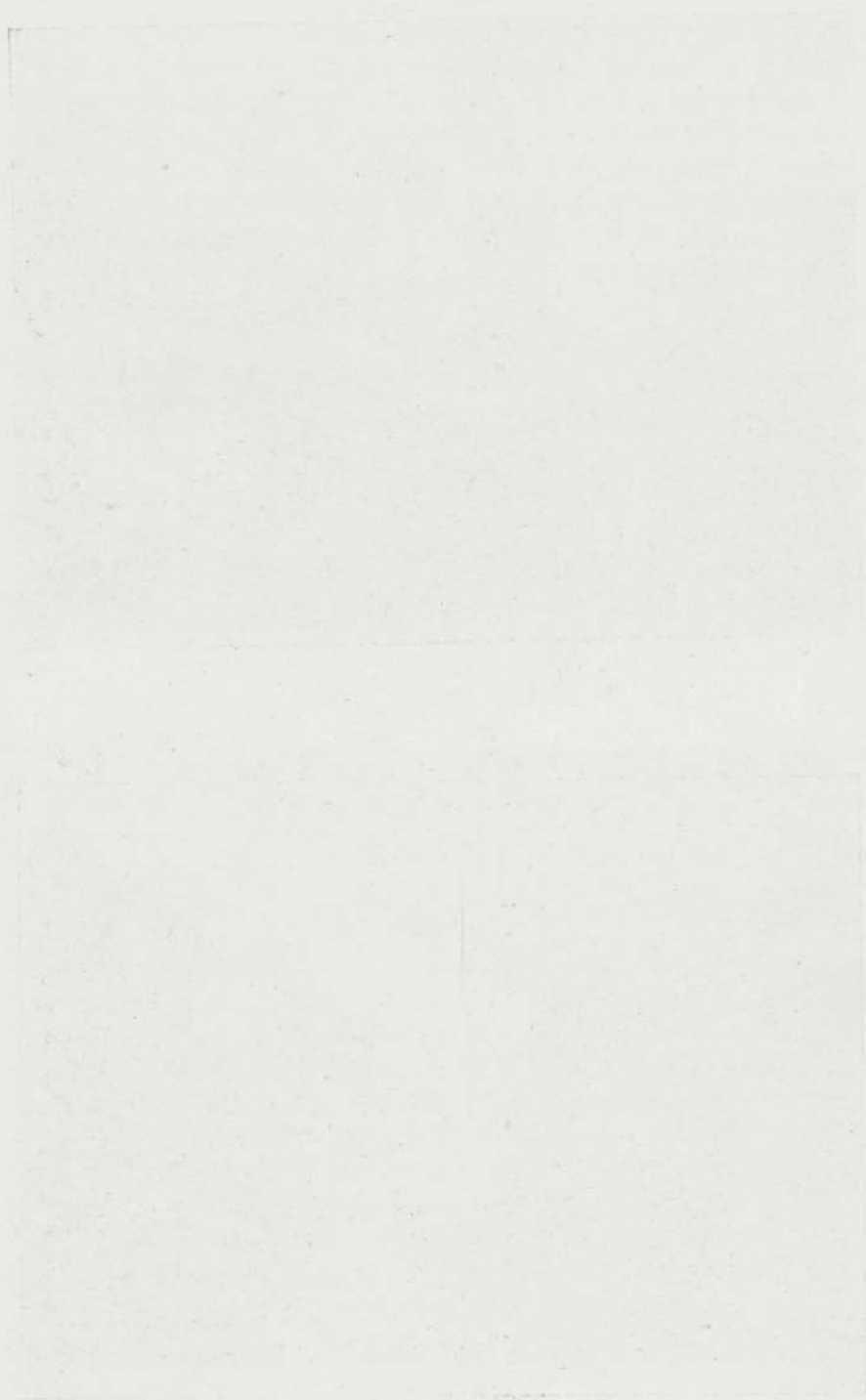
Van 18 September tot 23 October 1915 werden nog 100 koelies aangenomen, speciaal voor het vullen van balongs en kuilen in de kampongs Karanganjer en Kebon Klapper, grenzende aan het terrein van den nieuwen spoorweg. Genoemde balongs ontstonden door het uitgraven van grond, welke door Chineezers van de kampongbewoners opgekocht werd om die weer te verkoopen aan den aannemer van den nieuwen spoorweg voor ophooging van stationsterrein en spoorbaan. Na het dempen van de balongs werden de nieuw aangenomen 100 koelies afgedankt en met de resteerende 120 koelies werd verder gewerkt tot 6 November. Van af 6 November tot 29 November werd met minder koelies gewerkt, al naar behoefte.

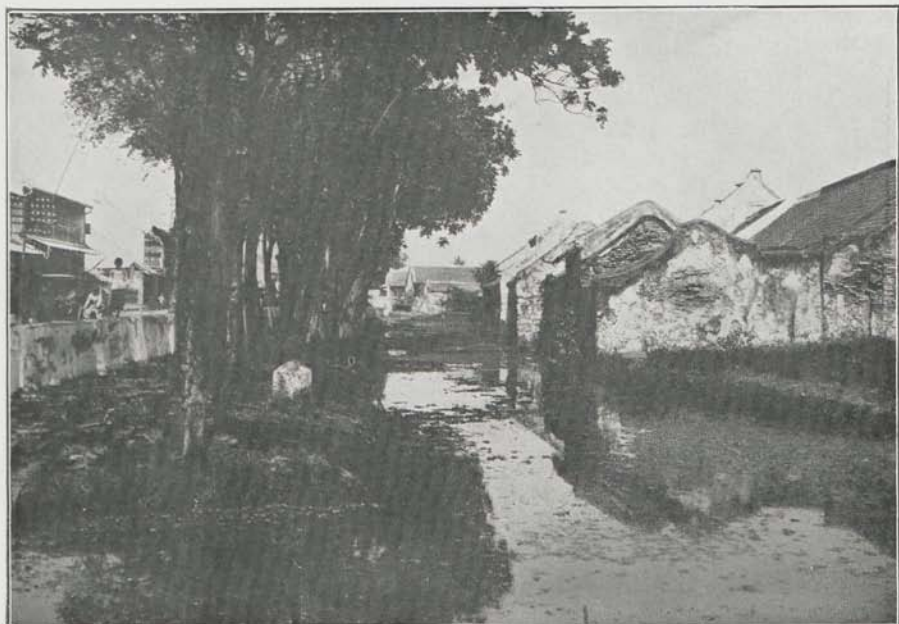

Kali-Batjin in het Arabische Kamp.

Idem, schoongemaakt en privaten verwijderd.

Kali-Batjin in het centrum der stad, door
de drukste verkeersweg.

Idem, na den schoonmaak.

Handwritten text, possibly a signature or a date, located at the bottom center of the page.

Kali-Batjin in de dichtsbevolkte wijk.

Idem, na den schoonmaak.

In dit moeras verliep de Kali-Batjin.

De Kali-Batjin heeft een nieuwe mond gekregen.

Naast deze opruimings- en chinine-brigades werden den 27 September nog zoogenaamde residu- en carbol-brigades gevormd, welke tot taak hadden, de zinkputten en de privaten met residu-solarolie te begieten. (De privaten in de kampongs werden vooraf beschermd voor regenwater-toevoer). Ook werden door deze brigades de gesloten en ommuurde putten van Arabieren en Chineezzen met carbol begoten en de opene, niet ommuurde privaten met residu-solarolie. Wegens gebrek aan residu en carbol moesten deze werkzaamheden op 28 October stop gezet worden, maar konden echter op 7, 16, 28 en 30 November opnieuw worden begonnen. Door sterken regenval, waarbij de kleine zinkputten overliepen en daarmede ook de residuolie wegstroomde, kon met de werkzaamheden niet worden voortgegaan. In plaats hiervan werd aan de eigenaars der zinkputten gelast de zinkputten dagelijks te ledigen. Op 28 November viel in 24 uren 240 m.M. regen, gepaard met stormvloed op zee, zoodat de groote hoeveelheid water niet door de overvulde kali's kon afvloeien, waardoor de kampongs Pekalagan, Pekiringan en Pandjoenan onder water kwamen te staan.

De andere kampongs waren eenige uren na den regenval weer droog, dank zij de afwateringskanalen, die in voorafgaande maanden door de brigades waren tot stand gebracht.

Terwijl in Pekalagan en Pekiringan de toestand dragelijk goed was, doordat zij uit de kali Soekalila met zuiver water overstroomd werden, was het in de kampongs Randjoenan treurig gesteld door het onderloopen van met modder en faecaliën gemengd water uit de kali Batjin, alwaar na het wegloopen van het water de erven met allerlei vuil bedekt waren en dit zelfs in de huizen gedrongen was.

Daar mij door den Inspecteur van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst van West-Java, Dr. van Lonkhuijzen, was opgedragen in te grijpen waar de hygiënische toestanden slechter werden, begaf ik mij naar den Assistent-Resident, ook Voorzitter van den Gemeenteraad, en stelde hem voor, nu te beginnen met de reiniging en reguleering der kali Batjin, waarmede Z.W.Ed.G. zijne instemming betuigde en ofschoon nog niet gemachtigd door den Gemeenteraad, de in de Gemeente-kas voor dit doel nog beschikbare 48 gulden te mijner beschikking stelde.

Den 2den December met het onderzoek begonnen, werd door

mij geconstateerd, dat de waterhoogte in de kali Batjin minstens 1 Meter verschilde met die in het Bandjir-kanaal, hetwelk veroorzaakt werd doordat de sluizen in genoemde waterwegen gedeeltelijk gesloten waren, welke viciëuze toestand reeds jarenlang moet hebben bestaan. Na opening dezer sluizen was de kali Batjin, die jaren lang door het verzuim van den sluiswachter een stilstaande, stinkende, moerasachtige gracht is geweest, in één uur tijds tot het kantoor der Escompto Maatschappij leeg geloopen.

Na het constateeren van dezen toestand rijpte in mij het plan om de kali Batjin 2 uitmondingen te verschaffen met de waterscheiding bij de Escompto.

Den 4den December werd dit werk begonnen met 50 dwangarbeiders, daar vrije koelies niet met geld en goede woorden te bewegen waren met het vuile werk te beginnen.

Er werd gelijktijdig op 3 plaatsen begonnen. Eene afdeeling werkte naast de haven aan de zee, om de kali Batjin een nieuwe, rechtlopende en voldoende breedte uitmonding te geven.

De tweede werkploeg begon in het midden der stad, waar bepaald de ergerlijkste toestanden heerschten: van de Escompto tot de kampong Padjoenan bestond de kali Batjin uit een waterdikke moddermassa, waarop de faecaliën der Chineezzen gedeponeerd werden uit vogelkooiachtige, van planken gemaakte gelegenheden. De stagneerende drekmassa's verspreidden een niet te beschrijven stank en het werk in deze vuilnishooopen was voor de gestraften een werkelijke straf.

Daar de genoemde privaten moesten verdwijnen, gat ik aan de eigenaars een bepaalden tijd, waarin dit moest geschieden, en liet voor hen door den Directeur der Gemeentewerken een nieuw, gemeenschappelijk privaat bouwen voor het geld, dat door de betrokken Chineezzen zelf werd bijeen gebracht.

Nadat nu in zeer korten tijd de oude privaten geheel verdwenen waren, liet ik met sintels, die door de gasfabriek kosteloos verstrekt werden, langs beide zijden der huizen een drogen weg maken. Het was voor de dwangarbeiders een zware, weersinwekkende arbeid, tot aan den buik in de oude, rottende modder en faecaliën te moeten staan en met een emmer het vuil op de oevers te brengen. Daar werd het slijk dan met sintels en zand vermengd en werd in korten tijd door de zonnewarmte een vaste oever verkregen.

Voor dit werk was zeer veel zand noodig, dat gehaald werd bij de uitmonding van het Bandjirkanaal en verder oostelijk; 1 M³ zand kwam mij te staan op f 0.50, terwijl de prijs er van in Cheribon anders f 1.50 bedroeg.

Nadat de oevers de noodige vastheid hadden verkregen, werd in de bedding der kali Batjin een geul gegraven van 2.5 M breedte, naar de Escompto zich versmallend tot 1.20 M. (Plaat III.)

Waar de kali Batjin in kampong Pandjoenan naar zee ombuigt, vormde zij tot nu toe daar een spitsen hoek, zoodat bij bandjir altijd een overstrooming van den aanliggenden kampongrand moest plaats vinden. Deze toestand werd veranderd, zoodat in plaats van een spitse, een stompe overbuiging werd gemaakt en de oude bedding werd dichtgeworpen. In de omgeving van de om- buiging der kali was een groot moeras, begroeid met meer dan 500 nipapalmen, die allen anderen boomgroei belemmerden. Deze nipa-palmen werden geheel uitgeroeid en de bodem gelijk gemaakt, zoodat daar nu een groot, schoon terrein ontstond, dat na eenigen tijd geschikt zal zijn voor het bebouwen met kampongwoningen.

De aan de kali Batjin grenzende kampongbevolking heeft *uit eigen beweging* daarna lange gesloten afvoergoten gemaakt van steen en cement, die het spoelwater uit de huizen (zonder faecaliën) langs de nieuwe bedding van de kali Batjin afvoeren.

Nadat nu uit de oude, stroomlooze kali Batjin een goed stroomende beek was ontstaan, gaf ik den 3den Maart 1916 het verdere toe- en opzicht over aan den Directeur der Gemeentewerken te Cheribon, terwijl ik dezen er op opmerkzaam maakte, dat een dagelijksche contrôle en reiniging zou moeten plaats vinden ter goede instandhouding van het werk, hetwelk ook beloofd werd.

Daarna was nog de drooglegging van Kazenden en Kebon baroe (in desa Kedjaksaän) aan de orde. Daarvoor werden van den hoofdweg aan de zee 4 directe en behoorlijk breede kanalen naar zee gegraven (zie Plaat IV), benevens aan beide zijden van dezen hoofdweg goten gemaakt. Om nu een goede afwatering te kunnen tot stand brengen, moeten er, behalve de eene reeds bestane duiker, nog 3 andere duikers in den hoofdweg aangebracht worden. Dit werd ook reeds besloten door den Gemeenteraad, maar is nog niet uitgevoerd.

Wat nu den tegenwoordigen toestand in Cheribon aangaat, zoo moet men zeggen, dat een groot deel der kampons in veel

beteren hygiënischen toestand verkeert, maar dat een intensieve contrôle noodig is, opdat de verbeteringen niet door verwaarloozing te gronde gaan. Een rioleering der stad en der kampongs zoowel in Noord- als in Zuid-Cheribon is bepaald zeer noodig. Het meest urgente is 1e de bemetseling van de oevers der kali Batjin en 2e de afwatering van de kraton en van kampong Kanoman door twee groote riolen naar zee.

Ook van gewicht is nog de afwatering van kampong Karanganjer en Kebon Klapper, die door den aanleg der S. S. in zeer slechte hygiënische condities gekomen zijn.

Het terrein van het oude station S. C. S. moet ook opgehoogd worden en in den kraton Kasepoean moeten de balongs gedempt worden en gelijk gemaakt.

Verder moeten langs alle hoofdwegen (vooral in Nieuw-Cheribon) goten gemaakt worden voor afvoer van het regenwater, om het onder water loopen der aanliggende erven te voorkomen.

Het geboomte aan de zee tusschen de haven en kali Batjin moet vóór en na den regentijd bekapt worden.

Het sterftcijfer voor malaria is bijna 0 geworden. Wel is het algemeen cijfer nog te hoog, maar dit is m. i. hoofdzakelijk het gevolg van de groote sterfte bij de zuigelingen en van tuberculose. In den laatsten tijd kwamen ook veel typhusgevallen voor. Om echter een juist oordeel te kunnen vormen, moet ook bij de Inlandsche bevolking de verplichte doodschouw ingevoerd worden.

Het bekappen der boomen tusschen haven en kali Soekalila liet ik door de kampoengbewoners aldaar verrichten, die daarvoor het gekapte hout als belooning mee naar huis mochten nemen.

Aan de kampongs Pekalipan, Pekalangan, Pekiringan, Pandjoenan, die in den regentijd ondergeloopen waren, kon het noodige zand zonder kosten voor het Gouvernement verstrekt worden, doordat de bewoners, onder toezicht, het benodigde zand voor de met modder bedekte erven zelf aanvoerden.

Tenslotte is nog te vermelden de groote steun, dien ik bij mijn werk ondervond, vooral van den ijverigen mantri-politie Tjakradiwirka en den hoofdmandoer Purra".

(w.g.) M. Scholl.

Totzooover dit rapport.

Na dit rapport werd een algemeene doodschouw ingevoerd, waarvoor de gegevens door Dr. Scholl werden verzameld. Door

dezen geneesheer werden verder voordrachten gehouden in de kampongs over ziekten en hunne oorzaken, over de behandeling van zuigelingen enz, welke bij de Inlanders een gunstig onthaal vonden. Verder werd door hem, om de groote sterfte onder de zuigelingen te doen verminderen, een soort maternité opgericht met behulp van het Leger des Heils en een comité van dames uit Cheribon.

Dat de Inlandsche bevolking deze arbeidzaamheid zeer waardeert, mocht ik bij vele gelegenheden opmerken, maar komt ook daadwerkelijk tot uitdrukking door de groote medewerking, die de heer Scholl van haar mocht ontvangen.

Ondertusschen had ik op 17 en 18 November, nadat ik van den Resident bericht ontvangen had, dat de eerste groote schoonmaak zijn einde naderde, eene inspectie gehouden over hetgeen tot nu toe verricht was. Na afloop van deze inspectie, waarbij het Hoofd van plaatselijk bestuur, de Regent, de Controleur, de Civiel geneesheer en Dr. Scholl mij vergezelden, werd ten huize van den Resident eene bespreking gehouden, waarbij naar aanleiding van mijne bevindingen nogmaals te berde werd gebracht de noodzakelijkheid, dat ook het locale ressort zijne medewerking verleende. Reeds vroeger, onder den vorigen Asistent-Resident, was gevraagd of de gemeente Cheribon zich met de hygiënische aangelegenheden in de kampongs wenschte in te laten. Hierop werd door den Voorzitter van den gemeenteraad ontkenkend geantwoord. Of deze tot dit antwoord gerechtigd was, valt m.i. moeilijk uit te maken, aangezien de notulen van de vergadering, waarin dit ter sprake kwam, geen duidelijk beeld geven van de opvattingen van den Raad in zijn geheel. Op de vergadering ten Residentiehuize werd de wenschelijkheid ingezien, het locale ressort een werkzaam aandeel te laten nemen in de gezondmaking van Cheribon.

Het resultaat was, na eenige briefwisseling, dat voorloopig de beide reinigingsdiensten, gemeente- en kampongreiniging, onder leiding van Dr. Scholl kwamen, die dan met 's Raads wenschen rekening had te houden.

Door de hygiënische commissie was echter de wensch uitgesproken een eigen gemeentelijken gezondheidsdienst in te richten.

Op verzoek van den Voorzitter van den Gemeenteraad heb ik daarna op 18 Mei 1916 eene vergadering bijgewoond van de

hygiënische commissie en den Directeur van Gemeentewerken teneinde te bespreken op welke wijze eene definitieve regeling mogelijk is, waarop de gemeente zelf de verbetering van den gezondheidstoestand ter plaatse ter hand kan nemen.

Het bleek mij dat aanvankelijk bij de hygiënische commissie de bedoeling voorzat om een gezondheidsdienst in te stellen op den voet ongeveer als dien te Batavia. Er werd toen door mij betoogd, dat de regeling, door de Regeering reeds getroffen of nog te treffen ten opzichte van gezondheidsdiensten, voorloopig alleen gold voor de drie groote hoofdplaatsen. Dat deze gezondheidsdiensten vooreerst daarom voor kleine gemeenten als Cheribon niet geschikt konden zijn, omdat de salarissen der vaste kern voor een dergelijken dienst, als een Europeesch geneesheer en een Inlandsch arts minstens, te zeer op het budget zouden drukken en omdat, wanneer eenmaal de dienst goed in gang was, er voor beide geneeskundigen ook niet voldoende werk zou zijn.

Meer oeconomisch ook met het oog op het beperkte aantal artsen, ware het, aan den eerlang aan te stellen gewestelijk gouvernements-arts tevens geneeskundig werk voor een eventueelen gezondheidsdienst op te dragen.

Wil nu de gemeente de gezondheidszorg binnen zijn ressort zooveel mogelijk behartigen, dan zou de taak van dezen gewestelijken gouvernements-arts, voorzoover werkzaam voor het Rijk, zich hebben te bepalen tot:

- 1e het onderzoek naar den staat der volksgezondheid (de statistiek);
- 2e de hulpverleening bij de bestrijding van epidemische ziekten.

Voor al het overige zou deze geneeskundige aan de gemeente zijn hulp verleen, hetzij door middel van advies, door het houden van toezicht of door uitvoering van een taak, op verzoek van den Gemeenteraad.

De vraag wat de gemeente dan vast zelf kan aanpakken, werd aldus beantwoord:

- zorg voor afwatering van den bodem;
- zorg voor drinkwater;
- algemeene reinigingsdienst, waaraan eventueel muskietenbrigades verbonden;
- woning-toezicht en verbetering van de volkshuisvesting, desinfectie-brigades;

toezicht en regeling van het begrafeniswezen;

toezicht op broodbakkerijen, melkerijen, slachterijen, limonade- en ijsfabrieken, in het algemeen op eet- en drinkwaren, waarvoor meestal geen medicus benoodigd is, tenzij voor het geven van advies. Maar ook daar, waar toezicht of contrôle van een geneeskundige wenschelijk is, bestond er mijnerzijds geen enkel bezwaar zulks aan den gouvernements-arts op te dragen, in den vorm, die de gewenschte zeggingskracht van de gemeente over dit gebied onaangetast laat, dus als een werk vóór de gemeente te verrichten.

De hygiënische commissie kon zich in algemeenen zin hiermede vereenigen en zou, in overleg met den Voorzitter, den gemeenteraad voorstellen doen om op de komende begrooting posten, voorloopig voor een deel der bovengenoemde werkzaamheden, te plaatsen.

Ondertusschen waren reeds maatregelen genomen om meer orde op de begraafplaatsen te stellen, zoodat thans mogelijk is alle gestorvenen voordat zij begraven worden te doen schouwen.

Was het aandeel, dat het locale ressort tot nu toe had in de pogingen om Cheribon's gezondheidstoestand te verbeteren, nog niet groot, m.i. grootendeels een gevolg van misverstanden en daaruit voortvloeiend wantrouwen, het blijkt thans, dat de wil om deze taak zooveel mogelijk zelf op te vatten, bij de gemeente bestaat en de eerste stappen om tot dit doel te geraken reeds verricht zijn.

De gehouden besprekingen wettigen de verwachting, dat een vruchtbare samenwerking tusschen de gemeente Cheribon en het Land mogelijk zal zijn.

*De Inspecteur van den Burgerlijken
Geneeskundigen Dienst in West-Java,*

J. J. van Lonkhuizen.

Iets over het woningvraagstuk in de Indische gemeenten.

Het is een opstel zonder materiaal van feiten en cijfers en daarom zonder veel pretentie. 'n Los neêrgeschreven beschouwing naar aanleiding van wat bezonken ervaring en rustige overdenking van hetgeen welhaast iedereen, die in een groote Indische gemeente leeft, om zich heen kan zien en dan gemeenlijk ook ziet.

'n Poging tot groepeerings van overbekende feiten, waaruit de communale politicus zijn koers kan afleiden en overdenken — zoo noodig — waarheen de steven te wenden.

Dit laatste zal zoo gemakkelijk niet vallen, omdat al in Europeesche landen men tot het besef gekomen is dat wat in de ééne gemeente een uitstekende politiek bleek, in een andere gemeente juist leidde tot ongewenschte resultaten.

Kan 't ook anders, waar althans in West-Europa de verschillende theoretici het woningvraagstuk deels beschouwden als een grond-prijzen-probleem, of als een credietkwestie, of als een vraagstuk van bouwrecht of als een (gequalificeerde) loonkwestie?

En dáár een bevolking welker welvaarts-lagen vrijwel identiek zijn met die van het geleidelijk opklimmend inkomen, ook al wisselt naar den aard der verschillende beroepen het percentage van het inkomen dat voor woninghuur wordt besteed.

Dáár een bevolking die leeft in eenzelfde economisch systeem, eene die geacommodeerd is aan het bewoonde land, een *blijvende* bevolking en eene van nagenoeg dezelfde afstamming, met een variëteit van behoeften die zich quantitatief laat berekenen, doch die meestal niet in wezen verschillen.

Hoe geheel anders in de Indische steden, waar, behalve de Europeesche vragen van woningpolitiek — die daarenboven niet

in dezelfde verhouding en met dezelfde intensiteit op elkaar inwerken — nog andere problemen opduiken en oplossing eischen als daar zijn: die van koloniale politiek, van volksopvoeding, van hygiëne, van blijvers en trekkers, van dualisme of associatie-politiek?

Een beschouwing als die, waartoe ik me hier heb neergezet, kan dan ook niet veel méér beteekenis hebben, omdat het hier geldt het leggen van een draad door een labyrinth. Wie zal erkennen, dat de draad den kortsten weg geeft om uit het labyrinth te geraken, gesteld al, dat hij 'n oplossing, een uitweg kan doen vinden?

In één ding verschillen we hier te lande wel wat van Europa: het Indische stadsbeeld is niet zoo gevarieerd, de Indische gemeenten geven geen zeer onderscheiden prospecten, noch uiterlijk, noch innerlijk. Men zou wellicht onderscheiden kunnen tusschen de groote gemeenten en de kleinere; de grootere zijn alle even hulpeloos, geven een even treurig beeld.

De woningkwestie in de Indische gemeenten is acuut geworden, doordat die gemeenten aan het groeien zijn. Een oogenblik luwte is ingetreden toen, noodgedwongen, de Europeanen, zich accomodeerend, leerden *minder* eischen te stellen aan hun woningen, de armoe aan erf, land, ruimte, lucht bedekkend onder het mom van „moderniteit”; wagenkamers, tot paviljoenen omgebouwd, bewoond werden door menschen die den kampong toch niet konden binnenkruipen, kleine huizen werden gebouwd en gehuurd, die niet eens zoo heel langzaamaan even prijzig werden als de ouderwetsche, ruime huizen op grooter erf. Hetgeen wederom een prikkel werd tot splitsing van groote erven en een wild uitbarstende bouwspeculatie waarvan het eind nog niet is te overzien.

En de Europeaan verdreef den Inlander en dezelfde bouwspeculatie was mede oorzaak van een overbevolking der kampongs.

Een betrouwbare geschiedenis van het toenemen der woningmoeilijkheden zal wel nooit kunnen worden geschreven, omdat betrouwbare statistieken te eenen male ontbreken. We zullen het moeten doen met de foto's van den heer Tillema en de nota's van enkele Semarangsche raadsleden.

En toch zou het voor de oplossing der „Bodenfrage” van veel gewicht kunnen zijn, de feiten naar behooren te kennen.

Indien de oorzaak van de stijging der grondprijzen in de groote Indische gemeenten te vinden is in een trust van de groote woningbezitters-exploitanten, dan zal een ruim aanbod van gemeentelijk bouwterrein een welkome koelte kunnen brengen op de woningenmarkt.

Is de oorzaak te zoeken in een behoefte aan bouwterrein door stijging van het normale inkomen van sommige klassen der ingezetenen of door het vestigen van meer centra van handel of industrie in de gemeente, dan zal een aanbod van bouwterrein, mits in *groote* hoeveelheid en op hetzelfde oogenblik, een oogenblikkelijke verandering kunnen geven.

Ligt de oorzaak in het gemis van goedkoop bouwcrediet, dan zal een gemeentelijke hypotheekbank de goede oplossing kunnen brengen.

Is de oorzaak te vinden in de irrationeele bouworde der Indische steden met haar slecht geregeld verkeerswezen, als de inwoners, door den gerekten bouw der stad en het ontbreken van goede en goedkoope verkeersmogelijkheid, gedwongen worden tot het wonen in overbevolkte centra en de vraag naar woningen in die centra het aanbod daarvan in belangrijke mate gaat overtreffen, dan zal geen exploitatie van bouwterrein in de peripherie mogelijk zijn zonder verbetering van het locale verkeerswezen.

En als bij niet al de opgenoemde oorzaken de belangen van de kapitaalkrachtige Europeanen betrokken zijn tegelijk met die van de minder bedeelden; als, zij het tengevolge van de ruimere marge die het inkomen van de ééne groep heeft boven de andere, zij het in verband met een opvoering van den levensstandaard van enkele bevolkingsgroepen, de andere in economischen zin in de achterhoede geraken of *verder* achterop, dan zal het belang van die eene groep burgers lijnrecht staan tegenover dat der andere, als van twee mannen die worstelen om een plaats op het wrak.

Een aanbod van bouwterrein-alléén zal dan niet baten. Het aanbod zal dan omvatten moeten terrein voor *alle* lagen der bevolking voor wie de terreinbehoefte aanwezig is en voor al die lagen in volle noodige hoeveelheid.

Het aanbod van bouwterrein zal dan zoo groot moeten zijn, dat de behoefte van alle leden van alle groepen volkomen wordt bevredigd.

Maar dan zal de prijs der gronden in de peripherie — bij aankoop door de gemeente — zich moeten richten naar dien van de bouw-

gronden, die het laatst in exploitatie zijn gekomen. Met andere woorden: dan zal de gemeente, rentetrekend, economisch precies dezelfde positie innemen als de gehate bouwspeculant van thans—en voor de burgers zal het wel om het even zijn of ze abnormaal hoge grondhuren moeten betalen aan een kapitalist of aan de gemeente, of den grond moeten aanbieden beneden den kostprijs.

Aangezien echter rente en aflossing moeten worden betaald voor het gansche geleende kapitaal (geen moderne gemeente toch zal een grondbedrijf beginnen met fondsen uit de gewone middelen) betaalt alsdan het meer gegoede deel der burgerij een goed deel van de huren der minder goed gesitueerden.

Daartegen is niets in het midden te brengen, dat waarlijk een steekhoudend argument mag worden genoemd.

Niettemin zal in de practijk zich dan openbaren een drang der economisch bevoorrechten om aan die „philanthropie” paal en perk te stellen met het *mogelijke* gevolg, dat de goed-bedoelde gemeentelijke grondpolitiek ten slotte leidt tot een afscheping der kleine luyden met minimum-woningen.

Voor een land als Indië, waar het klassieke egoïsme in elk economisch beweeg met een lichtje is te zoeken, waar de meerderheid der bevolking economisch achterlijk is en de behoefte aan hetgeen wij Europeanen onder een „goede woning” verstaan door die bevolkingsmeerderheid nog niet eens wordt gevoeld, daar zal *die* grondpolitiek de strekking *kunnen* hebben, het volk klein te houden, achterlijk, een rem voor economischen vooruitgang van het geheel.

Tenzij: tijdig gronden konden worden aangekocht die in de naaste toekomst niet tot bouwgrond bestemd behoeven te worden, als wanneer de mogelijkheid dat die gronden plotseling mede zullen worden aangeboden, de markt langer zal kunnen influenceeren.

Maar dan bestaat niettemin het gevaar, dat die goedkoope gronden de meest onbemiddelden tot zich zullen trekken en een latere exploitatie als bouwgrond zeer zullen bemoeilijken.

Men vergeve mij deze aberraties op economisch terrein: ze hebben slechts ten doel te waarschuwen tegen het onderschatten der moeilijkheden.

Van sommige Indische gemeentepolitici hoort men een a prioristische meening verkondigen dat oplossing der zoo hoogst moeilijke

vragen der woningpolitiek alléén mogelijk is door aanbieding van gemeentelijk bouwterrein; van anderen, dat het panacée daarin gelegen is, dat de gemeente zelve woningen aanbiedt beneden den kostprijs.

Beiden kunnen ze gelijk hebben, maar zoo eenvoudig is de zaak niet. Het geldt hier goed inzicht, maar ook berekening van het voor en tegen, nog méér kijk op de economische gevolgen der maatregelen of complexen van maatregelen.

Uit het vorenstaande bleek reeds, dat de met het woningvraagstuk verbonden kwesties hier te lande niet geheel dezelfde zijn als in West-Europa.

Het klassiek-Indische stadsbeeld is anders dan het Europeesche en de samenstelling der bevolking eveneens.

Evenals in de Europeesche steden zijn de tegenwoordige wan-toestanden der Indische ontstaan uit onbekendheid met en voor een goed deel ook een gevolg van niet geheel onopzettelijke verwaarloozing der stadsbelangen, gehuwd aan wanbegrippen omtrent de „heiligheid van den eigendom”, voor Indië nog bovendien het schromelijk en door onkunde gesanctioneerd ontzag voor de „particuliere landerijen” of de „autonomie van de desa”.

Tijdsige uitzetting der grenzen van de voor verschillende groepen der bevolking bestemde wijken had véél kunnen voorkomen.... indien de „soesah” niet te groot ware geweest.

Men kent het klassieke beeld der West-Europeesche tegenover dat der Indische gemeente. Daar een „oude stad”, een binnenstad met compacte woningbouw en daarmee gepaard gaande huren en pachten; al verder van het middenpunt de overige wijken, soms voerend tot de moderne tuinstad aan de peripherie.

In Indië een of meer ghetti, meest van Chineezen: drukke handelswijken met verdiepinghuizen, waaraan de gevellijn samenvalt met den weg-grens, zonder veel licht of lucht, elk plaatsje benut.

En daaraan rijen zich de lange, eeuwig lange straten, van meer of minder belang, met grooter en kleiner huizen, steeds van het Europeesch-Indisch type: voorerf, villa zonder bovenbouw, bijgebouwen.

En tusschen die straten de kampongs der Inlanders, onbestraat, met huisjes van bamboe of houten stijlen met gevlochten matten wanden, met luiken en geen vensters, geen vloeren, geen bad- of waschgelegenheid, geen W. C., dakbedekking van atap, die hier en daar (bij vernieuwing) moet wijken voor pannendaken.

En in elk van die al zeer oude huisjes huist gansch een gezin. En dan aan elkaar gebouwde kamers, risjes vormend van „huizen”, al aan elkaar, met niet veel meer dan één kamer en een waterput, of voor logies aan „paying guest” bestemde pondoks, waar de kamers, alle bijkans uitkomend in een lange gang, verstoken zijn van alle licht en lucht.

In het midden wordt er gekookt.

Als nog even is gememoreerd, dat het meerendeel dier huisjes op invallen staat (het is geweldig, hoeveel weerstandvermogen zulk een uitgeteerde bamboewoning nog heeft), dat men er vensters meestal mist, dat de waterafvoer er gebrekkig is, dat in vele kampongs open faecaliën-kuilen zich bevinden, alle kampongs sterk naar urine geuren; dikwijls onder water staan, waardoor de faeces door de kampongs dolen; dat in de goten, die tévens als zoogenaamde afvoerkanalen voor onreine stoffen dienst doen, gewasschen wordt en gebaad, voorts dat de huisjes er meeren-deels schots en scheef door elkaar staan, — dan is het beeld wel niet volledig, maar is het voornaamste toch wel opgenoemd.

Hierboven sprak ik van een achterlijke bevolking. In tweeërlei opzicht.

Vooreerst, dat ze nog niet geleerd heeft „te zorgen voor den dag van morgen”, zij het uit aangeboren fatalisme, zij het een gevolg van de doemwaardige politiek van bescherming ten opzichte van den Inlander, die nog steeds niet heeft plaats gemaakt voor een regeersysteem van economische harding; en ten tweede, dat ze evenmin geleerd heeft, hare behoeften lager te stellen.

Voor den Inlander is de woningkwestie vooral en bovenal eene van volksontwikkeling en het is, naar ik vast overtuigd ben, een der meest dure plichten van de Indische gemeenten, de Inlanders te leeren hoe ze moeten wonen. Leeren, met zachten en met harden dwang.

Niet alleen om de gezondheidsbelangen van de Europeanen, die, levend op een mestvaalt, bloot staan aan de verschrikkelijke ziekten die woekeren in het vuil der groote steden, maar ook om dat der Indische maatschappij.

Want niet alleen dat de volksziekten, ontstaan door den deerniswaardigen toestand der stadskampongs, de volkskracht verminderen, het individu de veerkracht ontnemen, maar vooral ook omdat een minimum aan levensbehoefte met minimum van loon een bevolking geeft die allen vooruitgang remt.

De eischen, die het volk in de landen van West-Europa stelt aan zijne woning, vermeerderen met het toenemen van zijn levenskracht en economisch besef. Omgekeerd zal een stellen van hooger eischen aan woning en leven de „productiekosten aan den arbeid”, als ik het zoo eens mag noemen, voor dalen behoeden.

Een volk zonder behoeften is een volk zonder toekomst.

Maar dan is men in Indië met het enkel aanbieden van bouwterrein geen stap verder, omdat het hier geldt een der grondslagen van de Indische maatschappij: de economische en sociale positie van het meerendeel der stadsbevolking.

Daar zal regeland en dwingend moeten worden opgetreden. Streng ingrijpen van bouw- en woningtoezicht zal de kampongs hebben te normaliseeren, krotten onbewoonbaar te verklaren, hulp bieden bij den opbouw der nieuwe woningen. Daarnaast zal de gemeenschap goedkoope bouwcredieten hebben te verschaffen en nieuwe terreinen voor kampongbouw beschikbaar te stellen.

Maar — wil men ontkomen aan het gevaar, dat de geldman de voordeelen zal plukken van de kampong-bouwpolitiek, dan zal het onontkomelijk zijn, dat de gemeente zelve de kampongs bouwt en exploiteert en, door een stelsel van premiën of anderszins, het volk léért de huizen goed te bouwen.

Er is me een gemeente bekend, waar men zich heeft beperkt tot het geven van bouwcredieten in een kampong en nu ziet men dat inmiddels erven verkocht zijn en de eigenaar van huisjes een exorbitanten grondhuur betalen moet.

Indien een gemeente aan sociale bouwpolitiek wil doen, dan heeft ze er in de aller-allereerste plaats voor te waken, dat ze geen gelegenheden schept voor uitbuiting van den economisch zwakkere.

Als men de langgerekte bouworde der Indische steden aanziet, dan komt men aldra tot het besef, dat de oorzaken der woningkwestie hier goeddeels liggen op sociaal-economisch gebied.

Want — ook alweer mede doordat de tusschenliggende kampongs geen groote behoefte hebben aan gas, electriciteit, waterleiding enz. — zijn de kosten van alle nuttigheidswerken, voor den Europeaan onontbeerlijke behoeften geworden, buitensporig veel hooger dan die in Europa.

Bebouwing van veel terrein buiten het centrum of de centra zonder goed en goedkoop verkeer is practisch nergens mogelijk

gebleken: maar voor de Indische steden met haar gerekte bouworde kan het verkeer nooit zoo goed en goedkoop worden als in de Europeesche gemeenten, omdat die steden niet zoo dicht bebouwd zijn.

En zoo het is met het verkeer, gaat het met al de andere voorzieningen die een onafscheidelijk geheel uitmaken met het woningvraagstuk.

Wanneer men bedenkt, dat in één dicht bevolkte Rotterdamsche straat méér gas-aansluitingen zijn dan in een honderdmaal grootere woonwijk van Insulinde's hoofdstad, dan weet men tevens, dat het stadsleven in die stad van ontzettende duurte *moet* zijn en dat de buitenwijken niet bij voorkeur aangewezen zijn voor de huisvesting van menschen met kleine beurzen.

Daarbij komt, — gelijk ik reeds zeide — dat in de centra kampongs bestaan, welker bevolking weinig behoeften kent.

Eerst als die bevolking haar eischen hooger zal hebben leeren stellen, op hooger economisch niveau zal zijn gekomen, zal de tijd aanbreken dat goedkooper voorziening in de woningbehoefte mogelijk zal zijn.

Een gemeente die dat proces niet in de hand werkt, kent haar taak niet.

En inmiddels zal men er niet aan kunnen ontkomen de gesloten bouworde in de binnenstad — zij het met vermijding van de fouten, die vroegere perioden ten opzichte der Europeesche steden en vele Amerikaansche hebben begaan — te bevorderen.

Een Indische gemeente heeft nog meer licht en lucht noodig als een Europeesche, doch er zijn grenzen die niet mogen worden overschreden en in enkele gemeenten leidt de stijging der grondprijzen er reeds toe, de erven te besnoeien. Een zelfgenezing van de zieke Indische stad.

In technischen zin is het woningvraagstuk der Indische gemeente 't omgekeerde van dat der Europeesche zusteren. Klinkt daar het wachtwoord: „naar het land” en ontruiming der city, in Indië zal de normaliseering der binnenstad hoofddoel moeten zijn, niet: uitbreiding.

In Indië zal de centrale concentrische bouworde de eenige voorloopig te aanvaarden oplossing zijn voor het vraagstuk der exploitatie van nieuw bouwterrein.

De latifundiën hebben het oude Italië vermoord. De luxe-woningen der Europeanen — en de kortzichtige politiek der Regeering

die soms groote emplacements midden in de bewoonde stad onderhield en daardoor een aanzienlijke indirecte belasting legde op de stedelingen — die luxe-woningen hebben de ontwikkeling der Indische steden zeer benadeeld.

Er moet in de steden zelve ruimte vrijkomen of vrij gemaakt worden voor de leden der minder gegoede burgerij.... alhans, indien de grondprijzen van thans dat niet reeds beletten.

Stads-uitbreiding kan slechts aan de moeilijkheden van de beter gesitueerden tegemoet komen, maar zal nimmer tot het gewenschte resultaat kunnen leiden, indien ze niet vooraf wordt gegaan door een grootere concentriciteit van bebouwing.

Doch hoever mag men, moet men gaan?

Welk deel van het oppervlak moet onbebouwd blijven, welke maximum-breedte moet men voorschrijven voor de straten, welk minimum?

Aan welke eischen zal de woning van den Inlander moeten voldoen, nu en in de toekomst?

Tot welke prijzen kunnen kampongwoningen worden aangeboden?

Het is uit dezen chaos dat de stadspoliticus zijn weg zal moeten zoeken.

Een chaos van vragen en problemen. Een zee. Maar als kompas kan moeilijk wat anders dienst doen dan de intuïtie.

Want betrouwbare gegevens — ik zegde het reeds — ontbreken.

Men weet niet hoeveel inwoners de gemeente — elke gemeente — heeft, en hoe die verdeeld zijn.

En hoe groot de inkomsten zijn van het gezin en uit hoeveel leden de gezinnen bestaan.

En welk deel van het inkomen besteed wordt aan huishuur, grondhuur, besteed moet of kan worden aan uitgaven voor verkeer, water, gas.

Men weet niet ééns of de doorsnee-Inlander, die ingezetene is eener groote gemeente, dom is of zich dom houdt, dan wel máákt.

Kortom; de gemeenten hebben geen Inlandsche bevolkingsstatistiek, hebben geen materiaal, waardoor ze kunnen *regeeren*.

Wat ze kunnen is: proeven nemen en op avontuur varen.

Het is een jammerlijke toestand.

Verdere conclusies zullen uit het bovenstaande *niet* worden getrokken, daarvoor is de zaak te gecompliceerd en te vaag.

En te onvolledig óók.

Maar indien ik een enkele conclusie zou maken, dan zou ik me zeker allereerst werpen op het verkeersvraagstuk en me afvragen of niet de tijd gekomen is om na te gaan, in hoever de Indische gemeenten er recht op hebben dat het locale verkeer volkomen naar h  ar goedvinden werd geregeld en of het oirbaar is, dat de winsten uit dat verkeer geheel ten goede komen aan de exploitanten (concessionarissen of schatkist) doch niet aan de gemeenten die alleen het nadeel hebben van de toestanden die dat verkeer mogelijk maken en geen voordeel.

Maar d   r zouden cijfers aan te pas komen; en cijfers zijn er niet. . . .

Mr. I. Hen.

Het lot der in Nederland verblijvende Inlandsche bedienden.

Het is een droevig onderwerp, dat ik thans ga behandelen, doch niettemin wil ik gaarne aan het verzoek der redactie voldoen, om, door middel van dit tijdschrift, meerdere bekendheid te geven aan een misstand, die ons, als koloniale mogendheid, zeker niet tot eer strekt.

Daar leven in Nederland eenige honderden personen van Inlandschen landaard, wier positie in vele gevallen niet zoo heel veel van lijfeigenschap verschilt. Rechthoosheid is in elk geval vaak hun deel. Al kan onmiddellijk toegegeven worden, dat het meerendeel der zich daar te lande bevindende *baboes* en *djongos* geen reden tot klagen over de door hen ondervonden behandeling heeft, het staat tevens vast, dat in verschillende gevallen inlanders er bejegend worden op een wijze, die doet denken aan de Middeleeuwen, toen de heeren zich met hun lijfeigenen alles konden veroorlooven wat hun in den zin kwam.

Het eerste geval, hetwelk mij ter oore kwam en waardoor mijn aandacht op de veelvuldig voorkomende misbruiken ten nadeele van Inlandsche bedienden gevestigd werd, betrof een baboe, die, tegen haar wil, naar Europa medegenomen werd, zonder het gebruikelijke handgeld gekregen te hebben en eveneens zonder van warme kleeven voorzien te zijn geworden.

Medelijdende passagiers voorzagen haar, toen de familie, waarmede zij de reis gemaakt had, te Marseille gedebatteerd was en haar op de boot achterliet, van het hoogst noodige, om zich tegen de koude te beschutten.

Het geval wekte verontwaardiging, doch werd als geheel opzichzelfstaand beschouwd.

Weinig kon ik toen echter vermoeden, dat het kwaad een

betrekkelijk grooten omvang had en des te gemakkelijker kon voortwoekeren, aangezien Javanen door verschillende takken van dienst, die zich in Nederland met de bevolkingsboekhouding bezighouden, zooals het Centraal Bureau voor de Statistiek (Volkstelling) en de gemeentelijke Bevolkingsregisters, in de meeste gevallen over het hoofd gezien werden en van hun bestaan uit niets kon blijken.

Mijn aandacht werd weder op deze kwestie gevestigd door een brief van een mijner familieleden, die zich om hulp en raad tot mij wendde, betreffende een geval van voortdurend zeer slechte bejegening, door een Inlandsch meisje van omstreeks tienjarigen leeftijd ondergaan.

Het arme kind moest den geheelen dag hard werken, werd geschopt en geslagen en kreeg daarbij droog brood, nooit melk, koffie of thee, doch altoos koud water, terwijl het, ook in den winter, geen andere kleeding had dan een sarong en kabaja, niet eens kousen of schoenen.

Medelijdende menschen, die zich haar lot wilden aantrekken en verder voor haar zorgen, zagen hun daartoe aangewende pogingen falen en kregen zelfs van de hardvochtige meesteres te hooren, dat ze de overtocht van het kind bekostigd had en Pinah, zoo heette 't meisje, maar moest voelen dat ze eigenlijk slechts een slavinnetje was.

Dadelijk na ontvangst van dit schrijven wendde ik me tot nu wijlen Mr. C. Th. van Deventer, om zijn advies in te winnen, wat in dezen te doen stond.

De heer Van Deventer deelde me mede, dat dit niet het eerste, hem bekende, geval van dien aard was, en dat o.a. een dergelijke zaak door den heer Jasper onder zijn aandacht gebracht was, doch de betrokken dame, onraad bemerkend, met haar slavinnetje de wijk naar het buitenland genomen had.

Intusschen zegde de heer Van Deventer mij toe nader te zullen overleggen, wat in dezen te doen stond.

Mijn berichtgeefster, die heel wat verwijten te hooren had gekregen van eenige harer familieleden over haar bemoeienissen ten gunste van Pinah, deelde me evenwel kort daarna mede dat het slachtoffer niet meer bij haar hardvochtige meesteres was en het nu veel beter had. De zaak bleef dientengevolge rusten. Eerst eenigen tijd later, Mr. Van Deventer was toen reeds heengegaan, bleek me, dat dit ongelukkige kind weder door haar meesteres

teruggehaald was van de familie, die het liefderijk opgenomen had, en mishandelingen spoedig weder aan de orde van den dag waren, totdat eindelijk de Officier van Justitie zich met de zaak bemoeide, als gevolg waarvan het arme schepseltje, dat in 't bezit werd gevonden van een Katholiek doopbewijs, door den Voogdijraad Amsterdam II in het R.K. Gesticht St. Joseph- Nazareth te Venlo geplaatst werd. Hoezeer het ook betreurende, dat het meisje niet naar haar land teruggezonden kan worden en in een haar zoo geheel vreemde omgeving grootgebracht worden zal, bleek me toch uit eenige brieven van de moeder-overste van het gesticht en ook van haar zelf, dat ze het thans goed maakt. Het blijft intusschen vreemd, dat, zonder dat gebleken is of er behoorlijk onderzoek naar de verblijfplaats harer ouders gedaan is en of deze, indien nog in leven, hun toestemming daartoe gaven, de toekomst van Pinah thans zoo geregeld is, dat ze voor Hollandsche dienstbode of winkeljuffrouw opgeleid wordt.

„Over het algemeen gaan kinderen bij het verlaten van ons gesticht in betrekking, als dienstbode of winkeljuffrouw, of naar de strijkinrichting” schreef mij de moeder-overste in haar laatsten brief en dat zal dus ook wel voor Pinah weggelegd zijn.

Gedurende het jaar 1915 kwamen mij intusschen nog verschillende gevallen ter oore van mishandeling of minderwaardige bejegening, waarvan Inlanders, in Nederland verblijvend, het slachtoffer werden, welker omstandige uiteenzetting intusschen beter achterwege kan blijven, ook omdat ik bij geen dier gevallen zelf betrokken was en slechts op gezag van derden, wier betrouwbaarheid overigens boven verdenking verheven is, zou kunnen spreken, terwijl de benodigde bewijzen voorts niet altijd gemakkelijk bij te brengen zijn.

De aard der gevallen kan echter ter kenschetsing wel vermeld worden.

Zij betroffen:

een geval van zelfmoord (echter reeds een paar jaar geleden voorgevallen, eerst in 1915 vernomen);

een geval van niet-betaling van loon gedurende verschillende maanden, onder voorgeven, dat er vanwege de buitengewone tijdsomstandigheden geen geld beschikbaar was;

een geval van het niet verstrekken van Europ. kleding aan de baboe, die dientengevolge in de ruwe wintermaanden een long-aandoening opliep en daaraan bezweken is;

- een geval van het op straat zetten van een baboe, die zich aan diefstal zou hebben schuldig gemaakt;
- een geval van zonder betaling exploiteeren der werkkrachten van twee Jav. jongens (in dit laatste geval werd intusschen bevrijding der slachtoffers verkregen en is ook verder in hun belang opgetreden);
- een geval van het zich toeëigenen van een spaarduitje der betrokken baboe, uit haar vorigen dienst, onder voorwendsel het geld voor haar te willen bewaren;
- twee gevallen van het op reis van Indië naar Holland in een buitenlandsche plaats aan haar lot overlaten van de uit Indië meegenomen bedienden.

In het laatst van 1915 een Javaansche dienstbode zoekend, met het oog op den spoedigen terugkeer met mijn gezin naar Indië, meldde zich bij mijn echtgenoot een zekere B. Satyem aan, die opgaf, sinds September 1914 in Nederland te vertoeven en zich nog te bevinden in dienst van Mevrouw M., doch vertelde dat ze, om haar land spoedig weer te kunnen zien, gaarne van betrekking zou veranderen.

Men kwam spoedig tot overeenstemming en Satyem zou 1 Februari in dienst treden.

Toen mijn vrouw zich echter eerst schriftelijk, daarna mondeling om getuigen tot Mevrouw M. wendde, bleek deze er weinig voor te gevoelen haar baboe te laten gaan en niet dan na heel wat moeite, gelukte het Satyem den 16den Februari bij ons in dienst te treden.

Zondag den 20sten Februari d.a.v. haar uitgangsdag hebbende, kwam zij 's avonds, direct na thuiskomst, zich tot mij met een klacht wenden over haar vorige Mevrouw, die haar nog altijd het loon van 6 volle maanden en twee maanden gedeeltelijk en de helft van het haar toegezegde handgeld schuldig was en onder allerlei voorwendsels de eindafrekening steeds verschoven had, daarbij zeggend, dat zij geldzendingen uit Indië wachtte en het immers goed bij haar bewaard was. Kort geleden had Satyem een bedrag van f 20.— noodig gehad en dit niet kunnen krijgen in mindering van het door Mevrouw verschuldigde bedrag, doch slechts ter leen; Mevrouw kon die f 20.— niet zoo heel lang missen en dat andere bedrag zou in elk geval later terecht komen.

Eenige dagen voor haar overgang in onzen dienst werd de som van f 20.— in zijn geheel aan mevrouw M. terugbetaald, doch toen Satyem Zondag 20 Februari op de eindafrekening ging aandringen, weigerde mevrouw haar een cent te voldoen.

Een, namens Satyem, door mij opgesteld schrijven, had eveneens weinig resultaat.

Mr. Belinfante, advocaat en procureur te 's-Gravenhage, verklaarde zich bereid, den eisch van B. Satyem contra Mevrouw M. voor het kantongerecht te behandelen.

Tal van moeilijkheden werden hierbij intusschen ondervonden, tot goed begrip waarvan hieronder eerst een uiteenzetting moge volgen van de, bij sommige takken van openbaren dienst in Nederland, gebruikelijke methoden bij voorkomende aanrakingen met Inlanders.

Kort na mijn tewerkstelling aan het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage bleek mij, tot mijn niet geringe verbazing, dat noch de „Uitkomsten der negende tienjaarlijksche volkstelling", noch eenige andere Statistische publicatie licht verschaffen omtrent het aantal in Nederland verblijvende inlanders. Wel kunnen wij aanstonds uit onderscheiden census-rapporten der Eng. Koloniën te weten komen, hoeveel Javanen, Palembangers, Bandjareezen, Boegineezen, Maleiers van de Westkust enz. er in de verschillende deelen van het Britsche wereldrijk vertoeven, doch hoeveel er in Nederland verblijven, dat weet niemand.

Wel vinden wij in het IIIe deel der hooger genoemde „Uitkomsten" blz. 226 e.v. een opgave van het aantal personen in Nederland woonachtig, die geboren waren in een der Nederlandsche Koloniën, hetwelk totaal 15031 bleek te bedragen, doch elke onderscheiding tusschen Europeanen, al dan niet van gemengd ras, eenerzijds, en inlanders anderzijds ontbreekt en het is bovendien zeer twijfelachtig of de inl. bedienden wel geteld zijn.

Hoe onwaarschijnlijk het ook moge voorkomen, dat een geheele categorie van personen aan de aandacht van den in Nederland zoo goed georganiseerden dienst der Volkstelling zou ontsnapt zijn, ik meen er toch toe te moeten overhellen dit te gelooven, aangezien op blz. 210 en 211 derzelfde publicatie slechts melding gemaakt wordt van de aanwezigheid van 54 Mohammedanen. Alleen aan daar te lande studeerenden van inl. landaard, die toch grootendeels zullen opgegeven hebben den Moh. godsdienst te belijden, komt men reeds spoedig tot dertig à veertig jongelieden.

Ook zijn eenige Turken en Perzen in Nederland metterwoon gevestigd, terwijl er ten slotte steeds Nederlanders, zij het ook zeer enkele, gevonden zullen worden, die opgeven Mohammedaan te zijn, evenals er Nederlandsche Boeddhisten zijn.

Op deze wijze komt men reeds spoedig tot het cijfer 54, waarin vermoedelijk dan ook slechts zeer enkele der verschillende honderden baboes begrepen zijn.

De verklaring van dit merkwaardige verzuim, dat tijdens de Volkstelling plaats vond, dient waarschijnlijk eenerzijds gezocht te worden in de eigenaardige opvattingen, die sommige gemeentelijke bevolkingsbureaux er op nahouden betreffende de inschrijving van inlanders in de bevolkingsregisters, terwijl anderzijds veel Indische verlofgangers, ook al blijven ze twee jaar en langer in Holland, nalaten hun inl. bedienden te doen inschrijven en ze eveneens bij gelegenheid der verstrekking van telkaarten niet opgaven onder de leden van hun gezin.

Dat de gemeentelijke bevolkingsbureaux eigenaardige opvattingen huldigen betreffende de inschrijving van inlanders, bleek me, toen ik voor de hierboven uiteengezette loonkwestie een bewijs van inschrijving van de, zich in mijn dienst bevindende, inl. vrouw B. Satyem aanvroeg, hetwelk zij noodig had teneinde een bewijs van onvermogen te kunnen verkrijgen, hetwelk haar in staat zou stellen, kosteloos tegen haar vorige meesteres, die haar nog 6 maanden loon schuldig was, te procederen.

Men verklaarde aanvankelijk mij geen bewijs van inschrijving te kunnen verstrekken, aangezien B. Satyem niet ingeschreven was.

Nu kan het zeer goed mogelijk zijn, dat haar vroegere meesteres haar gedurende de ruim 16 maanden, dat ze reeds in 't land was, niet liet inschrijven, doch ik had behoorlijk en tijdig na haar indiensttreding bij mij voor verstrekking van de vereischte opgave aan het bevolkingsregister zorg gedragen en deelde dit ook den dienstdoenden ambtenaar mede, die meteen, na eenig zoeken, verklaarde, dat mijn opgave inderdaad bleek ontvangen te zijn, doch men deze voorloopig had terzijde gelegd, wegens de groote moeilijkheden, verbonden aan inschrijving van personen, die geen familienaam bezitten en niet hun geboortedatum kennen.

Men was bovendien meestal geneigd aan te nemen, dat inl. bedienden toch slechts zeer tijdelijk in Nederland verblijven en

hun inschrijving derhalve van weinig belang moest worden geacht. Eerst na herhaalden en zeer sterken aandrang ging men tot inschrijving van B. Satyem over.

Het bleek mij intusschen bij nader onderzoek, dat van de wellicht enkele honderden te 's-Gravenhage verblijvende inlanders slechts zeer weinige ingeschreven waren. Men gaat n. l. liever niet daartoe over. Te Amsterdam worden, blijkens mededeeling van den Chef van het Bevolkingsregister, *wel* speciale instructies aan de bevolkingscontroleurs verstrekt om deugdelijke informaties in te winnen betreffende de aanwezigheid van inl. bedienden. Het gemis van behoorlijke gegevens omtrent naam en geboortedatum wordt daar echter ook als een bezwaar gevoeld.

De heer Methorst, Directeur van het Centaal Bureau voor de Statistiek, wien ik met mijn bevindingen in kennis stelde, verklaarde het volkomen met mij eens te zijn, dat het ten zeerste wenschelijk moet geacht worden, bij de eerstvolgende Volkstelling speciaal rekening met de categorie van hier te lande verblijvende inlanders te houden. Het zou met het oog daarop van veel nut zijn, indien de Centrale Commissie voor de Statistiek bij het indienen van voorstellen betreffende de op 31 December 1919 te houden 10e algemeene Volkstelling terdege rekening zou willen houden met de aanwezigheid van Inlanders in Nederland, terwijl de gemeentebesturen nadrukkelijk vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken zouden dienen gewezen te worden op hun verplichting, ook Inlanders in de bevolkingsregisters te doen inschrijven.

Zeer wenschelijk zoude het tevens zijn de kaarten, betrekking hebbend op dienstboden van Inl. landaard, niet onder de andere te vermengen, doch afzonderlijk te bewaren, teneinde zodoende te allen tijde een behoorlijk overzicht betreffende deze categorie van personen te kunnen verkrijgen.

In de groote gemeenten zouden de bevolkingscontroleurs, bij de door hen verrichte contrôle-werkzaamheden, tevens bijzondere aandacht aan de aanwezigheid van Inl. bedienden behooren te geven; vooral in het N. W. deel der gemeente 's-Gravenhage zullen zij vele dozijnen aantreffen.

De zaak Satyem contra Mevrouw M, bleef tot dusverre een lijdensgeschiedenis. Satyem zelf had er heel wat voor over om haar recht te krijgen. Daar het voor de verschillende in te dienen stukken wenschelijk was, dat ze haar handteekening

kon stellen, bracht ik haar, die nooit onderwijs genoten had, de eerste beginselen der schrijfkunst bij en met opoffering van heel wat vrijen tijd slaagde zij erin, de grootste moeilijkheden te overwinnen. Met een bijzondere wilskracht legde zij zich er op toe en kon vrij spoedig haar handteekening behoorlijk stellen.

Dit geval staat trouwens niet op zichzelf. Er is te 's-Gravenhage een cursus voor baboes, voor onderricht in lezen en schrijven, waarvan vrij druk gebruik gemaakt wordt en waarvoor verschillende dier zoogenaamd indolente, energielooze wezens hun tijd en geld gaarne over hebben.

Op Satyem's eerste vordering werd, om formeele redenen, een weigerende beschikking van den Kantonrechter ontvangen.

Een nieuwe vordering, waarbij aan die bezwaren van formeelen aard tegemoetgekomen werd, zal eerst in December a.s. door den Haagschen Kantonrechter in behandeling genomen kunnen worden, tien maanden na het ontstaan der zaak, welk lange tijdsverloop in hoofdzaak een gevolg is van het feit, dat de echtgenoot der betrokken dame te Soerabaja woonachtig is en er dientengevolge met het uitbrengen der dagvaarding, om voor den Haagschen Kantonrechter te verschijnen, heel wat tijd gemoeid is.

Door Zijne Excellentie den Minister van Koloniën uitgenoodigd zijnde, mijn ervaringen betreffende den toestand, waarin de in Nederland verblijvende Inlandsche bedienden verkeerden, op schrift te stellen, gaf ik aan het slot mijner daartoe dd. 14 Maart jl. opgestelde nota o.m. te kennen, dat afdoende bestrijding van het euvel der clandestiene slavernij n.b.m. alleen verkregen zou kunnen worden door het invoeren eener regeling tot bescherming van de, in Nederland verblijvende, inlanders, waarbij o.m. behoort te worden voorgeschreven registratie van door Europeanen medegenomen bedienden bij vertrek uit Indië, aanwijzing van een commissie, dan wel een of meer personen, die belast zouden worden met een geregeld toezicht op de geregistreerde inlanders en zeer nauwgezet zich op de hoogte te stellen hebben van de omstandigheden, waaronder de aan hun toezicht onderworpen personen leven.

Den meesters zou de verplichting dienen opgelegd te worden, huisbedienden, zoo vaak als wenschelijk zal blijken, voor de commissie of den protector te laten verschijnen en meer in het bij-

zonder zulks binnen een maand na aankomst in Nederland voor de eerste maal te doen plaats hebben.

Een register zou tevens aangehouden dienen te worden, berustend op de gegevens uit Indië verkregen, als resultaat der registratie bij vertrek aldaar en voorts op de aanmelding bij de commissie in Nederland, terwijl dit register gemakkelijk zou zijn te verifiëren met de gegevens, op het bevolkings-register berustend.

De wenschelijkheid werd tevens betoogd van het verkrijgen der beschikking over een geschikte localiteit, als doorgangshuis, voor buiten betrekking verkeerende inlandsche bedienden, die thans meestentijds genoopt zijn een toevlucht, onder voor hen vrij bezwarende voorwaarden, te zoeken in een obscuur krotje in het Alexanderhofje (Bankastraat), terwijl zich ook ergens in de omgeving van de Wagenstraat een soort „pension” voor baboes schijnt te bevinden.

Door den Minister werden bereids, mede naar aanleiding van eene nota van de hand van Mr. Fromberg, maatregelen genomen om aan de bestaande misstanden een eind te maken door verstrekking van eene opdracht in dien zin aan den Oud-Resident Oudemans, die mij mededeelde, gegloeid te hebben van verontwaardiging over de aan het licht gekomen schandalen en die dan ook niets zal nalaten, om, voor zooveel in zijn vermogen ligt, verbetering in den vicieusen staat van zaken te brengen.

Ook van andere zijden mocht het lot der Inl. bedienden belangstelling wekken. Blijk hiervan gaven o.a. Mevrouw de weduwe Mr. C. Th. van Deventer, Mevrouw van Biema-Hijmans, presidente van den Vrouwenraad, de heeren Abendanon en Bakhuizen v. d. Brink en de Kamerleden H. van Kol, Mr. D. Fock en Mr. M. Mendels.

Er is dus gelukkig zeer veel kans, dat misstanden als de hierboven beschrevene spoedig geheel tot het verleden zullen behooren.

Moge het zoo zijn! Dan zal ook het beetje arbeid, door ondergeteekende hieraan ten koste gelegd, niet vergeefsch blijken geweest te zijn.

A. Mühlenfeld.

Bandoeng, 21 September 1916.

Bodemcongres.

Eind October a. s. zal te Djocja een Algemeen Bodemcongres worden gehouden. Aangezien dit congres, uitgegaan van het Ned. Ind. Landbouw Syndicaat, zich bepalen wil tot den bodem als zoodanig en zijne eigenschappen, voornamelijk bezien uit een oogpunt van landbouw, zal het vòòr alles een landbouwwetenschappelijk en -technisch karakter dragen.

Desalniettemin verdient genoemd congres ook in dit tijdschrift met weinige woorden te worden vermeld, omdat er verschillende onderwerpen worden aangeroerd of behandeld, die van groote maatschappelijke beteekenis en verre strekking zijn, al zal menigeen dat er op het eerste gezicht niet in zien.

Zoo is een der onderwerpen: „Grondbewerking”.

„Schoonwieden tegenover grondbedekking. Afspoeling. Behoud van den humus. Groenbemesting.” — Oppervlakkig oordeelende, zou men zeggen, dat het hier alléén gaat om dingen, die planters aangaan; maar dat is niet zoo.

Wanneer men n. l. beseft, welk een ontzettende vermindering van vruchtbaarheid, en daarmee van waarde, uitgestrekte landstreken van Java, zoowel als van sommige Buitenbezittingen, in den loop der tijden hebben ondergaan en nog heden ondergaan; wanneer men verder ziet, hoe belangrijke cultures hard achteruit zijn gegaan, en andere nog heden het schrikbeeld van een toekomstigen ondergang maar niet van zich af kunnen schudden, en men verneemt ten slotte, dat veel van die ellende te wijten is aan mishandeling van den bodem in onwetendheid, dan kan een ieder, wien het toekomstig wel en wee dezer landen ter harte gaat, niet meer onverschillig blijven tegenover den bodem, de natuurlijke basis van den landbouw. Het gaat hier in de tropen alles zoo

veel sneller dan in het moederland. In Europa hoort men zelden van „uitgeboerde gronden”; er gaan menschenlevens overheen, alvorens men in een gematigde luchtstreek dit verschijnsel opmerkt; hier kan het zich echter in weinige jaren reeds duidelijk vertoonen.

Het Gouvernement heeft enorm veel grond uitgegeven in erfpacht, op voorwaarde, dat al die terreinen na ommekomst van het contract worden teruggegeven in denzelfden staat, als waarin zij werden uitgegeven. Wat komt daarvan terecht? Bitter weinig. Vanzelf duiken dan vragen op, als: Maar waar gaan we dan heen? En heeft de staat dan geen recht om in te grijpen, als het duidelijk is, dat iemand zijnen grond, — hetzij hij dien in erfpacht (Europeanen en Chineezzen), dan wel in eigendom (particuliere landen, en alle grondbezit van Inlanders) heeft, — hopeloos vernielt, en blijvend ernstig in waarde vermindert?

Anderzijds zal op het congres blijken, dat er gelukkig in vele gevallen ook bereikbare middelen zijn, om de vruchtbaarheid, en daarmee de landbouwkundige waarde, te verhoogen. Aan dit punt sluiten ook weer tal van vraagstukken aan, die niet uitvoerig op het congres worden behandeld, maar meer op het gebied der lezers van dit tijdschrift liggen: In hoeverre zijn bijvoorbeeld ten aanzien van den grond particulieren, maatschappijen, de staat, verplicht, om naast hun zorg voor de winsten in het heden, zich opofferingen te getroosten tot verkrijging van hoogere productiviteit in de toekomst? Opofferingen niet enkel in den zin van bemesting of reboisatie, maar ook in onderwijs en voorlichting aan hen, die in den landbouw rechtstreeks werkzaam zijn.

Een ander onderwerp is: — „De invloed van het bosch op den waterkringloop. Watervoorziening der cultures in de vlakte.” — Suiker, rijst en tabak zijn hier de voornaamste der rechtstreeks belanghebbenden; hetwelk hierop neerkomt, dat verreweg het grootste deel van onze koloniale maatschappij erbij betrokken is. Neem eens even in gedachten allen weg, die bij de sawahs, de suiker- en de tabakskultuur betrokken zijn — gansche residenties zouden leeg zijn! Onze maatschappij heeft er dus wél belang bij, dat genoemde cultures zoo goed mogelijk slagen, en zij, die ze uitoefenen, er een maximum voordeel van hebben, volgens het beginsel: loon naar werken! En waar nu behalve goeden grond, genoemde cultures ook voldoende water, en dit op den juisten tijd, moeten hebben, om tot een maximumproductie te komen, —

anderzijds echter dikwijls het beschikbare water niet rijkelijk ter beschikking staat, moet men schipperen en deelen, en dat zoo rechtvaardig en billijk mogelijk. En dan staat men voor de maatschappelijke vragen: Moet men het meest bevoordeelen: den landbouwer die er het hardst met zijn lichaam voor werkt, of den planter, die meer met zijn intellect werkt? — Of: Moet het zwaartepunt liggen in een cultuur als rijst, van matige waarde aan opbrengst, maar vormende het direkte levensonderhoud van den tani, dan wel in een cultuur als suiker, die in denzelfden tijd wel vijf maal meer waarde opbrengt, doch die daarvan tweevijfde in het land laat, en met de rest een aantal gelukkigen in het moederland verrijkt?

Dèze vragen vallen echter buiten het bestek van dit bodemcongres. Daar vraagt men slechts: Hoe zorgt men het best, dat voor de erop staande cultures de grond altijd zijn optimum vochtgehalte heeft, zoodat oogstvermindering ten gevolge van teveel of gebrek aan water tot een minimum wordt teruggebracht? — Daarover zullen waterbouwkundigen, boschbouwkundigen, landbouwkundigen, suiker- en tabaksdeskundigen hun licht laten schijnen; of, als men het anders wil zeggen: in het debat zullen elkander ontmoeten zij, die opkomen voor de groote cultures, en zij, die door den staat aangewezen zijn, op te komen voor de cultures van den kleinen tani.

Zullen er op het congres kwesties worden uitgevochten? — Wel neen! Niemand weet immers precies wat hij aan water noodig heeft, noch wat hij krijgt. Waarvoor dient dan dit congres? — Wel, dat den menschen dit niet-weten eens goed duidelijk wordt, en zij dus inzien, wat er allemaal aan gegevens ontbreekt, om met goed recht bepaalde eischen te kunnen stellen. Zoo dient dus dit congres in vele opzichten niet om te verbreiden wat wij weten, maar om te constateeren en voor elkander te bekennen, wat er aan onze algemeene objectieve kennis ontbreekt, en dus—moet worden aangevuld.

Nog een punt van het programma moge hier worden aangestipt: „Noodzakelijkheid eener algemeene classificeering en kaartteering der gronden van Ned.-Indië.”

Als men het daarover eens kan worden, en het gelukt, om ook de machthebbende autoriteiten, hier en in Holland, van de nood-

zakelijkheid te overtuigen, dan zal daaruit een in het algemeen belang werkende dienst moeten voortvloeien, die veel nut kan stichten voor den tegenwoordigen landbouw, den toekomstigen landbouw, en al die nijverheid, welke werkt met aardachtige grondstoffen, die men wint, zonder in mijnbouw te vervallen.

Groot zal het nut in het bijzonder zijn voor al die nieuwe, nog onbekende streken der Buitenbezittingen, die men door middel van spoorwegen en andere verkeersmiddelen hoopt te openen.

Natuurlijk zal zoo'n dienst geld kosten; maar het zal ongetwijfeld productief besteed geld zijn, al was het alléén maar, omdat en particulieren en de staat er in vele gevallen door behoed kunnen worden, om goed geld naar kwaad te gooien, behoed n.l. voor het doen van soms zeer kostbare experimenten op landbouw- of kolonisatiegebied, die op niets dan teleurstelling uitloopen.

Ten slotte nog een enkel woord over de groote beteekenis van congressen als dit; een beteekenis, die moeilijk in cijfers te berekenen, maar des te beter menschkundig te beseffen is.

Daar zijn hier te lande heel wat groepen, particulieren zoowel als ambtenaren, allen in werk, dat verband houdt met den bodem, hoe dan ook. En door dat werk komen zoo planters, industrieelen, houtvesters ingenieurs, en ambtenaren van particuliere proefstations en gouvernementsinstellingen heel dikwijls met elkaar in contact, maar — in den regel op papier, in „stukken,” in missives. En ieder weet hoe onvolkomen dat contact is, hoe fragmentarisch, en, wat erger is, hoe onwelwillend de meeningen van den schrijver dikwijls door den ontvanger van den brief worden opgenomen, hoe hatelijk en verkeerd soms het antwoord is! Onbekend blijft onbemind! Resultaat: geen, of onvoldoende samenwerking.

Leert men elkander bij gelegenheid van zoo'n congres persoonlijk kennen, dan wordt er — in letterlijken en figuurlijken zin — veel ijs gebroken, en het kan niet anders, of de samenwerking ten bate van het geheel moet er later wèl bij varen!

M.

Economische kaart van Java en Madoera.

Het Jaarverslag van de Inspectie der landelijke inkomsten, dat eerstdaags zal verschijnen, bevat als bijlage een economische kaart van een groot deel van Java en Madoera, waarop wij in het bijzonder de aandacht willen vestigen.

Het zal den meesten der lezers van dit tijdschrift wel niet onbekend zijn, dat het landrente-onderzoek op Java en Madoera er sedert een tiental jaren in hoofdzaak op gericht is de heffing van die, op alle door de Inlandsche bevolking bezeten gronden rustende, belasting te doen plaats hebben naar de beginselen, die als resultaat van een vééljarig en nauwkeurig onderzoek en van veel pennestrijd, daarvoor ten slotte thans vrijwel algemeen als de meest billijke en rationeele worden gehuldigd, welke beginselen uitdrukking hebben gevonden in de ordonnantie van *Staatsblad* 1907 No. 277.

Aan de invoering van die z.g.n. „nieuwe landrente-regeling” in elk district gaan achtereenvolgens opmeting en kaartteering der velden, registratie der rechthebbenden en een uitgebreid, eigenlijk gezegd landrente-onderzoek vooraf. Dit laatste nu omvat o.m. ook een onderzoek naar den economischen toestand van het aan de nieuwe regeling te onderwerpen district.

Immers in de evengenoemde ordonnantie is bepaald, dat (afgescheiden van een eventueele voorloopige heffing ter verkrijging van een geleidelijken overgang, waarover hier niet behoeft te worden uitgeweid) aan landrente moet worden betaald minstens *acht* en ten hoogste *twintig* procent van de belastbare opbrengst van sawahvelden, bij de vaststelling van welk bedrag rekening zal zijn te houden met den economischen toestand. De beoordeeling van den economischen toestand heeft plaats met behulp van districtsmonografiën, naar een vast model vervaardigd.

Bij de vatstelling van deze bepalingen ging men n.l. van het beginsel uit, dat in een streek, waar welvaart heerscht en druk vertier, het percentage, dat in het algemeen van alle inkomen en dus ook van dat uit den grond verkregen, geheven wordt, hooger zal kunnen zijn dan in een arm land, zonder nadeel toe te brengen aan zijne ontwikkeling door de productie te belemmeren en zonder dat aan de bewoners een te zware druk wordt opgelegd.

Stelt men zich even de meerendeels bedrijvige Noordkust voor oogen en daarnaast de geïsoleerde streken van Zuid-Bantam, de Preanger, Madioen, Kediri, Pasoeroean en Besoeki, dan zal aanstonds worden ingezien, dat het evenbedoeld onderscheid op Java en Madoera in sprekende mate bestaat.

Aangaande het onderzoek, dat door het landrente-personeel ten aanzien van deze belangrijke aangelegenheid werd ingesteld, kan nu het volgende worden medegedeeld.

Als factoren ter beoordeeling van den economischen toestand hebben hoofdzakelijk gegolden de landbouwkundige omstandigheden (gemiddeld grondbezit, veestapel), de ligging ten opzichte van groote bevolking- dan wel cultuur-centra, de verkeersmiddelen, de toestand der inlandsche nijverheid, de volksgezondheid e. a.

Aangezien nu verder het hoogergenoemde percentage voor elke desa moet worden vastgesteld, is het onderzoek in dit opzicht er op gericht desa's, die in dezelfde economische omstandigheden verkeerden, en die dus hetzelfde percentage aan landrente moeten betalen, samen te voegen. Daartoe is men begonnen met aan te nemen, dat men inzake den economischen toestand in algemeen en in drie hoofdvormen kan onderscheiden, n.l. *zwak*, *middelmatig* en *sterk*, en dat in verband hiermede de verschillende desa's moeten worden ondergebracht in drie groepen, n.l.

- I. die desa's waar de economische toestand zwak is;
- II. die waar hij middelmatig is;
- III. die waar hij sterk is.

In groep I zal dan het percentage moeten bedragen minstens 8 en hoogstens 11 %.

in groep II minstens 12 en hoogstens 16 %.

in groep III minstens 17 en hoogstens 20 %.

De onderzoeker gaat nu als volgt te werk. Eerst begint hij na te gaan of een district in zijn geheel van nagenoeg gelijke welvaart is dan wel of binnen het district belangrijk verschil in wel-

vaart valt te constateeren. In het eerste geval wordt onderzocht of het district gebracht moet worden tot groep I (zwak), groep II (middelmatic) of groep III (sterk). In het tweede geval wordt het district gesplitst in twee of meer onderdeelen, die ieder op zich zelf in nagenoeg gelijke omstandigheden verkeerden en wordt van elk onderdeel nagegaan of dit gebracht moet worden tot groep I, II of III.

Het spreekt van zelf, dat bij dit onderzoek telkens vergelijkingen plaats hebben met andere, hetzij dichtbij hetzij veraf gelegen streken.

Ter vaststelling van het percentage voor elke desa wordt nu verder een onderzoek ingesteld naar de kleinere verschillen in welvaart binnen elke groep en wordt voor elke desa en voor elk complex van in gelijke omstandigheden verkeerende desa's nagegaan of zij behooren tot de betere of tot de mindere gedeelten van de groep, in verband waarmede dan (binnen de grenzen, gesteld voor elke groep) voor elke desa of elk complex van desa's het percentage wordt bepaald.

Op deze wijze wordt elk district verdeeld in één of meer belastingkringen, d.w.z. complexen van desa's, waarin hetzelfde percentage aan landrente zal worden geheven.

Aangezien met het volledig onderzoek in elk district, al naar gelang der omstandigheden, van 4 tot 8 maanden en meer gemoeid zijn en de leider van dat onderzoek gedurende dien tijd de verschillende desa's voortdurend bezoekt, daarbij inlichtingen inwinnende bij hoofden en bevolking, ten slotte de streek dóór en dóór kent en eerst dáárna zich zet tot het nemen van eene beslissing ten aanzien van den economischen toestand, eerst districts- en daarna desa-gewijze, kan veilig worden aangenomen, dat, moge men ook hier of daar eens in onderdeelen of omtrent een marge van één percent met hem van gevoelen verschillen, dit onderzoek in algemeenen zin als uiterst betrouwbaar moet worden aangemerkt.

Voor zoover nu het landrente-onderzoek in eenige residentie volledig is voltooid — d.i. tot dusverre in de gewesten *Bantam*, *Batavia*, de *Preanger-Regentschappen*, *Kedoe*, *Banjoemas*, *Semarang*, *Kediri*, *Pasoeroean* en *Besoeki* — is het resultaat daarvan, voor zoover dit op den economischen toestand betrekking heeft, op de in hoofde bedoelde kaart aangeduid.

De drie hoofdgroepen zijn daarop in drie kleuren aangegeven, terwijl in die complexen de verschillende „belastingkringen” en

het percentage, dat in de daarbinnen gelegen desa's geheven wordt met een cijfer zijn aangeduid.

Op de particuliere landerijen, v.n.l. in de residentie *Batavia* gelegen, zoomin als in de z.g.n. Vorstenlanden, wordt landrente geheven —, deze streken zijn derhalve, evenals die alwaar het landrente-onderzoek nog gaande is, wit gelaten.

V. M.

Naschrift. Naar aanleiding van het bovenstaande kunnen wij mededeelen, dat een exemplaar van deze kaart (schaal 1 : 500.000) aan elk der leden van onze Vereeniging zal worden gezonden.

Red.

KRONIEK.

WETGEVING.

Burgemeesters van Indische gemeenten.

In *Staatsblad* 1916 Nos. 506, 507, 508 en 509 zijn eenige regelingen afgekondigd ter invoering van een burgemeesterschap voor Indische gemeenten.

Eerstgemeld *Staatsblad* behelst een wijziging van artikel 3 van het Decentralisatie-besluit, daartoe strekkende dat bij ordonnantie voor met name aan te wijzen steden kan worden bepaald dat de voorzitter van den gemeenteraad wordt benoemd door den Gouverneur-Generaal. Alsdan voert die voorzitter den titel van burgemeester. Hij kan door den Landvoogd ook worden geschorst en ontslagen. Zijne bezoldiging en de verder aan zijne betrekking verbonden wettige voordeelen worden door den Gouverneur-Generaal geregeld en komen ten laste van de algemeene geldmiddelen van Nederlandsch-Indië. Bij ordonnantie wordt bepaald welk aandeel in de kosten van de indienststelling van den burgemeester door de betrokken gemeente moet worden terugbetaald. Hij geniet, onder welke benaming ook, geenerlei inkomen uit de gemeentekas anders dan bij wijze van vergoeding van ten behoeve van de gemeente werkelijk gedane uitgaven, die niet onder de omschrijving van de hem van landswege toegelegde inkomsten vallen.

Bij stemmingen over door de raden te nemen beslissingen stemt de Voorzitter niet mede, tenzij hij tevens lid van den raad is.

No. 507 van het *Staatsblad* van dit jaar behelst eenige in verband met de nieuwe regeling in de Locale raden-ordonnantie aangebrachte veranderingen.

No. 508 houdt in de instelling van het ambt van burgemeester te Batavia, Semarang en Soerabaja.

No. 509 bepaalt de bezoldiging van de burgemeesters der genoemde gemeenten.

De invoering van het nieuwe ambt werd in de memorie van toelichting tot het ontwerp der Indische begrooting voor 1916 als volgt toegelicht:

„De mogelijkheid dat het te eeniger tijd tot eene splitsing van de werkzaamheden van hoofd van plaatselijk bestuur en van voorzitter van den gemeenteraad zou moeten komen, is reeds bij de behandeling van het ontwerp der Decentralisatiewet door den toenmaligen Minister van Koloniën in de memorie van antwoord betreffende dat ontwerp vooropgesteld.

De toestanden hebben zich, sedert de raden werden ingesteld, zoodanig ontwikkeld dat die mogelijkheid althans voor de gemeenten Batavia, Semarang en Soerabaja thans werkelijkheid is geworden. Niettegenstaande toch in den loop der jaren verschillende maatregelen werden genomen, die eene verlichting van de taak van de assistent-residenten op die plaatsen beoogden of medebrachten, moet worden vastgesteld, dat de werkzaamheden op hunne kantoren over het geheel eer zijn toegenomen, dan verminderd. Daarnaast valt te wijzen op een voortdurende sterke uitzetting der werkzaamheden van de gemeentebesturen, blijkende

o.a. uit de stijging van de eindcijfers der begrotingen, zijnde dat voor 1915 voor Batavia ruim 100 %, Semarang ruim 350 % en Soerabaja ruim 200 % hooger dan het eindcijfer van de begroting voor het jaar, volgende op dat van de instelling der raden.

Daarbij komt dat in Indië, in tegenstelling met wat in Nederland het geval is, het dagelijksch bestuur der gemeenten geheel bij den voorzitter berust.

Onder deze omstandigheden mag men niet verwachten dat de assistent-resident-raadsvoorzitter meer zal doen dan de zaken van Land en gemeente gaande te houden. Land en gemeente hebben echter beide aanspraak op meer en aan die aanspraak zal niet kunnen worden voldaan dan door splitsing van beide ambten. Alleen door die splitsing zal aan beide belangen behoorlijk tijd kunnen worden besteed en de decentralisatie kunnen opleveren wat er mede wordt beoogd.

Door de bedoelde splitsing zal ook de zoozeer gewenschte eenheid in de leiding van het gemeentebestuur worden gewaarborgd, welke thans lijdt onder de herhaalde overplaatsingen met den daaraan verbonden overgang van de leiding van het dagelijksch bestuur in andere handen, een bezwaar dat te meer klemmt bij de sterke wisseling in de samenstelling van de Indische gemeenteraden.

De ondervinding heeft verder aangetoond dat eene krachtige centrale leiding noodig is in het belang van den samenhang der verschillende onderdeelen van het gemeentelijk bestel en voor het verkrijgen van vastheid en eenheid in het geldelijk beheer, terwijl de splitsing ongetwijfeld zal bijdragen tot de onafhankelijkheid van het ambt van 's raads voorzitter, tot verruiming der keuze voor het voorzitterschap en tot het zuiverder maken van de verhouding tusschen den voorzitter en de inlandsche raadsleden, voor zoover in 's Lands dienst en aan het hoofd van plaatselijk bestuur ondergeschikt, alsmede de in den raad zitting hebbende hoofden der vreemde Oosterlingen".

FINANCIEELE EN ECONOMISCHE KRONIEK.

Scheepvaart en Scheepsruimte.

Het jaarverslag der Rotterdamsche Kamer van Koophandel bevat weer een groot aantal belangwekkende gegevens uit het achter ons liggend crisisjaar, dat op verschillend gebied — men denke slechts aan de reederij en verschillende industrieën — zoo merkwaardig en . . . zoo voordeelig is geweest.

Waar het uitteraard ondoenlijk is, om bij de verschillende rubriecken stil te staan, kiezen wij voor overname in deze kroniek de interessante bladzijden welke in de Inleiding aan de scheepvaart en scheepsruimte zijn gewijd.

„Al wat de industrie, handel en scheepvaart van Indië in 1915 doormaakten opent zoo velerlei perspectieven, dat een kort overzicht zeer moeilijk is te geven. De vraag: was 1915 voor de Kolonie in haar geheel materieel voor- of nadeelig? zal ook eerst later kunnen worden opgelost; de belanghebbenden zijn zoo velen en de belangen zijn zoo uiteenlopend.

„Voor den groothandel waren de omstandigheden bij uitstek moeilijk, behalve voor de belanghebbenden bij de suiker, vrijwel het enige artikel dat, door zijne bestemming naar andere markten dan Nederland, geheel buiten de voogdij gebleven is van de Nederlandsche Overzee Trust-maatschappij, die in het begin van 1915

werd opgericht. Alle andere handel heeft zich noodgedwongen meer en meer moeten aanpassen aan de bepalingen der Trust, ten einde zoo goed mogelijk in actie te blijven.

„Erkend moet daarbij worden, dat de Indische handel zich het keurslijf van de N. O. T. in het algemeen, zij het met tegenzin, toch lijdelijk heeft laten aanleggen, weliswaar in den aanvang des jaars morrend, zoodat zelfs onwelwillende critiek den leiders dier instelling niet bespaard is gebleven, maar de vooraanstaanden in den Indischen Handel hebben steeds begrepen, dat het gold eene aanpassing aan een noodzakelijk kwaad. Gaandeweg werd het meerderen duidelijk, dat zonder de N. O. T. ons verkeer met de Koloniën eene onmogelijkheid geweest zou zijn en dat de Overzee-Trust een der noodzakelijke factoren was, die Nederland als groote koloniale mogendheid in staat zou stellen ook in oorlogstijd de rol van bufferstaat te blijven vervullen zonder het verkeer tusschen Moederland en Koloniën al te ernstig te schaden.

„Het moge gezegd worden, dat de onwelwillende critiek lang niet van algemeenen aard is geweest, dat zij geleidelijk bijna geheel verdwenen is en plaats heeft gemaakt voor erkentelijkheid aan hen, die tot de oprichting der Trust het initiatief genomen hebben en niet ophouden hun tijd, kennis en ervaring belangloos ter beschikking te stellen.

„Het hoofddoel van de trust: eene oplossing te vinden om de scherpe contrôle van de zijde der machthebbenden ter zee in zulke banen te doen leiden, dat het verkeer niet te eenenmale zou worden stopgezet, is ten aanzien van den kolonialen handel bereikt, want de uitvoer van de hoofdproducten tabak, koffie en kinabast naar Nederland heeft niets geleden, terwijl vele andere koloniale artikelen, zij het veelal niet zonder groote moeite en belemmering, althans mochten worden aangevoerd om aan de binnenlandsche behoefte te kunnen voldoen.

„Exporteurs in Indië vonden in de gedurende het verslagjaar bijna voortdurend stijgende prijzen voor de meeste producten overigens veelal ruimschoots vergoeding voor de belemmering en de extra vervoer- en assurantiëkosten, door de abnormale omstandigheden veroorzaakt.

„Voor hetgeen niet naar Nederland kon worden uitgevoerd heeft de Indische handel met succes getracht zijne reeds bestaande connecties met den vreemde verder uit te breiden, daarin krachtig gesteund door grooten ondernemingsgeest in de leidende scheepvaartkringen. Tot stand kwamen met name eene vaste verbinding van Java met San-Francisco, terwijl de in 1914 geopende directe dienst tusschen Java en New-York onlangs tot een vaste maandelijksche is uitgebreid; deze laatste verbinding geschiedt in samenwerking tusschen de beide Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappijen, de Holland-Amerika Lijn en de Stoomvaartmaatschappij „Oceaan”.

„De onbillijke critiek op de Stoomvaart-Maatschappij „Nederland” en den „Rotterdamschen Lloyd” wegens beweerde onvoldoende scheepsruimte, werd ook nog in het begin van 1915 op Java gehoord; enkele exporteurs gingen zoover, dat zij pogingen aanwendden om regeeringsinnemenging uit te lokken. Men bleek onvoldoende besef te hebben van de groote moeilijkheden, waarmede de Lijnen te kampen hadden, die — wel verre van te trachten het uiterste uit de kan te krijgen — deden wat zij konden, om, trots de groote extrakosten en het opont-houd, dat hunne booten telkens vooral in de Engelsche havens ondervonden, den mail- en vrachtdienst op de best mogelijke wijze te onderhouden. De Indische

autoriteiten hebben zich dan ook wijselijk van inmenging onthouden en ook in Nederland bleek de Regeering voldoende open oog te hebben voor de bezwaren aan den dienst verbonden. Eene scherpe critiek op de vrachtverhoogingen, die de Lijnen toepasten, viel geheel buiten het lood en men heeft per saldo vrij algemeen ingezien, dat er geen aanleiding bestond tot ontevredenheid.

„Eenige vrachtcijfers van voor den oorlog en van die op ulto. December 1915 mogen hier volgen:

Van Java naar Nederland:

Vracht per last.

	in Juli 1914.	op ulto Dec. 1915,	Verhooging in procenten.
Tabak	f 47.50	f 95.—	100 pCt.
Koffie	„ 55.—	„ 150.—	173 „
Rijst	„ 30.—	„ 108.—	260 „
Kinabast per M3 „	20.—	„ 48.—	140 „

Wanneer men daarnaast de chartervrachten stelt voor rijst en suiker uit Oost-Azië naar Europa op dezelfde tijdstippen, n. l.:

	Juli 1914 per ton.	Uto Dec. 1915 per ton.	Verhooging in procenten.
Rangoon/U. K.	21.—	140.—	566 %
Rijst)			
Saigon/Frankrijk	21.—	160.—	662 %
Suiker Java/U. K.	40.—	220.—	450 %

dan blijkt ten duidelijkste, dat de vrachtverhoogingen, door de Nederlandsch-Indische stoomvaartlijnen doorgevoerd, zich, de abnormale omstandigheden in aanmerking genomen, binnen zeer billijke grenzen bewogen hebben.

„Teneinde controle op de richtige uitvoering der N. O. T.-voorschriften uit te oefenen, zijn voor vele artikelen speciale commissies in Nederland ingesteld, wier taak in hoofdzaak is te controleeren, dat de producten uitsluitend van Nederlandsch-Indischen oorsprong zijn; voor sommige producten is ten slotte opslag in Nederland onder erkende veemen voorgeschreven, alsmede verkoop aan vooraf door de N. O. T. goed te keuren Nederlandsche koopers.”

Naschrift. De laatdunkende toon, waarop de Rotterdamsche Kamer van Koophandel de grieven bespreekt, die in het begin van het vorig jaar door de Indische exporteurs tegen de gestie der Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen te berde zijn gebracht, doet onaangenaam aan, temeer, daar die Kamer van Koophandel hare beschouwingen heeft doen steunen op eene volslagen onjuiste voorstelling van zaken. Zij gewaagt van eene „beweerde” onvoldoende scheepsruimte, hoewel een ieder weet dat het gebrek aan scheepsruimte in het eerste halfjaar van 1915 zóó nijpend is geweest, dat de pakhuizen op de afscheepplaatsen van Java toen tjokvol lagen met producten, die wegens gebrek aan scheepsruimte niet konden verscheept worden, en dat sommige directies van theeondernemingen, die geregeld kampongthee van de bevolking plegen op te koopen, er sterk toe overhielden om het opkopen van kampongthee stop te zetten, uit vrees dat die thee niet, of slechts zeer langzaam, zoude kunnen verscheept worden. Wanneer de thee-ondernemingen op West-Java den opkoop van kampongthee hadden moeten stopzetten uit gebrek aan scheepsruimte, dan zou dat voor de bevolking van West-Java, speciaal van de Preanger-Regentschappen, een groote ramp zijn geweest.

„Men bleek onvoldoende besef te hebben van de groote moeilijkheden waarmede de Lijnen te kampen hadden”, schrijft de Rotterdamsche Kamer van Koophandel in haar verslag. Maar over die moeilijkheden liep de quæstie niet. Want niet daardoor was het toenmaals zoo nijpende gebrek aan scheepsruimte ontstaan; wel echter hierdoor, dat de „Nederland” en de „Rotterdamsche Lloyd” als leden van de Batavia Vrachten-Conferentie, in een tijd toen de schepen van haar medelid, de D.A.D.G., niet konden varen en een groot deel van de schepen van haar ander medelid, de Oceaan, door de Engelsche Regeering voor oorlogsdoeleinden gerequireerd werd, zes vrachtschepen aan den gewonen Indischen dienst hebben onttrokken en die schepen op Amerika hebben laten varen.

Het is dus niet waar dat, zooals de Rotterdamsche Kamer van Koophandel zegt, de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen deden wat zij konden, om den vrachtdienst op de best mogelijke wijze te onderhouden; en daarom was het alleszins verklaarbaar dat de Indische exporteurs in den benarden toestand, waarin zij door de gestie der Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen werden gebracht, zich om hulp tot de Regeering wendden.

Wij lezen verder in het verslag der Rotterdamsche Kamer van Koophandel; „een scherpe critiek op de vrachtverhoogen, die de Lijnen toepasten, viel geheel „buiten het lood en men heeft per saldo vrij algemeen ingezien, dat er geen aan- „leiding bestond tot ontevredenheid”.

Een ander oordeel werd echter uitgesproken door de Borneo Sumatra Handel Maatschappij, in welker verslag over 1915 het navolgende te lezen staat: „De „herhaalde belangrijke vrachtverhoogen van Indië naar Europa en Amerika, „die de Scheepvaartmaatschappijen zonder voorafgaande waarschuwing toepasten, „bemoeilijkten het afsluiten van boschproducten-contracten en veroorzaakten her- „haaldelijk winstderving, zelfs verliezen. De vrachten van Indië naar Europa, en „vooral naar Amerika, zijn tot een zoo hoog peil opgevoerd, dat niettegenstaande „de hooge prijzen, die voor de boschproducten bedongen konden worden, de „lokale marktprijzen op Borneo en Sumatra zeer laag moesten blijven, hetgeen „op de koopkracht van de bevolking een ongunstigen invloed uitoefende”.

De door de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen toegepaste vrachtverhoogen hebben die Maatschappijen in staat gesteld om over 1915 groote winsten uit te keeren aan hare aandeelhouders en bestuurders, terwijl zij bovendien nog belangrijke bedragen konden reserveeren. Een en ander geschiedde echter ten koste van den handel en van de Inlandsche bevolking in Nederlandsch-Indië; en wanneer men over een dergelijke politiek hier te lande ontstemd is en zijne ontstemming daarover uit, dan krijgt men van een Nederlandsch officieel lichaam te hooren, dat eene dergelijke ontstemming geheel buiten het lood valt en dat voor ontevredenheid in het geheel geen aanleiding bestaat!

Naar waarheid wordt in het verslag der Rotterdamsche Kamer van Koophandel vermeld, dat de Indische Regeering zich van inmenging in de tusschen de Indische exporteurs en de Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen gerezen geschillen onthouden heeft. Of die onthouding echter „wijselijk” heeft plaats gehad, valt te betwijfelen, hoewel de Indische exporteurs ook zonder de tusschenkomst der Regeering met hun protest tegen de gestie der Nederlandsche Stoomvaartmaatschappijen in zooverre succes gehad hebben, dat laatstgenoemden na dien meer égarde getoond hebben voor de belangen van den Indischen handel en export. Hierdoor werd

echter voor de Regeering geenszins elke aanleiding om zich met de gestie van de Batavia Vrachten-Conferentie en van hare leden te bemoeien, weggenomen. Want de Batavia Vrachten-Conferentie past het stelsel toe van deferred rebates, waaromtrent de Engelsche Koninklijke Commissie, benoemd om een onderzoek in te stellen naar de werking van Shipping Rings, in haar in 1909 verschenen rapport het volgende oordeel heeft uitgesproken: (Conclusions No 316 pag. 82) „But, though „we do not consider that it is advisable to abolish the system of deferred rebates, „we are of opinion that the abuses to which it is liable, render necessary some „check or control”, terwijl de minderheid dier Commissie de aan genoemd stelsel verbonden nadeelen zoo ernstig vond, dat zij tot de conclusie kwam: „That „such a monopoly and a system which have the above effects should be subject „to no control, appears to us inadmissible”.

J. G.

GOUD EN ZILVER TE LONDEN.

(Overzicht van 15 Juli tot 16 Augustus 1916).

De Bank of England ontving in de week eindigende 26 Juli aan baargoud f 903.000.— en aan sovereigns uit Brazilië f 43.000.—. Naar Bombay werd geëxporteerd f 1.700.—

Sedert den 26sten Juli 1916 evenwel wordt in onderstaande circulaire van de goubeweging bij de Bank of England niet meer melding gemaakt.

In de week eindigende 26 Juli fluctueerde de zilverprijs tusschen 29 5/8 d. en 30 3/16 d., terwijl op dien datum de markt vast sloot op 30 1/8 d. De markt werd hoofdzakelijk gesteund door grootere vraag voor aanmuntings-doeleinden.

In de week van 26 Juli tot 2 Augustus hield de vraag voor aanmunting aan en in verband met de tamelijk kleine aanvoeren liep de noteering verder op tot 30 1/2 d.

Op 9 Augustus noteerde zilver 31 15/16 d., zijnde niet minder dan 1 7/16 d. hooger dan een week tevoren. Deze rijzing werd hoofdzakelijk veroorzaakt door de aanhoudende vraag voor aanmuntingsdoeleinden en aankopen voor Britsch-Indische rekening, terwijl bovendien de aanvoeren uit Amerika geringer waren dan gewoonlijk.

De topprijs van 31 15/16 d. kon in de laatste week, waarover dit overzicht loopt, niet behouden blijven, aangezien Britsch-Indië thans met verkooporders in de markt kwam. Alhoewel de vraag voor aanmuntingsdoeleinden flink bleef aanhouden kon de hoogste noteering niet behouden blijven en liep de prijs terug tot 31 5/8 d.

Te Londen arriveerde in de verslagmaand uit New-York f 780.000.—, uit China f 60.000.—, uit Australië f 8.500.— en uit Egypte f 500.—. Geëxporteerd werd:

naar Bombay f 535.000.—

naar Calcutta „ 100.000.—

naar Rusland „ 124.000.—

naar Frankrijk „ 143.000.—

(ontleend aan Pixley & Abell's curculars)

BANKSTATEN, NEDERLANDSCHE BANK.

Metaalvoorraad.	Balans van	
	22 Juli 1916.	15 Juli 1916.
Goud	f 581.172.837,41 ^s	f 578.988.618,41
Zilver	„ 10.464.106,63	„ 9.872.588,55
Totaal	f 591.636.944,04 ^s	f 588.861.206,96
Bankbiljetten in omloop	„ 649.687.265,—	„ 654.011.740,—
R/Ct Saldi en Bankassignaties	„ 105.408.259,93	„ 100.459.082,22 ^s
Totaal	f 755.095.524,93	f 754.470.822,22 ^s
Beleeningen	„ 68.189.029,08 ^s	„ 72.434.386,65 ^s
Binnenlandsche wissels	„ 36.011.452,19	„ 34.580.288,33 ^s
Buitenlandsche wissels	„ 8.121.665,—	„ 8.176.915,—
Dekkingspercentage	78,4 %	78 %
Discontorente	4 ^s %	4 ^s %

DE JAVASCHE BANK.

Metaalvoorraad.	Balans van	
	23 September 1916.	16 September 1916.
Goud	f 69.342.356,03	f 69.392.786,96
Zilver	„ 23.902.459,96	„ 23.822.952,89
Totaal	f 93.244.815,99	f 93.215.739,85
Bankbiljetten in omloop	„ 151.070.815,—	„ 152.069.525,—
R/Ct Saldi en Bankassignaties	„ 55.243.301,54	„ 54.619.790,02
Totaal	f 206.314.116,54	f 206.689.315,02
Beleeningen	„ 65.388.245,28	„ 64.511.033,94
Disconto's	„ 6.706.480,74	„ 6.789.796,18
Buitenlandsche wissels	„ 37.222.596,20	„ 36.429.938,83
Dekkingspercentage	45,2 %	45,1 %
Rente	3 ^s %	3 ^s %

VERGELIJKENDE CIJFERS IN DUIZENDEN £ STERLING VAN DE
BANK OF ENGLAND, DE BANQUE DE FRANCE EN DE
DEUTSCHE REICHSBANK.

	Balans van :	Metaal voor- raad	B. B. in om- loop ¹⁾	Andere opeisch- bare schulden	Beleenin- gen en ²⁾ discon- to's	Dekkings percen- tage ³⁾	Ren te
Bank of England...	16/8	57.413	35.706	148.083	125.999	31,2 %	6 %
Banque de France..	17 8	205.626	652.657	90.761	121.932	27,7 %	5 %
Deutsche Reichsb..	15/8	124.805	346.337	133.555	354.742	26 %	5 %
Bank of England ..	9/8	56.549	36.146	143.614	122.830	31,4 %	6 %
Banque de France..	10 8	205.471	653.197	90.674	121.828	27,6 %	5 %
Deutsche Reichsb..	7/8	124.781	349.056	121.969	345.343	26,5 %	5 %

LANDBOUW-OVERZICHT

Midden Augustus heeft te Moeara Enim een vergadering plaats gehad, die als uiting van een gezonden zin tot samenwerking en ook als een eerste poging tot een nauwer samenbrengen van verspreide krachten in het belang van een bepaald gebied een oogenblik de publieke aandacht verdient.

De vergadering ging uit van de Vereeniging voor Landbouw en Nijverheid in Zuid-Sumatra. Zij had reeds lang het plan gevormd in 1917 in een van de centra van Zuid-Sumatra een congres te houden, met daaraan verbonden tentoonstelling. Oorspronkelijk was het de bedoeling daar allerlei onderwerpen uit den Inlandschen en den grooten landbouw te bespreken en vooral daar buitenreclame te maken voor de mogelijkheden, welke Zuid-Sumatra op allerlei gebied aan het belegging zoekend kapitaal opent.

Van dit plan werd echter op de vergadering afgezien. Algemeen voelde men, dat voor zulk een werken naar buiten de toestand thans nog niet rijp is. Onze kennis is op menig punt nog te gebrekkig om daarop reeds verlokkenende toekomst-beelden te gronden. Veeleer moet als resultaat van zulk een congres aanvulling en verrijking van die kennis worden nagestreefd. De samenkomst moet niet naar buiten, maar naar binnen werken.

¹⁾ Behalve de bankbiljetten van de circulatiebank zijn in Duitschland nog in omloop Reichskassenscheine en Dahrlehnkassenscheine, terwijl in Engeland de zoogenaamde Currency notes in omloop zijn gebracht. Het bedrag van deze laatste bedroeg op 16 Augustus £ 129.948.401,—, waartegen slechts een gouddekking was van 22 %.

²⁾ In het cijfer van de Banque de France is niet begrepen Frs. 8.300.000.000.— voorschot aan den Staat wegens den oorlog en Frs. 1.190.000.000.— voorschot aan bevriende vreemde Mogendheden wegens idem.

³⁾ Het dekkingspercentage is berekend met inachtneming van alle obligo's der banken en niet alleen met het oog op de bankbiljetten in omloop.

De residenties van Zuid-Sumatra stemmen, wat de natuurlijke factoren betreft, vrijwel overeen. Ten opzichte van de geaardheid van den bodem en van klimatologische omstandigheden vindt men telkens dezelfde eigenaardigheden terug; er zijn wel verschillen in gronden, in hoogte boven zee, maar of men nu in de Lampongs, in Djambi, in Benkoelen of in Palembang reist, men vindt dezelfde eigenaardigheden terug. Echter, een gemakkelijk verkeer, zooals men dat in verband met de overeenkomst in natuurlijke gesteldheid tusschen de verschillende residenties zou wenschen, bestaat nog niet. Wie wel eens, als schrijver dezes, binnendoor van de Lampongs naar Palembang en van de Lampongs naar Benkoelen gegaan is, weet hoe bezwaarlijk zulke tochten nog zijn. Van daar een gemis aan verband in de ontwikkeling der gewesten onderling. Een zelfde gemis aan verband is ook dikwijls in het werk van de verschillende diensttakken en particulieren te bespeuren. Houtvester en planter, irrigatie-ingenieur en landbouwkundige, zij zijn dikwijls op ver uiteen liggende plaatsen gevestigd. Vandaar weinig voeling onderling; weinig samenwerking, op één doel gericht. Frappante gevallen van onbekendheid met elkan- ders werk zouden als voorbeelden daarvan aangehaald kunnen worden.

De werkers, die aan den vooruitgang van Zuid-Sumatra arbeiden, zijn slechts weinig in aantal en over een zeer groot gebied verspreid. Zij gevoelen behoefte aan meer onderling contact; aan die behoefte wil het Zuid-Sumatra-congres tegemoet komen. Daar moeten allen samenkomen, de particulier met den ambtenaar, de planter met den leider van mijnbouwbedrijven, de spoorweg-ingenieur met den producent van uitvoerproducten. Het Zuid-Sumatra-congres wil al die krachten tot samenwerking brengen in het belang van een harmonische ontwikkeling van dit belangrijk gebied.

Voorloopig is besloten tegen 1917 in Zuid-Sumatra dit congres te houden. Op de vergadering te Moeara Enim is een commissie benoemd om een programma voor het congres te ontwerpen; op de a.s. vergadering der Vereeniging in begin November zal een definitief programma worden opgemaakt. Hoezeer verschillende onderwerpen van algemeen belang daarop zullen worden geplaatst, toch zal aan land- en mijnbouwkunde het eerst een plaats worden ingeruimd, in verband met het karakter van de vereeniging, die de samenkomst organiseert.

EEN AFSCHEID.

Na gedurende bijna negen jaren de leiding van *The Economist* in handen te hebben gehad, is de heer F. W. Hirst als redacteur van genoemd tijdschrift afgetreden. In het nummer van den 8sten Juli 1916 richt hij een zeer lezenswaardig afscheidswoord tot de lezers en andere relaties van het tijdschrift.

Het heengaan van den heer Hirst is een groot verlies voor de trouwe lezers van *The Economist*, die noode zijne altijd heldere en van groote objectiviteit getuigende beschouwingen over de vele in het tijdschrift behandelde belangrijke quaesties van economischen en politieken aard zullen missen.

Het schijnt, dat de heer Hirst niet geheel vrijwillig is heengegaan. Want, zich voor de laatste maal tot de lezers van *The Economist* richtende, zegt hij: „I have been accused bij *The Times* financial of imparting te *The Economist* a „distressingly pacifist” policy. In plain English, I am accused of being a peace-maker. The accusation is not distressing to me. I plead guilty to the charge. It

has been my principal object during the past year to prepare the public mind for peace by separating passion and fiction from reason and fact."

Hirst's propaganda voor den vrede schijnt niet naar den smaak te zijn geweest van de tegenwoordige leiders der Britsche natie; dit heeft hem echter niet weerhouden om voortdurend op te komen voor hetgeen hij oordeelde in het belang van zijn land te zijn. Tot het laatst is hij aan zijne plichtopvatting getrouw gebleven; zijn afscheidswoord bevat zijne laatste waarschuwing tegen de heillooze gevolgen, aan de voortzetting van den oorlog verbonden. „In my view, the financial fabric of Western Europe is in imminent peril, and in a few more months it will no longer be possible to disguise the bankrupt condition of several great nations."

Laten wij hopen, dat het den opvolger van den heer Hirst moge gelukken *The Economist* de hooge plaats te doen behouden, die het tijdschrift onder de leiding van den heer Hirst steeds heeft ingenomen. G.

In verband met deze pessimistische uitlating willen wij eenige cijfers geven waaruit men kan zien welke eischen aan de Engelsche geldmarkt zijn gesteld.

De nieuwe uitgifte op de Londensche geldmarkt ondergebracht beliepen in:

1905 £ 167.187.400	1911 £ 191.759.400
1906 „ 120.173.200	1912 „ 210.850.000
1907 „ 123.630.000	1913 „ 196.537.000
1908 „ 192.203.700	1914 „ 512.522.000
1909 „ 182.356.800	1915 „ 682.241.700
1910 „ 267.439.100	1916 „ 287.216.200 (eerste halfjaar)

In de opgave voor de oorlogsjaren is niet inbegrepen de opbrengst der Treasury bills, waarvan op 1 Juli 1916 een bedrag van £ 761.487.000 in omloop was, evenmin de war saving certificates van £ 1/—; daarin is echter wel begrepen, hetgeen de Staat op de Engelsche geldmarkt geleend heeft, nl:

£ 322.500.000 in 1914 (3 1/2 % leening)
„ 641.251.000 in 1915 (4 1/2 % leening en Exchequer bonds)
„ 277.880.000 in de eerste helft in 1916 (Exchequer bonds en War Expenditure Certificates)

Het volgende staatje geeft de landen aan, in welke in de drie laatste jaren Britsch kapitaal werd belegd:

	1913 £	1914 £	1915 £
Groot-Britannië, totaal.	35.951.200	364.420.400	621.140.000
Britsche bezittingen:			
Australië	18.628.900	19.403.200	9.530.000
Canada	44.119.000	45.439.400	5.475.000
Indië en Ceylon	3.824.000	6.150.200	3.721.200
Zuid-Afrika	6.294.700	5.278.700	3.412.000
Andere Britsche bezittingen	3.270.600	4.677.700	151.200
Totaal Britsche bezittingen	76.137.200	80.940.200	22.289.400

	1913 £	1914 £	1915 £
Vreemde landen:			
Oostenrijk-Hongarije	107.700	4.366.200	—
België	—	4.902.500	—
Frankrijk	—	50.000	24.000.000
Griekenland	—	1.556.300	—
Noorwegen	2.402.200	422.800	—
Rusland	8.955.900	12.744.100	9.522.000
Zweden	485.000	488.500	—
Turkije	—	758.000	—
Andere Europ. landen	—	35.704.700	460.300
Vereenigde Staten	18.746.100	10.395.200	—
Argentinië	11.989.600	15.305.700	7.890.000
Brazilië	15.093.400	5.860.100	—
Centraal-Amerika	414.900	—	—
Chili	2.699.400	2.533.000	—
Mexico	10.641.500	1.823.000	—
Andere Zuid-Amerik. republ.	525.000	1.242.200	—
China	6.883.000	700.000	—
Cuba	891.700	40.000	25.000
Ned-Indië	1.497.700	32.600	15.000
Philips-eilanden	712.500	360.000	—
Andere vreemde landen	2.403.000	—	—
Totaal vreemde landen	84.448.600	67.162.000	41.912.300
Totaal	196.537.000	512.522.600	685.241.700

In de eerste helft van 1916 is slechts ongeveer £ 10.000.000 anders dan in Engelsche staatspapieren belegd.

De Cultuurbanken gedurende de laatste jaren.

Een der gevolgen van de ontwikkeling van de wereldhuishouding in de laatste tientallen van jaren was eene geweldige vermeerdering van de wereldproductie. Hoe sterker de stroom aanzwol, des te ingewikkelder werden de verhoudingen. De onderlinge concurrentie nam in scherpste toe. Omzet en winst ontwikkelden zich in aan elkander tegengestelde richting. In de laatste jaren vóór het uitbreken van den oorlog liet zich duidelijk gevoelen, hoezeer het economisch-maatschappelijk leven topzwaar geworden was. De voortbrenging van waren overtrof het verbruik, het aanbod de vraag.

De gevolgen hiervan waren: stagnatie in den afzet, dalende prijzen, dalende winsten, dalende waarden op de beurs. Wrijvingen op politiek gebied schiepen een atmosfeer van nervositeit. Ondanks groote geldruimte was geen kapitaal voor vaste belegging te vinden. Men zag over de wereld een van die groote economische crisissen komen, welke als natuurverschijnselen der menschen huishouden van tijd tot tijd op zijn grondvesten doen schudden, om het tenslotte op een hechter grondslag te doen voortbestaan.

De cultuurbanken in Nederlandsch-Indië, binnen welker werksfeer een van de voornaamste wereld-stapel producten, de suiker, valt, hebben den invloed der algemeene wereldconjunctuur in sterke mate ondervonden. Hare werkzaamheid bepaalt zich hoofdzakelijk, en bij de meeste cultuurbanken zelfs bijna geheel, tot de Javasuikercultuur, bij welke zij voor eigen rekening (als eigenaar of aandeelhouder) of wel door voorschotten (op den oogst) geïnteresseerd zijn, en op welke zij tendeele voor rekening van derden contrôle uitoefenen. In het geheel omvatten zij ca. 60 % van de suikerproductie op Java.

De suiker gaf een sterke reactie te zien. Na zes jaren van gunstige conjunctuur, toenemende productie en stijgende prijzen, waarbij de gemiddelde prijs van Java-suiker van ongeveer f 6.50

per picol in 1907 tot circa f 8.25 in 1912 steeg, trad een ommekeer in: de stemming ter markt werd lusteloos en de prijzen daalden. De wereld-productie van suiker was sterk toenemende, de wedloop tusschen riet- en beetwortel-suiker had opnieuw, en in versneld tempo, ingezet, en Java zag zich overvleugeld door een ander rietsuiker produceerend gebied: Cuba.

De wereldproductie van suiker bedroeg in de jaren voor den oorlog (in millioenen ton):

	Rietsuiker	Beetwortel-suiker	Totaal
1907/8	6,9	7,—	13,9
1908/9	7,6	6,9	14,5
1909/10	7,8	6,6	14,4
1910/11	8,4	8,6	17,—
1911/12	9,1	6,8 ¹⁾	15,9
1912/13	9,2	9,—	18,2
1913/14	9,8	9,1	18,9

De suiker-productie op Java en Cuba had zich als volgt ontwikkeld (in millioenen ton):

	Java	Cuba	
1907	1,21	0,96	
1908	1,24	1,51	
1909	1,25	1,70	
1910	1,28	1,48	
1911	1,46	1,89	
1912	1,41	2,43	
1913	1,48	2,40	

¹⁾ Misoogst in Europa.

Uit deze cijfers blijkt, dat in dezelfde periode, gedurende welke de suikerproductie van Cuba met 150 % steeg, die van Java met slechts $22\frac{1}{2}$ % vooruitging. Reeds in 1908 was Java door Cuba als eerste in de rij der rietsuiker exporteerende landen verdrongen. De wereldproductie van suiker steeg in de genoemde 7 jaren met 35 %, en de toename was het sterkst in de twee laatste der aan het uitbreken van den oorlog voorafgaande jaren. De gevolgen van deze ontwikkeling waren: overproductie en daling van de waarde van het product; voorts eene verschuiving van de afzetgebieden. Java verloor het Westen. In 1913 ging geen zak Java-suiker meer door het Suez-kanaal. De verschepingen naar Engeland, Noord-Amerika (Atlantic Coast), die naar Port Said v.o. hielden voor de Java-suiker op. Haar afzetgebied lag in 1913 uitsluitend in het Oosten, met inbegrip van Britsch-Indië, Australië en de Westkust van Noord-Amerika.

Nog andere ongunstige factoren bedreigden de Javasuiker-industrie: dalende bodemopbrengst en stijgende productiekosten. De klimatologische omstandigheden waren in de laatste jaren ongunstig geweest. Tengevolge van langdurige perioden van droogte leverden de jaren 1912 en 1913 slechts middelmatige oogsten op, terwijl de toestand van het te velde staande gewas aanleiding gaf om eveneens een geringen 1914-oogst te verwachten. Geringe productie en hoge kosten gaan hand aan hand, doch ook, afgezien van de lagere productie, waren de productiekosten, tengevolge van stijging van grondhuren en loonen, toegenomen.

In het begin van 1914 was de zichtbare wereldvoorraad van suiker tot 3,6 miljoen ton gestegen. Een verdere toeneming van de productie op Cuba en in Europa viel te verwachten. Van de 1914-oogst op Java was in Juni, toen de maaltijd een aanvang nam, weliswaar 60 % door de fabrieken op levering verkocht, doch in de afscheephavens lagen nog steeds niet onbelangrijke partijen uit den vorigen oogst onverkocht opgeslagen. Afzet was moeilijk. De prijzen liepen, ook onder invloed van speculatie, verder terug en bereikten omstreeks het midden van Juli 1914 hun laagste peil. De noteeringen op de Java-markt bedroegen (per picol):

	Juli 1914	Gemiddelde verkoopprijs in 1912	Hoogste prijs in 1912
Muscovados.	f 6 ¹ / ₄ tegen	f 7 ¹ / ₂	f 9 ³ / ₈
No. 16 en hooger. .	„ 6 ³ / ₈ „	„ 7 ³ / ₄	„ 9 ³ / ₄
Superieur	„ 7 ³ / ₈ „	„ 8 ⁵ / ₈	„ 10 ⁵ / ₈

De verkoopprijzen waren tot het niveau der productiekosten, en zelfs lager, gedaald. Dr. H. C. Prinsen Geerlings toch had berekend, dat de productie-kosten voor den geheelen Java-suiker-oogst in 1912 hadden bedragen f 6.44 per picol, en deze kosten waren intusschen door de reeds genoemde oorzaken aanmerkelijk verhoogd.

De suikerindustrie op Java stond voor een crisis, die ook de cultuurbanken bedreigde.

Daar brak, als een Deus ex machina, de oolog los, gevolgd door een volkomen omwenteling in de verhoudingen. De voornaamste suiker-exportlanden, Duitschland, Oostenrijk-Hongarije en Rusland, zagen zich de mogelijkheid van uitvoer ontnomen. In Duitschland en in de dubbel-monarchie werd op grond van economische overwegingen een groot deel van de beetwortels als veevoeder of voor technische doeleinden gebruikt. Frankrijk zag een belangrijk deel van zijn beplante oppervlakte door Deutsche troepen bezet. De beetwortelsuikerproductie onderging dientengevolge plotseling eene sterke vermindering; zij bedroeg in 1914/15 slechts 6,3 millioen ton, tegen 9,1 millioen ton in 1913/14. De suikerinvoergebieden waren voortaan voornamelijk aangewezen op rietsuiker.

Toen de door het uitbreken van den oorlog hier te lande aanvankelijk veroorzaakte verwarring voorbij was en de ergste bezorgdheid in verband met den politieken toestand zich allengs oploste, toen, dank zij de krachtige, doeltreffende maatregelen van de circulatiebank (Javasche Bank) het vertrouwen in de „nervus rerum” der kolonie teruggekeerd was, teekenden de verhoudingen zich scherper af en zag men de mooie kans, welke zich op de Javasuikermarkt voordeed. De sterke, koortsachtige, en ten deele door speculatie opgezweepte vraag deed de prijzen met sprongen

omhoog gaan. In September trad tijdelijk eene reactie in, die evenwel door eene hernieuwde stijging gevolgd werd. De hoogste in 1914 behaalde prijzen waren: voor Muscovados $f\ 11\frac{1}{4}$, voor No. 16 en hooger $f\ 12$.— en voor superieur $f\ 13$.—, eene stijging van gemiddeld ongeveer 80 0/0, vergeleken bij de laagste prijzen in hetzelfde jaar. De voornaamste koper was Engeland, en wel de Britsche regeering, die ook de zorg voor de noodige scheepsruimte op zich nam. Voor de financiering, een in dezen oorlogstijd voornaam punt, zorgde de Javasche Bank. Opnieuw gingen weer belangrijke verschepingen via Suez. *)

Voor al direct leverbare suiker bleek behoefte te bestaan.

Oogsten van het volgende jaar werden tegen ietwat lager prijzen verhandeld. Doch 1915 en 1916 brachten, ondanks tijdelijken teruggang, noteeringen welke die van 1914 nog overtroffen.

De volgende tabel geeft hieromtrent en omtrent andere met de Javasuikerindustrie in verband staande zaken vergelijkende cijfers:

	Bepante oppervlakte (in bouws)	Suikerproductie per bouw (in picols)	Totale suikerproductie (in ton)
1907	159,950	120,3	1,210,127
1908	165,686	121,3	1,241,885
1909	172,077	117,0	1,247,250
1910	178,292	116,3	1,278,420
1911	191,335	124,1	1,466,569
1912	197,707	115,1	1,406,399
1913	205,397	116,8	1,481,792
1914	208,265	109,47	1,408,052
1915	212,160	102,87	1,347,850
1916	219,248	?	?

*) Van Java werd naar Engeland verscheept: in 1913 nihil; in 1914: 217.812 ton, in 1915: 513.776 ton.

	Productie- kosten (in gldn. p. pikol)	Verkoopprijs (in gldn. p. pikol)	Verkoop- waarde (in millioenen gldn.)	Zuivere winst (in millioenen gldn.)
1907	5,94	6,50	127,3	22,3
1908	5,75	6,82	136,4	22,1
1909	5,85	6,95	136,5	20,8
1910	6,20	7,94	159,7	32,9
1911	6,27	7,74	181,6	34,5
1912	6,44	8,26	185,8	41,0
1913	6,44 *)	7,50 *)	179,9	25,4
1914	6,81 *)	8,25 *)	188,0	32,8
1915	7,50 *)	10,00 *)	218,2	54,6
1916	?	?	?	80,0(geraamd).

Uit deze cijfers blijkt, hoezeer de opbrengst per bouw is achteruitgegaan. Ondanks het feit, dat de beplante oppervlakte in 1914 en in 1915 grooter was dan in 1913, was de totale productie geringer; het jaar 1915 gaf zelfs de sinds 1911 kleinste opbrengst. De opbrengst per bouw was in elk der beide laatste jaren zelfs de geringste in geheel de negenjarige periode. De productiekosten stegen, vooral in 1914/15, voor een deel tengevolge van de vermindering van de gemiddelde opbrengst per bouw. De productiekosten per picol in 1915 kwamen overeen met den verkoopprijs in 1913, en men kan zich een denkbeeld vormen van de verliezen, welke deze loop van zaken zou hebben gebracht indien de oorlog niet uitgebroken ware, wanneer men in het oog houdt, dat de gemiddelde verkoopprijs op Java in Juli 1914 tot ongeveer f 6³/₄ per picol gedaald was. In de verkoopprijzen, de verkoopwaarden en de winsten spiegelt zich de invloed zoowel van de na 1912 ingetreden ommekeer, als van de oorlogsconjunctuur duidelijk af. Dat 1914 geen beter resultaat opleverde, is daaraan te wijten, dat de fabrieken een groot deel harer productie tegen lage prijzen vooruit verkocht hadden en slechts met de z. g. „restanten” van de oorlogsprijzen konden profiteren.

De in de tabel vermelde verkoopwaarden zijn de door de fabrieken, resp. de cultuurbanken, als eerste verkoopers naar schatting

*) Op grond van gepubliceerde cijfers berekend.

behaalde prijzen. Indien men ook rekening zou willen houden met de winsten en verliezen van de tusschenhand, den handel, zoo zouden de verkoopprijzen voor 1913 iets lager, die voor 1914, 1915 en 1916 daarentegen belangrijk hooger blijken te zijn. Als gevolg van zijn gewoonte, forward transacties af te sluiten, en het door de cultuurbanken en de fabrieken ook gedurende dezen oorlogstijd gehandhaafde stelsel van forward verkoopen van oogsten of gedeelten daarvan tegen prijzen, geringer dan voor dadelijk leverbare suiker te maken zijn, heeft de handel in deze oorlogsjaren winsten geboekt, welke die der fabrieken op haar producten nabij komen. De reductie op de prijzen voor levering bedroeg meermalen $f 1\frac{1}{2}$ à $f 2$.— en het verschil tusschen den prijs tegen welken vooruit verkocht werd, en den werkelijk behaalden maximumprijs was dikwijls nog veel hooger. Zoo was eind 1915 een groot deel van den 1916-oogst tegen prijzen op basis van $f 11\frac{1}{2}$ p.p voor superieure hoofdsuiker vooruit verkocht, terwijl de tot dusverre in 1916 betaalde hoogste prijs voor superieur $f 16\frac{3}{4}$ p.p. bedraagt.

Uit vorenstaand overzicht blijkt, dat de suiker-cultuur op Java van den rand van den afgrond een vlucht gemaakt heeft naar de gouden hoogten der winst. De oorlog, die op ander gebied zooveel vernietigd heeft, deed zich hier als conservator, ja, als vormer van vermogens gelden. Doch, hoezeer dit geluk aan de Java-suikerindustrie, die harde tijden gekend heeft, gegund zij, het zou toch verkeerd zijn, zich met het spelletje van „Hans im Glück” onledig te houden. Juist de critieke toestand vóór het uitbreken van den oorlog moet tot nadenken stemmen, en de vraag is gerechtvaardigd, of uit de toen ondervonden moeilijkheden de noodige lessen geput, en of met behulp van de groote oorlogswinsten afdoende voorzorgen getroffen zijn om het voortbestaan van de suikerindustrie op Java en van de bij haar geïnteresseerde maatschappijen te waarborgen.

Het lot der cultuurbanken is met dat van de Java suiker-industrie ten nauwste saamgeweven. Hare jaarverslagen geven een goeden kijk op den stand der cultuur en een critische beschouwing van de gestie en balansen der cultuurbanken doet ons de positie en de vraagstukken der suikercultuur scherper beseffen.

Onderstaande beschouwingen hebben betrekking op de ervaringen van de volgende cultuurbanken: de *Nederlandsch-Indische Landbouw Maatschappij*, de *Nederlandsche Handel Maatschappij*, de *Handels-*

vereeniging Amsterdam, de Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden en de Koloniale Bank. De Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam”, die eveneens tot de cultuurbanken gerekend moet worden, moet, wegens gebrek aan materiaal ter vergelijking met den toestand in vorige jaren, buiten beschouwing blijven. De cultuurbanken zijn te onderscheiden in zuivere en gemengde cultuurbanken. Zuivere cultuurbanken zijn al de opgenoemde instellingen, met uitzondering van de Nederlandsche Handel Maatschappij, die behalve cultuurzaken op groote schaal bankzaken doet, en de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam”, die zich met belangrijke handelszaken bezighoudt. Waar in het hier volgende het begrip cultuurbank op al deze instellingen wordt toegepast, heeft het, voorzoover de Ned. Handel Mij. betreft, slechts betrekking op haar afdeeling voor cultures.

Van 1905 af begon voor de cultuurbanken, na twee moeilijke, weinig voordeel brengende decennia, eene periode van bloei, die ononderbroken aanhield tot 1912. Deze opbloei was in de eerste plaats te danken aan de door de crisis van 1883/84 in het leven geroepen, door de cultuurbanken met groote energie ter hand genomen reorganisatie, in de tweede plaats aan den, zij het met schommelingen, stijgenden suikerprijs. De voornaamste kenmerken van deze reorganisatie waren: de overgang der cultuurbanken van de negotie tot het bedrijf; het in eigendom verwerven van ondernemingen of aankoop van aandelen; het concentreeren van haren werkkring, die vroeger een groot aantal cultures omvatte, op de suiker als hoofdcultuur; het zich vrij-maken van eigendommen en relaties, die geen voordeel opleverden of beloofden; uitbreiding van aanplant en fabrieksinstallaties, met toepassing van nieuwe wetenschappelijke en technische methoden; een conservatieve balanspolitiek; afschrijvingen en reserves op groote schaal, waardoor de boekwaarde der eigendommen verminderd en de liquiditeit der cultuurbanken verhoogd werd.

Zoo kwamen de cultuurbanken, met uitzondering van de Koloniale Bank, bij welke de reorganisatie door sterk-belemmerende omstandigheden bemoeilijkt werd, in eene waarlijk schitterende positie. Lage boekwaarden, geringe verplichtingen en groote beschikbare bedragen kenmerken hare balansen. De netto-winst (voordat afschrijvingen zijn gedaan) bedroeg in de periode van 1907 tot 1912 tusschen 20 % en 31½ % van het gezamenlijk kapitaal van vier der bovengenoemde cultuurbanken.

De bedrijven (suiker-ondernemingen) zelve waren tenslotte, uit een oogpunt van cultuur zoowel als uit dat van techniek, volmaakt.

Deze vervolmaking bepaalde echter de richting der verdere ontwikkeling. Uit de bestaande bedrijven was niet meer te halen dan zij onder de heerschende omstandigheden als maximum-productie hadden gegeven. Niet meer, — integendeel: minder. Het rendement daalde en de productiekosten stegen. De cultuurbanken, met hare groote belangen bij de suiker-industrie, zagen een nieuwe phase aanbreken: zij waren verder geheel van den suikerprijs afhankelijk.

Van dezen stand van zaken was men zich in de periode van stijgende conjunctuur niet bewust, althans niet algemeen.

Alleen de Handelsvereniging Amsterdam besteedde een deel van haar kapitaal voor aanplant, op uitgebreide schaal, van vezelgewassen en tapioca en paste aldus het beginsel van de verdeeling van het risico toe. De Nederlandsche Handel Maatschappij wierp zich als bank weliswaar in sterker mate op het geven van voorschotten aan andere dan suiker produceerende ondernemingen (thee, tabak, rubber enz.), doch voor eigen rekening bleef zij zich tot de suikercultuur bepalen. Bij de andere cultuurbanken speelden de andere cultures eveneens eene ondergeschikte rol; tendeele waren zij slechts eene erfenis uit vroeger dagen, deels het gevolg van zwakke pogingen tot het ter hand nemen van nieuwe zaken. Men meende te kunnen volstaan met instand-houding van de bestaande bezittingen in uitmuntende conditie, hetgeen, in verband met de sterke slijtage der fabrieksinstallaties en de noodzakelijkheid van vernieuwing ervan, jaarlijks belangrijke uitgaven eischte. Voorts trachtte men het bezit door kleine uitbreidingen van den aanplant af te ronden en het beheer door samenvoeging van ondernemingen meer rationeel in te richten. Voorzoover men tot oprichting van nieuwe suiker-ondernemingen besloot en daarbij de reusachtige maatstaf van onze kapitalistische eeuw aanlegde, haalde men zich zware verliezen op den hals. Djatiroto van de Handelsvereniging Amsterdam en Bandjaratma van de Koloniale Bank leveren daarvoor een afdoend bewijs.

Over het geheel maakten de cultuurbanken vóór het uitbreken van den oorlog den indruk van oververzadiging. Met uitzondering van de Handelsvereniging Amsterdam gaven zij blijk van gebrek

aan ondernemingsgeest en voortvarendheid. De breede vlucht van de rubber-cultuur in den jongsten tijd, welke cultuur voor Nederlandsch-Indië van zoo groote beteekenis is geworden en welker duurzame waarde thans boven allen twijfel verheven is, benutten de banken alleen om eenige erfpachtsperceelen, een paar oude inventarisstukken, op te ruimen. Het directe belang van de cultuurbanken bij de rubbercultuur is vrijwel nihil. Suiker bleef het wachtwoord. De periode van groeiende verdiensten deed haar zeker zijn van de winst, en de uitmuntende financieele positie, in welke de meeste cultuurbanken en ook de meeste der met haar in relatie staande suiker-ondernemingen zich bevonden, deed haar de mogelijkheid eener tijdelijke depressie rustig onder oogen zien.

De periode van 1912 tot 1916 toont ons onmiddellijk na en naast elkaar de gevolgen van depressie en hoog-conjunctuur voor de cultuurbanken; zij inaugureert een nieuwe phase in hare geschiedenis en opent menig nieuw gezichtspunt.

Wij zullen thans achtereenvolgens de werkzaamheden, het belang bij de suikercultuur, de financieele ontwikkeling, de resultaten en de liquiditeit der cultuurbanken gedurende die periode aan eene beschouwing onderwerpen. Met het oog op de beschikbare plaatsruimte is eene beknopte behandeling van deze stof noodzakelijk, doch niettemin zullen wij telkens in de gelegenheid zijn, bij de verschillende instituten op bijzonderlijk op den voorgrond tredende verschijnselen de aandacht te vestigen.

Het terrein van werkzaamheid der cultuurbanken omvatte ultimo 1912: 103 suikerfabrieken van het totale aantal van 190 fabrieken op Java; voorts 91 andere plantages, van welke 11 eigendom van de cultuurbanken waren en 80 z. g. „relaties” vormden, d. w. z. aan derden behorende ondernemingen, voor welke de cultuurbanken den verkoop van de producten ondernamen en over welke zij misschien ook het beheer voerden. Ultimo 1915 was het getal der bij de cultuurbanken aangesloten suiker-ondernemingen tot 110 gestegen, welk aantal als volgt nader kan worden onderverdeeld.

	Suikerfabrieken			Totaal
	in eigendom	participatie	„relatie" (con- signatie-contracten)	
N. I. Landbouw Mij.	8	—	19	27
Ned. Handel Mij. ..	9	7	22	38
H. V. Amsterdam ..	10	—	2	12
C. Mij. der Vorsten- landen	4	11	5	20
Koloniale Bank . .	2	9	2	13
	33	27	50	110

Behalve de Handelsvereniging Amsterdam heeft geen van deze cultuurbanken haar directe belangen, bij vroeger vergeleken, merkbaar doen toenemen. Wel heeft deze of gene bank een nieuwe som gelds in haar bestaande eigen ondernemingen gestoken of haar eigendoms participatie door opkoop van aandelen ietwat versterkt en hare betrekkingen tot nieuwe ondernemingen uitgebreid, doch over het geheel bleef de werkzaamheid vrijwel stationnair. De Handelsvereniging Amsterdam heeft behalve de twee in 1914 verworven fabrieken in het loopende jaar nog 4 fabrieken aangekocht en haar bezit derhalve in de laatste 2 jaren van 8 tot 14 suikerondernemingen uitgebreid, waardoor zij de grootste bezitster van suikerfabrieken op Java geworden is.

De suikerfabrieken dragen op drieërlei wijze tot de winst der cultuurbanken bij: door bedrijfs-overschotten (zuivere winst), voorzoover het eigen fabrieken en participaties betreft, door het betalen van interest op voorgesloten kapitaal en door betaling van commissie (verkoops-commissie).

Gegevens omtrent de inkomsten van de cultuurbanken uit haar eigen suiker-ondernemingen of de participaties vindt men in de volgende tabel, in welke de boekwaarde naast de winst vermeld is en de rentabiliteit is berekend.

Suikerbelangen (Eigendom en Participatie).

1911.	Boekwaarde ¹⁾ gldn.	Zuivere winst gldn.	Zuivere winst in % van de boekwaarde
N. I. Landbouw Mij.....	2.400.000.—	2.222.576,76	92 ¹ / ₂
Ned. Handel Mij.	7.763.858,73	3.214.516,27	41 ¹ / ₂
H. V. Amsterdam	3.925.000,— ²⁾	3.885.745,— ²⁾	99
C. Mij. der Vorstenlanden.	5.700.236,58	1.663.305,14	29 ¹ / ₄
Koloniale Bank	4.754.527,—	492.258,51	10 ¹ / ₃
Totaal	24.543.622,31	11.478.401,68	46 ³ / ₄

1912.

N.I. Landbouw Mij	2.023.862,96	1.616.878,91	80
Ned. Handel Mij.	9.372.685,73	2.515.240,29	26 ³ / ₄
H. V. Amsterdam	3.925.000,— ²⁾	3.864.098,17 ²⁾	98 ¹ / ₂
C. Mij. der Vorstenlanden.	5.393.219,65	1.274.811,94	23 ¹ / ₂
Koloniale Bank.....	4.598.630,—	612.452,45	13 ¹ / ₃
Totaal	25.313.398,34	9.883.481,76	39

1913.

N. I. Lanbouw Mij.....	2.023.862,96	874.553,59	43 ¹ / ₄
Ned. Handel Mij.	10.247.746,11 ²⁾	993.629,67 ²⁾	9 ² / ₃
H. V. Amsterdam	3.925.000,—	3.085.080,34	78 ² / ₃
C. Mij. der Vorstenlanden.	6.548.510,45	1.245.096,13	19
Koloniale Bank	8.032.817,32	505.663,16	6 ¹ / ₃
Totaal	30.777.936,84	6.704.022,89	21 ³ / ₄

1) Alvorens op de boekwaarde afschrijvingen waren gedaan uit de winst over het betreffende jaar.

2) 7 Oude fabrieken, zonder Djatiroto.

1914.

N. I. Landbouw Mij	2.023.862,96	1.792.976,50	88 ¹ / ₂
Ned. Handel Mij	10.071.542,55	1.306.628,64	13
H. V. Amsterdam	8.085.291,41 ¹⁾	6.248.443,16 ¹⁾	77 ¹ / ₄
C. Mij. der Vorstenlanden	7.287.510,45	1.605.063,49	22
Koniale Bank	7.993.030,87	471.351,01 ²⁾	5 ⁷ / ₈
Totaal	35.461.238,24	11.424.462,80	32 ¹ / ₄

1915.

N. I. Landbouw Mij	2.023.862,96	2.103.353,80	104
Ned. Handel Mij	9.924.693,44	1.192.109,39	12
H. V. Amsterdam	6.075.000,— ¹⁾	5.501.154,10 ¹⁾	90 ¹ / ₂
C. Mij. der Vorstenlanden .	7.196.761,45	2.966.820,03	41 ¹ / ₄
Koloniale Bank	7.903.049,65	792.298,56 ²⁾	10
Totaal	33.123.367,50	12.555.735,88	38

Duidelijk laat zich uit deze cijfers waarnemen hoe de zuivere winst eerst af-, vervolgens toenam; in het bijzonder valt dit te lezen uit de door de N. I. Landbouw Mij. en de Koloniale Bank verstrekte gegevens. De resultaten der Ned. Handel Mij. zijn, vergeleken bij de vroegere, buitengewoon sterk afgenomen; zijn de eenige, die, in 1915 in vergelijking met het vorige jaar, teruggelopen zijn, ondanks de hoge verkoopprijzen; door de directie wordt dit verklaard door het tegenvallen van den oogst. De oogst moet in de laatste jaren op de ondernemingen der Ned. Handel Mij. zeer veel slechter zijn uitgevallen dan op de plantages van alle andere cultuurbanken en de vraag rijst, of de oorzaak daarvan alleen in de weersgesteldheid moet worden gezocht. De Cultuur Mij. der Vorstenlanden toont in het depressie-jaar 1913 een slechts geringen achteruitgang, hetgeen daaraan toe te schrijven is, dat in dit jaar de bodemopbrengst bij hare ondernemingen, in tegenstelling met andere ondernemingen goed was, waardoor

¹⁾ Alle fabrieken.

²⁾ Hierin is een kleine, niet nauwkeurig op te geven winst op andere cultures begrepen, doordat de winst op suiker in de laatste jaren niet meer afzonderlijk vermeld wordt.

de daling van de prijzen werd geneutraliseerd. De algemeene teruggang in 1912, vergeleken bij de cijfers voor 1911, vond zijn oorzaak in lagere opbrengsten en stijging van de productiekosten, welke de in 1912 waargenomen stijging van de prijzen compenseerde. De winst over 1913 zou nog kleiner, die over 1914 en 1915 daarentegen grooter geweest zijn, indien de cultuurbanken niet steeds het grootste deel van hare oogsten vooruit verkocht hadden, hetgeen haar eenerzijds in staat stelde, gedurende de periode van zeer lage prijzen in 1913 het verkoopen te staken, andererseits evenwel oorzaak was, dat zij, toen de markt beter werd, niet de hoogste prijzen behaalden, doordat transacties op termijn nu eenmaal tegen lager prijzen werden afgesloten dan zaken voor prompte levering. De totale winst over 1915 heeft de tot dat jaar beste resultaten, die van 1911, overtroffen, en had nog belangrijk ruimer kunnen zijn, indien niet juist in eerstgenoemd jaar de bodemopbrengst zoo gering ware geweest. Procentsgewijze is het resultaat van 1911 in 1915 nog niet bereikt, doordat de boekwaarde der eigen fabrieken en participaties tengevolge van het daarin steken van nieuw kapitaal gestegen was.

De productie van alle met de cultuurbanken in verbinding staande fabrieken (eigendom, participatie en relaties) gedurende de laatste 5 jaren wordt door de volgende cijfers aangegeven (in picols):

	1911	1912	1913	1914	1915
N. I. Landbouw Mij.	2.958.591	2.727.640	2.702.754	2.895.502	2.698.875
N. Handel Mij. . . .	5.178.669	5.365.025	5.377.793	4.955.232	4.505.922
H. V. Amsterdam . .	2.153.659	2.017.403	2.028.526	2.260.938	2.223.751
C. Mij der Vorsten- landen	2.262.345	2.312.120	2.595.467	2.459.378	2.347.735
Koloniale Bank . . .	1.277.842	1.230.870	1.444.630	1.421.000	1.327.426
TOTAAL. . . .	13.831.106	13.653.058	14.149.170	13.992.050	13.103.709
Waarde in gldn. geschat	à f 8.— 110.648.848	à f 8 ¼ 112.637.728	à f 7 ½ 106.118.775	à f 8 ¼ 115.434.412	à f 10.— 131.037.090

In verband met de verminderende opbrengst in de laatste jaren is nog in het oog te houden, dat de cijfers voor de productie in 1915 betrekking hebben op 110 fabrieken, die voor 1913 op 103 fabrieken. De achteruitgang was dus feitelijk nog aanmerkelijk sterker, dan in de tabel tot uitdrukking komt. De grootste vermindering, in relatieven zoowel als in absoluten zin, geven de cijfers voor de Ned. Handel Mij. aan, ofschoon het aantal van de met haar in relatie staande fabrieken in 1915 nog één meer bedroeg dan in vorige jaren.

De cijfers voor de opbrengst in picols per bouw en het rendement, voorzoover gegevens beschikbaar zijn, vertoonen de volgende schommelingen:

	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915
Landbouw Mij								
Eigen. fabr.	pcls 117,4	120,½	118,—	128,—	117,½	111,—	111,—	97,6
Landbouw Mij								
Eigen. fabr.	9,93%	10,49%	10,99%	10,86%	9,97%	9,64%	9,46%	9,03%
Landbouw Mij								
Alle. fabr.	„ 116,5	120,—	116,—	127,—	111,½	104,7	100,7	91,5
Landbouw Mij								
Eigen. fabr.	10,30%	10,55%	10,67%	10,37%	9,66%	9,37%	9,17%	8,91%
H. V. Amsterdam	—	—	—	10,19%	9,70%	9,67%	8,87%	8,39%
C. M. d. Vorstenlanden . .	„ 147,8	127,7	131,4	139,4	135,5	148,3	135,2	127,4
Koloniale Bank	„ 122,—	116,3	120,—	128,—	116,—	116,½	115,—	104,—

Gegevens omtrent opbrengst per bouw en rendement op de ondernemingen der Ned. Handel Mij. ontbreken.

Ten aanzien van de ontwikkeling van het rendement op de ondernemingen der H. V. A. dient in het oog te worden gehouden, dat de cijfers tot 1913 het rendement van de 7 oude fabrieken aangeven en daarna het rendement van alle fabrieken, ook Djatiroto en de beide nieuwste aankopen, vermeld is. Het totale beeld is, afgezien van de Cultuur Mij. der Vorstenlanden, welker resultaten merkwaardig goed blijven, weinig opwekkend. Men is geneigd, aan de theorie van de verminderende opbrengst van den grond te denken. In het algemeen wordt de achter-

uitgang toegeschreven aan de abnormale weersgesteldheid in de laatste jaren (1913 en '14). In het loopende jaar is, dank zij de gunstige weersgesteldheid gedurende het plantjaar 1915/'16, weer een opmerkelijke vooruitgang van de bodemopbrengst te constateeren.

In nauw verband met de bodemopbrengst staat de ontwikkeling van de productiekosten, die, ook tengevolge van stijging van de loonen en grondhuren, hooger zijn geworden. In de volgende tabel zijn naast de productiekosten ook de gemiddelde verkoopprijzen per pikol vermeld (in guldens).

	1911			1912			1913		
	Kostprijs ¹⁾		Verkoop- prijs.	Kostprijs		Verkoop- prijs	Kostprijs		Verkoop- prijs.
	a.	b.		a.	b.		a.	b.	
N. I. Landb. Mij. ²⁾	5.17	6.05	8.22	5.87	6.90	8.60	6.20	7.12	7.84
N. Handel Mij.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—
H. V. Amsterdam ..	4.15	4.79	7.35	4.75	5.49	8.18	4.78	5.20	7.39
C. M. d. Vorstenl. ..	—	5.91	8.10	—	6.16	7.90	—	6.33	7.61
Koloniale Bank.....	6 —	6.59	8.11	6.34	6.81	8.28	6.04	6.69	7.59

	1914			1915		
N. I. Landbouw Mij.	6.53	7.34	8.94	7.27	7.98	10.32
N. Handel Mij.	—	—	—	—	—	—
H. V. Amsterdam.....	5.79	6.35	9.49	5.89	6.85	9.56
C. Mij. d. Vorstenlanden.....	—	6.16	7.76	—	7.08	10.23
Koloniale Bank.....	6.35	7. —	7.89	6.66	7.71	10.05

1916

Voorverkoopen bij het verschijnen
v. d. jaarverslagen over 1915.

N. I. Landbouw Mij.....	Sup f 12.06	No. 16 en h. f 11.04
N. Handel Mij.....	Basis Muscovados	10.17 1/2
H. V. Amsterdam	Gemiddeld	10.70
C. Mij. d. Vorstenlanden	Sup f 11 1/2	No. 16 en h. f 10.50
Koloniale Bank	Gemiddeld	11.24

De stijging van de productiekosten springt in het oog. Vergelijking van bovenstaande cijfers leidt tot de conclusie, dat, waren de verkoopprijzen in 1915 even laag geweest als de laagste verkoop-

¹⁾ a. behalve de vernieuwingen; b. met de vernieuwingen.

²⁾ berekend.

prijzen in 1914 (gemiddeld $f 6\frac{3}{4}$), de Java-suikerindustrie als geheel in 1915 met verlies zou hebben gewerkt. Ook indien men tegenover de productiekosten in de twee laatste jaren een normalen verkoopprijs stelt, welke, op grond van het gemiddelde der prijzen van de laatste 15 jaren, op ongeveer $f 7$.— à $f 7\frac{1}{2}$ kan worden aangenomen, is het beeld alles behalve bemoedigend.

Vormen de bedrijfs-overschotten der suikerfabrieken een zeer wisselvallig deel van de winst der cultuurbanken, de overige inkomsten dezer banken uit die fabrieken, namelijk renten en commissies, dragen tot stabiliseering van haar winsten bij. Deze inkomsten zijn onafhankelijk van de winsten der suikerfabrieken. De aan interest te betalen bedragen wisselen naarmate door de fabrieken van de crediethulp der cultuurbanken gebruik gemaakt wordt, en de commissie hangt af van de verkoopwaarde van het product. De stabiliteit van de totale inkomsten uit deze beide bronnen wordt nog daardoor verhoogd, dat in jaren van slechten oogst de vermindering van de commissie voor een groot gedeelte goedge maakt wordt door de stijging van het bedrag aan interest, en in jaren van goeden oogst de daling van het bedrag aan renten door de stijging van dat aan commissie.

Verkoopscommissie wordt allen fabrieken in rekening gebracht, interest slechts aan die, welke bij de bank in het krijt staan. Eenige cultuurbanken brengen ook kapitaalrente d. w. z. de interest van de boekwaarde van haar belangen bij de suikercultuur (eigendom en participatie) ten voordeele van hare interestrekening.

Het is, jammer genoeg, niet mogelijk, uit de publicaties der cultuurbanken na te gaan, welke bedragen aan interest en commissie in het bijzonder van suiker-ondernemingen afkomstig zijn. De volgende tabel geeft dan ook een overzicht van het totaal der inkomsten aan interest en commissie van de cultuurbanken. De commissies, met uitzondering van die van de Handelsvereniging Amsterdam, zijn bijna geheel, de interest is voor het grootste deel uit de suikercultuur afkomstig.

	Interest Gldn.	Commissie Gldn.	Totaal Gldn.
1911			
Landbouw Mij	690.425,38	202.531,99	892.957,37
N. Handel Mij	—	—	—
H. V. Amsterdam	993.851,53	596.125,99	1.589.977,52
Vorstenlanden	273.095,96	608.442,30	881.538,26
Koloniale Bank	368.300,73	486.537,62	854.838,35
Totaal....	2.325.673,60	1.893.637,90	4.219.311,50

1912			
Landbouw Mij	598.563,32	201.009,05	799.572,37
N. Handel Mij	—	—	—
H. V. Amsterdam	1.001.392,01	707.758,78	1.709.150,79
Vorstenlanden	310.757,83	622.674,60	933.432,43
Koloniale Bank.	327.581,34 ^{1/2}	485.698,55	813.279,89 ^{1/2}
Totaal....	2.238.294,50 ^{1/2}	2.017.140,98	4.255.435,48 ^{1/2}

1913.			
Landbouw Mij	643.387,86	184.118,87	827.506,73
N. Handel Mij	—	—	—
H. V. Amsterdam	1.009.277,21	695.665,76	1.704.942,97
Vorstenlanden	186.256,27	641.290,81 ^{1/2}	827.547,08 ^{1/2}
Koloniale Bank	227.238,96 ^{1/2}	489.473,09 ^{1/2}	716.712,06
Totaal	2.066.160,30 ^{1/2}	2.010.548,54	4.076.708,84 ^{1/2}

1914.			
Landbouw Mij	586.582,06	239.598,48	826.180,54
N. Handel Mij	—	—	—
H. V. Amsterdam	1.086.045,93	884.210,32	1.970.256,25
Vorstenlanden	73.561,09	636.110,10	709.671,19
Koloniale Bank	255.774,19 ^{1/2}	473.197,80	728.971,99 ^{1/2}
Totaal	2.001.963,27 ^{1/2}	2.233.116,70	4.235.079,97 ^{1/2}

1915			
Landbouw Mij.....	625.891,93	288.894,74	914.786,67
N. Handel Mij.....	—	—	—
H. V. Amsterdam	955.220,36	961.106,02	1.916.326,38
Vorstenlanden	133.461,37	878.434,28	1.011.895,65
Koloniale Bank	242.020,05	625.851,82	867.871,87
Totaal	1.956.593,71	2.754.286,86	4.710.880,57

Publicaties van de Ned. Handel Mij. omtrent hare inkomsten uit interest en commissie ontbreken geheel. Ten aanzien van de N. I. Landbouw Mij. valt op te merken, dat de verkoop van haar producten door de N. I. Handelsbank, de „holding company” der N. I. Landbouw Mij., geschiedt en haar slechts een deel der verkoopscommissie uitgekeerd wordt; vandaar de naar verhouding kleine bedragen aan commissie.

De stabiliteit en de beteekenis van de inkomsten uit interest en commissie blijken uit de tabel duidelijk. Bij de Koloniale Bank overtrof, zooals vergelijking van deze cijfers met die van een vorigen staat doet zien, het inkomen uit interest en commissie de zuivere winst uit de eigen fabrieken en participaties. Ofschoon de inkomsten uit interest en commissies onafhankelijk zijn van de wisselende bedrijfswinst der fabrieken, daar zij veeleer door den omzet bepaald worden, — in laatste instantie staan en vallen zij natuurlijk toch met de rentabiliteit der suikerfabrieken; bij ondergang van de suikercultuur zou ook deze bron tenslotte opdrogen. Doch in perioden van voorbijgaande depressie, in welke de uitkomsten van het bedrijf der fabrieken achteruit gaan, vormen de interest en commissie een sterk stabiliseerende factor in de winstrekening der banken.

Nu wij in het voorgaande een blik hebben geslagen op het terrein van werkzaamheden en de inkomsten der cultuurbanken, willen we thans den toestand der banken in nadere beschouwing nemen. De volgende tabel geeft een overzicht van de financieele ontwikkeling.

	Kapitaal Gldn.	Reserves Gldn.	Obligaties Gldn.	Totaal der bedrijfs- middelen
1911				
Landbouw Mij.	10.000.000,00	4.200.000,00	—	14.200.000,00
N. Handel Mij.	—	—	—	—
H. V. Amsterdam....	10.000.000,00	3.500.000,00	9.461.000,00	22.961.000,00
Vorstenlanden	10.265.000,00	1.184.805,51	—	11.449.805,51
Koloniale Bank	10.000.000,00	1.033.742,37	2.400.000,00	13.433.742,37
Totaal.....	40.265.000,00	9.918.547,88	11.861.000,00	62.044.547,88

1912				
Landbouw Mij.	10.000.000,00	4.200.000,00	—	14.200.000,00
N. Handel Mij.	—	—	—	—
H. V. Amsterdam....	10.000.000,00	4.000.000,00	9.147.000,00	23.147.000,00
Vorstenlanden	10.265.000,00	1.402.287,56	—	11.667.287,56
Koloniale Bank	10.000.000,00	1.184.880,22	2.300.000,00	13.484.880,22
Totaal.....	40.265.000,00	10.787.167,78	11.447.000,00	62.499.167,78

1913				
Landbouw Mij.	10.000.000,00	4.000.000,00	—	14.000.000,00
N. Handel Mij.	—	—	—	—
H. V. Amsterdam....	10.000.000,00	4.000.000,00	8.832.000,00	22.832.000,00
Vorstenlanden	10.265.000,00	1.628.382,58	—	11.893.382,58
Koloniale Bank	11.000.000,00	1.308.258,33	2.200.000,00	14.508.258,33
Totaal.....	41.265.000,00	10.936.640,91	11.032.000,00	63.233.640,91

1914				
Landbouw Mij.	10.000.000,00	4.000.000,00	—	14.000.000,00
N. Handel Mij.	—	—	—	—
H. V. Amsterdam....	12.500.000,00	5.000.000,00	8.514.000,00	26.014.000,00
Vorstenlanden	10.265.000,00	1.874.968,40	1.948.000,00	14.087.968,40
Koloniale Bank	11.000.000,00	1.305.421,87	2.100.000,00	14.405.421,87
Totaal.....	43.765.000,00	12.180.390,27	12.562.000,00	68.507.390,27

1915				
Landbouw Mij.	10.000.000,00	4.000.000,00 ¹⁾	—	14.000.000,00
N. Handel Mij.	—	—	—	—
H. V. Amsterdam....	12.500.000,00	5.000.000,00 ²⁾	8.195.000,00	25.695.000,00
Vorstenlanden	10.265 000,00	2.000.000,00	1.894.000,00	14.159.000,00
Koloniale Bank	11.000.000,00	1.380.584,14 ³⁾	2.000.000,00	14.380.584,14
Totaal.....	43.765.000,00	12.380.584,14	12.089.000,00	68.234.584,14

De Handelsvereniging Amsterdam verhoogde in Juli 1914 haar kapitaal met $2\frac{1}{2}$ miljoen gulden, door middel van uitgifte van nieuwe aandelen welke, bij een noteering op de beurs van 200 $\frac{0}{0}$, voor bezitters van oude aandelen verkrijgbaar waren tegen een koers van 140 $\frac{0}{0}$. De Koloniale Bank gaf eind 1913 voor 1 miljoen gldn. nieuwe aandelen tegen een koers van 108 $\frac{0}{0}$ uit, welk bedrag begin 1914 volgestort was. De Cultuur Mij. der Vorstenlanden ging in Februari 1914 voor het eerst over tot uitgifte van obligaties, en wel tot een bedrag van 2 miljoen gldn. tegen 5 $\frac{0}{0}$. In den loop van dit jaar (1916) emitteerde ook de Handelsvereniging Amsterdam opnieuw eene serie van vijfprocents obligaties tot een bedrag van 4 miljoen gldn. en tegen een koers van $98\frac{3}{4}$ $\frac{0}{0}$. Beide maatschappijen hebben daarmee het beginsel, een deel van het bedrijfskapitaal der cultuurbank door middel van obligaties te verkrijgen, verder in toepassing gebracht en daardoor op soliede basis de kans op eene grootere opbrengst van haar maatschappelijk kapitaal verhoogd. Ook de reserves werden door beide maatschappijen krachtig versterkt. Daarentegen zijn de reserves van de N. I. Landbouw Mij. met f 200.000 verminderd, doordat deze maatschappij dit bedrag in 1913 aan haar materiaal-reserve ontnam. Behalve de ultimo 1915 vermelde gewone reserves en de in de lage boekwaarden verscholen liggende stille reserves zijn nog de in de noot op deze pagina vermelde bedragen op zij gelegd. De Handelsvereniging Amsterdam is de eenige, die een groot bedrag heeft gereserveerd voor betaling van de oorlogwinstbelasting tot heffing van welke de regeering besloten heeft. Het totaal der bedrijfsmiddelen is in de laatste jaren sterk gestegen. Ook in dit opzicht marcheert de Handelsvereniging Amsterdam aan de spits.

¹⁾ Bovendien f 200.000.— reserve voor buitengewone tijdsomstandigheden.

²⁾ Bovendien f 1.500.000.— reserve voor buitengewone belastingen.

³⁾ Bovendien f 100.000.— reserve voor buitengewone uitgaven.

Met inbegrip van de in den loop van dit jaar geëmitteerde obligaties zullen haar bedrijfsmiddelen ult. 1916 bijna f 30.000.000.— bedragen, dus ruim het dubbele van die van elk der drie andere banken.

In de volgende tabel worden behalve de zuivere winsten der cultuurbanken, ook de op het maatschappelijk kapitaal en de totale bedrijfsmiddelen berekende rentabiliteit (Rendite) en de uitgekeerde dividenden vermeld.

	Zuivere winst ¹⁾	Zuivere winst in % van		Dividen- den.
		Maatsch. Kapitaal	Totale bedrijfs- middelen	
1911.	gldn.	%	%	%
Landbouw Mij.	2.375.827,39	23 ³ / ₄	16 ³ / ₄	18 ¹ / ₂ ²⁾
N. Handel Mij.	—	—	—	—
H. V. Amsterdam	4.202.965,46	42	18 ¹ / ₄	10
Vorstenlanden	2.427.190,63	23 ¹ / ₂	21	10 ²⁾
Koloniale Bank	1.040.569,78	10	7 ³ / ₄	7 ⁴⁾
Totaal	10.046.553,26	25	16 ¹ / ₄	
1912.				
Landbouw Mij.	1.890.892,37	19	13 ¹ / ₃	15 ²⁾
N. Handel Mij.	—	—	—	—
H. V. Amsterdam	5.362.610,10	53 ¹ / ₂	23	10
Vorstenlanden	1.986.850,70	19	17	10 ²⁾
Koloniale Bank	1.401.051,72 ¹ / ₂	14	10 ¹ / ₃	8
Totaal	10.641.404,89 ¹ / ₂	26 ¹ / ₂	17	
1913.				
Landbouw Mij.	1.520.219,61	15 ¹ / ₄	10,8	12 ¹ / ₄ ²⁾
N. Handel Mij.	—	—	—	—
H. V. Amsterdam	5.119.401,71	51,2	22,4	15
Vorstenlanden	1.847.266,05 ¹ / ₂	18	15 ¹ / ₂	10 ¹ / ₂ ²⁾
Koloniale Bank	1.060.605,90 ¹ / ₂	9,6	7,3	6 ¹ / ₂
Totaal	9.547.493,28	23,1	15,1	

¹⁾ Voordat op de boekwaarde van de cultuurbelangen afschrijving heeft plaats gehad.

²⁾ Bovendien 5 % op preferente aandelen en uitkeering op winstaandeelen.

³⁾ Bovendien uitkeering op bewijzen van deelgerechtigheid.

⁴⁾ Bovendien uitkeering op winstbewijzen.

1914.				
Landbouw Mij.....	1.651.575,88 ³⁾	16,5	11,8	13 ^{1/4} ²⁾
N. Handel Mij.....	—	—	—	—
H. V. Amsterdam	8.070.696,37 ⁴⁾	64,5	31	25
Vorstenlanden	1.923.892,40 ^{1/2}	18,7	13,6	10 ^{1/2} ¹⁾
Koloniale Bank	916.954,12	8,3	6,4	6
Totaal	12.563.118,77 ^{1/2}	28,7	18,3	

1915.				
Landbouw Mij	2.584.743,80 ⁵⁾	25,8	18,5	20 ²⁾
N. Handel Mij.....	—	—	—	—
H. V. Amsterdam	6.545.256,44 ⁶⁾	52,4	25,5	25
Vorstenlanden	3.360.036,45	32,7	23,7	15 ¹⁾
Koloniale Bank	1.271.038,94 ⁷⁾	11,5	8,8	8
Totaal	13.761.075,63	31,4	20,2	

Allereerst valt hierbij op, dat de depressie en de hoogconjunctuur in de winstcijfers der banken niet zoo sterk tot uitdrukking komen, als men, in verband met de prijsschommelingen op de suikermarkt en de door de fabrieken behaalde resultaten, wel zou verwachten. De oorzaak hiervan ligt in de eerste plaats in de nivelleerende werking van interest en commissie; voorts streefde men er zooveel doenlijk naar, om bij het opmaken van de balansen zoo weinig mogelijk van groote veranderingen te doen blijken, en het maakt den indruk, dat de door de depressie sterkst getroffen maatschappijen, de N. I. Landbouw Mij. en de Koloniale Bank, aan winsten zooveel uitgekeerd hebben als eenigszins mogelijk was. Voor de Ned. Handel Mij., die even sterk, wellicht het sterkst, onder de omstandigheden te lijden had, ontbreken nadere gegevens. In de winst der N. I. Landbouw Mij. over 1913 is b.v. een bedrag van f 235.000.— aan teruggeboekte reserve, en in die van de Koloniale Bank een van f 175.000.— aan agio-winst begrepen, welke bedragen in dat jaar niet werden verdiend. Voorts heeft de N. I. Landbouw

¹⁾ Bovendien 5 ^{0/0} op preferente aandelen en uitkeering op winstaandeelen.

²⁾ Bovendien uitkeering op bewijzen van deelgerechtigheid.

³⁾ Na aftrek van f 500.000 reserve op effecten.

⁴⁾ Na aftrek van f 651.693,17 voor afschrijving op effecten.

⁵⁾ Na aftrek van f 200.000 reserve met het oog op buitengewone omstandigheden.

⁶⁾ Na aftrek van f 1.500.000 reserve voor buitengewone belastingen.

⁷⁾ Na aftrek van f 100.000. reserve voor buitengewone belastingen.

Mij. in genoemd jaar *f* 200.000.— van haar materiaal-reserve opgeofferd aan het uiterlijk aanzien van haar winst-rekening. Verder werd in 1913 door de banken een bedrag van slechts *f* 315.000.— op effecten afgeschreven, tegen *f* 1.160.000.— in 1914. De uitkomsten voor het jaar 1915 werden aanmerkelijk geringer door de in de noten op de vorige pagina genoemde extra-reserves zonder welke zij rond $15\frac{1}{2}$ miljoen gldn. zouden hebben bedragen. Het totale resultaat van het depressie-jaar 1913 is door de, in vergelijking met die in het vorige jaar, stabiele uitkomsten der Handelsvereniging Amsterdam en Cultuur Mij. der Vorstenlanden in gunstigen zin beïnvloed. Bij de Handelsvereniging Amsterdam was dit resultaat aan de verdeling van het risico (verschillende cultures) en bij de Cultuur Mij. der Vorstenlanden aan den bijzonder ruimen suikeroogst te danken. Hoe hevig de beide andere banken in werkelijkheid door de slechte omstandigheden van het jaar 1913 getroffen werden, zal straks uit de de liquiditeit aangevende cijfers blijken. Terwijl de N. I. Landbouw Mij. en de Koloniale Bank gedwongen waren, over 1913 een lager dividend uit te keeren, kon de Handelsvereniging Amsterdam het hare over hetzelfde jaar van 10 op $15\frac{0}{10}$ verhoogden. De Koloniale Bank, die in het daarop volgend jaar haar dividend nogmaals een weinig moest verminderen, heeft, behalve onder hooge productiekosten, te lijden onder de aderlating van eene nieuwe onderneming (Bandjaratma). In 1915 waren alle maatschappijen, met uitzondering van de Koloniale Bank, in staat, belangrijk hoogere dividenden uit te keeren en de vooruitzichten voor de dividenden over dit en het volgende jaar zijn waarlijk schitterend.

Beter dan het percentage van het dividend, waarin de werkelijke zuivere winst tengevolge van uiteenlopende winstverdeling, afschrijvingen enz. onvolkomen tot uitdrukking komt, leeren de door ons berekende cijfers de verhouding tusschen zuivere winst eenerzijds en maatschappelijk kapitaal en totale bedrijfsmiddelen anderzijds kennen. Ook in dit opzicht staat de Handelsvereniging Amsterdam bovenaan. Zij zou in de gelegenheid geweest zijn, hooger dividenden uit te keeren, doch zij is getrouw gebleven aan haar vanouds gehandhaafde beginsel van groote afschrijvingen op de boekwaarde harer bezittingen, en heeft in de jaren 1912/15 niet minder dan $12\frac{1}{2}$ miljoen gldn. afgeschreven tegen $1\frac{1}{2}$ miljoen gldn. door de drie andere banken te samen. De Handelsvereniging Amsterdam is niet slechts uit het oogpunt van kapitaal de grootste,

doch ook wat rentabiliteit betreft de eerste der cultuurbanken.

De boekwaarde der cultuurbelangen der banken (eigendom, participatie en voorschotten), welke in tal van opzichten een waardevolle maatstaf ter beoordeeling van haar positie vormt, heeft zich, behalve voorzoover de Handelsvereniging Amsterdam betreft, verhoogd.

	Eigendom en participatie ¹⁾ gldn.	Voorschotten en werkkapitaal gldn.	Totaal der cul- tuurbelangen gldn.
Landbouw Mij.....			
1911	2.400.000,00	3.553.435,62	5.953.435,62
1912	2.023.862,96	4.418.167,36	6.442.030,32
1913	2.023.862,96	6.054.079,98	8.077.942,94
1914	2.023.862,96	6.822.185,13	8.846.048,09
1915	2.023.862,96	7.398.027,72	9.421.890,68
H. V. Amsterdam			
1911	13.821.366,16	8.416.030,19	22.237.396,35
1912	12.217.801,25	8.437.793,57	20.655.594,82
1913	9.641.000,00	9.474.604,71	19.115.604,71
1914	7.900.000,00	12.636.369,12	20.536.369,12
1915	6.187.500,00	13.184.844,71	19.372.344,71
Vorstenlanden.....			
1911	5.573.372,95	2.697.513,18	8.270.886,13
1912	5.655.986,61	3.378.636,40	9.034.623,01
1913	6.748.510,45	2.732.207,98	9.480.718,43
1914	7.362.511,45	2.507.115,70	9.869.627,15
1915	6.897.511,45	2.898.642,89	9.796.154,34
Koloniale Bank			
1911	6.129.574,04	5.050.035,79	11.179.609,83
1912	6.292.094,78	6.433.378,60	12.725.473,38
1913	8.462.676,03	5.721.573,67	14.184.249,70
1914	8.399.533,87	6.315.887,89	14.715.421,76
1915	8.435.000,18	4.993.892,88	13.428.893,06

Deze uitbreiding van de cultuurbelangen is tendeele veroorzaakt door kapitaal in nieuwe zaken te steken (eigendom en participatie) en tendeele door uitbreiding van het bedrijf. In het eerste geval is ze het gevolg van vergrooting van het terrein van werkzaamheden (toeneming van het eigendom), en in het andere zoowel van uitbreiding van de relaties tot derden als ook

¹⁾ Na het doen van afschrijvingen op de boekwaarde.

van grootere uitgaven voor den oogst, veroorzaakt door stijging van de kosten. De toeneming onder laatstgenoemd hoofd zou meer algemeen en sterker in het oog springen, indien de Cultuur Mij. der Vorstenlanden en de Koloniale Bank niet een deel van de voorgesloten bedragen in participaties hadden omgezet. Het totaal bedrag der belangen bij de cultures heeft zich bij alle maatschappijen uitgebreid, met uitzondering van de Handelsvereniging Amsterdam, waar het eene vermindering onderging, bij gelijktijdige vergroting van haar terrein van werkzaamheden.

In de volgende tabel is aangegeven de liquiditeit der cultuurbanken, gebaseerd op de verhouding van het bedrag der liquide middelen (na aftrek van de aan crediteuren verschuldigde bedragen) tot het totaal der belangen bij de cultures. De jaarlijks te delgen schulden wegens obligaties zijn bij de berekening van de liquiditeit uitgeschakeld.

	Totaal der cultuurbelangen gldn. ¹⁾	Liquide middelen na aftrek van de crediteurenposten gldn. ²⁾	Liquiditeit %
Landbouw Mij.....			
1911	5.953.000,00	9.815.000,00	165
1912	6.442.000,00	8.825.000,00	137
1913	8.078.000,00	6.609.000,00	82
1914	8.846.000,00	5.898.000,00	66½
1915	9.422.000,00	7.214.000,00	76½
H. V. Amsterdam.....			
1911	22.237.000,00	2.504.000,00	11¼
1912	20.656.000,00	4.040.000,00	19½
1913	19.116.000,00	5.346.000,00	28
1914	20.536.000,00	9.262.000,00	45
1915	19.372.000,00	12.318.000,00	63½
Vorstenlanden.....			
1911	8.271.000,00	4.734.000,00	57¼
1912	9.035.000,00	4.229.000,00	46¾
1913	9.481.000,00	4.103.000,00	43¼
1914	9.870.000,00	5.247.000,00	53¼
1915	9.796.000,00	6.491.000,00	66¼

¹⁾ Na het doen van afschrijvingen op de boekwaarde uit de winst van het betreffende jaar.

²⁾ Bij de Cultuur Mij. der Vorstenlanden en de Koloniale Bank zijn ook de debiteurenposten, die hoofdzakelijk uit dividenden en tantièmes bestaan, onder de liquide middelen begrepen.

	Totaal der cultuur belangen gldn.	Liquide middelen na aftrek van de crediteuren-posten gldn.	Liquiditeit 1 %
Koloniale Bank.....			
1911	11.180.000,00	2.777.000,00	24 ³ / ₄
1912	12.725.000,00	1.033.000,00	8 ¹ / ₈
1913	14.184.000,00	567.000,00	4
1914	14.715.000,00	43.000,00	0,3
1915	13.429.000,00	1.845.000,00	13 ³ / ₄

Bijzonder sterk toont zich de invloed van de conjunctuur, de spanning en ontspanning, in de ontwikkeling van de liquiditeit der Koloniale Bank, de innerlijk zwakste der maatschappijen. Ultimo 1914 kwam zij op het nulpunt. Belangrijk is ook de vermindering bij de N. I. Landbouw Mij., die vroeger een overvloed van beschikbare bedragen bezat; deze vermindering is tendeele mede een gevolg van de uitbreiding van hare betrekkingen tot ondernemingen met welke zij „relaties” heeft aangegaan. De achteruitgang in de positie dezer maatschappijen gedurende de periode van depressie valt, indien men hare liquiditeit als maatstaf aanlegt, veel sterker op dan gemeten aan de winsten en dividenden.

In minder mate ging de Cultuur Mij. der Vorstenlanden achteruit. Een uitzondering vormde ook in dit opzicht de Handelsvereniging Amsterdam, welker liquiditeit zienderoogen toeneemt, een gevolg van factoren, welke wij bij de bespreking van de winstvorming en de ontwikkeling der cultuurbelangen reeds in beschouwing namen.

Een tabel, aangevende de liquiditeit van de Ned. Handel Mij. in verband met hare belangen bij de cultures, laat zich aan de hand van de publicaties dezer maatschappij, in welke de resultaten van het bank- en die van het cultuurbedrijf worden samengevat, niet samenstellen. Wel is bekend, dat de Ned. Handel Mij., evenals de N. I. Handelsbank (eigenares van de aandelen der N. I. Landbouw Mij.) in de moeilijke dagen van 1914 hare belangen bij de cultures als een last, als eene belemmering van hare liquiditeit als depositobank leerde beseffen. Deze omstandigheid moge stemmen tot nadenken over de vraag, hoe de omvang van belangen van dien aard zich heeft te verhouden tot het maat-

schappelijk kapitaal en de obligo's van depositobanken, daar het hier toch meestal betreft niet direct te realiseeren of te disconteeren vorderingen en onroerende goederen.

Met betrekking tot het financieel beleid der cultuurbanken heeft de periode van depressie ook op den voorgrond gebracht de vraag, op welke wijze hare liquide middelen het best kunnen worden belegd: in prolongaties ter beurse of in effecten. De rente van effecten is zeker hooger dan die van prolongaties ter beurse, doch effecten geven licht aanleiding tot koers verlies. Inderdaad hebben de cultuurbanken, die haar geld voor het grootste deel in effecten belegd hadden, in de laatste drie jaren door daling van koersen aanmerkelijke verliezen geleden, welke in de verslagen der N. I. Landbouw Mij. en der Handelsvereeniging Amsterdam met rond f 600.000.— en f 950.000.— in den vorm van afschrijvingen vermeld staan. De Koloniale Bank daarentegen, die het grootste deel van haar gelden in prolongaties ter beurse belegd had, is in slechts geringe mate door verliezen op effecten getroffen, en de Cultuur Mij. der Vorstenlanden, die alles in prolongaties had belegd, is van deze verliezen geheel gevrijwaard gebleven. De vraag, welke wijze van belegging op den duur de meest gewenschte is, laat zich niet principieel beantwoorden. Zij zal steeds een vraag van opportuniteit blijven, die, naarmate van het persoonlijk oordeel over den toestand en de vermoedelijke ontwikkeling van de geldmarkt en de maatschappelijke en politieke verhoudingen, in verschillenden zin opgelost zal worden. De verdeeling der beleggingen tusschen effecten en uitzettingen op prolongatie, zooals deze in de laatste jaren in stijgende mate bij de Handelsvereeniging Amsterdam plaats had, lijkt in elk geval een middenweg.

Eenige nieuwigheden in de practijk der cultuurbanken zijn in de laatste jaren door de Handelsvereeniging Amsterdam ingevoerd. Bij wijziging van de Statuten werd in 1913 bepaald, dat gratificaties en tantièmes voor de vertegenwoordigers en het personeel der maatschappij voortaan niet langer uit de te verdeelen netto-winst betaald, doch als onkosten geboekt zouden worden. Het procentsgewijze aandeel in de winst van directeuren en commissarissen werd ten gunste van de aandeelhouders verminderd, waarbij werd uitgegaan van de overweging, dat door de toenemende winsten der maatschappij de procentsgewijze vermindering van het aandeel in de winst geneutraliseerd werd, wat

inderdaad het geval bleek te zijn. Tegelijkertijd werd een pensioen- en ondersteuningsfonds voor het Europeesch personeel (ongeveer 500 employé's) in het leven geroepen, waarin uit de jaarlijksche winsten in ruime mate gestort wordt. Het kapitaal van dit fonds bedroeg ult. 1915 reeds f 1.360.000.—, terwijl de overeenkomstige instellingen van de N. I. Landbouw Mij. en de Koloniale Bank slechts f 381.000.— en f 198.000.— bezitten. Bij de Cultuur Mij. der Vorstenlanden bestaat geen pensioenfonds. Tenslotte is de Handelsvereniging Amsterdam — voor het eerst in Januari 1914 — tot uitkeering van interim-dividenden overgegaan, een zeer doelmatige nieuwigheid, daar, in de eerste plaats, de resultaten over het afgelopen jaar zich op dit tijdstip reeds laten overzien, en voorts, naar de ervaring heeft geleerd, in dit deel van het jaar de cultuurbanken over ruime liquide middelen beschikken. Eéne wijziging heeft de Handelsvereniging Amsterdam ter gelegenheid van de jongste Statuten-wijziging echter vergeten: de verandering van haar doopnaam; want van de oorspronkelijke „Handelsvereniging” is niets dan de naam overgebleven.

Van de overige feiten van beteekenis, welke in den loop der laatste jaren plaats grepen, dient nog te worden genoemd: de opheffing van het agentschap van de Cultuur Mij. der Vorstenlanden te Solo en die van dat der Koloniale Bank te Batavia. Dergelijke vertakkingen hebben heden geen beteekenis meer, daar de belangen der cultuurbanken in bepaalde deelen van Java geconcentreerd zijn en van één hoofdkantoor uit behartigd kunnen worden.

Aan de in 1914/'16 in verband met den oorlog uitgeschreven Nederlandsche staatsleeningen en de eerste Nederlansch-Indische leening schijnen de cultuur-maatschappijen over het geheel in belangrijke mate te hebben deelgenomen. Van de jaarverslagen der cultuurbanken zijn het slechts die van de Handelsvereniging Amsterdam, in welke men hierop betrekking hebbende mededeelingen vindt. Blijkens de daar gepubliceerde gegevens nam deze maatschappij voor 2,8 miljoen gulden aan deze leeningen deel.

Een verlies van persoonlijken aard heeft de Koloniale Bank getroffen door den dood van haar directeur, den heer J. J. Benjamin, die, op terugreis naar Nederland, in de Roode Zee plotseling stierf. Gelijk destijds Kessler, de grondvester van de petroleumindustrie op Sumatra, uit Indië repatriëerend, in een tijd van zorgen heenging, zoo ging ook Benjamin heen, die het niet

heeft mogen beleven, getuige te zijn van de groote vlucht van de Koloniale Bank, aan welker weder-opbouw hij al zijn krachten had gewijd.

Deze beschouwing van de positie der cultuurbanken zou niet volledig zijn, indien eenige mededeelingen over de appreciatie van hare aandelen op de beurs achterwege zouden blijven. Officieele noteering had, in verband met den oorlog, gedurende bijna een jaar niet plaats. De volgende tabel geeft de koers op bepaalde tijdstippen weer:

	Einde 1912	Einde 1913	Juli 1914	Juli 1915	Einde 1915	Nov. 1916
N. I. Handelsbank ¹⁾	219 ¹ / ₂	194 ¹ / ₂	186	180	173	268
N. Handel Mij	175	162 ¹ / ₂	159 ¹ / ₄	162	162	202
H. V. Amsterdam.	189 ¹ / ₂	225 ¹ / ₂	220	292 ¹ / ₂	300 ¹ / ₂	449
C. Mij. d. Vorstenlanden:						
Gewone aandelen....	157	168	164	190	193 ³ / ₄	251
Preferente aandelen....	236	265	262 ¹ / ₂	278	294	330
Koloniale Bank.....	128	118 ¹ / ₂	106	120	120 ¹ / ₄	165

Uit deze cijfers blijkt, dat de groote stijging van de koersen in het loopende jaar plaats had. Duurt de oorlog nog lang, dan zullen, vooral indien de weersomstandigheden voor de suikercultuur gunstig zijn, de winsten der cultuurbanken, en daarmee de koersen harer aandelen, nog belangrijk verder stijgen, al moge dan de Regeering door heffing van eene oorlogswinstbelasting een maximumgrens stellen. Doch de huidige stand der koersen is reeds van min of meer speculatieven aard. De aandelen in suiker-ondernemingen zijn gelijk aan mijnwaarden geworden. De hooge suikerprijzen vormen de rijke ertsader, van welke niemand weet, hoe lang zij duren zal. De innerlijke waarde der aandelen in cultuurbanken, die vroeger maar al te vaak onderschat werd, loopt gevaar, op grond van de oorlogswinsten, door de beurs te worden overschat.

Indien wij ons nu niet door het geluk van de wijs laten brengen, doch met koelen zin uit de geschiedenis der laatste jaren conclusies trekken ten aanzien van de levensvatbaarheid der cultuurbanken,

¹⁾ Eigenares der N. I. Landbouw Mij. •

zoo leert de retrospectieve en vooruitziende beschouwing de gevaren kennen, die de Javasuikercultuur bedreigen: de oorspronkelijke voorwaarden, onder welke de cultuur te werken heeft, zijn er op achteruitgegaan; een meer rationeel technisch en administratief beheer in te voeren is niet mogelijk, de productiekosten zijn aanmerkelijk gestegen. De grens naar beneden is vastgesteld, en daarmee is de suikercultuur van Java geheel afhankelijk geworden van de prijzen der suikermarkt, — een factor, op welken zij geen invloed kan uitoefenen. Wel kunnen de cultuurbanken den graad harer rentabiliteit nog verhoogen, indien zij uit de jaarlijksche winsten groote afschrijvingen doen en reserves maken, doch voor de rentabiliteit zelve van de suiker-ondernemingen zijn niet haar kapitaal- of boekwaarde, doch uitsluitend de jaarlijks terugkeerende oogstkosten en oogstresultaten beslissend. De in 1912 aangevangen depressie heeft voor de suikerfabrieken en cultuurbanken slechts daarom minder nadeelige gevolgen gehad, omdat zij van voorbijgaanden aard was. Bij langeren duur zou de toestand een ernstig aanzien genomen hebben, hetgeen aan de hand der productiekosten met cijfers is te bewijzen. De oorlog heeft dit gevaar tijdelijk afgewend en voor de Java-suikercultuur gouden jaren gebracht. Doch het gevaar is niettemin blijven bestaan en zal zich doen gelden, indien na den oorlog de wereldsuikerproductie in het oude spoor terugkeert. Het zou alleen dan als overwonnen beschouwd kunnen worden, indien de productiekosten in de concurreerende landen die op Java overtroffen. Dit schijnt evenwel in slechts enkele productiegebieden het geval te zijn, die evenwel aan groote staten toebehooren, in welker macht het staat, de eigen producten door invoerrechten of andere maatregelen (premies) te beschermen. De Java-suikercultuur evenwel heeft geen beschikking over politieke machtsmiddelen, zij is geheel op haar economisch kunnen aangewezen. Reeds in 1913 kon Java ten westen van Suez niet meer concurreeren. Cuba is een overmachtig mededinger geworden. Tegenover de op Cuba inheemsche suikercultuur, met haar enorme opbrengsten en hooge rendementen, verschijnt die op Java in het ware licht: als een kunstproduct, dat na moeilijke jaren, na overwinning van de natuurlijke hinderpalen, dank zij menschelijke scherpzinnigheid en energie tot beteekenis, tot rentabiliteit gebracht is. Cuba heeft gebrek aan datgene, wat Java in overvloed heeft: arbeidskrachten. Doch evenals overal elders

in de wereld zal ook daar het arbeidersvraagstuk opgelost worden, en indien dan op Cuba bovendien nog de verfijnde technische methoden toepassing zullen vinden, welke wij thans op Java in haar volkomenheid kunnen waarnemen, zoo zal Cuba, naar de meening van deskundigen, in staat zijn, meer dan het dubbele van den thans reeds 3 millioen ton per jaar bedragende opbrengst tegen zeer lage productiekosten te leveren. Er mag niet worden verwacht, dat na beëindiging van den oorlog de verhouding tusschen suiker-productie en verbruik zich in zoodanigen zin zal wijzigen, dat de productie af-, het verbruik daarentegen toeneemt. Integendeel staat te vreezen, dat de voortbrenging dan met verdubbelde inspanning ter hand zal worden genomen.

De vraag doet zich thans voor of in dezen tijd, nu dank zij den oorlog aan de Java-suikercultuur ware schatten in den schoot geworpen worden, deze schatten slechts moeten dienen tot uitkeering van hooge dividenden en tantièmes en tot opstapeling van doode spaarpenningen in den vorm van reserves, dan wel, of niet juist in deze tijden voorzieningen voor de toekomst getroffen moeten worden,

Daarbij is wel te onderscheiden tusschen de suikerfabrieken, welker bedrijf zich uitsluitend tot de suikercultuur bepaalt, eenerzijds, en de cultuurbanken, die vrij zijn, ook in andere richting werkzaamheden te zoeken, anderzijds. In de cultuurbanken is de Java-suikerindustrie geconcentreerd, en deze concentratie heeft geleid tot een economisch effect, dat voor de op zich zelf staande suikerondernemingen niet te bereiken zou zijn geweest. Waar nu de techniek van aanplant en bereiding van suiker niet verder kan worden ontwikkeld, rijst de vraag, of niet in commercieel opzicht een schrede voorwaarts kan worden gedaan. Wellicht brengt de verkoop de hulp, welke de productiekosten niet kunnen geven,

Inderdaad schijnt in deze richting wel het een en ander gedaan te kunnen worden. Men heeft eenigen tijd geleden in Nederland de vraag geopperd, of het niet verstandiger zou zijn, de bedrijfsleiding van bepaalde cultuurbanken in ééne hand te vereenigen en de financieel-commercieele leiding in een andere hand (credietbank). Dit denkbeeld, waarvoor veel te zeggen valt, zal, in verband met de eigenaardigheden en afzonderlijke belangen der verschillende in aanmerking komende instituten, wel nooit verwezenlijkt worden.

Veeleer is tot uitvoering te brengen het denkbeeld van concentratie van den verkoop, de oprichting van een gemeenschappelijk verkoopsyndicaat voor alle cultuurbanken, of, om nog een schrede verder te gaan, voor alle suikerfabrieken op Java.

Dergelijke verkoopsyndicaten bestaan in Europa (kali, ijzer, staal, steenkolen, cement e.a.) en Amerika en hebben economisch haar recht van bestaan bewezen. Ook in Nederlandsch-Indië hebben wij reeds een succesvolle proef met het syndicaatwezen gezien: in de aaneensluiting van de kinaplantages, met het doel, de productie en den verkoop van kinabast te regelen.

De verkoop van den oogst is voor een cultuur-onderneming een zaak van even groote beteekenis als de productie ervan. Zoo hebben b.v. de vooruit-verkoopen van 1913-oogsten van suikerondernemingen op Java er voor een groot deel toe bijgedragen, de depressie van 1913 te doorstaan, terwijl het aanhouden en, tenslotte, consigneren van suikeroogsten in 1883 de toenmalige crisis verscherpt en de suikerfabrieken c.a. groot nadeel toegebracht hebben. Daarentegen beroofde de vlotte verkoop-op-termijn van tal van oogsten gedurende dezen oorlogstijd de suikerfabrieken en cultuurbanken van millioenen-winsten, welke in de zakken van de den toestand juister beoordeelende handelaars terecht kwamen. Een bij suikerverkoopen te volgen beginsel laat zich bij de steeds wisselende marktverhoudingen en tijdsomstandigheden niet vaststellen, en ook de cultuurbanken volgen bij hare transacties niet eenzelfde weg. Toch valt waar te nemen, dat alle ondernemingen ernaar streven, den verkoopprijs van hun product bij voorbaat zeker te stellen. Vandaar de verkoopen op levering. Doch, zich tot elken prijs prijzen te willen verzekeren, is een fout. Indien men bedenkt dat de voor-verkoopen betreffende den oogst van 1915 tot stand kwamen tegen $f\ 8\frac{1}{2}$ à $f\ 9$.— voor suiker No. 16 en hooger en tegen $f\ 9\frac{1}{2}$ voor superieure hoofdsuiker, terwijl de prijzen in datzelfde jaar tot $f\ 13$.— en $f\ 15$.— stegen; dat op dezelfde wijze een zeer groot deel van den 1916-oogst met een reductie op den prijs en, per slot van rekening, een verlies daarop van $f\ 5$.— per picol aan het stelsel van vooruitverkoopen opgeofferd werd, dan zal men moeten erkennen, dat dit toch niet de juiste weg kan zijn. De winsten van de tusschenhand, welke voor de suikerfabrieken, en dus ook voor de cultuurbanken, verloren gingen, heb-

ben in dezen oorlogstijd, zooals reeds werd opgemerkt, naar schatting tegen die der suikerfabrieken opgewogen.

Terwijl de wetenschappelijke en technische concentratie van het bedrijf tot heil van de suikerfabrieken tot stand kwam, wordt ten aanzien van den verkoop van de producten van haren arbeid alle contact, alle uitwisseling van denkbeelden gemist. Men kan dan ook zonder gevaar voor vergissing aannemen, dat juist met betrekking tot den verkoop bij de cultuurbanken nog omslachtige, ouderwetsche methoden bestaan, die het benutten van de kansen der markt bemoeilijken of zelfs geheel beletten.

Men denke zich nu in plaats van een groot aantal van verkoopers, wier oordeel over de ontwikkeling van de markt dikwijls een zaak van het gevoel is, en die dikwijls met elkander in concurrentie komen, één enkel verkoopbureau, welks taak het is, zich volgens de regelen van het moderne bedrijf in den productenhandel doorlopend van de, de marktverhoudingen vormende en beïnvloedende factoren op de hoogte te houden, dat met de voornaamste productie- en consumptielanden, met de voornaamste markten voortdurend voeling houdt, dat volkomen contrôle kan uitoefenen over den verkoop van 1 à 1½ miljoen ton Javasuiker, en daardoor in de gelegenheid is zelf invloed op de marktverhoudingen te verkrijgen. Veronderstellen we eens het geval, dat de suikerindustrie op Java als een gesloten geheel ware opgetreden tegenover de aankopen der Britsche regeering; met hoeveel zou de prijs zich wel hebben laten opdrijven en welke voorwaarden zou men met betrekking tot de financiering van deze transacties hebben kunnen stellen!

Men zal wellicht tegenwerpen dat door eene dergelijke commercieele opvatting van den verkoop een speculatief element in de huishouding der suikerfabrieken en cultuurbanken gebracht wordt, dat daarin niet thuis behoort; dat de planter verkoopen moet zoodra hij een behoorlijke winst kan maken en dat hij voor het overige de markt aan de kunde van den koopman heeft over te laten. Dat klinkt degelijk en is onjuist. Elke verkoop van stapelproducten, welker prijzen aan marktschommelingen onderhevig zijn, is een speculatieve transactie. Deze transactie is te minder speculatief, naarmate zij met te meer omzichtigheid en kennis van zaken wordt ondernomen. Indien door een voor haar taak berekend bureau alle te verkrijgen inlichtingen verzameld en verwerkt worden, zoo zal,

naar aangenomen mag worden, het juiste oogenblik voor verkoopen over het geheel beter gekozen worden, dan wanneer planters, cultuurbanken, administratie-kantoren en agenten naar eigen goeddunken de oogsten van de hand doen. Ook een verkoopsyndicaat zou niet met maximum-prijzen doch slechts met een gemiddelden treffer rekening kunnen houden. Daarmee zou reeds veel bereikt zijn. In het bijzonder zou het verkoopbureau, door op het juiste moment te handelen, den invloed van eene tijdelijke depressie — ook indien deze langer duurt dan de laatste — voor de fabrieken kunnen verzwakken. Niet slechts in financieel, ook in commercieel opzicht moeten de suikerfabrieken en cultuurbanken op dergelijke depressies voorbereid zijn. De lijn, die het verloop van de suikerprijzen aangeeft, is een golvende, en het zegenrijk bedwingen van een naar de diepte gebogen golving beteekent vaak het vermijden van een gevaarvolle crisis. Wie de geschiedenis van de suikercrisis van 1883/84 op Java kent, kent ook de fouten, welke toen, van koopmansstandpunt bezien, in den verkoop werden gemaakt.

Op den uit een eensgezind, aaneengesloten optreden resulterenden invloed op de markt werd hierboven reeds gewezen. De vorming van een syndicaat zou voorts tot gevolg kunnen hebben, dat door een overeenkomst met andere belangrijke productiegebieden, b. v. Cuba, de prijzen geregeld en afzetgebieden vastgesteld zouden kunnen worden. Het trekken van dergelijke grenzen werd b. v. reeds voor jaren tusschen het Duitsche ijzer-syndicaat en den Amerikaanschen Steel Trust overeengekomen en de contingentering van den suikeruitvoer naar bepaalde gebieden is niet nieuw.

De technische moeilijkheden, welke zich bij vorming van een verkoopsyndicaat voor Javasuiker zouden voordoen, lijken niet van beteekenis, daar het aandeelvraagstuk (Quotenfrage), dat b. v. bij het kali-syndicaat, bij het Duitsche Steenkolen- en het Duitsche Cement-syndicaat tot heftigen strijd tusschen de belanghebbenden leidde, zich terstond aldus zou kunnen oplossen, dat elke suikerfabriek naar evenredigheid van hare productie deel zal hebben in het syndicaat. Aanleiding tot regeling of inkrimping van de productie bestaat er niet. De zetel van het syndicaat zou zoodanig gekozen moeten zijn, dat direct contact met de voornaamste koopers en diensgevolge snel handelen mogelijk zal zijn. Bij de keuze van het bestuur zou rekening gehouden dienen te worden met de samenstelling van het syndicaat en den belang-

hebbenden voldoende contrôle gewaarborgd moeten zijn. Moeilijker dan technische bezwaren zullen persoonlijke bezwaren tegen de vorming van een syndicaat te overwinnen zijn, daar elke cultuurbank er een eer in stelt, haar eigen suiker te verkoopen, en dit als een onafscheidelijk deel en kenmerk van haar zelfstandigheid beschouwt. Met dit gevoelsargument komt echter het commercieel gezond verstand in conflict: in de grooste bedrijven ter wereld zijn de scheiding tusschen productie en verkoop, tusschen technisch-administratief en commercieel beheer en de verkoop door syndicaten reeds met goed gevolg ingevoerd.

Een ander middel om het voortbestaan van de suikercultuur op Java beter te verzekeren kan wellicht op het terrein van de suikerverscheping gevonden worden. De hoogte van de vracht staat rechtstreeks in verband met de hoogte van de netto-winst. Hoe hoger, bij een en denzelfden brutoverkoopprijs, de vracht, des te kleiner is de zuivere winst der suikerproducenten. Indien nu de producenten bij de vrachten geïnteresseerd waren, b. v. doordat zij de verscheping zelf ter hand zouden nemen, zoo zouden zij bij hoge tarieven daarmee overeenkomende winsten op de vrachten behalen; of ingeval hun mededinging op de vrachtenmarkt ertoe bijdragen mocht, de vrachttarieven te doen dalen, zoo zou hun het voordeel in een grootere netto-winst op de suiker ten goede komen. In elk geval dus een voordeel dat thans de suikerfabrieken zoowel als de cultuurbanken ontgaat. De nadeelige invloed van de buitengewoon hoge vrachten, gedurende deze oorlogsjaren, op de belangen der suikerproducenten, wordt afdoende geneutraliseerd door de hoge oorlogsprijzen. Men verwacht echter, dat de vrachten na den oorlog nog langen tijd hoog zullen blijven, en dan zal de druk ervan op de, naar te voorzien valt, sterk gedaalde verkoopprijzen door den producent sterk worden gevoeld. De vraag is nu: zouden de cultuurbanken en suikerfabrieken niet verstandig doen door uit de geweldige overschotten van dezen oorlogstijd hunne reserves nog meer te versterken, en deze gedeeltelijk te gebruiken voor aanschaffing van een eigen vloot voor hare suikerverschepingen? Bij beantwoording van deze vraag stoot men op grootere moeilijkheden dan die, welke bij de vorming van een verkoop-syndicaat zullen worden ontmoet. De verscheping was tot dusverre de zaak van den handel; de producent heeft op dit gebied geenerlei ervaring. Voorts is het een open vraag,

of bij terugkeer tot min of meer normale verhoudingen op de vrachtenmarkt verschepping volgens de tot dusverre door den handel voornamelijk toegepaste methode (chartern) niet goedkooper zal zijn, dan verschepping met eigen schepen. In nauw verband hiermee staat de omstandigheid, dat de suiker-cultuur een seizoen-cultuur is en dat de suikeroogst ook wegens klimatologische omstandigheden binnen een bepaalden termijn verscheept moet worden. En tenslotte rijst de vraag, of, zoodra het seizoen afgelopen is, voor de booten voldoende en loonende lading te vinden zou zijn en of, ook tijdens het seizoen, op betalende retourlading kan worden gerekend. Deze en andere moeilijkheden vormen intuschen nog geene onoverkomelijke hinderpalen. Aan deskundigen op dit gebied moet het overgelaten worden, dit vraagstuk, dat eene diepere studie stellig waard is, grondig te onderzoeken. De bruikbaarheid van zulke suikerbooten zou nog door middel van bijzondere laad-, los- en stuw-inrichtingen, vergeleken bij die van gewone vrachtstoomers, verhoogd kunnen worden; en waarom zouden de suikerfabrieken van Java dan niet evengoed een eigen vloot kunnen bezitten als b. v. de petroleummaatschappijen in Nederlandsch-Indië en de bananen- en ananas-plantages van West-Indië?

Nog een punt moge hier, in verband met het vraagstuk van de vracht, onder oogen worden gezien. Tengevolge van de hooge vrachten na den oorlog zal de „korte afstand” bij verkoop van Java-suiker een groote rol spelen. Geografisch ver van Java liggende gebieden, of liever: afzetgebieden, welke feitelijk dichter bij een ander productie-centrum dan Java liggen, zullen voor Java niet meer in aanmerking komen. De hooge vracht voor de lange route zou de netto-winst op de Javasuiker te sterk doen dalen. Daaruit volgt, dat Java nog meer dan tot dusverre op bepaalde afzetgebieden in het Oosten aangewezen zal zijn en dat de door de eigen vrachtvaart te vervullen taak voornamelijk in het Oosten zal liggen.

De oprichting van een verkoop-syndicaat, dat alle belanghebbenden zou moeten omvatten, zou bij de oplossing van het voersvraagstuk van groote beteekenis zijn.

Zoo zijn er ook buiten de directe suikerproductie kansen die, mits juist benut, een groote steun voor die productie kunnen worden.

De hierboven gegeven beschouwingen betroffen uitsluitend de suikercultuur en de daarbij belanghebbende maatschappijen. Voor de

cultuurbanken bestaat nog eene andere gelegenheid tot consolideering: door verdeeling van het risico. In mijn voor twee en een half jaar verschenen werk over *Die Niederländisch-Indischen Kulturbanken* (Jena 1914, Gustav Fischer), schreef ik daarover o. m. het volgende:

In den guten Zeiten sollte neben dem inneren Ausbau das nach Kräften angestrebt werden, was den meisten Kulturbanken heute noch fehlt: die Risikoverteilung. Bei aller Bewunderung dessen, was auf dem Gebiet der Zuckerkultur auf Java erreicht worden ist, darf doch nicht aus dem Auge verloren werden, dass durch irgendwelche Umstände auch einmal wieder trübere Zeiten für die Zuckerkultur kommen können und dann fehlt es an einem Ausgleich. Der Ausgleich kann nicht durch die in den guten Zeiten erfolgte Anhäufung von Kapitalien in der Bank gefunden werden, sondern in der nutzbringenden Anlage dieser Kapitalien ausserhalb der Zuckerkultur. Die Richtung, in welcher die Kulturbanken sich weiterentwickeln sollten, ist durch die Handelsvereinigung Amsterdam angewiesen, welche von der Zuckerkultur als rentabler Basis ausgehend in grossem Umfange neue Kulturen (Faser und Tapioka) aufgenommen und sie trotz anfänglicher Schwierigkeiten und Verluste ohne jede Erschütterung für die Gesellschaft zum Ertrag gebracht hat. Genau wie die Handelsvereinigung Amsterdam sind die anderen Kulturbanken, gestützt auf ihre gewinngebenden Zuckerinteressen und ihre starke finanzielle Verfassung, in der Lage — besser als jedes andere Unternehmen — in neue Kulturen hineinzugehen. Das ihnen dort offenstehende Feld ist weit. Nicht nur Java, sondern auch die Gebiete ausserhalb Javas, worauf die Kulturbanken schon früher — zu früh — ihre Blicke richteten, sind heute reif für den europäischen Unternehmungsgeist. Allerdings wird sich die Aufnahme von Interessen seitens der Kulturbanken anders zu vollziehen haben, als früher. Es hat im letzten Jahrzehnt ein gewaltiger Kapitalimport in Niederl. Indien statt gefunden.

Die Aufnahme von Interessen wird daher weniger für dritte Rechnung erfolgen können als auf dem Wege der direkten Beteiligung an Syndikaten und Unternehmungen. Die Kulturbanken werden sich primär als Entwicklungsgesellschaften betätigen müssen. Die Entwicklungstätigkeit bringt bei mehrjährigen Kulturen eine ertraglose Periode mit sich; aber die Kulturbanken sind auf Grund ihrer rentierenden Zuckerinteressen in der Lage, diese Periode zu überbrücken, und selbst wenn sie im Hinblick auf ihre Entwicklungstätigkeit ihre Dividendenausschüttungen zeitweilig mässigen müssten, so würde doch der innere Wert der Kulturbanken wesentlich zunehmen. Erst durch richtige Ausgestaltung des Betriebs nach allen Seiten und durch die Erhöhung der Widerstandsfähigkeit des auf landwirtschaftlichen Grundlagen beruhenden Unternehmens wird die dauernde Höchstrentabilität gesichert."

Wat destijds geschreven werd, blijft ook thans nog van kracht. De beteekeenis der verdeeling van het risico is in de periode van depressie bij de Handelsvereiniging Amsterdam afdoende gebleken, toen de omstandigheid dat op suiker minder winst werd gemaakt,

door de goede resultaten der andere cultures werd geneutraliseerd. Weliswaar heeft genoemde maatschappij in de laatste jaren hare belangen bij de suikercultuur aanmerkelijk vergroot, hetgeen met het beginsel der verdeeling van het risico in conflict schijnt te komen. Zij heeft door aankoop van meer suikerfabrieken hare belangen bij de suikercultuur ook in zoover in ongunstiger positie gebracht, dat daardoor het gemiddelde rendement verlaagd werd en de productiekosten stegen. Doch men zal goed doen, in het bijzonder den aankoop van de vier laatste fabrieken in dit jaar als eene speculatie in verband met de oorlogsconjunctuur te beschouwen. De Handelsvereniging Amsterdam heeft, op haar wijze, getoond, de situatie te overzien. Dat zij op den eenmaal ingeslagen weg der verdeeling van het risico verder voort gaat en er niet voor terugschrikt, pionierwerkzaamheden ter hand te nemen, bewijst het feit, dat zij zich onlangs van uitgebreide gronden voor nieuwe cultures op Sumatra verzekerd heeft. Zij is daardoor in onzen tijd ook de eerste cultuurbank, die den historischen bodem van Java verlaat, om uit eigen kracht en met eigen geld aan de ontwikkeling van de Buitenbezittingen deel te nemen.

Wij hebben het einde bereikt van deze studie, welker doel is, de ontwikkeling van de cultuurbanken en de daarmee in nauw contact staande suikerfabrieken gedurende de laatste jaren te teekenen en tegelijkertijd den blik van het tastbare heden af te wenden en te richten op de onzekere toekomst. De groote scheppende kracht ontspringt niet uit het geluk, maar uit den nood. Doch het zou van energie, van wijze zaken-politiek en een vooruitzienden blik getuigen, indien de leiders der cultuurbanken niet eerst uit den nood, doch reeds uit het geluk een deugd zouden weten te maken.

Emil Helfferich.

Distributie van zilveren munt.

In de laatste jaren heeft zich herhaaldelijk het verschijnsel voorgedaan, dat er op tal van plaatsen in Nederlandsch-Indië gebrek aan guldens heerscht, speciaal in de groote cultuurgebieden van Sumatra's Oostkust, Oost-Java en West-Java. Daar de gulden eene muntsoort is, die vooral de landbouwondernemers naast de pasmunt het meest noodig hebben voor de betaling van de aan hunne werklieden verschuldigde loonen, zijn door of namens eerstgenoemden herhaaldelijk bij de overheid klachten over gemelden vicieusen toestand ingebracht, met verzoek om guldens van de plaatsen, waar zij nog in meer dan voldoende hoeveelheid aanwezig mochten zijn, te vervoeren naar de streken, waar aan guldens gebrek heerschte. De Regeering heeft tot dusver echter geweigerd om dit vervoer op zich te nemen; zij stelt zich op dit standpunt, dat het op den weg der Javasche Bank ligt om voor dat transport te zorgen, daar deze zooveel mogelijk de door het publiek verlangde muntsoorten in hare diverse kassen in voldoende voorraad zou moeten hebben, en dat, zoo de Javasche Bank voormeld transport niet op zich nemen wil, belanghebbenden zelf de noodige maatregelen moeten nemen om in het bezit te geraken der door hen benoodigde guldens. De Javasche Bank harerzijds is van meening, dat de zorg voor het op de verschillende plaatsen van den Archipel in voldoende hoeveelheid aanwezig zijn der voor den geldsomloop geëigende muntsoorten Regeeringszorg is, en dat in elk geval die zorg niet op de Javasche Bank rust, daar aan haar bij het Octrooi die zorg niet als plicht is opgelegd en deze evenmin uit den aard van haren werkkring voortvloeit.

Het gevolg van dit tusschen de Regeering en de Javasche Bank bestaande meningsverschil is natuurlijk dit geweest, dat thans de belanghebbenden zelf de kosten moeten dragen, verbonden aan het vervoer van de plaatsen, waar guldens nog te verkrijgen zijn, naar de plaatsen, waar daaraan gebrek bestaat.

Alvorens nu de verschillende zienswijzen van Regeering en Java-sche Bank aan een nader onderzoek te onderwerpen, is het strikt noodig, dat eerst nagegaan wordt, aan welke oorzaak het, vooral in de laatste jaren, telkens aan den dag komend gebrek aan guldens in Nederlandsch-Indië te wijten is; want eerst door het kennen dier oorzaak verkrijgt men een vasten feitelijken grondslag voor verdere beschouwingen, en wordt de mogelijkheid geschapen om het hierboven signaleerde euvel te verhelpen.

De oorzaak van het telkens voorkomend gebrek aan guldens is gelegen is eene verkeerd begrepen en verkeerd toegepaste zuinigheid van Regeeringswege.

Blijkens het Muntverslag over het jaar 1915 (pag. 21) zijn in Nederland van 1842 af rijksdaalders aangemunt tot een bedrag van f 346,3 miljoen, een bedrag veel te groot voor den geldsomloop in Nederland. De behoefte van Nederlandsch-Indië aan zilveren munt hielp Nederland langzamerhand af van zijn grooten overtolligen voorraad rijksdaalders. Volkomen natuurlijk was het, dat, telkens wanneer de Indische circulatie behoefte had aan zilveren munt, men in deze behoefte voorzag door te putten uit den overtolligen Nederlandschen voorraad. Maar minder natuurlijk was het, dat de Regeering toeliet, dat de invoeren van grove zilveren munt in Nederlandsch-Indië hoofdzakelijk geschieden in den vorm van rijksdaalders en dat zij zich slechts bij uitzondering de kosten getroostte, verbonden aan de ommunting der in Nederland overtollige rijksdaalders in de voor Indië noodige guldens.

De regeeringsinvoeren van guldens in Nederlandsch-Indië geschieden slechts bij mondjesmaat; het kwam de Regeering goedkooper uit, om, wanneer de Indische circulatie behoefte had aan meer grove zilveren munt, zich passief te houden en den invoer dier benoodigde munt over te laten aan de banken; zij spaarde dusdoende niet alleen de transportkosten uit, maar ook de ommuntingskosten, die $\pm$ f 13.000.— per f 1 miljoen bedroegen.

Wanneer de banken zilveren munt moesten invoeren, konden zij die, behoudens eene zeer zeldzame uitzondering, slechts in den vorm van rijksdaalders van de Nederlandsche Bank betrekken, daar deze in den regel zelf te weinig guldens had om die aan Indië af te staan.

Het resultaat van deze zuinigheidspolitiek der Regeering is

geweest, dat Nederlandsch-Indië in ruime mate werd voorzien van eene muntsoort, die in groote hoeveelheden voor den geldsomloop niet wel bruikbaar is, doch slechts spaarzaam werd bedacht met de voor de circulatie uitermate geschikte guldens. Zoo is er in Nederlandsch-Indië eene wanverhouding ontstaan zoowel tusschen de in omloop zijnde als tusschen de bij de Javasche Bank in reserve liggende rijksdaalders en guldens. Het Muntverslag over 1915 (pag. 22) raamt het bedrag der in Nederlandsch-Indië in het begin van 1916 aanwezige rijksdaalders op *f* 237 miljoen, dat der aanwezige guldens op *f* 101 miljoen, en het bedrag der aanwezige halve guldens op *f* 39 miljoen. Het bedrag der aanwezige rijksdaalders is dus bijna $2\frac{1}{2}$ maal grooter dan dat der aanwezige guldens. Nog grooter is de wanverhouding tusschen de bij de Javasche Bank in reserve liggende voorraden rijksdaalders en guldens. Blijkens de balans van den 25en November 1916 bedroeg de voorraad zilveren munt der Javasche Bank *f* 21.429.322,50.

Deze voorraad was als volgt samengesteld:

rijksdaalders	<i>f</i> 13.758.135.—
guldens	„ 4.137.470.—
halve guldens	„ 3.533.717.50.

Uit deze cijfers blijkt, dat het bedrag der bij de Javasche Bank in reserve liggende rijksdaalders ruim 3,3 maal zoo groot is als het bedrag der bij de Javasche Bank berustende guldens, terwijl bovendien het bedrag der rijksdaalders bijna 2 maal zoo groot is als het gezamenlijk bedrag der guldens en halve guldens.

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat hier te lande te veel rijksdaalders en in verband daarmee te weinig guldens zijn.

In Nederland is de toestand heel wat beter; voor de behoeften van den geldsomloop daar te lande is door de Nederlandsche Regeering belangrijk beter gezorgd dan door de Indische Regeering voor dezelfde behoeften hier te lande gedaan is. De navolgende, eveneens aan het Muntverslag over 1915 (pag.21) ontleende cijfers toonen dit aan.

Op 1 Januari 1916 waren volgens raming in Nederland aanwezig:	
aan rijksdaalders	<i>f</i> 29,8 miljoen,
„ guldens	„ 56,6 miljoen,
waarvan zich in de kassen der Nederlandsche Bank bevonden:	
aan rijksdaalders	<i>f</i> 879.875.—,
„ guldens	„ 4.969.413.—.

Uit de boven medegedeelde cijfers en feiten valt geene andere conclusie te trekken, dan dat er eigenlijk voortdurend een tekort aan guldens in Nederlandsch-Indië heeft bestaan. Dit tekort werd echter eerst recht voelbaar, toen het binnenlandsch verkeer in Nederlandsch-Indië zich sedert 1906 op enorme wijze uitbreidde. Onder het krachtige bestuur van den Gouverneur-Generaal van Heutsz werd voornamelijk in de z.g. Buitenbezittingen groote schoonmaak gehouden; verschillende landstrekken werden onder rechtstreeksch Nederlandsch Bestuur gebracht, waardoor aan het wanbeheer der vroegere inlandsche vorsten een einde gemaakt werd en handel en verkeer zich konden ontwikkelen met en in landstrekken, waar zulks tot dusverre wegens de daar heerschende ongeregelde toestanden niet mogelijk was. Kort daarna, in de jaren 1909 tot 1911, begon het buitenlandsch kapitaal zich sterk voor Nederlandsch-Indië te interesseeren; volgens berekeningen van het Bestuur van het Ned.-Indisch Landbouw Syndicaat en de Javasche Bank moet een bedrag van f 160 miljoen à f 170 miljoen door het buitenlandsch kapitaal in voormelde jaren beschikbaar gesteld zijn voor het openen van nieuwe ondernemingen, vooral op landbouwgebied (zie het 83ste jaarverslag der Javasche Bank pag. 21).

Het spreekt van zelf, dat voormelde twee factoren een zeer grooten stimuleerenden invloed op het geldverkeer binnen Nederlandsch-Indië uitoefenden; de behoeften van het verkeer zoowel aan bankbiljetten als aan munt vermeerderden aanzienlijk. De gemiddelde circulatie van bankbiljetten, die in het 79ste boekjaar der Javasche Bank (1 April 1906/1907) f 62.534.664.— bedroeg, steeg tot f 110.627.945.— in het 85ste boekjaar (1 April 1912/1913). Maar het verkeer had niet alleen aan meer bankbiljetten behoefte, het had ook meer munt noodig. Van 1 April 1906 tot 1 April 1913 uit vloeiden de kassen der Javasche Bank rijksdaalders, guldens en halve guldens in de circulatie af tot een bedrag van f 53.834.000 (86ste jaarverslag der Javasche Bank pag. 68).

Het zou nu voor de hand gelegen hebben, dat bij eene zoo sterke toename van de behoeften van het binnenlandsch verkeer aan metalen ruilmiddelen de Regeering met hare tot dusverre gevolgde politiek zou gebroken hebben en op ruime schaal de voor den geldsomloop hier te lande zoo zeer geschikte guldens zou hebben ingevoerd. Zij deed dat echter niet. Tegen de afvloeiing van

f 53.834.000.— aan grove zilveren munt uit de kassen der Javasche Bank voerde de Regeering van 1 April 1906 tot 1 April 1913 in:

aan rijksdaalders	f 3.250.000.—
„ guldens	„ 12.950.000.—
„ halve guldens	„ 9.000.000.—

1)

Totaal f 25.200.000.—

Daar men natuurlijk eene afvloeiing van zilveren munt tot een bedrag van bijna f 54 miljoen niet kan goedmaken door een invoer van f 25,2 miljoen, werden de banken en speciaal de Javasche Bank (die door haar octrooi verplicht is de helft harer verplichte metaaldekking te houden in Nederl. Indische wettige en in Nederlandsch-Indië aanwezige betaalmiddelen) gedwongen om het ontbrekende in te voeren. Guldens en halve guldens konden de banken niet dan bij hooge uitzondering invoeren, daar sedert 1874 de Nederlandsche Munt voor aanmuntning van zilveren munt door particulieren gesloten is, en van de Nederlandsche Bank bijna uitsluitend rijksdaalders betrokken konden worden. De banken waren dus bijna altijd aangewezen op invoer van rijksdaalders, die zij van de Nederlandsche Bank konden betrekken; doch de voorraad rijksdaalders der Nederlandsche Bank, die in de laatste jaren sterk was aangesproken voor de behoefte der Nederl. Indische circulatie aan zilveren grove munt en pasmunt, raakte uitgeput, zoodat de Nederlandsche Bank in den loop van 1912 geen zilveren munt meer kon afgeven en slechts gouden munt ter dispositie kon stellen.

Zoo is in het tijdvak van 1 April 1906 tot 1 April 1913 ingevoerd; door de Javasche Bank:

aan rijksdaalders	f 18.250.000.—,
„ gouden tientjes	„ 17.088.090.—,
„ guldens	„ 250.000.—;

door andere banken:

aan rijksdaalders	f 7 miljoen,
„ gouden tientjes	„ 3 miljoen,
„ guldens	„ 1 miljoen.

Van laatstgenoemde f 7 miljoen aan rijksdaalders en f 1 miljoen aan guldens werd slechts een deel, naar raming hoogstens

¹⁾ Bovendien importeerde de Regeering in 1907 voor de muntzuivering ter Sumatra's Oostkust aan rijksdaalders f 1.250.000.—, aan guldens f 3.850.000.— en aan halve guldens f 650.000.—.

f 4 miljoen, in de circulatie opgenomen; de rest bleef bij de bank, die de rijksdaalders importeerde, als reserve in kas.

Het uitgeput raken van den voorraad rijksdaalders der Nederlandsche Bank noodzaakte den wetgever om in het einde van 1912 over te gaan tot wijziging van de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische muntwetten, teneinde nieuwe aanmuntingen van zilveren munt, anders dan uit zilveren munt die aan den omloop onttrokken was, mogelijk te maken; (zie *Stb.* 1912 Nos 610 en 611). Onmiddellijk na de totstandkoming dezer wetten liet de Regeering voor Indië nieuwe guldens en halve guldens aanmaken, ten einde de in Indië aanwezige reserve aan zilveren munten, die door voormelde afvloeiingen tot een bedenkelijk laag cijfer was geslonken, weder aan te vullen. Zoo werden in den loop van het jaar 1913 door de Regeering guldens en halve guldens ingevoerd tot bedragen van respectievelijk f 8.— miljoen en f 4.— miljoen.

Tegelijkertijd kwamen de afvloeiingen van zilveren munt in de circulatie, die sedert 1903 voortdurend hadden plaats gehad, tot staan, zoodat in de jaren 1913 tot en met 1915 over gebrek aan guldens in Indië over het algemeen niet te klagen viel.

Opmerkenswaard is het echter, dat niettegenstaande in de jaren 1913 tot en met 1915 per saldo zelfs eene geringe terugvloeijing uit de circulatie te constateeren viel, de guldens bleven afvloeien. In gemelde jaren vloeiden uit de circulatie in de kassen der Javasche Bank terug f 7.621.132,50 aan rijksdaalders en f 159.185.— aan halve guldens, terwijl de afvloeiing der guldens doorging en f 2.187.759.— bedroeg. Dit feit bewijst glashelder, dat de rijksdaalder eene voor de circulatie ongeschikte muntsoort is en dat het publiek gaarne de gelegenheid aangrijpt om zich van rijksdaalders te ontdoen, als het guldens daarvoor in de plaats kan krijgen.

Sedert de maand Mei 1916 heeft de afvloeiing van zilveren grove munten in de circulatie weder evenals in vroegere jaren een aanvang genomen, zoodat de te voren toch al niet ruime reserve van guldens weer aanmerkelijk is geslonken en men in de laatste maanden weer van allerlei zijden klachten over schaarschte aan guldens verneemt.

De samenstelling der circulatie, voorzoover deze uit grove zilveren munt bestaat, en hare wordingsgeschiedenis kennende,

is het niet moeilijk om een bepaald antwoord te geven op de vraag, op wie de zorg rust voor het op de verschillende plaatsen van den Nederlandsch-Indischen archipel in voldoende hoeveelheid aanwezig zijn der verschillende voor het verkeer benooidigde muntsoorten. Het antwoord kan niet anders luiden, dan dat die zorg op de Regeering rust. Immers, zooals hierboven reeds is vermeld, kon sedert 1874 niemand anders dan de Regeering zilveren munten doen aanmunten; mitsdien heeft ook niemand anders dan de Regeering er voor kunnen zorgen, dat, al naarmate het verkeer hier te lande behoefte had aan rijksdaalders, guldens en halve guldens, die verschillende munten in de vereischte hoeveelheden ter beschikking van het publiek werden gesteld. Van dien plicht heeft de Regeering zich echter op zeer onvoldoende wijze gekweten, zooals hierboven werd aangetoond, zoodat er hier te lande een chronisch en algemeen tekort aan guldens is ontstaan, dat zich vooral in tijden, dat de geldsomloop aan meer zilveren munt behoefte heeft, op zeer onaangename wijze doet gevoelen; want het spreekt van zelf, dat eene grootere behoefte aan zilveren munt zich in de eerste plaats openbaart door eene grootere vraag naar de voor de behoeften van het verkeer geschikte guldens en niet naar de voor die behoeften ongeschikte rijksdaalders, welke laatste alleen „faute de mieux” door het verkeer worden opgenomen.

Een noodwendig gevolg van het feit, dat de Regeering in den loop der jaren te weinig guldens hier te lande heeft ingevoerd, is natuurlijk dit geweest, dat de voorraad guldens der Javasche Bank, die nog voor de circulatie beschikbaar is, zeer gering en bij lange niet voldoende is om daaruit te putten ter voldoening aan nieuw opkomende behoeften van eenige beteekenis. Het hierboven genoemd bedrag van f 4.137.470.— voor geheel Indië is waarlijk niet ruim. Stelt men dus aan de Javasche Bank den eisch dat deze zooveel mogelijk in hare diverse kassen een voldoende voorraad moet hebben van de door het publiek verlangde muntsoorten, dan stelt men aan de Javasche Bank een' eisch, waaraan deze (daargelaten of zij verplicht is aan dien eisch te voldoen) met geen mogelijkheid gevolg geven kan, voorzover het guldens betreft, daar de Regeering voor het aanwezig zijn van eene voldoende hoeveelheid guldens in Indië niet gezorgd heeft. De Javasche Bank zou misschien af en toe het bestaande gebrek aan

guldens eenigszins kunnen verhelpen door telkens guldens van plaatsen, waar zij vermoedelijk niet strikt noodig zijn, te verzenden naar plaatsen, waar aan guldens dringend behoefte bestaat; doch het behoeft geen betoog, dat het volgen dezer handelwijze geen afdoende verbetering brengt in het bestaande euvel en bovendien daaraan het risico verbonden is dat men nutteloos werk verricht en onnoodig kosten maakt, daar het gevaar bestaat gebrek aan guldens op sommige plaatsen te veroorzaken door aan dat gebrek op andere plaatsen tegemoet te komen. Kosten te maken met het resultaat, dat een euvel niet verholpen, maar slechts verplaatst wordt, heeft geen zin. Bovendien bestaat er geen enkele aannemelijke reden, waarom de Javasche Bank vrij dure transportkosten voor hare rekening zou moeten nemen, die zeker niet gemaakt zouden behoeven te worden, wanneer de Regeering aan de behoeften van de circulatie meer aandacht had geschonken dan zij tot dusverre deed, d.w.z. meer guldens had aangemunt en in Indië ingevoerd. „It is the bounden duty of the Government to see that „there is sufficient coin available for circulation throughout the „whole Country, and the Government may not shift this obligation on to the Bank of Issue”, zegt Mr. G. Vissering in zijn bekend werk *On Chinese Currency* II pag. 82. Mr. Trip bestrijdt in de *Economist* van 1915 pag. 595 vlg. deze uitspraak van Mr. Vissering; zijns inziens brengt de verplichting der circulatiebank om hare biljetten bij al hare kantoren in te wisselen, mede, dat zij de munten van het land vervoert naar de plaatsen, waar die munten, blijkens het aanbod door het publiek van bankbiljetten ter inwisseling, noodig zijn. Bovendien moet de circulatiebank volgens den schrijver er voor zorgen bij de betaling harer biljetten rekening te houden met de wenschen van het publiek ten aanzien van bepaalde muntsoorten, zoodat zij hare verschillende kassen voorzien moet van voldoende hoeveelheden der verschillende muntsoorten. Wel is waar is de circulatiebank hiertoe niet verplicht, maar zij zou, anders handelende, volgens Mr. Trip de populariteit harer bankbiljetten in gevaar brengen. De heer Trip ziet echter zeer goed in, dat iemand niet een vuist kan maken, als hij geen hand heeft; vandaar dat hij de zijns inziens bestaande verplichting der circulatiebank om ook van die muntsoorten, ten aanzien van welke de Staat zich het uitsluitend recht van vervaardiging heeft voorbehouden, voldoende voorraden ten behoeve van

het publiek in hare kassen te houden, afhankelijk stelt van de voorwaarde, *dat de Staat voor voldoende aanmunting zorg draagt, m. a. w. dat deze munten te allen tijde terstond te verkrijgen zijn.*

Aan deze voorwaarde is door den Staat in Indië, althans voor-
zoover het guldens betreft, niet voldaan.

Laat ons nu, ook in verband met de stellingen van den heer Trip, eens nagaan, of het Octrooi der Javasche Bank aan deze in eenigerlei opzicht eene verplichting oplegt ten aanzien van de verstrekking aan het publiek van de noodige zilveren munten.

Volgens artikel 17 van het Octrooi zijn de biljetten der Bank verwisselbaar in wettige betaalmiddelen; zij zijn dagelijks op de door de Directie der bank vastgestelde uren bij het Hoofdbureau der Bank en bij hare agentschappen op vertoon betaalbaar, met uitzondering van eenige met name genoemde dagen en van de dagen, waarop de Gouvernementsbureaux gesloten zijn.

Wettige betaalmiddelen tot elk bedrag zijn volgens de muntwet; 1e. de gouden tienguldenstukken en vijf guldenstukken; 2e. de zilveren rijksdaalders, guldens en halve guldens. Welke van deze betaalmiddelen de Javasche Bank gebruiken wil om zich te kwijten van hare verplichting tot betaling harer biljetten en andere obligo's, staat geheel te harer keuze; in dit opzicht staat de Javasche Bank met ieder ander gelijk en legt haar Octrooi haar geene bijzondere verplichting op.

De aard van den werkring der Javasche Bank brengt ook niet mede, dat zij voor de behoeften van den geldsomloop zorg draagt; want blijkens art. 1 lid 2 van het Octrooi is eene circulatiebank eene inrichting, die bankbiljetten uitgeeft of in omloop brengt. Eene circulatiebank als zoodanig heeft dus slechts te zorgen voor de fiduciaire circulatie, niet voor den geldsomloop.

Tot dusverre zijn de gouden munten, als vertegenwoordigend eene vrij groote waarde, ongeschikt voor den Indischen geldsomloop; de pogingen, af en toe gedaan, om gouden munt in omloop te brengen, zijn tot dusverre mislukt.

Daarom heeft de Javasche Bank ten gerieve van het publiek tot dusverre de politiek gevolgd om hare kasvoorraden voor een belangrijk deel uit zilveren Indische munten te doen bestaan. Doch, het zij nog eens gezegd, het hangt geheel van de Regeering af,

of de Javasche Bank deze politiek kan blijven volgen; worden hare voorraden aan zilveren munt door handel, landbouw en nijverheid voor den geldsomloop opgevorderd, en zorgt de Regeering niet voor eene behoorlijke aanvulling dier voorraden, dan staat de Javasche Bank machteloos. Evenzeer hangt het geheel van de Regeering af, uit welke soorten de Javasche Bank hare voorraden zilveren munten bij hare verschillende kassen kan samenstellen; moet eene kas aangevuld worden, dan komt het natuurlijk voor de Javasche Bank op hetzelfde neer of zij guldens, halve guldens of rijksdaalders ter aanvulling zendt; maar wil zij guldens en halve guldens zenden, dan moeten die muntsoorten eerst in zoo voldoende voorraad bij andere kassen aanwezig zijn, dat men, door daaraan die muntsoorten te onttrekken, geen gevaar loopt daar een gebrek aan die muntsoorten te veroorzaken; en voor de aanwezigheid van eene voldoende hoeveelheid guldens en halve guldens kan alleen de Regeering zorgen.

De hierbovenvermelde stelling van den heer Trip, als zou de populariteit der biljetten der Javasche Bank in gevaar geraken, als zij niet ingewisseld worden tegen de muntsoorten, die het publiek speciaal wenscht, acht ik niet juist. Daargelaten dat de biljetten der Javasche Bank thans sedert 5 Augustus 1914 wettig betaalmiddel zijn, neemt het publiek bankbiljetten niet zoozeer om ze te kunnen inwisselen tegen speciale muntsoorten, maar vooral, omdat men weet daarmee betalingen te kunnen doen, en omdat men bij de tegenwoordige ontwikkeling van het verkeer onmogelijk buiten bankbiljetten kan. De betalingen, die hier te lande moeten geschieden, zijn te groot en te veel in aantal, dan dat zij op groote schaal met metaal zouden kunnen plaats hebben.

Doch, indien de stelling van den heer Trip juist is, dan bestaat er voor de Regeering een reden te meer om er eindelijk eens toe over te gaan om behoorlijk zorg te dragen voor het aanwezig zijn van eene voldoende hoeveelheid der voor den geldsomloop geëigende muntsoorten. Immers de Regeering heeft als rechthebbende op een groot deel van de winst der Javasche Bank groot belang bij de populariteit harer biljetten; en in de tweede plaats zou eene vermindering van de populariteit der bankbiljetten eene grootere vraag naar munt veroorzaken, zoodat de op de Regeering rustende zorg

om het land van de noodige zilveren munten te voorzien dan belangrijk zou worden verzwaaard.

Ten slotte behoort de vraag, op welke wijze aan den hier besproken viciëusen toestand een einde kan worden gemaakt, onder de oogen te worden gezien.

Zooals wij zagen, bestaat het euvel in eene wanverhouding tusschen de in Indië aanwezige rijksdaalders en guldens, m. a. w. er zijn hier te lande te veel rijksdaalders en tevens te weinig guldens.

Een middel om in dit euvel verbetering te brengen, is de aanvoer van uitsluitend guldens (en natuurlijk ook van halve guldens, wanneer naar die muntsoort meer vraag ontstaat), wanneer door afvloeiing van zilveren munten in de circulatie de hier te lande bestaande reserve van zilveren munten zoodanig afneemt, dat aanvulling daarvan noodig is. Door nieuwe aanvoeren van uitsluitend guldens en halve guldens zal de verhouding tusschen die muntsoorten en de rijksdaalders natuurlijk gaandeweg verbeteren; doch daar eene afvloeiing van zilveren munten in de circulatie niet voortdurend op groote schaal plaats heeft, zal die verbetering slechts zeer langzaam plaats hebben en zich eerst na tal van jaren voelbaar maken. Daarom zal men, om tot een spoediger resultaat te komen, bovendien een ander middel tot verkrijging van een gezonden toestand moeten te baat nemen, en wel dit, dat ook in tijden, waarin er geen of geen noemenswaardige afvloeiing van zilveren munten in de circulatie plaats vindt, guldens hier te lande worden ingevoerd, waartegen dan rijksdaalders tot een gelijk bedrag worden uitgevoerd, die, zoo noodig, ingevolge artikel 4 der Nederlandsche Muntwet ¹⁾ kunnen worden ontmint. Volgt de Regeering deze handelwijze, dan kan spoedig eene merkbare verbetering in de bestaande wanverhouding tusschen rijksdaalders en guldens gebracht worden. Natuurlijk zal die verbetering kosten met zich brengen; maar die kosten zullen bij lange na niet het bedrag nabijkomen van bijna f 20 millioen, dat de Regeering na de totstandkoming der Indische muntwet van 1854 (*Ind. Staats-*

¹⁾ Artikel 4 lid 1 der Nederlandsche Muntwet luidt als volgt:

„Onze Minister van Financiën is gemachtigd om, wanneer en zoover als hij het met het oog op de toestanden van het Nederlandsche Muntwezen noozakelijk acht, een bedrag van ten hoogste f 25 millioen in Nederlandsche rijksdaalders te doen versmelten tot baren en die baren, door tusschenkomst van de Nederlandsche Bank, te verkoopen”.

blad No. 62) heeft moeten opofferen om de toenmaals bestaande door en door bedorven munttoestanden te zuiveren (zie hierover pag. 217 van het artikel van Mr. Vissering „Muntwezen, Handel, Bankwezen” in *Neerlands-Indië* van H. Colijn). Met een twintigste deel van genoemd bedrag zal de Regeering in het thans bestaande euvel eene zeer groote verbetering kunnen brengen. Het bedrag der noodzakelijke kosten kan dus ten deze geen bezwaar opleveren, te minder, waar die kosten kunnen gebracht worden ten laste der muntfondsen, bedoeld in artikel 4 der Indische muntwet 1912 en artikel *3bis* der Nederlandsche muntwet, die volgens het muntverslag over 1915 op 1 Januari 1916 respectievelijk bedroegen f 14.534.200.— en f 16.378.500.—

J. Gerritzen.

Aanpassend middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs in Nederlandsch-Indië.

Naar aanleiding van het verslag van de Commissie van advies inzake aanpassend middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs in Nederlandsch-Indië mogen de volgende beschouwingen een plaats vinden:

De opdracht, aan deze Commissie van Advies (C. v. A.) verleend, luidt:

„Om te dienen van raad en voorlichting nopens de wijze, waarop zal zijn te voorzien in de behoefte aan middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs in Nederlandsch-Indië, dat zich aanpast aan de bijzondere belangen en behoeften van de verschillende groepen der Indische bevolking, en gelegenheid geeft tot het behalen van een getuigschrift, waaraan gelijke rechten ten aanzien van de toelating tot de studie en de examens aan de Universiteiten en andere inrichtingen van hooger onderwijs in Nederland kunnen worden verleend als de thans daarvoor gevorderde diploma's”.

De bedoeling hiervan kan, mede in verband met hetgeen bij de installatie dezer Commissie door den Minister van Koloniën werd gezegd, niet twijfelachtig zijn: naast de inrichtingen van Middelbaar Onderwijs in Indië, welke geheel op Nederlandsche leest zijn geschoeid, en die, met uitzondering van de Technische Hoogeschool te Delft, geen toelating verleen en tot de universitaire examens in Nederland, wenscht de Regeering een voorbereidend hooger onderwijs in Nederlandsch-Indië, in het bijzonder voor Inlanders en Chineez en, dat dit *wel* zal doen. „Gewichtige tegemoetkomingen”, zegt Zijne Excellentie verder, „worden daarvoor van ons hooger onderwijs gevraagd”.

De C. v. A. acht toelating tot het hooger onderwijs in Nederland voor de Indische jongelingschap een rechtmatige eisch. Het K. B. van 26 Maart 1895 (*Ned. Stb.* No. 37), gewijzigd bij

K. B. van 22 Juni 1904 (*Ned. Stb. No. 123 Ind. Stb. No. 487*). komt, voor zoover de a. s. medici betreft, aan dien eisch tegemoet. Aannemende dat de door de C. v. A. voorgestelde regeling van het middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs in Indië inderdaad leidt tot een peil van ontwikkeling, dat gelijk mag worden gesteld met dat, hetwelk bereikt wordt aan de bestaande Hoogere Burgerschoolen met vijf-jarigen cursus, dan bestaat er ook, wat de toelating tot de Technische Hoogeschool betreft, voor de a. s. ingenieurs en technologen geen bezwaar. In hoofdzaak blijven dan over de a. s. juristen en philologen. Te dien aanzien is de C. v. A. in haar voorstel verdeeld, en heeft zij een oplossing meenen te vinden in een splitsing van den bovenbouw harer middelbare school in een afdeeling A1 en A2.

Het laat zich aanzien, dat tegen deze regeling van de zijde van het Hooger onderwijs in Nederland ernstige bezwaren zullen worden aangevoerd. Een groot deel onzer wetenschappelijk geschoolde mannen acht nog steeds een z. g. klassieke voorbereiding voor het hooger onderwijs een *conditio sine qua non*. Reeds meer dan twintig jaar geleden toonde Dr. H. de Loos, toen Directeur van de Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus te Leiden, in een uitvoerig geschrift aan, hoe tal van abituriënten van ons middelbaar onderwijs, voor wie de toegang tot de universitaire examens in Nederland gesloten bleef, voor het behalen van een academischen graad als 't ware naar het buitenland werden gedreven, en dat, waar Nederland met trots kon wijzen op een reeks van beroemde mannen, die hun vooropleiding aan een Hoogere Burgerschool genoten, het alleszins billijk moest geacht worden om, vooral ten aanzien van de medische, de wiskundige en de natuurwetenschappen, aan het einddiploma van de Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus gelijke rechten toe te kennen als aan dat van het Gymnasium. Ook de Vereeniging van Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs in Nederland richtte zich in gelijken geest bij uitvoerig toegelicht request tot de Regeering.

Men lette wel, dat die gelijkstelling niet gevraagd werd voor de a. s. juristen, philologen en godgeleerden. Als eenig resultaat kan gewezen worden op het feit, dat het Staatsexamen, dat den eenigen schakel tusschen het middelbaar en het Hooger onderwijs vormde, verzwaaard werd. Voor de genoemde actie werd als regel voor de voorbereiding tot het Staatsexamen een jaar gerekend;

daarna was voor den bezitter van het einddiploma der Hoogere Burgerschool minstens een tweejarige studie daarvoor noodig. In den loop der jaren is het aantal dergenen die zich geen hoogere wetenschappelijke vorming kunnen voorstellen zonder de kennis van de Latijnsche taal en van de (voor Nederland) klassieke oudheid, volstrekt niet verminderd, en het valt te betwijfelen of zij een driejarige studie van het Latijn (in AII) voldoende zullen achten, waar het Nederlandsche gymnasium daarvoor zes jaren rekent.

Gesteld echter dat de Regeering alle bezwaren overwint of ter zijde stelt, dan dient nog de mogelijkheid in het oog te worden gehouden dat en de Inlandsche, en de hier geboren Europeesche bevolking het langs dien weg verkregen onderwijs als van minder waarde zullen beschouwen. Dat er met die mogelijkheid rekening dient te worden gehouden blijkt uit de omstandigheid dat, niet-tegenstaande de oprichting der Hollandsch-Inlandsche en der Hollandsch-Chineesche scholen, vele inlanders en Chineezers zich de grootste finantieele opofferingen getroosten en alle middelen aanwenden om hun kinderen het zuiver-Europeesche schoolonderwijs te doen volgen. Men heeft de toelating tot de Europeesche lagere school voor de inlandsche bevolking zooveel mogelijk versperd door met betrekking tot de maatschappelijke positie der ouders zekere voorwaarden te stellen, teneinde het peil van dat onderwijs niet nog meer te doen dalen. Ongetwijfeld zullen, bij de door de C.v.A. voorgestelde regeling, velen trachten langs den weg van den driejarigen onderbouw de Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus te bereiken, en dit zelfs gemakkelijker kunnen doen dan bij de tegenwoordige omstandigheden. De Hoogere Burgerschool zal daardoor niet ontgaan worden van de elementen, die ook daar thans het onderwijs drukken. Het groote struikelblok is en blijft voor de Inlandsche en de Chineesche bevolking het Nederlandsch als voertaal. Dat is voor leerlingen, die thuis Maleisch of Javaansch spreken, niet weg te nemen, al zou men het aantal lessen in het Nederlandsch ook willen verdubbelen. De Regeering zou er dan toe moeten komen om ook aan de toelating tot de Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus, buiten de gevorderde examens, bepaalde eischen betreffende welstand of maatschappelijke positie der ouders te verbinden. Zij zou dan, willens of niet, genoodzaakt worden de tegenstelling: zuiver Europeesch en zuiver Inlandsch onderwijs scherper te accentueeren.

De vraag mag dus gesteld worden of de voorgestelde regeling aan de verlangens en verwachtingen van de Inlandsche en hier geboren Europeesche bevolking voldoet. En zoo men zich op het standpunt stelt dat deze nog niet in staat is haar eigen belangen naar behooren te behartigen, en nog niet vermag te beoordeelen wat op den duur het best voor haar zal zijn, dan dient, des ja of neen, overwogen te worden of het ontworpen stelsel het probleem van het Indische onderwijs, „dat zich aanpast aan de bijzondere belangen en behoeften van de verschillende groepen der Indische bevolking”, op bevredigende wijze oplost.

In haar slotbeschouwingen (hoofdstuk IX van het verslag) zegt de C. v. A. dat zij

een volledig plan (heeft) ontwikkeld voor een specifiek Indische inrichting van middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs, welke het aan groote groepen der Indische (inzonderheid de Inlandsche en daarmede gelijkgestelde) bevolking mogelijk zal maken zich in overeenstemming met hare belangen en behoeften voor te bereiden voor wetenschappelijke studie.

Gaan wij na, waarin dat specifiek Indische bestaat, dan vinden wij, dat in hoofdzaak het denkbeeld gevolgd is van de Vereeniging van Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs in Nederland, die reeds jaren geleden een splitsing der bestaande Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus in een onder- en een bovenbouw voorstelde. Met slechts kleine wijzigingen is zelfs de uitvoering van dat denkbeeld in een leerplan overgenomen. Dat in dat leerplan het Maleisch en Javaansch, Inlandsche land- en volkenkunde, ja zelfs Indische oudheidkunde zijn opgenomen, stempelt dat onderwijs nog volstrekt niet tot specifiek Indisch. Ook mag betwijfeld worden of dit onderwijs-systeem, dat, met kleine uitzonderingen, een zuiver Europeesch karakter draagt, in overeenstemming is met de belangen en behoeften van de Inlandsche bevolking. De inlander wenscht geen Westersche cultuur: zij is in strijd met zijn denken en gevoelen, niet met zijn opvoeding, maar met heel zijn innerlijk wezen. De psyche van den oosterling verschilt niet gradueel, maar essentieel van die van den westerling, en ondanks alle theoriën van gelijkheid blijven er rasverschillen bestaan die door geen opvoeding zijn uit te wisschen. Vindt de cultuur van de meer ontwikkelden van een volk of ras haar hoogste uiting in de kunst, voor die van de groote massa mag zij niet als maatstaf gelden. Hier is het

veeleer de godsdienst, niet zooals die beleden wordt, maar zooals die in praktijk wordt gebracht, die den aard van het geestelijke wezen van dat ras op het zuiverst weerspiegelt. Indien het inderdaad de westersche cultuur was die den Inlander aantrok, dan zou zich, tenminste onder de meerontwikkelden, een sterker neiging moeten openbaren tot den Christelijken godsdienst. Het tegendeel is waar. De versterkte propaganda voor het Christendom onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Idenburg werd van Inlandsche zijde beantwoord met de oprichting van scholen op mohamedaansch-godsdienstigen grondslag, en deed het plan geboren worden voor een hoogeschool voor islamitische godsdienstleeraren. De inlander vraagt ook geen onderwijs in het Nederlandsch omdat hij zoo'n onstuimige sympathie koestert voor de Hollanders, en uit dankbaarheid voor wat zij voor hem deden, noch ook omdat hij zich in het gezelschap van Hollanders meer „seneng” zou gevoelen dan in zijn Inlandsche omgeving. Het is de westersche techniek die hij verlangt, deze en niets anders, omdat hij daarin het middel heeft leeren zien om zich economisch sterker en onafhankelijker te maken. Ook gaat die drang niet uit van de massa der Inlandsche bevolking; daarvoor is deze te conservatief, te veel gebonden aan en door traditie; maar het zijn slechts de enkele wat meer ontwikkelden die langzamerhand omtrent de toekomst van hun land en volk tot eenig bewustzijn geraken. Zij eischen de kennis van het Nederlandsch, omdat hun dit in de gegeven omstandigheden het beste middel voorkomt om zich die techniek eigen te maken. Toen eenige jaren geleden de drang naar uitbreiding en verhooging van het peil van het Inlandsch onderwijs zich onder den invloed van het ontwakend vereenigingsleven luider dan ooit kenbaar maakte, sprak een der voormannen van de nieuwe Inlandsche beweging, een man van kennis, ervaring en rijpen leeftijd, deze woorden: „als de Regeering ons geen Hollandsch geeft, zullen wij ons tot de Engelschen wenden”.

Toegegeven moet worden dat de kennis van een westersche taal op dit oogenblik nog de onmisbare sleutel is, die toegang geeft tot de schatkamers der westersche techniek. Dat daarvoor het Nederlandsch in de allereerste plaats in aanmerking komt is voor Nederland vanzelfsprekend. Een versterking van den band tusschen Nederland en Indië kan niet anders dan in het belang van beide zijn. Van Nederland, omdat zijn vitale belangen voor

een zeer groot deel in Indië liggen. Maar niet minder van Indië, omdat, bij de thans gevolgde koloniale politiek, de rustige en geleidelijke ontwikkeling van dit land en zijn bewoners nergens dan bij Nederland in zoo veilige handen zijn. Een andere zaak evenwel is het, of daarom het Inlandsch onderwijs een getrouwe navolging zal moeten zijn van het Europeesche. Het is met erkenning van de ernstige bedoeling en van de groote verdienste, waarop de arbeid van deze C. v. A. in vele opzichten mag aanspraak maken, naar de meening van ondergeteekende de fout van het onderhavige systeem, dat het zich niet meer van het Europeesche onderwijs heeft weten los te maken. De verwarring, die op onderwijsgebied bestaat, zal in de toekomst geenszins verminderen, maar met den dag toenemen, om de eenvoudige reden dat aan dit en aan ons geheele Indische onderwijs iedere logische grondslag ontbreekt.

Dat voor de C. v. A. deze fout niet wel te vermijden was, moet voornamelijk worden geweten aan de zeer beperkte grenzen die haar gesteld waren. Zij was niet vrij in de vaststelling van de beginselen, waarop een samenhangend Indisch onderwijs-systeem zou moeten berusten, noch in de keuze van haar uitgangspunt, noch in die van den te volgen weg. Bij haar installatie door den Minister van Koloniën werden die haar zeer 'scherp omlijnd' aangegeven: als uitgangspunt had zij te aanvaarden de Indische Mulo-school, als einddoel de hoogere studie in Nederland.

Dat de Indische Mulo-school in haar oorspronkelijke gedaante geen waarborgen bood als grondslag voor voortgezette studie, nader tijpeblijkt overtuigend uit de herhaalde omwerking die zij heeft ondergaan. Men is zelfs genoodzaakt geworden om den waar duur der opleiding met een voorbereidenden cursus te verlen-
van gen, gebleken was dat over het geheel genomen de leerlingen, de Hollandsch-Inlandsche school afkomstig, niet voldoende in staat waren het onderwijs aan de Muloschool te volgen. Die verlen-
ging van den duur der opleiding had werkelijk niet plaats ten
believe van de docenten,

die, zoo zegt de C.v.A. (blz. 12) uit den aard der zaak in de eerste plaats met de eischen hunner wetenschap rekening houden, wat hun er allicht toe leidt de eischen van de maatschappij achter te stellen bij die van de school, en min of meer het toch evidente feit uit het oog verliezen, dat de laatst er is ter wille van de eerste.

Integendeel, zij was noodig gebleken omdat iedere regeling, hoe fraai ook op papier, ten slotte aan de praktijk moet worden getoetst.

Ook nu nog is een groot deel van het onderwyzend personeel omtrent de te verwachten resultaten zeer sceptisch gestemd. De teleurstellingen zullen niet uitblijven, steeds zullen er nieuwe middelen moeten worden bedacht om telkens nieuwe gebreken te bedekken. Het kleed past niet; en het zal er niet beter, noch fraaier door worden, wanneer men de telkens ontstane scheuren met nieuwe lappen bedekt. Dit onderwijs is er op berekend om aan de verwachtingen van enkele meer goeiden in de Inlandsche maatschappij te voldoen, maar het zal nooit kunnen worden een onderwijs, dat zich aanpast aan de behoeften van het geheele volk.

Een werkelijk specifiek Indisch onderwijs is dan ook, naar de overtuiging van ondergeteekende, alleen mogelijk en kan het geheele Indische volk alleen tot zegen strekken als er één onafgebroken lijn gaat van zijn laagsten tot zijn hoogsten vorm; niet als het wortelt in een halfslachtige Mulo-school en heenwijst naar een Europeesche universiteit die uit westersche behoeften is gegroeid. Uitgangspunt zij de Indische volksschool; einddoel: de Indische universiteit. Op dien weg plaatse men stations in den vorm van lagere en middelbare vakscholen voor landbouw, industrie, nijverheid en handel, die onmiddellijk bij het praktische leven aansluiten.

Dit onderwijs zal mogelijk en alleen dan vruchtdragend zijn als men ten slotte het eenige natuurlijke hulpmiddel aangrijpt: de landstaal.

Onmiddellijk zij toegegeven dat deze toestand niet eensklaps kan geboren worden. Deze desiderata worden dan ook niet als direct te vervullen eischen gesteld, maar willen de richting aangeven, waarin een normaal zich ontwikkelend onderwijs-systeem zich heeft te bewegen.

Het ligt niet in de lijn dezer beschouwingen om een dergelijk normaal-systeem in onderdeelen uit te werken.

Toch mogen enkele punten hier nader worden belicht. In de eerste plaats de taalkwestie. Uit de Inlandsche bevolking zijn stemmen opgegaan, die zich zeer beslist hebben verklaard voor het opnemen van de Nederlandsche taal in het onderwijs aan Inlanders en het is redelijk* om aan dat verlangen zooveel mogelijk tegemoet te komen. Nog is dit het middel om zich westersche kennis eigen te

maken. Wil men echter onderwijs voor den Inlander, en niet voor een betrekkelijk zeer kleine groep bevoorreedden, dan is een gezonde ontwikkeling daarvan niet denkbaar bij het gebruik van een vreemde taal als voermiddel. Vroeg of laat zal men dien eenigen logischen grondslag hebben te aanvaarden, en het is volstrekt geen gewaagde voorspelling, dat men ook in de Inlandsche wereld die eenvoudige waarheid zal gaan inzien. Dat Indië een heterogene bevolking bezit, zal geen overwegend bezwaar zijn; ook Japan, als ieder groot eilandenrijk, heeft die; en toch heeft Japan binnen enkele tientallen van jaren het zoover weten te brengen dat van de geringste volkschool tot de uiversiteit het onderwijs in de landstaal wordt gegeven. Het vormt zijn eigen geneesheeren, ingenieurs, scheepsbouwkundigen, juristen, landbouwkundigen. Toen ondergeteekende eenige maanden geleden met Prof. Dr. Nitobe van de keizerlijke universiteit te Tokyo, naar aanleiding van de plannen tot het oprichten van een centrale bibliotheek in Indië, de mogelijkheid besprak om met de openbare boekerijen in Japan over en weer wetenschappelijke werken te ruilen en tot samenwerking te komen, verklaarde deze, dat hiervan weinig was te verwachten, „want”, zeide hij, „al onze boeken zijn in het Japansch geschreven”. Er moge uit deze uitspraak eenige chauvinistische overdrijving spreken, zij bewijst in ieder geval dat Japan heeft begrepen dat de ontwikkeling van een geheel volk als eerste eisch stelt het gebruik van zijn eigen taal.

Ook China heeft dien weg gekozen, en voert als gemeenschappelijke taal op al zijn scholen het z.g. mandarijn-Chineesch in.

Waar dit alles nu mogelijk is met een taal zonder eenige buiging als het Chineesch, daar is niet in te zien waarom ook hetzelfde niet met het Maleisch ware te bereiken. Reeds nu bestaan er leerboeken over verschillende onderwijsvakken in de Maleische taal, wordt het Christendom in die taal gepredikt, en ziet de Maleische pers het aantal harer lezers met duizenden toenemen. Alle argumenten, welke de C. v. A. op blz. 22 en 23 van haar verslag voor de toevoeging van het Maleisch aan haar leerplan aanvoert, pleiten even sterk voor de keuze van die taal als algemeen voertuig bij het onderwijs. In plaats dus van uitbreiding van het Nederlandsch, dat toch nooit, hoe men het wende of keere, de taal zal worden waarin de Inlander denkt, en met haar noodzakelijk gevolg van een steeds grooter tekort aan leerkrach-

ten, bevordere de Regeering op uitgebreide schaal de uitgave van vertalingen op allerlei gebied. Een goede Maleische bewerking van een rekenboek kost minder dan de uitzending van een onderwijzer. Het besef van saâmhoorigheid worde in Nederland aangekweekt, waartoe de Regeering krachtig kan medewerken door het gebruik van de Maleische taal te eischen van ieder zonder uitzondering, die zich voor den Indischen Staatsdienst verbindt. Om den inlander te kunnen leiden, om hem werkelijk niet alleen ten aanzien van zijn stoffelijke welvaart, maar ook in zijn geestelijk leven tot steun te kunnen zijn, moeten wij trachten door te dringen in zijn denk- en levenswijze, moeten wij minder over, en meer met den Inlander spreken. En hoe kan daarvan sprake zijn als het mogelijk is dat Hollanders hier tientallen van jaren kunnen verblijven zonder nog in staat te zijn het eenvoudigste gesprek over het meest alledaagsche onderwerp met een Inlander te voeren? Men beginne niet te verlangen dat de leerling zich eerst verheffe tot de hoogte van den onderwijzer, maar eische dat deze tot zijn leerlingen afdale.

Thans nog een enkel woord over de politieke beteekenis van de taalkeuze, die ook (§ 3, blz. 7 van het verslag) door de C. v. A. van belang werd geacht. De taak, die het Nederlandsch bij het onderwijs wordt opgelegd, is het aankweeken van het besef van saâmhoorigheid van Moederland en Koloniën. Nu kunnen er vele Nederlanders zijn die voor Indië en zijn bewoners groote sympathie gevoelen en die den geestelijken en stoffelijken vooruitgang van den Inlander met hart en ziel krachtig willen bevorderen; er mogen vele Inlanders zijn, die volkomen oprecht zijn in hun betuigingen van afhankelijkheid aan het Nederlandsch gezag, ten slotte is die saâmhoorigheid in geen enkel opzicht een natuurlijke, en is zij, in den grond beschouwd, niet anders dan een ineengrijpen van belangen, en ook volstrekt niet alleen van geestelijke belangen. Het belang van Indië brengt mede dat het zich, zoo innerlijk als naar buiten, zooveel mogelijk versterke. Hiervoor is noodig onderwijs voor het geheele volk, wat zijn economische kracht zal versterken en zijn welvaart doen toenemen; wat in 't eind dan weder het Moederland zal ten goede komen. Nederland heeft meer belang bij een *rijk*, dan bij een *arm* Indië. Ons streven zij er op gericht, ook bij het onderwijs, dit conglomeraat van elkander natuurlijk verwante bevol-

kingsgroepen tot een krachtig geheel samen te voegen. Indië zal zich ontwikkelen; dat is een natuurlijk gevolg van een natuurlijke gang van zaken. En dan zal het zich op den duur meer aan Nederland verknocht gevoelen, als het de overtuigende bewijzen heeft dat aan dien normalen ontwikkelingsgang geen voortdurende beletselen en hinderpalen worden in den weg gelegd in den vorm van een om politieke redenen voorgeschreven vreemde taal.

De C. v. A. neemt, zonder opgave van redenen, aan, dat een technische hoogeschool en een universiteit vooralsnog in Indië onbestaanbaar zijn. Omtrent de mogelijkheid en de levensvatbaarheid van die inrichtingen van hooger onderwijs kunnen de meeningen uiteenloopen. Maar dan mag in ieder geval als vaststaande worden aangenomen, dat een ontwerp van een onderwijs-systeem in de toekomst daarmede rekening houde. De voorgestelde regeling doet dit in geen enkel opzicht; zij houdt uitsluitend rekening met de eischen van het oogenblik, sluit het oog voor de toekomst en zet een nieuwe lap op een oud kleed. Zij verzuimt daarbij vooral niet te bedenken, dat de Indische middelbare school niet te kostbaar mag worden (blz. 56 van het Verslag).

Een regeling, die niet binnen een tiental jaren wellicht zal moeten worden prijsgegeven, maar die ook voor de toekomst zal bruikbaar blijken, moet geen partieele verbeteringen aanbrengen, maar dient het geheele Indische onderwijs-systeem, van zijn laagsten tot zijn hoogst denkbaren vorm, te overzien. Een specifiek Indisch onderwijs-systeem heeft den logischen ontwikkelingsgang aan te geven, die geleidelijk tot de Indische hoogeschool voert.

I. Z. van Dijk.

Het Verslag van de Commissie van Advies inzake aanpassend middelbaar (voor- bereidend hooger) onderwijs in Ned.-Indië.

INLEIDING.

De Commissie, wier verslag ik hierbij aan kritiek ga onderwerpen, had tot opdracht „om te dienen van raad en voorlichting nopens de wijze, waarop zal zijn te voorzien in de behoefte aan middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs in *Nederlandsch-Indië*, dat zich aanpast aan de bijzondere belangen en behoeften van de verschillende groepen der Indische bevolking en gelegenheid geeft tot het behalen van een getuigenschrift, waaraan gelijke rechten ten aanzien van de toelating tot de studie en de examens aan de Universiteiten en andere inrichtingen van hooger onderwijs in Nederland kan worden verleend als aan de thans daarvoor gevorderde diploma's”.

Het zij mij vergund, alvorens over het verslag zelf mijn oordeel uit te spreken, enkele opmerkingen te plaatsen over de aan de Commissie verleende opdracht. Ik meen daartoe te mogen overgaan, omdat aan de Commissie de vrijheid was gegeven om in het door haar uit te brengen advies bovendien hare inzichten uiteen te zetten omtrent andere rechtstreeks of zijdelings met het boven omschreven onderwerp verband houdende punten.

Het middelbaar onderwijs in Nederl. Indië, zoo luidde de opdracht, moet zoo worden ingericht, dat het aansluit bij het hooger onderwijs in *Nederland*. Aan een hooger onderwijs in Indië werd

Ik acht me ontheven van de taak, in dit tijdschrift een resumé van het verslag op te nemen. De lezers hebben het reeds in tal van Indische bladen en in koloniale tijdschriften onder de oogen gehad.

door de opdracht gevende ministers dus blijkbaar niet gedacht en ook de Commissie heeft daarover haar gedachten niet laten gaan. Wel heeft zij er op gewezen, dat zoolang Indië nog geen eigen universiteit heeft — en dat zal, voegde zij er *zonder nadere motiveering* aan toe —, in de naaste toekomst niet mogelijk zijn, — de abituriënten der I. M. S. aan een Nederlandsche universiteit het gewenschte hooger onderwijs zullen moeten ontvangen, maar zij heeft niet overwogen, of er voor Indië in de naaste toekomst geen hooger onderwijs denkbaar is, dat in de speciaal Indische behoeften kan voorzien. Dit nu lijkt mij een kardinale fout. Er is m. i. zeer wel in de naaste toekomst voor Indië een hooger onderwijs denkbaar, dat zich, om de woorden der opdracht te gebruiken: — „aanpast aan de bijzondere belangen en behoeften van de verschillende groepen der Indische bevolking en dat aan dat land de leidende personen kan leveren, waaraan zoo dringend behoefte is”.

Een systeem van Lager- en Middelbaar onderwijs, dat is berekend op aansluiting bij het hooger onderwijs in een ander land, is op zichzelf reeds veroordeeld, want dat andere land — in casu Nederland — richt zijn hooger onderwijs uitteraard uitsluitend naar eigen behoefte in, stelt eischen, die daar kunnen en mogen worden gesteld en houdt geen rekening met de belangen van andere landen. Wel kunnen aan studeerenden uit den vreemde eenige faciliteiten worden verleend, maar de geheele opzet van het H.O. blijft toch specifiek Nederlandsch.

Dat Nederlandsch Hooger Onderwijs is niet altijd geweest zooals het nu is, het heeft in den loop der jaren een voortdurende uitbreiding en verdieping ondergaan, de eischen aan de studeerenden gesteld zijn steeds zwaarder geworden, de duur der opleiding is geleidelijk verlengd. Thans staat het op een zeer hoog peil, in bijna geen land ter wereld is het zoo degelijk, onze ingenieurs, onze doktoren, onze wiskundigen, enz., enz., zij allen hebben een opleiding genoten, zoo grondig als in weinig andere landen. Maar, rijst bij mij de vraag, is het noodig, aan een Indisch hooger onderwijs nu dadelijk dezelfde eischen te stellen als die waaraan het Nederlandsch H.O. moet en kan voldoen? Zouden Indië en de Indische jongelui niet meer gebaat zijn met een hooger onderwijs dat op een iets lager wetenschappelijk peil staat, maar dat toch zeer goed kan voorzien in de behoefte aan wetenschap-

pelijk onderlegde mannen? Ik beantwoord die vraag volmondig met ja. Ik zei hierboven, dat in bijna geen land ter wereld het H.O. zoo degelijk is als in Nederland, maar zijn die andere landen er daarom zooveel minder om? Engeland b.v. en Amerika hebben een Middelbaar en een Hooger Onderwijs dat stellig in vele opzichten bij het Nederlandsche ten achter staat, de studietijd is er korter, aan het verkrijgen van een diploma worden niet zulke hooge eischen gesteld als bij ons te lande.

Toch zou Indië er ontzaglijk op vooruit gaan, als het een H. O. bezat als die beide machtige staten; een H. O., dat blijkbaar nog goed genoeg is, om een nijverheid in het leven te roepen, om openbare werken uit te voeren, om wetenschappelijke mannen voort te brengen, die er zijn mogen. Het betere kan de vijand zijn van het goede; wie voor de Indische jongelui een hooger onderwijs eischt, dat geheel gelijkwaardig moet zijn aan het Nederlandsche, verlangt meer dan het belang van Indië vordert.

Ik had, om dat aan te toonen, niet eens naar Engeland en Amerika behoeven te verwijzen; ook in Nederland transigeert men met zijn eischen en toch is nog niet gebleken dat daardoor Nederlandsche belangen ernstig worden geschaad. Ik heb het oog op de gelijkstelling in de praktijk van het diploma van genie-officier met dat van civiel-ingenieur; en ook op de bevoegdheid tot het geven van onderwijs, verleend aan de officieren. Genie-officieren zijn herhaaldelijk benoemd in betrekkingen, waarvoor anders het ingenieursdiploma een vereischte is, al staat hun opleiding ook op een lager wetenschappelijk peil dan die der civiel-ingenieurs. Genie-officier wordt men, na de H.B.S. te hebben afgeloopen, in *drie* jaar; ¹⁾ in welken tijd men ook nog militaire vakken heeft moeten bestudeeren; de studie voor civiel-ingenieur eischt minstens vijf jaar, regel is dat men er zes jaar over doet. Toch zijn genie-officieren hier te lande herhaaldelijk werkzaam gesteld bij spoorwegbouw, bij de B. O. W., bij de Irrigatie, enz., enz., zij hebben het bij die diensttakken vaak gebracht tot de hoogste ambten; hun minderwaardige wetenschappelijke opleiding was daarvoor blijkbaar geen beletsel.

¹⁾ N. v. d. S. Een 20-tal jaren geleden was het een 4-jarige opleiding, aansluitende aan de 3^e klas H. B. S.

Om over te gaan tot de leeraren: Genie-, Artillerie- en Infanterie-officiëren met een studietijd van drie jaren, in welken tijd niet uitsluitend wiskunde werd bestudeerd, hebben dezelfde bevoegdheid als doktoren in de wis- en natuurkunde die voor hun doktoraal examen toch minstens vijf jaren noodig hebben. Men achtte dus blijkbaar, niettegenstaande hun kortere en minder degelijke opleiding, ook de officieren bekwaam genoeg om als leeraar aan een H. B. S. met 5 j. c. op te treden. Ik weet wel, dat de bevoegdheid slechts werd verleend bij wijze van overgangsbepaling, maar mag er dan toch zeker tegelijk op wijzen, dat die overgangstijd nu al een zestig jaar duurt en er nog geen dringende redenen hebben bestaan, er een eind aan te maken. En terecht. Van de minderwaardigheid van officieren als leeraar is nooit iets gebleken, en het Nederlandsche- en het Indische leeraarskorps tellen onder hun leden oud-officiëren, die het M. O. tot sieraad strekken. De praktijk heeft overduidelijk aangetoond, dat ook met een kortere en minder wetenschappelijke opleiding kan worden volstaan. Welnu, waarom dan niet getracht voor Indische ingenieurs en voor Indische leeraren en ook voor andere beroepen een Indisch H. O. te scheppen, dat niet aan zulke hooge wetenschappelijke eischen voldoet, maar dat zich zeer zeker beter aanpast aan de behoeften van Indië? Met de Indische artsen, de Inlandsche rechtskundigen is men gelukkig al op den goeden weg, voor die scholen zijn wel docenten te vinden. Ze zullen ook gevonden kunnen worden voor een Indische technische school, die een opleiding geeft als die aan de Militaire Academie te Breda, waar ook geen professoren werkzaam zijn.

Beter dan zich het hoofd te breken over de noodzakelijkheid van onderwijs in het Latijn, om Indische jongelui gelegenheid te geven in Nederland voor jurist te studeeren, ware het geweest, indien men zich de vraag had gesteld of de opleiding aan de Inlandsche rechtsschool niet zoodanig ware te verbeteren, dat de studie in Nederland kan worden gemist.

Wordt de hoogere opleiding van Nederland naar Indië verlegd, dan wordt daarmee tevens één der redenen weggenomen waarom het Nederlandsch als voertaal van het onderwijs moet dienen. Ik kom op de voertaalkwestie hieronder uitvoerig terug, stip echter dit voordeel terloops aan.

De Commissie heeft — en m. i. zeer terecht — in haar verslag (bldz 5) gewezen op de uiterst droevige resultaten van de hoogere

studie der Javaansche jongelui in Nederland; ik deed dat reeds eerder in mijn artikel in de *Indische Gids* van Maart 1915. Men zou verwachten, dat nu ook een weg werd aangewezen om daarin verbetering te brengen. Daarin wordt de lezer echter teleurgesteld. „Het vorenstaande,” schrijft zij — bedoeld zijn die slechte resultaten (D. W.) —, „schijnt mede te wijzen op een leemte in het Indische onderwijsstelsel, al moge ook niet uitsluitend daaraan dit ongunstig resultaat te wijten zijn. Ten einde in die leemte te voorzien, zal het noodig zijn, om, in navolging van hetgeen ten aanzien van het M. U. L. O. is geschied, ook het voorbereidende hooger onderwijs aan specifiek Indische eischen en behoeften aan te passen en daardoor voor *alle* bevolkingsgroepen gelijkelijk toegankelijk te maken”. Heel erg duidelijk is die redeneering niet. De Inlandsche jongelui, die in Nederland blijkbaar moeilijk hun studie ten einde kunnen brengen, studeeren in groote meerderheid te Delft. Hier in Indië waren zij als leerlingen der H. B. S. stellig niet de minderen van hun Europeesche kameraden. Als zij in Nederland zooveel minder succes hebben, ligt dat dus zeker niet aan hun opleiding in Indië. Trouwens, de vooropleiding, die de Commissie voor de aanstaande ingenieurs aanbeveelt, nl. de afdeeling B. van de I. M. S., verschilt zoo weinig van die der bestaande H. B. S., dat het wat erg omtimistisch is, in dat kleine verschil een waarborg te zoeken voor hun beter slagen in Nederland.

Neen, het gesukkel met de Indische jongelui ligt zeker niet aan onze H. B. S.; het ligt in het feit zelf, dat zij ver van hun vaderland, in een voor hen geheel vreemde omgeving en een ander klimaat, moeten studeeren. Een specifiek Indische M. S. zal daar niets aan veranderen. Verbetering is slechts te verwachten van een Hooger Onderwijs in Indië.

De Minister van Koloniën heeft in de rede waarmee hij de Commissie installeerde, ook gewezen op groote nationale en politieke belangen, welke bij deze zaak — bedoeld wordt aansluiting van de I. M. S. aan het hooger onderwijs in Nederland — zijn betrokken, en de Commissie heeft in haar advies (bladz. 7) die politieke belangen nog eens naar voren gebracht. Die nationale belangen zijn geen Indische belangen, zooals men geneigd zou zijn te meenen, doch Nederlandsche belangen. Bij het uitbrengen van haar verslag heeft de Commissie zich dan ook gesteld op een Nederlandsch standpunt. Ook daarmee is haar arbeid ver-

oordeeld. Wie een onderwijssysteem voor Indië heeft te ontwerpen, mag alleen denken aan de belangen van Indië; hij heeft zich uitsluitend af te vragen: hoe kan het Indische onderwijs zoodanig worden ingericht, dat in den kortst mogelijken tijd dit land in staat is, de intellektuele leiding van Nederland te ontberen en zelf de mannen voort te brengen, die het kunnen leiden tot een eigen nationaal bestaan, tot onafhankelijkheid? Wij, Nederlanders, die zoo trotsch zijn op ons verleden, die zoo gaarne terugdenken aan den tijd, dat we de Spaansche heerschappij van ons afschudden, wij komen in strijd met dat verleden, als wij niet voor Indië wenschen, wat we voor onszelf met zooveel offeringen hebben verkregen.

Convergentie bij het L. O. en Unificatie bij het Voortgezet onderwijs.

In het systeem der Commissie is dit aldus te verstaan, dat het Inlandsch L. O., althans, voor zoover dat voorbereidt tot het Voortgezet Onderwijs, nog niet geheel op Nederlandschen leest is geschoeid, dit laatste daarentegen voor alle landaarden van Ned. Indië zal zijn de Nederlandsche Middelbare School, waaraan door opname van Maleisch als leervak en door een vleugje Javaansch in de afdeeling AI van den bovenbouw, een Indisch tintje is gegeven. Ik sprak hier uitsluitend van het Inlandsch L. O.; het Chineesche L. O. toch is geheel en al aangepast aan het Nederlandsche, het verschilt in niets van de Europeesche L. S. der 2de klasse hier te lande; het Inlandsche L. O. daarentegen draagt nog eenigszins een Inlandsch karakter, doordat er althans iets wordt gedaan aan de studie van de landstaal. Van de 180 uren, gedurende welke in de 7 leerjaren wordt les gegeven, worden sedert de reorganisatie van 1914 30 uren besteed aan de landstaal, daarentegen 78 aan het Nederlandsch, waarbij nog komt, dat van af de derde klas ook het Rekenonderwijs in het Nederlandsch wordt gegeven en tevens een deel van het aardrijkskunde-onderwijs, terwijl van af de vierde klasse bij alle vakken, behalve de landstaal en het Maleisch, het Nederlandsch als voertaal dient. Er is dus wel voor gezorgd, dat het Inlandsche karakter zoo min mogelijk naar voren treedt en het Nederlandsch zooveel mogelijk domineert. Op de hooggeroemde Kartinschool te Semarang is dit nog in veel erger mate het geval; daar worden blijkens het leerplan (*Tweede jaarverslag der Kartinschool in Ned. Indië*, blz. 40) van de 183

lesuren in het geheel $5\frac{1}{2}$ (zegge en schrijf vijf en een half) uur aan het Javaansch besteed, tegen $75\frac{1}{4}$ uur aan het Nederlandsch, terwijl deze laatste taal bovendien in alle klassen de voertaal is.

Ik heb met deze opmerkingen slechts willen aantoonen, dat het woord convergentie niet zoo moet worden vertaald, dat het onderwijs op de verschillende L. S., die tot het M. O. voorbereiden, aanvankelijk zeer ver uiteenloopt. Het onderscheid is slechts zoo groot, als de omstandigheid, dat verschillende talen sprekende kinderen tot één zelfde M. S. worden opgeleid, vereischt.

Bij het M.O. daarentegen zijn alle verschillen opgeheven en is, worden de voorstellen der Commissie tot wet verheven, de I.M.S. de M.S. voor alle landaarden, behoudens de speciale Europeesche H.B.S. voor die kinderen, voor wie een geheel Hollandsche opleiding gewenscht wordt. De ondergeteekende is van unificatie van het onderwijs geen tegenstander; de bestaande maatschappelijke verhoudingen in dit land, die meebrengen, dat elke bevolkingsgroep zijn eigen, van dat der anderen streng gescheiden leven leidt, waardoor een Hollandsch, een Inlandsch en een Chineesch onderwijs noodzakelijk wordt geacht, komen mij op den duur onhoudbaar voor. Zal door alle landaarden te zamen gewerkt worden aan de verheffing van Insulinde, dan moeten de scheidsmuren vervallen en geen beter middel dan eenheid van onderwijs, waardoor de kinderen der verschillende bevolkingsgroepen met elkaar meelevende en aldus de mogelijkheid wordt geschapen van een nauwer band ook tusschen de volwassenen. In elk land ter wereld leven duizenden burgers van vreemde nationaliteit, er wordt echter van regeeringswege maar zelden aan gedacht, voor die vreemdelingen speciale scholen op te richten. De Duitsche kinderen in Nederland bezoeken als regel de Nederlandsche Lagere School en varen daar wel bij; wij zouden onze kinderen zonder bezwaar naar de Javaansche Lagere School kunnen zenden wanneer die school op een even hoog peil stond als de Europeesche. Convergentie voor het M.O. lijkt mij dus slechts zoolang geboden, als de omstandigheden noodig maken; unificatie moet het doel zijn. Het komt er nu maar op aan, hoe men zich die unificatie voorstelt, naar welke richting men de eenheid wenscht. De Commissie verstaat de eenheid zoo, dat het Javaansche L.O. voor het allergrootste deel, het Javaansche M.O. geheel wordt aangepast *niet* aan

de belangen der Javanen, of beter gezegd aan de belangen der Inlandsche bevolking, doch aan de nationale Nederlandsche belangen. Eenheid van M.O. voor de bevolking van Nederlandsch-Indië mag m.i. slechts zoo worden verkregen, dat de kleine groepen van Europeanen en Chineezee, voor wie een afzonderlijk L.O. nog mogelijk was, bij het M.O. zich althans op den duur geheel hebben te schikken naar de belangen van de overweldigende meerderheid der bewoners; en dit zijn de Inlanders. De Commissie gaat juist andersom te werk; die maakt de belangen der overgrootte meerderheid ondergeschikt aan die eener uiterst kleine minderheid, zij wenscht een M.O., dat in schijn Indisch, in wezen geheel Nederlandsch is.

Het Nederlandsche karakter wordt aan de I.M.S. gegeven doordat het Nederlandsch de voertaal zal zijn van het onderwijs, waardoor het geheel komt onder Nederlandsche leiding en door het ontbreken van het onderwijs in de landstaal, niet alleen in den geheelen onderbouw, doch ook in de afdeelingen AII en B van den bovenbouw. Als men bedenkt, dat AI slechts bestemd is voor de a.s. Indische philologen en misschien voor toekomstige ambtenaren B.B., terwijl AII opleidt voor de studie der rechten en B voor die talrijke studie-inrichtingen, waarvoor onze H.B.S. het voorbereidend onderwijs (arts, apotheker, ingenieur, houtvester, veearts) geeft, dan zal men moeten erkennen dat het over-overgrootte deel der leerlingen van den bovenbouw de afdeelingen B en AII zullen bezoeken en dus slechts een uiterst klein aantal onderwijs zal genieten in de landstaal en de Inlandsche vakken. Dat stiefmoederlijk bedelen van de Inlandsche vakken (Javaansch, Indische Oudheidkunde, Indische Land- en Volkenkunde) doet in het verslag der Commissie des te zonderlinger aan, omdat zij zelf zulke gulden woorden zegt over de groote beteekenis daarvan; § 25 is er geheel aan gewijd. Ik zal er enkele stukken uit citeeren.

Zij schrijft op blz. 30 en 31:

Consequente toepassing van het beginsel, waarop het geheele prospect der I.M.S. berust, eischt een literair-historische vorming in de Indische richting door degelijk ontwikkelend onderwijs in vakken, behoorende tot het gebied der Indische taal-, oudheid-, land- en volkenkunde. *Alleen zoo zal een waarlijk-harmonisch-Indisch-Onderwijssysteem verkregen worden. Bovendien is het streven naar kennis van de eigen kultuur, wetenschappelijke oriëntering in de geestelijke sfeer waarin zij bestemd zijn te leven, te arbeiden en later leidende functiën te vervullen, voor de Indiërs een recht en een plicht* (cursiveering van mij, D.W.)

De commissie erkent met deze woorden, dat de onderbouw van haar I.M.S. en dat de afdeelingen AII en B van de bovenbouw *niet* geven een waarlijk-harmonisch-Indisch Onderwijssysteem, *want in die deelen der I.M.S. ontbreekt het onderwijs in de landstaal geheel*. De Indiërs, die later als ingenieur, arts, apotheker, jurist, houtvester, veearts, en in de velerlei betrekkingen, die bereikt zullen worden van uit den onderbouw (post en telegrafie, pandhuisdienst, dienst der in- en uitvoerrechten, enz. enz.) hebben *niet* noodig een „wetenschappelijke oriëntteering in de geestelijke sfeer, waarin zij bestemd zijn te leven, te arbeiden en later leidende functiën te vervullen”, want zij krijgen onderwijs in de landstaal en het onderwijs in het Maleisch geeft aan de 30.000.000 inwoners van Java en Madoera die wetenschappelijke oriëntteering zeker niet. De Commissie heeft wijselijk nagelaten, te motiveeren, waarom die uiterst kleine minderheid *wel* zulk een harmonisch Indisch onderwijs, de groote meerderheid daarentegen dit *niet* noodig heeft; zij was allicht voor groote moeilijkheden komen te staan.

Gewezen wordt op de „rijke, gedeeltelijk-klassieke literatuur van het Javaansch, gedurende eeuwen door Javanen met liefde beoefend, en thans als het ware wachtend op een herleving in modernen geest”; op de mogelijkheid, haar ontwikkelingsgang na te speuren, op de ontwikkelende, wetenschappelijke leering, die de studie van deze taal kan geven en op zooveel andere mooie dingen meer.... die aan de leerlingen van den onderbouw, van AII en B dus, alle zullen worden onthouden. Ten aanzien van het Javaansch is op deze Commissie toepasselijk het: let alleen op mijn woorden, maar niet op mijn daden. Want haar daden zijn met hare woorden in lijnrechten strijd.

Wat gezegd werd van het Javaansch, is eveneens van toepassing op Indische oudheidkunde, land- en volkenkunde. Van dit laatste vak zegt zij (blz. 33):

Behalve als factor van algemeene ontwikkeling kan een doelmatige behandeling van dit vak tevens dienen om bij de leerlingen, die later in allerlei betrekkingen met verschillende volken van onzen archipel in aanraking zullen komen, belangstelling te wekken voor het psychisch leven dier menschengroepen, wat noodwendig tot beter begrijpen moet leiden.

Op deze schoone theorie volgt dan de zonderlinge praktijk, dat de overgroote meerderheid van de leerlingen der I. M. S. geen les in land- en volkenkunde krijgt!

Het Nederlandsch als voertaal van het onderwijs.

In de *Indische Gids* van Maart 1915 heb ik uitvoerig mijn meening hierover gezegd; in *Het Vrije Woord* schreef ik er een serie artikelen over, die overgenomen zijn in het *Middelbaar Onderwijs*. Ik zal er hier niet meer van zeggen dan noodig is om de argumenten der Commissie te weerleggen.

De bezwaren, die aangevoerd worden tegen het gebruik van de landstaal als voertaal van het onderwijs, zijn kort opgesomd in § 3. Ze zijn:

- 1e. De noodige studieboeken in de inheemsche talen ontbreken zoo goed als geheel en al.
- 2e. De Inlandsche talen, ook de meest ontwikkelde, zooals het Maleisch en het Javaansch, schieten vooralsnog te kort in het vermogen om daarin de beginselen der Westersche wetenschap voldoende tot uitdrukking te brengen.
- 3e. Thans kunnen nagenoeg alleen Nederlanders als docenten bij het M. O. optreden.

De Commissie, die toch zeker geen onderwijssysteem wil scheppen, dat bestemd is om na een tiental jaren weer te verdwijnen, en die zelf zegt (blz. 7, onderaan) dat het Nederlandsch als voertaal „een zware eisch voor de groote meerderheid der niet uit Nederlandsche ouders geboren leerlingen, voor wie die taal een vreemde en — door het groot verschil in karakter en bouw tusschen de Oostersche en Westersche talen — een buitengewoon moeilijke taal is”, diezelfde Commissie doet *niets* om de boven opgesomde bezwaren te ondervangen. Zij spreekt *niet* van de noodzakelijkheid om studieboeken in de inheemsche talen samen te stellen, zij zwijgt over den weg, die moet worden ingeslagen om de inheemsche talen *wel* geschikt te maken om daarin de beginselen der Westersche wetenschappen voldoende tot uitdrukking te brengen en zij geeft ook in het geheel niet aan hoe Inlanders opgeleid kunnen worden voor het leeraarsambt aan een Indische M. S.

Wat de Commissie naliet, zal ik trachten te doen. Ik meen te kunnen aantonen, dat in afzienbaren tijd al die bezwaren kunnen worden uit den weg geruimd. Ik begin daartoe met het tweede bezwaar. Ik acht dat buitengewoon overdreven; mocht het voor enkele vakken al een schijn van waarheid bevatten, het geldt zeer stellig *niet* voor alle vakken. De vroegere Inlandsche school der eerste klas, waarop voor 1907 geen Nederlandsch werd onderwezen,

heeft overduidelijk aangetoond, dat de landstaal zeer zeker geschikt is als voertaal voor alle vakken van het L. O. Dat ze ook voor verscheidene vakken van het M. O. kan gebruikt worden, bewijst de praktijk. De Commissie voor de Volkslectuur toont aan, dat het kan. Een mijner Javaansche kennissen is op het oogenblik bezig voor haar een Javaansche vertaling samen te stellen van het bekende boek van Sven Hedin *Van Pool tot Pool*. Hij gebruikt daarvoor het Kromo-Javaansch en op mijn vraag, of dat zich daartoe goed leent, zei hij: „zeker, veel beter dan het Maleisch”. Natuurlijk zal hij herhaaldelijk vrij, zelfs zeer vrij moeten vertalen, maar toch kan het zoo, dat de inhoud van het werk juist wordt weergegeven. Welnu, als zulk een werk in het Javaansch kan worden vertaald, dan is onderwijs in de aardrijkskunde in die taal beslist mogelijk. Hetzelfde geldt voor de geschiedenis. Ook dat vak laat zich in het Javaansch voortreffelijk weergeven; dat wordt o.a. door Raden Kamil, overigens een voorstander van het Nederlandsch als voertaal, volmondig toegegeven. De staathuishoudkunde leent zich daar eveneens toe. Tijdens de onlangs te Salatiga gehouden landbouw-tentoonstelling werd door een Javaan in het Hoog-Javaansch een voordracht gehouden over „coöperatie”; zou hij nu niet even goed die taal hebben kunnen gebruiken voor andere staathuishoudkundige onderwerpen? Geloove het tegendeel wie wil; ik niet.

Ook voor het landbouw-onderwijs is het Javaansch als voertaal onmiddellijk te gebruiken; dat bewijzen de kleine landbouwschooltjes, die het gouvernement allerwege bezig is op te richten; dat bewijst een voordracht over irrigatie, eveneens in het Hoog-Javaansch te Salatiga gehouden.

En voor de wiskunde, ¹⁾ de natuurkunde, ²⁾ de plant- en dierkunde dan, zal men vragen? Voor die vakken zullen er ongetwijfeld vooralsnog groote moeilijkheden bestaan. Vooralsnog, maar niet voor altijd, en die moeilijkheden zijn niet onoverkomelijk? Heeft men wel eens in ernst getracht een Javaansch

¹⁾ Een mijner kollega's heeft met succes aan Inlanders les gegeven in beschrijvende meetkunde, met als voertaal het Maleisch.

²⁾ Dertig jaar geleden verscheen ter Landsdrukkerij een Javaansche vertaling van een Nederlandsch leerboek der natuurkunde. De titel luidde „Ilmoe Alam”, de bewerker was R.M. Adipati Ario Tjondro Negoro, toenmaals Regent van Koedoes.

*Oudmanus, Ilmoe Alam of overalbeschrijving voor en in de school 5 st. 1873-85
markeert door A.F. van de Walt 1880, 1898, 1905, 1909
jav. 1 = als boven 1876*

meetkundeboek samen te stellen? Ik geloof het niet. Men is teruggeschrikt voor de bezwaren; in plaats van zijn krachten te besteden aan de overwinning daarvan. Laat men de Commissie voor de Volkslectuur uitbreiden, of een afzonderlijke Commissie instellen voor de vervaardiging van leerboeken in de inheemsche talen, dan zal men over eenige jaren een heel eind gevorderd zijn. Wie in zulk een Commissie zitting zullen hebben te nemen? 1e. een paar wetenschappelijke beoefenaars van de inheemsche talen, en bovendien een paar Javanen, die voldoende kennis van de wiskunde en de andere vakken hebben om bij de samenstelling van die eenvoudige leerboeken, aanvankelijk slechts voor de lagere klassen der I. M. S., later ook voor de hoogere, behulpzaam te zijn. Ik denk hier aan een aantal Javanen, die thans in Delft vruchteloos trachten het ingenieursdiploma te behalen, die daar echter blijkens het afgelegde propaedeutisch examen al voldoende wis- en natuurkundige kennis hebben verkregen om in bovengeschetsten zin werkzaam te zijn. Beter dan hun tijd te verdoen in Nederland, kunnen zij zich hier nuttig maken voor hun vaderland. Laat de regeering hun een goede positie aanbieden, eerst bij de Commissie voor de leerboeken, later als leeraar aan een M. S.; zij zal er een goed werk mee doen.

Het vertalen van leerboeken in de inheemsche talen zal vooral in den beginne groote moeilijkheden meebrengen; ik ontveins het mij geenszins. Er zullen heel veel vreemde woorden moeten gebruikt worden, maar dat behoeft geen beletsel te zijn, want ook in Europa heeft men zich in den aanvang, toen het Latijn als voertaal der wetenschappen plaats maakte voor de volkstaal, op die wijze moeten behelpen, en men behelpt er zich nog altijd mee. Een blik in een studieboek over natuurkunde, plant- en dierkunde, geneeskunde, scheikunde, neem welk vak van wetenschap ook, is voldoende om dat te bewijzen. Bij ernstig willen kunnen de moeilijkheden ook voor de inheemsche talen op die wijze worden overwonnen; maar aan dat ernstig willen heeft het bij de Nederlandsche onderwijsmannen helaas altijd ontbroken. De politieke overweging dat het Nederlandsch als voertaal de band tusschen Moederland en Kolonie nauwer aanhaalt, is oorzaak geweest, dat aan een streven om de Inheemsche talen geschikt te maken tot voertaal van het onderwijs nooit ernstig is gedacht. De Nederlanders hebben het niet gewild; zij hebben terecht begrepen dat de intellektuele

onafhankelijkheid de voorlooper zal worden van de politieke; de Javaansche intellektueelen, daarentegen, hebben, althans in groote meerderheid, nooit ingezien, welk een ontzaglijke beteekenis het Javaansch als voertaal voor hen kan hebben; zij keken, gevolg van hun Nederlandsche opleiding, nooit genoeg door de nationale bril, maar steeds door die hunner leermeesters.

Ik zal de kwestie van de voertaal verder laten rusten; slechts wensch ik nog te verwijzen naar hetgeen daarover staat geschreven in het belangrijke opstel van Dr. Herman ten Cate, in de *Indische Gids* van Juni en Juli j. l. 1916 ¹⁾. Inzonderheid hetgeen deze auteur zegt over Engelsch-Indië en Japan, verdient de volle aandacht.

De opleiding van de leerkrachten.

Aan deze gewichtige aangelegenheid, noodzakelijk onderdeel van elke onderwijs-reorganisatie, heeft de Commissie in het geheel geen aandacht gewijd; ze spreekt er met geen woord over. En toch was niets meer noodig geweest, dan juist dat. Wij moeten immers aannemen, dat het de bedoeling is een onderwijsstelsel te scheppen, dat aan een groot aantal Indische jongelieden de gelegenheid geeft, meer uitgebreid lager en voorbereidend hooger onderwijs te ontvangen en niet om slechts een paar scholen te stichten. Laat ik nu eens een vergelijking maken, De Gemeente Amsterdam had einde 1914:

3	H. B. S.'n met 5 j. c.;	aantal leerlingen	691,
4	„ met 3 j. c.;	„ „	1228,
1	Handelsschool	; „ „	228,
1	H. B. S. voor meisjes;	„ „	247,
1	Gymnasium	; „ „	342.

Het personeel daarvan bestond uit 214 personen. Dat zijn uitsluitend openbare scholen. Er waren verder nog:

2	bijzondere H. B. S. 'n,
3	„ middelbare scholen voor meisjes,
3	bijzondere gymnasia,
3	„ handelsscholen.

In het geheel dus 21 inrichtingen van M. O., de M. U. L. O. scholen en de technische scholen daaronder niet begrepen. De bijzondere scholen zal ik nu maar verwaarloozen en alleen denken

¹⁾ Psychologie en ethnologie in de koloniale politiek, door Dr. Herman ten Cate, blz. 892 ff.

aan de 10 openbare middelbare scholen. Ik moet er echter tevens op wijzen, dat in Amsterdam het M. O. zeker niet voor alle begaafde kinderen bereikbaar is: tienduizenden arbeiders-kinderen blijven ervan verstoken. Java heeft 30 millioen inwoners; wil het naar verhouding evenveel inrichtingen van Middelbaar en Voorbereidend hooger onderwijs bezitten als Amsterdam thans, dan moet het dus rekenen op $50 \times 10 = 500$ H. B. S. 'n en/of gymnasia, dus 50 I. M. S. 'n met ongeveer $50 \times 200 = 10000$ leerkrachten. Dat is natuurlijk een in een reeks van jaren onbereikbaar ideaal. Stellen we ons dus voorloopig, d. w. z. in de eerste 40 jaren, tevreden met $\frac{1}{10}$ van de ontwikkelingsmogelijkheid, die aan het Amsterdamsche kind wordt geboden, — die eisch is, dunkt me, zeer bescheiden — dan zijn daarvoor noodig 50 I. M. S. met ± 1000 leerkrachten. Dat een zoodanig aantal onmogelijk uit Nederland kan worden betrokken, behoeft geen nader betoog; ik ben zelfs van meening, dat voor 5 I. M. S. 'n geen leerkrachten in Holland te vinden zijn.

Er is geen ontkomen aan: wie het aantal I. M. S. 'n niet beperkt wil zien tot één of twee, doch een vijftigtal in de eerste 40 jaar beslist noodig acht, die moet inzien, dat op Hollandsche leerkrachten bij de vervulling van dien wensch niet valt te rekenen, die moet begrijpen, dat alleen door uit Indië zelf de leerkrachten te betrekken, de oprichting van een, al is het ook maar zeer bescheiden, aantal I. M. S. 'n mogelijk is. Hoe moeten die leerkrachten worden opgeleid? Ik meen: in Indië, en wel aan een daartoe speciaal op te richten instituut. De droevige resultaten met de studie der Inlandsche jongelui in Nederland doen mij terugschrikken van een opleiding in Nederland. Wat niet wegneemt, dat ik de gediplomeerden in de gelegenheid zou willen stellen, na voltooiing van hun studie in Indië een jaar in Nederland door te brengen in het belang van hun algemeene ontwikkeling. Vereischte van toelating tot het instituut zij de overgang van de derde naar de vierde klas eener H. B. S. of einddiploma eener Technische school; dit althans zoolang er geen Inlandsche H. B. S. bestaat, die de leerlingen kan leveren. De school is toegankelijk voor alle landaarden. De studietijd is vier jaren; voor ieder verplicht is de studie der Inheemsche taal; verder studeert elk niet meer dan 2 vakken: Inlandsche talen, 2 Europeesche talen aardrijkskunde en geschiedenis, wis- en natuurkunde, plant- en dier-

kunde en scheidkunde, staatsinrichting en staathuishoudkunde, enz. enz. In 4 jaren kan op die wijze een vakkennis worden verkregen, die ik voldoende acht om les te geven aan een Indische H. B. S. Het leeraarspersoneel — er zullen er een twintig noodig zijn — moet natuurlijk aanvankelijk uit Nederland komen; men zal er bekwame mannen voor moeten uitkiezen. Vestiging in een koel klimaat (Bandoeng) en hooge traktementen zullen middelen zijn om den tegenstand tegen dienstneming voor Indië te overwinnen. Ik geef dadelijk toe, dat de aldus gevormde leeraren niet zoo degelijk onderlegd zullen zijn als die der Nederlandsche H. B. S. 'n, maar ik herhaal, wat ik in den aanvang van dit opstel heb gezegd: het betere mag niet de vijand worden van het goede. Ook Nederland heeft niet altijd zulke zware eischen aan zijn leeraren gesteld als tegenwoordig; alle middelbare akten, zonder onderscheid, zijn den laatsten tijd in waarde gestegen. Toch is de toestand nog lang niet volmaakt, een eenzijdige ontwikkeling wordt nog altijd bij vele leeraren aangetroffen. Voor het behalen van een middelbare akte wordt niet de minste algemeene ontwikkeling geëischt; dat staat wel sinds jaren op het verlanglijstje, maar de wensch is nog steeds niet vervuld.

Wie zich tot taak stelt een Indisch Middelbaar Onderwijs te scheppen, moet zich tevreden stellen met het voorloopig bereikbare; de Nederlandsche maatstaf daaraan aan te leggen, ware dwaasheid; hier staat men aan het begin der ontwikkeling, ginds heeft men een praktijk van meer dan een halve eeuw. In den loop der jaren, als het aantal middelbare scholen zich uitbreidt, als er geestelijk leven komt in deze landen, zal het peil der leeraren geleidelijk kunnen worden opgevoerd; het is in Nederland niet anders gegaan.

Het spreekt vanzelf, dat de Regeering moeite zal moeten doen om voor het instituut een behoorlijk aantal leerlingen te krijgen. Daartoe moet voor de zaak propaganda worden gemaakt, waarvoor de direktoren der inrichtingen van Middelbaar en M. U. L. O. de aangewezen personen zijn. De Inlandsche jongelui moeten gaan inzien, welk een groot landsbelang gemoeid is met de opleiding van Inlandsche leerkrachten voor het I. M. O. Hier ligt voor hen een schoone toekomst. Bij de keuze van de studievakken zal op aanleg gelet dienen te worden; een kruk in de wiskunde mag niet worden toegelaten tot opleiding in de wis- en natuurkunde,

leerlingen, die in het geheel geen aanleg toonen, behooren te worden geweerd.

Nemen we aan, dat het mogelijk is, een instituut als door mij geschetst, 1 Juli 1917 te openen, dan kunnen 1 Juli 1922 (4 studie jaren plus 1 jaar in Nederland) de eerste leeraren voor de Inlandsch M. S. worden afgeleverd. In die vijf jaren zal er ruimschoots gelegenheid hebben bestaan tot de vervaardiging van studieboeken; een Inlandsche H. B. S. kan tegen dien tijd met leerkrachten en leermiddelen volledig uitgerust zijn.

Ik sprak nog niet over de paedagogische voordeelen, die een Inlandsch leeraarskorps levert boven een Nederlandsch. De vraag, „of aan onderwijzers, behorende tot de niet-Europeesche bevolkingsgroepen, een ruime plaats moet worden toegekend, ook bij het onderwijs dat gegeven wordt met het Nederlandsch als voertaal” maakte een punt van bespreking uit op het Koloniale Onderwijscongres. Een der praeadviseurs, de Heer Th. J. A. Hilgers, schreef daarover woorden, die ik geheel tot de mijne maak, met dit voorbehoud, dat ik het Nederlandsch als voertaal zoo spoedig mogelijk van de Inlandsche scholen wil verbannen. In de *Locomotief* van 6 October (1ste blad) is het praeadvies opgenomen, waaruit ik het volgende citeer:

Wil men dus voldoen aan den eersten eisch: „het onderwijs moet in overeenstemming zijn met de behoeften van het volk,” dan zal ons uitgangspunt noodwendig de naaste omgeving moeten zijn, terwijl steeds uitbreidende, geheel volgens de beginselen van Jan Ligthart tenslotte het volle leven in de school dient gebracht.

Dat volle Indische leven in overeenstemming met de natuur, met de behoefte, met den volksaard, met zeden en gewoonten kan alleen naar behooren in de school gebracht worden door den Inlander zelf, mits hij een degelijke opleiding tot onderwijzer heeft genoten, en zoo wilde Kartini het ook.

Een andere weg bestaat er eenvoudig niet. Wordt die eenige weg gevolgd door terdege opgeleide Inlandsche onderwijzers, die daartoe het best in staat zijn, dan zal het volk opgevoed, ontwikkeld worden, zooals het behoort, dan wordt voor de Inlanders de strijd om het bestaan veel gemakkelijker, zij zullen meer en meer zelfstandig kunnen zijn en daardoor medehelpen een krachtige natie te vormen, die zoo noodig zichzelf kan helpen. En dat moet toch voor de toekomst het hoofddoel der schoolopvoeding zijn.

Wat de Heer Hilgers hier schrijft over het L. O., geldt in even sterke mate voor het M. O. Wat weten wij Nederlandsche leeraren van het leven der Javanen, van hun zeden en gebruiken,

wat weten wij van de gemoedsgesteldheid onzer Javaansche leerlingen? Immers niets. Wij spreken tot hen als tot een vreemdeling; het eerste vereischte voor goed onderwijs: dat de leeraar zijn leerlingen kent, wordt tegenover de Javaansche en Chineesche, ja, zelfs tegenover de Indo-Europeesche leerlingen niet vervuld.

Het verslag nader beschouwd.

Tot dusver heb ik me alleen bezig gehouden met den principieelen opzet der I. M. S. Ik ga thans het verslag in onderdeelen beschouwen.

a. De onderbouw.

Overeenkomstig het inzicht van den G. G. Idenburg wordt de bestaande M. U. L. O. school, na de noodige wijzigingen te hebben ondergaan, als onderbouw genomen voor het voorbereidend H. O. Het M. U. L. O. acht de Commissie beter geschikt voor de Indische leerlingen dan de H. B. S. Zij schrijft (blz. 19):

De aard van het daar (bedoeld wordt de M. U. L. O.-school, D. W.) gegeven onderwijs schijnt der Commissie meer in overeenstemming met de behoefte van leerlingen, die van onderling verschillende soorten van scholen afkomstig zijn en nog veel leiding behoeven, dan het karakter van het onderwijs zooals het aan een H. B. S. wordt gegeven. Onderscheidt dit laatste zich toch door een scherpe scheiding der verschillende vakken, die bij den leerling reeds een zekere zelfstandigheid veronderstelt, bij het onderwijs aan de M. U. L. O. school wordt, daar die verschillende vakken aan één en denzelfden onderwijzer kunnen worden opgedragen, het onderling verband dier vakken meer bevordert en heerscht in de leiding der leerlingen meer eenheid. Een school van het M. U. L. O.-type kan dus, meer dan een van het H. B. S.-type, beschouwd worden als een geleidelijke voortzetting van de L. S., die tevens een goede overgang vormt naar klassen, waarin door een scherpe splitsing der vakken en door de opdracht van het onderwijs aan leeraren, die daarvan hun levensstudie hebben gemaakt, de leerlingen voor de werkwijze van het H. O. worden voorbereid.

Na deze uiteenzetting van het voortreffelijke karakter van het M. U. L. O. zou men verwacht hebben, dat de onderbouw van de I. M. S. was ontworpen als een zuivere M. U. L. O.-school. In die verwachting wordt men echter teleurgesteld, *de onderbouw heeft niets van een M. U. L. O.-school*, is daarentegen een doodgewone H. B. S. met 3-j. cursus. Ik schrijf naast elkaar de leervakken der school en de bevoegdheden, die blijkens § 35 noodig worden geacht:

Nederlandsch	Hoofdakte,
Maleisch	?
Engelsch	Akte A,
(Geschiedenis akte M. O. of hoofdakte	+ M. O. Aardrijkskunde
{Aardrijkskunde „ „ „ „	+ M. O. Geschiedenis.
{Wiskunde akte K I,	
{Kennis der Natuur, akte K IV,	
Boekhouden akte ?	
Teekenen akte M. O.	
Gymnastiek „ M. O.	

De akkoladen duiden aan welke akten misschien in één hand kunnen worden gegeven; het onderwijs zal dus in de eerste klas verdeeld zijn over 7 of 8 leeraren; op onze H. B. S. bedraagt dit aantal, de gymnastiek meegerekend, 10; het verschil van 2 of 3 leeraren bepaalt derhalve het M. U. L. O.-karakter van den onderbouw der I. M. S.

Waar nu deze onderbouw een doodgewone H. B. S. is geworden met een weinig andere indeeling van de leerstof en een paar andere vakken dan bestaande op de H. B. S., waar verder het specifiek Indische karakter van den onderbouw slechts daarin bestaat dat er overmatig veel Nederlandsch en een beetje Maleisch wordt onderwezen, daar vraag ik me af, of de bestaande H.B.S. niet zoo zou zijn in te richten, dat ze geheel beantwoordt aan het doel, dat de commissie zich voorstelt. Daartoe behoeft men slechts de uren, thans aan het Fransch en het Duitsch besteed (te zamen 8), te verdeelen over Nederlandsch (2 uur meer), Javaansch (4 uur) — ik sluit me geheel aan bij kollega Rottier, ¹⁾ dat Javaansch en niet Maleisch de Inlandsche taal van den onderbouw moet zijn — in boekhouden (1 uur), kennis der natuur (1 uur, te voegen bij de 2 uur plant- en dierkunde, die nu worden gegeven) en de zaak is gezond. Ik ben overtuigd, dat de ex-leerlingen eener Hollandsch-Chineesche School en eener Hollandsch-Inlandsche School het onderwijs in de eerste klassen eener aldus gewijzigde H.B.S. evengoed zullen kunnen volgen als die in den onderbouw van de I.M.S. De leerlingen, voor wie een geheel Nederlandsche opleiding gewenscht wordt, kunnen die krijgen, de uren, die hun Indische kameraden besteden aan bovengenoemde vakken, wijden

¹⁾ In zijn opstel in *Het Middelbaar Onderwijs*.

zij aan Fransch en Duitsch. Een aparte Indische M. S. lijkt mij absoluut overbodig. Onze bestaande H. B. S. wordt verder gesplitst in een onder- en een bovenbouw, met respectievelijk 3 en 2 leerjaren, waarmee tevens in een langgevoelde behoefte zal worden voorzien.

De Commissie wil in den onderbouw niet minder dan $12 + 10 + 10 = 32$ uren Nederlandsch geven. Ik beklaag de leerlingen die, na op de Inlandsche en de Hollandsch-Chineesche school reeds geducht met Nederlandsch te zijn geplaagd, een zoodanig aantal uren aan dat vak moeten besteden en niet minder beklaag ik de leeraren, die 12 uur in één klas Nederlandsch moeten geven. Wat moet dat onderwijs en voor leerling en voor leeraar uitermate vervelend worden! Zelfs in het systeem der Commissie is dat groote aantal uren Nederlandsch een zeer besliste overdaad. Als de leerlingen op de Holl.-Inlandsche school en de Holl.-Chineesche school met hun nog gebrekkige kennis van het Nederlandsch het onderwijs in het rekenen, in de aardrijkskunde en geschiedenis hebben kunnen volgen, kunnen zij het op de H.B.S. zeer zeker ook. Er is hier weer een eigenaardige tegenstrijdigheid tusschen de theorie en de praktijk der Commissie. Zij zelf waarschuwt tegen opdrijving van de eischen voor het Nederlandsch. Op blz. 12 schrijft zij:

Ten aanzien van Inlandsche leerlingen komt daar nog bij, dat de aan-
drang tot verlenging van den duur der opleiding niet zelden een gevolg is
van het streven, deze leerlingen een zoo uitgebreide idiomatische kennis van
het Nederlandsch bij te brengen, als zelfs bij het meest zorgvuldige onderwijs
op de school niet bereikbaar is en alleen door langdurigen omgang met
geboren Nederlanders en langjarige vertrouwdheid met Nederlandsche boe-
ken is te verkrijgen.

Naast deze opmerking staat de praktijk, die den duur der opleiding met een jaar verlengt en, blijkens het groot aantal lesuren, overmatige eischen stelt aan de kennis van het Nederlandsch. Het is zonderling.

Het onderwijs aan de 12 onderbouwen van de I.M.S. scholen (omvorming van de 12 bestaande M.U.L.O.-scholen) kan, schrijft de Commissie:

althans ten deele, aan daartoe speciaal bekwame onderwijzers worden
opgedragen, die in Indië in grooter getale voorhanden zijn dan volledig
bevoegde leerkrachten. Uit het groote korps Europeesche onderwijzers bij het
L.O., waaronder verschillende personen zich bevinden, die ook bevoegdheid
hebben voor het geven van onderwijs aan een 3 j. M.S., kan hiervoor een
ruime keuze worden gedaan (Ik cursiveer, D.W.).

Laat ik de Commissie even uit den droom helpen. De keuze blijkt bij nader onderzoek *uitermate beperkt*. Volgens het jaarboekje van het N. I. O. G. 1915 — 1916 bezitten de Europeesche onderwijzers en onderwijzeressen tezamen de volgende middelbare akten. ¹⁾

Waarvan werkzaam bij het M.U.L.O. M.O.

Onderwijzers:

Fransch	A	11	1	7
Duitsch	A	5	—	5
Engelsch	A	3	1	—
Wiskunde	K1	2	1	1
Aardrijkskunde		1	—	1
Geschiedenis		1	—	1
Boekhouden		10	1	3
Staatsinrichting		3	—	2
Schoonschrijven		13	1	1
Gymnastiek		5	1	1
		54	5	22

Onderwijzeressen:

Fransch	A	8	1	1
Duitsch	A	1	—	1
Engelsch	A	7	1	1
Teekenen		1	—	—
Schoonschrijven		1		
		18		

Voor de 12 onderbouwen der I. M. S. zijn dus beschikbaar:

Een groot aantal onderwijzers met hoofdakten voor het onderwijs in het Nederlandsch;

9 leeraren Engelsch;

geen enkele leeraar Aardrijkskunde;

„ „ „ Geschiedenis;

een leeraar Wiskunde;

geen enkele leeraar Natuurkennis;

7 leeraren boekhouden;

1 leeraar teekenen;

4 leeraren gymnastiek.

¹⁾ Ik heb hierbij niet meegeteld die bezitters van Middelbare akten, die reeds eenigen tijd bij het M. O. werkzaam waren, doch daarbij om verschillende redenen niet gehandhaafd konden worden. Ook heb ik niet enkele mutaties rekening gehouden, die mij bekend zijn. D. W.

Wil men de thans tijdelijk bij het M. O. geplaatsten liever voor de I. M. S. benutten, dan komen er nog bij:

één leeraar Wiskunde;
 één „ Aardrijkskunde;
 één „ Geschiedenis;
 drie leeraren Boekhouden;
 één leeraar Gymnastiek.

De „ruime keuze” onder het korps onderwijzers bij het Europeesche L. O. blijkt dus zoo weinig ruim, dat *niet één enkele* school aan een volledig leeraarspersoneel kan worden geholpen, laat staan dan 12. Tenzij men uitermate schippert met de bevoegdheidseischen, zijn er een 60 leeraren uit Europa te betrekken, wat natuurlijk niet gelukken zal.

b. De bovenbouw.

Wordt voor den onderbouw een gewijzigde H. B. S. met 3 j. c. benut, dan kan de bovenbouw tot 2 leerjaren beperkt blijven. De Commissie, die zelf het nut van beperking van den opleidingsduur bepleitte, doch niettemin oorzaak zou zijn, dat de opleidingsduur wordt verlengd, zal daartegen zeker geen bezwaar hebben.

Met de afdeeling AI kan ik me volkomen vereenigen; dat is de eenige afdeeling der ontworpen I. M. S. die inderdaad een specifiek Indisch karakter draagt — het Nederlansch als voertaal daargelaten. In AII daarentegen offert de Commissie alles op aan de Nederlandsche belangen. Het zal den lezer van het verslag opgevallen zijn, dat bij de beantwoording van de vraag of het Latijn in het leerplan moet worden opgenomen, uitsluitend is overwogen, of bij de opleiding tot jurist aan een Nederlandsche universiteit het Latijn kan worden gemist, *niet, of de Indische jurist voor zijn studie Latijn noodig heeft*. En dat toch alleen had den doorslag mogen geven. Nu meen ik, dat vooral de geschriften van prof. Van Vollenhoven overduidelijk hebben aangetoond, dat voor de rechtspraak in Indië allereerst behoefte is aan kennis van het adatrecht. „Geen Juristenrecht voor de Inlanders”, schreef deze geleerde in de *XXe Eeuw*, Maart 1905, ¹⁾ dat wil dus zeggen, geen recht, zooals dat in Europa geldt. Welnu, kennis van het adatrecht krijgt men niet door de studie van het Romeinsche recht;

¹⁾ Aangehaald bij Kleintjes, Het staatsrecht van Nederl. Indië deel II blz. 152 noot.

kennis van het Latijn is dus zeer stelling overdaad. Voor de a. s. juristen is de afdeeling AI de afdeeling bij uitnemendheid; niemand meer dan zij heeft kennis noodig van de inheemsche taal, van oudheidkunde, land- en volkenkunde; de Commissie verwijst hen echter naar AII, want alleen dan wil zij AI ook voor a. s. juristen bestemmen, als de Nederlandsche hoogeschoolen de abiturienten dezer afdeeling tot de studie der rechten wil toelaten, wat vooralsnog niet te verwachten is,

Nog een enkel woord over het Nederlandsch als klassiek vak, als plaatsvervanger van de oude talen. Ik vermoed, dat de ras-echte humanisten bij de lektuur van het verslag meewaardig hun hoofd zullen schudden. De studie der klassieke oudheid wordt noodig geoordeeld, omdat, zeggen de humanisten, alleen door de bestudeering van de klassieke oudheid en der klassieke letterkunde een goed begrip van den ontwikkelingsgang der Europeesche beschaving en der letterkunde mogelijk is. Welnu, op de Javaansche beschaving, op de Javaansche letterkunde heeft het Nederlandsch zeker geen invloed gehad. Maar afgezien daarvan, heeft de Nederlandsche letterkunde ooit produkten voortgebracht, die als klassiek kunnen gelden? Hebben onze schrijvers en dichters een invloed uitgeoefend als Shakespeare, Byron, Shelley, Racine, Rousseau, Zola, Goethe, Schiller, Kant, enz. enz.? Immers nooit. Wie de Europeesche klassieken wil leeren kennen, leest toch andere werken dan Hollandsche. Wat de Commissie over het Nederlandsch als klassiek vak zegt, kan toch werkelijk niet ernstig genomen worden. Men heeft niet meer dan trachten goed te praten, dat niet een der wereldtalen, doch het Nederlandsch voor dat doel wordt bestemd.

* *

Ik zal mijn kritiek op het verslag hierbij staken, er valt nog veel over te zeggen, maar ik heb al genoeg den staf gebroken over dezen commissorialen arbeid; ik behoef niet te zeggen, dat ik het uitermate zou betreuren, als de voorstellen der Commissie werden uitgevoerd.

De Hollandsche lezer heeft ongetwijfeld de herinnering bij behouden aan het Fikusplantje, dat in het vaderland de huiskamer of serre siert en de trots is van de Hollandsche huismoeder. Niettegenstaande de liefderijke verzorging blijft het een dwergje;

als het een meter hoog wordt, vinden we dat het bijzonder goed groeit. De plant uit zuidelijke streken gedijt niet in de koude, Nederlandsche aarde. Maar breng haar over naar tropische landen en zij groeit uit tot een machtigen boom met breeden kruin, tot den reus, dien wij hier kennen en bewonderen. Zulk een Fikusplantje is de I. M. S. der Commissie. Het Nederlandsch als voertaal van het onderwijs, de Nederlanders als leeraren, het ontbreken van behoorlijk onderwijs in de Indische vakken zullen maken, dat zij nooit anders kan worden dan een miniatuurschooltje, waar een onbeduidend klein aantal Javanen een onderwijs ontvangt, dat hen steeds meer vervreemdt van hun natie. Maar geef haar een werkelijk Inlandsche Lagere School als onderbouw, maak de landstaal tot voertaal van het onderwijs en de landskinderen tot leeraren, dan zal zij zich kunnen ontwikkelen tot een machtig gebouw, dat met gemak een Inlandsch hooger onderwijs kan torsen en van waaruit het intellekt in breede stroomen zich kan uitstorten over deze landen. Dan, maar ook dan alleen, zal er een I. M. O. geschapen worden, „dat zich aanpast aan de bijzondere behoeften en belangen der Indische bevolkingsgroepen“, en dit land en volk tot zegen zal strekken.

D. J. A. Westerveld.

Semarang, 12 November 1916.

KRONIEK.

WETGEVING.

Bij ordonnantie van 27 September 1916 (*Stbl.* No. 612) is een *verplichte doodschouw* voor Inlanders en Vreemde Oosterlingen ingevoerd („Doodschouw-Ordonnantie”). Op door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen plaatsen mag niemand overgaan tot het begraven van een lijk van een Inlander of Vreemden Oosterling, zonder dat een doodschouw heeft plaats gehad, behoudens de gevallen waarin naar het oordeel van den daarvoor aangewezen geneeskundige de schouw niet tijdig kan geschieden of om bijzondere redenen onraadzaam moet worden geacht.

Bij ordonnantie van 12 October 1916 (*Stbl.* No. 633) is verboden: het anders dan op uitnoodiging of met voorafgaande uitdrukkelijke toestemming van de Regeering overschrijden van de gebiedsgrenzen van Ned.-Indië met *luchtschepen of vliegtuigen*, bestuurd door personen, niet behoorende tot de land- of zeemacht hier te lande.

Bij Kon. Besluit van 17 Juli 1916 no. 23 (*Stbl.* No. 643) is de volgende *regeling tot bestrijding van den woeker* vastgesteld:

„Indien bij eene overeenkomst een der partijen, misbruik makende van de lichtzinnigheid, onervarenheid of noodtoestand der wederpartij, voor zich of en voor een derde eenig voordeel heeft bedongen, dat hare eigen uit de overeenkomst voortvloeiende verplichting zoodanig overtreft dat, in verband met de omstandigheden, de onevenredigheid van de wederzijdsche verbintenissen buitensporig is, kan de rechter, op verzoek der benadeelde partij, de verplichting dier partij matigen of de overeenkomst nietig verklaren en zal bij zijn uitspraak in het geding tevens de gevolgen voor beide partijen naar billijkheid regelen, met dien verstande dat, ingeval van nietigverklaring van de overeenkomst, partijen zooveel mogelijk zullen moeten worden hersteld in den staat, waarin zij zich voor het aangaan van de verbintenis bevonden.

„Het bewijs door getuigen is in alle gevallen toegelaten.”

Bij Kon. Besluit van 17 Juli 1916 no. 24 (*Stbl.* No. 644) is in den negenden titel van het Inlandsch Reglement, handelende over de rechtspleging in burgerlijke zaken, welke tot de kennisneming der landraden behooren, ingevoegd een nieuw artikel 135a, waarbij aan den landraadvoorzitter de bevoegdheid is toegekend om, indien hij dit voor den goeden en geregelde gang der zaak noodig acht, *partijen bij de behandeling van de zaak de noodige voorlichting te geven* en haar opmerkzaam te maken op de rechts- en bewijsmiddelen, welke zij kunnen aanwenden.

De landvoogd is gemachtigd om de reglementen tot regeling van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madoera in den geest van dit besluit te wijzigen.

In *Stbl.* 1916 No. 646 is opgenomen de wet van 29 Juli (*Ned. Stbl.* 352), houdende *bekrachtiging van eene overeenkomst met de Babat-Djombang Stoomtram Maatschappij tot aankoop van hare onderneming*. Blijkens art. 8 der overeenkomst bedraagt de koopsom f 2.000.000.—.

Bij Kon. Besluit van 15 Juli 1916 No. 47 (*Stbl.* No. 648) zijn *ingetrokken* eenige Koninklijke Besluiten, houdende aanwijzing van in de residentien (of voormalige residentien) Preanger Regentschappen, Pasoeroean, Bagelen, Kedoe, Tegal, Besoeki, Pekalongan, Probolinggo, Semarang en Madioen gelegen streken om beschikbaar te blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur.

Bij ordonnanties in *Stbl.* 1916 No. 634 en 655 zijn eenige wijzigingen en aanvullingen aangebracht in de regelingen betreffende de *pestbestrijding*. Bij de ordonnantie in *Stbl.* 1916 no. 656 is den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om aan een *gemeenteraad*, die een daartoe strekkend verzoek heeft gedaan, volgens voorschriften en onder toezicht als door hem na overleg met dien raad zal worden bepaald, de uitvoering over te dragen van de regelen betreffende de verbetering en afbraak van pestgevaarlijke gebouwen en de met het oog op het pestgevaar te stellen eischen nopens de oprichting van nieuwe gebouwen, de uitbreiding of verandering van bestaande gebouwen en het bewonen of gebruiken van gebouwen en erven. Krachtens deze bevoegdheid is bij besluit van den Landvoogd van 28 October 1916 no. 2 (*Stbl.* No. 657) de bedoelde uitvoering onder de daarbij vastgestelde voorschriften overgedragen aan den gemeenteraad van Semarang.

Bij Ordonnantie van 31 October 1916 (*Stbl.* No. 661) zijn de *bepalingen tegen strooborgen* ingevoerd in de reglementen tot regeling van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madoera.

FINANCIEELE EN ECONOMISCHE KRONIEK.

Scheepvaart en Scheepsruimte.

In de aflevering van het maandschrift *Commercial Japan* voor de maand October 1916 troffen wij een belangwekkend artikel aan onder het hoofd: „De crisis in de scheepvaart van Europa“. Daar men ook in Indië sedert het uitbreken van den wereldkrijg in niet geringe mate het nijpende gebrek aan scheepsruimte ondervindt, hebben wij gemeend goed te doen met hieronder eene vertaling van de wetenswaardige mededeelingen te laten volgen.

„Het is eene herhaaldelijk geuite bewering dat de markten van de geheele wereld openstaan voor de Geallieerde Mogendheden en de neutrale landen van Europa, terwijl de Teutoonsche Rijken van den buitenlandseken handel zijn afgesneden. Dit is evenwel eene bewering welke alleen onder het noodige voorbehoud behoorde te worden verkondigd. De kosten van het vervoer ter zee gaan met sprongen omhoog. De gevolgen van deze stijging, waarneembaar door geheel Europa, beginnen zich bijna even ernstig te doen gevoelen als die van eene blokkade. Deze ontstellende situatie, welke zonder eenig precedent is, wordt, in het bijzonder voor zooveel zij van toepassing is op Frankrijk, door den Heer Auguste Pawlowski ontleed in een artikel in *la Nature* (Parijs).

„De vlugge stijging van de vrachten, zegt ons de schrijver, wordt somtijds toegeschreven aan de verrichtingen van speculanten, doch dit is grootendeels onjuist. Zij heeft inderdaad verschillende oorzaken. In de eerste plaats is, sedert het uitbreken van den oorlog, de tonnemaat der schepen gebezigd in het internationale handelsverkeer gevoelig gereduceerd tengevolge van 1e. requisities en 2e. „ongevallen” ter zee. Alle groote Fransche stoomvaartmaatschappijen zijn genoodzaakt geworden een aanzienlijk gedeelte hunner vloten aan den Staat af te staan; in sommige gevallen meer dan de helft zelfs. Men schat dat ongeveer 40 percent van de totaal tonnemaat der Fransche handelsmarine thans voor Regeeringsdoeleinden wordt aangewend. Van Augustus 1914 tot het eind van 1915 veroorzaakten scheepsrampen een verlies aan Fransche schepen van 53 stuks met een gezamenlijke tonnemaat van 85.325. Ten slotte worden Fransche schepen tot een tonnemaat van 16.078 in vreemde havens, voornamelijk in de Levant, geblokkeerd.

„Een zelfde toestand heerscht in Groot-Brittannië en Italië. Het Britsche Gouvernement heeft 800 schepen van 1000 ton en meer opgeëischt, terwijl 42 Britsche schepen in vijandelijke havens worden aangehouden en 78 in de Baltische en Zwarte Zee. Men heeft getaxeerd dat aan de 50.000.000 ton welke over de geheele wereld in het midden van 1914 beschikbaar waren, meer dan 15.000.000 is onttrokken, nl. 8.000.000 door requisitie der Regeeringen van Frankrijk, Groot-Brittannië en Italië; 6.000.000 door den stilstand der Duitsche en Oostenrijksche scheepvaart en 1.000.000. door scheepsrampen.

„Dus, zelfs indien de vraag naar transport ongewijzigd ware gebleven, zouden de vrachten gestegen zijn: het is evenwel een feit dat de invoeren sterk vermeerderd zijn. In Frankrijk waren de invoeren gedurende 1915 50 percent groter dan in 1913. Ongelukkigerwijze is de uitvoerhandel tegelijkertijd achteruitgegaan. Het gevolg is dat de beschikbare scheepsruimte alleen maar in één richting ten volle benut kan worden. Gedurende 1914 vertrok 23 percent van de schepen welke Fransche havens aandeden, in ballast, terwijl in 1915 dit percentage tot 58 was gestegen. Vandaar dat de vrachten op importgoederen neiging vertoonen zich te richten naar de kosten van de dubbele reis naar en van den vreemden haven.

„Dezelfde toestand bestaat ten opzichte van het spoorwegverkeer; treinen welke, geladen naar het achterland vertrekken, keeren ledig naar de zeehavens terug.

„Dit zijn de drie voornaamste oorzaken van de buitengewone stijging van de vrachten, maar er zijn er meer. De kosten verbonden aan de scheepvaart zijn enorm toegenomen. In de haven van Marseille was de prijs van steenkool 28 francs per ton in 1914; deze is thans 140 francs. De prijs van smeeroliën is verdubbeld. De voeding voor de bemanning kost de helft meer dan voor den oorlog. Assurantiepremiën zijn verhoogd tengevolge van de nieuwe gevaren waaraan de scheepvaart in den vorm van onderzeebooten en mijnen is blootgesteld. Het is moeilijk, de noodige reparatie gedaan te krijgen. Boven alles is de kostprijs van nieuwe schepen, als een gevolg van de schaarschte aan arbeidskrachten en de eischen welke de verschillende Regeeringen aan de scheepswerven stellen, tot een buitensporige hoogte opgedreven. Volgens het Britsche tijdschrift voor de scheepvaart *Fair Play* kost een vrachtboot van 7500 ton, welke in 1910 kon worden aangeschaft voor £ 36.500.—, op het oogenblik het viervoudige van deze som.

„Tenslotte is tengevolge van het gebrek aan werkkrachten en rollend spoorweg-materiaal het laden en lossen aan ernstige vertraging onderhevig, hetgeen hooge liggelden (demurrage) en eene buitengewone opstopping in de havens met zich brengt. Te Dieppe alleen werd gedurende de eerste helft van 1915 niet minder dan 35.000.— tot 40.000.— francs per dag aan liggelden betaald. Men is van meening dat de totale kosten voor alle Fransche havens tezamen uit dien hoofde 725.000.000.— francs per jaar zullen beloozen.

Al deze omstandigheden hebben samengewerkt om een ware crisis in de vrachten teweeg te brengen. Van Australië, Indië en Amerika uit bedragen de kosten van vervoer naar Europa twee en drie maal de vroegere prijs.

„De kosten van vervoer van een ton steenkool van Wales naar Marseille zijn tien maal hooger dan de vracht van voor den oorlog”.

* * *

In aansluiting bij het bovenstaande willen wij nog eenige gegevens laten volgen, welke aantonen, hoezeer de van de zijde van Duitschland gevoerde duikbooten-oorlog een reëel gevaar voor Engeland geworden is.

De *N. Rott. Crt.* van 13 April j.l. bevatte een verslag van een onderhoud, dat een vertegenwoordiger van de *Daily Mail* had gehad met het lid van het Lagerhuis Houston, een der voornaamste reeders van Engeland. De heer Houston was van oordeel, dat „men zich diende te gaan afvragen of Engeland in de toekomst voldoende levensmiddelen zal kunnen krijgen”. „Sedert het begin van den oorlog”, zeide hij, „zijn naar schatting 950 Britsche koopvaarders met 3 miljoen ton bruto-inhoud door allerlei oorzaken verloren gegaan. Tusschen een derde deel en de helft van alle ingevoerde levensmiddelen krijgt Engeland nu reeds op onzijdige schepen”.

In de *N. Rott. Crt.* van 21 April j.l. werd eene beschouwing van Sir Archibald Hurd, den maritiemen medewerker van de *Daily Telegraph*, vermeld, welke in hoofdzaak op het volgende neerkwam.

Op de Britsche oorlogsvloot dienen ongeveer 350.000 man, terwijl aan den wal ongeveer 1.000.000 lieden tot taak hebben, in de behoeften van die vloot te voorzien, hetzij door aanbouw van nieuwe schepen, door herstelling van de bestaande, hetzij door levering van al wat de slagvaardigheid van de vloot bepaalt. Behalve deze 1.350.000 man zijn er nog 300.000 noodig voor de koopvaardij, benevens eenige honderdduizenden voor aanbouw van nieuwe koopvaardij-schepen.

Oorlogs- zoowel als koopvaardij-schepen zijn evenwel van geenerlei waarde, indien het benoodigde aantal goed-geoefende manschappen ontbreekt. Maar zoowel menschenmateriaal als schepen zijn aan slijtage onderhevig, en zulks in veel ernstiger mate dan in het algemeen wel wordt vermoed. De tonnemaat vermindert, en zulks met toenemende snelheid, sinds de vijand duikbooten van grooter vermogen en ingericht tot het leggen van mijnen, gebouwd heeft. Daardoor heeft hij de overhand gekregen op de verdedigingsmiddelen van de Britsche admiraliteit.

In het Lagerhuis werd er door den Eersten Lord van de Admiraliteit aan

herinnerd, dat de Engelsche vloot „in de lucht hangt”, dat zij aan de Oostkust van Engeland geen basis heeft. „Zij moet van de hand in den tand leven uit voorraadschepen; zij moet aldoor enorme voorraden — kool, petroleum, munitie — bij de hand hebben, zoodat zij na een gevecht onmiddellijk volledige aanvulling kan krijgen. Daarvoor is een aantal koopvaardischepen noodig, dat niet verminderd kan worden en niet afhankelijk is van het getal der vaartuigen, die in den grond worden geboord. Bovendien moeten alle voor het front bestemde soldaten, moet alle munitie, moeten alle voedingsmiddelen voor het leger over zee worden aangevoerd.

Het gaat dus niet aan, de totale tonnemaat van de in den grond geboorde schepen om te slaan op de tonnemaat van geheel de koopvaardijvloot, want van alle schepen dient slechts een deel voor de koopvaardij. Dit klemte temeer, daar de totale tonnemaat ook die schepen omvat, welke voor de kustvaart gebezigd worden, een kleineren inhoud hebben en van welke er slechts weinige tot zinken worden gebracht.

De vermindering van Englands capaciteit als vrachtvaarder gaat dus veel sneller dan door de statistieken wordt aangegeven. De verloren gegane en gaande schepen zijn juist hoofdzakelijk die van het nuttigste type: vrachtbooten van middelbare grootte.

Behalve de verliezen, die vooral aan kleinere schepen voor de oorlogsmarine geleden zijn, werd, zoo berekende Hurd, gedurende den oorlog (dus tot 21 April, den datum op welken zijn artikel werd gepubliceerd) 2.000.000 ton Britsche koopvaardij binnenvaart in den grond geboord.

Het straks genoemde Lagerhuis-lid Houston had zich tegen eenige aanvallen op zijne in het interview uitgesproken verwachtingen te verdedigen; in de *N. Rott. Crt.* van 23 April j.l. werden inhoud en strekking van zijn betoog weergegeven. Hij wees op een aantal, betekenisvolle feiten, o.a. daarop, dat van de 48 stoomschepen, die in Maart 1916 steenkolen (156.000 ton) van Cardiff naar Italië hadden vervoerd, slechts 3 aan Engelsche reederijen behoorden. De verzekeringpremies voor molestisico waren onrustbarend gestegen, tot 5 en 6 maal het percentage dat gold vóór de duikbootenoorlog werd verscherpt.

De aanbouw van nieuwe schepen gaat veel minder snel dan noodig is om in de behoefte te voorzien en dan in normale tijden. Ultimo Maart 1916 waren in geheel Engeland 424 schepen met een bruto-tonnemaat van 1.233.433 in aanbouw. Door de regeering werd voor een derde hiervan toegezegd, dat de bouw zou worden bespoedigd, wat echter volstrekt onvoldoende is. Houston klaagde eenige weken later in de *Times* dan ook over het feit, dat de regeering het volk onkundig hield van de schaarschte aan scheepsruimte.

Het meest sprekend wordt de toestand geïllustreerd door de stijging van de vrachtprijzen voor steenkolen. De vrachttarieven voor vervoer van steenkolen van Engeland naar buitenlandsche havens bedroegen:

	Aug. 1914	Febr. 1916	Maart 1916
naar Duinkerken.....	4 sh. 4 d.	28 sh. 6 d.	32 sh.
„ Calais	4 „ 4 d.	25 „	37 „
„ Rouaan.....	4 „ 7½ d.	23 „ 6 d.	37 „
„ Cherbourg	7 „ 4½ d.	23 „	36 „
„ St. Nazaire	7 fr. 50 cts.	42 fr. 50 cts.	62 fr.
„ Nantes	7 „ 75 cts.	43 „	62 „
„ Bordeaux.....	9 „	45 „	72 „
„ Marseille	15 „	90 „	125 „

Het tarief voor vervoer van steenkolen van Engeland naar de voornaamste wereldhavens steeg als volgt (in francs):

	Juli 1914	Febr. 1916	Maart 1916
Algiers	7,25	75	110
Oran	7,25	75	105
Alexandrië	7,60	80	103
Port Said	7,—	80	105
Piraeus	7,30	80	100
Malta	6,30	80	70
Napels	7,—	90	99
Genua.....	7,—	65	76
Barcelona	8,—	53	75
Lissabon	6,30	36	40
Teneriffe	7,30	40	45
Rio de Janeiro.....	13	44	70
Rosario	15	44	75
Bombay	10	44	130

De vrachten in Maart van dit jaar, de maand van de verscherpte onderzee-actie, gaven dus ten opzichte van die in Februari eene zoodanige stijging te zien, dat aan de groote beteekenis van den duikbootenoorlog niemand meer kan twijfelen.

De invloed van den oorlog op de wereldhandelsvloot was van dien aard, dat, terwijl de gezamenlijke inhoud van alle koopvaardij-schepen bij het begin van den oorlog 33,5 miljoen ton bedroeg, in April 1916 daarvan nog slechts 20,8 miljoen ton of 62 % voor het handelsverkeer beschikbaar waren.

Wat deze vermindering van de tonnemaat door het werk der duikbooten uit militair oogpunt beteekent, moge daaruit blijken, dat een geheele scheepslading ammunitie, die drie à vier weken noodig heeft om van de fabriek in Amerika het front te bereiken, bij een verwoed gevecht in minder dan een uur tijds vershoten wordt. Dat de duikboot een machtig wapen tegen Engeland is en de onderzee-actie, bij voortzetting van de politiek-Tirpitz, de positie van Duitschland tegenover zijne vijanden belangrijk zou hebben versterkt, lijdt geen twijfel.

¹⁾ Door de *N. Rott. Crt.* ontleend aan *l'Information*.

BANKSTATEN- DE NEDERLANDSCHE BANK.

Metaalvoorraad.	Balans van:	
	30 September 1916	22 Juli 1916
Goud	f 587.360.207,22 ⁵	f 581.172.837,41 ⁵
Zilver	" 6.596.711,58	" 10.464.106,63
Totaal.....	f 593.956.918,80 ⁵	f 591.636.944,04 ⁵
Obligio's:		
Bankbiljetten in omloop.....	f 700.781.680,—	f 649.687.265,—
R/Crt saldi en Bankass.....	" 108.635.899,97 ⁵	" 105.408.259,93
Totaal.....	f 809.417.579,97 ⁵	f 755.095.524,93
Uitzettingen:		
Beleeningen	f 60.662.003,11 ⁵	f 68.189.029,08 ⁵
Binnenlandsche wissels	" 105.616.452,36 ⁵ 1)	" 36.011.452,19
Buitenlandsche wissels.....	" 8.176.147,—	" 8.121.665,—
Totaal.....	f 174.454.602,48	f 104.200.481,27 ⁵
Dekkingspercentage.....	73,4 %	78,4 %
Discontorente.....	4,5 %	4,5 %

DE JAVASCHE BANK.

Metaalvoorraad:	Balans van:	
	2 December 1916	23 September 1916
Goud	f 72.098.593,69	f 69.342.356,03
Zilver	" 23.263.662,08 2)	" 23.902.459,96 3)
Totaal.....	f 95.362.255,77	f 93.244.815,99
Obligio's:		
Bankbiljetten in omloop	f 159.565.815,—	f 151.070.815,—
R/Crt saldi en bankassing.....	" 50.786.688,17	" 55.243.301,54
Totaal.....	f 210.352.503,17	f 206.314.116,54
Uitzettingen:		
Beleeningen:.....	f 64.324.187,19	f 65.388.245,28
Disconto's	" 6.571.135,53	" 6.706.480,74
Buitenlandsche Wissels	" 37.684.478,91	" 37.222.596,20
Totaal.....	f 108.579.801,63	f 109.317.322,22
Dekkingspercentage.....	45,3 %	45,2 %
Rente	3,5 %	3,5 %

1) Het grootste gedeelte van dit bedrag wordt vertegenwoordigd door schatkistpapier.

2) Waarvan aan zilveren munt; f 21.664.455,50.

3) " " " " " 22.524.572,—.

VERGELIJKENDE CIJFERS IN DUIZENDEN £ STERLING VAN DE BANK
OF ENGLAND, DE BANQUE DE FRANCE, DE DEUTSCHE
REICHSBANK EN DE RUSSISCHE STAATSBANK.

Bank	Balans van	Metaal voor- raad	B. B. in om- loop ¹⁾	Andere opeisch- bare schuld.	Belee- ningen en dis- conto's ²⁾	Dek- kings- percen- tage ³⁾	Ren- te
Bank of England..	11/10	55.696	36.854	164.495	144.961	27.7 %	6 %
Banque de France.	12/10	207.552	681.156	95.766	119.696	26.7 %	5 %
Deutsche Reichsb..	7/10	125.564	361.527	160.817	392.454	24.— %	5 %
Russ. Staatsbank..	1/9	164.468	712.226	205.015	86.161 ⁴⁾	17.9 %	6 %
Bank of England..	16/8	57.413	35.706	148.083	125.999	31.2 %	6 %
Banque de France.	17/8	205.626	652.657	90.761	121.932	27.7 %	5 %
Deutsche Reichsb..	15/8	124.805	346.337	133.555	354.742	26.— %	5 %
Russ. Staatsbank..	16/7	162.650	675.313	193.433	102.158	18.3	6 %

GOUD EN ZILVER TE LONDEN.

(Overzicht van 16 Augustus—18 October 1916)

Alhoewel sedert den 26sten Juli van dit jaar de wekelijksche goudbeweging bij de Bank of England niet meer wordt gepubliceerd, doet eene vergelijking tusschen de balansen dier Bank, opgemaakt per 16 Augustus en per 11 October jl. zien, dat de goudvoorraad terugliep £ 57.413.000.— tot £ 55.696.000.—, zijnde dus eene vermindering van £ 1.717.000.—. De gouddekking voor de door de Engelsche Regeering uitgegeven zoogenaamde „currency-notes” bleef gedurende het tijdvak waarover dit overzicht loopt, onveranderd op £ 28.500.000.

De week, eindigende 23 Augustus, opende de zilvermarkt te Londen op een prijs van 31 11/16 d., doch deze noteering kon niet gehandhaafd worden, aangezien China als verkoopster in de markt kwam, waardoor de prijs terugliep tot 31 5/16. Door deze lagere noteering kwamen kooporders voor Indische rekening, waardoor de prijs wederom kon oploopen tot 31 5/8 en de markt in een vaste stemming sloot.

Van 23 tot ultimo Augustus werden weinig zaken gedaan, waardoor de prijs iets terugliep en wel tot 31 1/2. De markt vertoonde eene vaste stemming, hetgeen

¹⁾ Behalve de bankbiljetten van de circulatiebank zijn in Duitschland nog in omloop Reichskassenscheine en Dahrlehnskassenscheine (op 23 September 1916 M 1.940.900.000) terwijl in Engeland de zoogenaamde Currency notes in omloop zijn gebracht. Het bedrag van deze laatste was op 11 October 1916 £ 134.527.392.—, waartegen eene gouddekking was van slechts 21.1 %.

²⁾ In het cijfer van de Banque de France is niet begrepen Frs. 8.600.000.000.— voorschot aan den Staat wegens den oorlog en Frs. 1.510.000.000.— voorschot aan bevriende vreemde Mogendheden wegens idem.

³⁾ Het dekkingspercentage is berekend met inachtneming van alle obligo's der banken en niet alleen met het oog op de bankbiljetten in omloop.

⁴⁾ Hieronder is niet begrepen het bedrag der in portefeuille zijnde schatkest-biljetten, bedragende op 1 September 1916 £ 442.032.000.—.

de Indische baissiers aanleiding gaf tot dekkingskooopen over te gaan, welke aankooopen, gepaard aan die voor aanmuntingsdoeleinden, den prijs deden oploopen tot 32 d. Eene vergelijking van de stocks te Londen op 25 Augustus en 31 Juli deed zien, dat de voorraden van 10.100.000 ounces waren teruggelopen tot 7.500.000 ounces, welke sterke vermindering natuurlijk ook aanleiding gaf tot dekkingskooopen.

De eerste 14 dagen van September gaven weinig bijzonderheden te zien; door de Indische dekkingskooopen bleef de markt een willig aanzien behouden, niettegenstaande de vraag voor aanmuntingsdoeleinden bijna nihil was. Van 32 liep de prijs over 32 1/2 terug tot 32 5/16; de slotnoteering was evenwel weder iets vaster op 32 3/8.

Op 20 September bedroeg de noteering 32 3/4; de vaste stemming werd hoofdzakelijk veroorzaakt door de kleinere Amerikaansche aanvoeren, waardoor blanco-verkooopers tot dekking overgingen.

De laatste week van September kenmerkte zich door geringe Indische vraag, terwijl ook de vraag voor aanmunting binnen beperkte grenzen bleef; de markt bleef evenwel een vast aanzien behouden en de slotnoteering der maand bedroeg 32 15/16.

Begin October steeg de prijs, door de geringe Amerikaansche aanvoeren, tot 33 d., op welke noteering China als verkoopster in de markt kwam, waardoor het hooge niveau niet gehandhaafd kon blijven en de prijs terugliep tot 32 1/2.

In het tijdvak van 4 tot 18 October werden wederom weinig zaken gedaan; de noteering kon zich goed handhaven, doch toen tenslotte meerdere verkoop-orders voor Amerikaansche rekening in de markt kwamen, werd de stemming iets flauwer en sloot de noteering op 32 5/16.

(Gedeeltelijk ontleend aan *Pixley and Abell's Circulars*).

LANDBOUW.

Theecongres met tentoonstelling.

22 November is ten Paleize te Rijswijk het Hoofddcomité voor het Internationaal Theecongres met Tentoonstelling door Z. E. den Gouverneur-Generaal geïnstalleerd. De voorzitter van het Comité, Dr. Koningsberger, gaf een overzicht van de tot-stand-koming der plannen. Hij wees erop, dat de ongewone tijdsomstandigheden niet tot gevolg moesten hebben een stilzitten en afwachten, maar juist een reden moesten zijn tot snel handelen, opdat het tot credit strekke van deze kolonie en van den Nederlandschen naam in het algemeen, dat in ons Indië voor de eerste maal alle belanghebbenden en belangstellenden in de theecultuur tot een algemeene samenkomst zijn uitgenoodigd.

Een van de aantrekkelijke-zijden van zulk een congres met tentoonstelling is, dat het den deelnemers aan den economischen wedstrijd tusschen volkeren en landstreken een open inzicht geeft in elkanders hulp- en strijdmiddelen en daardoor het ridderlijk karakter van den wedloop verhoogt.

In zijn antwoord sprak Z. E. de hoop uit, dat het congres inderdaad een internationaal karakter zou kunnen dragen.

Waar zoo door beide sprekers de nadruk werd gelegd op het feit, dat het congres niet is een gewone samenkomst van onze planters, maar vooral ook bedoelt aan onze theecultuur gelegenheid te geven om zich te meten met die in andere, naburige tropenlanden, daar is het zeker te hopen, dat de toestand van de wereld in 1919 geen belemmeringen meer voor een werkelijk internationale samenkomst zal opleveren, zooals met de overigens wel geslaagde rubbertentoonstelling in 1914 het geval was.

Uit het Hoofdcmité zijn gevormd:

Dagelijksch Bestuur,
Congrescommissie,
Tentoonstellingscommissie,
Commissie voor de Excursies,
Commissie van ontvangst enz.,
Commissie voor de Financiën.

Het congres is in de volgende secties verdeeld:

I Botanie en Zoölogie, II Klimaat en Bodem, III Cultuur en oogst, IV Bereiding, V Inlandsche Theecultuur, VI Bedrijfspolitiek, VII Surrogaten, vervalschingen en bijproducten, VIII Handel.

Voor de tentoonstelling is de indeeling in hoofdtrekken dezelfde; zij is als volgt:

I Botanie, II Ziekten en plagen en hunne bestrijdingsmiddelen, III Cultuur, IV Oogst en transport van het blad, V Bereiding en verpakking, VI Economie, VII Handel en Statistiek, VIII Bevordering van de consumptie, IX Bijproducten, X Surrogaten, XI Litteratuur.

Men ziet uit deze opsomming, dat voor het congres zoowel als voor de tentoonstelling niets van wat met de theecultuur verband houdt, vergeten is. Het is zeker een heuglijk feit, dat het mogelijk was uit onze Indische maatschappij een comité te vormen, waarin al deze onderdeelen door bevoegden vertegenwoordigd zijn; er blijkt uit, dat ons land in ieder opzicht de krachten bezit om zijn eigen theecultuur tot bloei te brengen.

De theecultuur is een specifiek Oost-Aziatisch bedrijf. Niet alleen is dat geurig gewas van hier geboortig, maar ook is de wereldproductie zoo goed als geheel uit dit gedeelte van de wereld afkomstig. In de rij der producenten gaat Nederlandsch-Indië meer en meer op den voorgrond treden. De productie bedroeg, volgens de opgave van het Thee Expert Bureau (zie Versl. Hand. en Nijv. Ned. Indie 1915, p. 106) voor Java, in halve kilo's:

1913: 59.035.370.—,

1914: 64.838.640.—,

1915: 92.366.668.—.

Voor de Buitenbezittingen is eveneens een toeneming van den uitvoer waar te nemen; Sumatra bracht in 1915 rond 337.000 Kg. op de wereldmarkt. In totaal zal de productie in 1915 dus het millioen halve Kg. reeds overschreden hebben. Ultio. 1915 was in totaal een oppervlakte van ruim 113.000 bouws met thee beplant, waarvan ruim 8.000 bouw op de Buitenbezittingen gelegen was. De door de Inlandsche bevolking aangelegde theetuinen besloegen rond 22.600 bouws (Versl. Hand. en Nijv. 1915).

Uit deze cijfers kan blijken, dat de theecultuur voor ons land van toenemende en tevens van algemeene beteekenis is; het geldt hier een belang van Java zoo-

wel als van de Buitenbezittingen, zoowel van de Inlandsche bevolking als van den grooten landbouw.

Het is daarom te hopen, dat het theecongres in 1918 volkomen slaagt; dat het voor onze eigen cultuur nieuwe wegen tot ontwikkeling opent en dat het den buitenlander laat zien, hoe onze cultuur niet voor die in de naburige koloniën behoeft onder te doen.

Bodemcongres.

Nu het Bodemcongres, in de laatste week van October te Djocja gehouden, eenige weken achter den rug is, is het beter mogelijk daarover eenige algemeene gedachten te uiten, eenige resultaten te vermelden, het voorbijgaande te onderscheiden van het overgeblevene.

Weliswaar is het verzamelwerk van verhandelingen, tezamen weergevende den stand van onze kennis van dit oogenblik ten aanzien der vele praktische bodemvraagstukken, nog niet verschenen, en zal dus pas later daarover kunnen worden geoordeeld. Maar het congres zelve ligt in het verleden; de inleidingen voor de gehouden discussies liggen gedrukt voor ons, en de eindvorm, waarin de stellingen der inleiders van de discussies werden gegoten, eveneens.

Een en ander overziende, is een eerste gedachte: dit congres is toch wel van een geheel ander karakter geweest, dan menig ander. Gewoonlijk gaat men toch naar een congres, om allerlei nieuwe uitvindingen en ontdekkingen te leeren kennen, nieuwe theorieën te hooren verkondigen; kortom, het zwaartepunt ligt in hetgeen in het met het congres afgesloten tijdperk werd bereikt.

Nu kon men op dit congres, in het bijzonder op de gelijktijdig gehouden demonstratieve tentoonstelling, inderdaad ook allerlei nieuws zien en hooren, vooral dank zij de keurig verzorgde inzendingen der ingenieurs van de S.S. en de B. O. W.

Maar toch lag het zwaartepunt van dit congres elders, en wel in het constateeren van vele leemten, en het uitspreken van vele wenschen, die maar al te dikwijls het karakter aannemen van dringende eischen.

Eischen op welk gebied? — Kort gezegd: op het gebied van onderzoek en voorlichting inzake allerlei bodemkwesties, waarmede de inlandsche zoowel als de Europeesche landbouw, de technische irrigatie, de spoorwegaanleg te maken heeft; zelfs de aanleg van drinkwaterleidingen sloot zich daarbij aan.

Men wil méér onderzoek, beter georganiseerd, systematisch onderzoek; meer samenwerking en geordende werkverdeeling tusschen allerlei diensten en instellingen van 't Gouvernement en de particulieren. En dat niet zoo maar, omdat het wel aardig zou zijn, dit of dat wat beter te weten; maar omdat het noodzakelijk is, ervan op de hoogte te zijn.

Zoo werd in volkomen onderlinge onafhankelijkheid van de inleiders, zoo door de suikercultuur, als door de bergcultures (als ook door de vertegenwoordigers van den inlandschen landbouw, de noodwendigheid van mikrobiologisch bodemonderzoek bepleit; men kan er niet meer buiten, men moet nu weten, wat bacteriën, schimmels, algen, plasmodiën enz. in den bodem uitvoeren,

Waarlijk, en de Regeering met hare verantwoordelijke adviseurs, en de inzake proefstations enz. machthebbenden onder de particulieren zullen de conclusies

van dit congres onmogelijk met een geringschattend schouderophalen ter zijde kunnen leggen; men vergete niet, dat hier vele honderden uit alle oorden des lands, tot ver van de Buitenbezittingen, zijn bijeen geweest; planters, landbouwleeraren, ingenieurs, houtvesters, ambtenaren van proefstations, syndicaatsbesturen, vertegenwoorders van Departementen van algemeen bestuur; en zij allen hebben — wetende, dat er geld noodig zou zijn, tendeele door henzelfen te voteeren — de conclusies volmondig beaamd en toegejuicht. Hier is de communis opinis van een groot deel der denkende leiders van de produktie van Ned.-Indië tot uiting gekomen. Daarmede moet rekening gehouden worden.

Vele punten, die van nu af aan ongewijfeld op de werkprogramma's van proefstations, algemeenere instituten van onderzoek en voorlichting en grootere diensten zooals Boschwezen en Irrigatie zullen voorkomen, zal ik niet in 't bijzonder bespreken; alleen een paar woorden wil ik wijden aan eenige gevraagde nieuwe diensten.

Van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel verlangt men een algemeene systematische classificeering en kaarteering van de gronden van Ned.-Indië, allereerst natuurlijk van Java, maar even natuurlijk ook reeds van uit enkele verder gevorderde deelen van de Buitenbezittingen. Vergis ik mij niet, dan werd jaren geleden al eens door bedoeld departement een voorstel van die strekking gedaan; het werd toen evenwel, na een heftige bestrijding van de zijde van B.B., door de Regeering afgewezen met het argument: er zijn andere belangrijker zaken, waar wij ons geld aan kunnen besteden! Wat zal de Regeering thans zeggen?

Daarnaast werd echter door de beide syndicaten, vertegenwoordigende de laagland- en de hooglandculturen, dus vrijwel den ganschen Europeeschen landbouw hier te lande, de urgentie betoogd van de instelling van een algemeenen Geologischen Dienst, waarop de grondopname, en in 't algemeen alle grondonderzoek weer zou kunnen steunen. Dit betoog, eenerzijds geuit als een hors d'oeuvre op het congres zelve, bij monde van den Directeur van het Suikerproefstatiton te Pasoeroean, anderzijds in een rekest met toelichting gericht aan de Regeering, was en is in vele opzichten zeer klemmend. Er kwam duidelijk in uit, dat de Geologische Dienst en de Dienst der Grondopname en kaarteering een verschillend doel hebben, en beiden noodig zijn. Wederom is de vraag: wat zal de Regeering doen?

Het is wellicht beter, hierop niet vooruit te loopen. Mogelijk doet zich later nog wel eens een gelegenheid voor, naar aanleiding waarvan in dit tijdschrift nog het een en ander te zeggen ware. Wil men den algemeenen indruk van het congres in enkele woorden samenvatten, dan kan men zeggen, dat het hoofddoel zeker bereikt is: inzicht in, en verhoogde belangstelling voor de bodemvraagstukken; sterk vermeerderd contact tusschen hen, die er in hun dagelijksch werk mee in aanraking komen, en bijgevolg vruchtbaarder samenwerken.

BOEKBESPREKING.

*Twee verschillende werelden, door H.
H. van Kol, overgedrukt uit „De Indische
gids”, Aug./Sept. 1916.*

Een vlot geschreven, aangenaam leesbare reeks opmerkingen „over datgene wat iemand die Japan bezoekt opvalt, wanneer hij veel heeft gereisd en overal goed rond gekeken”. Zij handelen over tegenstellingen tusschen Oost en West, het reizen in Japan, Japansch hôtelleven, de spreektaal der Japanners, hun woning, voeding en kleding, Japansche vrouwen, de godsdienst der Japanners, land en volk, karakter en gewoonten.

De schrijver blijkt de Japanners met sympathie te hebben waargenomen. Hij roemt hun blijmoedigheid en levenslust, hun altijd glimlachende en rustige hofelijkheid, hun streven om anderen niet met eigen smart lastig te vallen en om niemand onaangenaam te treffen door hem de „waarheid” te zeggen; hun behulpzaamheid en vriendschappelijkheid.

„Elk individualisme”, schrijft hij, „is den Japanner vreemd en zelfs het huwelijk is voor hem meer familiekweste dan een persoonlijk belang.... Nooit zal hij van zich zelf spreken, van zijn betrekkingen, bezittingen noch daden, zorgvuldig laat hij zijn Ego buiten beschouwing....”

De liefde der Japanners voor de praktische realiteit is echter grooter dan abstract idealisme. Vaderlandsliefde is misschien hun eenig ideaal.

Al vertellende, weet de schrijver een levendig beeld te geven van Japan, zooals het zich aan den Westerschen waarnemer voordoet.

Hij speurt in Japan ondanks veel verschil, toch veel toenadering tusschen Oost en West; dit land bleek volgens hem in staat veel goeds uit onze Europeesche beschaving over te nemen en met instemming haalt hij uit *Things Japanese* van B. H. Chamberlain aan dat de „superficiality attributed to her assimilation of imported civilisations exists only in the superficial knowledge of the would be critics”.

De schrijver komt tot de slotsom dat Japan niet langer voor ons staat als een geheimzinnige Oostersche sphinx, bedrieglijk en onbegrijpelijk; het is gebleken een progressief en krachtig volk te zijn, dat genoodzaakt is dezelfde sociale, economische en ethische problemen op te lossen als waarmede Europa bezig is en dat naar elke bron van licht spoort, waar deze te vinden is. „Het wil deelnemen, na eeuwen van afzondering, aan de steeds en overal voortgaande evolutie der menschheid.”

Bij conclusies als deze zal den schrijver wel voortdurend de mogelijkheid voor oogen hebben gezweefd om ook ons Indië ondanks veel verschil tusschen Oost en West, ondanks lange afzondering, „op te stooten in den vaart der volkeren”, het deel te doen nemen aan wereldbeschaving en wereldeconomie.

C. S.

Verslag van de Wees- en Boedelkamers over het dienstjaar 1915, Batavia, Landsdrukkerij, 1916.

Aan bovenvermeld verslag worden hieronder eenige cijfers ontleend, die den omvang en de beteekenis der werkzaamheden der Wees- en Boedelkamers doen uitkomen.

De bij de kamers in beheer zijnde kapitalen waren als volgt belegd:

Weeskamer te	Op hypotheek	In grootboek inschrijving	In onroerende goederen	In giro-deposito	In schuldbrieven van gewesten of gedeelten van gewesten met eigen geldmiddelen	Totalen
Batavia	f 3.764.824,39	f —	f —	f 349.261,57	f —	f 4.117.085,96
Semarang	" 1.110.185,35	" 634.985,77	" 10.487,22	" 747.121,60	" —	" 2.502.779,94
Soerabaja	" 2.970.504,85	" —	" —	" 494.679,00 ^a	" —	" 3.465.183,85 ^a
Padang	" 311.842,50	" 99.983,37 ^a	" 3.508,30	" 47.500,—	" —	" 462.834,17 ^a
Makassar	" 292.864,26	" —	" 24.557,92	" 127.630,13	" —	" 445.052,31
Medan	" —	" —	" —	" 63.588,34	" 48.000,—	" 117.588,34
Totalen . . .	f 8.450.221,35	f 734.969,19 ^a	f 38.553,44	f 1.835.780,64 ^a	f 48.000,—	f 11.107.542,58

In deze cijfers trekt de aandacht het betrekkelijk zeer groote bedrag in giro-deposito belegd. Volgens de voorschriften mogen de gelden, die niet op een der wijzen, in art. 391 van het Burgerlijk Wetboek aangegeven, kunnen worden uitgezet en niet dadelijk benoodigd zijn, geheel of gedeeltelijk in giro-deposito gegeven worden. Hoe komt dit cijfer nu zoo enorm hoog, waar deze belegging toch weinig rendeert; en waarom is bv. het bedrag, aan locale ressorten toegekend, zoo bijzonder laag? Wat meer toelichting zou hier niet overbodig zijn.

Het inkomen uit de beleggingen is vermeld in onderstaand overzicht:

Weeskamer te	Op hypotheek	In grootboek inschrijving	In onroerende goederen	In giro-deposito	In schuldbrieven van gewesten op gedeelten van gewesten met eigen geldmiddelen	Totalen
Batavia	f 217.561,08	f —	f —	f 11.606,45	f —	f 229.167,53
Semarang	" 60.892,71 ^a	" 19.925,90	" 1.293,81 ^a	" 21.364,52	" —	" 103.476,45
Soerabaja	" 153.343,50	" —	" —	" 12.338,91	" —	" 165.682,41
Padang	" 15.293,17 ^a	" 2.894,15	" 278,22 ^a	" 1.621,66	" —	" 20.188,21
Makassar	" 12.702,16	" —	" 8.106,78	" 3.063,12	" —	" 23.872,06
Medan	" —	" —	" —	" 2.033,83	" 2.199,37	" 4.233,20
Totalen . . .	f 459.792,63	f 22.820,05	f 9.779,82	f 52.028,49	f 2.199,07	f 546.619,86

Het rentecijfer, aan de geadministreerden over de belegde kapitalen tegoed gedaan, is, blijkbaar door de tegenwoordige tijdomstandigheden, aanmerkelijk

gestegen. Werd in de jaren 1911, 1912 en 1913 $4\frac{1}{2}$ pCt. uitgekeerd, in 1914 werd 5 pCt. en in 1915 6 pCt. tegood gedaan.

De uitkomsten van het beheer over 1913 zijn samengevat in het volgende staatje.

Wees- en Boedel- kamer te	Inkomsten voor den lande			Rente, gedurende het beheerjaar gekweekt	Kosten over de in masa uitgezette gelden	Verliezen, op de uit- zettingen geleden	Kapitalen, waarover rente was uit te keeren	Rente over het beheer- jaar aan geadminis- treerden tegood gedaan
	Beheerloon	Leges	Tezamen					
Batavia	f 25.251	f 25.277	f 50.528	f 229.168	f 107.—	f —	f 2.435.035	f 146.102
Semarang	" 21.944	" 37.528	" 59.472	" 103.477	" 67.—	" —	" 3.514.590	" 210.875
Soerabaja	" 29.039	" 26.554	" 55.594	" 165.682	" 80.—	" —	" 2.212.073	" 132.724
Padang	" 3.134	" 2.017	" 5.151	" 20.188	" 11.—	" —	" 342.430	" 20.546
Makasser	" 6.462	" 6.289	" 12.750	" 23.872	" —	" —	" 257.160	" 15.430
Medan	" 5.044	" 7.367	" 12.411	" 4.233	" 4.—	" —	" 97.417	" 5.845
Totaal	f 90.874	f 105.032	f 195.906	f 546.620	f 269.—	f —	f 8.858.705	f 531.522

Als bijzonder hoog valt hier wel het percentage op, dat het land voor zijn beheer in rekening brengt; aan beheerloon en leges een som van f 195.906 tegenover een gekweekte rente van f 546,620. Ofschoon onlangs reeds verlagingen van het tarief, speciaal voor de kleinere vermogens, hebben plaats gehad, rijst toch de vraag of in deze richting niet nog verder dient te worden gegaan.

Niet opgehelderd is in het verslag het verschil tusschen der som der belegde kapitalen (f 11.107.524,28) en die der kapitalen, over welke rente moet worden uitgekeerd (f 8.858.705).

Aan de statistiek van faillissementen en boedels van in staat van kennelijk onvermogen verkeerenden wordt ontleend dat curateele werd gevoerd in 465 faillissementen, begin 1915 aanhangig, en in 291, in 1915 ontstaan; de overeenkomstige cijfers bedroegen voor 1914 onderscheidenlijk 372 en 288.

Het aantal pupillen, onderworpen aan voogdij en toeziende voogdij der weeskamers, bedroeg onderscheidenlijk 18.736 en 33.416, waaronder 185 en 14.636 Europeanen, tegen 15.299 en 15.266 Chineezzen; 1984 en 1954 Arabieren; 648 en 878 Inlanders. De maatschappelijke beteekenis van deze instellingen is dus in dit opzicht juist voor de groote bevolkingsmassa zeer gering. C. S.

*Verslag van de Commissie van advies
inzake aanpassend middelbaar (voorberei-
dend hooger) onderwijs in Nederlandsch-
Indië. 's Gravenhage, 1916.*

In den laatsten tijd is meer en meer ingezien dat een hervorming van ons onderwijsstelsel noodig is om aan de Indische bevolking den weg tot het hooger

onderwijs te vergemakkelijken. Tot dusver was het feitelijk alleen bereikbaar voor degenen, die de hogere burgerscholen hadden afgeloopen, en daar deze scholen geheel op Nederlandsche belangen en behoeften zijn ingericht, zijn zij voor Inlandsche en andere niet-Europeesche jongelieden minder geschikt. Daarom is dan in Nederland een Commissie ingesteld, welke advies heeft uitgebracht nopens de wijze waarop zal zijn te voorzien in de behoefte aan middelbaar (voorbereidend hooger) onderwijs in Nederlandsch-Indië, dat zich aanpast aan de bijzondere belangen en behoeften van de verschillende groepen der Indische bevolking en gelegenheid geeft tot het behalen van een getuigschrift, waaraan gelijke rechten ten aanzien van de toelating tot de studie en de examens aan de universiteiten en andere inrichtingen van hooger onderwijs in Nederland kunnen worden verleend als aan de thans daarvoor gevorderde diploma's.

Is tot de instelling der ontworpen I(ndische) M(iddelbare) S(chool) besloten, dan mag verwacht worden dat de Nederlandsche instellingen van hooger onderwijs de deuren zullen ontsluiten voor degenen, die het eind-diploma der nieuwe school hebben verworven. De studie aan die instellingen van hooger onderwijs zal dus reeds gemakkelijker dan thans voor de Indische jongelingschap toegankelijk worden. Men mag verder verwachten dat, zoodra het aantal Indische jongelieden, dat voor hooger onderwijs in aanmerking komt, genoeg zal zijn aangegroeid, de kroon op het werk zal worden gezet door de stichting van een eigen hoogeschool voor Ned.-Indië.

Hoewel dus de thans aanhangige maatregel eigenlijk slechts een overgangsmaatregel is, behoeft het toch geen betoog dat hij voor Indië van het grootste belang is.

Elders in dit tijdschrift wordt het door de Commissie aanbevolen stelsel aan kritiek onderworpen. (in een volgend nummer zal waarschijnlijk een verdediger aan het woord komen). Wij meenden dus goed te doen, in het kort van de strekking der voorstellen een schets te geven.

De plaats der ontworpen instelling als schakel tusschen lager en hooger onderwijs kan als volgt schematisch worden aangegeven:

Hooger onderwijs in Nederland			
I. M. S.	A ¹	A ²	B
Hollandsch-Inlandsche School	Hollandsch-Chineesche School		Europeesche lagere School

Bovenbouw (duur
3 jaren)

Onderbouw (gewij-
zigde Mulo-school,
3 jaren)

De school heeft een z.g. onderbouw, die als een gewijzigde M.U.L.O.-school kan worden beschouwd, en in 3 jaren is af te loopen. Daarop volgt de z.g. bovenbouw, eveneens in 3 jaren af te loopen. Deze is echter gesplitst in 3 afdelingen, n.l. A¹ (Indisch letterkundig-historische afdeling), A² (Westersch classieke afdeling) en B (wis- en natuurkundige afdeling).

Leervakken zijn in den onderbouw: Nederlandsch, Maleisch, Engelsch, geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde, kennis der natuur, boekhouden, teekenen, gymnastiek.

In den bovenbouw worden de volgende leervakken gelijkelijk in A¹, A² en B gegeven: Nederlandsch, Maleisch, Engelsch, geschiedenis, aardrijkskunde, staatsinrichting, wiskunde (algemeen deel), plant- en dierkunde, gymnastiek.

Daarbij komen nog als leervakken voor A¹: Javaansch, Indische oudheidkunde, Indische land- en volkenkunde, natuur- en scheikunde, handteekenen, Duitsch, Fransch (facultatief).

Voor A²: Latijn, Fransch, natuur- en scheikunde, Duitsch (facultatief).

Voor B: Natuurkunde, scheikunde, wiskunde (voortgezet), kosmographie, lijnteekenen, handteekenen, Duitsch, Fransch, (facultatief).

Wat de aan de diploma's te verbinden rechten betreft, geeft de Commissie in overweging:

1e het eindexamen der I. M. S., afdeling B, gelijk te stellen met het getuigschrift van het eindexamen gymnasium, afdeling B, en hogere burgerschool met 5 jarigen cursus;

2e den bezitter van het eindexamen der I. M. S., afdeling A², toegang te verleen tot de examens en de promotie in de faculteiten der rechten en — behoudens het afleggen van een aanvullingsexamen in het Grieksch — ook tot die in de faculteiten der godgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte;

3e aan het bezit van het eindexamen der I. M. S., afdeling A¹, het recht te verbinden om zonder meer al dadelijk toegelaten te worden tot de faculteit der letteren voor de examens en de promotie in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel en — indien eenigszins mogelijk — ook tot de faculteit der rechten.

Ongeacht de afdeling, die zij doorloopen hebben, behooren h.i. de abiturienten der I. M. S. ten opzichte van het z.g. Staatsexamen minstens gelijke rechten te hebben als de bezitters van het eindexamen H. B. S.; ook behooren zij gelijkelijk toegang te geven tot het examen voor candidaat-Indisch ambtenaar.

Een wensch van de Commissie is ten slotte, dat tusschen de hogere vakscholen in Indië (rechtschool, school tot opleiding van veeartsen, middelbare landbouwschool) en het universitair en hooger onderwijs in Nederland een gelijke band worde gelegd als tusschen de Indische medische scholen en de Nederlandsche artsstudie, m.a.w. dat de abiturienten de gelegenheid krijgen om na een aanvullende studie van matigen duur aan een Nederlandsche inrichting van hooger onderwijs een graad te behalen.

*Beknopt Verslag van de Handelingen
van het Bodemcongres, gehouden te Djokja
van 24—28 October 1916, samengesteld
door W. J. van de Leemkolk.*

Wie het in niet minder dan drie lijvige deelen gepubliceerde officieele verslag van het in 1911 te Soerabaja gehouden Vezelcongres met Tentoonstelling kent en er de onhandigheid zoowel als onhandelbaarheid van heeft leeren peilen, zal toegeven, dat dit door den heer van de Leemkolk samengesteld en door de Maatschappij van Nijverheid en Landbouw in N. I. uitgegeven verslag van het Bodemcongres in alle opzichten preferent behoort te zijn, althans voor den gematigd-belangstellenden raadpleger, wien het niet zoozeer om diepgaande studie van de behandelde onderwerpen dan wel om begrip van aard en beteekenis en het verband met andere vraagstukken te doen is. Dit „beknopt” verslag heeft het wel met niet minder dan 327 bladzijden kunnen stellen, maar zoodra het alle beknoptheid verzakend officieele verslag zal zijn verschenen — over drie à vier jaren, wellicht — zal er, niet minder dan thans, aanleiding zijn, de activiteit te loven van den samensteller van dit handige boekje, die althans de *officieele* uitvoerigheid ten offer bracht aan vlugge publicatie. Want uitvoerig is dit verslag, en de relatieve beteekenis van dergelijke begrippen springt hier in het oog.

Geraadpleegd zal het wel worden, naar wij vermoeden: zelfs meer dan het over een nog onbepaald aantal maanden of jaren verschijnend officieel verslag. De belangstellende, die geen tijd of lust heeft, in de onderwerpen diep door te dringen en toch van de onderlinge verhouding der vraagstukken op de hoogte wil zijn, heeft aan dit boekje genoeg. En de geleerde zal er het gemak van hebben, dat de sterrekundige heeft van de kleine „zoeker” op den reuzen-verrekijker: met zijn, ten koste van de hoeveelheid op elk detail vallend licht, grooter gezichtsveld is het een welkom middel ter oriëntering op het zeer uitgestrekte terrein der te Djokja behandelde vraagstukken.

M. K.

Gedenkboek van de Koloniale Tentoonstelling Semarang 20 Augustus—22 November 1914, samengesteld door M. G. van Heel, c. i., Secretaris van het Hoofdbestuur der K. T. S. Uitgave van het Hoofdbestuur der Vereeniging Koloniale Tentoonstelling Semarang.

In twee kloeke, typografisch uitmuntend verzorgde, deelen heeft de Vereeniging Koloniale Tentoonstelling de geschiedenis van haar ontstaan en den gang van de zaken der door haar op touw gezette grootsche onderneming geschetst en der expositie haar beteekenis voor, en plaats in het maatschappelijk gebeuren hier te lande aangewezen. Het is een werk, waarvoor men bewondering hebben moet en rechtvaardigt de aan het eigenzinnige grenzende hardnekkigheid dergenen, die op zich namen, het denkbeeld eener te Semarang te houden tentoonstelling tot uitvoering te brengen.

Met spot en hoon zijn zij, die het initiatief namen, overladen; en het denkbeeld, in een stad op Java, die, in het beste geval, op de derde plaats kwam onder de handelssteden van dit eiland, een internationale tentoonstelling te willen doen plaats hebben, leek inderdaad gedurfd, op het fantastische af. De promotors trouwens waren er tenvolle van overtuigd, dat inspanning van alle krachten noodig zou zijn om de onderneming te doen slagen. Tallooze moeilijkheden deden zich voor en wat er naar buiten van vernomen werd, was dikwijls aanleiding genoeg om aan den goeden uitslag te wanhopen. Maar *dit* nu is het hartverheffende in de actie dergenen, die de leiding in handen hadden: dat zij de ééne groote lijn in het oog hebben weten te houden, dat zij den eenmaal afgebakenden weg met taaië energie volgden en een aantal moeilijkheden juist daaraan zijn ontstaan, dat belemmeringen op zij geworpen of overhoop geloopt werden. Het is een uiting van Amerikaansch — het is ook een uiting van oud-Hollandsch enthousiasme; en het doet goed, dit in Nederlanders van onze dagen te mogen her-ontdekken.

Het eerste deel van dit *Gedenkboek* heeft geheel op de Tentoonstelling betrekking, geeft een overzicht van de organisatie, het bezoek, de financiële resultaten enz. enz. Het is van overwegende historische waarde en geeft dan ook, meer dan het tweede deel, aan dit werk het karakter van een gedenkboek.

Het tweede deel bevat een reeks monografiën over voornamelijk onderdeelen van het bedrijf dezer koloniale maatschappij, zooals post-, telegraaf- en telefoondienst, zoutmonopolie en transportwezen, mijnbouw, boschbedrijf, suiker-, tabaks-, thee- en bergcultuur, de petroleumwinning, de inlandsche nijverheid en kunstnijverheid, den handel van Semarang, het automobilisme op Java, het scheepvaartverkeer in den archipel, de ontwikkeling van het spoor- en tramwegwezen in Ned.-Indië, de vrouwenbeweging hier te lande. Men ziet: een rijke verscheidenheid, al is het overzicht niet compleet.

Zooals reeds werd vermeld, zien beide deelen er in typografisch opzicht uitmuntend uit; een mooie reclame voor de drukkerij, aan welke de zorg voor de uitvoering van het werk opgedragen werd. De royale opzet verheft dit *Gedenkboek* tot een niet alleen waardevol, maar ook waardig besluit van de Semarangsche onderneming.

M. K.

Het onderwijs in Nederlandsch-Indië,
door Mr. K. F. Creutzberg en J. Hardeman. Uitgegeven vanwege het Eerste Koloniaal Onderwijs-Congres. Drukkerij Korthuis, 's Gravenhage 1916.

Volgens het voorwoord stond den schrijvers als doel voor oogen „het leveren van een beschouwend en zooveel mogelijk historisch toegelicht overzicht van den geleidelijken opbouw van het Indische onderwijsstelsel, waarbij vooral het licht zou kunnen vallen op de overwegingen, welke aan de verschillende belangrijke onderwijsmaatregelen van het laatste tiental jaren ten grondslag gelegen hebben”.

Door hunne werkzaamheden bij het departement van Onderwijs en Eeredienst en dat van Koloniën waren de bewerkers in de gelegenheid ons onderwijsstelsel, dat

zich in de laatste jaren zoo snel vervormd heeft, grondig te leeren kennen. Met betrekkelijk weinigen was dit het geval, Menigeen zullen tot dusver de veelvuldig gewijzigde en herhaaldelijk aangevulde onderwijsregelingen een chaos hebben geleken, waaruit bijna niet meer valt wijs te worden. Het is daarom een uitstekend denkbeeld geweest, te pogen, voor een ruimeren kring van belangstellenden in deze regelingen wat licht te ontsteken. Het is een arbeid, geheel liggende in de lijn der tegenwoordige koloniale politiek, welke beoogt, de ingezetenen des lands tot veelzijdige medewerking aan de openbare zaak in de gelegenheid te stellen. Verspreiding van grondiger kennis omtrent aangelegenheden van algemeen belang is daartoe echter broodnoodig en elk initiatief van ter zake kundigen dat daartoe kan bijdragen moet dan ook met vreugde worden begroet.

De tegenwoordige periode van het Indisch onderwijs wordt door de schrijvers van het besproken werkje gekenschetst als een tijdvak van kentering welks aanvang omstreeks het jaar 1906 valt. De oorzaak, die de kentering teweeg bracht, wordt aangeduid als de „ontwaking van het oosten”.

Ter verklaring dat vóór de kentering hoofdzakelijk Europeesche behoeften door het onderwijsstelsel werden bevredigd, wordt gewezen op de dringende noodzaak om zoowel voor staats- als particulieren dienst Europeesche werkrachten te trekken en 2e. op de onverschilligheid, die vroeger onder de Inlanders en de andere niet-Europeesche bevolkingsgroepen voor dergelijke zaken bestond. Daarnaast wordt echter ook gewezen op de „even kortzichtige als baatzuchtige koloniale politiek van vroegere tijden”.

Tegen de voorstelling dat het de aandrang uit de niet-Europeesche bevolkingskringen is geweest, die de kentering in de onderwijspolitiek omstreeks 1906 heeft doen ontstaan, is, meenen wij, nog wel het een en ander aan te voeren. Te veel wordt bij deze bewering uit het oog verloren hetgeen werd gedaan door Nederlandsche staatslieden — wij noemen hier mannen als Fock, van Heutsz, van Deventer, van Kol, Idenburg — om juist ons Oosten tot „ontwaking” te brengen, reeds voordat gebeurtenissen als de Chineesche omwenteling met haar terugslag in Indië en de daarop gevolgde Mohammedaansche beweging op onze Nederlandsch-Indische samenleving kwamen inwerken. Nog omstreeks 1910 kon in de Indische pers zonder veel kans op tegenspraak betoogd worden dat van de veelbesproken „ontwaking” hier te lande ongeveer niets te bespeuren viel en de maatschappelijke en verstandelijke opheffing van de Inlandsche bevolking slechts een wensch was van de blanke ethici.

Belangwekkende cijfers halen de heeren Creutzberg en Hardeman aan om te doen uitkomen hoe groot de beteekenis van den ommekeer in het onderwijs hier te lande de laatste jaren is geweest. Het aantal lager onderwijs genietende Inlandsche kinderen steeg van 128.390 in 1900 tot ruim 629.000 einde 1914. De kosten van Europeesch- en niet-Europeesch lager onderwijs stegen van onderscheidenlijk f 2.477.802 en f 1.114.765 in 1900 tot f 3.183.530 en f 6.093.210 in 1914, zoodat de verhouding van 2 : 1 veranderde in 1 : 2. Het blijkt dus wel dat de Regeering zich ervan bewust is, dat vooral op het gebied van lager onderwijs voor niet-Europeanen een groote achterstand valt in te halen.

Het werkje is gesplitst in twee deelen, dat betreffende het openbaar en dat handelende over het bijzonder onderwijs.

Waar de gelegenheid zich aanbiedt doen de schrijvers menigmaal de beteekenis

van verschillende belangrijke onderwijshervormingen van den laatsten tijd op duidelijke wijze uitkomen. Zoo bv. de omzetting van de Inlandsche 1ste klasse scholen in Hollandsch-Inlandsche scholen, die ongeveer het peil der Europeesche lagere school (zonder Fransch) bereiken en aansluiten bij de inmiddels ingestelde en in specifiek Indischen zin ontwikkelde inrichtingen voor MULO, terwijl deze op haar beurt o. a. bestemd werden tot voorbereidingsinstituten voor verschillende takken van vakstudie (reorganisatie 1914). Bovendien bestaan plannen om de kroon op het werk te zetten door de MULO-school uit te breiden tot een inrichting (Indische Middelbare School), die aansluiting moet geven aan het hooger onderwijs in Nederland.

Terecht wijzen de schrijvers op de groote maatschappelijke beteekenis van de „aaneenschakeling” van 1914, die voor vele duizenden Inlanders wegen heeft ontsloten, welke tot dusver slechts voor het beperkt aantal hunner aan Europeesche scholen opgeleide landgenooten toegankelijk waren, terwijl zij bovendien waarde heeft als werkzame en met de wenschen der belanghebbenden geheel overeenstemmende factor in het „associatie”-proces, „welks bevordering”, aldus de schrijvers, „aan een weinig meer betwiste koloniale politiek tot doel strekt”.

Intusschen blijken zij toch ook niet blind te zijn voor het bijstaan van een andere richting, die liever aanstuurt op nationalisatie dan op associatie. Tegen de eerste kiezen zij ondubbelzinnig partij in deze bewoordingen:

„Het is goed dit alles (d. w. z. de maatschappelijke voordeelen der hervorming voor de Inlanders) voor oogen te houden, waar in den laatsten tijd wel eens stemmen opgaan tegen het overwegend Hollandsche karakter der school in kwestie (n.l. de Hollandsch-Inlandsche) en voor een „nationale” opvoeding ook van Inlanders uit meer beschaafde kringen. Merkwaardigerwijze komen deze stemmen nagenoeg uitsluitend van een (Europeesche) zijde, waar men in andere gevallen met meer vuur op de bres pleegt te staan voor het gezond democratisch beginsel, dat bij maatregelen van overheidszorg de wenschen der rechtstreeks belanghebbenden geen onverschillige zaak mogen zijn. Na het reeds opgemerkte zij het voldoende hier te constateeren, dat het onderwijs in de landstaal aan de Hollandsch-Inlandsche school terecht niet verwaarloosd wordt, doch dat aan den anderen kant van het onderricht in het Nederlandsch niets zou kunnen afgenomen worden zonder volkomen miskenning van het uit welbegrepen eigenbelang en juiste waarneming van de Indische arbeidsmarkt geboren verlangen der vooraanstaande Inlanders, omtrent wier onderwijsbehoeften trouwens al lang niet meer volgens het recept „chez vous, pour vous et sans vous” valt te beslissen”.

Zooals men weet komen de nationalistische en de associatieve richtingen ook met elkaar in botsing bij den hooger opbouw van het onderwijs, speciaal bij de plannen voor een op het hooger onderwijs uitlopende I(ndische) M(iddelbare) S(chool). De voorstellen der in 1915 voor deze zaak in Nederland ingestelde commissie liggen meer in lijn der „associatie”; elders in dit nummer van *Koloniale Studiën* zal men beschouwingen over het onderwerp aantreffen, die meer nationalistisch georiënteerd zijn.

Waar de heeren Creutzberg en Hardeman zoo doordrongen zijn van het groote nut van „associeerend” onderwijs, waarbij de Nederlandsche taal een groote rol speelt, valt het op dat zij zich het Hollandsch-Inlandsch onderwijs slechts kunnen denken als een tak van onderwijs die een „uitzonderingskarakter”

draagt. Met hen kan men van oordeel zijn dat — o.a. om financiële redenen — aan „algemeenheid“ van dit onderwijs zelfs voor een verre toekomst niet te denken valt, zonder daarom nog hun blijkbare vrees voor een zoo algemeen mogelijke verspreiding van de Nederlandsche taal te deelen. Zij voeren aan dat door een te ruime verspreiding van onze taal het lichaam der Inlandsche maatschappij topzwaar zou worden gemaakt; dat een grooter aantal in Westersche richting opgeleide werkkrachten aan de maatschappij zou worden afgeleverd dan deze vooralsnog noodig heeft en in juiste verhouding tot die opleiding en tot de daaraan ontleende aanspraken zou kunnen bezoldigen. Zeker laat zich denken dat de grens — in een verre toekomst — eenmaal zou kunnen worden overschreden. Maar gelet op de groote behoefte, die en de zich voortdurend uitbreidende openbare dienst en de met toenemende welvaart en ondernemingsgeest zich uitzettende particuliere actie blijkt te hebben aan behoorlijk onderlegde hulpkrachten op allerlei gebied, waar samenwerking tusschen Nederlander en Oosterling noodig is, is twijfel gewettigd of bezorgdheid voor een te snelle uitbreiding van de kennis van het Nederlandsch voorloopig wel gegrond kan worden genoemd. Zoowel in Britsch-Indië als op de Philippijnen heeft men — o.i. terecht — de verspreiding van een associeerende taal (daar het Engelsch) zeer krachtig ter hand genomen. En op blz. 52 merken de schrijvers van het hier besproken geschrift op, dat tot dusver bij de vaststelling van aantal en capaciteit van vakscholen wel eens wat veel vrees bestaan heeft voor de aankweeking van geleerd proletariaat, doch dat met recht betwijfeld mag worden „of er thans, bij den enormen vooruitgang dien Indië in bijna elk opzicht beleeft, evenveel reden bestaat als vroeger om in dit opzicht met groote angstvalligheid te werk te gaan“. Geldt iets dergelijks ook niet voor het Hollandsch-Inlandsch onderwijs?

Het technisch- en vak-onderwijs is door de schrijvers ingedeeld in instellingen, welke rechtstreeks aansluiten bij de lagere scholen op Nederlandschen grondslag, en die, waar aan de vakstudie nog voorbereidend onderwijs (meestal driejarig) voorafgaat en welke min of meer het karakter dragen van middelbare vakscholen.

Onder de eerste groep worden behandeld: technische scholen (Koningin Wilhelminaschool te Batavia en Koningin Emmaschool te Soerabaja, toekomstige school voor bouwkundigen te Djokjakarta), ambachtscursus te Batavia voor onbemiddelde Europeanen en Cultuurschool te Soekaboemi. Onder de tweede groep komen ter sprake: opleidingsschool voor Inlandsche rechtskundigen, bestuursschool, opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren, scholen tot opleiding van Indische artsen, middelbare landbouwschool, Ned. Indische Veeartsenschool, inrichtingen voor handelsonderwijs en cursus voor de zeevaartkunde.

Zooals men ziet zijn de onder het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel ressorteerende vakscholen naast die, welke onder dat van Onderwijs en Eeredienst behoren, in één samenhangend geheel behandeld, waardoor de overzichtelijkheid zeer wordt gediend.

In hoofdstuk (Inlandsch lager onderwijs) worden besproken de Inlandsche scholen der 2e klasse en de grootendeels door de plaatselijke gemeenschappen (desa's e. d.) bekostigde zg. volksscholen. Ook komt hier ter sprake het onderwijs voor Inlandsche meisjes en wordt erop gewezen dat de Inlandsche wereld het nut hiervan in de laatste jaren meer en meer is gaan beseffen, zij het dat niet in gelijke mate schoolkennis

gewenscht wordt als voor de mannelijke Inlandsche jeugd; meer wordt prijs gesteld op het verschaffen van eenvoudig, practisch onderricht tot vorming van degelijke en beschaafde vrouwen en moeders. Daarnaast wordt ook vooral in wat hogere kringen, waarde gehecht aan het bijbrengen van eenige kennis van het Nederlandsch.

In hoofdstuk VI (Landbouw- en ambachtsonderwijs, n. l. het lagere onderwijs speciaal bestemd voor de Inlandsche bevolking) worden behandeld landbouwscholen, landbouw cursussen aan desa-scholen, cursussen voor volwassenen; openbare ambachtsscholen met drie- en tweejarigen leergang, opleiding van ambachtsonderwijzers, particuliere scholen, bedrijfsadviezen.

In het aan het bijzonder onderwijs gewijde tweede deel worden besproken: scholen voor voorbereidingsonderwijs, lager onderwijs met Nederlandsch als voertaal, middelbaar en ander onderwijs, direct of indirect gebaseerd op het lager onderwijs met het Nederlandsch als voertaal (H. B. S. en M. U. L. O.), technisch- en vakonderwijs, Inlandsch lager onderwijs (regelingen voor Java en Madoera en voor de buitenbezittingen, onderwijs aan Inlandsche meisjes); particulier Chineesch onderwijs; opleiding, uitzending en rechtspositie van onderwijzers.

Zooals gezegd is de uitgave van dit werkje een voor onze kolonie te waardeeren gebeurtenis. In zekeren zin is het jammer dat het verscheen onder de auspiciën van het Eerste Koloniaal Onderwijscongres. De kans bestaat dat het daardoor meer verspreiding zal vinden in Nederland dan hier te lande, waar toch de behoefte aan kennisneming van den welvoorzien inhoud het grootst mag worden geacht. Misschien kan echter de aankondiging in dit tijdschrift er toe bijdragen het meer onder de aandacht van Indische belangstellenden te brengen. Zou voorts ook een eenvoudige Maleische bewerking in den trant van het bekende „400 Millioen“-vlukschrift geen overweging verdienen?

C. S.

Boekenveiling. De aandacht onzer lezers zij gevestigd op de van 15 tot 18 Januari a. s. door de Firma G. Kolff en Co. te Weltevreden te houden veiling van boeken. De catalogus vermeldt een groot aantal standaardwerken op het terrein der sociale wetenschappen en de kostbaarheid van een aantal geschriften als bronnen van kennis wordt door hunne zeldzaamheid verhoogd.

The first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the
the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the
the eleventh is the fact that the
the twelfth is the fact that the
the thirteenth is the fact that the
the fourteenth is the fact that the
the fifteenth is the fact that the
the sixteenth is the fact that the
the seventeenth is the fact that the
the eighteenth is the fact that the
the nineteenth is the fact that the
the twentieth is the fact that the
the twenty-first is the fact that the
the twenty-second is the fact that the
the twenty-third is the fact that the
the twenty-fourth is the fact that the
the twenty-fifth is the fact that the
the twenty-sixth is the fact that the
the twenty-seventh is the fact that the
the twenty-eighth is the fact that the
the twenty-ninth is the fact that the
the thirtieth is the fact that the
the thirty-first is the fact that the
the thirty-second is the fact that the
the thirty-third is the fact that the
the thirty-fourth is the fact that the
the thirty-fifth is the fact that the
the thirty-sixth is the fact that the
the thirty-seventh is the fact that the
the thirty-eighth is the fact that the
the thirty-ninth is the fact that the
the fortieth is the fact that the
the forty-first is the fact that the
the forty-second is the fact that the
the forty-third is the fact that the
the forty-fourth is the fact that the
the forty-fifth is the fact that the
the forty-sixth is the fact that the
the forty-seventh is the fact that the
the forty-eighth is the fact that the
the forty-ninth is the fact that the
the fiftieth is the fact that the
the fifty-first is the fact that the
the fifty-second is the fact that the
the fifty-third is the fact that the
the fifty-fourth is the fact that the
the fifty-fifth is the fact that the
the fifty-sixth is the fact that the
the fifty-seventh is the fact that the
the fifty-eighth is the fact that the
the fifty-ninth is the fact that the
the sixtieth is the fact that the
the sixty-first is the fact that the
the sixty-second is the fact that the
the sixty-third is the fact that the
the sixty-fourth is the fact that the
the sixty-fifth is the fact that the
the sixty-sixth is the fact that the
the sixty-seventh is the fact that the
the sixty-eighth is the fact that the
the sixty-ninth is the fact that the
the seventieth is the fact that the
the seventy-first is the fact that the
the seventy-second is the fact that the
the seventy-third is the fact that the
the seventy-fourth is the fact that the
the seventy-fifth is the fact that the
the seventy-sixth is the fact that the
the seventy-seventh is the fact that the
the seventy-eighth is the fact that the
the seventy-ninth is the fact that the
the eightieth is the fact that the
the eighty-first is the fact that the
the eighty-second is the fact that the
the eighty-third is the fact that the
the eighty-fourth is the fact that the
the eighty-fifth is the fact that the
the eighty-sixth is the fact that the
the eighty-seventh is the fact that the
the eighty-eighth is the fact that the
the eighty-ninth is the fact that the
the ninetieth is the fact that the
the ninety-first is the fact that the
the ninety-second is the fact that the
the ninety-third is the fact that the
the ninety-fourth is the fact that the
the ninety-fifth is the fact that the
the ninety-sixth is the fact that the
the ninety-seventh is the fact that the
the ninety-eighth is the fact that the
the ninety-ninth is the fact that the
the hundredth is the fact that the

Bestuursverkaveling.

Van verschillende zijden gaan van tijd tot tijd stemmen op tot afsplitsing van bepaalde diensttakken van de bestaande Departementen van Algemeen Bestuur, en tot vorming uit die afgescheiden deelen van nieuwe departementen.

Uitgangspunt van dergelijke strevingen is in den regel een besef, dat de eigen dienst binnen het gegeven departementsverband zich niet harmonisch of niet onbelemmerd ontwikkelen kan, of wel zijne wenschen en inzichten niet voldoende bij de Regeering kan doen gelden.

Deze laatste moet tegenover zulke versplittingspogingen uit den aard der zaak altijd min of meer afkeerig staan, aangezien een toegeven aan dergelijke verlangens voor Haar tot gevolg zou hebben, dat het overzicht Haar verzwaard en dat, bij vermeerdering van het aantal der departementen, die alle met eigen eischen en onderlinge wrijfpunten aankomen, Hare bemoeienissen zich progressief zouden uitbreiden.

De vraag rijst, of het wellicht mogelijk is, menige aanleiding tot dit drijven naar verdere versplitsing weg te nemen door tegemoet te komen aan werkelijke bezwaren der huidige regeling, maar dan zonder daarbij het centraal gezag onevenredig zwaar te belasten. Aan deze vraag behoort vooraf te gaan die naar de oorzaken der bestaande ontevredenheid. En dan kan er wel nauwelijks twijfel bestaan, of de twee voornaamste oorzaken daarvan zijn: de buitengewoon heterogene, vaak ook onlogische samenstelling der tegenwoordige departementen, en, gedeeltelijk weer als gevolg hiervan, de ongelijkwaardigheid in beteekenis en verhouding tot den departementschef van de verschillende afdelingen. Men heeft afdelingen en afdeelingjes, die slechts een nominaal verband houden met het departement waaronder zij heeten te staan, en men heeft er, die als het ware het departement zelf zijn.

Dit zal natuurlijk bij elke indeeling min of meer het geval blijven; maar de in deze toelaatbare grens is thans toch bij meer dan één departement wel ver, tē ver overschreden.

Wat behoort een Departement van Algemeen Bestuur te zijn? een min of meer op goed geluk bijeen gegrepen aantal takken van staatsdienst, alleen administratief vereenigd en zoo staande onder een Hoofd, dat in hoofdzaak slechts is een doorvoerkantoor naar de Regeering? Of: een technisch en politiek geheel, vertegenwoordigende, en ook geheel omvattende, een belangrijk, en uit eenzelfde oogpunt te overzien gebied van overheidsbemoeienis? Wel elkeen zal in beginsel geneigd zijn, het laatstgenoemde antwoord te onderschrijven, al ware het alleen om reden dat slechts dan de mogelijkheid gegeven is, altijd departementschefs te vinden, die hun geheele departement ook technisch beheerschen, en die dus in staat zijn, zelf de Regeering van raad te dienen, Haar aldus eene te groote veelheid van gezichtspunten besparende. Maar men zal moeten erkennen, dat de feitelijke toestand van thans veelal meer naar dien van het eerstbedoelde geval zweemt.

En zulks is niet te verwonderen, nog minder aan iemand te wijten; het feit laat zich gereedelijk verklaren uit de snelle socialiseering ook van onze Indische maatschappij, eene socialiseering die lang geleden door Marx in het algemeen voorspeld is, maar die door niemand in de details van haar verloop kon worden voorzien.

Het zijn de wereldschokkende, maar onderwijl ook reeds wereldherbouwende tijden van thans, waarin deze strooming naar een landsbestuur, dat zich ingrijpender ook met het maatschappelijk leven en de economische vrijheid der individuen bemoeit, over den geheelen aardbol snel terrein wint, terrein, dat, gelijk het zich laat aanzien, ook dadelijk bevestigd wordt. Men kan met den dag duidelijker waarnemen, hoe het oude liberale regeeringsideaal — dat, zooals een bekend lid der uiterste linkerzijde in Nederland het eens uitdrukte, reeds tientallen van jaren volwassen op aarde rondloopt, en dat, ware het beginselgetrouw doorgevoerd, slechts op eene anarchie had kunnen uitloopen — bezig is heen te gaan. Het liberale regeeringsapparaat, dat zich zooveel doenlijk wilde beperken tot beveiliging, berechting, en verstandelijke en zedelijke opvoeding der onderdanen, wordt onder den drang der thans losgebroken machten van maatschappe-

lijke evolutie of revolutie — het verschil is slechts gradueel — in snel tempo geheel omgezet in eene economisch-sociale regeering.

Reeds thans zien wij, niet het minst hier in Indië, talrijke diensttakken in werking — de Departementen van Gouvernementsbedrijven en van Landbouw bestaan er grootendeels uit —, welker arbeidsveld men in 1848 nog als geheel buiten de taak eener regeering vallende zou hebben beschouwd.

De snelle groei, en de soms geheel onvoorziene ontwikkelingsrichting van vele dier diensttakken zijn oorzaak geweest, dat de diensten waarmee zij aanvankelijk gekoppeld en het kader waarin zij opgenomen werden, later vaak bleken, hun slecht te passen. En zoo zijn vooral die departementen, die in den ouden liberalen zin geen, maar in den modernen zin bij uitstek onmisbare deelen der staatsmachine zijn, t. w. de grootendeels zuiver economische departementen van Gouvernementsbedrijven, van Landbouw, Nijverheid en Handel, en van Burgerlijke Openbare Werken zooals het thans is samengesteld, departementen dus, die meer onmiddellijk dan de andere de stoffelijke belangen der gemeenschap behartigen, geworden tot lappendekens, zoo bont, dat zij het oog van hunne Richteren vaak moeten vermoeien. Want menschen, die over zooveel kennis, verstand, inzicht en karakter beschikken, dat zij eene zoo groote verscheidenheid van diensten en dienaren gemakkelijk en volkomen kunnen overzien, zijn schaarsch, tē schaarsch, dan dat men er op zoude mogen rekenen, ze altijd in voldoende aantal bij de hand te hebben ter bezetting van alle directieposten — voor welke zij toch eerst in de tweede plaats beschikbaar komen; immers in de eerste plaats behooren zulke geboren leiders de allerhoogste regeeringszetels in te nemen. Voor hoofden van departementen van algemeen bestuur in Indië kan men bij den tegenwoordigen bouw der regeeringsmachine de eischen wel één graad lager stellen —, mits dan de departementen zelve ook *homogeen* zijn.

Dit nu echter zijn ze *niet*, niet eens „zoo homogeen mogelijk”, en het is waarlijk tijd, dat eens met forschen greep *tabula rasa* gemaakt, en daarna weer kleur bij kleur gezocht worde. Te meer is dit urgent, nu door de komende instelling van den „Volksraad” eene groote schrede voorwaarts staat gedaan te worden op den weg van kolonie tot zelfstandig gemeenebest met eigen, onafhankelijke binnenlandsche politiek.

Wie begrijpt, waarom eene zoutregie onder Gouvernementsbedrijven, doch eene opiumregie onder Financiën thuis hoort? Waarom blijft eene instelling, die in hare werkzaamheid — het doel daargelaten — zuiver financieel is, eene bank, als de Postspaarbank, buiten bemoeienis van den Directeur van Financiën? Waar is het logische verband, dat de samenvoeging onder één technisch hoofd wettigt van bijv. den postdienst en de Bankatinwinning, van 's Lands Plantentuin en het ijkkantoor, van den dienst der bevlœiingen en het toezicht op de stoomketels? En welk is toch het cement, dat de technische afdelingen van dat geheele Departement der Burgerlijke Openbare Werken voorloopig nog doet aaneenkleven? Het kan geen ander zijn, dan dat het technisch personeel van dit departement uit menschen van ongeveer gelijke opleiding bestaat.

Maar als dat een juiste grondslag voor een departement van *algemeen bestuur* zou zijn, waarom dan indertijd de S. S. afgescheiden? Wat trouwens ook naar het oordeel van steller dezès, maar dan om andere, nader aan te duiden, redenen eene fout is geweest. En waarom zouden we dan ook niet bijv. alle juristen, die thans hunne kennis en arbeidskrachten aan vele en onderscheidene takken van staatsdienst leenen, onder den band van één departement leggen?

Waarschijnlijk zal wel ieder de ongerijmdheid van deze laatste gedachte inzien; zij is echter in beginsel niet minder gerijmd dan het bijeenbrengen van een willekeurig aantal ingenieurs en het aan dezen als zoodanig verleen van bestuursbevoegdheden.

De ingenieur als zoodanig behoort te zijn, in niet mindere, eer nog in meerdere mate dan de jurist als zoodanig, de dienaar van het bepaalde regeeringsinstituut, dat zijne diensten aanvraagt. Als dienaren hebben zij te volgen en uit te voeren de *politeia*, het staatsbeleid van den departementschef, de wenschen en inzichten wier verwerkelijking hij — in overleg met de centrale Regeering — in het algemeen belang noodzakelijk acht, maar natuurlijk met de noodige mate van zelfstandigheid waar het de technische uitvoering der goedgekeurde ontwerpen betreft.

Doch zelve hebben zij, althans qua ingenieur, resp. jurist, etc. *) geen leiding te geven aan staatsaangelegenheden.

*) Ik spreek hier eenvoudigheidshalve meestal alleen van ingenieurs, daarbij in hoofdzaak slechts aan twee van de drie hierna in het bijzonder te noemen departementen denkende. Het spreekt echter van zelf, dat dit woord, waar het de leiding van andere departementen dan deze betreft — bijv. *Justitie, Landbouw*, enz. — door andere vaknamen — jurist, landbouwkundige, enz. — moet worden vervangen. De algemeene strekking van het betoog blijft er dezelfde onder.

Het staatsbeleid eischt in eersten aanleg de aangeboren kunst van den staatsman, en deze is het, die daarbij de zuiver technische kennis zijner ambtenaren naar eigen inzicht aanwendt.

Het is eenigszins de vraag, of een zuiver ingenieursdepartement als dat der B. O. W., een groote timmermanswinkel, zooals het gekscherend wel eens wordt aangeduid, en welks leiding zooal niet beheerscht wordt door dan toch wel sterk onder invloed staat van eene toevallige ranglijst van een bepaald corps van zeer gespecialiseerde ambtenaren, — wel eene goede omgeving vormt, van waaruit het algemeene landsbelang zich altijd helder laat overzien; of daarentegen niet juist eene zoodanige atmosfeer, waar corps-overlevering en min of meer eenzijdige vakopvattingen en -vooroordeelen eene rol kunnen spelen, vaak oorzaak zal zijn van het neerslaan van denkbeelden, van de verwerkelijking en uitvoering van ontwerpen, die in zich meer technische verdienste hebben dan sociale en politieke — dit laatste woord wederom in den goeden, platonischen zin te nemen,

Ik denk hierbij bijv. aan de wel eens wat sterke neiging der B. O. W. om bevoeiingsontwerpen, die technisch misschien zeer volmaakt en belangwekkend zijn, aan te vangen en door te zetten min of meer met terzijdeschuiving van de rentabiliteitsvraag. De klacht, dat die vraag te vaak eerst wordt gesteld na of gedurende de uitvoering der werken in plaats van daarvoor, is niet nieuw, en reeds herhaaldelijk zijn dan ook pogingen gedaan om den al te sterken dadendrang onzer waterbouwkundigen, die in dergelijke zaken van staathuishoudkundigen aard slechts raadgevers behoorden te zijn, wat te remmen. Vandaar lapmiddelen als de permanente irrigatiecommissie, geschapen, naar het schijnt, om voorbijgegaan te worden, die althans nog niet heeft kunnen teniet doen het feit, dat de eerste belanghebbende bij bevoeiingszaken, d. i. de landbouw, gedeeltelijk vertegenwoordigd door het Departement van Landbouw, nog steeds voelt, hoe hij in het oog der B. O. W. eigenlijk slechts is de welwillend als huurder toegelaten gebruiker van het watergebouw, in stede van wat hij behoorde te zijn: de bouwheer en eigenaar. Nog steeds heeft de dienaar neiging, eigen inzichten te volgen zonder die van zijn meester zelfs gevraagd te hebben, zooals ook recente voorbeelden zouden kunnen uitwijzen.

Een van B. O. W.-zijde vaak gehoord bezwaar tegen de

herhaaldelijk, en ook door B. O. W.-ingenieurs (vooral na hunne pensionneering), bepleite overbrenging van *Irrigatie* naar *Landbouw* is, dat de plaatselijk bescheiden landbouwkundigen door den aard hunner opleiding, gevoegd bij eene vaak nog geringe ervaring, niet in staat zijn, het technisch beheer van irrigatiewerken te voeren. Dit bezwaar is op zichzelf natuurlijk juist, maar het is er vlak naast, wijl dat ook wel door niemand zal gewenscht worden. Ongetwijfeld behoort de onmiddellijke technische leiding in handen van technisch personeel te blijven, maar de plaatselijke practisch-landbouwkundige leiding behoort te zijn in handen van landbouwkundigen, terwijl de algemeen-economische directie dient te berusten bij een landbouwkundig staatsman, aan wien de technische dienst als geheel ondergeschikt behoort te zijn.

Er kan dan ook slechts sprake zijn van een overgang naar *Landbouw* van den *geheelen* bevoelingsdienst, met zijn technischen staf, de afdeeling E dus van het Departement der B. O. W. Eerst wanneer deze met den landbouwkundigen dienst in één departementsverband samenwerkt, is de aanraking voldoende nauw om eene goede werking van het instituut als geheel en een juist gebruik der landsgelden te waarborgen.

Aan de afwezigheid van een dergelijk verband, aan het gescheiden zijn van wat niet moest gescheiden zijn, en als gevolg daarvan een onbescheiden zich op den voorgrond dringen van die gescheiden deelen, moet ook wel worden geweten de zeer merkwaardige pennestrijd, enkele jaren geleden tusschen vertegenwoordigers van verschillende organen eener zelfde regeering — de departementen van Gouvernementsbedrijven (S.S.) en Burg. Openb. Werken — in het openbaar *) gevoerd over de vraag naar het meest wenschelijke verkeersmiddel voor nieuw tot ontwikkeling te brengen gebiedsdeelen. Terwijl van de zijde van laatstgenoemd departement het aanleggen van rijwegen door dik en dun — men mag deze woorden zoowel letterlijk als beeldsprakig opvatten — werd aanbevolen, meende Staatsspoorwegen daar als wisselkeuze tegenover te mogen stellen den bouw van goedkoope smalspoorbanen.

De verwarring, die een dergelijk tegen elkaar ingaan van twee departementen bij Regeering en publiek moet wekken, zou in het onderwerpelijke geval licht grooter zijn geweest, indien de al te

*) Tijdschr. voor het Binnenlandsch Bestuur, 1912.

sterke corpsgeest van den strijder voor de B. O. W.-zaak dezen niet had verleid tot het aanvoeren van argumenten, die voor zijne beweringen allermint eene „fundeering op staal” beteekenden. Men behoeft immers niet eens de kostbare „rijwegen” in sommige buitenbezittingen, persoonlijk te kennen, die manshoog onder alang-alang staan wyl de plaatselijke bevolking van het gemakkelijker en goedkooper waterverkeer geen afstand heeft kunnen of willen doen, om te kunnen inzien, dat een rijweg alleen dan nut kan hebben, wanneer de bevolking ook trekdieren en wagens bezit of met kans op voordeel kan afschaffen.

De toenmalige penvoerder voor de B. O. W. — die niemand minder was dan de Directeur Homan van der Heide zelf — meende echter, om slechts een enkel der vele punten in herinnering te roepen, bij zijne kostenvergelijking als economisch gelijkwaardig tegenover elkaar te mogen stellen, eenerzijds, d. i. voor den rijweg, de kosten van wegonderhoud en (gedeeltelijke) vernieuwing van bruggen, anderzijds, voor den tramweg, de uitgaven voor instandhouding der baan, vermeerderd met de volle bedrijfskosten, afschrijving en vernieuwing van rollend materieel ingesloten, waarbij hij dus naar het scheen vergat, dat karren, trekvee en voerlieden ook slijten resp. eten moeten, en dat met het in rekening brengen van de exploitatiekosten van den spoorweg, — om toch maar tot gunstige cijfers te komen! — het geheele vervoer daarlangs reeds mede betaald was.

Dergelijke vreemde dingen zullen niet wel mogelijk zijn, wanneer een ruim, „politiek” denkend man, vrij van kastegeest en vakkring-vooroordeelen, staat aan het hoofd van een departement (maar dan ook een werkelijk homogeen departement) van algemeen bestuur, i. c. als leider van de algemeene verkeerspolitiek des lands. Diens onpartijdige adviezen zullen der Regeering bij het nemen van besluiten meer hoüvast geven en zullen van Hare eigene centrale werkplaats, de Algemeene Secretarie, eene minder uitgebreide bewerktuiging vergen, dan wanneer de departementen hetzij in de eerste plaats de inzichten van een bepaald ambtenarencorps weergeven, hetzij uit zoo ongelijksoortige deelen zijn samengesteld, dat de directeur slechts van een bepaald onderdeel van zijn departement werkelijk directeur, richtinggever kan zijn, en overigens ventiel is voor de inzichten zijner afdeelingschefs. Ik wil met het vorenstaande geenszins betoogd hebben, dat een

directeur van huis uit geen ingenieur zou mogen zijn. Integendeel, voor sommige departementen kan hij zeer wel uit een der ingenieurskorpsen gekozen worden, en dan zelfs bij voorkeur, wijl juist een technische werkkring, en de veelzijdige, innige en vaak bemiddelende aanraking met verschillende maatschappelijke groepen welke uit dien werkkring voortvloeit, eene goede oefenschool vormt, en vaak een geschikt voorbehoedmiddel kan zijn zoowel tegen ambtenarij als tegen een naar voren treden van het lagere aanzicht van „politiek”. Maar men moet willen erkennen en er rekening mee houden, dat een goed ingenieur, *) die alleszins waardig is de hoogste rangen *in zijn corps* te bereiken, daarom nog niet altijd een goed Directeur, d.w.z. een staatsman, maakt; terwijl omgekeerd een directeur niet noodzakelijk als ingenieur behoeft uit te blinken, als hij slechts voldoende technisch inzicht heeft om de hem voorgelegde ontwerpen ook technisch te kunnen waardeeren.

Wat betreft de van particuliere zijde wel eens vernomen klacht, dat het in ééne hand leggen van de behartiging van fiscale en particuliere belangen beide altijd strekt tot nadeel van de laatste, en dat bijv. zoowel de mijninspectie als de uitgifte van mijnrechten enz. geheel afgescheiden behoorde te zijn van den dienst der landsmijnbouwbelangen, dat verder de regeeringsbemoeienissen met particuliere spoor- en tramwegen vooral buiten den invloed van den octopus der Staatsspoor zouden moeten blijven — steller dezès kan dergelijke klachten en wenschen in beginsel geenszins onderschrijven. Er is ten slotte toch, er mag slechts zijn: één belang, dat der gemeenschap; en wanneer de Regeering in de keuze Harer departementschefs geheel vrij staat, niet min of meer gebonden is aan ranglijsten en ancienniteits-eischen, dan moet het ook mogelijk zijn, te allen tijde een voldoende aantal ruim denkende menschen te vinden, in staat om steeds het groote algemeene belang te onderscheiden achter en dit te volgen tusschen de slechts schijnbaar tegenstrijdige belangen der afzonderlijke partijen door, ook wanneer een dier partijen een orgaan is van de Regeering zelf. Gebeurt deze verevening van partijbelangen niet reeds bij de departementen, dan komt immers de Regeering toch voor het vraagstuk te staan, en zij bestaat óók uit menschen die fouten kunnen maken, is zelfs, waar

*) Zie noot op blz. 280.

het streng-vakkundige vragen betreft, feilbaarder te achten dan het Departement, dat technisch zooveel vollediger toegerust kan zijn. Onontkoombare voorwaarde blijft natuurlijk, dat de departementsleiding berust bij onkreukbare, alleszins bekwame en onbevooroordeelde hoofden, die zich zonder bewust of onbewust voorbehoud weten te stellen in dienst van het gemeene welzijn.

En dit alles is mogelijk, en dus moeten wij kunnen verwachten, dat het ook steeds het geval zal zijn. Maar dan is bijv. ook de samenvoeging van landsbedrijven, alleen omdat het bedrijven zijn, van welke soort doet er niet toe, eene fout te achten. Waren alle landsbedrijven tevens monopolies, en beoogden zij slechts een onmiddellijk fiscaal doel, dan ware hunne samenkopeling wellicht nog te verdedigen; nu echter de meeste diep in het economisch leven van het volk ingrijpen, en daar veelal ook komen te staan tegenover, moet zijn: naast particuliere bedrijven van dezelfde soort, behooren zij niet in de eerste plaats als bedrijf, d. i. als winstbron, beschouwd en gedreven te worden, maar dienen zij, wat niet altijd hetzelfde is, als politieke organen, d.w.z. in het belang van het geheel en van zijne deelen, te worden geleid, en naar hunne politiek-economische soort bij de overeenkomstige departementen ingedeeld.

Het laatste is geheel, het eerste in vrij bevredigende mate het geval met de gouvernementsondernemingen van landbouw in deze gewesten, al durf ik het Boschwezen, over welks vaak al te sterk fiscale neigingen de vorige resident van Rembang zoo vaak klaagde, o. a. in zijne geestige „opheffertjes” in het *Bataviaasch Handelsblad* van 1913, hiermee niet dadelijk in één adem noemen.

Maar nog niet is deze wensch verwezenlijkt voor de andere landsbedrijven, voor een goed deel — maar ook lang weer niet volledig: Pandhuisdienst, Havendiensten, Marine-etablisement, Opiumregie, enz. — vereenigd in een Departement van Gouvernementsbedrijven.

Een Departement van Gouvernementsbedrijven is, als departement van Algemeen Bestuur, eene weinig gelukkige instelling, uit hoofde zoowel van naam als aard. De veelsoortige aard van dit departement werkt verwarring in de hand, de naam wekt wantrouwen, omdat daarin de Regeering Hare belangen als het ware tegenover de belangen der geregeerden stelt,

Van die ongeoorloofde houding dient zelfs de schijn vermeden te worden.

Dat ook ons Dept. van Burg. Openb. Werken als zoodanig in onze staatsmachine gemist zou kunnen worden, zou uit het bovenbetoogde reeds moeten volgen. Het is min of meer een syndicaat van technici, ter beschikking — althans betrekkelijk, in zooverre n.l. als een syndicaat lust heeft, over zich te *laten* beschikken — van de verschillende regeeringsorganen, die bouwkundige hulp behoeven. Het heeft, als vakvereniging, voor den werkgever naast nadeelen misschien ook wel enkele voordeelen, maar het schijnt toch weinig gewenscht, aan een dergelijk lichaam de macht en de kracht van een departement van *bestuur* te geven.

En eindelijk is in dit land ook een departement van Landbouw, Nijverheid en Handel een te veel (en toch anderzijds ook weer te weinig) omvattend samenstel, om op den duur practisch handelbaar te kunnen blijken. In werkelijkheid is trouwens de band tusschen de nog jonge afdeeling *Nijverheid en Handel* en het oude Departement van *Landbouw* niet veel meer dan nominaal, en zulks is niet te verwonderen, daar *Handel* uitteraard meer bij *Verkeer* thuis hoort, en de *Nijverheid*, voor zoover de Regeering zich daarmede bemoeit of zal gaan bemoeien — zij moet immers grootendeels nog „uit den grond gestampt” worden, deze uitdrukking al wederom naar verkiezing letterlijk of overdrachtelijk te verstaan — zich, hier te lande vooral, veel nauwer zal hebben aan te sluiten bij en te steunen op de productie uit het delfstoffenrijk, dan op voortbrengselen van landbouw en veeteelt.

Immers, terwijl onze groote landbouw bijna zonder uitzondering slechts producten aflevert, voor uitvoer bestemd: suiker *), tabak, koffie, thee, rijst, rubber enz., en slechts enkele, meerendeels minder gewichtige landbouw- en veeteelt-voortbrengselen: copra, kina, cacao, coca, kedele, huiden, en voor een deel wellicht ook rubber, vezelstoffen, enz. — eene plaatselijke, en dan nog zeer eenvoudige, buiten wat arbeids- en veiligheidstoezicht weinig regeeringsinmenging vereischende nijverheid van grondstoffen zouden kunnen voorzien, daar zal de groote nijverheid waarvan men droomt — meer of minder terecht, dit willen wij voor het oogenblik in het midden laten — in

*) De suiker-„industrie”, die in hoofdzaak land- of eigenlijk tuinbouw is en slechts voor een klein deel werkelijk industrie, kan het juist als zoodanig wel zonder overheidshulp af.

hoofdzaak zijn aangewezen op voortbrengselen van het delfstof-fenrijk.

Metaalindustrie, bereiding van kunstmatige brandstoffen en bij-producten uit bruinkool, zoo dit mogelijk mocht blijken, aardolie-industrie, steenen-, pannen- en porseleinbakkerij, glas, soda, zwavelzuur, verfstoffen, cement en tras, carbid, meststoffen, enz. enz., alle deze mogelijke industrieën, die voor het meerendeel vrij moeilijk en gecompliceerd zijn en welker invoering, instandhouding en tot bloei bringing daarom veel regeeringszorg zullen vergen, kunnen niet anders dan wortelen in mijnbouw, weshalve blijkbaar dan ook de Regeering een mijnbouwman aanwees als gedelegeerd lid der Commissie tot ontwikkeling van de fabrieks nijverheid. *)

En nu ligt het toch voor de hand, dat eenzelfde regeerings- orgaan zoowel de mineralenvoortbrenging als de verdere verwerking dier voortbrengselen behartigen zal, te meer, waar bij het gebruik van delfstoffelijke grondstoffen winning en verwerking als regel veel nauwer gekoppeld zijn dan bij beziging van de veelal kostbaarder grondstoffen van plantaardigen en dierlijken oorsprong het geval is.

Verlangpunten zijn dus: eene logische, en in hare logica doelmatige indeeling der verschillende landsdiensten en bemoeienissen, leidende tot meer zaakkundige en daardoor ook vaster en minderhoofdige directie, bij een toch nog vereenvoudigd overzicht over elk departement;

hierdoor weer, eenerzijds: ontlasting van de centrale regeering, anderzijds: ruimer keuze van personen, geschikt voor het directeursambt;

en dit alles liefst zonder uitbreiding van het aantal departementen.

Hoe aan deze wenschen tegemoet te komen?

In theorie schijnt dit niet zoo heel moeilijk; of het middel practisch uitvoerbaar is, durven wij niet zoo dadelijk bevestigen, al wil het ons toeschijnen, dat de te overwinnen werkelijke bezwaren niet zóó groot kunnen zijn, dat zij niet ruim zouden worden opgewogen door de klaarblijkelijke voordeelen.

Wanneer wij ons in hoofdzaak bepalen tot de drie bij uitstek economische departementen, die van *Gouvernementsbedrijven*,

*) Deze Commissie had bij eene andere departementsverdeeling overbodig kunnen zijn. Is de benoeming van dit „gedelegeerde lid” misschien te beschouwen als eene aanwijzing, dat de Commissie zelve ter ruste gaat?

Burgerlijke Openbare Werken, en Landbouw, Nijverheid en Handel, dan zou het middel, symbolisch omschreven, dit kunnen zijn: los alle drie gezamenlijk in één grooten pot op, schep er de brokken uit die hierin slecht smelten willen, en die dus blijkbaar meer eigenlijk in een anderen pot — bij een der andere departementen — thuis hooren, voeg er daarentegen nog eenige elders toch misplaatste bestanddeelen aan toe, en zoek dan na uitkristalliseering soort bij soort, aldus de gezuiverde afdeelingen en onderafdeelingen herschikkende tot een ander drietal departementen, thans niet meer de oude lappendekens van Gb., B. O. W. en L. N. H., doch werkelijke eenheden, regelende resp.

de productie uit planten- en dierenrijk,

de productie en verwerking van delfstoffelijke voortbrengselen, en

de verdeeling en het vervoer van producten.

Namen zijn in deze niet van overwegend belang; goede aanduidingen dezer nieuwe departementen zouden echter kunnen zijn:

Dept. van Landbouw, òf: van Landbouw en Bevløeing;

Dept. van Mijnbouw en Nijverheid; en

Dept. van Verkeer, òf: van Handel en Verkeer.

Uitgaande van de thans reeds bestaande onderdeelen — dat er meer bij zullen komen staat wel buiten twijfel vast — en deze overeenkomstig het vorenbedoogde rangschikkende, dus niet in de eerste plaats naar de vakopleiding die achter de betrokken ambtenaren ligt, maar zooveel mogelijk naar het doel, het arbeidsveld vóór hen, hetwelk alleen in staat is, aan hun werk de juiste richting en aan de organisatie systeem te geven, zouden we kunnen komen tot ongeveer het volgende

Plan eener nieuwe departementale indeeling ter vervanging van de bestaande departementen van Landbouw, Nijverheid en Handel, van Gouvernementsbedrijven, en der Burgerlijke Openbare Werken.

I. Departement van Landbouw.

Hieronder zouden, evenals tot dusver, blijven vallen alle regeeringsbemoeienissen met land-, tuin- en boschbouw, veeteelt, visscherij, natuurwetenschappelijke zaken ('sLands Plantentuin c.a.), staatsondernemingen van landbouw (kina, rubber, getah, koffie), landbouwonderwijs, enz.; met daarbij:

bevloeiingszaken { landbouwkundige dienst,
waterbouwkundige dienst.

thans onder:

L. N. en H.

B. O. W.

II. Departement van Mijnbouw en Nijverheid

1.*) Mijnbouwkundig-geologische onderzoekingen, grondpeilwezen en drinkwatervoorziening.

Gb. afd. Mijnwezen.

2. Speur-, mijn-, boor- en groefleenen, cijnshewing.

idem.

3. Mijninspectie.

idem.

4. Stoomwezen.

B. O. W.

5. Electriciteit en waterkrachten.

Gb. en Gb. afd.

S. S. T.

6. Arbeidsinspectie.

Justitie.

7. Aanmoediging der particuliere nijverheid.

L. N. en H. afd.

N. en H.

7a. Technische laboratoria voor dienst- en openbaar gebruik, te vereenigen en uit te breiden tot een Nijverheidsproefstation.

L. N. en H., Handelslabor.

B. O. W., afd.

Stoomwezen.

Gb. afd. Mijnwezen.

L.N. en H., steenbakkerij enz.

L.N.H., afd. N. en H.

idem.

8. Octrooikantoor.

9. Ambachts- en nijverheidsonderwijs.

*) De nummering bedoelt geenszins een pleit voor even zoovele technische afdeelingen; door oordeelkundige samenvoeging in verband met de beschikbare personeele krachten kan het aantal afdeelingen ongetwijfeld sterk worden verminderd.

10. Landsfabrieken (landsdrukkerij, opium-fabriek, zoutfabrieken).	Gb.
11. Banka-tinwinning.	Gb.
12. Landskolenmijnen.	Gb.
13. Landszilver- en goudmijnen in Bengkoelen.	Gb. afd. Mijnwezen.
14. Een in de naaste toekomst wellicht in het leven te roepen landsaardolie-bedrijf sluit zich hier op natuurlijke wijze bij aan.	

III. Departement van Verkeer.

a. Staatsspoor- en tramwegen, w.o. Z. S. S., S. S. S. en Atjeh-tram.	Gb.
b. Toezicht op particuliere spoor- en tramwegen en stoomvaartdiensten.	Gb. en Marine.
c. Havenbouw en havendiensten.	B.O.W. en Marine.
d. Landsrijwegen voor doorgaand verkeer.	B. O. W.
e. Landsvervoerdiensten, vervoersovereenkomsten, incl. Paketvaart-zaken.	Gb., afd. Zoutregie
f. Post-, telegraaf- en telefoondienst.	B.B.
g. Pakhuisbeheer.	Gb.
h. IJkwezen.	B. O. W.
i. Handel, Kamers van Koophandel, consulaire dienst, etc.	L.N.H. afd. N. en H.
j. Bureau van raad voor den inlandschen handel; coöperatie.	idem.

IV. Overschietende diensten.

	thans bij	onder te brengen bij
Zoutregie.	Gb.	Financiën.
Postspaarbank.	Gb.	Financiën.
Meteorologische waarnemingen.	L. N. H. (afd. Inlandsche landbouw).	Observatorium, onder Marine (?) of onder Landbouw.
Assaineering.	B. O. W.	O. en E. (Burg. Geneesk. Dienst)
(Gewestelijke) wegen, bruggen en gebouwen.	B. O. W. (ten deele)	geheel bij Locale Raden.
Landsgebouwen.	B. O. W.	Bureau van een Landsbouwmeester.

Voor zoover het hier gegeven, overigens nog slechts vluchtig omlinjnde schema in de voorafgaande algemeene toelichting nog niet voldoende met redenen is omkleed, moge hier voor enkele met name genoemde onderdeelen eene beknopte bijzondere toelichting volgen.

I. Landbouw.

Aan dit departement zullen, indien aan de wenschen van het onlangs te Djokjakarta gehouden „Bodemcongres” mocht worden tegemoet gekomen, eerlang nog moeten toegevoegd: een *bacteriologisch laboratorium* en een *agrogeologische dienst*. Het verzoek om een „Geologischen Dienst”, dien men zich dan onder het Departement van Gouvernementsbedrijven (!) geplaatst dacht, bleek slechts te berusten op eene begripsverwarring bij de niet-deskundige verzoekers. Men bedoelde eigenlijk eene (uitbreiding van den in aanleg reeds bestaanden) agrogeologischen dienst, wat iets heel anders is.

II. Mijnbouw.

1. Eene samensmelting van de bestaande *mijnbouwkundige* en *geologische verkenningdiensten*, waaraan wellicht eerlang nog een *vulkanologisch-seismologische dienst* ware toe te voegen, met den *hydrologischen dienst* van het huidige „Grondpeilwezen” (beide thans onderdeelen van de afdeeling Mijnwezen) is reeds in overweging; zij zullen uitteraard moeten blijven samengaan met de practische drinkwatervoorziening, voor zoover deze geschiedt middels diepe grondboringen of door opsporing en opvang van bronnen.

Het geheel zou, ten pleziere van enkelen die erg daaraan hechten, den naam „Geologische Dienst” kunnen voeren.

2. *Speur-, mijn-, boor- en groefleenen*. Terloops mogen hiermede eenige korte en juiste Nederlandsche benamingen worden voorgesteld, ter mogelijke vervanging van de ietwat langademige, dan wel uitheemsche, en zeker niet overmatig heldere termen: vergunning tot opsporing van delfstoffen, concessie tot mijnontginning, vergunning tot winning van niet in de mijnwet genoemde delfstoffen, vergunning tot winning van niet-lossiggende steenen in 's Lands bosschen, enz.

2/3. Het kantoor, dat bovenbedoelde leenbedingen opstelt, en aan hetwelk ook is opgedragen, zoo noodig de terugneming van leenen voor te brengen ingeval cijns of rechten niet tijdig moch-

ten zijn betaald, is n.h.v. ook er toe aangewezen, natuurlijk met deskundige hulp, de berekening van de aan cijns verschuldigde bedragen te bezorgen. De huidige samen koppeling van deze naar strekking zuiver geldelijke, hoewel mijn technische kennis vereischende aangelegenheden met de mijn politie in het bureau: *mijninspectie en cijns* past niet bij ons vooropgesteld beginsel, en is trouwens ook onnoodig geworden sinds door de aanstelling van afzonderlijk boekhoudkundig personeel bij genoemd bureau de mijninspecteurs van het nagaan der mijnboekhoudingen zijn ontheven. Zij is ongewenscht, wijl zij wantrouwen kan wekken bij de particuliere mijndirecties, die achter de daden van den eenen dienst licht beweegredenen van den anderen zullen vermoeden.

5. *Electriciteit en waterkrachten.* Deze samenvoeging zal, gelijk bekend, reeds zeer spoedig een feit worden.

3-6. Deze vier diensten omvatten gezamenlijk het staatsveiligheids- en arbeidstoezicht, uitgezonderd dat op de openbare verkeersmiddelen.

De dienst der *arbeidsinspectie* zou theoretisch zeer zeker onder een der departementen van productie thuis hooren, al wordt de mogelijkheid erkend, dat er redenen van practischen aard kunnen bestaan, welke eene nauwere aansluiting aan den dienst der *Volksgezondheid* („Burgerlijk Geneeskundige Dienst”) wenschelijk maken.

Het verband van de *Arbeidsinspectie* met *Justitie* echter, onder welk departement zij thans valt, volgens den Regeeringsalmanak, kan slechts incidenteel zijn, evenals dat van de mijn-, stoom- of electriciteitsinspecties. De bedoeling toch van al dergelijke toezichtsdiensten is, dat zij voornamelijk preventief zullen werken, en dat de justitie er dus zooveel mogelijk buiten blijft.

7/7a. *Laboratoria, Nijverheidsproefstation.*

Buiten en behalve de laboratoria, die min of meer uitsluitend wetenschappelijke doeleinden nastreven, dan wel de volksgezondheid, de landsverdediging, of wel bepaalde andere diensten of landsbedrijven dienen, bezit Ned.-Indië enkele van staatswege ingerichte en gedreven inrichtingen voor warenonderzoek, die niet uitsluitend „voor den dienst” werken, doch ook op grooter of kleiner schaal onmiddellijk ter beschikking van het publiek staan.

Deze technische landslaboratoria, die zich gedeeltelijk met onder-

zoek derzelfde (bijzonderlijk delfstoffelijke en nijverheids-) producten bezig houden, zijn voor het oogenblik drie in getal: het nominaal onder de afdeeling *Nijverheid en Handel* ressorteerende „Handelslaboratorium” te Buitenzorg, het laboratorium tot onderzoek van bouwmaterialen te Weltevreden, ondergebracht bij de afdeeling *Stoomwezen* van het Dept. der B. O. W., en het te Batavia aan het *Hoofdbureau van het Mijnwezen* verbonden, doch ver beneden zijn stand gehuisveste laboratorium voor het onderzoek van allerlei delfstoffelijke voortbrengselen.

Als vierde ware hierbij misschien nog te noemen de tijdelijk bij het agrogeologisch laboratorium te Buitenzorg onder dak gebrachte inrichting voor onderzoek van kleisoorten, enz. ten behoeve van de steenen-, potten- en pannenbakkerij.

Samensmelting dezer laboratoria zou n.h.v. op verschillende gronden aanbeveling verdienen. Enkele der daarvan te verwachten voordeelen zijn: meerdere samenwerking en gedachtenuitwisseling tusschen personeel van verschillende opleiding en ervaring en daardoor grooter kans op het doen van industrieele ontdekkingen van practisch gewicht; nuttiger gebruik van materialen, chemicaliën, toestellen en personeel; vermijding van dubbel werk; grooter bekendheid bij en daardoor grooter nut voor het publiek; gelijkvormige tarieven; enz.

Hoe noodig in deze eene samenwerking van meerdere categorieën van technici is, moge blijken uit het feit, dat eene onder de auspiciën van voormelde Commissie voor de Fabrieksnijverheid samengestelde en overigens verdienstelijke studie over de grondstoffen, benoodigd voor verschillende hier te lande wellicht mogelijke industrieën, precies hetzelfde euvel vertoont, waarvan vele, ook moderne, leerboeken der anorganische scheikunde lijden, die n.l., zoodra metallurgische d.i. de bereiding der metalen uit hunne ertsen betreffende vragen ter sprake komen, meeningen verkondigen en processen vermelden, welke eene halve eeuw geleden niet bepaald nieuw meer, en 25 jaar daarna uit den tijd waren.

Voorwaarde voor de goede werking van een instituut als hier bedoeld zoude naar onze meening dan ook zijn — naast eenhoofdige leiding en saamgebrachte werkplaatsen — vertegenwoordiging van de verschillende betrokken diensten door eigen, tijdelijk of voor vast gedetacheerd personeel; men geve het niet, bestaande neigingen volgende, in handen van apothekers alleen!

Het instituut zou, aldus georganiseerd, gemakkelijk, en naar

verwacht mag worden tot groot nut voor de industriele ontwikkeling van Indië, tot een *Nijverheidsproefstation* kunnen uitdijen. Dat in een land als het onze, waar zoowel op het gebied der scheikundige als op dat der werktuigkundige technologie nog zoo talrijke vraagstukken hunne oplossing wachten, een betrouwbaar, wetenschappelijk-technologisch bureau noodzakelijk is, schijnt boven twijfel verheven.

Het zal hier moeten uitmaken, wat technisch *kan*, en wat *niet kan*, terwijl het daarbij aanwijzingen zal kunnen geven in de richting van wat ook economisch uitvoerbaar schijnt en derhalve beproefd zoude kunnen worden. En al zal het onvermijdelijk aan vele fantastische leekenverwachtingen haren grond ontnemen, de werkelijk hoopvolle zaken zullen des te meer kans hebben naar voren te treden.

9. De vraag, of het *Ambachts- en Nijverheidsonderwijs*, dat thans, voor zoover het inlanders betreft, onder Nijverheid en Handel staat, het best geplaatst zou blijven onder een Nijverheidsdepartement, dan wel met kans op betere uitkomsten naar Onderwijs, waar ook het verdere technische onderwijs zich bevindt, ware over te brengen, zouden wij hier in het midden willen laten. Slechts moge opgemerkt worden, dat wat voor ambachtsonderwijs wellicht zou kunnen gelden, vrij zeker niet zóó geldt voor het *landbouwonderwijs*. Hier toch valt de klemtoon zonder twijfel op het eerste lid der samenstelling; eene afhaking van dit onderwijs van het Dept. van Landbouw, waartoe trouwens, gezien de voorloopige uitkomsten, vooralsnog geen aanleiding bestaat, ware ook om practische redenen, o.a. wegens het verband met den landbouwvoorlichtingsdienst, niet aan te bevelen.

10. Landsfabrieken. Het in éénen adem noemen van deze weinig of geen verband met elkaar houdende fabrieken beoogt natuurlijk geenszins een pleit tegen de door elk harer thans genoten technische zelfstandigheid; zie noot op bladz. 289.

Wat in het bijzonder het zout betreft, zie onder IV.

12. *Landskolenmijnen*. Op het oogenblik werken de landskolenmijnen te Sawah Loento (Ombilin) en Stagen (Poeloe Laoet) onafhankelijk van elkaar en van het Mijnwezen, staande onder het Dept. van Bedrijven.

Waar de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat eerlang nog meerdere staatsbedrijven op dit gebied zullen worden geopend — de particuliere kolenmijnbouw schijnt tegenover de moeilijke omstan-

digheden hier te lande niet voldoende doorzettingsvermogen en/of bekwaamheid te kunnen plaatsen om het te bolwerken — en waar de beslissingen dienaangaande, zoomede omtrent uitbreiding of inkrimping van de productie der afzonderlijke centra, niet alleen en zelfs niet in hoofdzaak op streng-technische, doch veeleer op politiek-economische overwegingen moeten zijn gebouwd, daar is het wenschelijk te achten, de algemeene leiding sterk gecentraliseerd te houden, hetgeen ook met het oog op personeelvragen voordeelen biedt.

13. *Zilver- en goudmijnen.* Dit is slechts eene meer juiste benaming voor de in Bengkoelen te openen mijnen, aangezien de voornaamste van deze, Tambang Sawah, hare waarde in hoofdzaak aan het aanwezige zilver dankt.

III. Verkeer.

De hier ontworpen samenstelling van dit departement behoeft wel nauwelijks nadere toelichting. Dat het scheppen, onderhouden, en toezien op, resp. het zelf exploiteeren van verkeersmiddelen te land en te water uit een oogpunt van goede inwendige politiek één geheel moet uitmaken, waarvan de leiding in ook technisch geschoolde handen hoort te berusten, kan toch zonder meer duidelijk zijn. Anders krijgt men nooit een harmonisch-economisch verkeersstelsel. Het tegen elkaar afwegen van de voor- en nadeelen van verschillende soorten van verkeersmiddelen die worden aanbevolen is een dier in hoofdzaak technische vraagstukken, welke ontwarring der Regeering zelve, die Alexanders zwaard niet altijd bij de hand kan hebben, bij voorkeur bespaard moet blijven.

De *P. T. T.-dienst* staat iets meer op zichzelf, doch zal toch het best hier zijn onder te brengen; hij vormt eenen schakel te meer met de commercieele aangelegenheden, die eveneens onder dit departement zouden vallen.

Onder deze is hier in het bijzonder vermeld een nog niet bestaand bureau, waarvan echter de instelling in hooge mate wenschelijk schijnt ter bevordering van de commercieele ontvoogding der inlandsche maatschappij — vergelijk ook het slot van dit artikel — en dat zijn pogingen zou hebben te richten op het economisch vooruithelpen van den inlandschen landbouwer en nijveraer in dien zin, dat zij zooveel mogelijk vrij worden gemaakt van allerlei overbodige en schadelijke tusschen-

handelaren, — men denke aan Kedoe-tabak, copra, sereh, enz. — en dat hun geleerd worde, hoe eenerzijds de voortbrengselen van hunnen arbeid op de voordeeligste wijze van de hand te zetten, anderzijds de benoodigde grondstoffen en levensmiddelen zoo goedkoop mogelijk in te slaan.

IV. Ten slotte blijven er eenige landsdiensten en bedrijven over, die naar ons oordeel meer eigenlijk bij een der andere departementen waren onder te brengen.

Zoutregie. De voorgestelde splitsing van den bestaanden „dienst der zoutregie” in drie stukken, verdeeld over drie departementen, behoeft, als we toch aan het herschikken zijn, wel geen uitvoerige verdediging. Trouwens, van dezen „dienst”, om met Huyghens’ „Stedestem van Amsteldam” te spreken „seggt (men) liever niet met allen”*)

Meteorologie. Waarom het huidige Dept. van L. N. H. er nog eene, overigens weinig omvangrijke, (onder)afdeeling „Meteorologische waarnemingen” op na houdt, is een raadsel. Samen-smelting met de afdeeling *Magnetische en meteorologische waarnemingen* (het *Observatorium*) van het Dept. der Marine schijnt aangewezen, waarna deze combinatie wellicht met succes weer naar „Landbouw” (afd. Natuurwetenschappelijke Zaken) ware terug te brengen, opdat, wanneer wellicht ook de civiele zaken der *Scheepvaart* bij „Verkeer” getrokken kunnen worden, „Marine” geheel vrij is om zich, evenals „Oorlog”, uitsluitend aan de eischen der landsverdediging te wijden. N. h. v. is alleen de *bebakenings- en kustverlichtingsdienst* daar bezwaarlijk van af te scheiden, en zal om redenen van practischen aard (personeel) ook de *hydrografische dienst* voorloopig nog wel bij „Marine” moeten blijven, gelijk de *topografische* bij „Oorlog”, al dienen geen van beide uitsluitend defensiebelangen.

Assaineering. Hier hebben we weer dezelfde kwestie als bij *Irrigatie*: de assaineeringsdienst is er of komt er ter wille van de volksgezondheid, en moet dus aan den dienst dier volksgezondheid direct ondergeschikt zijn. Zij heeft slechts te doen wat des dienaars is, en te trachten, zoo snel, goed en goedkoop mogelijk uit te voeren wat de sanitaire dienst — advies gehoord, natuurlijk — nuttig en noodig acht. Wordt den beroepsmoerasedempers echter toegestaan,

*) De overbrenging der Gouvernements autodiensten van de Zoutregie naar de S. S. heeft intusschen, onverwacht en als ’t ware bij verrassing, reeds plaats gehad.
Januari '17

hun eigen gang te gaan, dan krijgen we straks onvermijdelijk weer de klacht, dat an haet technisch mooie — en dure — de voorkeur wordt geschonken boven het gezondheidkundigin deerste plaats gebodene.

Waar Indië op sociaal-hygienisch gebied een nog bijna onafzienbaar arbeidsveld oplevert, en een gecombineerde sanitair-technische dienst derhalve eene snelle uitbreiding zal moeten tegemoet gaan, daar schijnt het vooral wenschelijk, de onderlinge verhouding der hiertoe saamwerkende groepen van vaklieden van den aanvang af op juisten grondslag te stellen.

Landsgebouwen. Bij de hier bepleite verkaveling blijft er van het zich oplossende Dept. der B. O. W. een dienst over, die niet zonder dwang elders is onderdak te brengen, — *sit venia verbo* voor een dienst, wiens werk juist is, den anderen een onderdak te bezorgen.

Nu zal het niet aangaan, om een paar bouwkundigen een geheel departement van bestuur — onder welk begrip de dienst der landsgebouwen trouwens bezwaarlijk vallen kan — in het leven te houden. De vraag rijst, waar het verband van dezen dienst met de rest van het Dept. der B. O. W. ook thans reeds vrij los is, of het geen aanbeveling zoude verdienen, den Landsbouwmeester een eigen bureau te geven, werkende voor alle departementen, staande desnoods onder een van deze dan wel onmiddellijk onder de Regeering, eenigszins als de bureaux der Rijksbouwmeesters in Nederland of als hier te lande bijv. de boekhoudkundige (accountants-) dienst.

Ten slotte nog een punt van groot gewicht.

Evenals, naar wij boven betoogden, de verschillende categorieën van vakkundige ambtenaren als zoodanig slechts zijn de dienaren van de verschillende takken van staatszorg, zoo zijn op hooger vlak de departementen als geheel weer de dienaren van den Staat, d. w. z. van de gemeenschap. En dan valt het op, als iets, wat voorloopig wel niet te vermijden zal zijn, dat het meerendeel der departementschefs en ambtenaren niet behooren tot en uitteraard betrekkelijk weinig directe kennis hebben van wat verreweg het grootste gedeelte dier staatsgemeenschap uitmaakt, d. w. z. van de inlandsche wereld.

Dit zal niet te vermijden zijn — maar toch kan en moet er, wil Insulinde zich tot een staatkundige eenheid consolideeren, iets gedaan worden om dit groote euvel althans gedeeltelijk te verhelpen en te voorkomen, dat in zaken van essentieel belang de departementen niet of niet in voldoende mate rekening houden met inlandsche belangen, zooals deze door de inlandsche bevolking gezien en gevoeld worden.

Men spreekt wel van de wenschelijkheid van een Departement van Volksontwikkeling, daaronder te verstaan een departement, dat niet slechts het inlandsche onderwijs, maar alle levens- en vormaanzichten der inlandsche maatschappij geleidelijk tot wereldpeil zou hebben op te voeren, en dat dus feitelijk bij alle departementen van algemeen bestuur in gelijke mate zou zijn betrokken. Een dergelijk lichaam zou dan echter — nog afgezien van het bezwaar, dat het onderling contact tusschen onze departementen in het algemeen veel te wenschen overlaat — toch als departement onder de andere niet de juiste positie innemen.

Het schijnt wenschelijker, het instituut 't welk wij hier behoeven, dan ook niet dien vorm te geven, doch het op te bouwen uit het thans reeds zoo belangrijke bureau van den *Adviseur voor Inlandsche Zaken*. Indien aan dezen hoofdamtenaar de bevoegdheid kon worden gegeven, zich over alle belangrijke aangelegenheden die bij de verschillende departementen in behandeling komen, direct en van het begin af te doen inlichten, en, telkens wanneer hij het zelf noodig oordeelt, den Directeuren van advies te dienen, hun nadere technische toelichtingen te vragen, rapporten uit te lokken, enz., kortom, den geheelen gang van zaken van uit zijn bepaald ambtsstandpunt gade te slaan, zoo zal hierdoor wellicht bereikt kunnen worden, dat onze Westersch gebouwde regeeringsorganen zich, meer dan thans het geval is bewust blijven van het Oostersche regeeringsobjekt.

Wanneer de tegenwoordige rang van genoemden Adviseur eene zoodanige inmenging in departementale zaken niet mocht toelaten, kan er n. h. v. geen ernstig bezwaar tegen zijn, hem als Regeeringscommissaris met bijv. rang „en staat” van Raad van Indië de gewenschte bevoegdheden te verleen.

Het bovenstaande pretendeert in zijn geheel niet meer te zijn dan eene vluchtige en onvolledige schets van een aantal wenschen, waarvan er vele te voren reeds door anderen zijn geuit resp. op het oogenblik bezig zijn tot concrete voorstellen te worden uitgewerkt.

Deze op overzichtelijke wijze en naar vaste richtlijnen samen te vatten, was het doel van dit opstel.

December 1916.

Ir. A. C. de Jongh.

De wenschelijkheid van eenen Geologischen Dienst in Nederlandsch-Indië.

Naar aanleiding van het rekest, door het Nederlandsch-Indisch Landbouwsyndicaat en door het Suikersyndicaat tot den Gouverneur Generaal gericht, waarbij om de instelling van eenen Geologischen Dienst voor Nederlandsch-Indië gevraagd werd, en naar aanleiding van de discussies over dit onderwerp op het Bodemcongres te Djocja, verzocht een der redacteuren van dit tijdschrift mij, een kort résumé van deze kwestie te willen geven.

Aan dit verzoek gaarne gevolg gevende, zullen wij in het onderstaande eerst een overzicht geven van de ontwikkeling onzer geologische kennis van Indië; daarna zullen wij onderzoeken, langs welke wegen volgens onze meening het verdere onderzoek moet verlopen en door welke lichamen het gedaan moet worden. Daarbij zullen wij de wenschelijkheid van de oprichting van een Instituut voor Geologische- en Bodemopname op Java bepleiten. Ten laatste zullen wij nagaan, aan welke eischen een dergelijke dienst zou moeten voldoen en welke kosten zijne instelling mee zou brengen.

Overzicht van de ontwikkeling onzer geologische kennis van Nederlandsch-Indië.

In Nederlandsch-Indië begon de bestudeering van de gesteldheid der aardkorst, van de in haar voorkomende mineralen en van de veranderingen, welke zij nu nog ondergaat, eigenlijk eerst in het begin der negentiende eeuw.

Wel hebben de vroegere eeuwen eenige onderzoekers, onder wie voornamelijk Rumphius, voortgebracht, die waardevolle waarnemingen verzamelden, maar van eenige meer algemeene belangstelling in geologisch-mineralogische verschijnselen kan men niet vóór de eerste helft der negentiende eeuw spreken.

In de eerste — ongeveer tot 1870 durende — periode der geologische onderzoekingen waren de studiën bijna alle van incidenteele aard. Een schaar van biologen en scheikundigen, pharmaceuten, medici en anderen, meest discipelen van de groote natuurwetenschap, maar allen diletantten op het gebied der geologie en mineralogie, verzamelden een groot aantal waarnemingen over die verschijnselen, welke den, uit de eentonige kleivlakten en zandheuveld van Nederland komenden Europeaan het meest moesten treffen. Aardbevingen en vulcanische uitbarstingen werden geregistreerd, analyses van koude en warme bronnen werden gemaakt, vulcanen werden beklommen, ertsen, kolen en „eetbare aarde” werden onderzocht, en met verbazing ontdekte men op verschillende plaatsen in den bodem de aanwezigheid van verkiezelde boomstammen en van versteende beenderen van groote zoogdieren.

Uit dit dankbare begintijdperk der geologische onderzoekingen in Indië — toen elk nieuw feit nog interessant en verbazingwekkend was — is een schat van gegevens over, neergelegd in de indische natuurwetenschappelijke periodieken van dien tijd, van welke in de eerste plaats het *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* moet genoemd worden.

Deze locale en fragmentaire waarnemingen van geologische verschijnselen konden echter uit den aard der zaak zoo goed als niets bijdragen tot de systematische kennis van de bodemgesteldheid van Nederlandsch-Indië.

Vruchtbaarder waren in deze richting de onderzoekingen van eenige leden der tusschen 1820 en 1850 werkende „Natuurkundige Commissie”, voornamelijk van H. von Gaffron en C. Schwaner, die, zij het ook op primitieve wijze, groote gebieden van Zuid- en Centraal-Borneo systematisch onderzochten.

Hoog boven alle andere onderzoekers van dit tijdperk steekt echter F. W. Junghuhn uit, die met zijne langjarige en rustelooze onderzoekingen op Java de natuurwetenschappelijke kennis van dit eiland reusachtig vermeerderde. Dezen bewonderenswaardigen man, die alomvattende belangstelling aan scherp waarnemingsvermogen en grooten ijver paarde, die eerbied voor de feiten had, maar toch nooit bij de feiten bleef staan, was het gegeven, den eersten steen tot de systematische kennis van den geologischen bouw van Java te leggen.

Zoo beschikken wij op het einde van het zevende decennium

der negentiende eeuw over een vrij groot materiaal van onsamenhangende geologisch-mineralogische feiten voor geheel Indië, over eene zeer ruwe kennis der geologische gesteldheid van enkele gebieden in de Buitenbezittingen en over een meer gedetailleerde, maar — van het tegenwoordige standpunt gezien — toch nog primitieve kennis van de geologie van Java.

In het tweede tijdvak der geologische onderzoeken in Indië, ongeveer tusschen 1870 en 1890 gelegen, gebeurden drie dingen, die voor de ontwikkeling der indische geologie van veel belang zouden zijn: in 1872 verscheen de eerste jaargang van het *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië*, in 1878 werden aan de Rijks-Universiteiten in Nederland leerstoelen voor aard- en delfstofkunde ingesteld, en in 1876 verscheen het eerste deel van het *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*. 1873
Mijnw.

In het begin van de tweede helft der negentiende eeuw was de Regeering overgegaan tot de instelling van een Indisch Mijnwezen. Aanvankelijk werden de rapporten van de hiertoe behorende ingenieurs gepubliceerd in het *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, maar, toen dit op den duur niet doenlijk bleek, werden in 1872 de gelden voor een zelfstandig orgaan, het *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië*, toegestaan. Het behoeft geen betoog, hoe belangrijk het voor de ontwikkeling der Indische geologie was, dat er nu een speciaal tijdschrift was ontstaan, waarin uitsluitend verhandelingen van geologischen en mijnbouwkundigen aard plaats zouden vinden. Juist in dezen tijd werden zeer omvangrijke onderzoeken van Gouvernementswege verricht. Een aantal ingenieurs, van welke vooral R. D. M. Verbeek moet genoemd worden, waren bezig met vluchtige verkenningen te doen in gebieden, van welke geologisch nog zeer weinig bekend was: Zuid-Sumatra, Oost-Sumatra, West-Sumatra, Zuid-Oost- en West-Borneo. De directe resultaten dezer onderzoeken vormden den kern van het nieuwe tijdschrift. Tevens wist men echter de belangstelling van een aantal europeesche geleerden voor de — bij de exploraties — gemaakte verzamelingen te wekken, en als gevolg hiervan siert een aantal belangrijke monographiën van gesteenten en fossielen uit Nederlandsch-Indië de eerste twintig jaargangen van het *Jaarboek*. Misschien mag zelfs gezegd worden, dat het *Jaarboek van*

1850 Kon. Nat. Ver. v. Nat. Ind.

het *Mijnwezen* later nooit meer dat peil heeft weten te bereiken, waardoor het in de eerste twee decennia van zijn bestaan gekenmerkt was; zeker is in elk geval, dat het gehalte van het tijdschrift niet verder is vooruitgegaan, wat al als een betreurenswaardig feit moet gelden in eene periode, waarin ontwikkeling naar alle kanten voor Indië eerste noodzaak was.

Van zeer veel belang voor de indische geologie was ook de aanstelling van hoogleraren in de aard- en delfstofkunde aan de nederlandsche universiteiten. De jonge hoogleraren vonden in Nederland weinig, wat hunnen onderzoekingsdrang voedsel kon geven, terwijl daarentegen Nederlandsch Indië een even belangwekkend als weinig ontgonnen veld van geologische studie opleverde. Vooral de professoren in Utrecht en Leiden, de heeren Wichmann en Martin, vatten van den aanvang af eene nooit meer uitgedoofde belangstelling voor de geologie van Nederlandsch-Indië op, en in Leiden ontstond zelfs een tijdschrift, dat voornamelijk publicaties over de geologie van Nederlandsch-Indië bevat, de *Sammlungen des geologischen Reichsmuseums in Leiden*. Hoewel beide professoren, Wichmann op het einde dezer periode en Martin kort daarna, Nederlandsch-Indië persoonlijk bezochten, moest hunne belangstelling uit den aard der zaak toch vooral daaruit blijken, dat zij de door anderen bijeengebrachte collecties van gesteenten en fossielen onderzochten en door algemeene conclusies aan de hand der zich ophoepende literatuur de geologische kennis van den archipel verdiepten.

In 1876 verscheen de eerste band van het *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, dat, evenals de beide reeds genoemde tijdschriften, in den loop der jaren gastvrijheid zou verleen en aan menige belangrijke verhandeling over de geologie van deze landen.

Terugziende op het tijdvak 1870-1890 zien wij, dat het de volgende kenmerken vertoont:

- 1) eene sterk verhoogde belangstelling in Indië en Europa voor indisch-geologische vraagstukken;
- 2) eene zeer uitgebreide, maar vluchtige exploratie in vele deelen der Buitenbezittingen, waardoor het inzicht in den geologischen bouw van den geheelen archipel aanzienlijk verruimd werd;
- 3) het bewerken van vele geologische collecties uit Nederlandsch-Indië door vakmensen in Europa, waardoor eveneens belangrijke

verruiming van inzicht in den geologischen bouw van Insulinde verkregen werd.

Na 1890 heeft de geologische kennis van Indië zich ontwikkeld langs lijnen, welker richting in hoofdzaak al in het voorafgaande tijdperk was aangeduid. De belangstelling in Europa voor indische geologie nam steeds toe, een natuurlijk gevolg van de steeds meer bekend wordende interessante gegevens over deze landen. Het directe uitvloeisel van deze verhoogde belangstelling waren een aantal wetenschappelijke expedities, van uit Europa naar Indië ondernomen. Als nieuwe en zeer belangrijke factor trad in dit tijdperk de langzaam groeiende behoefte aan eene meer gedetailleerde geologische kaartteering voor een aantal deelen van den archipel op.

De meeste grootere publicaties in het *Jaarboek van het Mijnwezen* droegen hetzelfde karakter als vroeger: ze waren het resultaat van betrekkelijk vluchtige verkenningen in weinig bekende gebieden van den archipel. Verreweg de belangrijkste geologische figuur was ook in dezen tijd R. D. M. Verbeek, die vooral de eilanden Banka en Java en de oostelijke deelen van den archipel tot het voorwerp zijner studiën maakte. Het heeft geen doel, alle andere mijningenieurs te noemen, die in dezen tijd nuttig werk verrichtten; bijzondere vermelding verdienen slechts de intensieve exploraties van N. Wing Easton in West-Borneo. Zooals reeds gezegd, droegen ook in dezen tijd de door het Mijnwezen gedane onderzoekingen niet het karakter van gedetailleerde opnamen: zelfs de kaartteering van Java en Madoera, het meest gedetailleerde werk, vanwege het Mijnwezen ondernomen, mag slechts eene intensieve verkenning heeten; de hierover gepubliceerde kaarten voldoen niet, wat schaal en wat nauwkeurigheid betreft, aan de eischen, die men aan gedetailleerde geologische kaarten stellen moet.

Het is niet te loochenen, dat na de periode van Verbeek en Wing Easton eene inzinking in de geologisch-exploratieve werkzaamheden van het Mijnwezen intrad. Voor het grootste deel was dit verklaarbaar. Het praktische resultaat der exploraties in de laatste decennia was niet zeer groot geweest. Afgezien van Banka, welks tinrijkdom men al lang kende, had men eigenlijk alleen het Ombiliën-kolenveld ontdekt. Daartegenover stond, dat zich op het einde der vorige eeuw eene bloeiende particuliere olie-industrie, slechts in den aanvang plaatselijk direct door het

Mijnwezen gesteund, op de eilanden Sumatra, Java en Borneo ontwikkeld had en dat in dienzelfden tijd ook de particuliere goudindustrie in Benkoelen hare eerste successen vierde. Wat was natuurlijker, dan dat in een lichaam als het Mijnwezen, welks doel toch voor een groot deel was, om afzettingen van technisch winbare delfstoffen op te sporen, eene oppositie ontstond tegen de ideëel-wetenschappelijke, de praktijk nauwelijks rakende richting, waarvan Verbeek de drager was?

De werkzaamheid van vele geologen in Europa, die collecties uit Nederlandsch-Indië bewerkten, bleef ook in deze periode onverzwakt bestaan, en nieuwe krachten voegden zich bij de leden der oude garde. Op den duur moesten echter deze onderzoekingen relatief aan belang verliezen. In den ouden tijd, toen Nederlandsch-Indië uit geologisch oogpunt nog vrijwel terra incognita was, had elk gesteente, elk fossiel, dat van eene bekende vindplaats was aangebracht, zijne waarde als eerste gegeven voor een land, waarvan men niets wist. Langzamerhand echter werden de witte vakken op de geologische kaart van Indië kleiner. Meer en meer werd het noodzakelijk, wilde men niet in een poel van feiten verdrinken, niet alleen te vragen naar de vindplaatsen der verzamelde gesteenten en fossielen, maar ook naar hunne wijze van voorkomen en onderling verband; meer en meer ging men uitzien naar het materiaal, dat ons in staat zou stellen, eene eenigszins betrouwbare geologische geschiedenis van Nederlandsch-Indië op te stellen. Daarmede ging de relatieve waarde van onderzoekingen in het laboratorium achteruit en groeide de relatieve waarde van onderzoekingen in het veld. Zoo komt het dan ook, dat de voorname resultaten, die door de studiën in Europa werden verkregen, meer van algemeen-geologischen dan van regionaal-indisch-geologischen aard waren. Wij denken hier o. a. aan het verhoogde inzicht in de kolenvorming in de Tropen, in het karakter van diepzee-afzettingen, aan palaeographische resultaten en aan algemeen palaeontologische, vulcanologische en petrographische resultaten.

In het bovenstaande werd reeds aangestipt, dat de indische geologie langzamerhand in Europa zóóveel belangstelling wist te wekken, dat er een aantal wetenschappelijke expedities naar hier werden ondernomen, deels om nog weinig bekende gebieden te verkennen, deels om in bepaalde streken fossielen te verzamelen. Van Nederlandsche lichamen verwierven in dit opzicht de Treub-

Serrurier-Maatschappij (vroeger: Maatschappij tot bevordering van het Natuurkundig Onderzoek in de Nederlandsche Koloniën) en, in mindere mate, het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap groote verdienste. De reizen der Nederlandsche onderzoekers Abendanon, Martin, Molengraaff en Wichmann en van de buitenlanders Boehm, Elbert, Volz en Wanner moeten hier in het bijzonder vermeld worden. Het is duidelijk, dat deze nieuwe reizen, voorzooverre zij het onderzoek van weinig bekende deelen van den archipel ten doel hadden, in wezen niet verschilden van de exploraties, reeds voor bijna 100 jaren door de leden der „Natuurkundige Commissie” en later vanwege het Mijnwezen gedaan: zij gaven ons het eerste ruwe inzicht in de geologie van tot dusverre onbekende streken, maar konden tot de gedetailleerde kennis der geologie van Indië zoo goed als niets bijdragen. Terwijl enkele dezer expedities hoogst belangrijke resultaten hadden, moet aan den anderen kant helaas geconstateerd worden, dat sommige producten, uit deze kortstondige omhelzingen der indische geologie geboren, beslist het karakter van misgeboorten droegen. Niet tevreden met het verzamelen van belangrijk waarnemingsmateriaal en het hieruit destilleeren van meestal belangwekkende, zij het ook beperkte conclusies, meenden sommige onderzoekers verder te moeten gaan, en aan de hand van een even beperkt als vaak onnauwkeurig waarnemingsmateriaal aan de geologie van geheel Indië of zelfs van geheel Oost-Azië te moeten voorschrijven, hoe zij er behoorde uit te zien. Mogen latere onderzoekers voor het maken van zulke extra-polaties bewaard blijven!

Tegen het einde der vorige eeuw begon de jonge petroleum-industrie in Indië, die aanvankelijk hare putten op elke willekeurige natuurlijke olievindplaats aangezet had, in te zien, dat haar een groot aantal vruchteloze boringen bespaard konden worden, als zij hare terreinen, alvorens tot boren over te gaan, geologisch liet opnemen. Het gevolg was, dat al spoedig een vrij groot aantal geologen — meest van Zwitserschen landaard — Indië overstroomde. Hunne werkzaamheden waren van tweeërlei aard. In de eerste plaats werden door hen de bestaande olieterreinen geologisch opgenomen, waarbij kaarten tot stand kwamen, die tot de meest gedetailleerde behooren, welke ooit in Indië vervaardigd werden — al verdienen in de meeste gevallen ook deze nog niet den naam van echte geologische detailkaarten —, in de tweede plaats werden vluchtige ver-

kenningen ondernomen naar weinig bekende landstreken om na te gaan, of er eenige kans bestond, dat daar nog nieuwe olieterreinen gevonden zouden kunnen worden. Van de resultaten dezer buitengewoon talrijke onderzoekingen ligt helaas het meeste in de archieven der petroleummaatschappijen verborgen. Slechts twee geologen konden belangrijke resultaten publiceeren: A. Tobler gaf eene sub-gedetailleerde kaart van de omstreken van Moeara Enim in Palembang in het licht, en A. Hirschi maakte het resultaat van talrijke verkenningen op de Buitenbezittingen (Atjeh, Nieuw-Guinea, Celebes, Zuid-Borneo etc.) bekend.

Wij zagen boven, dat na de periode Verbeek-Wing Easton het Mijnwezen de geologische verkenningen meer of minder staakte. Een zeer duidelijke wenk uit het moederland, dat in het vervolg de opsporingen een meer direct practisch doel moesten beoogen, was hieraan niet vreemd. Het gevolg was dan ook, dat na 1905 eenige zeer uitgebreide onderzoekingen — vooral op Sumatra en Celebes — werden begonnen, die in de eerste plaats ten doel hadden, nuttige mineralen (petroleum, kolen en ertsen) op te sporen. Bij deze onderzoekingen werd echter tevens een buitengewoon rijk geologisch feitenmateriaal verzameld, dat nu reeds voor een deel graphisch neergelegd is in overzichtskaarten van Benkoelen en Djambi. Het duurde echter uit den aard der zaak vrij lang, voor dat deze uitgebreide onderzoekingen naar buiten resultaten begonnen te vertoonen, en in den tusschentijd werd vooral in Nederland eene oppositie tegen het Mijnwezen geboren, die aan dezen dienst verweet, dat hij de geologische verkenning van Nederlandsch-Indië, een integreerend deel van de hem gestelde taak, schandelijk verwaarloosde. De hierdoor in het leven geroepen polemiek was een der oorzaken, die in 1913 tot de uitzending van den leider der Rijks-Opsporing van Delfstoffen in Nederland, den heer W. van Waterschoot van der Gracht, voerden, met de opdracht, een rapport over de opsporing van delfstoffen in Nederlandsch-Indië samen te stellen. Eerst in 1915 werden de resultaten van zijn onderzoek gepubliceerd. In een even breed opgezet als objectief doorgedacht rapport gaf deze deskundige eene uiteenzetting van het onderwerp. Hij kwam daarbij tot de conclusie, dat er voor het Gouvernement alle reden bestond, om met eigen delfstoffelijke opsporingen door te gaan. Hoewel hij het Mijnwezen in zijnen tegenwoordigen vorm geen geschikt

lichaam vond, om als Opsporingsdienst op te treden, meende hij toch, dat eene reorganisatie mogelijk was, waarbij de meer administratieve afdeelingen van dezen dienstdak naar andere bureaux zouden worden overgebracht, tengevolge waarvan het Mijnwezen automatisch in een Opsporingsdienst zou veranderen.

Voor ons is vooral van belang vast te stellen, welke taak door den heer Van der Gracht aan den opsporingsdienst werd toegedacht. De voornaamste taak zou dan zijn: in de eerste plaats het vervaardigen van eene geologische overzichtskaart van den archipel, het resultaat van geologische verkenningen (flying surveys) en in de tweede plaats het systematisch en gedetailleerd opsporen van bepaalde delfstoffen, waarbij de overzichtskaart — op welke in groote lijnen te zien zou zijn, waar die delfstoffen verwacht zouden kunnen worden — als basis voor de organisatie der werkzaamheden zou dienen. Ook werd de wenschelijkheid van zuiver wetenschappelijke onderzoekingen betoogd, maar voor de naaste toekomst werd nauwelijks met de mogelijkheid gerekend, dat in deze richting iets zou gepresteerd worden.

Bij het ontwerpen van de taak voor den opsporingsdienst werd dus uit den aard der zaak zeer sterk de nadruk op de Opsporing van Delfstoffen gelegd.

Het was echter niet alleen de Mijnindustrie, die in de afgelopen decennia meer en meer behoefte aan geologische onderzoekingen en adviezen begon te gevoelen. Reeds in 1905 was bij het Departement van Landbouw eene afdeeling voor Agrogeologie en het Onderzoek van den Grond opgericht, welker taak in laatste instantie was, eene gedetailleerde bodemkaart van het eiland Java tot stand te brengen en de landbouwkundige waarde der verschillende gronden vast te stellen. Het spreekt van zelf, dat eerst dan met eene kaarteering van de gronden van Java kon begonnen worden, als eene behoorlijke classificeering der bodems gevonden was. Daarom waren dan ook de meeste werkzaamheden van den jongen dienst erop gericht om eene behoorlijke indeeling der gronden van Java te vinden. Men mag wel zeggen, dat dit werk nu zoo ver gevorderd is, dat tot eene algemeene kaarteering kan worden overgegaan.

Ook op andere gebieden werd meer en meer de wenschelijkheid van eenen geologischen inlichtingsdienst voor Java gevoeld. Zoo wel bij het projecteeren van wegen en spoorwegen als bij het

ontwerpen van irrigatiewerken, zoowel bij het zoeken naar bouwstoffen als naar de grondstoffen voor steenbakkerijen en voor de keramische industrie kunnen van tijd tot tijd geologische adviezen nuttig, ja, noodzakelijk zijn.

Het lag dan ook geheel in de lijn van de natuurlijke ontwikkeling, dat het Nederlandsch-Indische Landbouwsyndicaat en het Suikersyndicaat in hun bekende rekest aan den Gouverneur Generaal om de instelling van eenen geologischen dienst voor Nederlandsch-Indië vroegen, waarmede echter niet gezegd is, dat hun verzoek in elk opzicht billijk was.

Studiën in Europa, wetenschappelijke expedities, groeiende, meer zelfbewuste activiteit van het Mijnwezen, de ontwikkeling der petroleum-geologie en eene algemeen groeiende behoefte aan geologische voorlichting maken het afgeloopen tijdperk der Indische geologie tot het allerbelangrijkste.

Aan het einde onzer historische beschouwingen gekomen zien wij, dat de afgeloopen honderd jaren ons eene lange serie van geologische verkenningen in den archipel gebracht hebben. De resultaten van vele dezer verkenningen zijn reeds zeer verouderd, andere verkenningen werden onnauwkeurig uitgevoerd, maar vele zijn toonbeelden van „flying surveys” geweest. Over het algemeen mogen wij zeggen, dat we voor groote deelen van den archipel een globaal inzicht hebben in de voorkomende formaties, maar een veel minder duidelijk inzicht in de geologische structuur. Groote gebieden zijn ook nu nog geheel terra incognita, maar elk jaar wordt hunne uitgestrektheid minder.

Tegenover dit vrij bevredigende globale inzicht in de geologie van den archipel staat het bijna absolute gemis aan geologische detailonderzoekingen. ¹⁾

*
*
*

Wenschelijkheid en organisatie van verder geologisch onderzoek in Nederlandsch-Indië.

We kwamen tot de conclusie, dat we beschikken over globale

¹⁾ Voor eenige jaren heeft E. C. Abendanon met veel ijver op grond van de bestaande literatuur eene geologische overzichtskaart van den archipel vervaardigd. Hij heeft toen geheel Java, bijna geheel Zuid-Sumatra en groote deelen van Borneo als „nauwkeurig geologisch bekend” aangemerkt. Er moet met klem op gewezen worden, dat eene dergelijke qualificatie in hooge mate optimistisch en geenszins in overeenstemming met de nuchtere feiten is.

geologische kennis van groote deelen van den archipel, en hebben nu de vraag op te lossen, naar welke richting deze kennis vermeerderd moet worden en welke lichamen met het verdere onderzoek moeten belast worden. Bij het uitwerken van deze kwestie zal blijken, dat er een diepgaand verschil bestaat tusschen de eischen, welke aan het onderzoek op de Buitenbezittingen en aan dat op Java gesteld moeten worden.

Op de Buitenbezittingen zijn groote gebieden nog terra incognita, andere streken nog zeer onvolledig verkend. Het verdere onderzoek zal daar in de eerste plaats erop gericht moeten zijn om door niet al te vluchtige verkenningen onze globale kennis van den archipel af te ronden en ons inzicht in de geologische structuur te verdiepen, het ertoe te brengen, dat wij inderdaad binnen afzienbaren tijd eene betrouwbare overzichtskaart van den archipel zullen bezitten.

Bij deze taak mag op verdere medewerking van wetenschappelijke expedities gerekend worden, wier arbeid echter uit den aard der zaak slechts incidenteel kan zijn.

Gaat het Mijnwezen op den weg van intensievere exploratie verder — dien het al eenige jaren vóór de enquête van Van der Gracht bewandelde — en wordt het bovendien door eene reorganisatie meer geschikt gemaakt voor „Opsporingsdienst”, dan is deze dienst het aangewezen lichaam om de zoo zeer noodige geologische verkenningen op de Buitenbezittingen uit te voeren, en zoude het dwaasheid zijn, voor deze taak de schepping van nieuwe organen te verlangen.

In de tweede plaats wordt door vele optimisten verwacht, dat op de Buitenbezittingen nog rijke minerale afzettingen verborgen zijn. Voorzoover deze door het Gouvernement gereserveerd zullen worden is ook voor hun onderzoek het gereorganiseerde Mijnwezen natuurlijk het meest geschikte lichaam.

In de derde plaats moet de vraag gesteld worden, of reeds nú de tijd gekomen is om op de Buitenbezittingen met eene algemeene detailkaarteering te beginnen. Deze vraag moet beslist ontkennend beantwoord worden. Eene der eerste voorwaarden voor het maken van geologische detailkaarten is de aanwezigheid van zeer goede topographische detailkaarten. Deze ontbreken nu nog voor de allergrootste deelen der Buitenbezittingen. In die gebieden is dus vooralsnog geologische detailkaarteering onmogelijk. Andere

streken, van welke bruikbare topographische detailkaarten bestaan, zijn echter nog zeer slecht toegankelijk. Eene geologische detailopname, bij welker uitvoering men het terrein in alle richtingen moet kunnen doorkruisen, zou daar wel mogelijk zijn, maar op het oogenblik nog zeer groote inspanning en kosten vereischen. Bij den reusachtigen vooruitgang van de toegankelijkheid der Buitenbezittingen in de laatste jaren mag verwacht worden, dat gebieden, die nù nog slecht bereikbaar zijn, na één of twee decennia veel gemakkelijker bereisd zullen kunnen worden. Reeds hierin ligt een belangrijk argument van financieelen aard, om met detailopname op de Buitenbezittingen — waar die niet gebiedend gëeischt wordt — nog te wachten. Eene kaarteering, die nu nog stroomen van geld en werkkrachten en zeeën van tijd zou kosten, zal over 10 of 20 jaren met veel minder opofferingen mogelijk zijn. Wij zullen nu in het onderstaande zien, dat, als men met detailkaarteering in Indië wil beginnen, op Java behoefte bestaat aan een veeljarig onderzoek van geenszins bescheiden omvang, zoodat het dwaasheid zou zijn, dit ruime arbeidsveld te laten liggen en met groote kosten op de Buitenbezittingen premature onderzoekingen te gaan uitvoeren.

Ook zonder in het algemeen de wenschelijkheid van eene geologische detailkaarteering op de Buitenbezittingen te bespreken, kunnen we dus reeds concludeeren, dat een dergelijke arbeid nù nog niet ter hand mag genomen worden.

Er kunnen echter gevallen voorkomen, waarin op dezen regel uitzonderingen gemaakt moeten worden. In de eerste plaats zal de practijk vaak eischen, dat bepaalde delfstofafzettingen, ongeacht hunne vaak afgelegen ligging, nauwkeurig onderzocht worden. Voorzooverre het dan delfstoffen zijn, welker opsporing het Gouvernement zich wil voorbehouden, moeten dergelijke onderzoekingen natuurlijk door den Opsporingsdienst verricht worden. ¹⁾ Geldt het daarentegen delfstoffen, die voor de particuliere industrie worden vrijgegeven, dan komt een dergelijk onderzoek uitsluitend voor rekening van het particuliere initiatief en behoeft dus hier niet meer nader besproken te worden.

Voorts kunnen kleinere gebieden om wetenschappelijke redenen van zooveel belang zijn, dat alleen daarom reeds nu eene gede-

¹⁾ Waar we in het vervolg van „Opsporingsdienst” spreken, bedoelen we steeds het — in den geest van Van der Gracht — gereorganiseerde Mijnwezen.

tailleerde opname geëischt moet worden. De ervaring heeft geleerd, dat voor dergelijke gebieden steeds belangstelling in Europa is: men denke slechts aan Trinil en Timor. Voor het overige gelooven wij echter, dat ook het onderzoek van dergelijke gebieden veilig aan den Opsporingsdienst kan worden overgelaten en dat het volmaakt onnoodig is om voor dergelijke — uit den aard der zaak incidenteele — onderzoekingen eenen afzonderlijken geologischen dienst te stichten. Bij eenen dienst met hoofdzakelijk praktischen werkkring — zooals het Mijnwezen — vindt men steeds eenige menschen, die voor de practijk weinig voelen, maar daarentegen voor wetenschappelijk werk zeer geschikt zijn. Het ligt voor de hand, dat men in eenen goed georganiseerden Opsporingsdienst blij zal zijn, deze werkkrachten voor de boven aangegeven onderzoekingen te kunnen gebruiken.

Afgezien van betrekkelijk kleine gebieden — waarop we nog nader bij de bespreking van Java zullen terugkomen — kan men niet zeggen, dat of cultures, of andere groote werken, of belangrijke industrieën op de Buitenbezittingen reeds van zooveel belang zijn, dat men te hunner adviseering eenen specialen geologischen dienst zou moeten oprichten.

Alles bij elkaar genomen, is dus voor de Buitenbezittingen de instelling van eenen nieuwen geologischen dienst vooralsnog volmaakt overbodig.

Hoe geheel anders is de toestand op Java. Op de Buitenbezittingen groote gebieden nog terra incognita, op Java de aanwezigheid van eene — zij het ook verouderde — geologische overzichtskaart; voor de Buitenbezittingen de hoop op ontdekking van rijke minerale afzettingen, voor Java het bewustzijn, dat de kans op het vinden van nieuwe rijke delfstofafzettingen slechts gering ¹⁾ is; op de Buitenbezittingen over het algemeen geen topographische detailkaarten, op Java voor groote gebieden schitterende topographische kaarten, die zich wellicht zelfs met de beste europeesche kaarten kunnen meten; op de Buitenbezittingen groote ontoegankelijke gebieden, Java een land, dat bijna even gemakkelijk als Europa kan bereisd worden, zij het ook, dat tropische hitte en het zeer sterk

¹⁾ Dit geldt vooral voor de — door het Gouvernement te reserveeren — fossiele brandstoffen: kolen en petroleum. Wat de kolen betreft, die op Java zeer schaarsch zijn, is juist in de laatste jaren vanwege het Mijnwezen een hernieuwd onderzoek ingesteld, en de kans op het vinden van nieuwe belangrijke olievelden op Java mag als minimaal gelden.

gecoupeerde terrein — factoren, die niet zullen veranderen — het reizen er veel vermoeiender maken. Op Java een rijke landbouw, die om bodemkaarten vraagt, op de Buitenbezittingen slechts plaatselijk intensieve cultures en voor de rest oneindige bosschen; op Java eene groeiende behoefte aan goed bouw- en bestratingsmateriaal, aan adviezen bij de uitvoering van irrigatie- en andere werken, aan grondstoffen voor de steen- en pottenbakkerij, op de Buitenbezittingen hoogstens plaatselijk eene opkomende behoefte aan dergelijke dingen. In het kort: op Java een geheel gecultiveerd land, gedeeltelijk vergelijkbaar met west-europeesche landen, op de Buitenbezittingen voor het grootste deel wildernissen.

Java is een ontwikkeld land, en het streven der regeering is erop gericht om het zoowel materieel als geestelijk meer en meer gelijkwaardig te maken met Europeesche landen. Bijna alle Europeesche — en evenzoo de meeste Noord- en Zuid-Amerikaansche staten — beschikken sedert jaren over geologische diensten, die eerder uitgebreid dan ingekrompen worden. Met de geologie van Java heeft zich echter sedert meer dan 20 jaren — na de verkenningen van Verbeek en Fennema — het Gouvernement bijna niet meer bemoeid. Alleen reeds ons nationale aanzien van beschaafde koloniseerende mogendheid, tot wier plichten het gerekend mag worden, hare bloeiende kolonies wetenschappelijk te onderzoeken, eischt, nu we eene zoo hoog ontwikkelde kolonie als Java bezitten, dat we het geologische onderzoek opnieuw ter hand nemen en niet bij de voorloopige resultaten der vroegere verkenningen blijven staan. Afgezien van alle andere overwegingen zou dit motief reeds voldoende zijn om eene gedetailleerde geologische opname van Java te bepleiten. Dit argument wint nog aan kracht, als wij bedenken, dat Java een der meest interessante vulkaanlanden der aarde is.

Er is echter meer. Sedert jaren wordt met recht het botanische, zoölogische, meteorologische en topographische onderzoek op Java krachtiger aangepakt dan op de Buitenbezittingen. Het geologische onderzoek stond echter 20 jaren stil, terwijl in dien tijd onze kennis van de Buitenbezittingen in groote mate vooruitging. Er is geen enkele aanleiding om de geologie van Java bij hare zuster-natuurwetenschappen op eene dergelijke wijze de doen achterstaan.

Als de regeering erkent, dat aan de fauna, de flora, de topographie en het klimaat van Java voor het oogenblik meer aandacht kan en moet gewijd worden dan aan die van de Buitenbezittingen,

dan trekke zij hieruit de natuurlijke consequentie en neme ook de geologische detailkaarteering op Java ter hand.

Terwijl cultureele en wetenschappelijke argumenten met nadruk wijzen op de wenschelijkheid der wederopname van het geologische onderzoek op Java, is het niet moeilijk om voor diegenen, wien deze argumenten niets zeggen, aan te toonen, dat ook overwegingen van practischen aard hetzelfde eischen. Het is een bekend feit, dat sedert jaren de landbouw op Java om goede bodemkaarten vraagt. Daarbij meenen sommigen, dat eene goede geologische kaart als basis voor de bodemkaart van essentiele waarde zal zijn, terwijl anderen de meening zijn toegedaan, dat eene geologische kaart als grondslag van bodemkaarten slechts van zeer twijfelachtige beteekenis is. Door de laatsten wordt aangevoerd, dat op eene geologische kaart de verschillende formaties, dat is: de afzettingen, die in een bepaald geologisch tijdperk gevormd zijn, aangegeven zijn, en dat niet gelet wordt op de kwestie, uit welke gesteenten die formaties bestaan. Met andere woorden: eene geologische kaart zou eene voorstelling van historische gegevens en niet van petrographische ¹⁾ gegevens zijn, welke laatste juist den grondslag der bodemkaart zouden moeten vormen.

Voorzoooverre het overzichtskaarten op kleine schaal geldt, kan dit argument steekhoudend genoemd worden. Op dergelijke kaarten kan inderdaad met één kleur een complex van lagen aangegeven zijn, dat uit geheel verschillende gesteenten is opgebouwd, en dat slechts — als formatie — eene historische beteekenis heeft. Bij gedetailleerde geologische kaarten vervalt echter dit bezwaar ten eenemale, doordat bij hunne vervaardiging in de allermeeeste gevallen juist naar petrographische kenmerken geкартеerd wordt. De namen van onderdeelen van geologische formaties, die op zulke kaarten tot uitdrukking komen (bijv.: Pontische klei, Old red sandstone, Productuskalksteen, Schrijfkrijt, Groenzand, etc. etc.) toonen dit reeds voldoende aan. Eene gedetailleerde geologische kaart is in principe wel eene voorstelling van historische gegevens, maar ze is tevens eene voorstelling van petrographische gegevens.

Daar nu in zeer vele gevallen de bodems door verwerking van het onderliggende gesteente zijn ontstaan, is het duidelijk, dat gedetailleerde geologische kaarten wel degelijk den grondslag

¹⁾ Petrographie is de wetenschap, die zich met de beschrijving der gesteenten bezigt houdt.

voor bodemkaarten vormen. Natuurlijk kunnen onder verschillende omstandigheden uit dezelfde gesteenten verschillende bodems ontstaan, zoodat de geologische kaarten zonder meer nog lang geen bodemkaarten zijn. Er kan echter geen principieel bezwaar tegen bestaan om op de geologische kaarten door bijzondere kenteekenen tegelijk de bodems aan te geven. Hoogstens kunnen hiertegen min-belangrijke bezwaren van technischen aard bestaan. Bovendien zal de kaart aan overzichtelijkheid verliezen, maar men mag aan detailkaarten geen al te strenge eischen van overzichtelijkheid stellen.

Zagen we dus, dat eene gedetailleerde geologische kaart den grondslag voor eene bodemkaart vormt, zoo kunnen we zelfs nog verder gaan en zeggen, dat eene bodemkaart — wil zij algemeene beteekenis hebben — in eene gesteentekaart moet wortelen: immers, de bodems zijn op vele plaatsen door verweering van het onderliggende gesteente ontstaan. Aan het vervaardigen van gedetailleerde bodemkaarten dient dan echter of het maken van gedetailleerde geologische kaarten vooraf te gaan, of de bodemopname moet tegelijk met en eventueel door dezelfde personen geschieden als de geologische opname. Indien dit laatste mogelijk is, zullen de kosten eener dubbele opname gespaard worden.

Er kunnen nu inderdaad tegen de gelijktijdige vervaardiging van geologische- en bodemkaarten geen steekhoudende bezwaren ingebracht worden. Zorgt men er slechts voor, dat het personeel der kaartering voldoende onderlegd is, prent men den opnemers maar voldoende in, dat het eerste practische belang der kaartering het verkrijgen van goede bodemkaarten is ¹⁾, zorgt men slechts, dat de jongere krachten, alvorens zij tot geheel zelfstandige opname overgaan, zoolang met de ouderen samenwerken, tot zij voldoende locale geologische en landbouwkundige ervaring hebben verkregen, houdt ten slotte de leider van het geheel zijn

¹⁾ Zoo zal bijv. de opnemer in gebieden, die uit geologisch oogpunt weinig belangwekkend zijn, n.l. in de gebieden der quartaire afzettingen — waar de „bodems” vaak met de „gesteenten” vrijwel identiek zijn — zijne speciale aandacht er aan moeten wijden, in het eentonige complex van kleien, zanden enz. zooveel mogelijk teekening te brengen.

Natuurlijk zouden er nog mooiere resultaten te bereiken zijn, als elk op te nemen terrein tezelfder tijd door eenen specialen geoloog en eenen specialen landbouwkundige, die voortdurend voeling met elkaar hielden, geкартеerd werd, maar ik vrees, dat in dit geval het betere en duurdere de vijand van het goede zou zijn.

personeel voldoende in de hand, dan kan het dubbele doel van geologische kaartteering en bodemopname niet gemist worden,

Wij komen ten laatste nog even terug op de waarde, die geologische detailkaarten voor andere werken en industrieën kunnen hebben. Wij wezen herhaaldelijk op adviezen voor irrigatie- en andere werken, voor bestratings- en bouwmaterial enz. enz. Men zou hiervoor geene geheel Java omvattende detailkaarten behoeven te eischen en zich tevreden kunnen stellen met eenen geologischen inlichtingsdienst, die, waar er adviezen noodig waren, dus volkomen incidenteel, de noodige onderzoekingen zou verrichten. Bestaat er echter eenmaal een geologische dienst op Java, die als taak heeft de detailkaartteering uit te voeren, dan kan natuurlijk in vele gevallen het werk zoo georganiseerd worden, dat men juist daar met de opname begint, waar plaatselijke adviezen noodig zijn.

Terugziende op het voorgaande meenen wij dus te mogen concludeeren, dat zoowel om wetenschappelijke als om practische redenen de instelling van eenen geologischen dienst voor Java wenschelijk en urgent is, ¹⁾ dat de hoofdzakelijke taak van dezen dienst zal zijn het vervaardigen van eene gedetailleerde geologisch-agronomische kaart van Java, en dat hij voorts overal technische adviezen zal moeten geven, waar dit wenschelijk en mogelijk is. ²⁾

De vraag, onder welk departement deze dienst zou moeten ondergebracht worden, is niet moeilijk te beantwoorden. Wij zagen boven, dat het Mijnwezen bij eene gedetailleerde kaartteering van Java geen directe belangen heeft, zoodat van dezen kant nauwelijks tegenspraak te verwachten is, als men den nieuwen dienst onder een ander departement wil plaatsen. Dit klemte des te meer, als men bedenkt, dat de te verrichten detailopname op Java — in volkomen tegenstelling met de onderzoekingen op de Buitenbezittingen — een zeer sterk landbouwkundig accent zou moeten hebben.

Bedenken wij verder, dat aan het Departement van Landbouw

¹⁾ Wil men in den naam van den Dienst zijne belangrijkste taak doen uitkomen, zoo kiese men eenen langeren naam, bijv.: Instituut voor geologische en bodemopname.

²⁾ Wij willen hier niet teveel in detail gaan en bijv. de vraag niet in extenso bespreken, op welke schaal de detailkaarten vervaardigd zouden moeten worden. Persoonlijk meenen wij dat de schaal 1 : 50000 voldoende is, waarbij overwogen zou kunnen worden om daarnaast plaatselijk speciale bodemkaarten op grootere schaal te vervaardigen.

al een instituut bestaat — het Laboratorium voor Agrogeologie en Onderzoek van den Grond — dat reeds een deel van de taak, den nieuwen dienst toegedacht is begonnen uit te voeren, dan is de meest voor de hand liggende conclusie, dat de geologische dienst voor Java bij het Departement van Landbouw moet ondergebracht worden en met het Laboratorium voor Agrogeologie moet samen smelten.¹⁾

Personeel, inrichting en kosten van den nieuwen dienst.

Het schijnt wenschelijk, nader na te gaan, met welk personeel de Geologische Dienst voor Java, wiens taak boven aangegeven werd, zou moeten werken en hoeveel hij volgens ruwe schatting den lande jaarlijks zou kosten.

Er werd in het voorgaande reeds op gewezen, dat tusschen 1910 en 1913 een pennestrijd gevoerd werd over de kwestie, of het Mijnwezen een deel van zijne taak — de geologische verkenning van Nederlandsch-Indië — wel voldoende behartigde. In dezen strijd bleek een diepgaand verschil van meening te bestaan over de vraag, of men in Indië voor exploratiewerkzaamheden van geologisch-mijnbouwkundigen aard geologen dan wel mijningenieurs moest gebruiken. Daar het niet onmogelijk is, dat over de kwestie, wien men het eventueele kaarteeringswerk op Java, dat een sterk agronomisch accent zal hebben, zal moeten opdragen, een analoge

¹⁾ De conclusie, dat een geologisch-agronomische dienst — die als hoofdzakelijke praktische taak zal hebben, den Landbouw voor te lichten — bij het Departement van Landbouw moet ondergebracht worden, lijkt op het eerste gezicht vanzelfsprekend en verdere discussie hierover overbodig. Toch is het te betreuren, dat op deze wijze twee lichamen, de Opsporingsdienst en de Geologisch-Agronomische Opname van Java — welker doeleinden sterk divergeeren, maar welker werkwijzen eenigszins parallel loopen — ver uit elkaar gerukt worden. Speciaal overwegingen van financieelen aard (schepping van 2 laboratoria enz.) doen de vraag opkomen, of het niet mogelijk zoude zijn om de Geologisch-Agronomische Opname van Java bij den Opsporingsdienst te voegen, en dus bij „Gouvernementsbedrijven” onder te brengen. Principieel zou men hierdoor natuurlijk eene geweldige inconsequentie begaan. Maar ook het financieele argument is niet zoo sterk als het in den beginne lijkt. Immers, er is in Buitenzorg reeds een Laboratorium, dat met onbelangrijke wijzigingen ook voor den nieuwen dienst geschikt zal zijn. Wat voorts de bibliotheek betreft, zal men moeten rekenen op eene ruime, wederkerige uitwisseling van boeken, gelijk immers ook tusschen alle belangrijke bibliotheken in Nederland op groote schaal geschiedt. Men zoude voorts kunnen overwegen, de gedetailleerde geologische opname van Java bij den Opsporingsdienst te laten en de Bodemopname onder „Landbouw” te houden. Hiertegen pleit echter zeer sterk het financieele argument, dat in dit geval de dubbele opname veel duurder zal worden, terwijl voorts het feit van gewicht is, dat de Opsporingsdienst — wien toch reeds eene zware taak wacht — bij de detailopname van Java geen direct belang heeft.

strijd zal ontbranden, een strijd n.l. over de vraag, of men hiervoor geologen of mijnningen met geologische neigingen of ten laatste landbouwkundigen met geologische propaedeusis zal moeten gebruiken, is het wenschelijk, even onze aandacht aan de oudere polemiek: mijnningen-geologen te wijden.

Wie toenmaals de ridders van beide kampen, sommigen gezeten op de magere Rossinante van het chauvinisme, bijna allen gehuld in een stevig pantser van vooroordeelen, op elkaar in zag rijden, die moest wel vreezen, dat er in dien strijd doodelijke slagen zouden worden toegebracht. Hoe geruststellend, maar ook: hoe beschamend werkte bij nader toezien het bewustzijn, dat de strijders niet tegen elkaar, maar slechts tegen windmolens vochten. Er werd gestreden over de vraag, wat voor menschen men voor de opsporing van delfstoffen in Nederlandsch-Indië moest gebruiken, en deze strijd werd een gevecht om . . . diploma's.

Men vergat, dat de jonge explorateur, van welke onderwijs-inrichting hij ook komen moge, bij zijne aankomst in Indië zóó velerlei heeft te leeren, dat hij zich zóózeer nieuw oriënteeren moet ten opzichte van zijne omgeving, dat zijne geschiktheid voor het werk in deze landen van zóóveel schijnbare kleinigheden afhangt, dat het er bitter weinig toe doet, of hij in eenig speciaal vak iets minder of iets meer heeft geleerd, mits slechts — en hierop zullen wij nog terugkomen — de basis van zijne kennis gezond zij.

Men beoordeelde categoriëen van menschen naar door hen afgelegde examens, en schiep zoo schijnbare tegenstellingen, die in werkelijkheid slechts sporadisch optreden. Men stelde aan den eenen kant den mijnningengineur, die technisch, economisch en financieel volkomen „bij” was, die volgens sommigen niet voldoende geologisch onderlegd was om zuiver geologisch werk te verrichten en daar ook niets voor voelde, volgens anderen wel voldoende onderlegd was, maar gevaar liep, zijne ingenieurseigenschappen te verliezen, als hij zich teveel in zuiver geologische richting bewoog. Aan den anderen kant stelde men den geoloog als den theoretiseerenden, den in zijne belangstelling tot de geologie beperkten, die tevreden was, als hij de geologische trekken eener delfstofafzetting meende blootgelegd te hebben, en die zelden belangstelling, en nooit inzicht in technische, economische en financieele kwesties had.

In werkelijkheid komen deze tegenstellingen natuurlijk wel voor, maar zijn de overgangen tusschen de uitersten veel en veel talrij-

ker. In werkelijkheid zijn de groote eischen, die aan elk onderzoeker in Indië moeten gesteld worden, niet een bepaalde voorraad aan feitenkennis, maar voor alles practische zin, initiatief en zelfcritiek. Practische zin, opdat hij voldoende belang stelde in de problemen van practischen aard, die hem gesteld worden; initiatief, opdat hij zich uit eigen aandrang inwerke in vraagstukken, die hij ontmoet, ook al heeft hij niet „geleerd” zich met dergelijke problemen in te laten; en zelfcritiek, opdat hij in de eerste plaats voldoende nauwkeurig werke in deze landen, waar directe critiek van anderen uit den aard der zaak zelden voorkomt, en voorts, opdat hij voele, waar hij moet ophouden, zich zelf een oordeel te willen vormen, en waar hij moet beginnen, bij anderen om voorlichting aan te kloppen.

Daarbij komt nog, dat schijnbaar bijkomstige factoren grooten invloed hebben op de geschiktheid van onderzoekers voor werk in de Tropen, waardoor de relatieve waarde van de hoeveelheid positieve kennis nog geringer wordt. Voor menschen, die langen tijd vermoeiende exploraties in eenzame streken moeten doen, zijn een taai gestel en een vroolijk gemoed meer waard dan schatten van vaak moeilijk *mobiliseerbare feitenkennis.

Hoofdzaak blijft echter — en hier kunnen wij direct van den Opspoorder van Delfstoffen op den Geologisch-Agronomischen Opnemer op Java overspringen — een practische geest, initiatief en zelfcritiek.

Wie niet eenigermate practisch is aangelegd, zal in jonge landen als Indië, waar zuivere wetenschap en practijk niet zoo strak gescheiden kunnen worden als in oude, Europeesche cultuurlanden, op den duur zeker als onderzoeker ongeschikt blijken.

Het aankweeken van initiatief en zelfcritiek is het doel van elk wetenschappelijk onderwijs en men zal dan ook van hen, die met de geologische kaarteering op Java belast worden, moeten verlangen, dat zij behoorlijk Hooger Onderwijs genoten hebben, dat zij zelfstandig denken hebben geleerd. Of zij dan het zelfstandige denken geleerd hebben bij het uitwerken van geologisch-mineralogische, van mijnbouwtechnische of landbouwkundige vraagstukken, doet betrekkelijk weinig ter zake.

Naast initiatief en zelfcritiek zal van de opnemers verlangd moeten worden, dat zij eene gezonde propaedeusis in geologisch-mineralogische, physisch-chemische en biologische vakken hebben ge-

had, waarbij voor de biologische vakken de eischen niet te hoog gesteld mogen worden. Wordt daarnaast erop gelet, dat de jonge aspiranten voldoende wetenschappelijke en practische belangstelling hebben, dan zullen er genoegzame waarborgen zijn, dat zij tot goede kaarteerders zullen opgroeien.

Dergelijke menschen kunnen echter a priori zoowel door eene Universiteit als door eene Technische- en Landbouwhoogeschool afgeleverd worden. De beslissing over de vraag, of de tegenwoordige discipelen onzer Landbouwschool te Wageningen — op wier algemeene capaciteiten vaak critiek wordt geoefend — aan de gestelde eischen kunnen voldoen, ligt buiten mijne competentie.

De boven ontwikkelde algemeene minimum-eischen gelden alleen voor hen, die aan eenen — reeds goed georganiseerden — geologisch-agronomischen Dienst toegevoegd worden, waarbij verwacht wordt, dat zij door de reeds aanwezige onderzoekers verder in de gewenschte richting zullen worden geleid.

Bij de eerste organisatie van den dienst, dus bij de keuze van het eerste personeel en den eersten leider, moeten uit den aard der zaak geheel andere overwegingen gelden. Theoretisch zou de eerste leider een bekwaam geoloog en tevens een bekwaam bodemkundige met veel landbouwwerfaring moeten zijn. In werkelijkheid komen echter zulke veelzijdige naturen niet voor, zoodat men genoeg zal moeten nemen met iemand, die slechts gedeeltelijk aan deze eischen voldoet, bijv. met een bekwaam bodemkundige met landbouwwerfaring, mits hij een open oog heeft voor geologische vraagstukken en algemeen geschikt kan worden geacht om eenen nieuwen dienst te organiseeren. Het spreekt echter vanzelf, dat in dit geval de eerste kern van de opnemers uit goed geschoolde veldgeologen, liefst met tropische ervaring, zal moeten bestaan.

Wat de inrichting van den dienst aangaat, zal moeten gerekend worden op eenen leider — zooveel mogelijk bevrijd van administratieve beslommingen — die minstens drie afdeelingen onder zich zou hebben: eene geologisch-bodemkundige, eene bodembacteriologische en eene chemische (chemisch bodem- en irrigatiewateronderzoek, etc.). Voor een deel is het personeel dezer afdeelingen reeds aanwezig of aangevraagd: wij behoeven ons hier dan ook alleen met de geologisch-agronomische afdeeling bezig te houden.

De oppervlakte van Java bedraagt ruw 130000 KM². Rekenen we voor de totale opname 20 jaren, dan zou per jaar ongeveer

7000 KM². gekaarteerd moeten worden. Bij eene gedetailleerde opname zál het gemiddelde maximum, dat per jaar door 1 geoloog in kaart gebracht wordt, zeker niet meer dan 1000 KM², waarschijnlijk echter veel minder bedragen. Men zou dus binnen niet al te langen tijd eenen kern van minstens 7 opnemers moeten vormen. Alnaarmate de dienst zich dan ontwikkelt, zal het personeel uitgebreid moeten worden. In de eerste plaats is het n.l. waarschijnlijk, dat enkele der geologen zich op zeer gewenschte wijze zullen specialiseeren in eene bepaalde — petrographische of palaeontologische — richting, waardoor op den duur de voor het veldwerk beschikbare krachten zullen verminderen. In de tweede plaats zullen reeds spoedig enkele streken van de Buitenbezittingen om incidenteele adviezen vragen. Zoo is het denkbaar, dat de in vele streken van Sumatra opkomende bergcultures spoedig advies zullen wenschen te hebben over de aldaar voorkomende bodems, voor welke adviezen agrogeologische verkenningen in die gebieden gedaan zouden moeten worden. Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat bij de verdere afwerking der spoorwegplannen in Sumatra adviezen zullen gevraagd worden over de landbouwkundige waarde der bodems in de doorsneden gebieden. Verder is het mogelijk, dat Deli reeds spoedig naar eene gedetailleerde opname, evenals Java, zal verlangen, waardoor het eigenlijke Java-personeel binnen niet al te langen tijd enkele krachten permanent zou verliezen. Men mag dan ook wel zeggen, dat het opnemerspersoneel op den duur tot circa 12 zou moeten worden opgevoerd.

Het spreekt vanzelf, dat de kosten van eenen dergelijken geologischen dienst niet gering zullen zijn. Zelfs als wij bedenken, dat in hoofdzaak alleen het opnemerspersoneel nieuw zou zijn, en als wij ruwweg de kosten per geoloog — salaris, reiskosten en pensioen inbegrepen — op f 15000.— per jaar schatten, dan zou toch de dienst, na geheel georganiseerd te zijn, eene jaarlijksche verhooging van uitgaven van circa f 180.000.— eischen. ¹⁾

¹⁾ Onder deze onkosten zouden ook begrepen zijn de hogere onkosten van het centraal laboratorium en verzameling voor meer administratief- en conserveerend personeel.

Stellen wij n.l. het salaris der geologen op f 400.— f 1000.—, dus gemiddeld op f 700.— per maand, de reiskosten (reiskosten in engeren zin, verblijfskosten, koelies en palengelden) op f 500.— per maand, en rekenen wij, dat de opnemers gemiddeld 8 maanden per jaar buiten werken, dan zouden de directe jaarlijksche onkosten f 12400.— bedragen, zoodat per man f 2600.— op de raming zou overblijven voor pensioen en verhoogde centrale onkosten.

Voor minder zal men geenen goed werkenden geologischen dienst kunnen krijgen.

Wij moeten echter in de eerste plaats bedenken, dat deze verhoogde onkosten niet plotseling, maar slechts geleidelijk zouden optreden, en waarschijnlijk in hun volle bedrag eerst na ongeveer 10 jaren bereikt zouden kunnen worden (moeilijkheid, om voldoende personeel te vinden; feit, dat in de eerste jaren de geologen nog niet hun maximum-salaris ontvangen, etc.).

Voorts is het uitermate waarschijnlijk, dat men voor een deel der bodemkaarteering op den financieelen steun van particuliere zijde zou mogen rekenen; met name zou eene gedetailleerde opname in Deli waarschijnlijk eerst ter hand genomen worden, als men zeker was van den financieelen steun der belanghebbenden.

Met dat al zouden echter de jaarlijksche onkosten voor den staat vrij hoog blijven, zoodat het zeker gerechtvaardigd is, eene vergelijking te maken met enkele andere instituten, die daarvoor in aanmerking komen.

Beschouwen wij daarbij in de allereerste plaats den Geologischen Dienst voor Java als een ideëel-wetenschappelijk lichaam, dan blijkt, dat er op de Indische Begrooting wel degelijk posten voor vergelijkbare instituten voorkomen. Zoo vermeldt de Begrooting voor 1916 van het Departement voor Onderwijs en Eeredienst eenen post voor „Kunsten en Wetenschappen, behalve de Natuurwetenschappen” van f 158803.—, die van het Departement van Landbouw eenen post voor „Waarnemingen en Onderzoekingen op Natuurwetenschappelijk Gebied” van f 282243.—. Daarbij moet opgemerkt worden, dat deze posten in den loop der jaren aanmerkelijk toegenomen zijn. Zoo was in 1908 voor „Kunsten en Wetenschappen, behalve de Natuurwetenschappen” slechts f 117546.— uitgetrokken. In 8 jaren tijds werden dus deze uitgaven met circa 33% verhoogd. Voor de „Waarnemingen en Onderzoekingen op Natuurwetenschappelijk Gebied” is het moeilijker, deze verhooging onder cijfers te brengen. omdat in de laatste jaren de vorm der begrooting van het Departement van Landbouw eenigszins gewijzigd is; in elk geval mag echter geconstateerd worden, dat hier de verhooging nog veel belangrijker is. Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat in normale tijden de uitgaven voor wetenschappelijke onderzoekingen in de toekomst niet verder zouden groeien. Mocht dus uitsluitend uit wetenschappelijke

overwegingen tot de oprichting van een Geologisch-Bodemkundig Instituut besloten worden, en mochten over tien jaren de onkosten hieruit voortvloeiende circa f 180000.— jaarlijks bedragen, dan kan geconstateerd worden, dat deze post geen al te onbescheiden plaats zou innemen tusschen de overige uitgaven voor wetenschappelijke onderzoekingen.

Wij zagen echter, dat de nieuwe dienst naast wetenschappelijke beteekenis een groot practisch belang zou hebben, al is het ten eenemale onmogelijk, de grootte van dit practisch belang onder cijfers te brengen. Dit is echter met andere gouvernementsinstituten — aan welker practisch belang niemand twijfelt — evenzeer het geval. Wie zal bijv. — afgezien van alle overwegingen van defensie — twijfelen aan het practische nut van den topographischen of hydrographischen dienst, al is de waarde van goede land- en zeekaarten niet direct onder cijfers te brengen, al kan men niet zeggen, in welke verhouding het nut der jaarlijks gereedkomende kaarten staat tot de belangrijke kosten van deze diensten, die over 1916 op resp. f 1.215.203.— en f 831.280.— geraamd waren? Of: wie betwijfelt het practische nut van het Observatorium voor magnetische en meteorologische waarnemingen of van de verschillende laboratoria, die den landbouw en de veeteelt voorlichten? En toch kan ook van deze lichamen het nut niet onder cijfers gebracht worden.

Wij meenen dan ook, dat zoowel wetenschappelijke als practische overwegingen het uitgeven van de niet onbelangrijke sommen, die aan het instellen van eenen Geologisch-Bodemkundigen Dienst voor Java verbonden zijn, zouden rechtvaardigen.

Wij zijn aan het einde onzer beschouwingen gekomen en zullen de verkregen resultaten nog eens kort samenvatten.

- 1). Men bezit op het oogenblik een globaal geologisch overzicht van de geologie van Java en van belangrijke gebieden op de Buitenbezittingen.
- 2). Voor de Buitenbezittingen moet de verdere geologische verkenning aan het Mijneigen overgelaten worden. Van eene gedetailleerde opname der Buitenbezittingen mag — afgezien van zeer speciale gebieden — in de eerste 20 jaren geen sprake zijn.
- 3). Op Java is de studie der geologie sedert meer dan 20 jaren verwaarloosd. Het wetenschappelijk belang en de cultuurtoe-

stand van Java eischen echter, dat eindelijk het gedetailleerde geologische onderzoek van dit eiland ter hand wordt genomen. Eene gedetailleerde geologische kaart van Java zal tevens den grondslag van eene bodemkaart vormen, aan welke groote behoefte bestaat. Het vervaardigen van de geologische kaart en de bodemkaart kan tegelijkertijd geschieden.

4). Het vervaardigen van eene dergelijke kaart zal op den duur eene jaarlijksche uitgave van circa *f* 180000.— met zich medebrengen. Zoowel overwegingen van wetenschappelijken als van practischen aard rechtvaardigen het doen van deze uitgaven.

5). Het is wenschelijk om voor de geologisch-bodemkundige opname van Java eenen afzonderlijken dienst te stichten, dezen met het Laboratorium voor Agrogeologie te doen versmelten en bij het Departement van Landbouw onder te brengen. De werkzaamheden van dezen dienst zullen zich geleidelijk — alnaarmate daaraan behoefte bestaat — ook tot enkele deelen der Buitenbezittingen kunnen uitstrekken, waarbij er ten strengste voor gewaakt zal moeten worden, dat er niet „gegrasduind” wordt op het onderzoeksgebied van het Mijnwezen.

Buitenzorg, 2 Januari 1917.

L. Rutten.

Een Indische Middelbare School.

Als ik in het onderstaande het bestaansrecht en de noodzakelijkheid van een Indische Middelbare School ga bepleiten, een school, die naast de tegenwoordige, zoo goed als geheel op Nederlandsche leest geschoeide, Hoogere Burgerschool zal staan, dan zal het vooreerst noodig blijken om het een en ander in 't midden te brengen naar aanleiding van het betoog van mijn collega Westerveld, opgenomen in het December-nummer van dit tijdschrift.

De heer Westerveld immers is de onvermoeide strijder tegen de „vernederlandsching van het Inlandsche onderwijs” in het algemeen en, in genoemd artikel, van een Hollandsch-Inlandsche H.B.S. in het bijzonder. Mondeling en schriftelijk maakt hij propaganda voor zijn beginselen met de activiteit die hem eigen is. Ernstig onderwijsman als de heer W. is, verdienen zijn argumenten een ernstig onderzoek; mijnerzijds zal dit onderzoek tevens vaak een bestrijding zijn, waardoor ik een weg hoop te banen naar het positieve deel van mijn betoog, hierboven genoemd.

Ik wil vooropstellen, dat ik het in beginsel met den heer W. eens ben, eens moet zijn. Want wie, die maar even ernstig nadenkt, zal niet de redelijkheid er van inzien, dat een volk van millioenen, waarvan groote deelen een eigen, nog niet verstorven, beschaving hebben, de krachten zal toonen te hebben, om zich in eigen taal geestelijk te bewegen. En zoo het gezond verstand ons dit niet leert, dan leert de geschiedenis het ons. Staatkundige of cultureele overheersching, of beide tegelijk, hebben niet dan tijdelijk en zeer gedeeltelijk een taal *van een levend en goed aangelegd volk* kunnen verdringen. Ik wijs hier op de meest nabij liggende voorbeelden: Rusland en Japan. Er is een tijd geweest dat de Duitse beschaving, en daarop de Fransche, in Rusland oppermachtig was onder de zeer weinige intellectueelen, die Rusland onder zijn millioenen

telde. Wetenschap, techniek, kunst, waren geheel of gedeeltelijk vreemd aan het nationaal-Russische. Tot diep in de achttiende eeuw bleek de Russische taal niet geschikt om de van elders verkregen beschavingsaanwinst in eigen kleet te hullen — totdat die cultuur voldoende doorgesijpeld was, bezit geworden van de geestelijke leiders des volks; en in het begin der negentiende eeuw is het Russisch een lenige, rijke taal, de taal van een letterkunde, die wereldroem zal verwerven. Zoo zal het ook gaan met Japan, dat bezig is zich te emancipeeren van het Engelsch. Zoo zal het ook gebeuren met de meest ontwikkelde talen van onzen archipel. Wie vertrouwen heeft in de toekomst van de Oost-Indische bevolkingsgroepen, die zal ook niet gelooven aan de mogelijkheid dat hun taal zal verdwijnen of voortdurend een ondergeschikte plaats blijven innemen. Maar zulk een zal ook niet op kunstmatige wijze die toekomst verhaasten, zal niet de bronnen gaan dempen, waaruit een volk voor zich zelf en dus ook voor zijn taal een hogere beschaving moet putten. En hier raak ik het voorname punt van verschil tusschen mij, en den heer Westerveld en wie het met hem eens zijn.

Volgens mijn collega kunnen de Javanen, de Soendaneezen enz. niet wachten, geen dag en geen nacht, op de scholen, lagere, middelbare, hogere, die hun in eigen taal dat zullen geven, wat zij van de eigen en vreemde beschaving dienen te weten, te bezitten. De Javanen denationaliseeren, meent hij, de intellectueelen vervreemden van de groote massa des volks, de waarlijk zeer jammerlijke resultaten van de studie aan Nederlandsche hoogeschoolen van Inlandsche jongelieden wijt hij hieraan alleen, dat deze jonge mannen ver van huis een voor hen moeilijk onderwijs volgen. Zoo wordt dan de nationale ontwikkeling gestremd. Het is slechts politieke overweging, zegt de heer W. (bladz. 241 van genoemd artikel) „dat aan een streven om de Inheemsche talen geschikt te maken tot voertaal van het onderwijs nooit ernstig is gedacht. De Nederlanders hebben het niet gewild; zij hebben terecht begrepen, dat de intellectueele onafhankelijkheid de voorlooper zal worden van de politieke.”

Het zij mij vergund om, vóór op de verdere bewijsvoering van den heer W. in te gaan, het laatst aangehaalde argument te bespreken. Op gevaar af van met de geweldige scheldwoorden dezer eeuw: reactionair en conservatief, bestempeld te worden,

wil ik verklaren, dat een staatkundige onafhankelijkheid, zoo snel als de heer Westerveld dit wenscht voor ons Indië, een ramp voor dit land zou zijn, en misschien ligt er in een schuilhoek van zijn gemoed nog wel een greintje twijfel aan zijn in het openbaar verkondigd geloof. Zal Indië een vrij en gelukkig land moeten worden, dan zal het moeten kunnen beschikken over tal van mannen en vrouwen, edel van gezindheid, rijk aan kennis, rijk aan die ervaring vooral, die noodig is voor het goed beheeren van een grooten staat. De Hollandsche overheersching is stellig niet volmaakt, maar laten de goedgezinden onder ons, en die zijn toch werkelijk niet gering in aantal, niet haast-je rep-je een bevrijding bewerkstelligen die dezen landen niet veel grooter geluk zou brengen dan nu de Zuid-Amerikaansche republieken bezitten. Maar zou het werkelijk zoo sluw bedacht zijn van de Nederlandsche regeering, om een deel der Indische bevolking, dat tot meewerking aan de beschavingstaak geroepen is, het Nederlandsch te leeren? Moet die regeering niet beducht zijn, dat die Nederlandsch sprekende, schrijvende, lezende Inlanders haar overheerschersgeheimen te weten zullen komen? Zullen die in het Nederlandsch onderwezen Javanen, Sumatranen enz. hun eigen taal zoo vergeten zijn, dat zij hun landgenooten niet meer geestelijk kunnen bereiken? Het heeft er niets van! Wie zijn het die de bevrijding prediken, die de fouten van het Nederlandsch gouvernement op de meest duidelijke wijze aan het licht brengen of feller belichten? Het zijn Inlanders, die het Nederlandsch uitnemend kennen, die door gesprekken met Hollanders, door lezing van kranten, tijdschriften, boeken in het Nederlandsch, gedeeltelijk ook door hun verblijf in Nederland hun kennis van algemeene staatkunde en koloniaal beheer, van Europeesche cultuur verkregen hebben. Zoo ook m.m. in Britsch-Indië. Wanneer werkelijk alleen het instinct, of listige bezonnenheid van den overheerscher de leiding zou geven in het al of niet laten aanleeren van de Nederlandsche taal, dan ware het toch veel slimmer geweest om het Nederlandsch een soort dieventaal te laten voor de overheerschende geweldenaren, hoogstens toegankelijk voor den diefjesmaat?

De Inlanders zien het in, zoo goed als allen, die thans leiders zijn of willen worden; Inlanders van alle gezindheden. Ik wijs hier op het resultaat van een vergadering gehouden te Semarang op 2 April 1916 naar aanleiding van vragen, gesteld door het

bestuur van het Koloniaal Onderwijscongres. Op die vergadering waren aanwezig o.a. de regent van Semarang, de Patih van Demak, het lid van den Semarangschen gemeenteraad Rn. Ng. Sosrokadi-koesoemo, de ondercollecteur van Kendal, de Inlandsche onderwijzers Brotosoemarjo, Mangoenkoesoemo, Hardjosoesastro, de architect B. O. W. Atmodirono, de Adj. Insp. v/h. Inl. Onderwijs Kamil en twee opzichters B. O. W. Op de vraag: welke plaats behooren bij het onderwijs in te nemen eensdeels de Inheemsche talen (ook het Chineesch en Arabisch), anderdeels het Nederlandsch? werd geantwoord dat het bestaande sterke verlangen om zich op de hoogte te stellen van Westersche kundigheden en wetenschappen het beste kan bevredigd worden langs den weg van een Europeesche taal, i.c. het Nederlandsch. „De gestudeerde Inlanders zullen het best in staat zijn om gaandeweg hun eigen taal te hervormen in overeenstemming met de eischen van techniek en wetenschappen en van de zich wijzigende opvattingen over sociale verhoudingen”. Ook wijst men op die vergadering op het stoffelijke voordeel dat de kennis van het Nederlandsch zal brengen — hetgeen toch wel mag. Ook deze vergadering sprak uit, dat een taal door twintig millioen menschen gesproken niet bevreesd behoeft te zijn voor vernietiging.

De nationalist Tjipto en Soewardi, die men niet behoeft te verdenken van overdreven Nederlandersliefde, eischen de kennis van Nederlandsch op voor hun landgenooten. Tjipto zelf tot het absurde toe. De heer Soewardi, meer bezonnen en practischer dan zijn geestverwant, heeft in een uitnemende redevoering op het Koloniaal Onderwijscongres te den Haag duidelijker en, doordat hij Javaan en Soewardi is, overtuigender dan ik het zou kunnen, uiteengezet waarom voorshands grondige kennis van het Nederlandsch voor den Inlander van niet licht te onderschatten belang is. En in het laatste nummer van *De School*, orgaan van het N. I. O. G., staat een verslag van een conferentie gehouden door afgevaardigden van de besturen van het N. I. O. G. en den bond van Inlandsche onderwijzers. De heeren van dien bond waren er niet van te overtuigen, dat het Nederlandsch als voertaal op de Hollandsch-Inlandsche scholen moet afgeschaft worden, ondanks de woorden van den welbespraakten voorzitter van het N. I. O. G.

Dat vrij algemeene oordeel van de het best onderwezen Javanen is een groote moeilijkheid voor de voorstanders van de Inlandsche

taal — voertaal bij het onderwijs. Men zij toch op zijn hoede om al die mannen baantjesjagers te noemen of verblind voor de ware belangen huns volks, of misleid door de slangenlist der overheerschers. Men verblijde zich liever over zulk een duidelijke uitspraak van een volk, dat gemeenlijk niet grif in het openbaren van zijn meening is. En vooral mogen op hun hoede zijn om een algemeen uitgesproken meening van Javanen aldus te beoordeelen, dezulken die de Javanen al zoo goed als rijp achten om hun eigen zaken te behartigen.

Ongetwijfeld zal er een tijd komen, dat de Inlandsche talen, ik laat daar welke, of hoevele, ten volle zullen voldoen aan de eischen der door de Inlanders gewenschte beschaving — alle Inlanders, die zich over de taalkwestie uiten, wachten dien tijd rustig, zonder vrees voor de mogelijkheid van het tegendeel, af — maar het lijkt mij niet te verantwoorden om in dit stadium van ontwikkeling dezer koloniën een gewelddadige en algeheele stremming van de tegenwoordige strooming te bevorderen.

Nu zal mijn collega wijzen op zijn practische voorstellen, waarvan de aanname eenerzijds het nationale der Indische bevolking zal moeten bewaren en versterken, anderzijds het goede van het uitheemsche via de inheemsche taal aan de bevolking brengen.

De Heer W. wil 10 leerboeken laten vertalen, 20 een zoo snel mogelijke opleiding van onderwijzend personeel ook voor de Inlandsche H. B. S. Begin daar onmiddellijk mee, zoo zegt hij, en 1 Juli 1922 kan de Indische H. B. S. met leerkrachten en leermiddelen volledig uitgerust zijn. Zoo staat er te lezen op bladz. 245.

Ik moet bekennen, het vertrouwen van den heer Westerveld in een mogelijke verwerkelijking van zijn denkbeelden is verbluffend; een sprekend voorbeeld hoezeer de wensch de vader der gedachte kan zijn.

Wie stelt mijn collega zich voor dat de vertalers der leerboeken voor middelbaar onderwijs zullen zijn? Moet een vertaler niet *in de eerste plaats* volkomen op de hoogte zijn van het onderwerp, dat in het te vertalen boek behandeld wordt? Waar zijn de Inlandsche wiskundigen, geschiedkundigen, natuur- en scheikundigen, literatoren enz. enz., die de leerboeken zullen vertalen? Moeten die niet eerst gekweekt worden *met Nederlandsch als voertaal*? Wie vertalen ten onzent leerboeken? Mannen van lange ervaring in het vak-in-kwestie, die de eigen taal en die van het te

vertalen boek duchtig kennen. Ieder die wel eens wat heeft moeten vertalen waarbij het op juiste weergave bijzonder aankwam, weet, welke moeilijkheden dit werk meebrengt. Maar toch meent de heer Westerveld, dat in een tijdperk van vijf jaren dit geweldige werk door een paar doctoren in de Inlandsche letteren en een stuk of wat onafgestudeerde Javaansche studenten te volbrengen zal zijn.

Maar laat ons aannemen, dat het werk gelukt en na vijf jaren — ik wil deze periode gerust dubbel nemen en nog eens dubbel! — een stel Javaansche, Soedaneesche en Maleische leerboeken voor middelbaar onderwijs gereed zijn benevens een leerlingenbibliotheek, toch stellig wel noodig, dan komen we nu tot de leerkrachten. Het optimisme van den heer W. doet hem meenen, dat men ook hier op den 1en Juli 1922 klaar kan zijn.

De heer Westerveld vindt ons Hollanders te degelijk, wij stellen te hooge eischen voor Indië. 't Kan best wat minder, het betere mag niet de vijand van het goede zijn. Het spreekwoord is juist, maar het onvoldoende is stellig ook vijand van het goede, en de wijze waarop de Heer Westerveld een leeraarspersoneel wil uit den grond stampen zou het peil van het onderwijs achteruit brengen, en *dat mag niet*; wijziging, vereenvoudiging, wegname van het overvloedige, aanbrengen van het noode gemiste is uitnemend, *maar verlaging van peil moet verhoed worden*. De heer W. wenscht een instituut tot opleiding van leeraren aan de a.s. Inlandsche H.B.S. De propaedeusis: drie jaren H.B.S. of eindexamen Technische school. De studie zou duren 4 jaren + 1 jaar in Nederland. De leiding zou komen aan een personeel van 20 aanvankelijk uit Holland op te roepen leerkrachten. Maar in welke taal zullen die leeraren les geven; de pupillen moeten immers les geven met de landstaal als voertaal? En waar zijn de leerboeken voor deze school? Of moeten de leerlingen, na in de Hollandsche taal les ontvangen te hebben, die onmiddellijk door de landstaal vervangen wanneer ze hun leeraarsfunctie aanvaarden?

Het behoeft niet zoo overdreven degelijk, meent collega Westerveld. Zie de officieren, die leeraren zijn geworden, welk een uitstekende leerkrachten zijn hier bij. In zijn ijver vergeet hij echter 1^e dat het overgrootste deel van de officier-leeraren artilleristen en genisten zijn, die slechts na een rangschikkingsonderzoek, vooral op *wiskunde betrekking hebbende*, tot die wapens worden

toegelaten; 2e dat vele dier officieren eerst na langeren militairen diensttijd bij het onderwijs gaan; 3e dat vele dier officieren hun kennis aanvullen door het doen van middelbare examens, of anderszins; 4e dat van de aan die officieren toekomende bevoegdheden bijna uitsluitend gebruik wordt gemaakt van de wiskundige; 5e dat alle officieren een vooropvoeding van een H. B. S. V of daarmee gelijkstaand onderwijs genoten hebben.

En hoe moet het gaan met de leeraren in de overige vakken? Moet het opleidingsinstituut tevens een soort Indische Hoogeschool zijn? En hoe stelt de heer Westerveld zich het stel leeraren voor, jongens van 22 - 23 jaar met een mondjesmaat kennis, zonder eenige paedagogische scholing, die les moeten geven in een taal, die niet de voertaal was van het genoten onderwijs?

Welk een achteruitgang! Welk een daling van het peil! Welk minderwaardig onderwijs zou de Inlandsche jeugd hier te wachten staan

Van dergelijke halfwassen scholen zou de Indische maatschappij slechts schade ondervinden.

Doch daarin heeft de heer Westerveld gelijk — de toestand zooals die thans is deugt niet. De op Nederlandsche wijze georganiseerde H. B. S. van thans is ongeschikt gebleken om een groot aantal Javanen voor te bereiden tot hoogere studie.

Vier à vijf Inlanders slagen er jaarlijks voor het eindexamen H. B. S. Niet alleen dat ze les ontvangen in een taal die niet hun moedertaal is, maar ze moeten onmiddellijk beginnen met het aanleeren van twee vreemde talen, terwijl de Nederlandsche H. B. S.'er slechts met één vreemde taal begint. Meestal is de school de eenige plaats waar zij hun Nederlandschen woordenschat kunnen vergrooten; elk nieuw vak brengt zijn nieuwe woorden en termen mee. Al de hulp die het Hollandsche kind van zijn dagelijksche omgeving, menschen en dingen, krijgt, mist de Inlandsche leerling. Het wezen van het hem onderwezene blijft hem grootendeels vreemd. Na schooltijd komt hij in een andere wereld terug. Hij leest boeken, welker literaire waarde buiten zijn geestesfeer ligt. De beschaving van zijn eigen volk, het cultiveeren van zijn taal in goede gesprekken — hij leert 't niet. De H. B. S. van thans met zijn ook voor Hollandsche kinderen overladen programma, is hem te moeilijk, te vreemd. De toegang tot het schier eenige instituut, dat

hem den weg tot hoogere studie zal banen, wordt hem ook al bemoeilijkt. De 1e Europ. L. School zet de deur slechts op een kier voor den inlandschen leerling; is hij er eenmaal, dan bemoeilijkt het voor den Inlander zoo lastige Fransch zijn kansen. Zoo is de weg voor den Inlander naar het Hooger Onderwijs moeilijk te bereiken en, zoo al bereikt, nog moeilijker tot het einde toe te vervolgen.

*) Er moet een school komen, die toegankelijk zal zijn voor de leerlingen der Hollandsch-Inlandsche Scholen, der Hollandsch-Chineesche Scholen, van alle Europeesche Lagere scholen; een *Indische Middelbare School*. Deze school moet toegang verschaffen tot het Nederlandsche Hooger Onderwijs in al zijn geledingen en zoo ingericht zijn, dat zij, voldoende voorbereidend voor dit Hooger Onderwijs, tevens de eischen der Indische samenleving niet vergeet, en den Indischen leerling leert wat voor hem van belang en belangwekkend kan zijn.

Zulk een School heeft de Commissie van Advies inzake aanpassend middelbaar (vorbereidend hooger) onderwijs getracht te ontwerpen.

Evenals de heer Westerveld zal ik den inhoud van het verslag dier Commissie niet in extenso weergeven; ik moet vooronderstellen, dat zij wien dit onderwerp belang inboezemt, het verslag kennen door de bladen.

Als ik hier nu een schets ontwerp voor een Indische Middelbare School, zooals ik mij die denk, zal deze in zeer veel opzichten afwijken van wat de Commissie zich van een I. M. S. heeft voorgesteld — hetgeen niet wegneemt, dat ik veel waardeer in den arbeid dier Commissie, wier taak zeer, zeer moeilijk was. Het wordt wel eens uit het oog verloren, dat in dezen tijd van kentering in de Indische samenleving het onderwijs noodzakelijk een afspiegeling moet zijn dier zich bijna dagelijks veranderende maatschappij. Een onderwijsorganisatie kan zeker leiding geven aan de beschaving van een land, maar moet zich ook in vele opzichten aanpassen aan de aanwezige toestanden. Daarom geloof ik, dat zoowel de heer Westerveld als de heer van Dijck te star systematisch zijn in hun onderwijswensen. Er zijn hier nu eenmaal verschillende

*) Ik schreef hierover reeds in het vakblad der leeraren; het bovenstaande is aanvulling en wijziging van het daar geschrevene.

bevolkingsgroepen, elk in hun eigen stadium van ontwikkeling; aan al dier wenschen en behoeften geheel te voldoen is niet wel mogelijk, maar een ruime kans moet hun zeker gegeven worden. Afgezien van de hoogere vakscholen, is de H.B.S. op 't oogeblik de eenige onderwijsinrichting, die den weg tot vooruitkomen baant. Hierboven gaf ik al aan, dat die school kwantitatief noch kwalitatief voldoet aan de behoeften van het Indische kind. De H.B.S. heeft stellig, ondanks hare gebreken, uitnemend werk gedaan en is van heilzamen invloed geweest voor Indië, maar voor de sommen, die het Middelbaar Onderwijs jaarlijks kost, had betere waar kunnen verkregen worden. Laat mij hier direct zeggen, dat de Hoogere Burgerschool m.i. moet blijven bestaan. De vlottende Europeesche bevolking hier heeft er recht op dat, al speelt men haar klein aantal uit tegen de millioenen der stabiele bevolking, zij hier de scholen vinde, die aansluiten bij de moederlandsche. Dit behoeft zeker wel geen uitvoerige commentaar.

De eischen die ik aan de I. M. S. stel zijn de volgende:

1e. voor de toelating wordt geen kennis van het Fransch geëischt. Men vrage alleen kennis van het Nederlandsch, het rekenen, geschiedenis en aardrijkskunde.

Dat het Fransch voor het Indische kind een struikelblok is, weet een ieder, die wat met onderwijs te maken heeft, en ook weet men, dat Fransch in de Indische samenleving geen rol van overwegend belang speelt. Ook bij het Hooger Onderwijs is het Fransch de minst gebruikte van de talen; in groote cultuurlanden als Engeland en Amerika is kennis van het Fransch lang niet algemeen. Het zou daarom dwaas en schadelijk zijn om uit traditie Fransch als verplicht leervak op de lagere school te handhaven. Het verspert velen den weg naar verder en ontnemt tijd aan andere vakken, die zooveel noodiger zijn.

De kennis van het Nederlandsch zij ongeveer gelijk aan die welke men eischt voor de middelbare technische scholen; zoo ook die voor de andere vakken.

2e. De School moet vijfjarig zijn.

Terecht zegt de C. v. A., dat er meer behoefte bestaat aan werkers dan aan studeerenden. Jammer alleen, dat de Commissie zelve een zesjarigen cursus voorstelt. Hieronder zal blijken dat het programma beknopt genoeg kan zijn, om den cursus niet langer dan vijf jaar te doen worden,

3e. een goed denkbeeld der C. v. A. is, de I. M. S. na het derde studiejaar te splitsen in twee afdeelingen, in beginsel dus zooals het op de gymnasia is. De doorvoering van dit beginsel vergemakkelijkt de beroepskeuze naar den aanleg, want de splitsing deelt de hoogste studiejaren in een afdeeling die voorbereidt voor de letterkundig-juridische studie, en in een voor a.s. studenten in de technische wetenschappen, wis- en natuurkunde, medicijnen enz.

In twee punten wijk ik hier af van de Commissie.

De Commissie heeft voor den onderbouw harer I. M. S., d. w. z. voor de drie eerste klassen, willen gebruik maken van de bestaande, maar dan te reorganiseeren, Muloscholen. Het moet, dunkt mij, nuttigheidszin meer dan onderwijsbelang geweest zijn, waardoor de Commissie hiertoe gekomen is. Om de mogelijkheid van dit stelsel te bewijzen wijst de Commissie op den schooltoestand te ter Neuzen. Nu is Neuzen zeker een heel aardig stadje, maar ik twijfel toch of het in onderwijszaken wel het voorbeeld mag zijn voor een nieuw te organiseeren school in onzen archipel. Het Neuzensche stelsel is een nieuwigheid, een Zeeuwsche nieuwigheid, maar gesteld, dat deze slaagt, zegt dit dan voor Indië genoeg?

De Indische muloschool heeft een zeer bepaalde taak: zij geeft eindonderwijs aan hen die door aanleg, neiging, stand of om welke andere reden dan ook, geen ander onderwijs noodig hebben dan een degelijke uitbreiding van wat op de lagere school onderwezen wordt, vermeerderd met datgene wat noodig is voor het goed vervullen van subalterne betrekkingen in particulieren of staatsdienst — of, voorbereidend onderwijs voor de hogere vakscholen hier te lande. Men leze hierover het voortreffelijke referaat van den Mulo-onderwijzer den Hollander, afgedrukt in de praeadviezen van het Koloniaal Onderwijscongres. De Muloschool, goede, nuttige school als zij in vele opzichten reeds is, zou uit zuinigheid verwrongen worden, haar type van afgerondheid verliezen; wij zouden een noodig gebleken school verliezen en een nieuwe inrichting van onderwijs bederven. Als onderbouw van een I. M. S. zou de Muloschool te veel geven; met allerlei vakken, die eerst bij M. O. tot hun recht komen, zou een aanvang gemaakt moeten worden in den onderbouw, waardoor daar de kennis dier vakken slechts fragmentarisch zou moeten blijven.

Neen, de Muloschool blijve haar afzonderlijke, goedé plaats in ons onderwijswezen behouden.

4e. Aan het Nederlandsch moet op het programma der I. M. S. een bevoorrechte plaats worden gegeven.

Moet de Inlander, die voortgezet onderwijs zal genieten, Nederlandsch leeren, dan moet hij het goed leeren; is die kennis onvoldoende, dan is zij eerder een rem dan een motor bij zijn verdere studie. Wanneer dus op de I. M. S. meer uren aan Nederlandsch besteed worden dan aan eenig ander vak, dan kan dit den anderen vakken slechts ten goede komen. Nu wordt er vaak geklaagd dat de leerlingen bijv. den tekst der sommen of van hun leerboek niet verstaan. De leeraar in het Nederlandsch aan de I. M. S. kan dan aan die bezwaren tegemoetkomen. Er kan meer tijd besteed worden aan lezen, aan het voeren van gesprekken, aan voordragen enz.

5e. Het Fransch wordt op de I. M. S. niet onderwezen. Zie hierboven.

6e. Het Duitsch wordt slechts onderwezen met dit doel, dat de leerlingen na afloop der school een Duitsch boek kunnen begrijpen.

Het Duitsch baart den Indischen leerling veel moeite. Correct gebruik in spreken en schrijven — daartoe brengt hij het nooit. Het zal voor hem voldoende zijn, als hij van Duitsche leerboeken zal kunnen profiteeren en van het beste der Duitsche letterkunde genieten. Dat het leeren lezen van Duitsch niet veel tijd kost, bewijst de Stovia welker leerlingen een minimaal aantal lessen in die taal krijgen, terwijl toch blijkt dat ze Duitsche leerboeken kunnen gebruiken.

7e. Aan het Engelsch wordt bizondere zorg besteed.

Deze taal heeft voor onzen Archipel groote beteekenis. Britsch-Indië, de Maleische staten, Australië liggen in de nabijheid. Het verkeer met Amerika neemt gedurig toe. In den handel neemt het Engelsch een voorname plaats in. De taal is voor den Indiër gemakkelijker aan te leeren dan een andere Europeesche taal. Een regeling van het onderwijs in de vreemde talen, als hierboven voorgesteld, heeft dit voordeel, dat althans één taal, i. c. het Engelsch, degelijk onderwezen kan worden.

8e. Aan het onderwijs in de landstaal wordt een ruime plaats ingeruimd.

Ik stel mij voor, dat aanvankelijk elk voornaam deel van deze landen zijn eigen I. M. S. krijgt. In dit veeltalige land is het op het oogenblik nog niet uit te maken of een enkele taal, en zoo ja, welke, de leidende taal zal worden. Nu lijkt het mij voorshands voldoende om de drie meest ontwikkelde talen van den Archipel, het Javaansch, het Soendaneesch en het Maleisch, een rol te laten spelen op de I. M. S. in hun gebied. Ik denk aan een I. M. S. te Semarang, (of Djokja), Bandoeng, Padang, (of Fort de Kock). Zoo doet men immers ook op de kweek- en opleidingsscholen in de verschillende streken van onze Koloniën. Dit onderwijs moet begonnen worden in de eerste klasse en althans voor de letterkundige afdeeling doorgezet tot het einde toe.

Is dit onderwijs in goede handen, dan mag men verwachten dat de studie dier inheemsche talen van groot voordeel voor de toekomst zal zijn. De Inlandsche leerlingen zullen, zoo noodig, weer leeren eerbied te krijgen voor hun moedertaal. Het onderwijs zal een voorbereiding worden voor een veelvuldiger wetenschappelijke beoefening dier talen. Zoo zullen wij bouwen aan de wel door allen gewenschte toekomst: de vorming van een volk dat in eigen taal zich zelf zal kunnen regeeren.

Nu zegge men niet: aan het Nederlandsch worden zooveel uren meer besteed dan aan de landstaal; aan de landstaal wordt maar een uiterst gering percentage van het geheele aantal lessen besteed — want dan vergeet men dat de Inlandsche leerling in eigen kring zijn taal spreekt, dat het zijn *moedertaal* is en dat het onderwijs op school in die taal slechts dient ter cultiveering dier taal.

De Commissie van advies beveelt het Maleisch aan als leervak op de I. M. S., ook in streken, waar dit niet de eigenlijke landstaal is. Dit lijkt mij niet aanbevelenswaardig, omdat Maleisch hoe langer hoe minder de omgangstaal zal zijn tusschen ontwikkelde Inlanders en op Java weinig cultuur-historische beteekenis heeft. De kennis op de Hollandsch-Inlandsche School van die taal opgedaan kan voldoende geacht worden voor het gebruik dat de Inlander later van die taal zal moeten maken.

9e. Aan het onderricht in de Indische beschavingsgeschiedenis wordt veel aandacht besteed.

Dit kan een leerzaam en belangwekkend vak van onderwijs worden. Welk een rijkdom van onderwerpen biedt zich hier den leeraar aan!

Waar hij nu tot Javanen en Chineezzen moet spreken van Diogenes en Pisistratus en Aristoteles en de Romeinsche consuls, zal hij dan de belangstelling kunnen opwekken of verlevendigen door te vertellen van het animisme, van het Hindoeïsme, van de verspreiding van den Islam in onzen archipel.

Toen ik tijdens mijn verlof in Dresden een school bezocht en een les in de geschiedenis bijwoonde, hoorde ik den leeraar de leerlingen herhaaldelijk herinneren aan bezoeken met hen aan kerken, musea, oude steden gebracht. Hoeveel beter, moest ik denken, zouden wij onzen Indischen leerlingen de belangrijkheid en schoonheid van de geschiedenis huns lands kunnen doen beseffen, als wij met hen de gedenkteekenen dier historie met eigen oogen gingen aanschouwen. Hoe nuttig zou niet een schoolreis zijn naar de Boroboedoer, naar het Diëngplateau. Nu zijn wij gebonden door die verwenschte eindexamen-eischen en moeten uitvoerig zijn over het voor hen niet belangrijke, en woekeren met den tijd waar het betreft datgene wat hun volle belangstelling kan hebben. Wij verpoozen hen met Beiersche en Oostenrijksche successieoorlogen, terwijl Boeddha en Mohammed slechts terloops in de eerste klasse genoemd worden!

Op de I. M. S. zullen vakken als aardrijkskunde, geschiedenis, staatswetenschappen onderwezen kunnen worden zooals het behoort op een school, welker leerlingen later in een Indische samenleving hun werk zullen hebben te verrichten.

10e. Men were van het programma eener I. M. S. het Latijn.

Het is mij niet recht duidelijk, hoe nog de helft der Commissie van Advies aan den klassieke taal-eisch voor de door haar ontworpen School heeft vastgehouden. Of moet dit feit hieruit verklaard worden dat vele leden dier Commissie het Indische kind weinig kennen, althans niet als leerling eener middelbare school? Hij die weet, hoe de Javaansche en Chineesche leerling in het bijzonder, het Indische kind in het algemeen moeite heeft met het Nederlandsch, hoe moeilijk het hem valt om *met vrucht* kennis te nemen van de grondslagen der Europeesche cultuur, staat billijk verbaasd dat een groep verstandige mannen dien leerling nog willen bezwaren met het leeren van het voor den Indiër wel zeer moeilijke Latijn.

Waar zijn de voordeelen van den zuren arbeid, dien de leerling aan dit leervak zal hebben te besteden? De pro-Latijsche Com-

missie-helft wijst op de mogelijke juridische studie van abituriënten der I. M. S., alsof juridische studie zonder Latijn niet mogelijk is. Alsof men de draagkracht der Latijnsche termen van het Romeinsche Recht niet door omschrijving zou kunnen duidelijk maken maar de andere helft der Commissie, ik zou bijkans zeggen: de *betere helft*, heeft den klassieke-taal-eisch al genoegzaam bestreden (verslag bladz. 33 volg).

Ter verduidelijking van het bovenstaande laat ik hieronder volgen een schema van het programma eener I. M. S., zooals ik mij die voorstel.

VAKKEN	I	II	III	IV		V	
				A	B	A	B
Nederlandsch	9	8	6	6	5	6	5
Javaansch	4	3	2	3	—	3	—
Engelsch	4	4	4	4	3	4	3
Duitsch	—	2	2	3	2	3	2
Geschiedenis	2	2	2	3	2	3	2
Aardrijkskunde	2	2	2	2	2	2	2
Staatsinrichting	—	—	—	2	2	2	2
Ind. land- en volkenkunde.	—	—	2	4	2	4	—
Wiskunde	8	8	7	3	6	3	6
Plant- en dierkunde	2	2	2	2	2	2	2
Natuurkunde	—	—	3	2	4	2	5
Scheikunde	—	—	2	2	4	2	5
Boekhouden	—	—	1	1	1	1	1
Handteekenen	2	2	2	2	2	2	2
Lijnteekenen	—	—	1	—	2	—	2
.....	1	1	1	—	—	—	—
Zingen	1	1	—	—	—	—	—
Cosmografie	—	—	—	—	1	—	1
Totaal	35	35	39	39	40	39	40

Nadere toelichting. De uren zijn per week berekend. De afdeeling A leidt op voor de studie in de Indische letteren, de rechten, ambtenaar B. B.; de Afdeeling B voor studie in de medicijnen, de pharmacie en de verschillende onderdeelen van de faculteit der wis- en natuurkunde. Bovendien geeft het einddiploma B dezelfde rechten als dat van de H. B. S. voor „Javaansch” moet c. q. gelezen worden „Soendaneesch, of Maleisch”.

Nu nog een enkel woord over de houding die het Nederlandsche Hooger Onderwijs zal hebben aan te nemen tegenover de abituriënten der I. M. S.

Die mag niet anders zijn dan zoo tegemoetkomend mogelijk.

Men spreekt veel van banden, tusschen Moederland en Koloniën, die dan moeten aangehaald worden. Welnu, hier is de gelegenheid. Men breke met de verouderde opvatting, dat slechts een afgebaand weggetje naar het Hooger Onderwijs mag leiden. Men heeft dat in het eigen land al gedaan, getuige het zoogenaamde Staatsexamen, waardoor men in de wis- en natuurkunde kan gaan studeeren zonder blijken te hebben gegeven van ooit onderwijs te hebben genoten in de schei- en natuurkunde, en kennis daarvan is voor de studie in de philosophische faculteit toch stellig noodiger dan Latijn voor den a.s. jurist. De deuren moeten wijd opengezet worden voor allen uit onze Koloniën die een ontwikkelende propaedeusis hebben genoten en genoegzame kennis van het Nederlandsch bezitten om de studie hunner keuze te kunnen volgen. Wat komt het er dan verder op aan wat ze meer of minder of anders geleerd hebben dan een H. B. S.'er of gymnasiast? De Deutsche universiteit neemt de abituriënten aan van allerlei typen van middelbare scholen — terwijl wij Hollanders zoo schimpen op Deutsche stelstelzucht. De Inlander heeft het *recht*, zou ik willen zeggen, om in Nederland te verkrijgen, wat hem nog in eigen land niet geschonken kan worden.

Nu rest mij, nog enkele bezwaren, die uit practisch oogpunt tegen het bovenstaande zullen geopperd worden, te bespreken. Enkele! Want alle eventueele bezwaren te weerleggen is niet mogelijk in het kader van een tijdschriftartikel. Het is mij ook slechts te doen geweest de noodzakelijkheid en de mogelijkheid eener Indische middelbare school te bepleiten, en niet om een strak en geheel gedetailleerd plan door te drijven.

De mogelijkheid bestaat zeker, dat, als de H. B. S. blijft bestaan, de ouders de voorkeur zullen blijven geven aan dit van ouds bekende instituut. Om deze dwaling te voorkomen is vooreerst noodig dat de I. M. S. dezelfde rechten geve als de H. B. S. waar het 't einddiploma betreft, zooals ik hierboven reeds besprak; maar bovendien, dat de toelatingseischen voor beide scholen anders zijn. Eensdeels zal dit al zoo zijn, daar de kinderen komende van de Hollandsch-Inlandsche, de Hollandsch-Chineesche en de Europeesche lagere scholen zonder Fransch, uit den aard der zaak

geen toegang hebben tot de H. B. S. Voor het overige zou men kunnen instellen dat slechts die kinderen na examen toegang hebben tot de H. B. S., wier ouders kunnen aantonen dat zij recht hebben om met buitenlandsch verlof naar Europa te gaan (want voor die kinderen zal de H. B. S. voornamelijk noodig zijn) en dat de overigen bij het toelatingsexamen minstens het cijfers 6 voor Nederlandsch moeten verwerven om te kunnen slagen.

De I. M. S. zal nieuwe leerkrachten eischen. Men heeft zich bezorgd gemaakt hierover. Die bezorgdheid is overdreven. Men heeft zich ook bezorgd gemaakt over mogelijk gebrek aan leerkrachten toen de eerste H. B. S. en in Indië werden opgericht, toen de jongste H. B. S. te Bandoeng er moest komen. Er is stellig een tekort, maar zoo heel erg is het ook niet, en zelfs in dezen oorlogstijd komen er nog geregeld leeraren uit. Het Mulo-onderwijs had aanvankelijk ook gebrek aan personeel en daar wordt het ook beter. Ja, als men als de heer Westerveld een vijftigtal I. M. S. 'n in de eerste 40 jaar beslist noodig acht, dan is er zeker reden om wanhopig te zijn. Is men bescheidener in zijn eischen, en acht men geleidelijkheid ook hier gewenscht, dan kan men optimistischer zijn. Mijns inziens zou bij goede regeeringspropaganda het aantal gegadigden voor het leeraarsambt stellig toenemen. Het is een betrekking waarvoor gerust reclame gemaakt mag worden, men maakt toch immers ook propaganda voor het Indische leger. In ons geval zou men niet eens mooie gekleurde platen noodig hebben! Men zou ter aansporing zoo noodig vergoeding kunnen geven voor de studiekosten, zooals men dit doet voor a.s. officieren van gezondheid en ingenieurs en voor andere ambten.

De I. M. S. zal voornamelijk bedoeld zijn voor Inlanders, maar ook een uitnemende school blijken voor Chineezers en — wij mogen thans dit woord gebruiken zonder misverstaan te worden — Indo's; in het algemeen voor hen die geheel Indiër zijn, of zich als zoodanig voelen. Zij die een dergelijke school met vrucht doorloopen hebben, zullen, hetzij ze verder studeeren of niet, beter geschikt zijn voor hun taak in de Indische samenleving met *al haar schakeeringen*, dan de abituriënt der H. B. S. En het gaat immers om de vorming van mannen (en vrouwen) die zoo goed mogelijk toegerust zullen zijn om uit het heden een schoone toekomst te scheppen voor hun volk.

Semarang, Jan. 1917.

Z. Stokvis.

De visscherijbank „Bagan Madjoe” en de visscherij-industrie te Bagan Si Api - Api.

Bij gouvernementsbesluit van 21 October 1916 werd aan de vereeniging „Onderafdeelingsbank Bagan Madjoe” te Bagan si Api-Api een maandelijksche tegemoetkoming van *f* 200 in de kosten van beheer der bank toegekend, onder voorwaarde dat dit bedrag geleidelijk zal worden verminderd naar gelang genoemde vereeniging, ter beoordeeling van den adviseur voor het Volkscredietwezen, redelijkerwijze geacht kan worden de tegemoetkoming geheel of gedeeltelijk te kunnen ontberen. Voorts werd in dit besluit vermeld dat door de Centrale Kas een voorschot aan de vereeniging, groot *f* 100.000, zal worden verstrekt en ten slotte verklaart de Regeering dat zij zich aansprakelijk stelt voor de stipte betaling door de genoemde bank van hare schulden aan de Centrale Kas tot het genoemde bedrag.

Het is bekend dat de invoer van visch, afkomstig van Bagan, op Java en Madoera zeer belangrijk is. Een regeeringsmaatregel als bovenaangegevene, strekkende om de visscherij-industrie te Bagan Si Api-Api tot meerderen bloei te brengen, is dus zeker waard in dit tijdschrift te worden besproken en toegelicht.

Vooraf moge worden opgemerkt dat het verleen van dezen regeeringssteun niet een op zich zelf staande maatregel is, doch geheel past in het streven van het gouvernement hier te lande om, naast het geven van voorlichting op 't gebied van de techniek der visscherij, door 't verschaffen van goedkoop crediet in den economischen toestand der visschers en vischhandelaren verbetering te brengen. De eerste visscherijbank werd opgericht te Tegal door bemoeienis van den toenmaligen controleur bij het Binnenlandsch Bestuur aldaar, den heer de Rijck van der Gracht. Zij verkeert in bloeienden toestand. In 1915 werd deze controleur ter beschik-

king gesteld van den chef van de afdeeling visscherij van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel om aan te geven op welke wijze de talrijke visschersbevolking, wonende op de noordkust van Java en Madoera, het best kan worden geholpen door goedkoop crediet, zoodat de oprichting van meerdere visscherijbanken mag worden verwacht.

Thans is het wederom een ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur, de heer Haga, controleur te Bagan si Api-Api, die het initiatief nam tot de oprichting van eene volkscredietbank aldaar. Deze bank zal in hoofdzaak de belangen van de visscherij behartigen, doch zij zal ook credieten verstrekken voor den tuin- en kleinlandbouw. Langs den in aanleg zijnden weg van Bagan si Api-Api naar Laboehan Tangga bestaat ruimschoots gelegenheid tot concessieverleening aan groenteboeren en kleine landbouwers. Pogingen om de belanghebbenden te Bagan te bewegen zelf een kapitaal bijeen te brengen, dat als waarborg kan dienen voor verdere ter versterking van het werkkapitaal aan te gane geldleeningen, mislukten, vermoedelijk deels door gebrek aan kapitaal, deels door gebrek aan vertrouwen van de a. s. deelnemers in de op te richten bank, zoodat besloten werd gouvernementshulp in te roepen. Deze volksbank zal een bijzonder cachet dragen omdat ze zich zal richten tot een in hoofdzaak Chineesch publiek. Bekend is het, dat de afdeelings- en gewestelijke banken zich tot nu toe bijna uitsluitend tot het inlandsch publiek hebben gewend. Ongetwijfeld verkeert dus in dat opzicht de Bagansche bank in voordeeligere conditie's, daar zij een categorie menschen te hulp zal komen die reeds bewezen heeft tot welk een graad van ontwikkeling zij het visscherijbedrijf weet te brengen en die meer drang tot vooruitgang toont dan voorloopig met de inlandsche bevolking nog het geval is. Maar overigens zullen aan haar bedrijf niet te miskennen gevaren zijn verbonden, welke door het bestuur der Centrale Kas dreigend genoeg werden geacht om zonder geldelijke garantie der Regeering der Bagansche bank niet het door haar gevraagde werkkapitaal van f 100.000 te verstrekken. Er zijn n. l. tal van factoren die op de finantieele resultaten van het bedrijf der vischhandelaren, vooral in de laatste jaren, een ongunstigen invloed uitoefenen. Om dit duidelijk te doen uitkomen volge hier een korte schets van den omvang en den toestand van het bedrijf, grootendeels ontleend aan mondelinge en schriftelijke mededeelingen van ambtenaren die Bagan hebben

bezocht en studie hebben gemaakt van de daar heerschende toestanden.

* * *

De zeevisscherij in dezen archipel is ongetwijfeld een zeer belangrijk bestaansmiddel der bevolking. Ook uit een oogpunt van volksvoeding kan haar beteekenis voor het heden en vooral voor de toekomst moeilijk worden onderschat. De welvaartcommissie schatte het aantal vaartuigen, op Java en Madoera gebruikt voor de vischvangst, op 24700. Voor het aantal opvarenden daarvan geeft zij aan ± 70.000 , het totaal getal zeevisschers op genoemde eilanden zou ruim 112000 bedragen. Doch ook op de Buitenbezittingen wordt haast overal door de bevolking de zeevisscherij beoefend.

Zooals bij vele takken van volksbestaan grijpt ook bij de visscherij de fiscale politiek van het Gouvernement diep in de verhoudingen in. „Met ingenomenheid” werd dan ook door de leden der Tweede Kamer de mededeeling van den toenmaligen Minister van Koloniën, Idenburg, ontvangen, dat het streven der regeering zou zijn, de visscherij aan te moedigen door het verstrekken van goedkoop zout, en aldus de bevolking aan een goed en goedkoop volksvoedsel te helpen.

Het is reeds een achttal jaren geleden dat deze verklaring werd afgelegd. Sedert zijn in het regie-gebied een aantal gouvernementeele vischinzoutings-etablissemanten opgericht, naar ik meen thans een 30tal, die in 1913 in totaal 578 ton, zegge 578.000 K.g. goedkoop zout aan inzouters hebben verstrekt. Doch ofschoon de hoeveelheid verstrekt zout ¹⁾ jaarlijks stijgt, zoo doet men wel, op de hulp in het regie-gebied verleend, niet al te veel verwachtingen te bouwen. Het inzoutingsbedrijf geschiedt in dat gebied binnen de muren van een gouvernementsetablisement ²⁾ en dat wel om de belangen van het zoutmonopolie te behartigen. Daardoor profiteeren alleen de ter plaatse gevestigde handelaren van dezen maatregel. Voor de verderaf wonenden zijn de transportkosten van de visch te hoog. De naburige desa's maken er dan ook geen gebruik van. Vermoedelijk zal dientengevolge veel meer zout tegen monopolieprijs voor de

¹⁾ De prijs van het goedkoope zout der regie werd onlangs verlaagd tot f 0.03 per Kilo. Vroeger bedroeg deze f 0.04½ of f 2.81 per pikol. De verkoopprijs van het regiezout bedraagt overigens f 8.— per pikol.

²⁾ Te Bagan, dat buiten het regie-gebied valt en waar het monopolie van zoutverkoop is verpacht, wordt een dergelijk etablissement gemist.

visserij worden gebruikt dan zoogenaamd goedkoop zout. De relatieve en absolute geringheid van het genoemde cijfer van 578 ton blijkt wel het best bij vergelijking met de hoeveelheid los zout, door den pachter te Bagan si Api Api ingevoerd in 1915, n.l. 16.700 ton.

Vergeleken bij den zoutprijs in Nederland, n.l. 10 à f 12 per ton, blijft overigens de prijs ook van het goedkoope zout der regie (n.l. f 30 per ton) hoog te noemen.

Hoe werd nu aan den wensch van den minister in Bagan si Api Api gevolg gegeven? Vooraf moge een kleine uitwijding volgen over de beteekenis van deze visschersplaats. Weliswaar is zij herhaaldelijk in 't licht gesteld, zoowel in tijdschriften als couranten, doch zij kan hier moeilijk worden voorbij gegaan.

Bagan si Api-API, gelegen aan den rechteroever van den breeden mond der Rokanrivier, is van alle visschersnederzettingen langs de kust van de gelijknamige onderafdeeling verreweg de grootste. Ter hoofdplaats wonen omstreeks 8.800 Chineezen, vrouwen en kinderen daaronder begrepen. In de in de nabijheid gelegen nederzettingen bedraagt het aantal Chineesche inwoners ongeveer 3.200. De plaats heeft haar opkomst in hoofdzaak te danken aan de aanwezigheid van een uitgestrekte modderbank voor en aan weerszijden van den mond van de Rokanrivier, aan de aanzienlijke vervallen en sterke getijstroomen van straat Malakka, zoomede aan de vestiging van een nijvere Chineesche bevolking.

Het aantal visschers wordt geschat op 4.800. Er is wellicht geen tweede plaats op de wereld waar binnen zulk een korten afstand van de havenplaats en op zulk beperkt terrein de vischrijckdom zoo groot is en de visserij onder dergelijke gunstige natuurlijke omstandigheden wordt uitgeoefend. In 1915 werd voor bijna 4.000.000 gulden aan visscherijprodukten uitgevoerd, tot een hoeveelheid van $\pm$ 36.000 ton. De cijfers voor Ymuiden, wel een der belangrijkste visscherijhavens op het vasteland van Europa, over genoemd jaar staan niet tot mijn beschikking, doch in 1913 bedroeg de aanvoer van visch aldaar ruim 31.000 ton en de waarde daarvan $\pm$ f 5.9 miljoen.

Uit deze cijfers blijkt dus wel de belangrijkheid van de Bagan-sche visserij-industrie. De prijs van het zout is in vergelijking met dien te Ymuiden evenwel zeer belangrijk hooger. Zooals

gezegd is de verstrekking van het zout aan de visscherij-industrie te Bagan verpacht. De prijs, dien de pachter in rekening mag brengen aan de handelaren en visschers, bedraagt thans *f* 3.50 per pikol of *f* 36.— per ton, welke prijs een schrille tegenstelling vormt met den zooeven genoemden prijs van *f* 10.— à *f* 12.— per ton voor het zout te Ymuiden. De pacht werd in den loop van 1916 voor een jaar uitgegeven en zal in 1917 opnieuw moeten worden vastgesteld. De zoutprijzen bewogen zich tot 1911 in opgaande lijn.

In 1895, 1900, 1905, 1910 en 1911 bedroegen ze respectievelijk *f* 1.20, *f* 1.45, *f* 2.30, *f* 3.85 en *f* 4.—. In 1913 daalde de prijs tot het tegenwoordige niveau; de zoutpachtschat bedraagt thans *f* 36.200 per maand. De relatieve kosten die door deze hooge, aan het gouvernement op te brengen, som drukken op de prijzen der geconserveerde visch, een volksvoedsel bij uitnemendheid, zijn dan ook verbazingwekkend. Bedragen de kosten van zouting van de pekelharing in Nederland vermoedelijk slechts $\pm 1\%$ van de waarde der visch, te Bagan kunnen die voor gedroogde visch en trassie gerust op 20 en 14% der handelswaarde worden geschat. Buitendien is het heffen van uitvoerrechten op de voornaamste uitvoerproducten eveneens verpacht en brengen de verkoop van het regie-opium alsmede de bedrijfsbelasting aanmerkelijke sommen in 's lands schatkist. In totaal bracht het visscherijbedrijf te Bagan in 1914 aan den lande op een bedrag van *f* 1.200.000, terwijl de plaatselijke inkoopswaarde der producten niet meer dan *f* 2.640.000 zal hebben bedragen. De verhouding tusschen de laatst genoemde twee bedragen is inderdaad zeer merkwaardig. Sedert de pachtperiode 1904-1907 is de productie te Bagan zeer weinig toegenomen, terwijl de waarde der uitvoerproducten ongeveer stationnair is gebleven. De uitvoer van gedroogde visch en van garnalen bleef sedert 1908 vrijwel op het zelfde peil, n. l. resp. ± 19 en 1.2 miljoen kilo's, die van trassie is tot 1912 flink gestegen; daarna is ze op het cijfer van ± 12.000 ton blijven staan. Volgens deskundigen is de toestand der vischconserven-industrie verre van schitterend. Hoe het met den vischhandel in deze door de natuur zoo rijk gezegende streek, welks handel met het eigenlijke visschersbedrijf in zeer nauw verband staat, is gesteld, moge blijken uit het volgende.

De voortdurende stijging van de pachtschat had tengevolge dat de

winsten van den pachter verminderden en deze dus naar midden moest omzien om zijn inkomsten te vergrooten. Hij vond dit in een opdrijving van het zoutdebiet. Dit streven gaf aanleiding tot het ontstaan van een crediet-windhandel, die allernoodlottigst terugwerkte op den enkelen solieden handelaar en tengevolge heeft gehad, dat van de 50 vischhandelaren in de laatste jaren niet minder dan 23 failliet zijn gegaan en dat ook een groot gedeelte van de bangliao's genoodzaakt was het bedrijf stop te zetten. Bangliao's zijn personen, die staan tusschen de visschers en de handelaren. Zij zijn, wat men zou kunnen noemen: bedrijfsleider. De pachter nu is tevens geldschietter van een gedeelte der handelaren door het verstrekken van zout op crediet. Door den druk die op hen door hun geldschietter werd uitgeoefend, waren de handelaren genoodzaakt hun omzet uit te breiden en dus zooveel mogelijk visch te bemachtigen, zoodat er tusschen hen een zeer scherpe concurrentie ontstond bij den vischopkoop. De vischprijzen ter plaatse werden daardoor steeds meer opgedreven, terwijl daarmede geen stijging der verkoopprijzen op Java en Madoera gepaard ging. Weliswaar werden daardoor de visschers gebaat en is hun economische toestand dan ook eenigszins vooruitgaande, doch deze ongezonde handel had, zooals reeds gezegd is, den val van vele handelaren tengevolge. Zoodra toch de pachter zag dat zijn roekelooze en speculatieve voorschotten aan dezen al te groot gevaar liepen, zegde hij hun het crediet op en trachtte hij zijn vorderingen binnen te krijgen. Dat ook de pachter bij deze faillissementen schade leed en nog lijdt, spreekt vanzelf; doch hij zorgt ervoor dat de meerdere winst, die hij maakt tengevolge van het hoogere zoutdebiet, grooter is dan de schade die hij lijdt bij eventueele faillissementen. Vooral in 1913, bij de wisseling van de pacht, kwam deze ongezonde toestand scherp aan het licht.

Zonder overdrijving kan gezegd worden, dat de voortdurende stijging van den pachtschat en het feit, dat bij de vergrooting van het zoutdebiet de belangen van den pachter ten nauwste zijn betrokken, de voornaamste oorzaken zijn van de minder gunstige economische toestanden te Bagan si Api-Api. Eerst wanneer de zoutprijs tot een zoodanig peil is teruggebracht dat hij de zelfkosten niet te veel overtreft, zal de bevolking ontkomen aan den economischen druk, dien de hooge pachtsom haar oplegt. Echter zal vermoedelijk de afschaffing van de zoutpacht en een verstrekking van zout van

gouvernementwege, ook zonder dat daarmee een prijsverlaging gepaard gaat, alleen reeds veel kunnen bijdragen tot verbetering van de toestanden.

Van een stevige organisatie van het visscherijbedrijf is geen sprake. Door de geringe winsten welke de tusschenpersonen maken, ontbreekt hun een voldoende gelegenheid om kapitaal te vormen. Buitendien gaf de opdrijving van het zoutdebiet aanleiding tot een kunstmatige vermeerdering van het product door vervalsching. Hiertegen is echter door 't uitvaardigen van een keur waarbij het vervalschen strafbaar werd gesteld, een einde gemaakt.

Een ongunstige factor voor de handelaars is ook nog de onbekendheid met de marktgesteldheid in het afzetgebied, want er bestaat geen telegrafische gemeenschap tusschen Bagan Api-Api en de buitenwereld, zoodat deze handelaren van een gunstige conjunctuur op de markt niet altijd tijdig gebruik kunnen maken.

Ook hieraan zal echter, blijkens berichten in de dagbladen, een einde komen. De Regeering zou n. l. besloten hebben Bagan si Api-Api door een zeekabel aan te sluiten aan het telegraafnet ¹⁾.

Met een enkel woord duidde ik reeds de rol van den pachter als credietgever aan. Met uitzondering van den tegenwoordigen pachter, die ook als vischhandelaar optreedt, en een 6 tal ter plaatse gevestigde firma's, zijn de Chineezzen, die zich met den handel bezig houden, weinig kapitaalkrachtige personen.

Toch is het in het bedrijf benoodigde kapitaal aanzienlijk. De handelaren zijn namelijk tevens ondernemers. Zij verleen voor- schotten aan de bangliao's en visschers, moeten zout koopen of op crediet nemen en de visch betalen: ook de scheepsvracht moeten zij kunnen voldoen en voor opslagruimte of het afzetgebied zorg dragen om de zeeproductie te kunnen verkoopen als de markt gunstig is. Al het hiervoor gebruikte kapitaal komt eerst in handen van den handelaar, zoodra de wissel, welken zijn makelaar op Java trekt op de Javasche Bank te Bangkalis, hem bereikt heeft. Deze wissels worden door den controleur te Bagan si Api Api uitbetaald, waarna ze door hem als betaalmiddel worden gebruikt om daarmee de pachtopbrengsten enz. te storten bij den algemeenen ontvanger te Bengkalis. Een telegrafische verbinding zal dus den looptijd dezer wissels kunnen bekorten, doch duidelijk

¹⁾ De aansluiting bij het telegraafnet is inderdaad reeds sedert eenigen tijd tot stand gekomen.

is dat het kapitaal van den vischhandelaar geruimen tijd in omloop zal blijven voordat het weder naar hem is teruggevloeid. De volkscredietbank zal (dus) bedrijfscrediet aan den handelaar kunnen verschaffen tegen onderpand van 't cognossement en zulks tegen een lagere rente dan thans door den pachter wordt berekend. Deze brengt n.l. niet minder dan $2\frac{1}{2}\%$ per „trip” (welke ongeveer een maand duurt) in rekening. Doch men zal met een dergelijk crediet aan de handelaren niet kunnen volstaan, want het ontbreekt den meester aan een beginkapitaal. Ook dat zal de volkscredietbank moeten verschaffen, zal de handelaar zich kunnen onttrekken aan een te grooten invloed van den pachter op hem en zijn bedrijf. Een dergelijk bezitscrediet echter zal ongetwijfeld op langen termijn moeten worden verstrekt en gedekt moeten zijn door zakelijke of persoonlijke zekerheidsstelling.

Het tijdstip tot het oprichten van een volkscredietbank schijnt gunstig te zijn gekozen. De tegenwoordige pachter heeft zijn credietbedrijf aanmerkelijk ingekrompen, mede als gevolg van de ervaring door zijn voorganger opgedaan, doch vooral omdat met het oog op den huidige politieken toestand de pacht slechts voor één jaar is verleend. Het transport van de vischproducten geschiedt, naar het schijnt, onafhankelijk van den pachter, zoodat het ontstaan van een vrijere verhouding, welke door het bedrijf der visscherijbank tusschen de producenten, handelaren en den pachter zal worden verkregen, ook hierdoor mogelijk wordt gemaakt. Van de tegenwoordige handelaren zijn de meeste reeds lange jaren op de plaats gevestigd. Meer en meer neemt de neiging onder de visschers en chineesche handelaren toe om Bagan voorgoed als hun woonplaats te beschouwen.

Nog veel minder dan een handelsbank zal een volkscredietbank zich mogen blootstellen aan het gevaar van verlies. Behalve den eisch van verscheping op cognossement zal zij vergen dat de lading behoorlijk worde verzekerd. Sinds de Paketvaart, na de verbreking van het contract met de handelaren door dezen, verdere medewerking tot directen verscheep naar Java weigert, wordt alle lading door kleine Chineesche booten naar Singapore vervoerd ter overlading in grootere schepen. Deze booten geven voor die lading geen cognossement af en van assurantie is, zooals te begrijpen valt, heelemaal geen sprake. Deze aangelegenheid zal dus behoorlijk moeten worden geregeld alvorens van crediet sprake kan zijn.

Voor het bezitscrediet is de bank aangewezen op de „grants", dat zijn de vergunningen door het zelfbestuur verleend tot occupatie van een perceel, op onderpand van preciosa en op borgstelling van soliede, credietwaardige personen.

Het is moeilijk, een raming op te maken van het voor de visscherijbank benoodigde kapitaal. Neemt men aan dat het voor den afscheep benoodigde kapitaal ± 1 maand in omloop is en stelt men de waarde van den uitvoer van Bagan naar Java op ± 2.8 miljoen, dan zou men, bij de onderstelling dat alle handelaren van de geboden credietgelegenheid gebruik maken en aan hen twee derden van de waarde van het product in voorschot wordt gegeven, komen tot een bedrag van f 155.000. Rekent men nog op een f 45.000 aan bezitscrediet, zoo is een werkkapitaal van f 200.000 niet te groot.

Het welslagen van deze visscherijbank zal evenwel steeds in hooge mate afhankelijk blijken te zijn van de te volgen zoutpolitiek der Indische Regeering. Het is meer dan waarschijnlijk, dat deze tot nu toe een ongunstigen invloed had op de ontplooiing van het visscherijbedrijf. Doch er is meer, dat onze aandacht trekt. Zeer geringe zorgen zijn nog slechts besteed aan de burgerlijke openbare werken, aan onderwijs, verlichting, politie, geneeskundigen dienst enz. Al de gouvernementsuitgaven hiervoor, benevens die voor belastingen, pacht en regie, het bestuur, zijn zeker niet hooger te stellen dan f 70.000 's jaars, een uitgave die tegenover de enorme inkomsten welke uit Bagan si Api Api werden verkregen, een pover figuur maakt. Gelukkig heeft een der controleurs een zoogenaamd stadsfonds opgericht, dat kan bogen op een inkomen van f 11.000 per jaar en waaruit de kosten voor den geneeskundigen dienst ter plaatse worden bestreden. Een haveninrichting bestaat niet, gemeenschap tusschen de schepen en den vasten wal is bij laag tij onmogelijk, de vele verlaten djerms (vischtuigen) leveren een groot gevaar voor de scheepvaart op, zoodat betonning en verlichting van het vaarwater onder gelijktijdige opruiming van de hindernissen almede hoognoodig is. Zeker kan aan deze desiderata niet in eens worden voldaan. Wij noemden evenwel reeds verscheidene maatregelen op die verbetering in de Bagansche toestanden zullen brengen, als: aansluiting aan het telegraafnet en het tegengaan van vervalsching van het product. Hier moge daar nog aan worden

toegevoegd dat een steiger tot verbinding van de verschillende vischconserveeringsloodsen in aanleg, een keur op de herkenbaarmaking 's nachts, de nummering en de opruiming van verlaten djermals, in bewerking is.

Moge de visscherijbank het hare bijdragen tot den bloei van het zoo belangrijke visschersbedrijf te Bagan si Api Api; doch vooral: moge ook de Regeering, door het verlichten van de fiscale lasten welke op dat bedrijf drukken, dien bloei bevorderen.

O. P. Besseling.

Associatiepolitiek.

II

In het eerste nummer van dit tijdschrift heb ik als het fundamentele doel eener Associatiepolitiek aangewezen de bemiddeling der gemeenschapsgedachte en als haar fundamenteel middel van werkzaamheid het voorbeeld, omdat het eene maatschappelijke functie van het voorbeeld is, typen van denkwijzen te vermenigvuldigen. Deze opvatting veronderstelt, dat de gemeenschapsgedachte voor bemiddeling door het voorbeeld vatbaar is tusschen bevolkingsgroepen, die in godsdienst, taal, zeden, maatschappelijke begrippen en wereldbeschouwing groote verschillen vertoonen. Zulk een veronderstelling wordt echter in den tegenwoordigen stand van het wetenschappelijk onderzoek nog niet geoorloofd geacht door wat ik zou willen noemen de ethnologische school, waaronder ik versta den groep van ethnologen, die overhellen tot de zienswijze, dat in de menschenrassen fundamentele verschillen in den psychischen en geestelijken aanleg voorkomen. Tot verduidelijking van hetgeen ik hiermede bedoel leen ik van Dr. Herman ten Kate de volgende uitspraak, voorkomende in zijn studie over Psychologie en ethnologie in de koloniale politiek, geplaatst in de *Indische Gids* van Juni 1916:

In het verloop der geschiedenis van de psychologie der menschenrassen zijn twee zeer uiteenlopende hoofdrichtingen ontstaan: de eene, waarvan graaf Arthur de Gobineau de voornaamste vertegenwoordiger was; de andere, die vooral door Jean Finot wordt voorgestaan. De eerste school neemt ongelijkheid, de tweede gelijkheid van geestelijken aanleg der menschenrassen aan. Het dogma der menschelijke gelijkheid dateert echter reeds van de Fransche revolutie in 1789. De door de Gobineau en Finot vertegenwoordigde scholen kenmerken zich beide door groote subjectiviteit en overdrijving. Slechts door het ontbreken van den noodigen kritischen zin en een wetenschappelijken grondslag is het radicale absolutisme, zoowel van de Gobineau als van Finot, te verklaren. Afgezien van deze beide extremisten en hun aanhangers heerscht de opvatting, die men misschien het best

de objectieve of de rationeele zou mogen nomen. Het is die opvatting tot welke de studie der anthropologie, psychologie en ethnologie onvermijdelijk leidt. Zij wordt voorgestaan door de meeste beoefenaren dier wetenschappen, alsook door natuuronderzoekers in het algemeen en vele medici, die onder uitheemsche rassen en volken ervaring hebben opgedaan. Deze allen nemen, naast zekere algemeen menschelijke grondtrekken, min of meer essentiële verschillen tusschen de rassen aan. Om kort te gaan, wil ik er hier slechts op wijzen, dat ook ten onzent de ethnoloog en socioloog prof. Steinmetz essentiële verschillen in de rassenspsyche aanneemt. Hij spreekt zelfs van den „verderfelijken waan der menschelijke aanlegsgelijkheid."

Indien wij met deze school moeten aannemen, dat de rassen uit hoofde van hun geestelijken aanleg door slagboomen van elkan- der gescheiden zijn, is de gedachte aan een geestelijke gemeenschap tusschen verschillende rassen en een politiek, welke daarop ge- grond is. onvermijdelijk veroordeeld en met onvruchtbaarheid gesla- gen. De „min of meer" (maar dan toch) „essentiële" verschillen zouden alsdan tusschen die rassen een verhouding scheppen, die ten gevolge had, dat het eene geestelijk doof bleef voor begrip- pen, die tot de kategoriën van het gedachteleven van het andere behoorden, en het gedachteverkeer tusschen de rassen zou niet bij machte zijn, deze begrippen over en weder aan het adres van het bewustzijn te doen bezorgen. Het behoort bv. tot de grondbe- grippen van het blanke ras, dat het menschelijk leven en het men- schelijk bezit geëerbiedigd worden. Behoorde evenwel tot de onuit- roeibare eigendommelijkheden van een ander ras het begrip, dat het menschelijk leven of het menschelijk bezit geen zaken zijn, die aan- spraak op eerbiediging hebben, zoo zou het geestesleven tusschen deze twee rassen in dit fundamenteel verschil tusschen beider geestelijken aanleg een onoverkomelijke hinderpaal vinden. Elk hunner zou zich aan een tegenovergestelden rand van een onover- brugbare kloof voelen staan zonder hoop op toenadering en van eene gemeenschap tusschen beiden zou nooit sprake kunnen zijn. Wil eene Associatie-politiek haar weg vrij vinden, zoo moet zij daarom de overtuiging bezitten, dat die weg niet versperd wordt door ongelijkheid in den geestelijken aanleg der verschillende ras- sen. Zij zal zich derhalve niet kunnen onttrekken aan het onder- zoek van de vraag, hoe het daarmede gesteld is. Ik zal mij voor de beantwoording dezer vraag eene uitwijding moeten veroor- loven op het gebied, dat door de ethnologen als hun domein wordt beschouwd, doch hoop daarbij niet uit het oog te verlie-

zen, dat tegenover een preciese vraag een precies antwoord behoort te staan, wat nu niet bepaald tot de deugden der ethnologie gerekend kan worden.

Om gelijkheid of ongelijkheid van psychischen aanleg der rassen te kunnen aannemen zal men deze met eenzelfde maat behooren af te meten. Welke maat zal men daarvoor ter hand nemen? Het gaat hier om bepaalde raskenmerken en wel bepaaldelijk die van het gemoeds- en gedachteleven. Men zal deze kenmerken slechts kunnen herkennen aan de producten van dat gemoeds- en gedachteleven, t. w. de grondbegrippen betreffende de menselijke plichten, deugden en ondeugden, die daaruit zijn voortgekomen. Zijn deze grondbegrippen bij de verschillende menschenrassen ongelijk, zoo zal men kunnen en moeten besluiten tot ongelijkheid van den psychischen en geestelijken aanleg. Zijn zij integendeel gelijk, zoo zal men daarentegen de gelijkheid van dien aanleg moeten aannemen. Ik meen hier te mogen onderstrepen, dat de grondbegrippen omtrent menselijke plichten, deugden en ondeugden als maat voor de gelijkheid of ongelijkheid gelden. Het gaat immers om den aanleg der menschenrassen, niet om het rendement in plichts- en deugdbetrachting der rassen. Wanneer van twee boomen, die gelijke vruchten dragen, de eene door behoorlijke verzorging zijne vruchten tot rijpheid brengt, maar de andere door verwildering zijne vruchten voor een grooter of kleiner deel niet doet slagen, bestaat er zeer zeker eene ongelijkheid tusschen deze beide boomen, maar zal men de ongelijkheid niet in hun oorspronkelijken aanleg mogen zoeken. Verder zal eene vergelijking van het gedrag der verschillende menschenrassen ongetwijfeld eene groote verscheidenheid van zeden en maatschappelijke leefregelen aan het licht brengen. Deze zeden en maatschappelijke leefregelen hebben niet alle echter waarde tot bepaling van den psychischen en geestelijken aanleg van hen, die ze in acht nemen. Van sommige negerstammen in Afrika wordt bv. gemeld, dat het bij hen als een strafbaar misdrijf geldt, in den bouwstijl der hutten, de afmetingen van de deuropeningen of de kleeding af te wijken van de aangenomen regelen. In Australië zijn er volksstammen aangetroffen, bij wie voor sommige families als een onschendbare plicht geldt, bij bepaalde ceremoniën te verschijnen met een witte streep over het hoofd geschilderd, alleen omdat hunne voorouders datzelfde deden.

En van de Eskimo's in Groenland bericht Nansen, dat hunne gemeenschappen voor alle mogelijke levensomstandigheden onwrikbare regelen hadden vastgesteld, die als plichten worden in acht genomen. Hier heeft de macht der overlevering een bijzonder intensieven graad bereikt, die het voortbestaan van zulke plichten en deugden wel in hooge mate zal verzekeren, doch niet waarborgen, wanneer door verkeer en ontwikkeling die macht der overlevering geschokt zal worden. Zoodanige plichten en deugden, hoe vast geworteld zij op een zeker oogenblik ook schijnen, zijn vergankelijk: zij ontstaan, bloeien en vergaan. Voor de beoordeeling van den oorspronkelijken menschelijken aanleg leveren zij geen maatstaf. Doch er zijn anderzijds ook plicht- en deugtopvattingen, die niet voor andere plaats maken maar tot het eeuwig, onvergankelijk goed van 's menschen bewustzijn behooren en met zijn psychischen en geestelijken aanleg als een geboortegaaf zijn medegegeven. Wil men dien aanleg bloot leggen, zoo heeft men deze begrippen op te sporen en te raadplegen. Men kan daartoe rekenen den eerbied voor het leven, het bezit en de waarde van den medemensch. Hoe is het daarmede gesteld?

Het zou tot onafzienbare uitwijdingen leiden de macht van waarnemingen, die over het voorkomen van deze begrippen bij volken en volksstammen op verschillenden trap van beschaving gedaan zijn, hier te herhalen. Men kan deze en de uitspraken van reizigers en ethnologen van beroep bijeen vinden bij E. Westermarck: *The origin and development of the moral ideas*. Ik zal mij bepalen tot eene verkorte samenvatting van het daar verzamelde feitenmateriaal, zonder in vermoeiende details te treden.

Eerbied voor het leven van den medemensch. Het eerste wat men in dit opzicht bij een rondblik over het menschedom waarneemt is dat, hoe lager de trap van beschaving is, hoe kwistiger en gereeder er met het leven van andere menschen wordt omgesprongen. Uit Afrika, de Indianengebieden van Amerika, Australië en de achterbuurten van Azië komen de getuigenissen in grooten getale, dat het leven van den mensch zeer licht geteld wordt, hoewel daar ook tal van verklaringen tegenover staan, waaruit blijkt dat zelfs volksstammen in den allerprimitiefst bekenden staat van beschaving zich van moedwilligen manslag onthouden. De Weddahs van Ceylon worden o. a. gezegd manslag

slechts bij wijze van straf te kennen. En van de bewoners van sommige Zuidzee-eilanden wordt getuigd, dat manslag bij hen niet voorkwam voordat zij met alkohol kennis maakten. Over het geheel is echter de indruk, dat wilden of half-wilden het leven van hun medemenschen niet zwaar tillen. In onzen archipel vinden wij die uitspraak bevestigd in het koppensnellers-bedrijf in N.-Guinea en onder de Dajaks en de Alfoeren.

Bij de beoordeeling van deze verschijnselen is echter in het oog te houden, dat zelfs de onverschilligste koppensneller een onderscheid maakt tusschen de leden van den gemeenschapskring (dorp of stam) tot welken hij zich rekent, en het menschdom daarbuiten. Hij moge nog zoo spoedig gereed zijn het leven te benemen aan menschen buiten dien gemeenschapskring, binnen de grenzen daarvan eerbiedigt hij dat leven. Dit wordt door vele waarnemers gestaafd en niemand minder dan Prof. Tylor in zijn *Primitive Society* komt tot de uitspraak: „No known tribe, however low and ferocious, has ever admitted that men may kill one another indiscriminately”. Binnen het dorp, den stam of het volk heeft altijd de wet gegolden: gij zult niet doodslaan, en geene rechtsgemeenschap, zij het ook van een lagen beschavings-trap, waar sporen van recht zich beginnen te vertoonen, is er, of zij gaat doodslag tegen, hetzij door de ongeschreven wet der bloedwraak, hetzij door terechtstelling.

Men is daarom gerechtigd om aan te nemen, dat eerbiediging van het leven van den medemensch algemeen, ook op den alleraagsten trap van beschaving, bij alle rassen voorkomt. Wat bij hen het verschil maakt is geenszins dat begrip, maar het begrip van medemensch. Voor den onbeschaafde of half-beschaafde eindigt de medemensch bij de grenzen van zijn gemeenschapskring en is het menschdom daarbuiten rechteloos, geoorloofd doelwit voor elke bandeloosheid. Maar zelfs al is het benemen van het leven aan vreemden voor het begrip van den wilde geoorloofd, in zijn voorstelling is de doodslag ook van een vreemde een daad, die onrein maakt, waarvoor hij zich heeft af te zonderen en eene reiniging te ondergaan voordat hij weder met zijne medemenschen gemeenschapsverkeer heeft. Onverschillig of hij dit doet uit ontzag voor de geestenwereld, ligt daarin een oordeel over den moedwilligen doodslag, dat een begin eener veroordeeling is.

Hoe meer de gemeenschapskring van den mensch zich door

de vorming van volksverbanden verruimt, hoe verder zich het gebied uitbreidt, waarbinnen de wet geldt: gij zult niet doodslaan, zij het ook. dat daarmede de wet van vrijheid van doodslag tegenover den vreemdeling zich niet spoedig verzacht. Dezelfde Jahve, die den Israëlieten het gebod voorhield: gij zult niet doodslaan, heette hen ook hunne vijanden meedoogenloos uit te roeien. Het zou eerst aan de Grieksche filosofie, voornamelijk de Stoa, de vorming van wereldrijken door de Grieken en Romeinen en aan het Christendom gegeven zijn, het begrip van medemensch met dat van het geheele menschdom meer te doen samenvallen en daarmede de eerbiediging van anderer leven den beslissenden stap vooruit te doen gaan, dat deze niet meer gebonden werd aan de landsgrenzen.

Hoe vluchtig deze blik op de ontwikkelingsgeschiedenis van het begrip der eerbiediging van het menschelijk leven ook is, hij schijnt voldoende om de overtuiging bij te brengen, dat dit begrip tot de grondwaarheden van het geestelijk leven van alle rassen behoort, vooral doordat hij te zien geeft, dat de vrijheid van beschikking over anderer leven, die nu nog bij achterlijke stammen wordt waargenomen, in het licht der geschiedenis slechts als een voorbijgaand, vergankelijk verschijnsel kan worden beschouwd, bestemd om te verdwijnen bij vooruitgang van de beschaving. Geen sprekender bewijs voor deze opvatting is er misschien te vinden dan de Minahassa, waar honderd jaren geleden de inwoners nog koppensnellers waren en deze nu van dat standpunt zoover afstaan als welk ander beschaafd volk ook.

Eerbied voor het bezit van den medemensch. Menigvuldiger en eenstemmiger nog dan de beschuldiging van moordlust luidt de klacht over diefstal van wilden en minder ontwikkelde rassen. Deze opmerking vindt echter hare keerzijde in de gelijktijdige waarneming, dat bij vele onbeschaafden en wilden de eerbiediging van het bezit des medemenschen zoo absoluut is, dat zij geene afsluitingen aan hunne woningen kennen, en vooral in de waarneming, dat bij geen volk of stam repressieve maatregelen tegen diefstal ontbreken. Sommige wilde bergstammen van Hindostan zijn spreekwoordelijk bekend om hun eerlijkheid. „Eerlijk als een Pahari” is daar bv. eene gangbare waarheid geworden. Sarasin verzekert, dat bij de Weddhas van Ceilon diefstal te eenemale onbekend is en, zoo hij voorkwam, volgens hunne begrippen

alleen met het leven geboet zou kunnen worden. Van de inboorlingen van Vuurland wordt gemeld, dat de vaders hun zonen als hun eersten plicht inprenten niet te stelen, en van de Bedoewienen in Arabië, dat de inhoud van de tenten en de gast met zijn goed binnen de tent onvoorwaardelijk veilig zijn, niettegenstaande zij daarbuiten in het vrije veld niet aarzelen alles als hun goede buit te beschouwen. De straffen tegen diefstal getuigen veelal van eene onverbiddelijke gestrengheid. Te Haïti bestond de straf tegen diefstal oudtijds in slachten en opeten van den dief. In Timor werden en worden misschien nog diefstachtige personen levend begraven. Bij sommige Indianenstammen werd de dief doodgezweept. De Koran laat diefstal boeten met afkapping van de rechter hand. Bij de Romeinen stond op diefstal van vee uit de weide de doodstraf en nog het middeleeuwsch Engelsche recht kende deze straf tegen „grand larceny”.

Behalve de algemeenheid der repressie van diefstal getuigt ook de algemeenheid van de gewoonte om eigendom onder hoogere bescherming te stellen voor de algemeenheid van den eerbied voor het bezit van den medemensch als gemeenschapsplicht. De Israëlieten ontleenden het verbod van diefstal aan Jahve, de Babyloëniërs en Egyptenaren stelden hun huis, hof en have onder de hoede van hunne goden, de Grieken hun familiegoed onder de bescherming van Zeus ktèsios en Zeus horios, de Romeinen het hunne onder die van hun god Terminus. De Hindoe-vorsten hooren wij in hun overgebleven inschriften de vervloeking inroepen door hun pantheon tegen de mogelijke schenders van de schenkingen, die zij aan stichtingen deden. De animisten zien wij hun boomen en gronderven in den ban van een taboe slaan en vele inlanders van onzen archipel hunne bezittingen tegen diefstal beveiligen met een bezweringsspreuk.

De taal, die deze verschijnselen spreken, is duidelijk. Die taal zegt ons, dat om strijd onder alle volken en stammen het besef levendig is geweest, dat het een plicht van den medemensch is, het bezit van zijn medemensch te eerbiedigen. Hooger ontwikkelde volken denken hierover eenstemmig met lager ontwikkelde en zelfs met wilden, het Oosten gelijk aan het Westen en het Noorden gelijk aan het Zuiden. Voor den theïst moge het motief gelegen zijn in ontzag voor God's woord, voor den animist in ontzag voor de geestenwereld, voor den rechtsfilosoof in ontzag voor

zijn afgetrokken begrippen, op den bodem van alle opvattingen vindt men de elementaire grondwaarheid, deel uitmakende van den aanleg van alle menschenrassen, terug, dat het bezit van den medemensch moet ontzien worden.

Na hetgeen onder Eerbied voor het leven van den medemensch is aangevoerd zal het niet moeilijk vallen de schijnbare tegenstrijdigheid te verklaren, die gelegen is in de waarneming van het verschijnsel van diefstaligheid van vele minder beschaafden. Ook hier wordt deze schijnbare tegenstrijdigheid opgelost door het criterium van den medemensch toe te passen. Buiten de grenzen van de eenheid, die de zaamhoorigheid bepaalt, bestaat geen geldigheid voor de wet: gij zult niet begeeren eens anders goed, omdat daar in het geheel geen recht van die eenheid geldt. De Bedoewien, die den vreemde met zijn goed in zijn tent niet zal deren, zal hem in de woestijn zonder gewetensbezwaar berooven. De term *harami*, die roover beteekent, geldt zelfs bij hem als een onderscheiding voor een jongen held. Ook van de oude Germanen merkte Caesar op, dat roof buiten de palen van een *civitas* niet eerloos maakte en gewaardeerd werd als een middel om de jeugd strijdbaar, wakker en uitgeslapen te maken. Dezelfde opvatting maakte in de Middeneeuwen het roofridderschap en den kustroof tot eervolle bedrijven. Afhankelijk als zij is van het begrip van medemensch, verdween ook deze opvatting met de veralgemeening van dat begrip.

In het gedrag van den mensch tegenover het bezit van den medemensch komt er als bepalende factor nog dit bij, dat de wilde of halfbeschaafde, die nog geen of weinig andere middelen van eigendomsverwerving kent dan occupatie of toeëigening van hetgeen de natuur oplevert, begrijpelijkerwijs geneigd is om ditzelfde middel toe te passen, wanneer hij iets ziet, dat zijn begeerte opwekt. Wanneer de inboorling van Nieuw-Guinea, die nog geen begrip heeft van koop of ruil, een stalen bijl ziet, die zijn begeerte in beweging brengt, is hem geen ander middel bekend om die begeerde zaak in zijn bezit te brengen, dan occupatie. Hij heet naar onze begrippen diefstalig, wanneer hij dat middel toepast. Wordt hij met koop en ruil bekend en brengt hij wat copra voor een bijl, zoo heet hij echter niet meer diefstalig. Men zal moeten toegeven, dat de diefstaligheid, waarover aan-

vankelijk geklaagd werd, dan van een zeer vergankelijk gehalte is en dat het standpunt van hem, die over de diefachtigheid klaagde, achteraf beschouwd, weinig kritisch is.

De waarnemers van het verschijnsel van diefachtigheid bij wilden of half-beschaafden zijn zonder uitzondering Europeanen of Amerikanen. Het is niet te verwonderen, dat de ontdekking, welke zij in dit opzicht van hun studiemateriaal opdeden, een tegenvaller voor hen was. Maar wij mogen daartegenover opmerken, dat, hadden zij een weinig meer kritisch tegenover dat verschijnsel gestaan, zij van hun hooger standpunt hadden moeten begrijpen, dat hun studiemateriaal bestond uit menschen, voor wie begeeren en zich toeëigenen van het begeerde veelal één is bij gebrek aan praktijk van andere wijzen van eigendomsverkrijging, en dat zij aan dat door hen ingenomen hoogere standpunt verschuldigd waren geene begeerte bij zulke naturen op te wekken. Van hen kon gevergd worden, dat zij begrepen, dat het gehalte aan diefachtigheid van den wilde of half-beschaafde noodwendig in omgekeerde evenredigheid met zijn rechtsbegrippen en levenswijs moet staan en de eerbied voor het bezit van anderen bij hem het zwakst is, indien hij op de proef wordt gesteld door vreemdelingen, die begeerlijke zaken ten toon spreiden.

Eerbied voor de waarde van den medemensch. Hoe is bij andere rassen de waardeering van de menschenlijke hoedanigheden, die bij blanken, zoo zij al niet in de praktijk het meest tot haar recht komen, dan toch in theorie het hoogst worden aangeslagen: familiezin, edelmoedigheid, hulpvaardigheid, welwillendheid, oprechtheid, trouw enz.? Al deze hoedanigheden zijn vormen van altruïsme, van erkenning van de belangen, het recht of het welzijn van den medemensch, die zich ontwikkelen met de stijging van het peil der beschaving. Hare waardeering geeft de maat aan waarnaar de verhouding van den mensch tot zijn gezin, zijn geslacht en de overige menschenwereld bepaald wordt. Zij leenen zich in een globaal overzicht daarom tot een gezamenlijke beschouwing. In haar als één geheel genomen spreekt zich de levensopvatting uit en wordt daardoor een ontwijfelbare toets geboden voor de kennis van de fundamenteën van den bouw van den innerlijken mensch.

De volken, die een letterkunde hebben nagelaten, maken het

onderzoek in dit opzicht gemakkelijk, daar zij allen zonder uitzondering de onder hen levende gedachten over hunne ethiek geformuleerd hebben, sommigen, zooals de Egyptenaren, Israëlieten, Chineezën, Perzen, Arische Indiërs, Grieken, Romeinen en Arabieren, min of meer stelselmatig in wijsgeerige en godsdienstige geschriften, andere weêr in hunne wetgevingen.

De gezinsplichten, die men daaruit leert kennen, zijn voor den man bescherming van en aanhankelijkheid jegens zijne vrouw en verzorging der kinderen en voor de kinderen eerbied jegens hunne ouders. De man, zegt het oud-testamentische scheppingsverhaal, zal zijne vrouw aanhangen en de vrouw zal den man een hulp zijn. Het Romeinsche recht begrijpt in de macht van den man over zijne kinderen den plicht om deze te onderhouden, beschermen en verzorgen. Te Athene was het genot der burgerschapsrechten in rechtzaal en volksvergadering gebonden aan de vervulling der kinderplichten van eerbied voor en ondersteuning van de ouders. Doodslag van ouders werd onderscheiden van anderen manslag, als tegennatuurlijk beschouwd en zwaarder gestraft.

Tusschen de familieleden tot in het vierde geslacht gold oudtijds bij Romeinen, Grieken, Perzen en Arische Hindoes een solidariteit, die rechtsgevolgen had, o. a. ten aanzien der bloedwraak. Ook bij de Arabieren behoorde het wreken van een verslagen familielid tot de familieplichten en is de verplichting van den man tot onderhoud van zijn vrouw in het stellige recht overgegaan.

Hoe zich tegenover zijne medemenschen te gedragen, is eene vraag die den inhoud uitmaakt van de gansche Sokratische wijsbegeerte met de scholen, waarin deze uitgelopen is, en die de levenstaak heeft uitgemaakt van mannen als Sokrates, Antisthenes, Aristippus, Plato, Zeno, Epiktetus enz. Bevrijd U van zorg voor uw uitwendig lot, antwoorden zij al te gader, en streeft een onzelfzuchtig ideaal na. De Stoa voegde daarbij: en wijd U aan het heil van het universum. De gedachten, die bij dezen tot eene ethiek zijn verwerkt, vindt men in de schriftelijke getuigen van het geestelijk leven van alle volken terug. Zij laten zich zamenvatten in de begrippen van menschlievendheid en altruïsme. Reeds uit de verre Egyptische oudheid klinkt ons deze levensopvatting tegen in de verklaring, die bestemd was den toegang tot het Egyptische oord der gelukzaligheid te verzekeren: „Ik verongelijkte geen kind en deed geen weduwe

onrecht, er was bij mijn leven geen bedelaar noch behoeftige; geen hongerde er, weduwen werden verzorgd als waren hare mannen in leven" en verder in de volgende uitlating van het Egyptische doodenboek: „Ik heb datgene gedaan wat de menschen gebieden en den goden behaagt. Ik heb den god gehuldigd met hetgeen hem lief is. Ik heb brood gegeven aan de hongerigen, water aan de dorstigen, kleederen aan de naakten en een vaartuig aan de schipbreukelingen". En sedert verstomt in het oude Oosten de stem niet, die zegt: het is zaliger te geven dan te nemen.

Van de oude Perzen getuigt Thucydides bepaaldelijk, dat het hun liever was te geven dan te nemen. Bij hen vermaant Zoroaster om de deur niet gesloten te houden voor armen. Volgens Maspero beschouwden de Egyptenaren het als den wil der goden, dat deze hun gunsten niet beperken tot de voorspoedigen en machtigen, doch die ook aan de armen worden bedeed; dat deze laatsten worden gevoed en gekleed en ontheven van lasten, die boven hunne krachten gaan, en dat hun noodelooze tranen bespaard worden. De Israëlieten hebben het voorschrift bewaard „Zoo uw vijand hongert, geef hem brood te eten, zoo hij dorst lijdt, geef hem water te drinken: de Heer zal U beloonen", en de les behouden: „Gelijk water een vlamvend vuur bluscht, zoo zullen aalmoezen uwe zonden uitdooven". Aalmoezen uitreiken, het gebed en het vasten waren de drie hoofdlevensregelen, die de synagoge aan de moskee en aan de eerste christelijke kerk vermaakte. De Koran noemt hulp aan weezen en leniging van armoede het pad dat tot Allah leidt. „Gebed voert ons", luidt het in de Mohamedaansche leer, „halverwege tot Allah, het vasten voor de poort van zijn paleis en aalmoezen geven ons tot Hem toegang". Bij de Christenen was de verzorging van armen en gebrekkigen een georganiseerde gemeenteplicht. De Kerkvaders hebben op weldadigheid en offervaardigheid als christelijke deugden den nadruk gelegd. Bij de Romeinen werden medelijden met het lot en ondersteuning van hulpbehoevenden door Cicero en Seneca tot de voornaamste deugden van den mensch verheven. Aeschylus laat Apollo zeggen, dat hij Orestes, die hem om hulp had gesmeekt, zal bijstaan, want verschrikkelijk, zoo onder goden als menschen, is de wrok van den vluchteling, die opzettelijk wordt in den steek gelaten.

Bij de Arische Hindoes nam de menschenliefde gaarne den vorm

aan van gastvrijheid. Hunne heilige boeken zijn vol voorschriften om deze deugd te beoefenen. De wetten van Manoe stellen een hiërarchie der deugden op, waarin strenge zeden, kennis van het goddelijke en het brengen van offers aan de goden bekroond worden met liefdadigheid en in de Mahabharata wordt voorgehouden, een gewonden vijand in het land van den overwinnaar te verplegen. De didaktische Boeddhistische letterkunde is één doorlopende prediking van nederigheid, offervaardigheid tot zelfvernietiging toe.

Bij de Chineezers heeft Confucius welwillendheid tot den hoeksteen der samenleving gemaakt. „Welwillendheid” zeide hij, „is den mensch meer dan water en vuur.”

Gelijken tred met de huldiging van menschlievendheid en edelmoedigheid hield bij de ouden de waardeering van de oprechtheid. De Romeinen namen in de Twaalf Tafelen de doodstraf op tegen lasteraars, valsche getuigen en omkoopbare rechters. Aristoteles verklaarde het een heiligen plicht de waarheid boven al het andere te stellen. De Perzen werden volgens Herodotus slechts in drie dingen onderwezen: paardrijden, boogschieten en waarheid spreken. Hun koning Darius noemde zich in een bewaard gebleven opschrift een gunsteling van Ormuzd, omdat hij geen ketter, geen leugenaar en geen tyran was. In de leer van Zoroaster gold waarheidsliefde als een onwrikbare plicht en leugen voor het werk van den Booze. Van de Arabieren in de woestijn berichtte Herodotus, dat zij hunne beloften als een godsdienstigen plicht nakwamen. In de heilige boeken der Hindoes wordt de deugd der oprechtheid met nadruk voorgehouden. „Al wie waarheid spreekt”, luidt het in de Satapatha Brahmana, „doet alsof hij het (altaar) vuur met ghie (boter) besprenkelt, want juist daardoor doet hij het opvlammen en des te meer wast zijn levenskracht aan en dagelijks wordt hij beter. En alwie onwaarheid spreekt doet alsof hij het (altaar) vuur met water besprenkelt, want juist daardoor verzwakt hij het; en des te meer neemt zijn levenskracht af en dagelijks wordt hij slechter. Laat hem daarom niets dan de waarheid spreken.” De wetten van Manoe bedreigen hem, die voor het gerecht valsche getuigenis aflegt, met de verschrikkelijkste straffen, onder bijvoeging evenwel: „in sommige gevallen verbeurt een man, die, hoewel wetende, dat de feiten anders zijn, uit vrome beweegredenen onjuist inlichting geeft,

den hemel niet; zulke getuigenis heet taal der goden." De Boedhisten daarentegen veroordeelen den leugen om bestwil, alstrekt die ten bate van een leermeester of om eigen goed of leven te redden. Onder de verdiensten van Gautama wordt gerekend, dat hij gedurende al zijne wedergeboorten als Boddhisatva nooit een leugen over zijn lippen heeft laten komen. In het oude Testament worden listen en bedriegerijen van Jacob, David en zelfs van Jahve met welgevallen verhaald maar tevens in de spreken de uitspraak bewaard: „Een afschuw heeft Jahve van leugenlippen maar welbehagen in hen, die waarheid betrachten". In de Talmud hoort de leugenaar zich het paradijs ontzeggen.

Een soortgelijk voorbehoud als de wetten van Manoe maakten Plato, de Moeslimsche leer, Confucius en Mencius. De eerste aanvaardde den leugen, zoo hij dienstig was in het belang van den Staat, doch alleen bij den heerscher; de Moeslimsche leer, wanneer hij strekt om het leven te redden, zijn vrouw tevreden te stellen of een voordeel op den vijand te behalen. De Chineesche wijsgeeren veroorloofden den zoon om de gebreken van zijn vader te verbergen.

De Christelijke Kerkvaders nemen de casuïstiek der Grieksche filosofen over en verklaarden, dat een onwaarheid geen leugen was, wanneer zij een gerechtigde oorzaak had en in de Midden-eeuwen kende de Paus zich het recht toe van beloften en eeden te ontslaan. Daarentegen stelde in dezelfde Midden-eeuwen de ridderschap trouw aan het woord boven alles.

Met deze opvatting van de verhouding van den mensch tegenover zijn gezin, zijn geslacht, zijn volk en wereld hangt onverbrekkelijk zamen de waardeering van persoonlijken moed. Deze hoedanigheid is slechts de proef op de som daarvan: zij bewijst, dat men aan die opvatting meer waarde hecht dan aan eigen welzijn. Er is geen letterkunde, die niet den moed verheerlijkt heeft.

En nu het beeld, dat de raadpleging der schriftelijke getuigenissen geeft, het beeld, dat de waarneming van de levende werkelijkheid verschaft.

Van het uiterste zuiden tot het hooge noorden van het Amerikaansche vasteland verschijnen als een doorlopende keten de eenparige getuigenissen van de schrijvers, die de Indianen hebben bestudeerd, dat de kinderliefde bij hen bijzonder ontwikkeld is en dat bescherming en ondersteuning van zwakken, ouden en gebrekkigen als gemeen-

schapsplichten beschouwd worden, bij den eenen stam in meerder, bij den anderen in mindere mate, maar bij geen enkelen geheel ontbrekend. Men vindt deze opvatting terug bij de laagst staande stammen niet alleen in de gehoudenheid van den man om voor voeding zijner vrouw te zorgen, haar een mat voor leger te vlechten en voor haar een hut te bouwen of te herstellen, maar ook in de door alle schrijvers van Indianenstammen geprezen gulheid in het mededeelen van voedsel aan behoeftigen. Het heeft de aandacht getrokken dat een Indiaan, die een goede jachtbuit heeft bemachtigd, die niet zal verbruiken zonder daaraan door anderen te doen deelnemen. Ieder, die in nood verkeert, wordt verklaard, kan op de hulp zijner stamgenooten rekenen. Van de Omahas is opgeteekend, dat zij verdienen jegens behoeftigen en gebrekkigen op ééne lijn stellen met verdienen in den krijg. Van de Eskimos heeft Nansen gezegd, dat zij de meest medegevoelende wezens zijn, die er bestaan, en als hun eersten plicht beschouwen elkander te helpen; dat zij in tijden van schaarschte hunne voorraden gereedelijk onder elkander verdeelen. De Spanjaarden, die voor het eerst met de Mexicanen en Peruanen in aanraking kwamen, boekstaafden reeds de opmerking, dat zij hen, Spanjaarden, in zorg voor gebrekkigen en behoeftigen en in het algemeen in broederliefde overtroffen. Bij de Irokeezen is deze levensopvatting zoozeer geestelijk eigendom geworden, dat zij het gebracht heeft tot eene formuleering in de leer: betuigt vriendschap aan weezen, gastvrijheid aan allen, broederschap aan de stamgenooten en weest gereed uw maal af te staan aan behoeftigen en noodlijdenden, uw leger aan een vermoeide en uw kleeding aan een naakte.

De plicht der gastvrijheid, hier gepredikt, voerde de menschenliefde over de grenzen van den stam heen. De eenstemmige verklaringen der schrijvers bevestigen de overtuiging, dat deze plichtsopvatting algemeen onder de Indianen voorkomt. Zelfs bij de op den allerlaagsten trap van beschaving staande Californische stammen is de vreemdeling in den wigwam geëerd en veilig. Hij heeft slechts naar een voorwerp te wijzen om zich dit aangeboden te zien en met hetgeen hij daarvoor in ruil wil geven wordt onvoorwaardelijk genoeg genomen. Buiten den wigwam herneemt de gewezen gastheer echter zijne vrijheid en zal hij niet nalaten met zijn gewezen gast op hardhandige wijze af te rekenen, wanneer

de wedergaaf in zijn oog onvoldoende is geweest. De hooger staande Irokeezen hebben hun begrippen aangaande gastvrijheid neergelegd in de formule: zoo een vreemde uwe woning nadert, wees gastvrij jegens hem, verwelkom hem ten uwent, spreek hem met vriendelijke woorden toe en vergeet niet den Grooten Geest te noemen. Bij de Omahas, wordt medegedeeld, is zelfs de vijand onschendbaar, wanneer deze in hunne woning gegeten, gedronken en gerookt heeft: zij laten hem dan zelfs ongemoeid naar huis terugkeeren.

Ook van de Afrikaansche stammen wordt getuigd, dat zij alom bescherming van de vrouw door den man, eerbied voor en ondersteuning van ouders door kinderen en mildheid en gastvrijheid als gemeenschapsplichten erkennen. Het is opgemerkt, dat bij sommige negerstammen van een bruidegom gevergd wordt, dat hij, alvorens te trouwen, zijn aanstaanden schoonvader tot drie malen toe onder getuigen de plechtige verklaring moet afleggen, dat hij zijne vrouw onderhouden zal. De beschermingsplicht jegens de vrouw heeft onder de negers geleid tot het leviraat, de instelling, dat bij den dood van een gehuwden man diens weduwe door zijn broeder gehuwd wordt. Gevraagd naar hunne denkbeelden omtrent goede en slechte menschen, hebben negers te kennen gegeven, dat zij als den goeden mensch beschouwen hem, die gul en mededeelzaam is, en als den slechten hem, die terughoudend, twistziek en diefachtig is, en dat zij geloofden, dat deze laatsten na hun dood van geluk verstoken zouden zijn. Als de meest opvallende goede eigenschap der Basoetos is vermeld hun vriendelijkheid onder elkander. Zelf zeggen zij, dat de eene schakel van een keten slechts klank geeft door den anderen, daarmede te verstaan gevende, dat de eene mensch harmonisch gestemd is op den anderen. Voorts, om de deugd der mildheid te symboliseeren, kennen zij het spreekwoord, dat men zijn jachtbuit niet vilt zonder die aan een ander te zien te geven. De Kaffers, wordt vermeld, slachten geen rund zonder hun bureu bij het opeten daarvan te nooden: mededeelzaamheid wordt hun grootste genoeg genoemd. Van de Hottentotten verklaart een kenner van het volk, die lang met hen verkeerd heeft, dat zij hun laatste bete met hun genooten deelen. En zendelingen uit Madagascar hebben de gulheid, waarmede inboorlingen van dat eiland elkander bijstaan, tot object voor een vergelijking met Europeesche

toestanden gemaakt, die niet in het voordeel van de laatste uitvalt.

Over de gastvrijheid van de negers is het oordeel der schrijvers eenparig prijzend. Op vele plaatsen is dit gevoel zoo ontwikkeld, dat de gast als onschendbaar beschouwd wordt en de gastheer voor zijne daden geheel aansprakelijk wordt gesteld. Van de Herreros wordt vermeld, dat zij het de zwaarste vervloeking achten, wanneer iemand, die ongestvrij is weggestuurd, daarvan aan den schuldige een verwijt maakt. In Soedan is het spreekwoord gangbaar, dat men het goed van andere menschen op het hoofd moet dragen en het zijne onder den arm en dat men het laatste moet laten vallen, wanneer het noodig is den arm te heffen om het goed op het hoofd vast te houden. Onder de Kabylen geldt schending van het gastrecht als een onuitwissbare smet.

Geen volk der aarde heeft misschien in meerdere mate dan de negers zich bij reizigers den roep van leugenachtigheid verworven. Daarentegen erkennen de Europeanen, die het langst verkeer met hen gehad hebben, dat liegen bij hen de eerste reactie is op de aanraking met blanken, maar hun oprechtheid en waarheidsliefde aan den dag komen voor ieder, die hun vertrouwen heeft weten te winnen. Hun openhartigheid en goede trouw worden geprezen door hen, die zich de moeite hebben gegeven tot hun innerlijk wezen door te dringen.

In Azië zijn de gezins-, familie- en gemeenschapsplichten van bescherming en onderhoud der vrouw, kinder- en ouderliefde, mildheid en gastvrijheid niet alleen gemeengoed van de ontwikkelde volken, maar worden zij ook bij de laagst staande stammen teruggevonden, de Weddahs van Ceilon, de ruwe bergbewoners van Hindostan, de Dajaks van Borneo. Bijstand en ondersteuning van arme familieleden wordt bij de Aziatische volken algemeen als een plicht van een in goeden doen geraakt familielid beschouwd. De Burmanen vatten dien plicht zeer nauwgezet op. Ook in den Indischen Archipel wordt deze familieplicht hoog gehouden. Bij de Chineezers is de ondersteuning van behoeftige weduwen en weezen, gebrekkigen en noodlijdenden, wanneer de familieleden daartoe niet in staat zijn, aan de overheid opgelegd. Eerbied voor ouders is een leerstelling, die diepe wortels geschoten heeft in het Hindoeïsme, het Boeddhisme, het Judaïsme en het Islamisme, het meest nog bij de Chineezers. Van de tegenwoordige Hindoes wordt getuigd, dat het bij hen als eene ontaarding wordt aangezien,

wanneer een zoon de ondersteuning zijner ouders aan vreemden overlaat.

Mildheid en gastvrijheid zijn in Azië nog meer inheemsch dan elders: men kan dit het klassieke werelddeel dezer deugden noemen. Het spijzigen van hongerigen, het kleeden van naakten, het verplegen van zieken, het helpen van gebrekkigen en mildheid in het geven van aalmoezen zijn er functies eener levensopvatting, waar de nadruk op gelegd wordt bij de Semitiesche, Hindoesche, Chineesche volken en de Japanners. Bij de Koreanen is de wet der broederschap aangeboren, getuigen de beschrijvers van dit volk en van de Burmanen heeft Fielding denzelfden trek geboekstaafd. Bij de Mohamedanen van Indië bestaat de gewoonte geloften af te leggen van spijsuitdeeling te doen aan vrienden en armen, wanneer de eene of andere door hen gekoesterde verwachting in vervulling mocht komen. De Bedoewienen, hoe opvliegend en twistziek ook, worden eenstemmig beschreven als hulpvaardig en mild voor elkander. Bij hen is het gastrecht heilig en is zelfs de doodslager van een familielid voor de bloedwraak veilig, wanneer hij in de tent is opgenomen; ja, bij sommige stammen is de vijand dakhiel (d. i. een beschermeling) wanneer hij maar een kleedingstuk of de tent van den aanvallers of vervolgers aangeraakt heeft. De Boeddhistische volkslectuur in Japan leert: „Boven alle dingen moet de mensch weldadigheid betrachten; het juiste inzicht wordt door het geven van almoezen bevorderd.” Bij de Hindoes behooren gastvrijheid en weldadigheid tot de deugden van het volk. De gast is volgens de orthodoxe volksovertuiging heer in het huis, waar hij verblijft; men moet hem voedsel geven voordat men daar zelf van gebruikt en het is den gastheer verboden voor zijn gastvrijheid giften te ontvangen. De gastvrijheid moet volgens de Hitopadesa zelfs tot den vijand worden uitgestrekt, want „de boom onthoudt zijne schaduw niet aan den hakker, die hem wil omkappen.” De Annamieten, wordt verhaald, huldigen den regel, dat gastvrijheid niet vergolden mag worden, uit vrees dat zij anders ongeluk zullen ondervinden.

Ook van den Indischen Archipel is getuigd, dat de gast met geschenken van slachtvee, kippen of vruchten moet worden onthaald, dat de vreemdeling, die met vriendschappelijke bedoelingen verschijnt, groote belangstelling trekt en een vriendschappelijk onthaal

ondervindt en dat de gastheer voor zijne gastvrijheid niets terug verlangt. Het vreemdelingenhuis is van het Maleisch-Polynesisch dorp van het oorspronkelijk type eene vaste instelling.

Niettegenstaande de vele klachten over leugenachtigheid en bedriegelijkheid van blanken tegen Aziaten geuit, gaat ook de waardeering van waarheidlievendheid bij de Aziatische rassen zamen met die van menschlievendheid en edelmoedigheid. Ook hier moet bij het wegen der getuigenissen onderscheid worden gemaakt tusschen de waarnemers, die niet verder gezien hebben dan de oppervlakte, en hen, die tot de volksziel zijn doorgedrongen. De Weddhas van Ceilon worden door hun beschrijvers zonder uitzondering als modellen van waarheidlievend beschreven. De leugen is zoo vreemd, wordt van hen gezegd, dat zij, van moord beschuldigd, zoo deze betichting waarheid bevat, niet zullen ontkennen, maar het zwijgen bewaren. De ethnografen van Indië deelen hetzelfde mede van de wilde bergstammen aldaar: de Sarvas, Gonds, Klands, Karens enz. De laatstgenoemden hebben hun opvattingen in dit opzicht geformuleerd in de grondstelling: Spreek geen onwaarheid; wat gij niet weet zeg dat niet, aan leugenaars zal de tong worden uitgesneden. Van de Bengaleezen is gezegd, dat liegen hun nationale ondeugd is, maar Wilkins, die in hun intimiteit is doorgedrongen, verklaart daarentegen, dat zij oprecht en waarheidlievend zijn jegens hen, die hun vertrouwen hebben, doch tegenover vreemden, die zij niet begrijpen of vertrouwen, geneigd zijn zich niet bloot te geven omdat zij niet zeker zijn van hun uitlatingen geen kwaad te zullen ondervinden. Wie de ingezetenen van den Maleisch-Polynesischen Archipel bestudeerd heeft, zal dit oordeel ook voor dezen gereedelijk onderschrijven. Een gelijke ervaring wordt medegedeeld van de Burmanen, Siameezen en Annamieten. Van de Chineezen is door menigeen bericht, dat zij schaamteloos kunnen liegen, maar daarentegen ook door personen, die lang met hen zaken hebben gedaan of in geregelde betrekking gestaan, dat zij betrouwbaar en oprecht zijn. De waarheidlievendheid komt op den bodem van de volksziel aan den dag wanneer de sluier, dien het wantrouwen jegens den vreemdeling, zakenman, rechter of werkgever, daarvoor hangt, is weggetrokken.

Roepen wij de getuigen betreffende de begrippen over de gezins-, familie- en gemeenschapsplichten van de Australische volkstammen

op, zoo vinden wij bij hen bevestigd, dat ook daar de man zich als den beschermer en onderhouder der vrouw beschouwt en dat kinderliefde ook daar algemeen voorkomt. Door hun kinderen te prijzen, wordt gezegd, kan men zich de welwillendheid der ouders gereedelijk verzekeren. Ook de solidariteit der stamgenooten in geval van nood en schaarschte is in Australië niet onopgemerkt gebleven. Van de inboorlingen der Nieuwe Hebriden is geboekstaafd dat zij terughoudendheid met voedsel jegens behoeftigen als de grootste zonde beschouwen: daarop staat in hunne voorstelling de zwaarste straf in het rijk der dooden. Van een aantal plaatsen is de waarneming medegedeeld, dat hij, die wat noodig heeft, het maar heeft te vragen om het te bekomen, en van de Maoris, dat zij, een vreemde ziende naderen, dezen luide toeroepen om bij hen te komen. In Hawai geldt het als plicht van den gastheer zich te onthouden van het voedsel, dat hij zijn gast voorziet. Van N. Zuid-Wales wordt bericht, dat na afloop van een gevecht de strijdende partijen zich vereenigen om de gewonden te verplegen. De leugen is om zich zelve misschien nooit zoo absoluut veroordeeld als door een inboorling van Fidji, die over een derde sprekende tot een zendeling zei: „Zeg hem, dat niemand een vreemdeling haat, maar dat ieder een leugenaar haat.”

Het heeft zijn belang in het bijzonder nog stil te staan bij de zich vele malen van Europeesche zijde herhalende klacht, dat dankbaarheid bij andere rassen geheel of nagenoeg geheel een onbekend gevoel is. Deze klacht steunt op de waarneming, dat menschen van andere rassen het goed, dat hun gedaan wordt, veelal aanvaarden zonder daarop uiterlijk te reageeren in woorden of daden, m. a. w. dat zij geen dankbaarheid toonen. Vaak wordt daarbij aangevoerd, dat deze menschen in hun taal ook geen woord voor dankbaarheid bezitten. Afgescheiden van de eenzijdigheid dezer waarneming, die geen rekening houdt met de gevallen, waarin een gunstbewijs of weldaad wel degelijk met een gift van vruchten of anderszins vergolden is, verdient deze opmerking in de eerste plaats getoetst te worden aan de bij verschillende volken heerschende omgangsvormen. Zij bedoelt waarde toe te kennen aan het toonen van dankbaarheid, d. i. aan een uiterlijken vorm, en aan de opvatting, dat de inachtnaem van vormen behoort tot de gewoonten van het maatschappelijk verkeer. Bij Europeanen behoort het tot de beleefdheidsvormen

in den omgang dankbetuigingen uit te spreken niet alleen voor werkelijke weldaden maar ook voor ondervonden beleefdheden of welwillendheden. Zij zijn bij hen tot een louter en meestal waardeloos conventionalisme verworpen. In zoodanige dankbaarheidsbetooningen worden Europeanen alleen overtroffen door de bedelaars in andere werelddeelen, die gereed zijn voor een aalmoes in de uitbundigste betuigingen van erkentelijkheid te vervallen. Maar buiten den bedelaar pleegt de mensch van een ander ras en in het bijzonder de Oosterling zijne gevoelens te verbergen en het niet als tot den goeden toon behoorende te beschouwen daaraan uitdrukking te geven, vooral niet tegenover iemand, dien hij als boven zich staande aanmerkt. Het zou daarom een voorbarigheid zijn uit het ontbreken van dankbetuigingen ook het gemis van een gevoel van dankbaarheid af te leiden. Op het bestaan of niet bestaan van dit gevoel komt het aan, niet op de uiterlijke betuiging daarvan. Om zich van dat bestaan of niet bestaan rekenschap te geven, zal men zich, wanneer men over on-dankbaarheid klaagt, vervolgens vooraf met zich zelve over de bestaansreden van dat gevoel dienen te verstaan. Men is allicht geneigd de rekening voor de dankbaarheid anders op te maken dan de wederpartij. Wie aan een ander iets gedaan heeft, dat in zijn eigen oogen goed is, heeft daarom in de oogen van dien ander nog geen reden daarvoor eene rekening aan te bieden, die met dankbaarheid gekweten moet worden. De werkgever, die voor zijne werknemers de arbeids- of bestaansvoorwaarden verbetert, de gegoede, die van zijn overvloed aan een hulpbehoevende wat afstaat, hebben voor hem, die gebaat is, daardoor nog niet het recht verkregen dezen voor dankbaarheid te belasten. Wij hebben gezien, hoe bij de meeste rassen het geven uit den overvloed aan den misdeelde als een gemeenschapsplicht beschouwd wordt. Spreekt daaruit niet een zuiverder gevoel van de ware menschenverhouding dan uit het gevoel, dat in het afstaan van een deel van den overvloed een verhouding van begunstiger tot begunstigde afleidt? In het laatste geval tooit het egoïsme zich slechts met een mantel van altruïsme om de verbastering van het plichtsgevoel, waartoe het verworpen is, te bedekken. De man, die het ruim heeft en van zijn overloed door de stiefkinderen van het lot laat mededeelen zonder zich zelf daarvoor een aanspraak op dankbaarheid toe te kennen, staat hooger dan hij, die gemis van dankbaarheid

ziet in de miskenning van zijn daad als een gunst of weldaad.

De dankbaarheid echter, die bestaat in de erkenning van edelmoedigheid, die niet op de lippen zweeft doch in het hart wortelt, is bij vreemde rassen niet minder diep, ja misschien dieper doorgedrongen dan bij Europeanen. Werkelijke weldoeners worden bij hen levenslang niet vergeten, zooals ieder, die in dat geval verkeert, heeft kunnen ondervinden. Voor de deugd der ware dankbaarheid is misschien nergens zulk een gedenkteeken gesticht als in de eenvoudige dierenfabels waarin de volksziel van het Oosten zich afspiegelt.

* * *

Na deze raadpleging van de grondbeginselen der bij de menschenrassen in het algemeen geldende levensopvatting is het, geloof ik, geoorloofd het besluit te trekken, dat, welke uiterlijke verschillen ook tusschen de verschillende menschenrassen mogen voorkomen, over deze grondbeginselen bij allen gelijkheid bestaat. Deze grondbegrippen mogen wel niet overal in dezelfde mate worden in praktijk gebracht, dit tekort in nuttig vermogen der deugd doet aan de beteekenis van dit verschijnsel niets af. Paulus zeide reeds, dat de geest gewillig kon zijn, al was het vleesch zwak, en vóór hem bezong een Romeinsche dichter dezen menschelijken trek reeds met den versregel: *Video meliora proboque deteriora sequor* ('k Zie en beaam ook het goede maar voel tot het kwaad mij getrokken) en nog veel vroeger de dichter van de Rig-Veda met de volgende verontschuldiging tegenover zijn God: „Het is niet onze eigen wil, o Varoena, die ons doet dwalen, maar eene verleiding” — wijn, drift, dobbelsteenen of onze dwaasheid. Reeds de wijsheid der ouden vermaande hiermede om achter den uiterlijken schijn van het kwade, dat gedaan werd, niet den kern van den goeden wil te miskennen. Is hierin niet het geheele verloop van de cultuurgeschiedenis gelegen, dat deze kern geleidelijk bevrijd wordt van het ruwe vruchtvleesch en het harde hulsel, dat hem omgeeft? Indien mag worden aangenomen, dat de cultuurgeschiedenis een bevrijdingsproces is van den edelen menschelijken kern van zijn daarmede zamengegroeiden bolster, zoo zal men uit de gelijkheid van geestelijken kern der onderscheiden menschenrassen mogen besluiten, dat de verschillen in beschaving, die zij te zien geven, zijn terug te brengen tot verschillen in graad van ontbolstering en niet aan verschillen in wezen behoeven te worden toegeschreven.

Evenals de waardevermeerdering van de tegenwoordige rassen van huisdieren, veldgewassen en vruchtboomen niet het gevolg is van een herschepping der natuur, maar eene verovering op de oorspronkelijk in het wild voorkomende natuurvoortbrengselen, schijnt men gerechtigd te zijn de opheffing van het peil der beschaving van achterlijke menschenrassen van een soortgelijken arbeid te mogen verwachten. Werk eener geduldige, eeuwenlange techniek, is deze verovering de prijs geweest eener africhting van de natuur naar den menschelijken wil en komt zij voor ook den toets te leveren voor de verwachtingen, die gericht zijn op de ontwikkeling der menschenrassen. Indien de menschelijke wil bij deze rassen geene onoverkomelijke hinderpalen in hun natuurlijken aanleg ontmoet, is er geen grond om te twifelen aan den einduitslag, wanneer ook op hun ontwikkeling de menschelijke wil ten volle kan doorwerken.

Indien ik de ontwikkeling der achterlijke menschenrassen heb vergeleken met de ontwikkeling van rassen van huisdieren, veldgewassen en vruchtboomen, is daarbij het voertuig niet geweest de gedachte, dat de techniek voor het eene geval ook vergeleken kan worden met die voor het andere. De weg der africhting, die bij de ontwikkeling van den mensch gevolgd moet worden, kan slechts in overdrachtelijken zin vergeleken worden met dien, welke tot de waardevermeerdering van rassen van huisdieren, veldgewassen en vruchtboomen leidt. In beide gevallen is de einduitslag de prijs van een aan de natuur opgelegde dwang, maar de dwang, welke aan den mensch moet worden opgelegd, heeft diens geest en gemoed ten doel en moet de vrucht zijn van diens eigen wil. Het inzicht in den besten weg naar zijn geestelijk, stoffelijk en lichamelijk welzijn moet bij den mensch rijpen als een eigen overtuiging, wil het een drijfkracht tot zijn ontwikkeling worden. De geboden en verboden, waartegen geen verzet bij hem oprijst, zijn die, welke hij zich zelf stelt. Meestal wordt deze waarheid niet met volle bewustzijn door hem gepeild maar beleeft hij die slechts instinctmatig. Hij wordt er echter aan herinnerd zoodra de anders stille wateren van zijn gemoed door de ongunst van het lot in beroering worden gebracht. Met andere gevoelens komt dan ook bovendrijven het besef van de dwalingen zijns weegs en van het inzicht in eigen tekortkomingen en dit eigen inzicht zal op hem meer overredende kracht uitoefenen dan een

van buitenaf opgelegde dwang. De wijsheid, die men door schade en schande opdoet, de africhting, die men door dagelijkschen geregelde arbeid ondergaat, en de vorm, waarin men zich giet door geestelijke inspanning, zij zijn allen de vrucht der lessen, aangeleerd in de school van zelfdwang. Te zamen te begrijpen als zorg voor eigen geestelijk, stoffelijk en lichamelijk welzijn, vormen zij den inhoud van plichten van den mensch jegens zich zelf, van welker eerbiediging en naleving zijne ontwikkeling in niet mindere mate afhangt dan van de inachtneming van plichten jegens anderen. Als voertuig voor den vooruitgang is de wil om tot hooger geestelijk, stoffelijk en lichamelijk welzijn te geraken zelfs de eenige afdoende van de kluisters van den natuurstaat bevrijdende macht gebleken. Het grootte verschil tusschen de onderscheiden menschenrassen is in de bij heerschende opvattingen omtrent deze plichten van den mensch jegens zich zelf gelegen en hunne gelijkheid is in de eerste plaats afhankelijk van de voorwaarde, dat deze verschillen wegvallen, evenals de gelijkheid in vruchtdracht van twee soortgelijke boomen in de eerste plaats afhankelijk is van de gelijkheid van hunne bedeeeling met uit- en inwendig welzijn.

Stelt men zich de overeenstemming der menschenrassen in opvatting ten aanzien van deze plichten van den mensch jegens zich zelf als een bereikbaar doel voor oogen — bij gebreke waarvan Associatie-politiek hare voeling zou missen — zoo moet men zich van de redenen van deze orde van verschillen duidelijk reenschap weten te geven. Ik zal daarom bij de grondbegrippen omtrent de plichten jegens anderen ook in het kort en globaal bij de heerschende denkwijzen omtrent deze begrippen stilstaan. Al dadelijk valt dan op te merken, dat op de verwaarloozing dezer plichten door den normalen mensch anders gereageerd wordt dan op het verzuim van verplichtingen jegens derden. Wie zich betrapt op onoprechtheid, onedelmoedigheid, onrechtvaardigheid of wreedheid zal zich zelf gemeenlijk strenger veroordeelen dan wie een dwaasheid of zorgeloosheid of gebrek aan inspanning jegens zich zelf bekennen moet. Aan den wortel van dit gevoel ligt niet alleen het besef, dat van het eerstgenoemde plichtverzuim onze medemenschen de slachtoffers zijn en van het tweede slechts wij zelven en dat wij de gevolgen daarvan alleen aan ons zelven te verantwoorden hebben, maar ook het bewust-

zijn, dat over het eerste aan derden een oordeel toekomt, terwijl over het tweede geen ander dan wij zelven aanspraak op berechtiging kunnen maken. Het diep doorgedrongen gevoel van het onderscheid tusschen andermans zaken en eigen zaken en de opvatting, dat men niet vrij is andermans zaken te schaden, maar wel vrij om eigen zaken te verwaarloozen, schept in het menschelijk begrip eene tegenstelling tusschen beide orden van plichten, die ongetwijfeld medegewerkt heeft om de verschillen tusschen de menschenrassen in de verzorging van de plichten van den mensch jegens zich zelf te verscherpen.

Aan de ontwikkeling van de begrippen omtrent de plichten van den mensch jegens zich zelf is misschien in nog meerdere mate afbreuk gedaan door de opvatting, dat het heil gelegen is in de verzaking van alle wereldsche goederen. De geestesrichtingen, waarin deze opvatting zich heeft uitgesproken: de Cynische school, het Boeddhisme, het ascetisme in Christendom en Islamisme, de christelijke kloosterorden, het kluizenaarswezen in het Hindoeïsme, berusten allen op de pessimistische grondgedachte, dat de mensch geen plichten jegens zich zelf heeft doch alleen plichten jegens zijn filosofisch of godsdienstig ideaal, dat wereldsche goederen en wereldsche kennis de bron van het kwaad voor hem is en de aankweeking van lichaams- en geestvermogens en van eene verfijnde levenstechniek zonde uitmaken. Ook wanneer een Rousseau en een Tolstoj als protest tegen overbeschaving het menschedom toeroepen: terug naar de natuur! kunnen zij het onderscheid tusschen eene plichtsvervulling van den mensch jegens zich zelf en eene overgaaf van zich zelf aan zijne zwakheden niet in het oog houden. En de strijdvraag, of en in hoever wereldsche goederen tot het geluk noodzakelijk zijn, heeft de Grieksche filosofie eeuwen lang vermoeid zonder deze tot het besluit te leiden, dat wereldsche goederen in elk geval door den mensch niet gemist kunnen worden tot eene ruimere betrachting van zijne verplichtingen jegens zijn medemensch en de gemeenschap. Het inzicht in de plichten van den mensch jegens zich zelf is daardoor tegenover dat van zijne plichten jegens anderen in de verdrukking gekomen en heeft zelfs thans nog niet zijne juiste plaats in de begrippenwereld kunnen veroveren.

Niettemin heeft in de ervaringswereld de opvatting van den arbeid als een plicht zich baan gebroken. In het oude Egypte

stond volgens Herodotus de naleving van den arbeidsplicht onder staatstoezicht van ambtenaren van den koning en was ieder onderdaan aan dezen verantwoording schuldig van zijne bezigheden en werd in de geboden van Ptah Hotep voorgeschreven, dat niemand een dag mocht verzuimen om de bezittingen van zijn huis te vermeerderen, want hij die zijn tijd slecht gebruikt, wordt daar verklaard, is te blamen. Vermoedelijk zal aan dezen toestand echter wel het fiscale doel hebben ten grondslag gelegen om de opbrengst der belastingen te verzekeren; er bestond in de oudheid geen land, dat zwaarder belast was dan Egypte. Ook Plato kent den arbeid slechts als deugd omdat hij onmisbaar is voor de instandhouding van den staat. Thucydides legt evenwel aan Perikles de woorden in den mond: armoede te bekennen is bij ons geen schande; de werkelijke schande is gelegen in de verwaarloozing van de middelen om armoede te voorkomen. Xenophon heeft het landbouwbedrijf verheerlijkt en van de oude wetgevingen van Athene zijn sporen overgebleven, die wijzen op verplichtend gestelden arbeid. Zoroaster sprak zich in krachtige termen voor arbeidsvaardigheid uit. Den luiaard noemde hij den onwaardigste onder de mensen. De mensch had, zeide hij, de schepping van Ahura Mazda in stand te houden; op hem rustte daarom de verplichting den bodem te bewerken, doornen en distelen uit te roeien en de landstreken, die de Booze met dorheid had geslagen, vruchtbaar te maken. In het rijk der oude Inkas werden luie mensen, die het werk schuwden, openlijk gekastijd en werd hij, die overdag sliep, met de zweep gestraft. In de oogen van de Perzen golden landbouw en oorlogvoeren voor de eervolste en noodzakelijkste bezigheden en genoten deze het hoogste aanzien.

Deze zienswijs spiegelt waarschijnlijk de in de oudheid algemeen heerschende het best af. Vallende onder het gezichtspunt van een maatschappelijk bedrijf waren vechten en rooven een arbeid, waaraan het plichts- en tevens lustgevoel van velen dezen verbood zich te onttrekken. Het landbouwbedrijf, waaraan allerwege een goddelijke oorsprong werd toegekend, stond onder bescherming van hogere machten en had zodoende een godsdienstig plichtsgevoel tot grondslag. Ook het weefhandwerk en de ijzerbewerking stonden in de oogen der oudheid veelal met bovenmenselijke machten in betrekking en veredelden daardoor den arbeidsplicht. Overigens werd echter de arbeid geminacht en aan slaven over-

gelaten. Haar hoogtepunt heeft deze opvatting gevonden in het kastewezen van Indië.

Ook de waarneming van het heden leert niet anders dan dat bij de meeste rassen de arbeid meerendeels uit nood of dwang wordt ter hand genomen. Dit beeld wordt teruggevonden in alle werelddelen, vooral daar waar de natuur mild is met hare gaven. Maar ook op hemelsbreedten, waar voor den mensch meer arbeid noodig is tot zijn instandhouding, ziet men hem gemeenlijk niet meer arbeiden dan voor zijn dagelijksch onderhoud vereischt wordt. Daarbij ziet men bij vreemde rassen de waarde van den mensch maar zelden afgemeten naar den arbeid, dien hij verrichten kan. Alleen het kunsthandwerk in Japan, China en Indië wordt met voorliefde beoefend en niet als een last beschouwd evenals het rooven en vechten bij de stammen, die daarvan een bestaansmiddel gemaakt hebben. Deze arbeidsschuwheid is gereedelijk te verklaren uit het onvermogen van den minder beschaafde om zijn arbeid om te zetten in een hefboom tot verbetering van zijn lot en tot verzekering van zijn toekomst.

Van zijn arbeidsvermogen niet meer vragende dan dit hem geven kan, volgt hij den door zijn natuur hem voorgehouden weg van den minsten weerstand en geeft hij aan den arbeid van zijn tijd en van zich zelf zoo weinig als hij kan. Een omkeer is hierin slechts te verwachten, wanneer in zijn begrip de arbeid de vervulling wordt van een verheffenden in stede van een nederdrukenden plicht. Men schijnt gerechtigd te zijn aan te nemen, dat de arbeidslust meer nog van het gehalte aan verheffende macht van den arbeid dan van den nood afhankelijk is.

Dit gehalte aan verheffende macht van den arbeid neemt toe met de eischen, die deze aan 's menschen geestvermogens stelt. Er is geen ras of geen volk, dat niet den arbeid der geestvermogens hoog aanslaat en daar eerbied voor koestert. Van daar tot het besef van den plicht jegens zich zelf om kennis te vergaren is slechts een stap, die gereedelijk gedaan wordt overal waar onderwijs daartoe gelegenheid geeft.

Het zou onvolledig zijn van de plichten van den mensch jegens zich zelf te spreken zonder bij den eerbied voor den arbeid ook te gewagen van eerbied voor netheid, zindelijkheid en orde in woning, kleeding en levenswijze of van eerbied voor matigheid in spijs en drank, welke tot die plichten evenzeer behooren,

Maar tot vestiging van een inzicht in de hieromtrent heerschende begrippen moge volstaan worden met de herinnering, dat de woning en de kleeding te allen tijde en overal gelijken tred gehouden hebben met het beschavingspeil en, wat lichamelijke reinheid en matigheid betreft, deze van oudsher zoozeer als deugden werden beschouwd, dat de eerste in den vorm van den kinderdoop, van hand- en voetwasschingen en van wijwaterbesprenkeling als symbool der ritueele reiniging en de tweede in den vorm van vasten in de oude Oostersche godsdiensten en in mysteriediensten een plaats hebben bekomen. Zij mogen een alom reeds overwonnen standpunt geheeten worden.

Deze raadpleging van de menschelijke gedachte geeft, meen ik, recht tot de slotsom, dat achter de uiterlijke verschillen die zich bij de verschillende rassen openbaren, ook ten aanzien van de opvatting nopens de plichten van den mensch jegens zich zelf een kern van gelijkheid aanwezig is. Deze slotsom wijst tevens de vaak uitgesproken maar nooit bewezen meening af, dat het Christendom den sleutel tot vereffening dier geschillen geeft. De beschaving van het Westen, verklaart deze meening, is een Christelijke beschaving, dankt haar wezen uitsluitend aan het Christendom; wilt gij haar gemeengoed maken voor de overige wereld, zoo is dat alleen mogelijk door deze laatste eerst tot het Christendom te bekeeren; van zelf zal in het gevolg daarvan dan ook de Westersche beschaving komen. Ik wil deze meening niet stellen tegenover sommige uitkomsten van de zending zooals laatstelijk gedaan is door Dr. H. ten Kate in zijne studie over Psychologie en ethnologie in de koloniale politiek (*Indische Gids*, Juni/Juli 1916) maar alleen tegenover hare grondstelling. dat het Christendom het onmisbaar onderpand zou zijn voor de vereeniging der rassen in één cultuurgeheel. Ik kan mij dan bepalen tot de opmerking, dat deze eenheid op geen anderen grondslag kan rusten dan overeenstemming in de begrippen omtrent de plichten van den mensch jegens zijn medemensch en de gemeenschap en jegens zich zelf, en dat, zoo deze overeenstemming bestaat, zij alleen het gevolg kan zijn van eene te voren reeds aanwezige gelijkheid in psychischen en geestelijken aanleg van de onderscheiden menschenrassen. Het wil mij daarom een gezichtsbedrog voorkomen, in het Christendom den bodem te zien waarop deze overeenstemming ontsproten is,

in plaats van een middel om haar op den bodem der gelijkheid van aanleg te doen te voorschijn komen. Wegbereidster en voertuig van cultuurgelijkheid, moge gelijkheid van godsdienstige belijdenis een middel tot zamenbrenging van wezensgelijke begrippen zijn, evenmin als bv. gelijkheid van opvoeding, van maatschappelijken stand of van werkkring zal zij echter aanspraak kunnen maken op de rol van schepster dier wezensgelijke begrippen. Men kan, een spraakgebruik volgend, spreken van eene Christelijke, eene Islamitische, eene Hindoesche, eene Chineesche beschaving, maar men zal daaronder dan niets anders en niets meer mogen verstaan dan men bv. begrijpt onder de termen Indische thee, Java-thee, Braziel-koffie of Java-koffie. In beide gevallen dekt de vlag ladingen, die haar verschillen niet ontleenen aan hare natuurlijke geschapenheid, maar aan bijkomstige veranderlijke invloeden.

* *

Ik kom thans terug op de vraag, die ik in den aanhef van dit opstel gedaan heb, nl. of eene Associatiepolitiek zich den weg versperd ziet door onoverbrugbare rastegenstellingen, gevolg van fundamenteele verschillen in psychischen en geestelijken aanleg. De bevestigende beantwoording van deze vraag door de ethnologische school staat, zooals ik krachtens het bovenstaande op goede gronden meen te mogen aannemen, niet op den bodem der feiten, althans niet wat de opvattingen nopens de gemeenschapsplichten en de plichten jegens zich zelf van den mensch van alle rassen betreft. De ethnologie, wanneer zij niet aan de oppervlakte blijft wijlen doch in de diepten van het menschelijk gemoed doordringt, leert m. i. veeleer, dat in dit opzicht tusschen de rassen eene katholiciteit bestaat, welke slechts tot eene gelijkheid van natuur van aller psychischen en geestelijken aanleg is terug te brengen. Er schemert door de overwoekering van verschillen bij allen een gemeenschappelijk bezit aan begrippen omtrent deugden en plichten jegens den medemenschen en zich zelven heen, dat zich laat herkennen als een gemeenschelijke pillegift in het leven van iederen mensch. De oudheid heeft dit reeds bevroed, toen zij dit gemeengoed der geheele menschheid met den naam *humanitas*, menscheijkheid, bestempelde, als wilde zij te kennen geven, dat aan deze hoedanigheden het menschelijk wezen zijn waarde ontleende en zij den standaard voor de schatting daarvan uitmaakten.

In elk geval geven deze gemeenenschelijke hoedanigheden de maat voor de schatting van de levensvatbaarheid eener Associatie-politiek. Voor hare beweging aangewezen op het domein der betrekkingen van den mensch tot zijn medemensch in de staatkundige, maatschappelijke en economische orde van zaken, wendt zij zich tot hem slechts met de vraag, welke begrippen er op den bodem van zijn wezen liggen omtrent zijne plichten jegens zijn gezin, zijne medemensen en de gemeenschap, waartoe hij behoort, en omtrent zijne plichten jegens zich zelf. Zij is gerechtigd dat domein als haar rechtmatig arbeidsveld te beschouwen, wanneer zij van alle rassen het eenstemmig antwoord bekomt: wij staan op den bodem van den eerbied voor het bezit, het leven en de ethische waarde van onze medemensen en op dien van den eerbied voor arbeid en geestelijke ontwikkeling. Bakermat van het recht dat haar te leiden heeft, is deze ethische gemeenschap tevens onfeilbare leerschool voor de werkzaamheid eener Associatie-politiek, tot welke deze zich nooit te vergeefs om een toets of richtsnoer voor haar handelen zal wenden.

Zij leert haar voornamelijk, dat de gebondenheid van den mensch aan zijn begrip van de gemeenschapsplichten het vruchtbaarst is waar deze zamengaat met gebondenheid aan zijn begrip van de plichten jegens zich zelf en dat de verhooging van 's mensen waarde voor de gemeenschap afhankelijk is van de verhooging zijner eigenwaarde. Zij leert haar voorts, dat de verhooging van de eigenwaarde van den mensch moet voortkomen uit de tucht, die deze zich oplegt door arbeid, ontwikkeling van geestvermogens, matigheid en technische vervolmaking van zijne levensvoering. Zij leert haar eindelijk, dat ieder de staatkundige, maatschappelijke en economische orde het liefst naar zijn eigen beeld geschapen ziet, en zij zal het daarom een wijs beleid vinden in de eerste plaats aan de vervolmaking van dat beeld indachtig te doen zijn door bij den mensch de ontwikkeling van het begrip zijner plichten jegens zich zelf te bevorderen. Zij herinnert zodoende eene Associatie-politiek, dat deze, den mensch haar tempel der zin-gelijkheid stichtend, niet vergete in den gevel daarvan voor dezen de vermaning te griffen, die op den Apollotempel te Delphi prijkte: Ken U zelve.

H. 's Jacob.

De Indo-Europeaan.

Het is nu bijna honderd jaar geleden dat voor het eerst eenige regeeringszorg noodig bleek ten aanzien van de maatschappelijke positie van de hiergeboren Europeanen of de z.g. „Inlandsche kinderen.” Sinds dien heeft het Indo-vraagstuk zich met tusschenpoozen in de belangstelling van velen kunnen verheugen, zij 't ook dat die belangstelling maar al te dikwijls van zeer oppervlakkigen aard was en niet bij machte bleek de regeeringen hier en in het moederland tot tijdig ingrijpen te bewegen. Hetgeen mede te wijten was aan de moeilijkheid van het vraagstuk. Want „het kleurlingenvraagstuk” is ingewikkeld, wat wel het duidelijkst blijkt uit de vele artikelen welke daarover het licht hebben gezien en welke gewoonlijk slechts een bepaald onderdeel van dit probleem behandelden. Het pauperisme, het karakter en de aanleg van den Indo-Europeaan, de verhouding tusschen Indo en Totok, de achteruitstelling van den Indo, de indeeling van den hiergeborene bij Oosterling of Westerling, zijn politieke idealen, zietdaar alle onderwerpen welke herhaaldelijk besproken werden, echter zelden of nooit in hun m. i. toch zoo noodzakelijk onderling verband.* Ik wil trachten met dit opstel een steentje bij te dragen tot een helderder inzicht in het Indo-vraagstuk in zijn geheel.

In Samoa wilde de Duitsche Staatssecretaris van Koloniën het lastige „Eurasian Problem” vermijden en decreteerde, dat huwelijken tusschen blanken en zwarten verboden waren. Het gevolg van dit besluit was natuurlijk niet de voorkoming van het ontstaan van een gemengde bevolkingsgroep, zoodat men vrij spoedig daarna overging tot de aanneming van een wetsontwerp, waarbij

*) Ik herinner mij slechts één artikel en wel van den Heer E. F. E. Douwes Dekker in de *Expres*, waarin het geheele vraagstuk uitvoerig behandeld werd. Tot mijn leedwezen kon ik dat artikel niet meer ter inzage krijgen.

de rechten van de inmiddels ontstane onwettige kinderen werden geregeld en de geldigheid van gemengde huwelijken werd verzekerd. Bij dit bericht werd de m. i. zeer juiste opmerking geplaatst, dat in dergelijke quaesties het rasgevoel van het volk beslist. Waar de kloof tusschen twee rassen te groot is, ontstaat een soort volksgericht, dat meer afdoende is dan een wet.

Ter illustratie diene de toestand in Britsch-Indië, waar de stemming ten opzichte van de z.g. halfcasts naar Hollandsche opvatting stuitend is. En al moge ook de Hollander dikwijls hard en onrechtvaardig oordeelen over karaktereigenschappen van Indo-Europeanen, nòch in het verleden nòch in den tegenwoordigen tijd heeft systematische sociale uitsluiting van den kleurling in deze koloniën plaats gehad, nimmer heeft de Hollander zijn rasvooroordeel tot een volksgericht over afstammelingen van gemengd bloed opgevoerd. Hiervan moge de oorzaak zijn het grooter aanpassingsvermogen van den Hollander of zijn geringer volkstrots, dan wel de lichamelijke en geestelijke eigenschappen van het Javaansche volk, een feit is, dat de positie van den Indo-Europeaan in Nederlandsch-Indië van oudsher een geheel andere en betere geweest is dan die in Britsch-Indië. En dit niet alleen op sociaal, doch ook op economisch gebied, tengevolge van het feit dat de Britsch-Indische regeering zich tot voor kort aan deze bevolkingsgroep totaal niets gelegen liet liggen, terwijl aan den drang tot ontwikkeling der Inlandsche bevolking ten volle werd tegemoet gekomen. In Nederlandsch-Indië zien wij tot ver in de 19de eeuw wel is waar eveneens een absolute verwaarloozing van de belangen der hiergeborenen, doch evenmin werd iets gedaan voor de geestelijke ontwikkeling der Inlandsche bevolking, waardoor de Indo-Europeanen van die zijde geen concurrentie hadden te ondervinden en zoowel economisch als politiek de meerdere bleven van den Inlander. Over de maatregelen, welke later in het belang van den hiergeboren Europeaan wenschelijk bleken, zal ik 't straks hebben. Hier heb ik slechts willen wijzen op het groote verschil in positie van den Eurasian bij ons en bij onze Engelsche burenen, omdat ik herhaaldelijk vergelijkingen met Britsch-Indië heb aangetroffen zonder dat gewezen werd op de bijzondere plaats welke hij aldaar inneemt. Teekenend is ook, dat de Britsch-Indische Eurasians in een afzonderlijke rubriek van de bevolkingsstatistiek worden ondergebracht. Uit deze

statistiek blijkt o. a. dat de meeste kleurlingen daarginds afstammelingen zijn van Portugeezen en dat hun aantal slechts de helft bedraagt van het aantal blanken. In Nederlandsch-Indië daarentegen wonen minstens zes maal meer Indo-Europeanen dan z.g. volbloed Hollanders.

Ik maakte hierboven de opmerking dat veelal hard geoordeeld wordt over de karaktergebreken der Indo's, waarbij dan dikwijls de fout gemaakt wordt, alle donkergekleurde Europeanen over één kam te scheren en hen te beschouwen als een tusschenras met eigen kenmerken. Waar het reeds zeer moeilijk is bepaalde eigenschappen vast te stellen welke inhaerent zijn aan een ras, wordt deze taak m.i. beslist onmogelijk als het gaat om de eigenschappen van een kruisingsproduct en dan nog wel van een kruising van verschillende rassen dooréén. Immers, indien men slechts let op de namen van Indo-Europeanen, blijkt daaruit dat zeer velen afstammelingen zijn van Latijnsche rassen (Portugeezen en Franschen) die zich weer vermengd hebben met afstammelingen van Germanen (Duitschers, Nederlanders) terwijl de rasoorsprong van moederszijde ook niet altijd zuiver geweest zal zijn. Van algemeene raskenmerken bij den Indo-Europeaan kan m. i. dan ook geen sprake zijn en ook niet van algemeene rasgebreken.

De Heer E. F. E. Douwes Dekker liet zich in *Het Tijdschrift* verleiden tot een ander uiterste, n. l. de verheerlijking van het kruisingsproduct. Ofschoon hij toegeeft dat de vroegere kolonisten en Compagniesdienaren niet tot de braafsten gerekend moesten worden, evenmin als de dochteren des lands die het bed dezer blanken deelden, acht hij toch het aldus geboren geslacht meerwaardig dan zij die uit gelijksoortige en gelijkkrassige ouders geboren worden. Want, zegt hij, aan de eene zijde telt de Indo den daadkrachtigen bezonnenen Noord-Europeaan in de lijn zijner voorouders; de andere lijn telt de individuen van een vredelievend, tot bespiegeling geneigd menschenras. En het is dan ook z. i. niet „de biologische factor van zijn ontstaan die de oorzaak is van het achterblijven van den Indo, doch slechts de politieke knechtschap waarin zijn ongelukkig geboorteland gedoemd schijnt te verblijven”.

Deze „eenvoudige” oplossing van het Indo-vraagstuk voorloopig latende rusten wil ik hier slechts met genoegen constateeren, dat de Heer Douwes Dekker niet de fout maakte van velen zijner

medestanders, door te spreken van Westerlingen (hij zegt juist Noord-Europeaan) en Oosterlingen, waarbij de Indo-Europeaan dan volgens hen moet ingedeeld worden bij de Oosterlingen.

De tegenstelling Oosterling-Westerling in psychologisch opzicht gebruikt moet m. i. tot verwarring aanleiding geven en wel omdat ò Westerlingen ò Oosterlingen onderling vrij belangrijke verschillen van karakter en aanleg vertoonen. Bij Spanjaarden, Franschen, Italianen b. v. is minstens in even sterke mate als bij de tropenbewoners van Azië de emotie de beweegkracht, terwijl de Japanners als Oosterlingen deze eeuw voldoende hebben bewezen in nuchter en wetenschappelijk denken niet achter te staan bij de bewoners van het Westen. Zoo is Dr. J. H. F. Kohlbrugge m. i. ook niet geheel juist als hij voor het Westen staatslieden en mannen der wetenschap reserveert en voor het Oosten tyrannen, zieners en profeten; als hij beweert dat het Westen is vorm en gedachte, het Oosten kleur en phantasie; dat het Westen de natuur aan zich dienstbaar maakt en het Oosten de slaaf is van de natuur.

Ik zeide, niet geheel juist, omdat ik gaarne wil toegeven dat klimatologische invloeden en de ontwikkelingsgeschiedenis van Europa de genoemde verschillen tusschen Oosten en Westen eenigermate hebben doen ontstaan. Echter zullen de meeste dezer typische verschillen verdwijnen bij verdere geestelijke en economische ontwikkeling van het Oosten. Overal waar kennis ontbreekt heeft de phantasie vrij spel en is emotie sterker dan rede, hetgeen uit de geschiedenis van het Westen herhaaldelijk blijkt (heksenprocessen, bijgeloof). Over elk volk dat uit analphabeten bestaat regeren tyrannen, hetzij enkele personen dan wel bepaalde kasten (priesters, adel) en overal waar onwetendheid heerscht nemen zieners en profeten de plaats in van mannen van wetenschap. Het Oosten is onwetend en achterlijk, niettegenstaande de Oosterse wijsheid van enkelingen. Maar niet alleen de ontwikkeling der rassen vervaagt de psychologische verschillen, ook de invloed der samenleving vertroebelt de zuiverheid van de z.g. raseigenschappen en maakt ten slotte de indeeling naar deze eigenschappen bij Oosterling en Westerling nog bezwaarlijker. Bijvoorbeeld: het sterk op den voorgrond tredend materialisme van den Nederlander, zijn jacht naar maatschappelijken welstand, welke hem ook thans nog veelal naar de Overzeesche gewesten drijft en hem hier maar

al te dikwijls verhindert tijd en gedachte te wijden aan andere zaken dan zijn persoonlijk belang. Is dit materialisme in eigen omgeving minder opvallend, welk een geweldigen indruk moet deze eigenschap maken op een Oostersch volk dat het opstapelen van aardische goederen niet als hoogste levensdoel beschouwde. De mate van dien indruk bleek spoedig uit de neiging tot overname van deze Westersche eigenschap. Maar waar de Westersche samenleving door praktijk geleerd geleidelijk moraliteitsgrenzen stelde in den bestaansstrijd, daar zal zijn onontwikkelde navolger deze grenzen niet onmiddellijk zien of begrijpen en heeft dit den indruk als zouden uitsluitend de slechte eigenschappen van het Westen overgenomen worden. Als voorbeeld moge dienen de z.g. onbetrouwbaarheid van Oostersche kooplieden, waarbij in de eerste plaats gedacht wordt aan den Japanner, die zich vol energie op industrie en handel heeft geworpen zonder echter voldoende het onderscheid te beseffen tusschen geoorloofde en ongeoorloofde winstmaking. Ik ben van meening dat, evenals de Chinees, ook de Japanner en later de groothandelaar-Javaan, door ervaring geleerd, de grenzen van het winstbejag scherper zal kunnen trekken. Acht ik dus, mede door dit assimilatie-proces, een psychologische indeeling bij Oosterling of Westerling zeer bezwaarlijk, het practisch nut daarvan zie ik ook niet in, zelfs voor hen niet die een bijzondere neiging hebben om alle Indo-Europeanen Oosterling te noemen teneinde een solidariteitsgevoel te kweeken met den Aziaat in het algemeen.

En wel, omdat deze groep van Indiërs met die indeeling slechts bedoelt een antwoord te geven op de volgende vraag:

Heeft de Indo-Europeaan zóóveel eigenschappen en belangen gemeen met den Javaan, dat het voor hem wenschelijk is, zich op te lossen in de Javaansche Maatschappij, of moet hij sociaal en economisch zijn plaats (blijven) zoeken bij den Europeaan?

De Heer Douwes Dekker en de leden van de Vereeniging Insulinde zien voor hun groep slechts heil in eerstgenoemden koers, welke meening ook gedeeld werd door zekeren P.d.I.C. in het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 13 November 1916, die o. m. schrijft:

„Afgescheiden van alle moreele overwegingen, welke echter niet het minst zwaar behooren te wegen, zien wij in een kunstmatige, opzettelijke afscheiding van Indo en andere Oosterlingen een in de naaste toekomst

voor den Indo smartelijk einde van zijn bestaan als zoodanig. Dit bestaan zal onafwendbaar eindigen: het behoeft echter niet gepaard te gaan met voor hem pijnlijke conflicten.

En daarvoor is het noodig, eenheid te brengen in de verschillende volks-groepen en den Indo (vooral den minimumlijder) deze waarheid op het hart te binden, dat hij voor den drommel geen Europeaan is, dat hij psychisch en biologisch in geen enkel opzicht van de andere Oosterlingen verschilt en dat hij in zijn eigen belang heeft mede te werken aan de opheffing van het nog bestaande sociologische verschil.

Alvorens deze opvatting te bestrijden is het, om misverstand te voorkomen, noodzakelijk, vast te stellen wie hier verstaan wordt onder Indo-Europeaan.

Zeker niet de belangrijke groep hiergeborenen van „zuivere” halfbloeden tot lichtgetinte Europeanen toe, die zich òn in hun maatschappelijk leven òn in hun belangen zóó innig vermengd hebben met den Nederlander en het moederland, dat op geen enkel gebied, noch economisch noch politiek noch sociaal, eenig verschil bestaat met den hier tijdelijk vertoevendenden Hollander. Ik bedoel de vele hoogere ambtenaren, officieren en landbouw-industrielen van gemengden bloede, over het algemeen de welgestelde Indo-Europeanen. Deze toch zien door hun opvoeding en opleiding in den Hollander geen concurrent, geen lastigen overheerscher, en omgekeerd ziet de Hollander (op zichzelf staande gevallen van rasvooroordeel daargelaten) in hen dan ook geheel zijns gelijke.

Maar wèl wordt hier onder Indo-Europeaan (en dan liefst kortweg „Indo” genoemd) verstaan die mingegoeden van gemengd bloed, óók in alle kleurschakeeringen, die door een voortdurend verblijf in de tropen van geslacht op geslacht en door gelijke levensomstandigheden een klasse hebben gevormd met eigen neigingen en gewoonten. In deze klasse is bovendien een — zij 't zeer vaag — gevoel van saamhoorigheid ontstaan door gemeenschappelijke belangen en door gemeenschappelijke grieven ten opzichte van den Totok in het bijzonder en de Nederl.-Indische Regeering in het algemeen, waaraan de minder gunstige levensomstandigheden doorgaans worden geweten. Deze Indo-klasse omvat in de eerste plaats het z.g. klerkenproletariaat, n.l. hen, die zoowel op de Gouvernements-bureaux als in handel en industrie matig gesalarieerde betrekkingen bekleeden, waarvan dikwijls (doch lang niet altijd) met moeite is rond te komen; onder hen zijn ook opzichters en alle lagere ambtenaren te rang-

schikken. Verder behoort tot deze klasse de rampzalige groep van „personen zonder beroep” die van de hand in den tand leven en het meest ongunstige en ontevreden element vormen van de Europeesche bevolking in Nederlandsch-Indië. Deze indeeling is natuurlijk niet absoluut en zoo zijn er, vooral onder de lagere ambtenaren, handsemployees en landbouwassistenten, zeer velen, die meer Europeaan dan Indo zijn — evenals er onder de blanke hiergeborenen, welgestelde Indo's zullen wezen die door opvoeding, gewoonten en sympathieën zich thuis gevoelen bij de hier genoemde klasse. Over deze klasse gaat het dus, als solidariteit met- en oplossing in de Javaansche maatschappij wordt aanbevolen; het is deze klasse welker „rampzalig einde” wordt voorspeld als de Indo niet helder gaat beseffen dat hij voor den drommel geen Europeaan is. Met dit rampzalig einde zal natuurlijk bedoeld zijn verarming van den Indo-Europeaan, wat zou leiden tot toename van de categorie der Indo-paupers, welke bestaan uit de beroepsloozen en de z.g. „minimumlijders”. Ook de Heer Zaalberg, hoofdredacteur van het *Bataviaasch Nieuwsblad*, maakt zich ongerust over de toekomst van den „blijver” en schrijft in een artikel, getiteld „De oude en de nieuwe lijn” o. a.:

„Er waait een kwade wind voor den Indiër, wil men: Indo; hij wordt, gaat het zoo voort, langzaam maar zeker verder omlaag gedrukt, verdrongen”.

De Heer Zaalberg bedoelt met „gaat het zoo voort” de z. i. te ijverige zorgen voor den Javaan waarbij de belangen van den Indiër worden vergeten. Hier dus geen neiging tot samensmelting van belangen, geen vooropgestelde gelijkheid van belangen met den Javaan.

Ook enkele vereenigingen als de Indische Bond en een vereeniging te Solo zien in de toekomst van den Javaan een bedreiging van eigen belangen. Is deze vrees gegrond, en, zoo ja, is de oplossing dan inderdaad gelegen in de eenvoudige uitspraak dat de Indo zich nu maar dat belangenverschil uit het hoofd moet zetten en in alle opzichten broederlijk moet samengaan met den Inlander? Want dat belangenverschil is er en is ontstaan uit het verschil in geestelijke en lichamelijke ontwikkeling, in levensomstandigheden, in levensbehoeften en in tradities, welke den Indo-Europeaan een hoogere plaats in de samenleving doen innemen dan den Javaan en welke den Indo hoogere eischen doen

stellen aan die samenleving. Nu spreekt het vanzelf dat er weer Javanen zijn die minstens even hoge levenseischen stellen doch dit neemt niet weg, dat het verschil in levensstandaard tusschen de Indo-Europeesche en Inlandsche bevolkingsgroep vooralsnog niet weg te praten is.

Ik zeg vooralsnog, omdat zonder twijfel in de Javaansche maatschappij een middenstand zal ontstaan met stijgende behoefte aan betere geestelijke verzorging, aan betere woningen, voeding, kleding, enz. en die daardoor maatschappelijk op een gelijk niveau komen met den hiergeboren Hollander. Maar al neemt het aantal ontwikkelde Javanen uit het volk toe, de middenstand, waarbij het gros der Indo's thuis behoort, is er nog niet. Wel is er de Javaansche aristocratie, zijn er ontwikkelde priai's, waarbij echter de genoemde Indo-klasse geen aansluiting vindt, doordat deze Javanen niettegenstaande hun Oosterlingschap veel dichter staan bij de klasse der welgestelden. De Indo-theorie van gelijk- en gelijkwaardigheid met de Javaansche massa doet mij denken aan een man die halverwege een steil bergpad heeft beklommen en de energie mist om verder te klauteren. Aan den voet van den berg ziet hij een massa andere, sterkere klimmers, die ook de zwakken mee opwaarts duwen en met een zucht van verlichting laat hij zich naar deze massa omlaag glijden, zich beroepende op gelijke belangen en gelijke idealen.

Blijkt uit het bovenstaande, dat bij deze aansluitingstheorie onvoldoende aandacht gewijd is aan het groote verschil in bestaanseischen en aan de klasseverschillen tusschen de betrokken bevolkingsgroepen, ook psychologisch en geestelijk zal de Indo bij innige associatie met de Javaansche volksmassa m. i. slechts achteruitgaan.

De Europeaan toch staat niet alleen intellectueel hooger dan de Javaan, hij is ook psychisch sterker, hij is als drager van de Westersche Kultuur de leider, de leermeester in kennis, in heldere begrippen over hygiëne, opvoeding, bestaansstrijd, sociaal besef; hij is de stuwkracht voor de ontwikkeling van achterlijke Oostersche volken.

De Javaan daarentegen is passief, hij is de volger, de leerling, zijn ziel kenmerkt zich (zie Poensen, Kohlbrugge en andere Javanenkenners) door een levendig gevoel van afhankelijkheid van hoogere machten; zijn geestelijk leven ontwikkelt zich traag.

Hiermede wil ik niet zeggen dat de Javaan geen goede karakter-eigenschappen heeft welke het overnemen waard zijn; dat er onder de Javanen niet minstens evenveel brave en slechte menschen rondloopen als onder elk ander volk, doch deze eigenschappen zijn hier van secundair belang waar het gaat om de psyche van een volk. Nu is deze psyche niet onveranderlijk en wel omdat zij gegroeid is uit omstandigheden welke gedeeltelijk voor wijziging vatbaar zijn. Zoo zijn de factoren welke sterk gewerkt hebben op de Javaansche ziel o.a.:

- 1°. het tropische klimaat dat loomheid en inertie doet ontstaan vooral bij onvoldoende hygienische zorg;
- 2°. de onwetendheid, welke een sterke verbeeldingskracht, een levendige fantasie doet ontstaan waaruit het allesdoordringende en beheerschende animisme kon groeien, de z.g. Indo-hypnose (Abdul Rivai). Een fantasie die, zooals Dr. Kohlbrugge zegt, slechts bestaanbaar is bij geringe verstandelijke vermogens. (Het logisch denken werd niet geoefend, de aanwezige kiem van het verstand niet ontwikkeld);
- 3°. zijn ontwikkelingsgeschiedenis, welke door de langdurige overheersching van andere rassen van bijzonder ongunstigen aard is geweest.

Nu mag het ontwikkelde deel der natie zich grootendeels onttrokken hebben aan den ongunstigen invloed dier factoren, de groote massa is daartoe nog niet bij machte geweest en bezit helaas nog in sterke mate de genoemde raskenmerken. Zoo ook die onontwikkelde Indo's die in de kampoeng zijn geboren en getogen. Want de karaktervorming is nu eenmaal sterk onderhevig aan invloeden van buitenaf, zoodat de voortdurende aanraking met een raskenmerk als hier genoemd van noodlottigen invloed kan zijn, evenals de mogelijkheid bestaat dat door praktische opvoeding eigenschappen worden geassimileerd die zelfs in staat zijn raskenmerken op den achtergrond te dringen.

Ofschoon ik in het begin algemeene raseigenschappen aan den Indo heb ontzegd, moet wel eenige reserve gemaakt worden voor die Indogeschachten welke van oudsher in deze gewesten hebben geleefd en diensgevolge den nadeeligen invloed van klimaat en omgeving ten volle hebben ondergaan. Dit zijn dan minder raseigenschappen dan wel, zooals ik dat toen uitdrukte, neigingen en gewoonten welke bij die bepaalde Indo-klasse vrij

algemeen zijn. Alvorens tot bespreking van deze karaktereigenschappen over te gaan wil ik echter eerst de vraag beantwoorden in hoeverre op politiek gebied de belangen van Indo en Javaan samengaan.

Heb ik bij de voorgaande beschouwingen uitsluitend het oog gehad op de werkende Indo-klasse, ook hier wil ik geen rekening houden met de groote groep van beroepsloozen en gedegeneerden die slechts bij de behandeling van het paupervraagstuk onze aandacht zullen hebben. Niet dat zij op politiek gebied rustig zijn, integendeel, zij vormen een deel van de meest ontevreden elementen, wat niet te verwonderen is, als wij zien dat ook in Europa diegenen, die niets te verliezen hebben, steeds voordeel verwachten van verandering van den bestaanden toestand. Maar daar van henzelf geen initiatief kan uitgaan, zij tot zelfstandig denken niet in staat zijn en bovendien geen politieke belangen hebben, is het slechts de moeite waard dat betere deel der Indo-klasse in aanmerking te nemen, dat in dezen de leiding heeft.

Deze nationalisten, die in den laatsten tijd van rustiger en helderder inzicht blijk geven, hebben als politiek ideaal de spoedige afscheiding dezer koloniën van het moederland. Zij beweren zich zoo volkomen één met den Javaan en met den Indo-Chinees te gevoelen, dat zij voor de geweldig numerieke meerderheid dier groepen geen vrees koesteren, overtuigd als zij zijn, dat zij door deze massa als geheel gelijkwaardige patriotten worden beschouwd. Hun streven naar gelijke vrijwording van alle rassen is gebaseerd op de verwachting, dat deze rassen in staat zullen zijn dit land rechtvaardiger en gelukkiger te regeeren dan de Nederlandsche overheerscher. Niets wijst erop dat deze schoone verwachtingen verwezenlijkt zullen worden, althans niet indien gebeuren ging wat zij herhaaldelijk propageerden d.i. „de onafhankelijkheid van Nederlandsch Indië” in de allernaaste toekomst.

Door hen toch wordt onvoldoende rekening gehouden met de volgende feiten:

- a. de verschillende klassen en volksgroepen der inboorlingen hebben nog geen voldoende saâmhoorigheidsgevoel; bijzondere klasse- en bijzondere groepsbelangen overheerschen hun nationalisme;
- b. het gebrek aan economische kracht, de totale afwezigheid van wetenschappelijk onderlegde mannen, krachtige staatslie-

den, kooplieden, ondernemers, maatschappelijke leiders maakt in de eerste tientallen van jaren „een onafhankelijk volksbestaan” onmogelijk.

Eerst als deze toestand zich heeft gewijzigd, als de geestelijke en economische vrijwording is bereikt, eerst dan zal voor den Indo zijn rustig voortbestaan in deze koloniën zijn gewaarborgd. Er kan m. i. dan ook slechts van gelijke politieke belangen gesproken worden als de enorme economische verschillen door de voortschrijdende ontwikkeling van het Javaansche volk meerdere gelijkheid van maatschappelijke belangen brengt. Dit sluit echter niet uit, dat Indo's zich geheel met Javanen kunnen vereenzelvigen, dat zij geheel opgaan in de Javaansche idealen en Javaansche belangen, hetgeen zeer schoon is, als het geschiedt uit rechtvaardigheidsgevoel, uit idealisme en niet tengevolge van verkeerd begrip van de koloniaal-maatschappelijke verhoudingen of uit vrees voor eigen ondergang. Doch deze strijders houden daarmee op Indo-Europeaan te zijn, of liever, hebben niet meer het recht namens „den onderdrukten Indo” te spreken, wiens bijzondere belangen zij geheel verwaarloozen om die van hunne Javaansche broeders te dienen. Een practischer en ook door Indo-Europeanen meer gedeelde opvatting is m. i. dan ook, dat de Indo zijn meerderwaardigheid als werkkraft, zijn economische superioriteit moet trachten te handhaven door veelvuldiger en beter gebruikmaking van de middelen die hem daartoe ten dienste staan en door bestrijding van die gebreken en neigingen welke hem daarbij in den weg zijn. Het is natuurlijk onjuist dat zij zich slechts kunnen handhaven ten koste van de Javaansche ontwikkeling. Bevoorrechtiging van den Indo zou slechts degeneratie ten gevolge hebben, doch de volle ontplooiing van zijn krachten en capaciteiten met eerbiediging van inlandsche belangen, dat is het, waarnaar gestreefd moet worden. Geen neerzakken naar het peil van de Javaansche volksmassa, maar een krachtig oprichten uit zijn kleinmoedigheid. En daarbij is het volstrekt niet noodig den Javaan als een inferieur wezen te beschouwen; integendeel, de Indo of Indiër kan, met erkenning van belangenverschil, evengoed in hem een broeder zien en hem de hand reiken om, zelf stijgende, hem te steunen in zijn streven naar economische en politieke ontwikkeling.

Maar nu wordt het tijd om de karaktergebreken van onze Indo-klasse aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Hierbij wil

ik in de eerste plaats waarschuwen voor een fout welke m. i. in de beoordeelingswijze maar al te dikwijls voorkomt. Waar de Indo gewoonlijk aan 't begrip Europeaan, zeer ten onrechte, onafscheidelijk hecht het begrip welstand, heeft de Nederlander de neiging om van Nederlandsche afstammelingen van gemengd bloed hetzelfde te verwachten als hij doet van landgenooten die in de koloniën komen, daarbij vergetende dat deze doorgaans juist behooren tot het goed onderlegde energieke deel zijner natie. Hij vergeet verder dat er in Nederland duizenden zijn die door gebrek aan capaciteit, onwil of gebrek aan energie een ellendig bestaan leiden of het slechts tot een schamel dagloon kunnen brengen. Evenals in Nederland hebben wij ook hier te maken met de groote categorie van erfelijk belasten en geestelijk minderwaardigen, en dan hier in sterker mate, doordat het kruisingsproduct in vele gevallen afstamt van onontwikkelde laagstaande ouders of voorouders. Houden wij met het bovenstaande rekening, dan blijft m. i. toch nog juist het verwijt van indolentie of zorgeloosheid, lusteloosheid, onverschilligheid, geestelijke traagheid met, als gevolg, gebrek aan zelftucht en gebrek aan volharding. De aanwezigheid van deze Indo-eigenschap met voorbeelden toe te lichten komt mij overbodig voor, zij wordt erkend door alle schrijvers over het Indo-Europeesche vraagstuk; zij is maar al te dikwijls oorzaak van de ongunstige maatschappelijke positie van den Indo. Slechts nu en dan heb ik dit verwijt als onbillijk hooren verwerpen op vergaderingen van de voormalige Indische Partij, doch de gronden, die daarbij werden aangevoerd, waren steeds buitengewoon zwak en oppervlakkig. Of men volstond met aanhaling van de (gelukkig in aantal toenemend) goede uitzonderingen, of men beoordeelde de verschijnselen onjuist. Zoo was een geliefkoosd argument tegen het indolentieverwijt eene verwijzing naar het feit dat men tot den vroegen morgen in vergadering bijeen kon blijven, waarbij natuurlijk (de enkele woordvoerders uitgezonderd) meer de traagheid dan de activiteit een rol speelde. Ook haalde men gaarne als bewijs van energie aan het enthousiasme en den ijver van de leden dier partij, daarbij het onderscheid miskennend tusschen een geestdriftvolle korte actie en het energieke consequent doorzetten van een aangevangen arbeid. Een uiting van deze traagheid des geestes is ook de in Indo-kringen heerschende en zorgvuldig gekoesterde opvatting dat hun levensomstandigheden te wijten zijn aan tegenwerkende invloeden van buiten-af, waartegen

zij machteloos zijn. Zelden wordt de hand in eigen boezem gestoken, het aanwijzen van gebreken heet uiting van rassenwaan, klakkeloos worden schoone en troostende phrasen als achteruitstelling van den Indo, onherroepelijke ondergang tengevolge van inlandsche concurrentie, etc. etc. overgenomen en toegejuicht.

Onlangs las ik een antwoord van „Isbenel“, een schrijver in het *Bataviaasch Nieuwsblad* aan een Indo, die hem vroeg waarom hij zich slechts het lot aantrok van den Javaan en waarom hij niet de helpende hand uitstreekte naar den Indo.

Dit antwoord luidde:

„De Indo-Europeaan behoeft onze hulp niet, noch die van andere hem welgezinde elementen. De Wet is voor hem precies gelijk als voor mij. Wat de Wet hem niet heeft geschonken, kan ik, noch wie ook hem geven. Indien hij achteruit wordt gesteld, is 't omdat hij zich achteruit laat stellen; indien hij in zijn rechten bekort wordt, dan is 't omdat hij zich daartegen niet verzet.“

Dit antwoord is juist, in zooverre dat het typeert de neiging van den Indo zich te beschouwen als hulpeloos slachtoffer dat geholpen moet worden, terwijl in waarheid slechts eigen inspanning, eigen krachtsontwikkeling hem blijvend van nut kan zijn — uitgezonderd die groep gezonkenen die zich zonder steun niet meer uit hun verval kunnen oprichten. Edoch, als men de vele welgestelde Indo-Europeanen om zich heen ziet, als men de werkkraft van Indo-Europeesche officieren, bestuursambtenaren en planters beschouwt, dan moet men toch wel tot de conclusie komen, dat ook die indolentie bestreden kan worden, al zal het klimaat een niet te overwinnen invloed ten kwade blijven uitoefenen, een invloed waaraan trouwens de blanke geslachten in Indië zich evenmin kunnen onttrekken.

De machtige wapens, die ons hier kunnen helpen, zijn hygiëne, opvoeding en concurrentie. Over den gunstigen invloed van hygiënische maatregelen op lichaam en geest behoeft ik niet uit te weiden. Alleen ware het te wenschen dat de Indo zelve daarvan eveneens diep overtuigd was; misschien zou dan meer medewerking zijnerzijds verkregen worden bij pogingen om hem gezonder en beter te doen wonen. Een verblijdend verschijnsel is echter de toenemende zorg der Gemeenten voor woningtoestanden en hygiëne in het algemeen, waarvan zoowel de Indo als de Javaan in de naaste toekomst kan profiteren. De opvoedingskwestie is

echter lastiger doordat de hervorming hierin niet van derden kan uitgaan, doch uitsluitend van den Indo zelf, die doorgaans moeilijk te overtuigen is van zijn onjuist inzicht, vooral, als dat inzicht gebaseerd is op traditie en gemakzucht. Daar hebben wij in de eerste plaats de bekende baboe-opvoeding, een systeem ook door de meeste Totok-gezinnen als noodzakelijk aanvaard. Gelukkig dat hierin de laatste jaren een verandering ten goede is te bespeuren, althans bij de meer ontwikkelde dames, en de moeders inzien, dat het niet goed kan zijn, de verzorging van het kind in zijn eerste levensjaren geheel over te laten aan de meest achterlijke vrouwen uit het Javaansche volk. Maar dat is niet alles. In de meeste Indo-gezinnen bekommert men zich om de vorming van het kind bitter weinig, laat hem een ongebreidelde vrijheid in de keuze van zijn kameraadjes en in de keuze van zijn genoegens, in 't kort, men bemoeit zich slechts met de voeding en niet met de opvoeding. Vooral in gezinnen, waarvan de moeder een Inlandsche kampongvrouw is of een dicht daarbij staande onontwikkelde halfbloed, is 't met de zorg voor het kind veelal treurig gesteld. Een niet te verwaarloozen factor in dezen is de bij vele Indo's voorkomende opvatting, dat meisjes niet veel behoeven te kennen. Trouwens, hij zelf hecht aan algemeene ontwikkeling doorgaans ook weinig en getroost zich slechts zelden de moeite om zich meer dan een oppervlakkige kennis te verschaffen van onderwerpen die hem belangstelling inboezemen, hetgeen o. a. herhaaldelijk blijkt uit artikelen welke in zijn partijorganen verschijnen.

Hierbij moet ik echter aantekenen dat ook in Europa de behoefte aan geestelijk voedsel in lagere kringen bij lange na niet algemeen gevoeld wordt. Maar ook hierin komt geleidelijk verbetering. Was vroeger het ideaal van een Indisch meisje om na een minimum schoolkennis opgedaan te hebben in zalig nietsdoen te blijven wachten op „den waren Jozef”, meer en meer zien wij thans deze meisjes een werkkring zoeken op handelskantoren, bij de Post enz. enz., hetgeen in niet geringe mate bijdraagt tot haar geestelijke ontwikkeling. Zoo ook bij de Indo-jongelieden. Meer en meer dringt ook tot hen door de noodzakelijkheid om meer kennis op te doen dan de eerste klassen der lagere school hun geven kan, welk inzicht zich o. a. uit in de — zij 't ook nog geringe — belangstelling voor onderwijs- en opvoedingsquaesties, in de behoefte aan een eigen pers en in de deel-

name aan verschillende cursussen, avondscholen en ambachtsscholen.

Hun gemakkelijke levensopvatting is ook al weer een gevolg van omstandigheden. Waar in Europa de bestaansstrijd fel gestreden moet worden en falen medebrengt terugstelling in een lagere maatschappelijke klasse, daar heeft in de Indo-klasse een maatschappelijke failure — weer de geheel mislukten uitgezonderd — slechts tengevolge een kleiner inkomen, misschien wel gepaard met ontzegging van alles wat naar luxe en genot zweemt, maar uiterst zelden met als gevolg honger en ellende. Bovendien blijft ook de mingevoede, zelfs de arme Indo in zijn eigen maatschappelijke sfeer.

Toen ik eenige jaren geleden zitting had in het Bestuur van een Weeshuis heb ik mij dikwijls verbaasd over de gemakkelijkheid waarmede jongelui, die zelfs niet in staat waren een lagere school af te werken, bij groote instellingen konden worden geplaatst en dan gewoonlijk op een aanvangssalaris van f 50.— 's maands.

Vergelijkt men daarmee eens den toestand in Holland — ik herinner mij dat voor een kantoorbaantje van f 4.— per week een kleine 200 sollicitanten waren — dan is het begrijpelijk dat de Indische jongelieden een geheel andere waarde hechten aan hun bestaansmiddel dan de beginners in Europa. Een ander gevolg van te geringe concurrentie is de gemakkelijkheid waarmede de Indo van betrekking verandert. Hij weet, dat hij toch spoedig weer werk zal vinden, doch houdt er te weinig rekening mede, dat nieuwe employé's gewoonlijk op een klein salaris beginnen en zoo worden dikwijls de beste jaren verknoeid door wispelturigheid en gebrek aan volharding. Een verlofsweigering, een onaangenaam chef, een standje, eenige uren overwerk, zijn dikwijls de redenen van ontslagaanvraag en het is hoofdzakelijk aan dit gebrek aan vermogen tot doorzetten te wijten dat de Indo in den handel den naam gekregen heeft van onbetrouwbaar te zijn. Want met onbetrouwbaarheid wordt niet bedoeld oneerlijkheid. Kasvergripen en oplichterijen komen in Holland minstens evenveel voor en dan gewoonlijk geraffineerder dan op Java door Indo-Europeesche employé's. De onbetrouwbaarheid zit 'm hoofdzakelijk in de zorgeloosheid, de onverschilligheid, het onvoldoend besef van den ernst van zijn taak

en van de noodzakelijkheid van nauwkeurigheid en stiptheid. Wat ook medewerkt aan den onbetrouwbaarheidsroep is de vrees van den Indo voor onaangenaamheden, dikwijls zijn oorzaak vindende in vrees voor onbeleefdheid. Deze eigenschap vindt men niet alleen bij de mingegoede „blijvers”, doch ook bij zeer veel Indo-Europeanen die hun opvoeding geheel in Westersche omgeving hebben gehad, en is m. i. een karaktertrek, van de Javaansche moeder geërfd.

C. Poensen schrijft hierover het volgende:

De vormendienst (bij de Javanen) tegenover anderen en meerderen beheerscht het geheele leven tot in de kleinste zaken. Daardoor is verklaarbaar de uiterste voorzichtigheid in het spreken, dat ontwijkend en onbestemd antwoorden dat soms ontaardt in liegen. Dit gaat gepaard met een plooiing van het gemoed, die ten slotte een tweede natuur is geworden. Hieronder gaan openhartigheid, oprechtheid en vertrouwelijkheid alsmede heldere begrippen van waar en onwaar teloor. De goede zijde van uiterlijke onberispelijkheid is, dat het een voorbehoedmiddel is voor velerlei kwaad en waarbij als goede zijden dan genoemd worden hulpvaardigheid, welwillendheid, gelukkig gezinsleven.

Dieper hierop ingaan kan ik thans niet. Het spreekt vanzelf dat ik de eigenschap onbetrouwbaarheid, in den zin als door mij beschreven, niet wensch toe te kennen aan alle Indo-Europeanen uit de mingegoede klasse. Gelukkig zijn de uitzonderingen zeer vele, welke echter in aantal — de uitzonderingen n.l. — afnemen naarmate de Indo zijn omgang meer zoekt bij de onontwikkelde kampongbevolking. Het is misschien noodig hierbij aan te teekenen, dat ik evenmin alle Javanen over één kam wensch te scheren en dat ik, al werden in het verband van dit artikel ongunstige Javaansche karaktereigenschappen te berde gebracht, daarom volstrekt niet neerzie op het Javaansche volk of, wil men, het Javaansche ras. Als ik over de bekende lompheid, hebzucht en tuchteloosheid van het Hollandsche volk spreek, bedoel ik evenmin al mijn landgenooten van deze eigenschappen te beschuldigen of minachting uit te spreken voor mijn natie. Doch thans weer terzake. Uit het bovenstaande moge blijken dat m. i. een scherpe concurrentie in den strijd om het bestaan den Indo slechts ten goede moet komen, zelfs al komt die mededinging van Javaansche zijde. Vrees voor Javaansche concurrentie getuigt van ellendige zwakheid, pogingen om ongelijke belooning voor gelijke diensten te handhaven teneinde eigen positie te versterken, getuigen van onverstandig egoïsme en gebrek aan rechtvaardigheidsgevoel. Ook

de Javaan moet zijn onbelemmerde ontwikkelingskansen hebben, wat niet wegneemt dat bij toepassing van dit principe gewaakt moet worden tegen maatregelen die het doel voorbijschieten. Hiermede bedoel ik de neiging om aan de Javaansche werkzoekenden en examinandi minder zware eischen te stellen dan aan den Indo en om Indo-Europeesche werkkrachten te vervangen door Javaansche waarbij de laatsten dan lager worden gesalarieerd voor dezelfde arbeidspraestatie. Onrustbarende afmetingen hebben m. i. deze verschijnselen nog niet aangenomen, wat niet wegneemt dat het van Indo-Europeesche zijde juist gezien is om tijdig een waarschuwend vinger op te heffen.

Van de beschouwing van den Indo als werknemer tot de verhouding tusschen Totok en Indo is slechts een klein stapje. Immers die verhouding berust grootendeels op het zelfde antagonisme dat in Europa bestaat tusschen werkgever en werknemer, verscherpt door verschillen in opvoeding, ontwikkeling en gewoonten. Ik herinner er aan dat ik 't hier heb over de Indo-klasse, d. i. over die groep blijvers welke voor een belangrijk deel bestaat uit het z.g. klerkenproletariaat en die dus gewoonlijk als meerdere een in Holland geboren of opgeleid persoon boven zich hebben. Dezelfde aanmatiging, hetzelfde machtsgebruik en dezelfde geringerschattende behandeling waaraan Europeesche klerken blootstaan, hebben ook hun Indische collega's te verduren. Dezelfde ijverzucht, hetzelfde machteloze gevoel van als geëxploiteerden neergedrukt te worden, dat men dikwijls aantreft bij den minderen man in het moederland, vindt men ook hier terug. Alléén, hier is de toestand voor den Indo hatelijker omdat hij een andere, betere behandeling constateert van den jongsten bediende of den jongen ambtenaar die uit Holland is gekomen, dan hijzelf ondervindt. Dat dit zijn oorzaak grootendeels vindt in het feit dat deze jonge Hollanders voorbestemd zijn voor de hoogere betrekkingen tengevolge van hun betere opleiding en tengevolge van de reeds op hen toegepaste selectie in het moederland, dringt gewoonlijk niet tot hem door. Het verschijnsel is voor hem voldoende om tot de conclusie te komen dat overal bevoorrechting van Totok boven Indo plaats heeft, welke overtuiging een gevoel van wrok opwekt, dat bij enkelen tot haat (een combinatie van klasse- en rassenhaat) uitlaait. In dit idee van rasbevoorrechting wordt hij versterkt door opzichzelf staande gevallen van

werkelijke bevoorrechting, welke vooral in den handel nog te constateeren zijn. Een Indische jongen, al is hij een goede werker, heeft in den handel meer moeite om er te komen dan een gelijkwaardige blanke collega, wat niet wegneemt dat hij de bovenste sport van de ladder kan bereiken, indien hij zich die meerdere krachtsinspanning getroost. Schoon niet verdedigbaar, is die houding van Hollandsche werkgevers verklaarbaar door de teleurstellingen welke zij ondervonden tengevolge van de reeds besproken eigenschappen der Indoklasse. Deze persoonlijke appreciatie van den particulieren werkgever daargelaten, is de klacht van Indo-zijde over onderdrukking en achteruitstelling onjuist en vindt nog slechts voedsel in feiten van tempo doeloef. Meerdere ontwikkeling van de Indoklasse, juist begrip van de feiten en omstandigheden zullen de verhouding tusschen „Indo en Totok” verbeteren, al zullen de tegenstellingen, ontstaan door het klasseverschil in levensopvatting en opvoeding, zich steeds doen gelden. Het zou mij te ver voeren de geheele lijdensgeschiedenis van de Indo-Europeesche blijvers op te halen. Hen, die zich daarvoor interesseeren, verwijs ik naar het uitvoerig rapport over *Het Pauperisme onder de Europeanen van Nederl.-Indië* door de in 1901 ingestelde commissie. Ik meen te kunnen volstaan met de volgende aanhalingen:

Eind 18de eeuw was het onderwijs nihil; les in het Hollandsch werd er niet gegeven; de omgangstaal was vrijwel algemeen Maleisch en Portugeesch.

In 1780 drong de Bataviasche Kerkeraad aan op het stichten van een meisjeskostschool, „teneinde de kinderen op te voeden van de burgerschap, die thans door slavinnen bediend, er onbeschofte slavenzeden op na houden en een woesten Oost-Indischen aard hebben.”

Na 1835 werden verschillende pogingen gedaan om bevoorrechting van niet voor den dienst opgeleide Europeanen die „op avontuur” waren uitgekomen, tegen te gaan, waartoe speciale regeeringsaanschrijvingen in 1851 en 1862 noodig waren. De Regeering echter verzuimde de middelen te verschaffen om de mededinging voor den Indischen jongen mogelijk te maken. Immers, om niet geheel onbruikbare sujetten te laten aannemen, stelde de Regeering een exameneisch, waaraan de uit Nederland gekomen veelal konden voldoen, terwijl de Indische jongelui niet in staat waren een getuig-

schrift te verkrijgen, daar het Gouvernementsonderwijs niet geacht kon worden aan redelijke eischen te voldoen.

Tusschen de jaren 1850 — 1872 had de oprichting plaats van verschillende scholen, o. a. van het Gymnasium Koning Willem III, een ambachtschool te Soerabaja en de militaire pupillenschool te Gombong. De armenzorg werd krachtig ter hand genomen — oprichting van Weeshuizen — doch maatregelen ter voorkoming van armoede bleven uit.

In 1872 werd een commissie ingesteld tot onderzoek van het pauperisme, die heel wat armoede kon constateeren en verregaande achteruitgang op moreel en geestelijk gebied, te wijten o. a. aan ondoelmatige plaatsing van de weinige Gouvernmentsscholen. De aanbevolen verbeteringen bleven vrijwel uit, zooals door Mr. W. Stortebeker in 1881 werd opgemerkt, die vergeefs de invoering bepleitte van voorbereidende scholen en herhalingsscholen. Eindelijk, na 1886, komt de Regeering tot beter inzicht en ziet men ook van particuliere zijde krachtige maatregelen nemen. Ambachtsscholen te Semarang en Soerabaja worden geopend, liefdadige instellingen (Soerja Soemirat, Vincentiusgesticht, Inrichting van Pa van der Steur) worden gesticht en een drietal H. B. S'en worden opgericht, naast vele lagere scholen, welker aantal van 71 in 1872 steeg tot 169 in 1900. Deze 169 scholen werden bezocht door 15462 leerlingen waarvan $52\frac{1}{2}\%$ gratis, welke het Gouvernement $1\frac{1}{4}$ miljoen gulden kostten. Maar het kwaad was geschied — naast of liever beneden de Indo-Europeanen die zich in deze moeilijke omstandigheden nog een behoorlijk bestaan wisten te verschaffen, was ontstaan een groote groep paupers (in 1900 getaxeerd op een kleine 6000, waaronder ruim 3000 kinderen) welke of zeer slecht werden betaald of totaal geen betrekkingen meer konden vinden en meer en meer verarmden en degenereerden. *) Nadat het pauperisme zich als politiek-economisch vraagstuk aan de Regeering had opgedrongen, is aan de oplossing daarvan veel gearbeid, zij het ook met gering resultaat. De Commissie wijt dit o. a. aan de beperkte eischen van de Indische arbeidsmarkt en aan de geringe medewerking der paupers zelve. Trouwens velen onder hen zijn niet meer tot eenige medewerking in staat en ook niet daartoe

*) Volgens Dr. P. N. Muller in Colijn's *Nederl.-Indië* bedraagt thans het aantal volwassen mannelijke Europeanen (of met hen gelijkgestelden) zonder bedrijf, beroep of bediening 9300 (zegge negen duizend drie honderd)!!

bereid, gewoon als zij zijn ten koste hunner Inlandsche omgeving te leven, waarin zij gedoemd zijn onder te gaan. „Pa” van der Steur bracht het pauperisme in nauw verband met het concubinaat in de kazerne. Naast zijn bekende inrichting, waarin hij practisch het pauperisme bestrijdt, vinden wij verschillende voorstellen van zijn hand welke ten doel hebben de opheffing van het moreel van den soldaat, het tegengaan van het concubinaat, het verregaand geknoei met kinderen die om de kazerne zwerven en zonder behoorlijk onderzoek als Europeaan worden ingeschreven en de oprichting van een landbouwkinderhuis. Naast vele andere rapporten zag ook het licht een advies van den Indischen Bond, dat zich echter uitsluitend beperkte tot maatregelen op het gebied van onderwijs, welke bijna alle in de volgende jaren tot stand kwamen, doch waarmede het eigenlijk pauperisme niet werd bestreden. De Commissie zelf is erg voorzichtig met haar raad. „Socialeconomische hervormingen, zegt zij, laten zich niet door diepgaande ingrijpende maatregelen afdwingen. Niet in dien zin zoeken men heil voor den patient, die aldus mogelijk tijdelijk buiten direct gevaar zou zijn te brengen, doch daarna het besef zijner verplichting om mede te werken tot zelfbehoud nog meer zou zien verzwakken”. Zij bepaalt zich verder tot instemming met de verschillende adviezen ten aanzien van het onderwijs en is het in veel opzichten met den Heer Van der Steur eens. Het is algemeen bekend dat de pogingen met landbouwkolonies zoowel te Poespo als te Tjibogo jammerlijk mislukten. Slechts enkelen konden er iets van terecht brengen, doch dan onttaardde de eigen ontginning spoedig in deelebouw met Inlanders. Daarbij kwam dure exploitatie, de moeilijkheid om goede leiders te vinden en ten slotte het feit dat de Indo-Europeaan met eigen klein-landbouw armoede lijdt, waar de Inlander welvaart geniet. Ook de pogingen om Indo-paupers aan het werk te krijgen bij de Landsdrukkerij, bij het Marine-Etablissement, bij 's Landsconstructiewinkel etc. etc. leidden tot geen bevredigende resultaten, „Een boom die eenmaal scheef gegroeid is, buigt men niet gemakkelijk meer recht.” Het is m. i. dan ook een onbegonnen taak te trachten deze absoluut mislukten er weer bovenop te helpen. Slechts werkhuizen en liefdadigheid kunnen hen helpen. Het jongere geslacht echter kan en moet gered worden. Zij moeten gedwongen worden te leeren, wat alleen kan bij invoering van leerplicht; zij moeten onttrokken worden

aan slechte invloeden en bedervende omgeving door plaatsing in opvoedingsgestichten en desnoods op tuchtscholen. Hoe noodig die laatste inrichting is, is mij dikwijls gebleken als het Weeshuis-Bestuur voor de keuze gesteld werd ongunstige elementen te handhaven of te verwijderen. Gewoonlijk werd tot handhaving besloten, niettegenstaande het gevaar voor de andere kinderen, alleen omdat het wegsturen van zoo'n jongen naar de kampong absoluut zeker diens verderf beteekende. Ook de Weeshuizen zelve kunnen m.i. verbeterd worden, o.a. door instelling van afzonderlijke afdelingen waar kinderen beneden de 5 jaar onder behoorlijke leiding worden opgevoed. Eveneens is het m.i. gewenscht dat aparte opvoedingsgestichten worden opgericht voor die halfweezen en verwaarloosde kinderen, wier vader, moeder of voogd in staat is een behoorlijk kostgeld te betalen. Hoe 't zij, op 't gebied van armenzorg is nog veel te doen en met genoegen vernam ik dat de Regeering binnenkort deze zorg zal overdragen aan de Lokale Raden. Als daarbij dan ook maar flink in den zak wordt getast.

Ten slotte een kort overzicht van de instellingen waar de Indo-Europeaan, ook de mingegoede, de noodige kennis kan opdoen ter verkrijging van eene goede maatschappelijke positie. De gegevens zijn ontleend aan Het Onderwijs in Ned. Indië door Mr. Creutzberg en J. Hardeman en geven den toestand weer zooals hij was in 1914.

Scholen voor Europeesch lager onderwijs.

Aantal: 192; bezocht door 24182 leerlingen, waarvan 8267 gratis, terwijl zeer vele anderen het minimum-tarief betalen. Het aantal scholen met voorklassen bedroeg 99.

Muloscholen. Aantal 12 met 989 leerlingen (in 1915) waarvan 490 meisjes en 349 Oosterlingen (Javanen en Chineezers).

Hoogere Burgerscholen. Aantal 4. Opvallend is het sterk verloop van leerlingen. In 1914 waren te Semarang, Batavia en Soerabaja tezamen 348 leerlingen in de eerste klasse, terwijl de 5de klasse nog slechts bezocht werd door 73 leerlingen. In 1909/10 waren deze cijfers respectievelijk 388 en 66.

Koningin Wilhelmina School, Batavia.

Koningin Emma School, Soerabaja.

Binnenkort een 3de Technische School te Djokja.

Opleiding voor Bouwkundige, Werktuigkundige en Mijnbouw-

kundige. Gelegenheid om betrekkingen bij de B. O. W. te verwerven tot f 600.— per maand salaris.

Aantal leerlingen te Batavia 430, waarvan 65% bouwkundigen en waaronder 105 Inlanders en 21 Chineez. Voor gratis leerlingen beurzen beschikbaar (f 40.— 's maands).

Ambachtscursussen te Batavia, Semarang en Soerabaja. Die te Batavia werd in 1903 opgericht, uitsluitend ter bestrijding van het pauperisme, en is alléén toegankelijk voor Europeesche jongelui die de 5de klasse lagere school hebben doorloopen. Van de 47 leerlingen werden er 43 opgeleid voor metaalbewerking.

Cultuurschool te Soekaboemi. Open voor jongelieden van elken landaard. Opleiding tot employé van particuliere ondernemingen en voor indiensttreding bij het Boschwezen.

Hoofdzakelijk bezocht door Inlanders. Voor gratis leerlingen beurzen van f 25.— 's maands.

Bestuursschool te Batavia voor jongelui met eindexamen H. B. S. 5 jaar tot opleiding voor candidaat gezaghebbers. Studietoelage f 150.— 's maands. In 1914 slechts 6 leerlingen.

Scholen tot Opleiding van Indische Artsen.

Sinds de oprichting van de Ned. Ind. Artsenschool te Soerabaja is ook de „Stovia” toegankelijk voor Europeanen en Chineez. Zij die een gratis opleiding wenschen (met internaat) moeten een dienstcontract van 10 jaar teekenen en komen dan op een aanvangstractement van f 150.— in 's Lands dienst, welk tractement verhoogd zal worden en dan zal kunnen stijgen tot f 450.— 's maands.

De Stovia werd in 1914 bezocht door 154 leerlingen — allen Inlanders.

De „Nias” te Soerabaja door 14 Europeanen, 12 Inlanders en 4 Chineez.

Middelbare Landbouwschool te Buitenzorg.

Ofschoon ook toegankelijk voor Europeanen en Chineez, die de Muloschool hebben afgeloopen, werd de school uitsluitend bezocht door Inlanders (25). Onvermogenen hebben vrijstelling van schoolgeld en kunnen bovendien een toelage van f 35.— tot f 45.— 's maands toucheeren. Geeft toegang tot betrekkingen van f 100.— tot maximum f 250.— 's maands, welke tractementen m. i. noodig moeten worden verhoogd. Vooral de adjunct-houtvester, die het nimmer verder kan brengen dan f 200.—, wordt slecht betaald.

Ned. Ind. Veeartsenschool te Buitenzorg, uitsluitend bezocht door inlanders.

Ook studietoelagen van f 35.— 's maands, waarvoor slechts een verbintenis voor 5 jaren noodig is als adjunct-veearts bij het Gouvernement met een salaris van f 100.— met vier 3 jaarlijksche verhoogingen van f 25.— (wel zeer weinig). Na afloop van een voorbereidende 3 jarige cursus of na eindexamen Mulo duurt de studie 4 jaar, zoodat een jongmensch op 19-jarigen leeftijd afgestudeerd kan zijn.

Handelsonderwijs — Cursus Zeevaart.

Beiden sedert 1911 verbonden aan de Prins Hendrik School, studie 2 jaar na eindexamen 3 jarige H. B. S. of eindexamen Mulo. De Handelsschool werd matig bezocht. Van de 21 jongelui die in 1912-14 het eindexamen behaalden, werden bovendien slechts 9 leerlingen in den handel geplaatst. De rest werd of adspirant-verificateur of candidaat-ambtenaar of gaf zich op voor den Postcursus te Leiden. Onder de 25 leerlingen in 1914 waren 8 Chineezen en 2 Inlanders.

Ook de Zeevaartcursus geniet — tegen de verwachting in — slechts matige belangstelling. In de 6 jaar van haar bestaan heeft de cursus slechts 15 stuurlieden afgeleverd.

Welke conclusies men ook wil trekken uit bovenstaande gegevens, maar al te duidelijk blijkt, dat de Indo-Europeaan in beslist onvoldoende mate gebruik maakt van de opleidingsgelegenheid welke hem ten dienste staat.

Hierop te wijzen, hem krachtig aan te sporen tot zelfontwikkeling, zij in de allereerste plaats de taak van de Indo-Europeesche Vereenigingen.

Moge er nog veel te doen overblijven in het belang van den Indo, van verwaarloozing van zijne belangen door de Regeering van Ned. Indië is geen sprake meer.

W. de Cock Buning.

Onze landbouw en het gebrek aan scheepsruimte.

Voor onzen landbouw zijn moeilijke tijden aangebroken. Onze bloeiende uitvoerhandel wordt bedreigd door de groote moeilijkheden, bij den afscheep van onze voortbrengselen ondervonden. Er is niet voldoende scheepsruimte beschikbaar; langzamerhand gaan zich in Indië de goederen ophoopen, welke voorloopig niet aan het ruilverkeer kunnen deelnemen. Daardoor wordt onze voortbrenging tevens bedreigd. Wie zal er nog tabak gaan planten, wanneer het product niet kan worden opgeslagen zonder sterk in waarde te verminderen en voor den afscheep geen ruimte beschikbaar is?

Ook de overjarige cultures worden getroffen, zij het in verschillende mate. Rubber kan nog naar de Vereenigde Staten worden gezonden, al leidt de beperking van de scheepsruimte tot stijgende vrachten. Gelukkig neemt Noord-Amerika reusachtige hoeveelheden af, mede een gevolg van den oorlog, die daar te lande de welvaart sterk doet toenemen. Voor 1916 wordt de rubberconsumptie van Noord-Amerika op 140.000 ton geraamd, terwijl onze uitvoer over dat jaar op 30.000 ton is te stellen, misschien een of twee duizend ton meer; ongeveer de helft daarvan zou naar de Vereenigde Staten gericht zijn (volgens de voorloopige cijfers in de *Ind. Financier* van 23 Januari). Onze koffie, tenminste het hoofdproduct, robusta, is daar te lande niet zoo gemakkelijk te plaatsen; naar Nederland mag slechts ongeveer 30% van den oogst-1916 van alle koffiesoorten dooreen worden afgevoerd. De raming van den totalen oogst was rond 1.050.000 pikols. Honderdduizenden pikols liggen in de uitvoerhavens opgestapeld. De theeproductie, die voor Java geregeld stijgt en ook voor de Buitenbezittingen eenige beteekenis begint te krijgen, kwam in 1916 weer een paar millioen pon-

den vooruit; de uitvoer daarentegen daalde van 102 miljoen Eng. ponden tot 98 miljoen; wij begonnen het jaar met een voorraad van vijf miljoen ponden, te Batavia en op de ondernemingen opgestapeld. Tot nu toe waren wij voor den verkoop van onze thee voornl. op de Nederlandsche en de Engelsche markt aangewezen; Canada en de Vereenigde Staten hebben in 1915 niet meer dan $1\frac{1}{2}\%$ van onzen uitvoer afgenomen. Voor koffie en thee ziet de naaste toekomst er niet zeer rooskleurig uit; gelukkig kunnen deze producten bewaard worden, al verminderen zij daarbij eenigszins in waarde. Toch kan men niet zonder ongerustheid zien, dat thans uitvoerproducten zich hier te lande opstapelen; in den eersten tijd na het sluiten van den vrede zal de scheepsruimte schaarsch blijven en wanneer men aan de jaarlijksche toeneming van onze oogsten denkt, zeker niet gemakkelijk ook nog de restanten oogst van het laatste tijdperk vóór den vrede kunnen afvoeren.

Het ergste is het gesteld met de tabak. Honderdduizenden balen liggen nog op de ondernemingen en te Soerabaja opgestapeld. De laatste oogst wordt op een miljoen balen gesteld, waarvan $\frac{3}{4}$ Java- en $\frac{1}{4}$ Delitabak. Daarvan zijn 100.000 pakken Delien 200.000 pakken Javaproduct verscheept. Als het zoo doorgaat, kan men nog niet in één jaar door het restant, 700.000 pakken, heen komen. Voor Delitabak is afscheep naar Amerika nog mogelijk; voor Javatabak echter niet. Zal men in Maart, wanneer weer geplant moet worden, den aanplant niet inkrimpen? Met recht plaatste de *Preangerbode*, waaraan deze laatste cijfers ontleend zijn, boven haar beschouwing: „Het wordt ernst”.

De moeilijkheid met tabak is, dat dit product in de tropen niet lang kan worden bewaard. Het staat bloot aan de aantasting van insecten en wordt duf; de kwaliteit gaat, indien het lang wordt aangehouden, achteruit en de waarde daalt eindelijk tot een peil, dat de verscheping niet meer loont.

Telegrammen uit Nederland, aan het eind van het jaar hier te lande ontvangen, gaven te kennen, dat wellicht de Regeering aldaar ook een deel van de op Indië varende booten zou opeischen voor den aanvoer van voedingsmiddelen naar Nederland. Hoe zou Nederlandsch-Indië, dat toch reeds met gebrek aan scheepsruimte te kampen heeft, zijn waren dan naar de wereldmarkten krijgen? Welke gevolgen zou een tijdelijk staken van den afscheep voor onze cultures hebben?

Het Bestuur onzer Vereeniging heeft zich met eenige vragen in dezen geest tot voormannen uit de kringen van landbouw, handel, scheepvaart en nijverheid gewend; in een volgend nummer van dit tijdschrift zal het resultaat van deze rondvraag worden medegedeeld. Het is mijn bedoeling niet daarop vooruit te loopen. Het schijnt echter niet overbodig, vooral bij de sterk en plotseling wisselende toestanden van de laatste weken, eens na te gaan, hoe de landbouw er op het oogenblik voor staat. Wij hebben daarbij vooral het oog te richten op cultures als koffie, thee en tabak, aangezien van deze producten, welke niet meer dan genotmiddelen zijn, in tegenstelling met landbouw-voortbrengselen als suiker en rubber, de uitvoer in de eerste plaats wordt bedreigd.

* *

Bij een beoordeeling van den toestand moet worden vooropgesteld, dat de productie van Indië zich vooral richt naar de buitenlandsche markten en dat tengevolge daarvan de welvaart van onzen landbouw — zoowel wat betreft de groote ondernemingen als de kleine Inlandsche bedrijven — in belangrijke mate van een onbelemmerde verbinding met het buitenland afhankelijk is. Het is het buitenland, dat de productiekosten van de uit ons tolgebied uitgevoerde stapelproducten betaalt en hier het geld in omloop brengt, waarvoor de ingevoerde waren gekocht worden. Waar zou Indië zijn koopkracht vandaan moeten halen, wanneer het niet was uit het loon, dat het van het buitenland voor de voortbrenging van zijn stapelproducten ontvangt? De productiekosten van onze landbouw-voortbrengselen beloopen jaarlijks honderden millioenen, welke voor honderdduizenden bruine en duizenden blanke inwoners de inkomsten vormen, waarvan zij bestaan.

Wordt nu de uitvoer gestaakt, dan bestaat er gevaar, dat men ook de voortbrenging zal moeten staken. De gevolgen daarvan zijn verschillend, naarmate een eenjarige of een overjarige cultuur in het spel is. Bij een eenjarige cultuur kan men zich bij staking bepalen tot het onderhoud van gebouwen, het aanhouden van personeel en dergelijke uitgaven, terwijl men bij een overjarige cultuur, wil men niet de kapitaalwaarde van zijn bezit snel achteruit zien gaan, den aanplant moet blijven onderhouden en alleen de uitgaven voor inzameling, bereiding en afscheep van het product kan uitsparen.

In dat geval zal dus bij staking van de productie slechts een deel van de productiekosten onuitgegeven blijven.

Dit kan het best verduidelijkt worden met een voorbeeld van een overjarige cultuur, bv. koffie. De totale productiekosten van robustakoffie, geleverd f. o. b., kunnen gesteld worden op een bedrag van 14 tot 20 gulden, alle uitgaven inbegrepen; het gemiddelde kan op rond f 16.— worden geraamd. Voor de andere soorten is dit cijfer iets hooger; voor de voornaamste ervan, de Javakoffie, komt men met f 24.— per pikol vermoedelijk dicht bij de waarheid; de liberia en hybriden zullen tusschen de Javakoffie en robusta in staan, wat productiekosten betreft; aangezien het hier betrekkelijk geringe hoeveelheden betreft, mogen zij wel met de Javakoffie samen tot één groep vereenigd worden.

Gaat men de productiekosten ontleden, dan kan men de uitgaven, waaruit ze zijn samengesteld, in drie rubrieken onderbrengen: 1° in een rubriek algemeene kosten, waarin salarissen Europeesch personeel, erfpachtscanon, onderhoud gebouwen en dergelijke worden ondergebracht; 2° een rubriek voor veldkosten, waartoe gerekend worden alle uitgaven, voor den aanplant gedaan, als wieden, snoeien, grondbewerking en dergelijke; 3° een rubriek oogstkosten, waarin dan de uitgaven voor pluk, bereiding, emballage en afvoer naar de uitvoerhaven worden vereenigd.

De straks genoemde cijfers voor de totale productiekosten zijn nu uit de drie genoemde rubrieken als volgt samengesteld: voor robusta kan men rekenen voor oogstkosten (derde rubriek) f 8.— en voor algemeene en veldkosten (eerste en tweede rubriek samen genomen) samen eveneens f 8.—, totaal dus f 16.— per pikol; voor de andere soorten voor oogstkosten f 9.— en voor de algemeene en veldkosten f 15.—, totaal f 24.— per pikol.

Hoeveel geld brengt nu een koffie-oogst van een jaar in ons land? Volgens de Lidgerwood-statistiek bestond de oogst 1916 (taxatie) uit de volgende hoeveelheden:

Robusta en verwante soorten	728.636 pikols
Javakoffie en andere soorten	251.714 pikols.

De productiekosten zijn dus:

	voor robusta	andere soorten.
Algem. en veldkosten	f 5.829.000	f 3.776.000
Oogstkosten	„ 5.829.000	„ 2.265.000
Totaal	f 11.758.000	f 6.041.000.

Men kan dus ramen, dat hier in Indië is uitgegeven om den koffie-oogst 1916 te produceeren $f\ 11.758.000 + f6.041.000 = f\ 17.799$ millioen, of rond 18 millioen gulden. Dit is dus het bedrag, dat de koffie alleen aan productiekosten in 1916 in omloop heeft gebracht onder de Inlandsche bevolking, aan het Europeesch personeel heeft opgebracht, gedeeltelijk ook als belastingen, spoorweg-ontvangsten en dergelijke den Staat is toegevloeid, om van de betalingen aan hulp-industrieën (bv. aan herstellings-werkplaatsen) niet te spreken.

Wordt nu de geheele koffiecultuur één jaar gestaakt en schat men den oogst voor 1917 op dezelfde hoeveelheden als voor 1916, dan zou dus dit geheele bedrag van $f\ 18$ millioen wegvallen; alleen zou men waarschijnlijk gelden moeten uittrekken voor bewaking der perceelen en onderstand aan het Europeesch personeel, maar dit bedrag zou misschien nog geen millioen bedragen. Een andere mogelijkheid is, dat men de ondernemingen nog wel onderhoudt, maar het product niet meer oogst, omdat de verkoopprijs daarvoor te gering is; in dat geval worden alleen de oogstkosten niet uitgegeven; volgens bovenstaande raming is het totaal ervan $f\ 5.829.000 + f\ 2.265.000 = f\ 8.094.000$, een bedrag dus van ruim 8 millioen. Bovendien zouden, dit is zonder meer duidelijk, ook de veldkosten en algemeene kosten zooveel mogelijk ingekrompen worden en dus zeker van het overblijvende bedrag van rond $f\ 10$ millioen nog wel een paar millioen afgaan.

Wil men ten slotte nog berekenen, welke schade de eigenaars der koffie-aanplantingen lijden, wanneer een jaar het product niet geoogst wordt en dat jaar dus tegenover de uitgaven geen inkomsten staan, dan kan men weder van de bovenstaande cijfers uitgaan om de totale opbrengst te berekenen. De marktprijzen voor 1916 zijn moeilijk te ramen; aan de Nederlandsche markt worden geen noteeringen meer opgemaakt en in Indië is de markt gedrukt, nu slechts 30% van onzen oogst mag worden uitgevoerd. Met een gemiddelden marktprijs (op de Indische markt) van $f\ 35.-$ voor robusta, van $f\ 50.-$ voor de andere soorten over 1916 zal men eerder nog iets te laag, dan te hoog ramen; deze prijzen kunnen overigens vrijwel als normale verkoopprijzen gelden.

De verkoopwaarde van den koffie-oogst-1916 zou dus te stellen zijn op:

robusta en verwante soorten	$728.636 \times f 35.- = f 25.502.260$
Javakoffie en and. soorten	$251.714 \times „ 50.- = „ 12.585.700$
	<u>$f 38.087.960$</u>

Onder normale omstandigheden zouden de eigenaars van de koffie-aanplantingen in 1916 voor hun oogst dus hebben ontvangen ruim 38 miljoen gulden, terwijl zij voor de productie ervan rond 11 miljoen hadden uit te geven; zij kregen van hun in koffie gestoken kapitaal dus een brutowinst van 20 miljoen gulden.

Bij het staken van de inzameling van het product zouden zij ten eerste deze winst geheel derven en bovendien voor het onderhoud van hun personeel en aanplantingen nog, zooals hier boven becijferd werd, een bedrag van rond 10 miljoen gulden moeten uitgeven. De schade voor het in de koffiecultuur gestoken kapitaal zou dus bedragen 10 miljoen aan niet door inkomsten gedekte uitgaven, vermeerderd met 20 miljoen aan gedorven winst; in totaal dus een schade van 30 miljoen gulden. Dit bedrag is ook door de volgende, eenvoudiger berekening te vinden: de ontvangsten worden voor de koffieproducenten 38 miljoen (totale opbrengst van den oogst) minder; de uitgaven 8 miljoen (totale oogstkosten) minder; de schade is dus $38 - 8 = 30$ miljoen.

* *

In het bovenstaande werd met een voorbeeld verduidelijkt, hoe men kan komen tot een raming van de schade, welke een meer of minder ver doorgevoerde staking van onze productie voor een overjarige cultuur zou hebben. Keeren wij thans van deze berekening, opgemaakt voor één cultuur, terug tot meer algemeene cijfers, voor onzen landbouw geldende. De Heer T. Ottolander, Voorzitter van het Ned. Ind. Landbouw Syndicaat, en de Heer D. Birnie, Voorzitter van de Vereeniging tot bevordering van Landbouw en Nijverheid te Djember, waren zoo welwillend gegevens te verschaffen, waaruit kan blijken, welke gevolgen een tijdelijk staken van verschillende takken van onzen grooten landbouw voor onze huishouding zouden hebben.

De Heer Ottolander heeft zich bij zijn berekeningen niet alleen afgevraagd, welke de productiekosten zijn der genoemde voortbrengselen, maar ook, wat zij zouden opbrengen, wanneer zij

wel in Europa of Amerika ter markt konden worden gebracht, waarbij tevens het restant van den oogst-1916, dat niet verscheept kon worden, in beschouwing is genomen. Deze bij uitstek deskundige berekent, dat wanneer van koffie, thee en tabak het restant oogst-1916 niet spoedig verscheept kan worden, daardoor 109 millioen zal verloren gaan voor het oogstjaar 1916.

Voor 1917 hebben de ondernemingen, die de drie genoemde cultures drijven, 65,5 millioen noodig; voor de kleinere cultures kan daar nog 10,5 millioen bijgeteld worden; totaal dus 76 millioen, welk bedrag, als het niet door verkoop van producten verkregen kan worden, uit de eigen reservefondsen genomen moet worden, of geleend. Indien de ondernemingen kunnen blijven doorwerken, haar producten echter niet afschepen, dan zou het totale verlies door achteruitgang in kwaliteit van het opgeschuurd product en renteverlies over 1917 zijn rond 110 millioen. Wanneer zij voor één jaar het werk staken en alle werkvolk ontslaan dan zou, met inbegrip van de waardevermindering der ondernemingen door achteruitgang der aanplantingen, het verlies rond 30 millioen bedragen; bovendien zou dan 43 millioen aan werkloonen minder onder de bevolking komen.

* *

Voor al de tabak zou ernstig getroffen worden. De belanghebbenden bij deze cultuur op Java zijn 23 Januari te Soerabaja samen gekomen en hebben zich tot de Regeering gericht met een rekest, waarin zij als hun oordeel uitspreken:

1° dat het dringend noodzakelijk is, dat de Regeering regelend optreedt inzake de distributie van de beschikbare scheepsruimte voor tabak;

2° dat de groote belangen bij den afscheep van tabak betrokken het noodzakelijk maken, dat de Regeering maatregelen treft om in het tekort te voorzien, eventueel door zelf tot requireeren over te gaan van stoombooten onder Indischen Zeebrief;

3° dat de Regeering een verklaring behoort uit te lokken van de Vrachtenconferentie, dat door haar geen oogst-1917 zal worden overgenomen, voordat de oogst-1916 is verscheept en dat door de Regeering de noodige maatregelen behooren te worden genomen om de aanplantingen van tabak voor export bestemd

der Inlandsche bevolking voor 1917 tot een minimum te beperken en inplaats daarvan voedingsgewassen te doen planten.

Welke belangen hier op het spel staan, kan worden aange- toond met een berekening van de belangen, welke de tabakscul- tuur voor de residentie Besoeki heeft, als voorbeeld. Zij werd opgemaakt door den Voorzitter van de Vereeniging tot Bevorde- ring van Landbouw en Nijverheid te Djember, den Heer D. Birnie. De gegevens volgen hier:

- 1e. Productie van vooroogst- en naoogsttabak in de geheele resi- dentie Besoeki over de jaren 1913, 1914, 1915 en 1916 in pakken van 200 halve kilogrammen.

	1913	1914	1915	1916
Vooroogst	19.000	11.500	28.000	60.000
Naoogst	181.000	162.000	166.000	115.000
Totaal	200.000	173.500	194.000	175.000

Totaal prod.

van Java 586.093 490.784 onbekend onbekend.

- 2e. Verdiensten van („uitgaven aan”) inlanders in de Residentie Besoeki aan Voor- en Naoogst over de jaren 1913, 1914, 1915 en 1916. Deze verdiensten bestaan uit: opkoop voor- oogsttabak, bewerking vooroogsttabak, inclusief het transport daarvan naar de afpakschuren, grondhuur, koeliloonen, zaadbed- den en zaadkronen, koeliloonen benevens de levering van materialen voor den aanbouw en het onderhoud van schuren, het maken van draineeringen, levering en transport van brandhout voor de schuren, plantloon naoogsttabak, betaling kampong- krossok, bewerking naoogst en kampongkrossok inclusief sortee- ren, transport naar de afpakschuren, bewaking, levering van matten cobal, tractementen van inlanders, benevens gratificaties en pensioenen.

	1913	1914	1915	1916	Gemiddelde
	f 6.726.500	f 6.090.900	f 7.825.200	f 8.594.500	f 7.306.250

- 3e. Verliezen van de tabaksondernemingen in de Residentie Be- soeki bij stopzetten van het bedrijf:

noodzakelijke uitgaven, bestaande uit: te betalen tractementen Europeanen en inlanders, grondhuur, welke verondersteld wordt te worden doorbetaald, noodzakelijk onderhoud van schuren en woningen, belastingen, erfpachtscanon, verponding, stalonder-

houd, geneeskundige behandeling, zaadkronen, contributie Proefstation, totaal een bedrag uitmakende van..... f 1.904.000.

- 4e. Verliezen van tabaksondernemingen sub 3, indien doorgewerkt wordt, doch het product waardeloos wordt, doordat het niet verscheept kan worden:

Exploitatiekosten op Java exclusief uitgaande rechten en
Onkosten ter afscheepplaatse f 10.125.800.

- 5e. Verliezen van inlanders bij stopzetten van 't
bedrijf..... f 6.605.000.

Deze verliezen zullen zijn: de sub 2e genoemde verdiensten der inlanders, verminderd met de geheele grondhuur en salarissen mandoers, die verondersteld worden doorbetaald te worden, voorts een bedrag voor het allernoodzakelijkste onderhoud (koelieloonen en inlandsche materialen) en een bedrag van f 10.— per bouw, wat verondersteld wordt dat de inlander door het planten van een ander 2e gewas dan tabak op de gehuurde gronden kan verdienen.

- 6e. De winstderving van eigenaren en aandeelhouders bij stopzetten van het bedrijf in 1917, gelijkgesteld aan het gemiddelde der winsten over 1912, 1913 en 1914, zou een bedrag geven van f 1.149.000.—.

Expresselijk is het winstcijfer over 1915 niet in rekening gebracht, omdat de cijfers over den oogst van dit jaar abnormaal zijn geweest.

* *

Enkele dagen na de bijeenkomst te Soerabaja kwamen weder berichten binnen, welke van nieuwe bedreigingen tegen de neutrale scheepvaart spreken. De aankondiging van een verscherpte duikbooten-actie heeft tot gevolg gehad, dat de reeds belangrijk ingekrompen stoomvaartdiensten tusschen Indië en Europa voorloopig geheel zijn gestaakt, voorzooover het schepen betreft onder Nederlandsche vlag. Den 9en Februari brachten de dagbladen het bericht, dat voor Nederland geen lading meer wordt aangenomen. De toekomst laat zich steeds donkerder aanzien. Onze groote cultures kunnen voor een crisis komen te staan, ernstiger dan zich ooit in haar verleden heeft voorgedaan.

P. J. S. Cramer.

Naschrift. Nadat dit artikel reeds gezet was, ontving ik de mededeeling, dat half Februari de tabaksondernemingen in Be-soeki van hare gezamenlijke directies de opdracht kregen, geen vooroogsttabak te doen planten of op te koopen en sterken drang uit te oefenen om den aanplant van vooroogsttabak door Inlanders op eigen risico tot een minimum te beperken.

Verder werd verzocht, uit de in deze tijden betaalde prijzen voor tabak in Holland niet de vooruitzichten voor de toekomstige tabaksmarkt af te leiden.

Wat den naooft betreft zouden nadere aanwijzingen worden gegeven.

Cr.

Het kampongthee-vraagstuk.

Het vraagstuk betreffende de z.g. „kampongthee” heeft den laatsten tijd aanleiding gegeven tot discussies in woord en geschrift, en de aangelegenheid kwam in een stadium, zoodanig, dat de overheid het noodzakelijk achtte, daadwerkelijk in te grijpen, hetgeen geschiedde door uitvaardiging van een Verordening door den Gewestelijken Raad der Preanger Regentschappen, met name de Verordening tot Bescherming van de Volkstheecultuur in het Gewest Preanger Regentschappen (extra bijvoegsel der *Javasche Courant* van 15 September 1916, No. 74).

Deze aangelegenheid behoort tot die vraagstukken, welke zich in de geschiedenis van elken nieuwen tak van bedrijf voordoen, en eene oplossing is alleen te vinden langs den weg van nauwgezette studie van de feitelijke omstandigheden en verhoudingen, ongeacht persoonlijke voorkeur voor het een of ander bij de zaak betrokken bijzonder belang.

De moeilijkheid ligt kort samengevat, hierin: dat zij, die belang hebben bij de toekomstige welvaart van de theecultuur op Java als geheel, zeer goed inzien, dat de reputatie der Java-thee, die op de wereldmarkt langzamerhand beter wordt, gevaar loopt ondermijnd te worden tengevolge van de omstandigheid, dat een groot gedeelte (ruim 16⁰/₀, volgens het *Jaarverslag van de Soekaboemische Landbouwvereniging over 1915*, pag. 250) van het product bestaat uit in meer of minder mate inferieure theesoorten, afkomstig uit kleine tuinen, die eigendom zijn van inlanders. Dit inlandsche product, dat bekend is onder den naam van „kampong-thee”, wordt op kleine oppervlakten geteeld door inlanders, die daartoe van Regeeringswege werden aangespoord. Het meerendeel van deze inlandsche tuinen is gelegen in de nabijheid van Europeesche ondernemingen, en voor vele ervan werd door een dichtbij gelegen Europeesche plantage het zaad gratis verstrekt. Het theeblad uit

deze inlandsche aanplantingen wordt door een Europeesche onderneming opgekocht en in het etablissement verwerkt of, in sommige gevallen, gekocht en verwerkt door kleine Europeesche en Chineesche fabrieken, die, o. a. bij Tjitjoeroeg en Soekaboemi, werden opgericht met de speciale bestemming van verwerking van kampong-theeblad.

Tengevolge van de hooge prijzen, welke in de laatste jaren voor thee worden betaald, breidde deze inlandsche cultuur zich sterk uit en de oppervlakte der met thee beplante inlandsche tuinen bedroeg ultimo 1915 niet minder dan 25.000 bouws.

Kampongthee is — en zal, indien de thans geldende omstandigheden zich niet wijzigen, wel altijd blijven — een minderwaardig product, doordat de inlander de voorzorgen met betrekking tot het schoonhouden van zijn tuin, het plukken enz., welke op de Europeesche ondernemingen noodzakelijk worden geacht om blad van goede kwaliteit te produceeren, niet kan of niet wil nemen, en de bestaande moeilijkheden hebben haar ontstaan daaraan te danken, dat groote hoeveelheden van dit minderwaardig product onder den naam van Java-thee op de markt worden gebracht, zoodat de goede naam van het product der Europeesche ondernemingen daardoor onvermijdelijk schade lijdt. Zijn de prijzen hoog en is de marktstemming vast, zooals tegenwoordig, dan is dit van ondergeschikte beteekenis. doch, waar in de naaste toekomst stijgende producties en, als gevolg hiervan, eene zwakker stemming ter markt verwacht moeten worden, daar is het voor de theecultuur op Java zaak om, voorzoover het scheppen van waarborgen tot behoud van den goeden naam van haar product betreft, niets onbeproefd te laten.

Het vraagstuk, dat dientengevolge onder de oogen moet worden gezien, is dit: hoe is het gevaar, dat den goeden naam van de Java-thee bedreigt, te ondervangen, zonder dat de daartoe strekkende maatregelen de inlandsche theecultuur automatisch dooden?

De boven-aangehaalde „Verordening” voldoet, naar mijne meening, aan geen der hier gestelde eischen. Haar inhoud komt, in het kort, hierop neer, dat het transport en zelfs het bezit verboden is van uit inlandsche tuinen afkomstig theeblad, dat niet volgens de op de Europeesche ondernemingen toegepaste methode geplukt is. Om aan dit verbod kracht bij te zetten is bepaald, dat de politie het recht heeft om, vergezeld van door den Gewes-

telijken Raad aan te wijzen deskundigen, tusschen zonsop- en zonsondergang de huizen, schuren enz. buiten de tuinen, waar geplukt kampongtheeblad verwerkt, opgeslagen of verkocht wordt, te doorzoeken. De straf, op overtreding gesteld, bestaat in een boete van ten hoogste f 100.— en verbeurdverklaring van het gevonden theeblad.

Tegen deze verordening zijn bezwaren van tweeërlei aard in te brengen.

De eerste, minst belangrijke, tegenwerping is deze, dat haar toepassing zonder eenig practisch resultaat blijven zal. De politie heeft ander, en beter, werk te doen, zoodat haar weinig tijd zal overschieten om naar slecht geplukt kampong-theeblad te gaan zoeken. Bovendien wordt aldus veel te veel macht gelegd in handen van de deskundigen, die in het meerendeel der gevallen uit de Europeesche theeplanters in de omgeving, d. i. uit de opkooopers van het blad, zullen worden gekozen.

De tweede, en veel belangrijker, tegenwerping is deze, dat de verordening eene krasse schending is van de rechten der ingezetenen. Het in bezit hebben van verkeerd geplukt theeblad is in geen enkel opzicht als iets immoreels te beschouwen, en de overheid mist het recht, het als een strafbaar delict aan te rekenen, zoolang de gemeenschap er geen schade door lijdt. En strekte het tot nadeel van de gemeenschap, zoo zou het Gouvernement zich gedurende de laatste jaren stellig niet zooveel moeite gegeven hebben om den groei van eene inlandsche thee-cultuur te bevorderen.

Schade ondervinden enkel en alleen de Europeesche thee-ondernemingen, zoodat, per slot van rekening, de Verordening een maatregel ten bate van de Europeesche, doch ten koste van de Inlandsche cultuur beteekent. Overal ter wereld geldt, dat de welvaart van een staat zich laat afmeten aan de welvaart van den klein-grondbezitter, zoodat maatregelen, die in de vrijheden der laatsten op arbitraire wijze ingrijpen, vroeg of laat voor de welvaart van den staat ernstige gevolgen na zich moeten slepen.

Gelukkig is de inwerking-treding der Verordening, die aanvankelijk op 1 Jan. 1917 was bepaald, bij latere Verordening voor onbepaalden tijd verdaagd (extra-bijvoegsel der *Javasche Courant* dd. 19 Jan. 1917 No. 6).

Wanneer op grond van het bovengezegde mag aangenomen

worden, dat het bij de Verordening aangegeven middel tot bestrijding van het hierboven geschétste gevaar beslist afkeuring verdient, dan rijst de vraag, of er misschien andere, en betere, middelen tegen dat gevaar zijn aan te geven.

Nauwgezette studie van den feitelijken toestand leidt tot de conclusie, dat kampong-thee als zoodanig op de markt volstrekt geen ongewild artikel is, — hetgeen o. m. daaruit blijkt, dat de laatste jaren goede winsten brachten aan de plantages en fabrieken, die tendeele, of zelfs geheel, van opkoop van kampongblad afhankelijk zijn, terwijl uit hetgeen hierboven werd medegedeeld en uit de door het Gouvernement tot dusverre gevolgde politiek duidelijk blijkt, dat de Regeering niet anders kan dan de Inlandsche theecultuur aanmoedigen, of althans haar tegen moorddadige verordeningen ten bate van de Europeesche ondernemingen heeft te beschermen.

Het is daarom noodzakelijk, een middel te vinden om het van de zijde der kampong-thee dreigende gevaar te ondervangen, welk middel echter van zoodanigen aard behoort te zijn, dat aan het Inlandsche product dezelfde kans geboden wordt als aan den krachtigen Europeeschen broeder.

Eene nadere beschouwing van de feiten doet inzien, dat het dreigende gevaar eenig en alleen daardoor bestaat, dat kampong-thee, die, tengevolge van gebrekkige zorgen gedurende den groei, voor het grootste deel van minderwaardige hoedanigheid is, onder eene valsche vlag op de wereldmarkt wordt aangeboden, n.l. zonder eenig merkteeken, waaraan de koper zien kan, dat het product in kwaliteit achterstaat bij de overige 80 procent van het Javaproduct, — en het is de erkenning van deze omstandigheid, die leidt tot oplossing van het geheele vraagstuk.

Indien maatregelen genomen worden, zoodanig, dat het kampongproduct aangeboden wordt op basis van zijne eigen niet geringe kwaliteiten, en niet als gelijkwaardig aan zijn ouderen broeder, zoo is de moeilijkheid opgelost en het gevaar voor de Java-theecultuur als geheel uit de wereld geholpen.

De hiertoe vereischte maatregelen zijn zoo eenvoudig mogelijk, temeer, daar men een uitmuntend voorbeeld bezit in bepalingen, in Nederland uitgevaardigd, welker billijkheid en succesvolle werking afdoende zijn gebleken.

Het is nog slechts weinige jaren geleden, dat de voor Neder-

lands welvaart van zooveel beteekenis zijnde boterhandel in groot gevaar werd gebracht door den verkoop van margarine als boter. Margarine is een nuttig artikel, doch is geen eerste kwaliteit boter, zooals kampongthee eveneens nuttig, doch geen prima-kwaliteit thee is. De geschiedenis van de botercrisis in Nederland komt tot in details met het kampongthee-vraagstuk op Java overeen. In Nederland werd de oplossing daarin gevonden, dat de verkoopers van margarine gedwongen werden, hun product onder een anderen naam dan „boter” te verkoopen. Eene even eenvoudige oplossing ware te geven aan het vraagstuk der kampongthee, n.l. verkoop onder een ander merk dan voor het van Europeesche ondernemingen afkomstige product.

Welk merk dit zou moeten zijn, en verdere nadere bijzonderheden, zouden aan de belanghebbende partijen zelve ter beslissing moeten worden overgelaten, doch de middelen, vereischt om aan te geven, dat men met inlandsch product te maken heeft, zullen zeer eenvoudig kunnen zijn.

Elke onderneming, die kampong-theeblad opkoopt, stelt zich uitteraard nauwkeurig op de hoogte van het percentage aan inlandsch blad op de totale hoeveelheid verwerkte thee en teekent dit aan in registers, welke gemakkelijk te inspecteeren zijn.

De voor het aanduiden van het hier bedoelde onderscheid noodige bepalingen zouden zeer goed door de Soekaboemische Landbouw-Vereeniging ontworpen kunnen worden, die ze voor hare leden verplichtend zou kunnen stellen. Mocht eene minderheid van de belanghebbenden weigeren, zich aan deze door de Vereeniging vastgestelde bepalingen te onderwerpen, zoo zou kunnen worden afgewacht, of de door deze minderheid verwerkte hoeveelheid blad voldoende is om een rol van beteekenis te spelen, en ook, of de ongunstige naam, welke deze minderheid krijgen zal, haar niet duidelijk zal maken dat zij op den verkeerden weg is, en haar aldus langzamerhand tot rede zal brengen. Indien echter de Soekaboemische, of eene andere vereeniging van planters, er niet in zou mogen slagen, haar leden tot medewerking tot het goede doel te bewegen, zoo zou ingrijpen van Regeeringswege, in gelijken zin als in Nederland met de „Boterwet” geschiedde, zonder twijfel noodig zijn.

In ieder geval zou eene eenmaal vastgestelde regeling, onverschillig welke autoriteit haar zou hebben uitgevaardigd, geheel

automatisch werken. Bekendheid met de beplante oppervlakte, den omvang van toekomstige en reeds binnengehaalde oogsten op de ondernemingen op Java is zoozeer gemeengoed, dat, indien de productie van een bepaalde plantage de verwachte hoeveelheid verre zou overtreffen, dit feit onmiddellijk de aandacht trekken en naar eene verklaring gezocht worden zou, terwijl overtredingen van de bepalingen met kleine hoeveelheden van te gering voordeel zouden zijn om de moeite en het risico te vergoeden.

Men zal mij misschien tegenwerpen, dat mijn voorstel, kwam het tot uitvoering, den ondergang beteekenen zou van een aantal van die Europeesche ondernemingen en fabrieken, die op de verwerking van kampong-theeblad aangewezen zijn, terwijl van andere zijde wellicht de opmerking zal worden gemaakt, dat het onderbrengen van kampongthee in eene afzonderlijke (en lagere) rubriek juist tot gevolg zou hebben het gevaar, waartegen ik wilde waarschuwen, n. l. dat de inlandsche theecultuur gedood zal worden.

Op beide tegenwerpingen antwoord ik, dat alles geheel afhangt van de intrinsieke waarde van de kampong-thee.

Indien de ondernemingen, die kampong-theeblad verwerken, volhouden, dat, indien zij gedwongen worden om kampongthee onder een eigen merk in den handel te brengen, zij niet in de gelegenheid zullen zijn, winst te maken, dan toonen zij daarmee, zelf ervan overtuigd te zijn, dat zij een minderwaardig artikel onder den naam van een beter verkoopen; zij ontzeggen zich het recht op verderen steun, en hebben zelfs geen aanspraak op medelijden wanneer zij gedwongen worden om in het algemeen belang eene voordeelige positie die bloot op misleiding gebaseerd is, op te geven. Indien de voorstanders der Inlandsche theecultuur volhouden, dat de hier voorgestelde maatregel de cultuur ten ondergang brengen zou, dan zouden zij daardoor betoogen, dat deze cultuur op ongezonden basis steunt en vroeg of laat ondergaan moet; en zelfs de meest gedurfde ethische beginselen zouden niet afdoende zijn ter rechtvaardiging van maatregelen, die bestemd zouden zijn eene cultuur in het leven te houden, welke slechts een bestaan zou kunnen vinden door haar product onder een valsche vlag aan den man te brengen.

Mochten de voorgestelde maatregelen de kampong-theecultuur geleidelijk dooden, zoo zou dit ongetwijfeld teleurstellend zijn voor hen, die den groei dezer cultuur, direct of indirect, hebben bevoor-

derd; doch het zou eenvoudig neerkomen op een voorbeeld van de werking der wet van oorzaak en gevolg, — waarbij de oorzaak zou zijn de onwil of het onvermogen van den inlander om aan het gewas de noodige zorgen te besteden, en het gevolg daarin zou bestaan, dat de voor het product te maken prijzen dermate zouden dalen, dat ze geen winst meer zouden laten.

Mocht de inlandsche theecultuur onder de nieuwe voorwaarden blijven bestaan, zoo zou de verandering tenslotte een bron van meerdere welvaart voor den klein-grondbezitter worden; want het zou beteekenen, dat hij gedwongen zou worden om aan zijn arbeid denk- en werkkraft te besteden in eene aan de resultaten geëvenredigde mate, hetgeen thans allermint het geval is.

W. Price.

De Gewestelijke Raad der Preanger-Regentschappen

Stelt vast de volgende verordening:

VERORDENING tot bescherming der volkstheecultuur in het Gewest Preanger-Regentschappen.

Artikel 1.

Het is verboden in de afdeelingen Tjiandjoer, Soekaboemi, Garoet en Tasikmalaja van het Gewest Preanger-Regentschappen geplukt kampoengtheeblad, dat niet voldoet aan de eischen bedoeld in artikel 2, buiten de tuinen: a. te brengen; b. te vervoeren; c. te bezitten.

Artikel 2.

1. In geplukt kampoengtheeblad mogen niet voorkomen:
 - a. in haar geheel afgerukte theeloten;
 - b. loten, welke beneden de zoogenaamde „kepel” geplukt zijn;
 - c. vijf of meerblads „pekoe” bladeren;
 - d. drie of meerblads „boeroeng” bladeren.
2. In het bij de eerste alinea van dit artikel bedoelde blad wordt eene afwijking aan losse bladeren van hoogstens 10% (tien percent) in aantal toegelaten.
3. Het ten behoeve van de politie in te stellen onderzoek naar de in dit artikel bedoelde hoedanigheid van het kampoengtheeblad kan en mag met uitsluiting van alle anderen slechts geschieden door van wege den gewestelijken raad aan te stellen beëdigde deskundigen.

Artikel 3.

De ambtenaren en/of daartoe bevoegde dienaren der politie mits vergezeld van bovenbedoelde deskundige(n) zijn bevoegd tusschen zonsondergang de erven, huizen en andere gebouwen of plaatsen, waar geplukt kampoengtheeblad, nadat het de tuinen verlaten heeft, bereid, opgeschuurd of verkocht wordt, te betreden ten einde zich van de hun in deze verordening opgelegde taak te kwijten.

Artikel 4.

Overtreding van artikel 1 wordt gestraft met eene geldboete van ten hoogste f 100.— (een honderd gulden) en verbeurd-verklaring van het kampoengtheeblad dat het voorwerp der overtreding was, voor zoover dit den veroordeelde in eigendom toebehoort.

Artikel 5.

Onder geplukt kampoengtheeblad wordt verstaan: geplukt onbereid theeblad afkomstig van theetuinen van Inlanders en van niet op Europeeschen voet geschoeide ondernemingen.

Artikel 6.

1. Deze verordening treedt in werking op 1 Januari 1917.
2. Zij kan worden aangehaald als „Volkstheecultuur-verordening”.

Samenwerking van inlandsche planters.

Van verschillende kanten wordt in den laatsten tijd op het voordeel gewezen, dat coöperatieve vereenigingen aan inlandsche landbouwers bieden. Het doel moet zijn, het weinige, dat zij door hun arbeid kunnen winnen, voor hen zoo productief mogelijk te maken. Thans worden door dure voorschotten, te vroege en te goedkoope realisatie enz. enz. hunne winsten versnipperd, en wat zij in handen krijgen staat ver beneden de prijzen, die hunne producten op de groote markt behalen.

De inlandsche planter zelf zal daarin geene verandering kunnen brengen, ook al richt hij daartoe coöperatieve vereenigingen op. Hij mist daartoe de ervaring, het oordeel en de kennis van zaken. Hij moet geholpen worden door personen, die deze eigenschappen wel bezitten. Wel te verstaan door personen, die geen eigen voordeel daarbij beoogen; ten laste van de opbrengst der producten mogen niet meer dan de onvermijdelijke kosten en eene billijke rente voor voorschotten komen, en overigens moet de volle winst aan den oorspronkelijken eigenaar der producten ten goede komen.

De voor den inlandschen producent noodige hulp kan hem alleen verleend worden door de Bestuursambtenaren in samenwerking met de Afdeelingsbanken.

Beiden moeten samenwerken, hetgeen des te gemakkelijker zal gaan, daar overal de bestuursambtenaren in het bestuur van de Afdeelingsbanken zitting hebben. Het streven moet, wat deze zaak betreft, er op gericht zijn om gelijksoortige producten in voldoende hoeveelheden bij elkaar te brengen om deze rechtsteeks, zonder hulp van tusschenhandelaren, aan den groot-handel op besloten veilingen of inschrijvingen te kunnen aanbieden en zoo voor de producten de volle marktwaarde te bedingen.

In het volgende zal ik eene korte schets geven, hoe ik mij deze samenwerking voorstel. Voorloopig zal ik mij daarbij slechts tot reeds bestaande tuinen of éénjarige gewassen zooals rijst en pâlâwidjâ bepalen.

De Bestuursambtenaren moeten voeling met de dessa- en kamponghoofden zoeken en trachten, de hieronder nader ontwikkelde denkbeelden ingang bij hen te doen vinden en groepen te vormen, aan wier hoofd personen staan, door de landbouwers zelf te kiezen. Deze hoofden gaan, zoodra de tijd daarvoor gekomen is, naar de dichtst bij zijnde Afdeelingsbank of naar haren agent om het eerste voorschot, dat voor het onderhoud van de tuinen of het aanschaffen van zaad of gereedschappen noodig is, te vragen en daarvoor het te kweken product in pand te geven. Voorloopig zal dit voorschot een blanco crediet moeten zijn. De velden of tuinen zullen als onderpand kunnen beschouwd worden, al zal het ook in de meeste gevallen niet mogelijk en bij de erkende eerlijkheid der meeste kleine landbouwers niet noodig zijn, dat werkelijk een zakelijk recht daarop wordt gevestigd. Alleen zullen Bestuursambtenaren er zooveel mogelijk toezicht op moeten houden, dat het gegeven voorschot ook werkelijk voor het beoogde doel en niet voor andere doeleinden, zooals bouw of reparatie van huizen enz. enz., gebruikt wordt.

Zoodra echter een product geoogst wordt, moet de geldschietter, in casu de Afdeelingsbank, de hand daarop kunnen leggen en niemand: geen opkooper, geen tweede voorschotgever of wie dan ook, zal er tusschen mogen komen.

De bank zal het product moeten afhalen en naar verzamelplaatsen vervoeren of door de inlanders laten vervoeren, waarbij zij eveneens door Bestuursambtenaren geholpen moeten worden.

De inlander is gewend dat, zoodra hij zijn product aan den voorschotgever aflevert, met hem afgerekend wordt en dat dan de transactie voor hem is afgelopen. Om aan deze traditie tegemoet te komen, zou de Bank thans op het pand, dat zij nu feitelijk onder zich heeft, een nieuw voorschot kunnen geven en wel zooveel, dat het bedrag te zamen met het oorspronkelijk verleende blanco crediet ca. 60 à 65% van de effectieve marktwaarde van het product uitmaakt. In de meeste gevallen zal dit evenveel, zoo niet meer uitmaken dan de inlander tegenwoordig als geheele afbetaling van den opkooper krijgt. Hij zal dus nu reeds niet

slechter staan, als toen hij nog met opkoopters te doen had. Zijn product blijft hem echter thans toebehooren totdat, met behulp van de Afdeelingsbank, het zijn weg tot den groothandelaar gevonden en bij dezen den besten marktprijs bedongen heeft. Er volgt dus voor den planter nog eene tweede uitbetaling, die, juist omdat zij een paar maanden later komt, wanneer het eerste voor het product geïnde geld reeds verteerd is, van des te grooter waarde voor hem zal zijn.

Heeft de Afdeelingsbank aldus de producten waarop zij voorschot verleende, verzameld, dan kan zij tot verkoop daarvan overgaan. Zij zelf is geen handelslichaam, doch zij kan wel het pand naar eene van de groote afscheepplaatsen van Nederl. Indië, die tegelijk de zetel van den groothandel is, dirigeeren en daar een koopman met voldoende ervaring in handelszaken en kennis van producten aanstellen, die het product voor haar ontvangt. Doen de verschillende Afdeelingsbanken samen, dan zullen zij hoeveelheden van gelijksoortige producten bijeenkrijgen, die voldoende zijn, om op besloten veilingen of inschrijvingen aan den groothandel aangeboden te worden. Bedoelde koopman moet de zendingen opslaan (om eventueel heen- en weertransport te besparen bij een der Veemen in de haven zelf) en zoo noodig voor verdere bewerking zorg dragen, alsmede de besloten veilingen of inschrijvingen, waartoe de groothandel, voor zoover deze belang in het product stelt, uitgenoodigd wordt, voorbereiden. Hij moet monsters trekken, deze rond zenden (waarbij zeer zeker de Handelsvereeniging op dezelfde wijze behulpzaam zal willen zijn, als zij het tot nu toe is geweest voor de Gouvernements-veilingen) en dan de veilingen of inschrijvingen, die eventueel onder toezicht van iemand van de Centrale Kas of van de naastbijzijnde Afdeelingsbank gehouden kunnen worden, zelf leiden.

De kosten van inhuring van de opslaglokalen, het aanstellen van administratief personeel (inlandsche mandoers) en het bewerken van het product, zullen door den beheerder aan rechthebbenden (d. w. z. de Banken) ponds-ponds-gewijze in rekening gebracht worden, terwijl hij zelf voor zijn werk, contrôle, behandelen, beoordeelen en uitgeven van monsters enz. enz. een zeker percentage van de bruto opbrengt, die voor zoover de zaak zich thans laat overzien, bij voldoende hoeveelheden ca. 2% kan bedragen, zal moeten berekenen. Al het overige komt aan de Banken ten goede, die

van haren kant de verstrekte voorschotten plus renten verrekenen en het surplus aan de producenten zullen uitkeeren.

Het spreekt van zelf, dat de aldus behaalde prijs de hoogste is, die te behalen is, en waar de volle winst na aftrek der noodzakelijke onkosten geheel in handen komt van den producent, daar schijnt mij voorschreven werkwijze de meest voordeelige voor hem te zijn, om zijn werk lucratief te maken. Bestuursambtenaren en Afdeelingsbanken zijn hem behulpzaam dit doel te bereiken en verzekeren hem tegelijk een contrôle, die op geen andere wijze door hem te bereiken zal zijn.

Overigens is dit denkbeeld volstrekt niet nieuw en wordt het reeds op de rijst der Kandanghauer- en Indramajoe-West-landen, toegepast.

Dezelfde organisatie zou zich kunnen uitstrekken tot producten, die tot nu toe uitsluitend door de tweede hand verhandeld werden en die daardoor aanleiding tot speculatie gaven, die noch voor het product zelf, noch voor den handel in het algemeen voorddeelig waren. Ik heb hierbij op het oog het artikel Lampongpeper.

Een ieder weet hoe zwaar daarin gedobbelde wordt en hoe de praktijken door minder betrouwbare tusschenhandelaren — de weinige goeden niet te na gesproken — aangewend (kunstmatig vochtig houden en vermengen met vreemde bestanddeelen) den reëlen hande bemoeilijken. Wordt de inlandsche producent ertoe bewogen om voorschot, voorzoover hij dat noodig heeft, bij de Afdeelingsbank te nemen en aan haar zijn product daarvoor in pand te geven, en brengt deze de peper op de zooeven omschreven manier op veilingen of inschrijvingen op de markt, dan kan in de eerste plaats beter ervoor gezorgd worden, dat het product behoorlijk gedroogd en verzorgd aan de markt komt en komt in de tweede plaats de volle marktwaarde na aftrek van de onvermijdelijke kosten aan den inlandschen planter of eigenaar van den pepertuin ten goede, terwijl last but not least de prijzen stabiel worden en de markt van eene minder gewenschte speculatie wordt gezuiverd.

Wat de Peperbeurs te Telokbetong betreft, die trouwens, als zij nog bestaat, niet aan de groote verwachtingen, die men bij de oprichting daarvan koesterde, beantwoordt, zoo is het ook daar hoofdzakelijk de tweede hand die koopt. De weinige directe exporteurs, die te Telokbetong als koopers optreden, zullen daar nooit dat betalen, wat zij genegen zullen zijn te besteden op veilingen

te Batavia, waar zij de grootste exporteurs als concurrenten naast zich hebben, en door hen als het ware gecontroleerd worden. Meent men echter de Peperbeurs in het leven te moeten houden, dan is het niet uitgesloten, dat ook te goeder naam en faam bekende inlandsche tusschenhandelaren, die op die beurs willen koopen, voorschot van de Lampongsche Bank krijgen en dat hunne inkoop, om zeker te zijn van de hoogste prijzen te behalen, denzelfden weg zullen volgen als de van begin af beleende producten van den kleinen man.

Ik ben mij wel bewust, dat tegen mijne denkbeelden zich al diegenen zullen kanten, die tot nu toe bij het voorschot geven of opkopen buitensporige winsten behaalden, en het zou daarom ook gewenscht zijn, dat Bestuursambtenaren — wanneer zij met mijne zienswijze kunnen instemmen — zich zelf tot een zekere grens met het uitvoeren daarvan belasten en vooral de toenadering tusschen den kleinen man en de Banken trachten te bevorderen. Wil men woekeraars als voorschotgevers weren, dan moet ernaar gestreefd worden de producenten over te halen om van den beginne af aan de hulp van een der Afdeelingsbanken in te roepen.

Er valt niet aan te denken, dat de Afdeelingsbanken alle inlandsche producten aan zich zullen trekken en er blijft zeker nog genoeg over, dat buiten die Banken om behandeld zal worden. Zijn er dus inlandsche handelaren, die, zonder woekeraars te zijn, tot redelijken prijs het product willen opkopen en daarvan hun beroep maken, dan zal er niets op tegen zijn, om deze lieden gerust hun gang te laten gaan. Misschien zullen ook zij langzamerhand tot de overtuiging komen, dat zij beter doen door zich bij de Banken, die het bij haar beleende product te Batavia of elders op veilingen laten verkoopen, aan te sluiten.

Mochten de boven uiteengezette denkbeelden ertoe kunnen leiden, vaste termijnmarkten op hechte basis te scheppen, dan zou daarmee tegelijk een groot voordeel voor den handel in het algemeen behaald zijn. Wat hier tot nu toe op termijn verhandeld wordt, mist eene gezonde basis en verdient niet den naam van termijnmarkt.

Maar dit is iets, dat buiten de grenzen van het hier behandeld onderwerp valt; „een te scheppen termijnmarkt” zou het onderwerp van eene afzonderlijke beschouwing moeten uitmaken.

Batavia, 21 December 1916.

Victor Zimmermann.

KRONIEK.

WETGEVING.

De ordonnanties in *Stbl.* 1916, Nos. 669, 670 en 671 brachten een regeling in het belang vooral van het belastingwezen der locale ressorten. Daarbij is n.l. aan de locale raden de bevoegdheid toegekend om inzage te nemen van de landskohieren en van alle overige ter beschikking van de landsadministratie staande gegevens in zake de inkomstenbelasting en de belastingen op de bedrijfs- en andere inkomsten zoowel op Java en Madoera als daarbuiten; anderzijds is aan die raden de verplichting opgelegd om aan de belastingadministratie inzage te verleen van de locale kohieren en alle overige ter beschikking van die raden staande gegevens in zake de locale belastingen naar het inkomen. Een aanvulling van de Locale Raden-Ordonnantie schrijft in verband hiermede aan leden van locale commissies van aanslag of van voorlichting geheimhouding voor (*Stbl.* 1916, No. 673).

Deze regelingen zijn het gevolg van een sedert eenigen tijd ingetreden kentering in de opvattingen der Regeering ten aanzien van het locale belastingwezen. Vroeger gold als regel dat de heffing van locale belastingen naar het inkomen, dus ook van opcenten op landsbelastingen naar het inkomen, niet kon worden toegelaten. Met dezen regel werd in 1913 gebroken, toen aan den gemeenteraad te Medan in beginsel werd vergund, over te gaan tot de heffing van een eigen inkomstenbelasting. Om technische redenen bleken echter verschillende locale raden de voorkeur te geven aan de heffing van opcenten op landsbelastingen naar het inkomen. Bij brief van den wden 1sten Gouvernements-Secretaris van 3 November 1915 No. 2718a is hierop aan de locale raden gemeld, dat ook hun de gelegenheid zou worden geschonken om opcenten op de landsinkomstenbelasting (alleen voor Europeanen) te heffen. Nader is bij regeeringsbrief van 16 September 1916 No. 2375/II aan de raden medegedeeld aan welke voorwaarden verordeningen tot heffing van opcenten op de bedoelde belasting moeten voldoen om voor goedkeuring in aanmerking te komen. De voornaamste is dat zij alleen mogen worden geheven op de hoofdsom der inkomstenbelasting, verschuldigd door natuurlijke personen (dus niet door naamlooze vennootschappen, enz).

Voor de invoering van eigen belastingen naar het inkomen zullen de locale raden behoefte hebben aan kennisneming van de ter beschikking van 's Lands fiscus staande gegevens. Onder de noodige waarborgen, speciaal voor geheimhouding, is nu de gelegenheid hiertoe bij de boven besproken ordonnanties geschapen. Daarbij is tevens de wederkerige kennisneming van locale gegevens door landsdienaren geregeld.

Bij de ordonnantie in *Stbl.* 1916 No. 685 zijn de koelie-ordonnantien voor de residenties Lampongsche districten en Riouw

en Onderhoorigheden ingetrokken, terwijl de gemoderniseerde koelie-ordonnantie voor Sumatra's Oostkust (*Stbl.* 1915, No. 426) nu ook op de genoemde gewesten van toepassing is verklaard. Zooals bekend, is daarin de poenale sanctie gehandhaafd; doch de verhouding tusschen werkgever en werknemer is er beter en vollediger in geregeld dan vroeger het geval was.

De nieuwe regeling zal voor de Lampongsche districten in werking treden op 1 Maart a.s. en voor Riouw en Onderhoorigheden op 1 Mei van dit jaar (*Stbl.* 1917, Nos. 38 en 39).

De mogelijkheid om werkovereenkomsten op anderen voet dan bij de koelie-ordonnanties bepaald te sluiten met werklieden ten behoeve van in de residentie Bali en Lombok gelegen ondernemingen van handel, landbouw of nijverheid en openbare werken, alsmede ten behoeve van den aanleg en de exploitatie van spoor- en tramwegen in dat gewest, is geregeld bij de ordonnantie in *Stbl.* 1916, No. 725.

Bij de ordonnantie van 4 December 1916 (*Stbl.* No. 716) is de Mijndordnantie aangevuld met een artikel, waarbij een voorziening is getroffen nopens vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen in terreinen, gelegen in een gebied waarbinnen, in verband met den politieken toestand, de opsporing tijdelijk is moeten worden gestaakt. Bepaald is o.m. dat in geval van zulk een staking de tijd gedurende den stilstand van werkzaamheden geen deel uitmaakt van den termijn, waarvoor de vergunning, met inbegrip der verlengingen, is verleend.

Het besluit van den gemeenteraad van Tegal van 27 October 1916 No. 57, strekkende tot het aangaan van een geldleening, is bekrachtigd bij ordonnantie van den 5en December van dat jaar (*Stbl.* No. 723). De geldleening wordt bij de Wees- en Boedelkamer te Semarang aangegaan tot een bedrag van f 175.000; de rente is bepaald op $5\frac{1}{2}\%$'s jaars. Een som van f 53.000 is bestemd voor werken van sanitair en maatschappelijk belang; het overige voor dadelijk-productieve werken (slachthuis, marktlodsen, grondpolitiek). Jaarlijks zal f 5000.— worden afgelost.

Bij ordonnantie van 20 December 1916 (*Stbl.* No. 744) is het dragen van een ijzeren halsband door de veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting afgeschaft.

Bij besluit van 28 December 1916 No. 2x (*Stbl.* No. 754) is tijdelijk verboden de invoer van vuurwapenen, buskruit en munitie, anders dan ten behoeve van 's Lands dienst en door hen voor wie het bezit daarvan in 's Lands dienst verplicht is gesteld.

dij ordonnantie van 28 December 1916 (*Stbl.* No. 755) zijn verbodsbepalingen in het leven geroepen ten aanzien van de vervaardiging, den invoer, het bezit, den eigendom, het vervoer en den verkoop van lucifers, welke witten (gelen) phosphorus bevatten.

FINANCIEELE EN ECONOMISCHE KRONIEK.

Een moeilijk probleem.

De moderne oorlogvoering verslindt schatten; en zoo ziet men dan ook de staatsschulden in de verschillende thans oorlogvoerende landen tot eene duizelingwekkende hoogte stijgen, behalve in Japan, dat zoo verstandig is geweest om, na de verovering van Kiautsjau, zich van actieve oorlogvoering te onthouden.

De betaling van de renten en aflossingen op de door de oorlogvoerende landen gemaakte oorlogsschulden zal op de bevolkingen dier landen een kolossaal drukken last leggen. Het behoeft dan ook geene verwondering te baren, dat de vraag, welke middelen moeten worden aangewend, om, na de tot standkoming van den vrede, het den verschillende thans oorlogvoerende volkeren mogelijk te maken dien last te dragen zonder dat zij er te veel onder lijden, de gedachten van velen in de thans oorlogvoerende landen in beslag neemt. Aan dat probleem wijdt de Redacteur van de *Nieuwe Financier en Kapitalist*, de heer van Oss, in zijn blad van den 22sten October 1916 eene belangrijke beschouwing. Hij zet uiteen, dat zoowel in Engeland, als in Frankrijk, Duitschland en Rusland men meent het dragen van voormelden last te kunnen vergemakkelijken door de productie dier landen tot een zoo hoog mogelijk peil op te voeren. Zal dit echter gaan? vraagt de heer van Oss, en hij vervolgt dan: „Het is goed en wel te „spreken van alletwegen tot haar toppunt opgevoerde productie. Doch wat baat „productie als er geen evenredig verbruik is? En van waar kan, in een ontegen- „zegkelijk verarmde wereld, dat groote verbruik komen? Men kan uit diverse ver- „schijnselen wel opmaken dat dit aspect der kwestie niet iedereen ontgaat. Het „verklaart de pogingen, vooral van de zijde der Entente, om reeds nu beslag te „leggen op de groote verbruiksvelden der wereld: op China en den Oost, op „Afrika en Zuid-Amerika. Aan den anderen kant bereidt ook Duitschland zich „er op voor die markten, en alle andere, te overstroomden. Doch leveren die „markten voldoende koopkracht op om een sterk vergrootte productie te absorbe- „ren? Zullen wij niet een enorme overproductie krijgen? En zal het binnenlandsche „verbruik niet overal afnemen? Schier overal speelt dat verbruik een grootere rol „nog dan de uitvoer. En men moet niet vergeten dat het vóór den oorlog voor „een groot deel verbruik was van overtolligheden. Ja, men mag wel zeggen dat „juist dat verbruik van overtolligheden en luxeartikelen de ruggesteun is geweest „van de producenten. Zal die ruggesteun niet gaan ontbreken in een wereld die „voornamelijk door werkers zal zijn bevolkt, en waarin de sycophanten, de ledig- „loopers, vermoedelijk veel minder talrijk zullen zijn geworden? Intensieve pro- „ductie is goed en wel; maar . . . zullen er markten zijn voor al het geprodu- „ceerde? Ik ben daar lang niet zeker van; of liever, ik betwijfel het.”

Hetgeen de heer van Oss hier zegt, is alleszins waard om er over na te denken, vooral voor hen, die, overmoedig geworden door het feit, dat de vooruitgang van Nederlandsch-Indië tot dusverre door den oorlog niet geleden heeft en er zelfs in verschillende cultures groote oorlogswinsten zijn behaald, geheel de mogelijkheid voorbijzien, dat de gevolgen van den thans heerschenden oorlog een hoogst nadeeligen invloed op de conjunctuur hier te lande kunnen uitoefenen.

Het is natuurlijk mogelijk, dat er factoren zullen zijn die zullen te weeg brengen dat de groote verarming van Europa geen nadeeligen terugslag zal hebben op de welvaart van Nederlandsch-Indië, maar ik zou den heer van Oss willen nazeggen: „Ik ben daar lang niet zeker van”. J. G.

Goud en Zilver te Londen.

Overzicht van 18 October tot 31^e December 1916.

In de eerste week van deze verslagperiode was op de Londensche markt veel

vraag voor aanmuntingsdoeleinden, zoodat de prijs van het zilver geleidelijk opliep tot 37.9/16 per st. oz. Daarna evenwel kwam er meer aanbod van Amerikaansche zijde, zoodat de prijs terugliep tot 32.5/16d.

In de daarop volgende week hield het aanbod van Amerika aan.

De import te Londen van uit New-York beliep niet minder dan £ 310.000—/— en waar en China en Indië uit de markt bleven, moest de noteering iets dalen en de prijs ging achteruit tot 32.1/8d per oz. st.

In de periode eindigende 1 November kwamen Indië en China wederom in de markt, zoodat de prijs, na een paar dagen gebleven te zijn op 32.1/8d, wederom opliep tot 32.1/2.

In de week van 1 tot 8 November liep de noteering weder snel op en bereikte zelfs het cijfer van 34.1/8, zijnde eene verhooging van niet minder dan 1.5/8d in vergelijking met de daaraan voorafgaande week. Deze snelle stijging was voornamelijk te danken aan de snelle rijzing van de wisselkoersen op China, waardoor groote aankopen mogelijk werden gemaakt. Voornamelijk aan deze aankopen was de vaste toon van de markt te danken, alhoewel ook Indische vraag voor aanmuntingsdoeleinden de prijs deed oploopen. Daarbij komt nog dat Amerika minder offereerde dan de week te voren.

De daarop volgende week bracht weinig bijzonderheden. De noteering kon gehandhaafd blijven, en varieerde tusschen 34.1/4 als hoogste en 34.1/16 als laagste prijs.

Gedurende de week eindigende 22 November hield de stijging aan en bereikte op gemelden datum een prijs van 34.13/16d, zijnde de hoogstbereikte prijs sinds 20 Mei 1916, toen 36d werd genoteerd. Deze noteering kon evenwel niet gehandhaafd blijven en door meerder aanbod daalde de prijs tot 34d, waarop de week sloot.

De week eindigende 29 November gaf wederom vaste markt; terwijl de prijs opende op 34.13/16, kon hij langzamerhand verbeteren tot 35.1/2, in verband met meerdere vraag voor aanmuntingsdoeleinden en minder Amerikaanschen aanvoer, bovendien door het feit dat houders van zilver door de opgaande prijzen geneigd bleken te zijn nog op hunne voorraden te blijven zitten in de verwachting van nog hoogere prijzen. Dit bracht er niet weinig toe bij dat de hooge noteering zonder moeite gehandhaafd kon blijven.

De maand December gaf wederom hooge noteeringen te zien, en de prijs bereikte den 6en dier maand 36.1/8, zijnde wederom 5/8 hooger dan de daaraan voorafgaande week.

De stock rupees in de Britsch-Indische schatkist, die in de maand November steeds afnemende was, verminderde verder in het begin van de maand December, zoodat reeds toen de Londensche markt van meening was, dat de hooge prijzen, die reeds de maand November hadden gekenmerkt, ook in December zouden gehandhaafd blijven, waarschijnlijk ook hooger zouden worden, aangezien verwacht werd dat Indië door zou gaan met groote aankopen voor aanmuntingsdoeleinden.

De laatste weken van de maand December bewezen, dat de reeds in het begin dezer maand geuite voorspelling, als zoude deze maand vaste en hoogere noteeringen te zien geven, bewaarheid werd. Deze vaste stemming werd voornamelijk veroorzaakt door toenemende aankopen voor Britsch-Indische rekening, terwijl de vraag voor aanmuntingsdoeleinden ook veel daartoe bijdroeg. De noteering bedroeg op 21 December reeds 36 13/16 d. terwijl het jaar sloot op 36 1/2.

De goudbeweging bij de Bank of England wordt sedert Juli 1916 niet meer gepubliceerd; alleen valt te vermelden, dat de goudvoorraad bij de Bank of

England op 27 December jl. bedroeg *f* 52.840.165.—/— tegen *f* 54.536.265.— op 18 October te voren, aantoonende dus eene achteruitgang van *f* 1.696.100.—/—.
(gedeeltelijk ontleend aan *Pixley & Abell's Circulars*).

BANKSTATEN, NEDERLANDSCHE BANK.

Metaalvoorraad:	Balans van	
	9 December 1916.	30 September 1916.
Goud	<i>f</i> 584.126.298,08 ^s	<i>f</i> 587.360.207,22 ^s
Zilver, enz.	„ 6.854.707,57 ^s	„ 6.596.711,58
Totaal	<i>f</i> 590.981.005,66	<i>f</i> 593.956.918,80 ^s
Obligó's:		
Bankbiljetten in omloop	<i>f</i> 740.642.235,—	<i>f</i> 700.781.680,—
R/Crt saldi en Bankassigñaties	„ 37.300.304,89 ^s	„ 108.635.899,97 ^s
Totaal	<i>f</i> 777.942.539,89 ^s	<i>f</i> 809.417.579,97 ^s
Uitzettingen:		
Beleeningen	<i>f</i> 70.303.110,94	<i>f</i> 60.662.003,11 ^s
Binnenlandsche Wissels	„ 51.150.028,76 ^s	„ 105.616.452,36 ^s
Buitenlandsche Wissels	„ 7.034.052,—	„ 8.176.147,—
Totaal	<i>f</i> 128.487.191,70 ^s	<i>f</i> 174.454.602,48
Dekkingspercentage	76 %	73,4 %
Discontorente	4,5 %	45, %

DE JAVASCHE BANK.

Metaalvoorraad:	Balans van	
	10 Februari 1917.	2 December 1916.
Goud	<i>f</i> 71.478.605,28	<i>f</i> 72.098.593,69
Zilver, enz.	„ 23.252.554,12 ⁽¹⁾	„ 23.263.662,08 ⁽²⁾
Totaal	<i>f</i> 94.731.159,40	<i>f</i> 95.362.255,77
Obligó's:		
Bankbiljetten in omloop	<i>f</i> 157.859.645,—	<i>f</i> 159.565.815,—
R/Crt saldi en Bankassigñaties	„ 38.918.041,48	„ 50.786.688,17
Totaal	<i>f</i> 196.777.686,48	<i>f</i> 210.352.503,17
Uitzettingen:		
Beleeningen	<i>f</i> 55.205.356,01	<i>f</i> 64.324.187,19
Disconto's	„ 6.470.148,45	„ 6.571.135,53
Buitenlandsche Wissels	„ 36.514.305,84	„ 37.684.478,91
Totaal	<i>f</i> 98.189.810,30	<i>f</i> 108.579.801,63
Dekkingspercentage	48,1 %	45,3 %
Rente	3,5 %	3,5 %

(¹) waarvan aan zilveren munt *f* 21.913.252.—

(²) „ „ „ „ 21.664.455.50

VERGELIJKENDE CIJFERS IN DUIZENDEN £ STERLING VAN DE
BANK OF ENGLAND, DE BANQUE DE FRANCE, DE DEUTSCHE
REICHSBANK EN DE RUSSISCHE STAATSBANK.

	Balans van:	Metaal voor- raad	B. B. in om- loop ¹⁾	Andere opeisch- bare schuld	Belee- ningen en dis- conto's ²⁾	Dek- kings- percen- tage ³⁾	Ren- te
Bank of England ..	27 12-16	54.305	39.675	178.843	163.649	25,3 %	5½ %
Banque de France..	28/12-16	214.832	667.153	91.009	130.530	28,3 %	5 %
Deutsche Reichsbank	23/12-16	126.768	376.746	189.614	413.331	22,3 %	5 %
Russische Staatsbank	16/12-16	157.185	823.523	230.395	92.392 ⁴⁾	14,9 %	6 %
Bank of England ..	11/10-16	55.696	36.854	164.495	144.961	27,7 %	6 %
Banque de France..	12/10-16	207.552	681.156	95.766	119.696	26,7 %	5 %
Deutsche Reichsbank	7/10-16	125.564	361.527	160.817	392.454	24,— %	5 %
Russische Staatsbank	1/9-16	164.468	712.226	205.015	86.161	17,9 %	6 %

- 1) Behalve de bankbiljetten van de circulatiebank zijn in Duitschland nog in omloop Reichskassenscheine en Dahrlehnkassenscheine (op 7 December 1916 M. 2.669.400.000.—) terwijl in Engeland de zoogenaamde Currency notes in omloop zijn. Het bedrag van deze laatste was op 28 December f 150.144.177.—/—, waartegen eene gouddekking was van 19.— %
- 2) In het cijfer van de Banque de France is niet begrepen frs. 7.300.000.000.— voorschot aan den Staat wegens den oorlog en frs. 1.730.000.000.— voorschot aan bevriende Mogendheden wegens idem.
- 3) Het dekkingspercentage is berekend met inachtneming van alle obligo's der banken en niet alleen met het oog op de bankbiljetten in omloop.
- 4) Hieronder is niet begrepen het bedrag der in portefeuille zijnde schatkistbiljetten, bedragende op 16 November 1916 f 607.343.000.—/—.

Mr. N. P. van den Berg. In Memoriam.

Den 8sten Januari a. c. overleed te Amsterdam op hoogen leeftijd Mr. N. P. van den Berg, een man, die op maatschappelijk gebied in Nederlandsch-Indië een groote rol heeft gespeeld, die uitmuntte door zijne groote toewijding aan Indië's belangen, en, zolang zijne krachten hem dit veroorloofden, steeds gereed stond daarvoor in de bres te springen.

In 1855 als geëmployeerde van de Nederlandsche Handel Maatschappij te Batavia gekomen, ging N. P. van den Berg in 1864 over in den dienst der in 1863 in Nederland opgerichte Nederlandsch-Indische Handelsbank, die zich dadelijk in Nederlandsch-Indië door een hoofdagenschap te Batavia deed vertegenwoordigen. N. P. van den Berg was de eerste hoofdagent der Nederlandsch-Indische

Handelsbank te Batavia, welke functie hij nederlegde toen hij in 1873 tot president der Javasche Bank werd benoemd. Tot den 1sten September 1889 bleef N. P. van den Berg, die intusschen bij gelegenheid van het derde eeuwfeest der Leidsche Hoogeschool tot doctor honoris causa in de beide rechten was benoemd, de leiding der Indische circulatiebank in handen houden. Hij vertrok toen naar Nederland, waar hij de betrekking van directeur der Nederlandsche Bank aanvaardde; tevens was hij korten tijd gedelegeerde der Javasche Bank te Amsterdam, totdat hij in het laatst van 1891 benoemd werd tot president der Nederlandsche Bank, welk gewichtig ambt hij tot October 1912 heeft waargenomen. Op hoogen leeftijd trok hij zich toen uit het openbare leven terug.

Mr. N. P. van den Berg was op monetair gebied een deskundige bij uitnemendheid. Vandaar, dat, toen in 1875 Nederland bij de wet van 1875 *Ned. Stb.* 117 tot den gouden standaard was overgegaan, en er verschil van meening ontstond over de vraag, of Nederlandsch-Indië dit voorbeeld moest volgen dan wel trouw moest blijven aan den zilveren standaard, de stem van Mr. N. P. van den Berg, die krachtig voor het volgen van Nederlands voorbeeld pleitte, van grooten invloed was op de beslissing van den wetgever, die het advies van Mr. N. P. van den Berg volgde en bij de wet van *Ind. Stb.* 1877 No. 112 ook voor Nederlandsch-Indië het gouden tienguldenstuk tot standaardmunt maakte.

De ervaring der laatste veertig jaren heeft aangetoond, hoe juist Mr. N. P. van den Berg destijds oordeelde, toen hij als zijne meening uitsprak, „dat vastheid „van waarde eene eigenschap is, welke de muntstandaard van Indië evenmin „ontberen kan als de muntstandaard van Nederland, en dat het de plicht eener „Regering is om te waken, dat de door haar verordende rekeningseenheid zoo „veel mogelijk steeds dezelfde waarde hehoude”.

Nederlandsch-Indië was het eerste Oostersche land, dat tot den gouden standaard overging: hierdoor is ons land gespaard gebleven voor de groote nadeelen die de andere Oostersche zilverlanden van de groote daling en schommelingen van den zilverprijs hebben ondervonden, nadeelen, welke die landen, met uitzondering van China, langzamerhand eveneens dwongen den zilveren standaard te laten varen.

Doch niet alleen op monetair, ook op financieel-politiek gebied vond Nederlandsch-Indië in Mr. N. P. van den Berg een krachtig en bekwaam kampioen voor zijne belangen.

Twee groote fouten kleefden aan het vroegere financieele Regeeringsbeleid:

- 1° het aanwenden van Indische middelen ten behoeve van Nederland;
- 2° het bestrijden van kapitaalsuitgaven uitsluitend uit de gewone middelen.

Tegen deze de ontwikkeling van Nederlandsch-Indië in hooge mate belemmerende politiek trad Mr. N. P. van den Berg herhaaldelijk met klem op. Tegenover de politiek om Indische middelen aan te wenden ten behoeve van Nederland stelde Mr. N. P. van den Berg het beginsel: „dat Nederland zonder eenig voor„behoud aan Indië geven wil en geven zal, wat Indië's is, na met onbaatzuchtige „nauwgezetheid de vraag te hebben overwogen, hoe ver Nederlands rechten en „verplichtingen ten opzichte van Indië eigenlijk reiken”.

Dit beginsel vond destijds in Nederland niet alleen geen instemming, maar, zooals de *Java-Bode* in haar nummer van 9 Januari jl. meedeelde, werd de verkondiging daarvan zelfs in de zitting der Tweede Kamer der Staten Generaal van

18 November 1880 gequalificeerd als de uiting van een in Indië tegenover het Moederland heerschenden „weinig gunstigen geest”; één der leden der Kamér vond bovendien in Mr. N. P. van den Berg's bestrijding van de politiek om Indische middelen ten behoeve van Nederland aan te wenden aanleiding om te zeggen, dat personen, die zich aan verzet tegen de Regeering schuldig maken, desnoods uit de Koloniën moeten verwijderd worden!

De tijden zijn sedert veranderd. Wel heeft het lang geduurd, eer men in Nederland besef kreeg van de bekrompenheid en onbillijkheid van voormelde politiek, maar eindelijk heeft de goede zaak dan toch getriumfeerd, en de comptabiliteitswet behelst sedert de daarin bij de wet van 29 Juni 1912 (*Ind. Stb.* 1912 No. 459) aangebrachte wijzigingen het juiste beginsel, dat de eigendommen, baten en lasten van Nederlandsch-Indië gescheiden zijn van die van Nederland.

Al evenmin als bij zijne bestrijding van het boven sub 1 genoemde kwaad, kon Mr. N. P. van den Berg een spoedig succes boeken, waar hij optrad tegen de politiek der Regeering om kapitaalsuitgaven, als bijv. die, welke noodig waren voor den aanleg der Staatsspoorwegen, uitsluitend te bestrijden uit de gewone middelen. Het verkeerde van deze politiek werd uitnemend door Mr. N. P. van den Berg aangetoond in eene door hem in April 1890 voor het Indisch Genootschap gehouden lezing, waarbij hij te dien aanzien het navolgende zegde: „Met „dat al gaat mijne ingenomenheid met de spoorwegpolitiek van onze Regeering „niet zoo ver, dat ik mij ook zou kunnen nederleggen met de door haar in praktijk gebrachte opvattingen omtrent de financieele zijde van het vraagstuk. In „hoevele handen de portefeuille van Koloniën ook zij overgegaan sedert de Minister „Van Golstein zijn ontwerp tot aanleg van Staatsspoorwegen op Java zag aannemen, aan zijne opvatting dat ten behoeve van het te ondernemen groote werk „niet mocht worden geleend, maar het kostende uitsluitend uit de gewone inkomsten zou moeten bestreden worden, is het Opperbestuur steeds onwrikbaar „blijven vasthouden, en dit is in mijn oog een misgreep geweest, die niet streng „genoeg kan worden veroordeeld.

„Een spoorwegnet is een blijvend werktuig van productie, dat aan het nageslacht, ten zijne bate vooral, wordt overgedragen, en reeds het eenvoudig „rechtsgevoel brengt mede, dat de kosten zooveel mogelijk gedragen worden „door al de belanghebbenden, die er door gebaat worden, en dus ook door het „nageslacht.

„Van daar dat de vraag of voor spoorwegen mag geleend worden eigenlijk „geen vraag meer is, en geen land ter wereld er ooit aan gedacht heeft om, „gelijk in Nederlandsch-Indië heeft plaats gevonden, door opschroefing van „bestaande en invoering van nieuwe belastingen de uitgaven te dekken, die de „aanleg van spoorwegen uit den aard der zaak met zich sleept.

„Men vrage zich voor een oogenblik af, wat er van de meeste staten van „Europa zou geworden zijn, indien men daar aan de belastingsschuldigen alleen „de betaling had opgelegd van hetgeen waarop de aanleg van de thans aanwezige hetzij staats- of particuliere spoorwegen is te staan gekomen. In plaats „van een krachtig middel tot ontwikkeling zouden de spoorwegen een krachtige „hefboom zijn geworden ter ondermijning der volkswelvaart, en zouden zij het „volksvermogen op bedenkelijke wijze hebben aangetast, in plaats van het te „doen aangroeien.

„En toch heeft men niet gearzeld om datzelfde stelsel, dat in de rijkste landen van Europa eene volstrekte onmogelijkheid zou zijn geweest, onmiddoogend toe te passen op een arm land als Indië, dat, uitgeput door de geldelijke eischen waaraan het jaren achtereen heeft moeten voldoen, vóór alles behoefte heeft aan een zooveel mogelijk herstel van het verledene door beschikbaarstelling van het kapitaal, dat de thans nog sluimerende voortbrengende krachten van land en volk in ontwikkeling brengen kan”.

En verder: „Geld te leenen voor reproductieve werken in Indië bleef voor onze staatslieden jaren achtereen een schrikbeeld, een in hun oog roekeloos bestaan, waaraan geen Minister zich durfde wagen. Toch dwongen de omstandigheden om het eenmaal aangevangen werk voort te zetten; ter verkrijging van de hiertoe noodige middelen werd de op de bevolking rustende reeds zeer zware belastingdruk nog hooger opgevoerd, en het is zeer de vraag of diensgevolge de algemeene volkswelvaart niet meer is geschaad dan zij gebaat werd door het achtereenvolgens gereed komen van de van staatswege onderhanden genomen lijnen. Zelfs goud kan te duur gekocht worden, en mijns inziens lijdt het geen twijfel, dat de belangen van Java zeer ernstig zijn benadeeld door het vasthouden aan het beginsel, dat ten behoeve van den ondernomen staatsaanleg de beurzen der belastingschuldigen, en niet het op de wereldmarkt in zoo ruimen overvloed ter uitleening beschikbare kapitaal is aangesproken.

„Met dat beginsel behoort dan ook, naar mijne gemoedelijke overtuiging, onvoorwaardelijk te worden gebroken, waar het geldt de vraag wat in de toekomst nog behoort gedaan te worden ter verbetering van het spoorwegverkeer in den Indischen Archipel.”

Ook in dit opzicht predikte Mr. N. P. van den erg aanvankelijk voor dooveman's ooren. Tal van bezwaren, voornamelijk van rechtskundigen en financieel-technischen aard, werden opgeworpen tegen het opvolgen van het door hem gegeven advies, dat in zijn wezen toch zoo eenvoudig was en zoo zeer voor de hand lag. Het duurde tot 1912 vóórdat men in Nederland tot het besluit kwam om bij de hierbovenvermelde wet Nederlandsch-Indië te verklaren tot een rechtspersoon, bevoegd tot het aangaan van leeningen. Doch hiermee was het pleit nog niet gewonnen; talrijk bleef het aantal van hen, die aan het welslagen eener Indische leening bleven twijfelen, totdat het succes der eerste Indische leening, die de Regeering in 1915 door den drang der omstandigheden genoodzaakt was uit te geven, de vroegere twijfelaars geheel en al in het ongelijk stelde.

Met Mr. N. P. van den Berg is een man heengegaan, die zeer veel heeft bijgedragen tot de maatschappelijke ontwikkeling en de voorspoed van Nederlandsch-Indië. Treffend juist schreef het *Bataviaasch Handelsblad* bij gelegenheid van zijn verscheiden: „Indië heeft wel reden tot treurnis, nu het hart, dat zoo warm voor zijn geluk en welvaart klopte, heeft opgehouden te slaan.”

J. Gerritzen.

In memoriam: Mr. H. P. G. Quack. In den schrijver van het in Nederland en daar-buiten beroemde werk over *De Socialisten, Personen en Stelsels* is een der meest merkwaardige, een der grootste Nederlanders van de laatste halve eeuw heengegaan.

Quack was eene zeer buitengewone persoonlijkheid. Het in en door partijen verdeelde Nederland scheen geen plaats te bieden aan een geleerde, die de wonden in het lichaam der samenleving zag en genezing wilde, doch deze vooral scheen te zoeken langs den weg eener objectieve geschiedschrijving van de personen en stelsels der socialisten, van Plato's tijd af. En toch bleek er plaats te zijn voor Quack; toch vond hij waardeering voor zijn arbeid in de mate, in welke de schepper van een groot werk haar behoeft om van zijn schepping een grootsch geheel te maken. En er is wel niemand, die niet erkent, dat zijn arbeid, voor wie de wetenschap der economie of die der historie te bestudeeren wenschen, van zeer groote waarde, ja, onmisbaar is.

Doch de waardeering gold niet alleen het werk van dezen man; zij gold niet minder zijne persoonlijkheid, en dan de persoonlijkheid, zooals die door en uit het werk sprak. Het zeer merkwaardige in de figuur van Quack ligt juist hierin, dat zijn arbeid, ofschoon product en uiting van een streven naar volkomen wetenschappelijke objectiviteit, geen twijfel laat omtrent karakter en aanleg van den schepper ervan, die zich als ontwerper en uitbeelder overal gelden laat. Wat het werk van dezen geleerde zoo aantrekkelijk maakt, is de omstandigheid, dat in en tusschen de regels van elke pagina de levensvreugdige menscheids-minner het woord neemt, die, geboren kunstenaar als hij is, de vaak zeer weerbarstige stof met behoud van al hare objectieve kwaliteiten te gieten wist in zoodanige vormen, dat tot zijn recht moest komen wat hij in de door hem beschreven personen en opnieuw medegedeelde ideeën als het kenmerkende, het allen gemeenschappelijke zag. Daardoor kwam iets beters tot stand dan een boekwerk, dat zich „prettig lezen laat”: van Quack's arbeid gaat een ongemeen suggestief-bekorende invloed uit; want door al die verhalende, of bewonderende, of misprijzende, of meewarige woorden en zinnen licht de bezieling van hem die ze neerschreef en van het leven en de wereld een hoogen dunk had.

Quack was wat in het dagelijksch leven een idealist heet, al was hij geen dweper; en wel zelden werd geheel de duur van een lang menschenleven — hij werd 82 jaar — met grooter nooit-verzakende oprechtheid besteed aan den strijd voor eene bezielende idee. Geheel zijn openbaar optreden geeft er de blijken van. Men leze zijn toespraak tot de studenten in de gehoorzaal der Utrechtsche universiteit, ter gelegenheid van zijn inwijding als hoogleeraar op 23 October 1868:

„Houdt”, zegt hij, „dit voor zeker, dat deze wereld, in welke zonderlinge vormen zij zich ook uit, een wereld van beginselen en ideeën is. Grijpt die ideeën en bekommert u niet om het overige. Meent niet dat gij door slimheid en door zoogenaamde handigheid in dit leven veel kunt uitrichten. De zoogenaamde practische mannen hebben nog nimmer een wezenlijk groot werk verricht. Neen! weest in waarheid ridders van den geest, kampend voor wat edel en waar is. Buigt u niet onder het juk van een doctrinair dogmatisme, dat het volle leven kan dreigen te verstikken, maar hebt eerbied voor elke kloeke overtuiging.”

„De zoogenaamde practische mannen hebben nog nimmer een wezenlijk groot werk verricht”. Er zijn er, die zich met dit zinnetje, dat, in verband met de

andere boven geciteerde, kenschetsend is voor Quack's levenshouding, nooit hebben weten te verzoenen. Twintig jaren nadat het werd uitgesproken, in 1888, toen Quack's standaardwerk reeds voor het grootste deel uitgegeven was, gaf het prof. Vissering aanleiding, in *De Gids* voor zijn vroegeren ambtgenoot een beroep te doen op de clementie van Napoleons schim: „De schim van Napoleon moge het hem vergeven", schreef deze hoogleeraar, die den eersten keizer der Franschen blijkbaar voor een bij uitstek „praktisch" man hield. En toch: het zal moeilijk vallen, figuren van groote historische beteekenis te noemen, die in gelijke mate als Napoleon idealist waren. „Napoleon, der ganz in der Idee lebte", zooals Goethe zei, zocht in de wereld der z. g. werkelijkheid de realiseering van hem dierbare ideeën, en terwille van dit pogen moest hij zich „practisch" en „nuchter" toonen, want hij wist, dat de zicht- en tastbare verwezenlijking van zijne beginselen en ideeën erkenning eischte van de beteekenis van ook de schijnbaar onbeduidendste kleinigheid, die den loop van zaken zou kunnen beïnvloeden. Men mag aannemen, dat Quack persoonlijkheden als Napoleon juist niet bedoelde, toen hij sprak van „zoogenaamde practische" mannen.

Ook hij heeft zijn leven besteed aan schepping van een werkelijkheid, in welke zijne beginselen en ideeën tot uiting en geldigheid zouden komen. Het schrijven van zijn groote werk was een daad, in wezen op één lijn te stellen met de resultaten van het streven van „practische" historische figuren. En in den loop der jaren is gebleken, dat ook wat hij tot stand bracht, van grooten en ver-reikenden invloed was.

Quack was de kampioen voor de idee der gemeenschap, tegenover het omstreeks het midden der vorige eeuw in Nederland vrijwel almachtig heerschende begrip van het individualisme. Zijne leermeesters aan de Amsterdamsche universiteit, de professoren de Bosch Kemper en Martinus van der Hoeven, waren hem hierin voorgestaan; doch wat voor hen de uitkomst van verstandelijke overweging was, en niet meer dan dit, werd voor Quack, met zijne sterke neiging tot mysticisme, een stuk levensbeschouwing, iets als een wel-begronde en met kracht van argumenten te verdedigen geloof. Quack heeft de idee der gemeenschap gekoesterd met al de liefde van zijn groot, geloovend hart; zij was zijn trots en zijn vreugde, zij vulde geheel zijn wezen, en zijn leven was één onafgebroken, energiek en opofferend pogen om haar aan de wereld te doen zien als de schitterende ster, die leid-ster zou moeten zijn.

Ter beoordeeling van de beteekenis van iemands optreden moet in aanmerking genomen worden, in welke jaren en onder welke omstandigheden het viel. Toen Quack, in *Gids*-artikelen en redevoeringen, met steeds meer kracht en klem het begrip der gemeenschap tegenover dat der individualiteit ging stellen, werd zijn propaganda door de officieele wetenschap beoordeeld als niet veel beter dan revolutionnair. De toonaangevende staathuishoudkundigen in Nederland waren verklaarde aanhangers van de leer, dat maatschappelijke welvaart het onvermijdelijk en natuurlijk gevolg zou zijn van vrije werking van de individueele krachten. Dat de maatschappij fouten vertoonde en de verdeeling van aardse goederen niet geheel naar billijkheid geschiedde, kon niet worden ontkend, doch dat heette het gevolg van eene onvoldoende toepassing van dit beginsel van volmaakte persoonlijke vrijheid. De eerzame gezeten burger was voor de toenmalige economen punt van uitgang: de staat waarborgde hem, zoo heette

het, volkomen vrijheid in zijn bedrijf, en het gevolg moet zijn de best denkbare harmonie van belangen en de grootst mogelijke welvaart des volks. *Vrijheid het grondbeginsel der Staathuishoudkunde* was de titel van de rede, door Mr. S. Vissering in 1850 bij aanvaarding van het professoraat aan de Leidsche hoogeschool uitgesproken. En eenige jaren later schreef hij in zijn *Handboek der practische Staathuishoudkunde* o.m.: „Daar is geen krachtiger en heilzamer prikkel om zooveel en zoo goed mogelijk te arbeiden, dan elks eigen belang. En de vrije mededinging doet dit streven naar eigen bijzonder voordeel ten slotte altijd ten meesten nutte der maatschappij werken”.

Het standpunt is nog lang niet door alle staathuishoudkundigen van onzen tijd verlaten; mr. S. van Houten omschreef tegen het einde der vorige eeuw „het reuzenprobleem van het moderne recht” aldus: „aan de krachts- en wilsuitingen van gaandeweg meer opeengepakt levende millioenen menschen, zonder anderen dwang dan hunne eigen behoeften en beweegredenen, een geregeld, vreedzaam en in uitkomsten bevredigend verloop te verzekeren”, terwijl Mr. J. Enschedé nog in 1911 als voorzitter van de Maatschappij van Nijverheid de volgende enormiteit ten beste gaf: „De kindersterfte, die ontstaat door overmaat van bevolking, is als de veiligheidsklep van den op spanning staanden stoomketel; men trachte niet, hare natuurlijke werking tegen te gaan”. Doch uitingen als deze zijn zeldzaam geworden en wat Carlyle, scherp typeerend, als „the dismal science” brandmerkte, vindt in onze dagen, practisch, geen aanhang, althans geen aanhang van beteekenis meer.

Maar in de jaren toen Quack als publiek persoon naam begon te krijgen, was het anders; leidende staathuishoudkundigen, als Vissering, W. C. Mees, de Bruyn Kops, destijds ook nog N. G. Pierson huldigden zonder een zweem van aarzeling de eenzijdig-individualistische opvatting der oud-liberale school. Een groote mate van geestkracht en eene sterke overtuiging waren noodig om, zoo als Quack het deed, de vaan der gemeenschapsidee hoog te houden. Doch weifeling heeft deze groot-geloovige natuur nooit gekend. En slagvaardig als weinigen heeft hij de mannen der oude school stap voor stap teruggedrongen, den grond op welken zij stonden ondermijnd, en hij heeft het nog mogen beleven, dat het door hem voorgestane beginsel in de gevoels- en gedachtenwereld der samenleving, zij het dan nog niet in het staatsbestuur, de overhand kreeg.

De in 1874 geschreven inleiding van zijn werk over *De Socialisten, Personen en Stelsels* bevat eene afdoende critiek op het beginsel van „laisser-faire”, naast een pleidooi voor het gemeenschapsbegrip. Hier, en in eenige der latere hoofdstukken (o.a. in het laatste hoofdstuk van het eerste deel, „Op het einde der achttiende eeuw. De economie en het socialisme” en in Deel VI, „Op den drempel der negentiende eeuw”) is Quack zelf aan het woord. Doch overigens toont hij een consequent volgehouden streven om, zonder sterk-uitgesproken goed- of afkeuring, zonder veel critiek, objectief te verhalen van de personen der socialisten en hun denkbeelden. Deze objectiviteit heeft hij bereikt; maar niet langs den weg langs welken anderen ernaar trachten: door van de persoonlijkheden een zoo minutieus mogelijke beschrijving, van de schrifturen een beknopt en naar beste weten volledig uittreksel te geven. Hij is er, met zijn gevoelig-beweeglijke en veel-begrijpende natuur, in geslaagd, zich in te leven in het wezen van elk der personen met wier denken en streven hij zich bezighield; hij heeft hun wenschen gedeeld en hun vreugden en

smarten gepeild; hij heeft hun droomen gedroomd, en de teleurstelling, na wreed ontwaken, bracht hem, als hun, een bitter gevoel van ontmoediging en wanhoop. Quack was een grootmoedige natuur, die misslagen en fouten uit de omstandigheden te verklaren wist, doch in die menschen zag: de dragers van en de strijders voor eene boven alle eenzijdige, beperkte, door de feiten der werkelijkheid—ook de werkelijkheid van hun eigen kennis en begrip—bepaalde practijk uitgaande idee: de idee der gemeenschap. Dit was het, wat hem zich aan hen verwant gevoelen, en hem, den veel-begrijpende, veel vergeven deed.

Deze liefde voor zijn onderwerp, dit niet-te-doven enthousiasme heeft het Quack mogelijk gemaakt, gedurende zes en twintig lange jaren den tijd, die hem van zijn drukke dagelijksche bezigheden restte, te besteden aan den arbeid, geëischt voor het schrijven van zijn boek. Ontzaglijk is de hoeveelheid literatuur, die daarvoor moest worden doorgewerkt. Een beschrijving van de persoonlijkheden in de lijst van hun omgeving en hun tijd, de verklaring van hun optreden uit die omstandigheden maakte studie van de sociale en economische verhoudingen en van alle geestesstroomingen van eenige beteekenis noodzakelijk. Niets is door Quack verzuimd; geen moeite werd gespaard om de grootst mogelijke volledigheid te bereiken. Mededeelingen uit de tweede of de derde hand versmaadde hij, en groot waren de opofferingen die hij zich getroostte om de oorspronkelijke werken in handen te krijgen. Op de taak der verzameling volgde dan die van de weergave van het bestudeerde; wat hiertoe aan concentratie van gedachten noodig was, welk een intellectuele inspanning vereischt werd om het geheel van al die onderling uiteenlopende beschouwingen, feiten, verhoudingen, uitingen te overzien en het den lezer opnieuw als geheel te doen kennen—het is niet gemakkelijk, zich daarvan een begrip te vormen. Maar dit juist geeft het werk zijn hooge waarde voor belangstellenden ten aanzien van zeer verschillende gebieden van wetenschap. Wat Quack in zijn boek aan kennis heeft verwerkt is zoo ontzaglijk, dat in geen andere taal een werk als dit heeft kunnen verschijnen. Zelfs uit louter socialistisch oogpunt heeft het m. i. grooter wetenschappelijke beteekenis dan de bekende *Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen* van Kautsky, Bernstein, Mehring, Plechanow, Lafargue en Hugo.

Het is een werk van hooge wetenschappelijke waarde; maar het is geen boek, waarin eenige partij een pleidooi zal vinden voor de door haar gevolgde dagelijkse politiek. Daarvoor is het te ruim, te breed, beweegt het zich te hoog boven den beganen grond. Quack's bedoeling was, eene idee te laten schijnen, de essence te geven van droomen, van dweperijen van eeuwen her, en hij kon dit niet anders dan met behulp van beelden van werkelijkheid, — die dan ook voornamelijk als hulpmiddelen beteekenis kregen.

Maar hierdoor stond Quack met zijn arbeid buiten den politieken strijd onzer dagen. Met de jong-liberalen, de mannen van de *Vragen des Tijds* en het *Sociaal Weekblad*, had hij de critiek op de oud-liberale opvattingen gemeen; maar ook niet meer dan de critiek. Want terwijl de idee der gemeenschap voor hem alles-beheerschend werd en zijn leven inhoud en richting gaf, kreeg zij voor de anderen geen geldigheid: zij gingen een groepje vooruitstrevenden vormen, die meenden, door ijver, door de ontwijfelbare billijkheid van hunne politieke eischen, door persoonlijk optreden de verbeteringen, welke zij noodzakelijk achtten, te kunnen doen invoeren. Doch daardoor bleven zij individualisten;

voor hen gold persoonlijke verdienste het meest. Quack's enthousiasme voor de gemeenschapsidee bleef hun vreemd.

Maar ook in de arbeidersbeweging vond Quack niet wat hij met zijne hooge opvatting wenschen moest en zij vond bij hem niet wat zij het eerst noodig meende te hebben. De actie der arbeiders stond in sterke mate onder invloed van het anarchistisch individualisme van Multatuli — de samenkoppeling met de „Dageraads“-beweging was er het bewijs van — en het waren vóór alles persoonlijke belangetjes, die men, steunende op elkaar, tot hun recht trachtte te doen komen. Zij dachten er niet aan om, als Quack, te strijden voor de idee der gemeenschap, maar vochten tegen den maatschappelijken druk, onder welken zij leefden; het solidariteitsbesef zou eerst later kunnen opbloeien, als het resultaat van dien gezamenlijk gevoerden strijd voor eigen, persoonlijk voordeel. In den loop der jaren is deze tendenz verzwakt, en we mogen aannemen, dat ze verdwijnen zal, althans haar overheerschend karakter zal verliezen; maar zoover zijn we nog niet.

Zoo heeft Quack verder gezien en dieper gepeild dan zij wier sentimenten zich openbaarden en wier beginselen zich manifesteerden in bepaalde politieke partijen met hare politieke programs. Daardoor bleef hij vrijwel alleen staan met zijne idee, maar daardoor ook is zijn boek een boek voor de toekomst, méér nog dan voor het heden. En de figuur van dezen geleerde krijgt de beteekenis van die van den ziener, die in zijn werk de weder-opstanding viert en wiens altijd-levend woord nooit nalaten zal zijn bezielende kracht te doen gelden waar met ernst en oprechtheid gestreefd wordt naar de vorming van eene samenleving, welker wezen en kenmerk de *samenwerking* zal zijn.

M. K.

Gebrek aan scheepsruimte. De in de tweede helft van December en de eerste weken van Januari uit Nederland ontvangen telegrafische berichten omtrent het door de Nederlandsche regeering bij de Kamers ingediende wetsontwerp betreffende de onttrekking van scheepsruimte aan de vaart op deze kolonie gaf het bestuur onzer Vereeniging aanleiding, tot een zeventigtal belanghebbenden en deskundigen op verschillende met den afscheep van producten in meer of minder direct verband staande gebieden de volgende vragen te richten:

1. Welke zullen, indien de Nederlandsche Regeering, zooals de telegrammen uit Nederland doen vreezen, in belangrijke mate scheepsruimte aan den export van Nederlandsch-Indië onttrekt, de gevolgen van dien maatregel zijn voor:
 - a. den Europeeschen groot-handel hier te lande;
 - b. de Europeesche, of althans in Europeeschen trant geleide, landbouwondernemingen;
 - c. den inlandschen producent van voor uitvoer naar het buitenland bestemde producten;
 - d. den Chineeschen of Arabischen tusschenhandelaar in die producten?
2. Acht Gij eene dergelijke onttrekking van scheepsruimte van invloed op de duurzaamheid der handelsbetrekkingen van deze kolonie met bepaalde buitenlandsche afzetgebieden? Hier wordt b.v. gedacht aan onze zeer toenemende betrekkingen met Amerika,

3. Welke lijnen acht Gij onder de tegenwoordige omstandigheden voor Nederlandsch-Indië van het meeste belang? Bedoeld worden de lijnen Nederland-Java, Java-Bengalen, Java-Pacific, Java-New-York.

Het ligt in de bedoeling van het bestuur onzer Vereeniging, de antwoorden op deze vragen, woordelijk dan wel beknopt samengevat, te publiceeren in eene brochure of een extra-nummer van *Koloniale Studiën*, waardoor eene waardevolle verzameling van beschouwingen en gegevens betreffende dit vraagstuk verkregen wordt. Deze verzameling zal haar waarde behouden ook indien het probleem zelf het zeer actueele karakter, dat het thans bezit, zal hebben verloren. Een publicatie van antwoorden op een enquête als deze kan trouwens in elk geval niet anders dan te laat komen om nog van invloed te zijn op door de wetgevende macht te nemen maatregelen. Welke de afloop van de huidige scheepvaart-crisis ook moge zijn —, een met goed-gedocumenteerde beschouwingen gevuld boekje zal voor den belangstellende, hij moge geschoold econoom dan wel leek op staathuishoudkundig gebied zijn, van beteekenis blijven.

Ofschoon reeds een bevredigend aantal uitvoerige en doordachte antwoorden werd ontvangen, lijkt het goed, op deze beteekenis der enquête te wijzen, omdat ommigen dergenen, wien de vragen gesteld werden, in de aller-jongste moeilijkheden op scheepvaartgebied allicht aanleiding zullen vinden tot de veronderstelling, dat het thans geen zin meer zou hebben, die vragen te beantwoorden. Dit denkbeeld zou onjuist zijn; het bestuur onzer Vereeniging acht de door dit vraagstuk beheerschte belangen zoo reusachtig, dat de waarde van eene reeks deskundige beschouwingen daarover niet kan afhangen van de meerdere of mindere actualiteit van het onderwerp. In het in dit nummer van *Koloniale Studiën* gepubliceerde artikel van dr. P. J. S. Cramer zijn eenige cijfers genoemd, die van deze beteekenis eenig denkbeeld kunnen geven.

Tenslotte zij opgemerkt, dat, hoewel de vragen uitteraard tot lang niet alle deskundigen werden gericht, het geenszins in de bedoeling ligt, de publicatie te beperken tot de antwoorden der geïnterpelleerden-alleen. Mocht eenig lezer van dit tijdschrift, wien de vragen niet werden gesteld, zich tot beantwoording ervan aangetrokken gevoelen, zoo zal een schrijven met beschouwingen dienaangaande ons bestuur zeer welkom zijn.

M. K.

LANDBOUW-KRONIEK.

Een arbeidsregeling voor de landbouwondernemingen in Banjoewangi.

1 December 1916 is te Banjoewangi een vergadering gehouden van landbouw-ondernemers in die afdeeling over het arbeidersvraagstuk, waar eindelijk overeenstemming verkregen is tusschen de verschillende belanghebbenden over het gewichtig punt, waarover reeds geruimen tijd — men kan zeggen: sedert November 1912 — gesproken en geschreven was, n.l. of een wettelijke regeling van de arbeidsvoorziening in bepaalde streken van Java, waar het werkvolk schaarsch is, noodig en wenschelijk is. Het is de groote verdienste van den Heer T. Ottolander, voorzitter van de afdeeling „Bergcultures” van de Vereeniging tot Bevordering van Landbouw en Nijverheid te Djember, door overleg met de belanghebbenden en met den dienst der Arbeidsinspectie eindelijk alle partijen tot overeenstemming te hebben gebracht.

Zooals de zaak thans staat, zal aan de Regeering worden verzocht een arbeidsregeling in te voeren zonder poenale sanctie. In overleg met de Arbeidsinspectie is thans een concept-ordonnantie opgemaakt, welke bij invoering de ondernemingen meerdere bedrijfszekerheid zal geven, dan bij de gewone wetgeving inzake dienstbetrekking kan worden verkregen.

De Voorzitter heeft een concept-advies opgemaakt, bestemd om bij de Regeering te worden ingediend, dat op de vergadering behandeld is. Hierin zijn verschillende punten uit de concept-ordonnantie toegelicht, soms ook aan kritiek onderworpen; een overzicht daarvan geeft het best een beeld van hetgeen men met de ordonnantie hoopt te bereiken.

Nu de Regeering niet geneigd bleek, een „poenale sanctie” voor streken op Java in te voeren, bedoelt de thans voorgestelde arbeidsregeling een in vasten dienst nemen van Inlandsche arbeiders bij schriftelijke overeenkomst mogelijk te maken. Eenzelfde onderneming zal echter — hierover heerschte eerst misverstand onder de planters — wel degelijk naast dergelijke gecontracteerde, ook andere, „vrije” of liever losse arbeiders aan het werk kunnen hebben. Zoowel in Banjoewangi, als daarbuiten verblijvende Inlanders kan men contractueel aanwerven of ook zonder overeenkomst op de onderneming werk geven; de verplichting tot het sluiten van een schriftelijk contract geldt slechts ten opzichte van voor Banjoewangi aan te werven werkvolk van elders; daarbij zullen maatregelen worden getroffen om het weglukken van arbeiders van andere landbouwondernemingen tegen te gaan, b.v. door de rayons van suikerfabrieken en ondernemingen voor de werving te sluiten.

Tot het tegengaan van contractbreuk van de zijde van den werknemer is in de concept-ordonnantie de bepaling opgenomen, dat bij de arbeidsovereenkomst kan worden bedongen, dat een in de arbeidsovereenkomst te vermelden gedeelte van het loon mag worden ingehouden, met het doel op deze ingehouden bedragen een krachtens art. 8 door den arbeider eventueel verschuldigde schadevergoeding te verhalen (art. 6, 2de lid). Verder moet de arbeider, als hij de onderneming voor vier achtereenvolgende dagen of langer verlaat, persoonlijk het Hoofd van plaatselijk bestuur daarvan kennis geven (uitgezonderd ingeval van ziekte) met opgave, binnen hoeveel dagen hij wederom voor den arbeid beschikbaar zal zijn.

De invoering der ordonnantie, zoo is door den Heer Ottolander op den voorgrond gesteld, moet als een proefneming beschouwd worden; hij meent, dat de boven omschreven bepalingen wel de bedrijfszekerheid zullen bevorderen, maar hij acht het volstrekt niet zeker, dat het effect ervan voldoende zal zijn. In dat geval zal uitbreiding met poenale sanctie dan wel intrekking van de ordonnantie noodig zijn, aangezien zij in dat geval niet meer dan een registratie-regeling zou blijken te zijn, welke de vrije ontwikkeling van het landbouwbedrijf zou hinderen.

Enkele aanvullingen van ondergeschikten aard, vooral met het oog op de practijk, zijn op de vergadering nog aangenomen, vooral ten doel hebbende, het aftroggelen van losse arbeiders te voorkomen.

Dit concept-advies werd aangenomen door de vergadering met algemeene stemmen, op één blanco-stem na.

Het is voor onzen grooten landbouw zeker een feit van beteekenis, dat thans, naar het schijnt, overeenstemming zal worden bereikt en voor een deel van Java een wettelijke arbeidsovereenkomst voor cultuur-ondernemingen wordt mogelijk

gemaakt. Het is te hopen, dat de Regeering, door de concept-ordonnantie te sanctionneeren, die mogelijkheid zal scheppen. Bij de uitbreiding, welke de groote cultures allengs op Java hebben gekregen, kan men het arbeidersvraagstuk niet geheel zonder zorg aanzien. Van de productiefactoren is de arbeid in de toekomst zeker het zwakke punt.

Gaandeweg is de rubbercultuur, met haar behoefte aan geofende arbeiders, meer en meer handen gaan eischen. Vele aanplantingen dateeren uit 1910 en 1911 en beginnen thans dus in tap te komen. En hier geldt het een bedrijf, dat zich voor een vaste regeling bijzonder goed leent, doordat het werk in de verschillende maanden van het jaar vrijwel gelijk blijft, in tegenstelling bv. met een werkzaamheid als koffiepluk, welke in een tijdsbestek van eenige maanden valt (de hoofdpluk ten minste), waarvoor juist de beschikking over losse arbeiders voor een geregeld bedrijf wenschelijk is. Een proef, als thans wellicht in Banjoewangi zal worden genomen, zou bij welslagen verstrekkende gevolgen kunnen hebben voor de verdere ontwikkeling van onze groote cultures. De bevolking van ons eiland moge geregeld toenemen, het geval is niet ondenkbaar, dat deze toename wel eens, zij het ook tijdelijk en slechts voor bepaalde streken, door de stijgende behoefte aan handen werd voorbij geijld. Voldoet de voorgestelde Banjoewangi-regeling, dan ligt daarin een middel om eventuele schadelijke gevolgen van een arbeidscrisis te bezweren; zij verdient daarom de belangstelling van alle bij de cultures op Java betrokkenen.

Cr.

BOEKBESPREKING.

Mohammedanism. Lectures on Its Origin, Its Religious and Political Growth and Its Present State, by C. Snouck Hurgronje. G. P. Putnam's Sons, New York and London, The Knickerbocker Press 1916.

Zoo zijn dan de lezingen over den Islam, door professor Snouck Hurgronje in 1914 op uitnoodiging van het Committee for Lectures on the History of Religions in enkele Amerikaansche universiteitssteden gehouden, thans door de drukpers gemeen goed geworden.

Een boek dat zich aangenaam laat lezen: een Amerikaansch auditorium gaat men niet met allerlei vermoeiende details lastig vallen, maar, en vooral voor wie belangstellen in leer en leven der Mohammedanen, een interessant boek tevens, al was het alleen hierom, dat het ons het oordeel over het ontstaan en de ontwikkeling van den Islam leert kennen van den man, die terecht de reputatie geniet van de beste Islamkenner te zijn van dezen tijd.

In de *Origin of Islam* geeft de schrijver eene korte schets van het leven en de leer van Mohammed aan de hand van de nieuwste onderzoekingen op dit gebied. In dit verband toont hij aan, dat de authenticiteit van den Koran als onverdacht is te beschouwen. Ook Mohammed is eerlijk van zijne roeping overtuigd geweest: het gaat toch waarlijk niet aan dezen man die, hoon en bespotting zijner stadgenooten ten spijt, twaalf jaren lang bij eene prediking te Mekka volhardde, als sommige Europeesche schrijvers een handigen bedrieger te noemen.

Dat de Islam zoo voor zijn vorm als zijn inhoud zeer veel aan het Jodendom en Christendom heeft ontleend, is bekend. Deze laatste godsdienst heeft vooral op dogmatisch gebied zijn invloed sterk doen gelden; de meeste der strijdvrage, die in den boezem der Christelijke kerk zooveel verdeeldheid hebben teweeggebracht, werden ook voor de Moslimsche theologen voorwerpen van heftige discussie. Dat het toch nooit tot scheuring gekomen is, is volgens Snouck Hurgronje alleen te danken aan het sterke katholieke instinct van den Islam. Trouwens, wat uitgestrektheid van gebied en rijkdom van vormen betreft, kan de Mohammedaansche godsdienst misschien het beste met het katholicisme vergeleken worden.

Menigeen zal zijn voordeel kunnen doen met de uiteenzetting van de beteekenis van het chalifaat en van de functies van den wazir, den kadhi, den moefti en den sjaich al-Islam, waartoe de schrijver gelegenheid vindt in het hoofdstuk over de staatkundige ontwikkeling. Vooral de dagbladen leggen op dit gebied een kinderlijke onkunde aan den dag.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de bespreking van het probleem, op welke wijze de Islam met zijne versteende middeleeuwsche instellingen zich zal kunnen aanpassen aan de eischen van het moderne leven. Het feit, dat het getal van Mohammedanen onder vreemde heerschappij allengs enorm is toegenomen en dezen thans de onderdanen der onafhankelijke Moslimsche staten in aantal verre overtreffen, maakt dit probleem bijna even belangrijk voor de Westersche mogendheden als voor de Mohammedanen zelf.

Het zuiver dogmatisch gedeelte van den Islam levert weinig bezwaar; men mag het met de leerstellingen van den Moslimschen godsdienst eens zijn of niet, voor de deelname der Mohammedanen aan het moderne verkeer zijn deze naar de meening van den schrijver even onschadelijk als eenig ander middeleeuwsch dogmatisme, dat millioenen aanhangers telt onder ons zelve.

Meer moeilijkheden leveren de voorschriften der Wet, daar deze volgens den onfeilbaren consensus tot den dag der Opstanding onveranderd van kracht zal blijven. De schrijver wijst hier op de voorschriften betreffende het ritueele gebed en het vasten, het verbod van rente en dobbelspel, waaronder volgens de strikte interpretatie ook het sluiten van verzekeringsovereenkomsten valt. Wat de polygamie betreft, deze zal — al is men in verschillende Moslimsche landen door de sociale omstandigheden praktisch tot het huwelijk met ééne vrouw gedwongen — wettelijk wel steeds geoorloofd blijven. Voor de oplossing van dit laatste vraagstuk verwacht Snouck Hurgronje veel van een betere opvoeding der vrouw. „Is deze”, zegt hij, „op een hooger peil gebracht, dan zal de polygamie noodwendig verdwijnen. Het is dan ook een hoogst gelukkig verschijnsel, dat dagelijks onder de Mohammedaansche mannen de overtuiging meer veld wint, dat degelijke opvoeding der jonge meisjes een eerste vereischte is.”

De gewone Moslimsche vrouw beschouwt eene poging van haren echtgenoot om haar vrijelijk aan het openbare verkeer te doen deelnemen als gebrek aan consideratie; op haar maakt zooiets denzelfden indruk als wanneer eene fatsoenlijke vrouw bij ons door haren echtgenoot zou worden aangemoedigd op plaatsen te komen die alleen door menschen van slechte reputatie worden bezocht. „De meisjesschool”, gaat de schrijver voort, „zal dezulken de oogen openen en aldus, langzaam en geleidelijk, een betere toekomst voorbereiden, waarin de Moslimsche vrouw de waardige levensgezellin van haren man en de verstandige opvoedster harer kinderen zal zijn.”

Na voorts nog op de onhoudbaarheid van de wetsvoorschriften betreffende den zgn. heiligen oorlog te hebben gewezen, zet Snouck uiteen in welke richting voor het probleem van de moderniseering van den Islam de oplossing zal zijn te zoeken. Dat de Islam zich niet op zijn standpunt van voor eeuwen her zal blijven handhaven, staat vast; overal is het hervormingsproces bezig zich te volstrekken — hier en daar zelfs met verrassende snelheid. De wijze waarop die moderniseering zal plaats hebben, zal evenwel de toekomst moeten leeren. De hoop om de Mohammedanen langs den weg der bekeering bij de moderne beschaving in te lijven, moet op grond der ervaring worden opgegeven. Wel echter is er bij hen eene voortdurend toenemende neiging merkbaar om hun intellectueel, maatschappelijk en staatkundig leven aan te passen aan dat der moderne landen.

„Dit nu”, roept de schrijver uit, „moet het punt van uitgang vormen voor de twee deelen der menschheid, die eeuwenlang naast elkaar hun eigen leven hebben

geleefd zonder elkander te begrijpen, om samen arm in arm hun weg te vervolgen tot meerder voordeel van beide. Aan de Mohammedanen zelf moeten wij het overlaten om de moderne begrippen welke zij wenschen over te nemen, in overeenstemming te brengen met de oude, die zij niet kunnen prijsgeven, maar wij kunnen hen helpen door hun opvoedsysteem te doen beantwoorden aan de nieuwere eischen en hun ten voorbeeld strekken door te verwerpen de verderfelijke gelijkstelling van macht en recht, die zoowel aan hun eigen kanonieke wetsvoorschriften betreffende den heiligen oorlog als aan de staatkundige politiek der moderne Westersche mogendheden ten grondslag ligt. Laat ons daartoe samenwerken, onverschillig welke onze godsdienstige overtuiging zij."

Ten slotte zij nog de aandacht gevestigd op de onjuiste mededeeling van het Committee on Publication in het „Voorbericht", als zou Snouck Hurgronje in 1888 als professor zijn uitgezonden naar Batavia! Had bovendien hier de vermelding van Snouck's verdienste als adviseur voor Inlandsche en Arabische zaken en zijn aandeel in de pacificatie van Atjeh wel achterwege mogen blijven?

J. M. Wesselink.

*Verslag van den toestand der gemeente
Semarang over 1915.*

Een omvangrijk en inhoudsvol verslag van de Gemeente Semarang ligt voor ons. Dit belangrijk verslag is voorzien van tal van sprekende graphieken en keurige photo's.

Doch dat niet alleen, het getuigt van het leven van een democratisch gemeenbest, het herinnert aan onzen Europeeschen tijd, met zijn zeer sterk gemeentelijk-politiek leven.

Er staat veel in dit verslag dat tot nadenken stemt. Wie, die dit boek gelezen heeft, denkt niet aan de velerlei moeilijkheden, voor welke de jonge Indische Gemeenten geplaatst worden?

Na lezing van het derde hoofdstuk, behandelend de gemeentelijke comptabiliteit, staat in groote trekken een beeld voor oogen van het vele werk dat de Semarangsche vroede vaders wrochten en nog denken te verrichten. Vraagstukken van allerlei aard worden behandeld en wat alreeds uit dit hoofdstuk blijkt, is de gezonde democratische kracht op bestuursgebied, die in de Locale Raden tot uiting komt.

Onder de menigerlei vraagstukken doen in de allereerste plaats de financieele moeilijkheden, die de verkozen burgers in de Gemeenteraden op te lossen hebben, zich gelden.

In den strijd tusschen Centralisatie en Decentralisatie heeft de eerste nog het overwicht. Waarom, zoo vraagt men na lezing van dit verslag, is de Locale Raad financieel nog zoo aan handen en voeten gebonden? Blijkt niet uit dit verslag het vele goede dat de Locale Raden verrichten? Waarom dan de financieele verhouding tusschen Rijk en Gemeente niet wat breder opgevat, minder van het toeval afhangend en meer naar billijkheid geregeld?

Er blijkt een stelselloosheid in de Gouvernementeel subsidie; wanneer zullen de L. R. weten waarvoor wel en waarvoor niet bij het Rijk aangeklopt kan worden?

Waarom de koorden van de gemeentelijke beurs zoo sterk saamgetrokken? Meerdere vrijheid van het gemeentelijk belastingwezen is eerste noodzaak. Hoeveel nog te verwachten is van de Locale Raden, indien meerdere financieele vrijheid gegeven wordt, kan blijken uit de omvangrijke arbeid door de Gemeente Semarang verricht terzake van de openbare gezondheid en volkshuisvesting etc; hoeveel méér zou er niet gedaan kunnen worden: de maatregelen tot verbetering van de woningtoestanden, het bouwen door de Gemeente van huizen die ter beschikking gesteld kunnen worden van hen die door slechte behuizing eigen gezondheid opofferen en die van anderen in de waagschaal stellen.

Wat hieromtrent in dit Gemeentelijk verslag behandeld wordt kan zeker aan degelijkheid vergeleken worden met den arbeid van de Europeesche Gemeenten.

Aan verbetering van de volksgezondheid, het zoo moeilijk oplosbare Indische probleem, heeft de Gemeente Semarang niet zonder succes hare jonge krachten gemeten.

Het beschikbaar stellen van badgelegenheden voor de Inlandsche bevolking; het bouwen van dergelijke gelegenheden in of in de nabijheid van kampongs is een verdienstelijk voorbeeld voor die groote Indische Gemeente waar men op elk willekeurig uur van den dag badende bevolking in de kali's aantreft. De velerlei onderwerpen, welke in dit verslag besproken worden, in deze aankondiging te behandelen is onmogelijk. Over het grondbedrijf, pasarwezen enz. zijn vele belangrijke mededeelingen te vinden; mager is het hoofdstuk inzake onderwijs. Nu evenwel onderwijs ook Gemeentezaak kan worden zal de Semarangsche vroedschap daarover in de volgende verslagen zeker meer ten beste geven. Het is een goede gedachte geweest van den samensteller van dit verslag, in dit boekdeel ook enkele bladzijden te wijden aan handel en nijverheid; een typeerende statistische tabel, welke hieronder afgedrukt wordt, wordt den lezer op pag. 281 gegeven.

Jaar	Totale invoer Semarang	Ingevoerde manufacturen	Totale uitvoer Semarang	Uitgevoerde suiker
1905	f 33.609.893	f 11.600.000	f 32.304.807	f 15.900.000
1910	„ 50.053.452	„ 13.800.000	„ 45.227.835	„ 27.600.000
1911	„ 59.390.461	„ 18.200.000	„ 47.004.773	„ 23.300.000
1912	„ 58.758.037	„ 18.500.000	„ 59.769.294	„ 30.800.000
1913	„ 73.987.382	„ 21.700.000	„ 55.620.672	„ 33.300.000
1914	„ 64.154.145	„ 20.900.000	„ 63.762.356	„ 43.800.000

Het verslag zal den belangstellende niet alleen dankbaar stemmen, maar hem tevens de overtuiging bijbrengen van het vele en noodzakelijke werk dat door de Locale Raden te verrichten en van hen te verwachten is.

Notulen van de zevende Algemeene Vergadering der Vereeniging van Ambtenaren bij het Boschwezen, gehouden te Djocdjakarta op 23 en 24 October 1916, door v. d. Bussche. Overdruk uit het Boschbouwkundig Tijdschrift Tectona, Deel X, Afl. 1 en 2.

Een vergadering van ambtenaren van een bepaalden tak van Gouvernementsdienst, die het twee dagen lang over niets anders hebben dan de belangen van hun dienst — waar kan dit, denkt de sceptisch gestemde buitenstaander allicht, anders op neerkomen dan op formuleering van eischen inzake verbetering van positie? Aan de onbaatzuchtigheid van dergelijke besprekingen schijnt zoo bezwaarlijk te kunnen worden geloofd, dat een verklaring, die belangen van meer algemeene strekking op den voorgrond stelt, in negen van de tien gevallen met zeker meesmuilen ontvangen wordt.

Wel: — er is op de vergadering te Djocja, van welke discussies de voor ons liggende notulen den inhoud weergeven, inderdaad over positie-verbetering gesproken. Maar dit kon niet uitblijven; de loop der besprekingen leidde ertoe, als tot natuurlijke en onvermijdelijke conclusies na discussies, die zich doorlopend op hoog plan bewogen. Uit niets krijgt men den indruk, dat het in de bedoeling lag, de debatten zich in die eischen om positie-verbetering te doen toespitsen.

Het onderwerp van de besprekingen ter vergadering werd gevormd door het rapport, uitgebracht door de commissie, in 1912 benoemd met opdracht, voorstellen te formuleeren met betrekking tot de reorganisatie van het personeel van den dienst van het Boschwezen. Wat in die discussies treft als het kenmerk van een objectief en eerlijk streven, is de omstandigheid, dat elk in verband met dit vraagstuk aan de orde gesteld punt geplaast en bezien werd in het licht van het belang van een goed boschbeheer voor geheel de maatschappij. Dit frappeert te sterker, doordat we er tezeer aan gewoon zijn geraakt, de belangen van het algemeen te zien beoordeeld en bepaald met behulp van een aan de zeer beperkte interessen van den specialen tak van dienst ontleenden maatstaf.

Een rationeel boschbeheer is inderdaad voor geheel het economisch leven hier te lande van de grootste beteekenis. In een samenleving die de periode van ongebreidelden roofbouw achter den rug heeft en in welke de verschillende bedrijven, in de eerste plaats de landbouw, in steeds sterker mate intensief worden beoefend, blijkt met telkens grooter duidelijkheid, hoezeer de ontwikkeling van den landbouw, een verstandig boschbeheer en, voor een deel, de groei van de nijverheid van elkaar afhangen. Waakzaamheid ten aanzien van het boschbezit is van de grootste beteekenis. Men zal geen werk over het agrarische vraagstuk ter hand kunnen nemen, waarin niet met meer of minder uitvoerigheid aangetoond wordt, van hoe groot nadeel het ongelimiteerd kappen van bosschen, zooals in Europa voor een halve eeuw en meer maar al te vaak geschiedde als verarmende geslachten van grondbezitters zich nieuwe bronnen van inkomsten hadden te scheppen, vooral voor den landbouw bleek te zijn. De plaatsruimte laat niet toe, er hier op in te gaan en volstaan moge daarom worden met eene herinnering aan de talloze studies over den invloed van het bestaan van bosschen op klimaat, regenval, vruchtbaarheid

van den grond, plantengroei enz. Onbegrijpelijk is dan ook, hoe een hoofd-officier van ons koloniale leger onlangs adviseeren kon, een belangrijk deel van de djatibosschen hier te lande om te hakken, teneinde de beschikking te krijgen over de gelden, noodig om onze doode weermiddelen in afdoenden staat van bruikbaarheid te brengen.

Voor een dienst, aan welke de zorgen voor een zoo belangrijk deel van het maatschappelijk bezit opgedragen zijn, mag van het publiek meer belangstelling worden verwacht dan, met name, voor dien van het Boschwezen hier te lande blijkt te bestaan. Daarom is het goed, dat van het in *Tectona* gepubliceerde verslag van de te Djocja gehouden vergadering een overdruk in het licht gegeven werd en in eene begeleidende circulaire de aandacht op de beteekenis van den inhoud van het boekje werd gevestigd. Dit moge tevens als verklaring gelden van het feit, dat in de rubriek „Boekbesprekingen” van dit tijdschrift aan eene beschouwing over *vergaderings-notulen* plaats gegeven werd.

M. K.

Onze Koloniale Landbouw IX, De Cassave,
door K. R. F. Blokzeyl. Haarlem, H. D.
Tjeenk Willink & Zoon.

Door de uitgifte van dit boekje is de serie „Onze Koloniale Landbouw” verrijkt met een deeltje, dat, wat inhoud en samenstelling betreft, niet tot de minste van het negental behoort.

Het in beknopten, overzichtelijken vorm naar voren brengen van de voornaamste bijzonderheden, die omtrent de cultuur van een gewas, de verwerking van het product, de waarde ervan uit een oogpunt van voeding, van handel enz. vallen te vermelden, is minder eenvoudig dan het op het eerste gezicht wel schijnt. Het geldt objectieve mededeeling van concrete gegevens, geene beschouwingen en conclusies, die nooit vrij kunnen zijn van eene zekere subjectiviteit; alles hangt, naar het schijnt, af van de hoeveelheid materiaal, over welke de schrijver de beschikking heeft weten te krijgen, en van de keuze van hetgeen men daarvan wil mededeelen. Inderdaad is natuurlijk grondige kennis van het onderwerp onmisbaar, doch niet minder hoofdbrekens kost in het algemeen de compositie van het geheel, de groepeerings van de stof, welker eischen de keuze van de mededeelingen bijzonderheden moeten bepalen. Alle onderdeelen van het behandelde moeten tot hun recht, en moeten gelijkelijk tot hun recht komen: indien de bespreking van een ervan overweegt, wordt de eenheid van het geheel verbroken.

De heer Blokzeyl is er in geslaagd, aan deze eischen te voldoen en in zijn geschrift een beknopt, maar duidelijk overzicht te geven van hetgeen omtrent de teelt van cassave, de bereiding van hare producten, den handel in die producten enz. te vertellen is. Het is een werkje, dat zijn bestemming volkomen tot haar recht doet komen en een waardevolle bijdrage vormt tot de literatuur, die kennis verspreidt omtrent de voornaamste landbouwgewassen van deze kolonie.

Het werkje is goed geïllustreerd en ook de keuze van de illustraties blijkt met zorg te zijn geschied, zoodat het volgen van den tekst den lezer belangrijk wordt vergemakkelijkt. Voorts geeft het een aantal statistische tabellen en eenige grafieken.

Een enkele opmerking moge hier een plaats vinden. Op pag. 67 vinden wij een statistiek, aangevende den jaarlijkschen uitvoer van cassave-wortels sinds 1906. Het zeer belangrijke verschijnsel, dat dit product in 1905 voor het eerst werd uitgevoerd, wordt door deze statistiek verzwegen en had toch zeker vermelding verdiend.

Ofschoon taal en stijl over het geheel niet te wenschen laten, treft hier en daar een hinderlijke zinsvorming, die den schrijver geheel andere dingen doet zeggen dan hij, naar redelijkerwijze verondersteld worden mag, bedoelt. Als we op pag. 15 lezen, dat de bevolking, „na geschild en gewasschen te zijn”, den cassave-wortel gewoonlijk gepoft, gekookt of gestoomd eet, dan zijn wij bereid, op gezag van den schrijver aan te nemen, dat er gekke dingen gebeuren in dit land, maar dit belet ons niet, te vermoeden, dat mededeeling van andere dan deze kannibaalsche manipulaties in de bedoeling lag.

Ik geef toe, dat deze opmerking den vorm, en niet den inhoud betreft. Ook is het een feit, dat de schrijver van het hier besproken boekje allermint een uitzondering op den regel vormt in een ambtenarencorps, dat voor een zeer groot deel het gevoel voor fouten in den bouw van zinnen als b.v. „de oogst was groot en daalden de prijzen”, „het weer was mooi en trokken wij er op uit”, enz. enz. vrijwel verloren heeft. Maar wat in „officieele stukken” althans onder de oogen van weinigen komt, en, hoe hinderlijk ook, tot zekere hoogte toelaatbaar is, is in voor publiciteit bestemde geschriften volstrekt ongeoorloofd.

M. K.

Jaarverslag van de Inspectie voor de Landelijke Inkomsten in Nederlandsch-Indië over 1914 en 1915.

Dit jaarverslag bevat een schat van gegevens, die voor kennis van het economisch leven der inlandsche bevolking hier te lande van het grootste belang zijn. Het geeft bladzijden vol cijfers, die, hoe droog ook op het eerste gezicht, toch sprekend genoeg zijn. En die cijfers, die, in verband met de fiscale oogmerken van dezen tak van Gouvernements-dienst, herhaaldelijk gecontroleerd en geverifieerd werden, verdienen meer vertrouwen dan aan de gegevens van Indische statistieken over het algemeen geschonken mag worden.

Merkwaardig zijn de mededeelingen omtrent grootte en beteekenis van dergelijke correcties. In de 196 districten buiten de Preanger Regentschappen, in welke in 1915 de landrente-heffing ingevoerd was, werd op de in de bestaande kohieren opgenomen uitgestrektheden *sawah*, groot 1.516.181 bouw, eene meer-bevinding aangetroffen van niet minder dan 301.340 bouw, d.i. circa 21 %. Voor de gedurende 1914 en 1915 aan de nieuwe regeling onderworpen districten bleek het percentage der meer-bevinding zich te bewegen tusschen 3% (Batang en Grobogan) en 85% (Lodojo). Bijzonder groot was dit percentage in Toeloengagoeng (82%), Loemadjang (81%), Ranoelemongan (63%), Paninggaran (62%), Ngantang (61%), Tempeh (56%), Banjoewangi (54%), en Gading (52%).

De aanslag van *sawah's* en droge gronden tezamen, in bedoelde 196 districten, vermeerderde van f 11.116.608,— tot f 12.419.516,—, en na toepassing van een

stelsel van periodiek op te leggen verhoogingen, tot f 12,874.554,—. De aanslag nam dus met 12% toe, of, indien die periodieke verhoogingen in rekening worden gebracht, met 16%. Voor sawah's alleen bedroegen deze percentages 7 en 12 zoodat, daar de landrente-plichtige uitgestrektheid met 21% toenam, uit deze gegevens te concluderen valt, dat de gemiddelde aanslag per bouw verminderde. De percentsgewijze grootste vermeerdering van den aanslag had plaats in Pare, n.l. met 113%, de naar verhouding grootste vermindering in Oendakan, n.l. met 23%.

De gemiddelde landrente bedroeg in het tijdvak 1908 t./m. 1915 jaarlijks per bouw sawah f 4,96, of, na de periodieke verhoogingen, f 5,20 en per bouw droge gronden f 1,33.

Zeer belangwekkend zijn twee in dit jaarverslag te vinden grafische voorstellingen, van welke de eerste den landrente-aanslag in elk der jaren van het tijdvak 1872 tot 1917 aangeeft, de andere de uitgestrektheden der jaarlijks belaste bouwvelden. Het beloop dezer lijnen is uiterst merkwaardig. De lijn, aangevende den aanslag, toont aan, dat deze laatste van 1872 tot 1886 snel steeg, doch na deze periode in nog korter tijd tot ongeveer het niveau van 1872 daalde. Van 1890 af zien wij dan eene geleidelijke, zij het met schommelingen zich voltrekkende, stijging. De grafiek, aangevende de totale uitgestrektheid der jaarlijks aangeslagen sawah's en droge gronden, laat daarentegen voor de sawah's tot eene geleidelijke en niet zeer groote, voor de droge gronden tot eene eveneens geleidelijke en eerst voor de jaren na 1906 snellere stijging concluderen. De zeer snelle stijging van den aanslag in de veertienjarige periode na 1872 en de daarop volgende scherpe daling kunnen dus niet uit eene overeenkomstige vermeerdering en vermindering van de totale oppervlakte der landrente-plichtige gronden verklaard worden, doch wijzen op eene bovenmatige oprijving van den aanslag in de jaren na 1872 —, eene oprijving, die zich wreken moest in een snelle vermindering van het geïnde bedrag. Veelzeggend is dan ook de in 1887 door de Regeering tot de residenten gerichte aansporing om „den aanslag in de landrente meer in overeenstemming met de verminderde draagkracht der bevolking te regelen”.

Van den rijken inhoud van dit jaarverslag willen wij hier nog het volgende staatje overnemen, aangevende de bedragen en de percentages der afschrijvingen wegens misgewas:

Jaren	De afschrijvingen bedroegen:		
	in gulden	van den totalen aanslag	per bouw sawah
1873 t/m 1880	1.593.000	9,1 %	f 0,74
1881 „ 1885	1.448.000	7,3 %	„ 0,57
1886 „ 1890	1.120.000	6,1 %	„ 0,41
1891 „ 1895	958.000	5,6 %	„ 0,34
1896 „ 1900	876.000	4,8 %	„ 0,30
1901 „ 1905	1.070.000	5,8 %	„ 0,36
1906 „ 1910	821.000	4,4 %	„ 0,28
1911 „ 1915	875.000	4,3 %	„ 0,27

Daar, zoo merkt het verslag op, de rijstcultuur wel in de eerste plaats van het bevoeiingswater afhankelijk is, wijst de daling dezer cijfers op eene zeer belangrijke verbetering van den algemeenen irrigatie-toestand. Immers, hehalve in uitbreiding van het bevoelbare gebied, is het groote voordeel van irrigatie gelegen in meerdere zekerheid van het waterdebiet boven de z. g. „wilde” bevoeiing.

Als bijlage van dit verslag werd door het Landrente-bureau de economische kaart gepubliceerd, welke den leden onzer Vereeniging toegezonden werd.

M. K.

Publicaties van de Afdeling Nijverheid en Handel, 1917, No. 1, *Graphische Voorstellingen van Oogst en Aanplant van de voornaamste Inlandsche Landbouwgewassen in 1913, 1914 en 1915*, door Jhr. C. de Savornin Lohman.

De titel van dit boekje geeft een niet geheel juist denkbeeld van den inhoud, want waar van oogst sprake is, wordt bedoeld de uitgestrektheid, van welke geoogst werd. Berekening van den oogst zou dus alleen kunnen plaats hebben door vermenigvuldiging van het getal, aangevende het aantal bouws van welke geoogst werd, met de gemiddelde opbrengst in gewichtseenheden per bouw.

Met deze korte opmerking wil overigens geenszins gezegd zijn dat de inhoud van het boekje niet zeer waardevol zijn zou. Integendeel verdient het in de kringen van belanghebbenden in het maatschappelijk leven der inlandsche bevolking met waardeering te worden ontvangen als eene eerste geslaagde poging om zich van de beteekenis der voornaamste inlandsche cultures in de verschillende streken van Java in elk der maanden van het jaar in mathematische vormen rekenschap te geven. De heer de Savornin Lohman is een zeer conscientieus werker, en men kan er zeker van zijn, dat de uitkomsten van zijn arbeid de graad van betrouwbaarheid bereikten, welke, gegeven de aard van het met veel moeite en geringe medewerking verzamelde grond-materiaal, te bereiken was.

Het voornaamste deel van den inhoud vormen de grafieken, die op den tekst volgen, en eigenlijk zou men het werkje kunnen omschrijven als eene verzameling grafieken, van welke elk in een kort hoofdstukje nader is toegelicht.

De inhoud leent zich niet tot het geven van een kort overzicht en wij willen hier met een paar mededeelingen volstaan.

De maand, in welke van grooter oppervlakte dan in elk der andere van hetzelfde jaar sawahrijs geoogst werd, was in 1913 de maand Mei, in 1914 en 1915 de maand Juni. De uitgestrektheden, van welke gedurende elke maand van 1915 geoogst werd, kwamen overeen met die, van welke in 1913 telkens in de voorgaande maand werd geoogst. De geheele oogst had dus in 1915 eenvoudig een maand later dan in 1913 plaats. In verband hiermee is van beteekenis de grafiek, uit welke blijkt, dat op 31 Januari 1913 de aanplant van sawahrijs anderhalf maal zoo groot was als die op den zelfden datum van 1915.

Op pag. 5 vinden we een aardige berekening van den groeitijd van sawahpadi, die in 1914: 4 maanden en 11 dagen, in 1915: 4 maanden en 12 dagen bleek te bedragen.

De oogst van rijst van droge gronden blijkt gemiddeld ongeveer een maand eerder plaats te hebben dan die van sawahrijst: in 1913 werd in Maart, in 1914 en 1915 in April van de grootste oppervlakte padi gogo geoogst. Aanplant en oogst van padi gogo zijn in een kleiner aantal maanden geconcentreerd dan die van sawah-padi, terwijl buiten die maanden weinig of geen aanplant en oogst voorkomen.

De uitgestrektheden sawah en droge gronden tezamen, van welke rijst geoogst werd, toonden in 1913 en 1914 een verschil van ongeveer 30.000 bouw, doch het totaal voor 1915 overtrof dat voor de beide voorgaande jaren met niet minder dan 150.000 bouw.

Soortgelijke statistieken en grafieken, aangevende den stand van aanplant en oogst van de voornaamste tweede gewassen, komen verder in dit zeer belangrijke boekje voor.

Het werkje bevat voorts een grafiek betreffende het beloop van de rijstprijzen, welker waarde ons niet groot lijkt. De heer de Savornin Lohman heeft een tabel gemaakt van het aantal districten op Java, in welke de rijstprijzen in elk der maanden van de jaren 1912, 1913 en 1914 stegen, daalden dan wel gelijk bleven. Nu is de waarde van een dergelijke statistiek uitteraard gering, doordat zij niet aangeeft, *met hoeveel*, in absoluten zin dan wel verhoudingsgewijze, die prijzen daalden of stegen. En die waarde is te geringer, doordat de heer Lohman, die gebruik makende van de omstandigheid, dat de drie gegevens telkens dezelfde som hebben, kans ziet, den loop ervan door eene grafische voorstelling in één plat vak in beeld te brengen, aldus een lijn construeert die ons op het eerste gezicht niets en na veel inspanning weinig zegt. Het ware, gelooven wij, verstandiger geweest, indien deze grafiek uit het overigens zoo waardevolle boekje weggelaten ware.

M. K.

Wat elk landsdienaar in Nederl.-Indië weten moet, 4e vermeerdeerde en t/m. Oct. 1916 bijgewerkte druk, door Een Oud-Landsdienaar (D. Brakel). Druk van G. Kolff & Co., Batavia, 1916.

De samensteller van dit handig boekje bedoelde met zijn arbeid, de moeilijkheden te verminderen, die behooren tot de ervaring van wie zich ervan wil vergewissen, wat er aan bepalingen ten aanzien van eenig onderwerp thans van kracht is. Eenieder weet, hoe lastig het is, in het labyrinth van *Staats- en Bijbladen, Circulaires, Voorschriften* enz. den weg te vinden naar hetgeen gezocht wordt.

De heer Brakel heeft met veel zorg de bepalingen, die betrekking hebben op de in het dagelijksch leven meest voorkomende kwesties, onder hoofden vereenigd, waardoor het zoeken eenvoudig en weinig tijdroovend is geworden.

Een practische uitgave, die, naar wij veronderstellen, haar weg wel vinden zal.

M. K.

Erratum. Op pag. 225 van No. 3 van dit tijdschrift maakte de zetter, alle voorafgaande correcties ten spijt, nog haastiglijk eenige hinderlijke drukfouten. In het artikel van den Heer J. Z. van Dijk werk een alinea, n.l. die beginnende met „Dat de Indische Muloschool”, daardoor vrijwel onbegrijpelijk.

Deze alinea moet, tot de met kleine letter gedrukte aanhaling, gelezen worden als volgt:

„Dat de Mulo-school in haar oorspronkelijke gedaante geen waarborgen bood als grondslag voor voortgezette studie blijkt overtuigend uit de herhaalde omwerking die zij heeft ondergaan. Men is zelfs genoodzaakt geworden om den duur der opleiding met een voorbereidenden cursus te verlengen, waar gebleken was, dat over het geheel genomen de leerlingen, van de Hollandsch-Chineesche school afkomstig, niet voldoende in staat waren het onderwijs aan de Mulo-school te volgen. De verlenging van den duur der opleiding had werkelijk niet plaats ten believe van de docenten”.

